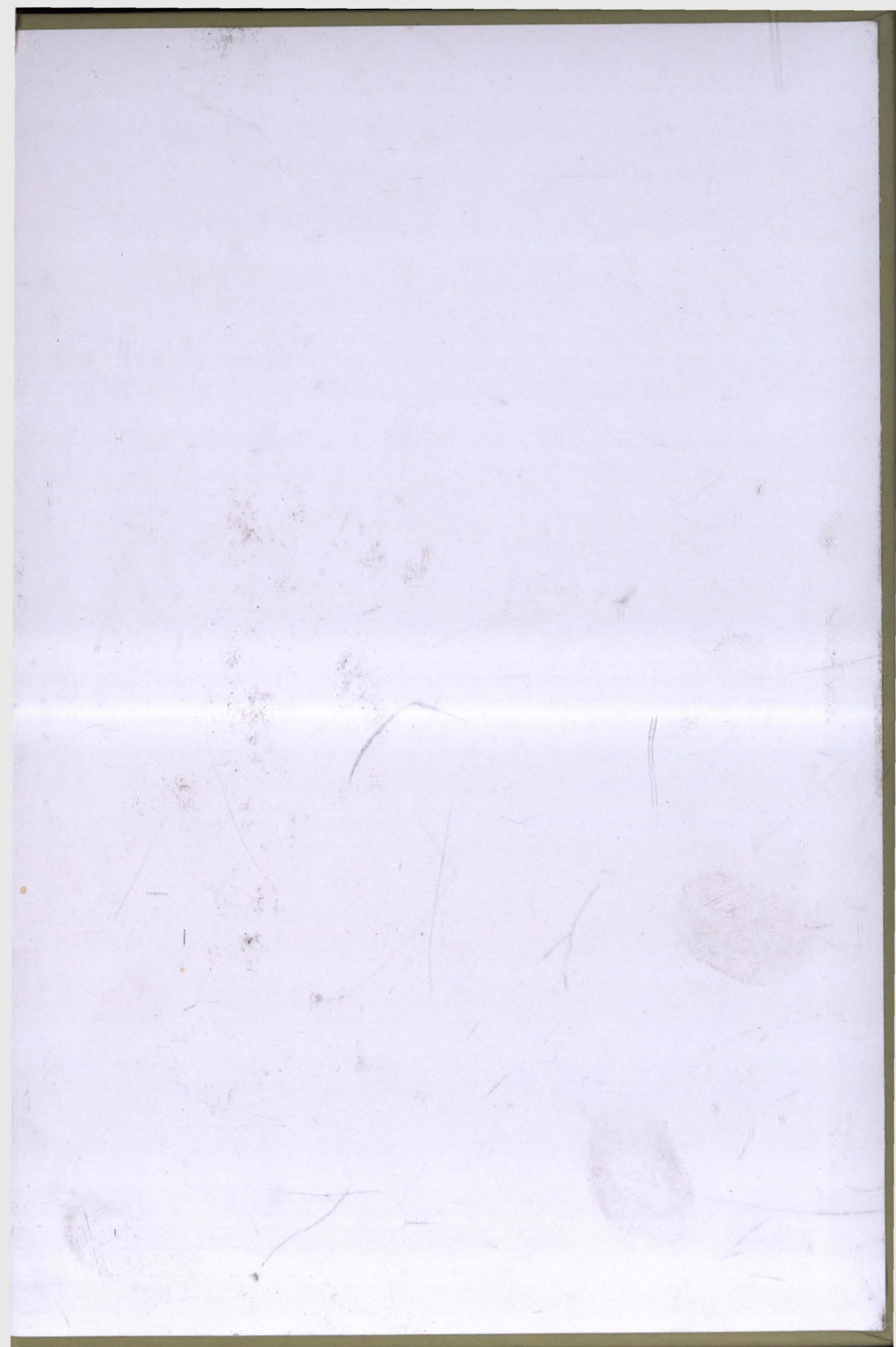

SZÉPHALOM 26. A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve 2016.

Az igazság ösvényén

Szabó Zoltán emlékkönyv

SZÉPHALOM 26.

A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve 2016.

Az igazság ösvényén

Szabó Zoltán emlékkönyv

*„Az igazságnak útján járok, és az igazság ösvényének közepén.
Hogy az engem szeretőknek valami valóságost adjak örökségül...”*

Példabeszédek 8: 20-21.

Dr. Szabó Zoltán

Dr. Szabó Zoltán
(1902–1965)

Az igazság ösvényén

Szabó Zoltán emlékkönyv

Sárospatak
2016

Szerkesztette:
DR. KOVÁTS DÁNIEL

A szerkesztő munkatársai:
KISS ENDRE JÓZSEF, SZABÓ ANNA és SZABÓ MÁRIA

Kiadta a
KAZINCZY FERENC TÁRSASÁG
a SÁROSPATAKI REFORMÁTUS KOLLÉGIUM TEOLÓGIAI AKADÉMIÁJÁNAK
és a NEMZETI KULTURÁLIS ALAP KÖNYVKIADÁS KOLLÉGIUMÁNAK
támogatásával

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Felelős kiadó:
FEHÉR JÓZSEF

ISBN 978-615-80035-4-4
ISSN 0237-6237

Szövegszerkesztés, nyomdai előkészítés: FELICITER KIADÓ, Nyíregyháza
Nyomdai munkák: KAPITÁLIS NYOMDA, Debrecen
Felelős vezető: KAPUSI JÓZSEF

Dienes Dénes

AJÁNLÁS

Szabó Zoltán életműve nagy ívű és sokoldalú, annak ellenére, hogy torzóban maradt. Torzóban maradt az életpálya is, nem azért, mert élete utolsó szakaszában falun szolgált református lelkészként. (A hasonló osztályrészben osztozó Koncz Sándor a lelkipásztori sors kiteljesedésének nevezte a falusi lelkipásztorkodást.) Hanem azért, mert mindazt a tudományos és spirituális felszereltséget, amivel rendelkezett, nem állíthatta teljes egészében annak a társadalomnak a szolgálatába, amelynek megújítására elhivatott. Torzóban maradt a korszak is, amelyben élt. Kényszerpálya kényszerpályát követett a nemzet életében, és menthetetlenül erre az útra sodródtak a legkiválóbb fiai is. Szabó Zoltán fizikailag is belebetegedett ebbe a torzult és torzító valóságba.

Ez a kiválóan szerkesztett kötet számos oldalról enged betekintést a sárospataki teológiai tanár életművébe. Megismerésre segít, és elmélyültebb gondolkodásra ösztönöz. Egyúttal üzenetet is hordoz. Feleletet ad arra a kérdésre, hogy érdemes-e a talentumos életet elkötelezetten élni egy olyan földrajzi és geopolitikai régióban, ahol az ilyen élet többnyire torzóban marad.

Ajánlom ezt a kötetet különösen Szabó Zoltán elsődleges szellemi örököseinek, a Bodrog-parti Athén ifjú polgárainak. A Pataki Szellem sajátos testet öltése ez az életmű. Arra ösztönöz, hogy akiket ez a szellem megérint, ne adják alább célkitűzéseiket annál, ami ebből az életműből is sugárzik: hittel és tudománnyal munkálkodni azokért, akik ránk bízattak.

Tanár- és lelkészársak között (1950)

Állnak (balról): dr. Újszászy Kálmán, Győri József, Nagy László, dr. Nagy Barna, Szentimrei Mihály, Fejér Ferenc, dr. Koncz Sándor. Ülnek: dr. Trócsányi József, dr. Marton János, dr. Enyedy Andor püspök, farkasfalvi Farkas Géza főgondnok, dr. Mátyás Ernő, dr. Szabó Zoltán

Családi körben (Sárospatak, 1950)

Szabó Anna, dr. Szabó Zoltán, Szabó Mária, dr. Szabó Zoltánné Szabó Anna

I.

Szabó Zoltán írásai

*„Mert miérettünk íratott meg, hogy aki szánt,
reménység alatt kell szántania,
és aki csépel, az ő reménységében részesnek lennie reménység alatt.”*
Pál I. levele a korinthusbeliekhez 9: 10.

Dr. Szabó Zoltán teológiai akadémiai dolgozószobájában

CURRICULUM VITAE

(*Különös tekintettel politikai magatartásomra és működésemmre*)¹

Születtem 1902. november 24-én, Alsószuhán (Gömör m.) mint egy háromgyermekes, négy évtizeden át falusi tanítói sorban élt és halt tanító fia. 1912-ben a sárospataki Főiskola diákja lettem, s reá félévvel gyöngébb előmenetelű osztálytársaim tanításával már kereső és önfenntartó. Jeles érettségi után hitem és népem iránti rajongásom a lelkészi pályára vitt. Gimnazista éveimtől szoros kapcsolatban állottam a cserkészettel, theologus éveimtől mint helyi csapatok szervezője és vezetője is. 1924-től segédlelkészi oklevéllel, mint ösztöndíjas egy szemesztert a berlini, egyet az utrechti egyetemeken töltöttem, utóbbi helyen a gyermekvédő liga gyermekakciójával is foglalkozva. Egyévi sátorlajújhelyi hitoktató lelkészi szolgálat után, közvetlenül lelkészi oklevelem megszerzése megtörténtével a sárospataki ref. theol. akadémia hívott meg a Makkai Sándor eltávozása után éveken át üresen állott gyakorlati theologiai tanszék tanárául. Tanári munkám kezdete óta tanítványaimmal való közvetlen családi, szinte baráti kapcsolat, népünk iránti őszinte szeretet és együttérzés voltak szolgálatom jellemzői. Falu- és gyülekezet-tanulmányozó módszerek és munkák hatalmas adatgyűjtése a bizonyosság reá. Gazdakörökbe, ipartestületbe is sokszor hívtak előadó voltam. 1930-ban nősültem először, feleségem, Rácz Irén már 1931 nyarán meghalt.

Magamra maradva még inkább tanítványaim és népem szolgálatára szántam életemet. Már 1930-ban a gyakorlati theologiai szeminárium keretében elvi oldalról agrársetlement² munkát kezdtem diákjaimmal. Ennek kapcsán például részletesen áttanulmányoztuk a magyarországi Szociáldemokrata Párt 1930-ban megjelent agrárprogramját. Az általam vezetett, több száz diákot felölelő diák-bibliakörökben központi témánk éveken át a Szentírás szociális tanítása volt.

1932-ben kezdődött és éveken át húzódott a „Korán sötétedik” ügy. Négy, eléggé írói talentummal bíró tanítványom ugyanis a fenti címmel adott ki egy novellás és verses kötetet. Ennek tartalmát és az általam hozzá írt előszót s ebben főleg azokat a kitételeket, mely egy korhadt rendszer összeomlását és egy új születését várta, egyházi és világi vezetőségünk egy a fennálló társadalmi renddel elmenthetően álló, baloldali szellemet árasztó veszedelmes terméknek ítélte. A szerzők közül, bár minden ódiúmot magamra vállaltam, kettőt a theologiai kar kény-

¹ Az 1945-ben keletkezett gépiratot a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeiben őrzik: Szabó Zoltán iratai. N. III. 3./12.

² falukutató

telen volt eltávolítani, ellenem pedig fegyelmi eljárás indult. Ügyem aktái sok fórumot megjártak, egész a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumig, menetébe a Belügyminisztérium is belefolyt, amennyiben politikai nyomozói Főiskolánkban vizsgálatot, kihallgatásokat végeztek, melynek során Andreánszky István akkor gimnáziumi tanulót, később a Népszava munkatársát, jelenleg az ideiglenes kormány belügyminisztériumának egyik osztályvezetőjét (politikai rendőrség) az intézetből szintén eltávolították. Az ellenem való eljárás megtorlásai voltak: egyházi részről szigorú megintés, sub auspiciis³ doktorrá avatásra bocsátásom letiltása, rendes tanári állásra való előlépés és fizetés bizonytalan időre való elhalasztása, (utóbbiakat csak 1939-ben kaptam meg), működésemről a zempléni főispán időközönként bizalmas jelentést kellett, hogy tegyen. Még 1936-ban is, amikor többedmagunkkal „Igazság és Élet” címmel lelkeszi és nevelői folyóiratot indítottunk, a lapengedély egyik föltételeképpen engem ki kellett volna hagyni.

A hajszává fajult eljárás sem akadályozott meg az eddigi vonal továbbfolytatásában. 1935-ben önkéntes munkatábort indítottunk, mely két nyáron útépitéssel, később a szórványgyülekezetek számára templomépítésekkel foglalkozott. Ezekben nemcsak vezető, hanem előmunkás is voltam. Nem kell hangsúlyozni, hogy e táborok princípiumaikban alapvetően különböztek az állam részéről később indított hasonló táboroktól, amelyek szervezete a mi táborainkat sohasem ismerte el. 1936-ban indult, ugyancsak elsőnek az országban parasztfújásunk képzésére szánt népfőiskolás munkánk, mely 1944-ben már nyolcadik évfolyamát érte. 1934 óta felvidéki falvainak lakóinak tízezrei számára szolgáló regös cserkészlet munkáját indítottam el. Jelentős részem volt a tehetségkutató munka elindításában és országossá tételében. A gr. Teleki Pál által életre hívott Táj-és Népkutató intézet keretében is dolgoztam mint munkacsoport-vezető.

Teleki Pállal a cserkészlet és a falumunka révén való sűrű kapcsolat és meleg viszony következménye volt az is, hogy 1939-ben az ő kifejezett kívánságára, mint Zemplén vármegye megyei listán megválasztott képviselője mandátumot vállaltam, az ún. „Cserkész képviselők” egyike [lettem]. Képviselői munkámban, a parlamentben népkultúra, népegészségügy, általában a szociális problémák voltak a témaköreim. Parlamenten kívül a minden segítségre szorulóknak való lehető segítségnyújtás. Az Országházban kezdettől aggasztó hanggal és célkitűzéssel jelentkező szélsőjobboldali pártokkal szemben első naptól nemcsak erős, de éles álláspontot és hangot képviseltem. Tudtommal én mondtam Szálasi Szegedről való kiszabadulása után az első Szálasi-ellenes interpellációt az országban, melynek egyes kifejezései miatt (pl. az ő kassai beszédét már akkor nem annyira politikai, mint inkább elmegyógyintézeti problémának minősítettem) nyilas oldalról jött névtelen levelek már akkor lámpavasat ígértek ezért.

³ kiténtetéssel (doktorál)

A Parlamenten kívüli képviselői életben (klubéletben nem vettem részt) azzal a képviselői csoporttal tartottam fenn szorosabb kapcsolatot, mely németellenes beállítottságáról eléggé közismert volt (Bencs, Laky). Dessewffy Gyulával is régi s meleg kapcsolat fűzött össze. Teleki Pál tragikus halála után parlamenti „cserkész őrsünk” árván maradt ugyan, de az ő szellemében gondolkozók szervezésében részt vettem. 1943 őszén én is aláírtam azt a kormányhoz és kormányzóhoz intézett memorandumot, melynek tendenciája a háborúból való kiválás és demokratikus irányba való átalakulás volt, melyet a finn parlament egyik csoportjának hasonló lépése után tréfásan „finn memorandumnak” nevezünk. A később emigrált Ullein Reviczky Antallal is voltak ez irányban bizalmas megbeszéléseink. Később egyik képviselőtársam lakásán vettünk részt hasonló bizalmas összejöveteleken (Marton Jánossal, Soós Gézával együtt). A Kállay-kormány a németek bejövetele után bekövetkezett bukása után azért maradtam bent a MÉP-ben,⁴ mert ez a németek és fasizmus ellen dolgozó barátaink közül többeknek kívánsága, mondhatnám utasítása volt (Szentiványiék), hogy így egyfelől a bent maradtak befolyásolását, másfelől [a] kifelé való informálás[t] bántatlanul végezhessem. A függetlenségi mozgalomban a Fekete Zsolt fedőnevet kaptam.

Az [1944.] október 15-i proklamáció és puccs Sárospatakon talált. Mivel maradásom esetére a fölszínre került helyi nyilas vezetőktől azonnali elfogásom valószínű volt, hajnalban egy magán teherautóval Budapestre utaztam. Megérkezésem után már egyetlen éjszakát sem töltöttem többé itteni Lánchíd utcai lakáson, mert szabadságom itt is annál inkább kockán forgott, mert pártbéli utolsó politikai szereplésem a párt akkori vezetőjében is heves ellenérzést váltott ki. Ugyanis október 5-e körül volt az a pártvezetőségi gyűlés, melyen az ún. Nemzeti Szövetséghez való csatlakozásról kellett határozni. Bár az ülésnek sem elején, sem végén nem vettem részt, átlátva, hogy itt a fasizmus karjaiba való terelésről van szó, kemény és erős beszédet mondtam ez ellen. S ezt az álláspontomat megismételtem a következő órában Ravasz László püspök előtt is, kérve, hogy tegyen ellene, ha nem késő. Október 15-e után néhai Móricz Zsigmond testvéröccsénél, Móricz Miklósnál laktam a Szilágy Erzsébet fasor 17 alatt, zsidó származású felesége s az ott koronként rejtett és megforduló zsidók miatt is fokozva a nyilas oldalról reám váró veszélyt. Előre látva az országvesztést, az orosz hadsereg feltartóztathatatlan győzelmét, politikával ekkor már nem foglalkoztam, hanem a Nemzetközi Vöröskereszt keretében végzett munkával igyekeztem a sejtett nyomornak és ínségnek előre segítségére menni. December 2-án, bár ez a fennálló honvédelmi törvény szerint, mint okl. lelkeszre és püspökhelyettesre jogellenes

⁴ A Magyar Élet Pártja 1939. márc. 7. és 1945. febr. 26. között működött, a német megszállásig kétharmados többséggel rendelkező kormánypártként. A német megszállás után Keresztes-Fischer Ferenc belügyminisztert, Somogyváry Gyula, Laky Dezső képviselőket a Gestapo elhurcolta, Kállay Miklós miniszterelnök a török követségre menekült, őket kizárták, a pártot 23 képviselőjének mandátumáról való lemondására kényszerítették.

volt, SAS katonai behívót kaptam, melynek nem engedelmeskedvén fenti időtől tulajdonképpen katonaszökevénynek minősültem.

Ha teherterelésnek számítana az, hogy 1943 pünkösdjétől MÉP főispánom s a helyi közvélemény együttes nyomására a sárospataki MOVE⁵ elnökségét elvállaltam, csak azt jegyzem meg, hogy e téren kevesebbet és ártatlanabbat aligha tudott volna más helyettem tenni. E minőségem ellen is egyik „Péntek Esték”-beli előadásom és a svájci liberális gazdasági írónak, W. Roepke: „Der dritte Weg” könyvéről tartott előadásom [miatt] az egyesület jobboldali beállítottságú tagjai között megmozdulás indult.

Képviselősegeim éveit is megtartottam tanári katedrámat, s hétről-hétre tartottam nemcsak iskolai, hanem sok más egyházi vonatkozású előadásaimat is. Még Teleki Pál élete alatt egyik kezdeményezője és előadója voltam annak az országos előadás-sorozatnak, melynek burkolt célja a hitlerizmus elleni egyházi propaganda volt. Egyházkerületem 1943-ban a gyülekezetek szavazatainak igen nagy többségével püspökhelyettes főjegyzővé választott. Már e minőségemben tettem több lényeges lépést úgy saját püspökömnél, mint Ravasz Lászlónál a zsidókérdés brutális megoldása ellen. Az ez irányban megfogalmazott eredeti egyházi tiltakozásnak részben még a kifejezései is az én fogalmazásomból származnak. Az egyházak világtanácsa (Ökuménikus Tanács) magyarországi tanácsának tagja vagyok, s 1943. december 17-18-án ennek ifjúsági szervezete égisze alatt Mátraházán egy olyan konferencia rendezésében és vezetésében vettem részt, melynek nyomtatásban is olvasható határozataiban abban az időben az antifasizmus és antinácizmus irányába való kockázatos kiállást jelentik. Külügyi szolgálatban álló elvbarátaink útján semleges és „ellenséges” külföldre több ízben is küldöttem, részben készítettem hasonló irányú leveleket és körleveleket. A függetlenségi mozgalom vezetői közül több volt tanítványom soraiból megemlítem Jánosi Ferencet, ki mint tábori lelkész 1944 elején ment át a vörös hadsereghez, és azóta rádióban és tollal küzdött a fasizmus ellen és Vatai Lászlót,⁶ kinek Gestapo őrizetből való kiszabadításán tőlem telhetően közreműködtem.

Az 1944. december 25-én kezdődött budai ostromot lakásunk kiégése után a Nemzetközi Vöröskereszt munkásaként, mint az OTBA kórháznak az orosz katonai kórház parancsnokságával naponként érintkező összekötője éltem át. 1945. március 5-én léptünk házasságra Szabó Annával, Szabó Béninek a leányával, kit – mint szűcsmestert – Brassó háromnemzetiségű iparossága negyedszázadon át ipartestületi elnökévé, 1928-tól 1940-ig parlamenti képviselőjévé megválasztott.⁷

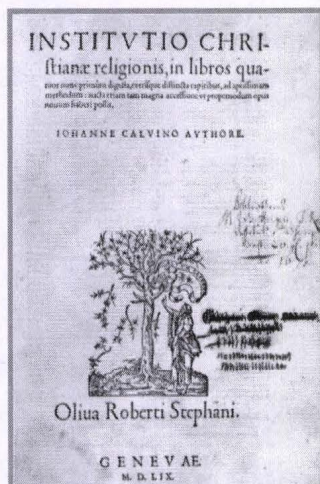
⁵ A Magyar Országos Véderő Egylet (MOVE) jobboldali csoportosulás volt a két világháború között. 1928 után már semmilyen politikai szerepet nem játszott.

⁶ Utólagos betoldás: Sz. Kiss Sándort, a DISz jelenlegi elnökét.

⁷ A záradék: „A fentieket legjobb meggyőződésem szerint megerősítem és igazolom. Dr. *Vatai László*, az illegális időkben a »Szabad Élet« szerkesztője.” „Legjobb meggyőződéssel igazolom: *Kiss Sándor*, illegális időkben a Magyar Diákok Szabadságfrontjának vezetőségi tagja, a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szöv. elnöke.”

A TANÁRI KATEDRÁN

KÁLVIN ALAKJA ÉS SZEMÉLYISÉGE NÉPÜNK TÖRTÉNETI TUDATÁBAN

Kálvin János *Institutio Christianae religionis* című alapművének négyszázados jubiláris esztendejében, 1936-ban a református teológusok körében felmerült annak igénye, hogy feltárják a népkegyesség, a vallásos népi tudat jellemzőit; vizsgálni igyekeztek, hogy milyen mélyre nyúlnak a gyökerek. Dr. Szabó Zoltán sárospataki és dr. Vasady Béla debreceni teológiai professzorok ennek a népi tudatnak néhány Kálvinnal összefüggő gyökérszálát akarták közelebbi vizsgálat tárgyává tenni. Hat kérdésből álló kérdőívet állítottak össze az adatgyűjtéshez:

- 1) Mit szerettek legjobban Kálvin János tanításából?
- 2) Mit kellene ma még megreformálnia Kálvin Jánosnak?
- 3) Miért vagyok kálvinista?
- 4) Ki volt Kálvin János?
- 5) Hogy „nézett ki” Kálvin János?
- 6) Miért mondanak minket vastagnyakú kálvinistáknak?

A sokszorosított kérdőíveket debreceni és sárospataki teológusok vitték ki karácsonyi legációjukba, a gyűjtés helye tehát két egyházkerület volt. A beérkezett feleletek közül 1064 a tiszántúli, 622 a tiszáninneni kerületből jött. A válaszokat a két professzor dolgozta fel és csoportosította. Mi itt a dr. Szabó Zoltán által összefoglalt témakört (a 4. és 5. kérdésre adott válaszokat) közöljük újra. Az alábbiakban Szabó Zoltán bevezetőjét és feldolgozását idézzük, az utóbbit hasonmásban.

Forrásunk: Kálvin a népi tudatban. Írták: Szabó Zoltán és Vasady Béla. Az Igazság és Élet Füzetei 7. sz. Debrecen, 1936.

(A Szerk.)

A két kerületből együttvéve tehát 1677 kérdőív érkezett, Tiszántúlról 10 helyről (egy helynek számítva pl. Debrecent, melynek 14 iskolájából érkeztek feleletek), Tiszáninnenről pedig 66 helyről. Az utóbbi területről valamennyi ívet a teológusok gyűjtötték, az előbbiről kisebb részben a teológusok, nagyobb részben lelkipásztorok, vallástanárok és hitoktatók. Tiszáninnenről azért kaptunk több helyről választ, mert itt a kérdőíves munka úgy a teológusok, mint a gyülekezeti tagok előtt esztendőik óta ismeretes, szinte megszokott. Bár hozzá kell tennünk, hogy legalább tízszer annyi ívet osztottak ki, mint amennyi felelet beérkezett.

Még kell még emlékeznünk arról, hogy az íveket több helyen fogadták tartózkodással, sőt gyanakvással és pedig nemcsak a gyülekezeti tagok, hanem a lelkipásztorok is. Egyik, egyébként derék lelkipásztor testvérünk pl. a 2. kérdés törlesztését kívánta, mondván, hogy „ez arra fogja indítani az atyafiakat, hogy beírják, hogy az egyházi adót és a párbért kellene eltörölni Kálvin Jánosnak”. [...] Voltak mások, akik azt gondolták, hogy a „református” és „kálvinista” szóhasználat körül felmerült polémiaival kapcsolatban akarunk kipellengérező anyagot gyűjteni. Viszont jól esik nyugtáznunk a lelkipásztorok többségének megértését, támogatását, nem egy esetben odaadó segítségét, akik megértették, hogy ez az akció szolgálni, használni, eszméltetni, öntudatosítani akar. Többen vannak, akik elmondották vagy megírták, hogy gyülekezetük tagjainak, iskolás növendékeiknek feleletei önmaguk számára is nagyon érdekesek és tanulságosak voltak.

Az anyagközlés előtt még azt is szóvá kell tennünk, hogy a kérdőívmunka nehézségei, hiányai, korlátai előttünk is nyilvánvalóak. Kérdések megszövegezése, a gyűjtést lebonyolítók magyarázatának esetleges egyoldalúsága, felületessége, a felelők egy részének, különösen az iskolásoknak bizonyos kényszer alatt állása mind levonnak a felelet teljes értékűségéből. Az is nyilvánvaló, hogy a felvetett kérdést – Kálvin a népi tudatban – még az sem oldaná meg teljesen megnyugtatóan, ha mind az 1676 felelet elsősorban értékes lenne. Mégis minden elfogulatlan olvasó előtt nyilvánvaló kell, hogy legyen, hogy a feleletek a korlátok figyelembevételével is sok olyan szempontot vetnek fel, amikkel az egyházi gyermek- és népnevelésnek, pasztorációnak komolyan számolnia kell.

A szemelvények közlésénél megtartottuk az eredeti szórendet és mondat-szerkezetet, csak a betűszerintiséget nem – a sűrűn hemzseggő helyesírási hibák miatt. A pellengérre állításnak még a látszatát is kerülendő, hely- és személyneveket inkább csak kezdőbetűkkel és csak az esetben közlünk, ha az adatszerűségek valamely szempontból jellegzetesek.

Kérdés: Ki volt Kálvin? Hogy „nézett ki” Kálvin János? (Milyen nyelven beszélt? Magyarul is? Tudott-e a magyarokról?)

III. el. oszt. leányok otthon írt feleleteiből :

Genfi lelkipásztor. Mint egy apostol.
Egy öreg ember. Szakállasan.
Egy okos bácsi. Nagy ember volt.
Egy magyar ember. Nagy szakállas, kövér, nagy ember volt.
Istenfélő, kegyes ember volt. Mint egy próféta.
A magyar vallás alapítója. Soványképű, barna, szakállas ember volt.
Egy református ember. Szakállas és kerek sapkás.

IV. el. oszt. fiúk otthon írt feleleteiből :

Reformátor. Szép ember volt. Magyarul beszélt.
Nagy reformátor. Barna és szakállas. Magyarul is beszélt.
Reformátor. Erős, izmos református helvét. Magyarul is tudott.
Magyar költő. Magyarul beszélt.
Református evangélium hirdető, Krisztus követője. Magyarul és héberül beszélt.
Kálvinista hitvallás szerző. Elég szépen nézett ki.

V—VI. el. oszt. leányok és fiúk válaszaiból. (Otthoni dolgozatok.)

Kálvin János Luther Márton mellett a legnagyobb reformátor volt, aki a Szentírás alapján megreformálta az egyházat és ő volt a genfi református egyház lelkipásztora is. Ő alapította a híres genfi főiskolát is, ahová még messze országból is elmentek tanulni az ifjak. Magas sovány ember volt. Beszélt franciául, latinul. Magyarul nem tudott, de a magyar népet ismerte.

Egy nagy reformátor volt. Sovány, vézna ember volt. Beszélt franciául, latinul, olaszul, görögül. A magyarokról tudott, de magyarul nem. Egy Isten által megáldott lánglelkű apostol, aki egész életét Isten szolgálatába állítva munkálkodott az evangélium ügyéért. Jóságos arcú, gyenge, törekenytestű, de nemes, jószívű, fennköltlelkű próféta, aki az ő korabeli nyelven, latinul, franciául, németül beszélt. Foglalkozott velünk magyarokkal is.

A mi meggyőződésünk szerint a legnagyobb reformátor. Sovány, vézna testű, négy nyelven beszélt.

Iskolában készületekből :

Református pap volt. Svájcul és magyarul beszélt.

Hittérítő volt. Németül és magyarul tudott.

Aki az életét is odaadta a reformációért. Igazságosnak nézett ki.

Kálvin János Genfben volt, ott éledegelt és hirdette a reformációt, vagyis a protestáns vallást. Sokat szenvedett a hitéért, mégsem hagyta el. Sokat harcolt és mindig győzött, mert ütközés közben is Istent kérte. Sokat köszönhet neki a magyar református nemzet. Viselete olyan, mint a régi, ősi embereké. Hosszú haj és hosszú bajusz. Kezében van a kesztyű, ujján egy gyűrű és egy Biblia a kezében.

Hittérítő volt. Nem tudom, hogy nézett ki, mert nem láttam. Svájc nyelven beszélt.

Becsületes ifjú volt. Magyarul beszélt. (Izr. vallású gyermek felelete.)

Református lelkész volt. Héberül beszélt, de magyarul is tudott keveset.

Serdülő leányok válaszai :

Istennek egyszerű és alázatos szolgálója. Eszköz Isten kezében.

Francia, német, latin nyelven beszélt. Feltehető, hogy tudott a magyar reformátusokról is.

Kálvin János volt az utolsó nagy reformátor, aki a református vallást teljesen megtisztította minden emberi találmánytól és visszavitte a maga eredeti állapotára. Iskoláit Genfben végezte és ott működött mint pap és tanár és onnan elüldözték és oda a genfiak sok esdeklésére ismét visszatért. A nagy reformátor rövid életet élt, 1564-ben, 55 éves korában halt meg.

Élesszemű, sovány, szakállas francia ember volt, magyarul nem tudott.

A magyar reformátorok egyike. Úgy nézett ki, mint egy sokat szenvedett keresztyén ember. Az anyanyelve francia volt, de magyarul is beszélt.

Serdülő fiúk feleletei :

Az egyház legnagyobb reformátora. Hajlottvállú, szakállas, görbeorrú, magas ember volt. Anyanyelve francia volt, ezenkívül még több nyelven beszélt, de magyarul nem.

A reformáció legnagyobb építője volt. Ahová csak ment, mindenkiel megismerkedett. Nagyon bibliás volt. Nagyon sokat megtérített a bibliolvasásra.

Okos ember volt. Szerette az embereket. Kezet fogott mindenkiel és köszönt. Nagybajuszú, nagyszakállú és sisakos ember volt. Alacsonytermetű. Nagy könyv volt a kezében.

Tanonciskölások :

Először jezsuita pap volt és ő reformálta meg a katolikus vallást. Németül, franciául beszélt, magyarul nem igen tudott.

Genfi református lelkipásztor. Magas, vékony, beteges külsejű. Németül és franciául beszélt.

Nagyon okos ember volt. Nem tudom, hogy nézett ki. Germán nyelven beszélt.

Bibliafordító volt. Hosszú arcú, szakállas.

Luther utóda, a legnagyobb reformátor, hithős és a kálvinista, vagy református vallás megalapítója. Nyult arca, szakála és görnyedt tartása volt. Latin nyelven beszélt. (Hét évig r. kath. hittanra járt.)

Nagy, hatalmas ember, szép ősz szakála volt. A tanult emberekkel latin nyelven tudott mindent.

Csupa jóság volt. Tudott a magyarokról is.

Nagy református lelkipásztor. Soványarcú, szakállas ember. A debreceni református Kollégium előlnézeti falán láttam a képmását, és ezt a felírást : A testet megölhetitek, de a lelket nem!

Egy buzgó református vallásterjesztő és alapító. Zsidó típus. Német nyelven beszélt.

A mai magyar kálvinizmus megalapítója és igazi megtisztítója. Nagy reformátor volt, ki a kálvinista vallást visszaállította, szóval megreformálta. Arckifejezése sovány és hosszú, minden képen és szobron sapkában van. Tudomásom szerint franciául beszélt. Református vallástanító volt. A magyarokról sokat tudott, mert itt kezdte a tanítását.

Egy nagy reformátor volt, aki 1536-ban átalakította a protestáns vallást. Termete magas, szikár. Hegyes szakála, egyenes orra, keskeny arca volt. Pap volt, tehát papi ruhában járt. Sokat tanult.

Polg. isk. leányok. (Kérdésenként 5 perc gondolkodási idővel.)

Jogakadémián tanult, később híres reformátor lett. Sovány, sápadt, beteges ember volt. Francia, angol, német, holland, lengyel nyelven beszélt, magyarul is tudott.

Megismerte a bibliát és így nagy reformátorrá lett. Sápadt beteges ember volt. Angolul és franciául tudott.

A református egyház megszervezője volt. Nem tudom, milyen volt, mert nem láttam a képét.

Kereskedelmista leányok, rögtöni feleléssel :

Reformátor, aki nem volt megelégedve a katolikus egyház tételeivel és igyekezett megtanítani az embereket az igaz hitre. Magashomlokú, szilárd jellemre valló arc.

Nagytudású férfi, aki meg tudta érteni Isten hozzá intézett szavát. Szakállas, sovány ember. Németül, franciául, magyarul beszélt.

Azok közé a halhatatlan emlékü egyének közé tartozik, aki felismerte vallásunk bepiszkolt, elfajult voltát és minden törekvése egy puritán vallás megalkotására irányult. Korának megfelelően hosszú szakállt viselt és arcán egy lángész kifejezése ült. Ismerte a magyarokat, beszélt nyelvünket és rokonszenvezett velünk.

Polgárista fiúk, otthoni feleletek :

Evangelista volt. Testes, zömök ember. Franciául beszélt.
 Svájci tanító volt. Nagy bajusza és szakálla volt. Papi ruhában, sapkával és Bibliával járt. Magyarul is tudott.
 Nagy reformátor, vagyis vallástisztító. Vékonyarcú, szakállt viselő, gyengeszervezetű, de hitben erős.
 Egy ügyvéd fia. Erősakarátú, nagyeszű ember. Úgy nézett ki, mint egy prédikátor, franciául beszélt.

Fiúkereskedelmisták, rögtöni feleletek :

A református vallás megalapítója, a katolikus vallás megreformálója. Nem tudom, hogy nézett ki. Németül beszélt.
 Keresztyén ember volt. Sokat köszönhetünk neki. Nem láttam. Református pap, a keresztyénség átreformálója. Arcképén látszik a szenvedés és bánat. Nyelve német volt.
 Egy szegény bányász fia, ki a vallást megreformálta és nevéből a vallást elneveztük református vallásnak. Sovány, vézna, kis kecskeszakállú ember volt. Németül, franciául tudott, a magyart csak törve beszélte.
 A legnagyobb református volt, ő reformálta meg a református vallást. Ezért órála magunkat kálvinistáknak nevezzük. Az arcképét még sohasem láttam. Ő szegezte ki a wittenbergi vár kapujára a 94 pontot. Franciául beszélt és tudott magyarul is.

Felnőttek feleletei. Asszonyoké :

Egy református lelkész. Mint egy lelkész. Németül és magyarul beszélt.
 Egy reformátor. Mint egy rendes ember. Németül, magyarul.
 Egy nagy reformátor. Sovány, nagyszakállú, feketeruhás ember. Legtöbbször latinul, ritkábban pedig franciául beszélt.
 Egy vallástanító ember. Mint aki egy rendes ember. Franciául beszélt, magyarul is tudott.
 Genfi pap, reformátor, az emberiség egyik legnagyobb jóltevője. Barátságos, nyílt tekintetű, jószágos ember. Franciául és latinul.

Férfiaké :

Nagy reformátor, vagy vallástisztító. Nagy férfi volt, kinek világtörténeti jelentősége már életében nyilvánvaló volt. Nagy alázatossággal, gyermeki szeretettel és szerénységgel tudott meghajolni Isten trónusa előtt. Beszélt több nyelven, talán magyarul is.
 Nagy reformátor, vallásunk megalapítója. Zömök, vastagnyakú, hosszú szakállt viselt, több nyelven beszélt.
 A reformáció nagy apostola. Mint egy zsidó ember. Franciául és spanyolul beszélt.
 Egy rendíthetetlen, erőshítű, nagy reformátor volt. Régi szokás szerint nagy haját, szakállt és lapostetejű sipkát viselt. Több nyelven beszélt, talán magyarul is.
 Nagy reformátor. Egy köztiszteletben álló ügyvéd fia. Úgy nézett ki, mint egy nagy lelki tehetségű apostol. Franciául, zsidóul.
 Isten hatalma által adott, felvilágosodott reformátor. Szelíd, igazságos arcú és bizalmas. Latinul beszélt.
 Eszköz Isten kezében, ki Krisztus vallásának egy új korszakához juttatta el az emberiséget. A magyarokról bizonyára tudott, mert az ő idejében a magyar reformátorok számosan látogatták a külföldi egyetemeket.
 Istentől ihletett lánglelkű igehirdető, Krisztusban élő nagy ember volt, ki később lett volna magát darabokra vágatni, mint forrón szeretett vallását bemocskoltatni. Mint a régi próféták, nagy szakállt viselt. Bárha nagy lélek lakott benne, teste törékeny és beteges kinézésű volt, mivel többféle betegséget hordott békétűréssel. Francia nyelvet használt, mivel ez volt az anyanyelve.
 A harmadik nagy reformátor, Genf lelkipásztora. Egyszerű külsejű, erős hittel és nagy tudással bíró ember volt.
 Először diák, majd tanár lett és ő reformálta a református vallást. Én még nem éltem az ő életében, így csak a képéről ismerem. Hosszú szakállt viselt és erős, kitartó ember volt. Helvét, német, latin, francia és még több nyelven beszélt, csak magyarul nem.
 Hittérítő. Arca Jézuséhoz hasonlított.

Vallásunk alapítója. Szikár alak, nyilván a nagy gondtól. Nem hizott el, mint sok r. kath. pap, kik maguknak földi jólétet biztosítanak tanulmányaikkal.

Genfi pap és tanár, aki nemcsak hirdette az igét és nemcsak tanított, hanem megérezte, hogy aki a Jézusé, annak személyválogatás nélküli önzetlen szeretettel mind több lelket kell Jézushoz vezetni.

A legharciasabb reformátor volt. Francia volt, magyarul nem tudott. Franciaszármazású Krisztushívő ember volt... Krisztusi nyelven beszélt, nem magyarul, hanem magyarul.

Szikár francia ember volt, magyarul nem tudott, ő volt a legnagyobb reformátor. A kálvinisták legnagyobb reformátora. Kis, igénytelen testre, de lágy lelkületű.

Akíró! mi kálvinistáknak nevezetűnk. És aki a református vallást az egész művelt világon elterjesztette. Egyszerű volt, mint nem fény- és pompában élő, hanem Jézus Krisztusnak alázatos szolgája és Isten evangéliomának hirdetője.

Eredetileg r. kath. pap volt, de Luther Márton pap barátjával együtt meghasonlottak a római szentszék akkori tanaival s azt otthagya új vallást alapítottak. De mert kettőjük közt sem volt meg az összhang, külön váltak, így alakult a két vallás, egyik Kálvin, a másik Luther vezetése alatt. Középtermetű, soványarcú, szakállt viselő ember volt („zsidó típus”), több nyelven beszélt, valószínű, hogy magyarul is.

A kálvinista vallás tanára. Franciául és magyarul beszélt, ő fordította a bibliát magyar nyelvre.

Vallásunk megalapítója. Úgy nézett ki, mint egy főpap.

Az istenországának rendíthetetlen hirdetője és a krisztusi tudomány követője. Olyan volt, mint egy jószágos lelkipásztor.

Genfben volt pap és tanár. Könyvekből olvasva szép ember volt. Egyházunk puritán, nagy reformátora. Szelíd ábrázatú, szakállas feje volt, franciául beszélt.

A reformáció megalapítója. Szakállas öreg ember, nagyon sok szenvedés nyoma látszik rajta. Németül és magyarul beszélt.

Kálvin János vallásújító volt. Bírálatom szerint bányász volt, vallásbányász, aki kutatót a lelkek mélyében, amíg meg nem találta a lelki szívet, amelynek fénye erős, tiszta, szagnélküli, melynek füstje ábeli egyenességben hat az egekig. Az ő nyomán kutatnak ma is és fognak végezetig bölcsek, professzorok, tanárok, papok, tanítók és minden igaz kálvinista a mindenkor Kálvineum felfrissítésére.

A szemelvények közlését itt megszakítva, kötelességünk rámutatni, hogy a nem közölt ívekben is rengeteg érdekes és értékes felelet van. A következtetések levonását szinte egészen az olvasókra szeretnők bízni. Mégis utalnunk kell legalább néhány, nagyon kézen fekvő tanulásra.

1. Kálvin nagyon közel van a magyar lélekhez (hiszen rengetegen magyaroknak tartják), de képe, történeti egyénisége csak kivételes esetekben áll tisztán még egyesek előtt is.

2. Egyházi, felekezeti iskoláink kis magyarjai előtt — a könyvből és egymástól kölcsönzés tehertételeit is leszámítva — sokszor tisztábban áll Kálvin, mint nem felekezeti középiskolásainknál, ahol a vallásos nevelést és ismeretközlést egyedül az óraszámokkal és mellékésekkel agyonterhelt hitoktatók végzik.

3. Szükség lenne egy jó kivitelű, mégis olcsó Kálvin-képnek kiadására és országos terjesztésére. A kép alatt pár tömör és jól szövegezett sorral Kálvin életéről és jellemzéséről. (Elemikbe Kálvin-írkát!)

4. A vallásos ismeretek az iskolai évek után nem mindig tisztulnak, hanem néha halványodnak. A konfirmációs korhatár felemelését, az előkészületi idő meghosszabbítását ezek a benyomásaink is indokolják.

5. Foglalkozunk (konfirmációi oktatásban, vallásos estéken) többet Kálvinnal. Keveset adjunk inkább róla, de jól. Alapismereteket inkább, mint magasztos elvontságokat.

6. Olcsó Kálvin traktátusokat kell kiadni és terjeszteni.

7. Nincs túlsok dicsekedni valónk, nincs túlsok restselnivalónk, *de van annál több tennivalónk!*

A LÉLEKTANI SZEMPONT ÉRVÉNYESÍTÉSE AZ IFJÚSÁG LELKIGONDOZÁSÁBAN

1. Lelkigondozás és életkor

1. A lelkigondozás fogalmának vizsgálatánál láttuk,¹ hogy az arra vonatkozó korábbi megállapítások fogalmilag bár mind helyeseknek voltak mondhatók, de tartalmilag nem fejezték ki eléggé azt a csak pszichológiai szempont figyelembevételével adódó bővülést, hogy az a lelken keresztül az egész emberre irányuló aktív segítséget, s pozitív irányítást jelent, s hogy minden segítyt nyújtó tevékenység, amelyet mélyebb lelki motívumok határoznak meg, már lelkigondozói jelleget hord magán.² Jóllehet az egyházi lelkigondozás ezt a segítségnyújtást a gyülekezet területén belül vagy legalább is azzal a tendenciával érti, hogy a lelkigondozott a segítségnyújtás által a gyülekezeti organizmusba betagoltassék, illetőleg annak tagja maradjon: a lelkigondozásnak mint aktív lélekvezetésnek minden életkor számára azonos és egyetemes érvénye, egyszersmind minden életkorral szemben fennálló kötelezettsége van. Ez az általános érvényűség megvan a lelkigondozás céljára vonatkozólag is. A nem egyházi lélekvezetés a veszélyben, a bajban élő embert akarja megszabadítani, megsegíteni, kóros állapotát normalissá, egészségessé változtatni, ezen túlmenő céljai alig vannak, csak a legújabb pszichoterápia igyekszik az újból megszerzett normalitás bizonyos mértékű biztosítására és stabilitására. Az egyházi cura pastoralis³ szintén a bajba jutottnak megmentésére, megszabadítására és pedig teljes szabaduláshoz juttatására igyekszik, ezért egyenesen a váltságra, megváltottságra való eljutásban s az abban való megmaradásban igyekszik az egyes embernek segélyére lenni, a megváltottság pedig „a tudatos élet teljessége akadály nélküli közösségben Krisztussal és az ő tagjaival”⁴ (az egyházban).

A célkitűzés súlypontja a Krisztussal való életközösségre kell, hogy essék, az egyházi lelkigondozás szempontjából talán még nagyobb mértékben gyakorlati, mint elvi posztulátum,⁵ hogy a Krisztussal való életközösség a gyülekezet élő közösségének szociális keretei között, az egyháztagság életformájában valósuljon

¹ Ez az írás részlet Szabó Zoltán: Az ifjúkor lélektana és az ifjúság lelkigondozása című doktori disszertációjából. Debrecen, 1932. 65–72. A lábjegyzetbeli hivatkozások a szerzőtől valók, az idegen szavak, kifejezések magyarázatát mi adjuk. (A Szerk.)

² Weizsäcker i. m. 47.

³ a gyakorlati teológia egyik részterülete: a hívek lelkipásztori gondozása

⁴ Achelis, E. Ch.: Lehrbuch der Praktische Theologie. Leipzig, 1911. 36.

⁵ alaptétel

meg. Az egyházi lelkipozítás célja tehát univerzálisabb, mint a nem egyházi lélekvezetésé, de ez természetesen nemcsak hogy nem menti fel az egyházi cura pastoralist a minden esetben és minden segítségre szorulóknak – még a nem egyháztagnak is – való segítségnyújtás kötelezettsége alól, hanem még inkább kimélyíti ezt a kötelezettséget. Sőt abban az esetben, amikor nem egyháztagról van szó, a segélynyújtás armatúrájának⁶ kibővítésére van kötelezve az egyházi lelkipozítás, mert hiszen ilyenkor céljának megvalósulása különös akadályokba ütközik, amelyeknek elhárítására a szokványostól eltérő módokon is mindent el kell követnie, hogy a lelkipozítás célját lehetőleg teljességben, de legalább is mennél nagyobb részben megvalósítsa. A magasra tűzött, univerzális cél mellett, azon belül olyan részcélok is vannak, melyek az előbbiből önként folynak.

A praxis folyamán a főcél megvalósulásához a részcélok elérésén, mint a főcél megvalósulási fázisain át vezet az út. Ezek a részcélok azoknak a szituációknak a sajátossága és különossége szerint, amelyekhez a nyújtandó segítség módjának igazodni kell, mások és mások lehetnek. Így a lelkipozítást az egyházi cura pastoralis célkitűzése szerint szemlélve, a pszichoterapeutikus⁷ lélekvezetés pl. csak az egészséges, öntudatos lelkiélethez való eljutás mozzanataig akarja vezetni, s legjobb esetben csak idáig is vezetheti a lelki folyamataiban sebesültet, éppen ezért nem tud *valóban*, az egész lelken, tehát az egész emberen segíteni, s ezért is nem fedheti a lelkipozítás igazi fogalmát. A különböző életkorokat is oly konkrét szituációknak tekinthetjük, hogy már pusztán ezeknek figyelembevételével is módosulni kell a lelkipozításnak a főcél felé való haladás közben az egyes részcélok, a főcél fázisainak elérése végett.

2. A kisgyermekkor az a szituáció, amely a legteljesebb, minden irányban az egész énrre és egyénre kiterjedő, megszakítás nélküli gondozást igényel. Ezt azonban a családi életbe a maga teljes egészében beágyazott, pszichofizikai struktúrájában is egységes kisgyermekkoránál a szülők végzik, speciális cura pastoralisnak vagy egyáltalán nincs helye, vagy a gyermekkor haladottabb fázisaiban mint preventív vagy profilaktikus,⁸ de ez esetben is inkább missziói színezetű munka formájában van jelentősége. A felnőtt és hajlott korban megvan az élet öntudata, azonban a lelkipozítói beavatkozásra szoruló esetekben hiányos annak teljessége, így éppen ezáltal megszakadt vagy nagymértékben meglazult a Krisztussal és gyülekezeti közösséggel való közösség. A hiánynak az oka a fiziológiai, pszichológiai természetű vagy egészen mély pneumatikus régióból⁹ jövő, az etikumban is hiányt okozó, egymásra kölcsönösen ható sebesülések, konfliktusok, eltévelyedések, szenvedélyek, bűnök hosszú sora lehet. A lelkipozítói munka ezek-

⁶ fegyverállományának, eszköztárának

⁷ az idegi eredetű betegségeket lelki ráhatással gyógyító

⁸ a baj megelőzésére irányuló

⁹ a lélek mélyéből

nek kiküszöbölésével, redukciójával, pótlásával, a lelki organizmus immanens¹⁰ vagy transzcendens¹¹ konstruktív erőinek való segítségnyújtás által a hiányt ismét teljességgé, a kontaktusban való szakadást vagy lazulást ismét kapcsolattá, közösséggé igyekszik tenni. E munka eszközei, útjai, módszerei a bajok és individu-umok sokfélesége szerint változó, csak abban közös, hogy segítő, mentő s inkább restauráló,¹² mint konstruáló.¹³ Egészen sajátos az emberi életkornak az ifjúság idejére eső periódusa, mint a pszichológiai fejlődésmenet vizsgálatánál láttuk, úgy a maga mivoltában, mint a reá irányuló lelkigondozói tevékenység szempontjából. A szülői ház, a család gondozó tevékenysége alól részben vagy egészben kiszakad.

Még ha nem így történnék, akkor is elégtelen volna számára az a fajta, s azokban a formákban végbemenő gondozás, amely az ifjút a családban körülvet-
te. Az egyházi lelkigondozás felnőttekre beállított karaktere s eszerint kialakult sablonjai őreá még semmiképpen nem illenek és nem érvényesek, hiszen pl. a serdülő még az öntudatos élet teljességére nem juthatott el. Bár, mint szintén lát-
tuk, az ifjúkor lelki fejlődéstörténetének van olyan szaka, amelyben mindennel szemben kritikai álláspontot foglal el, bizalmatlanságot és idegenkedést érez, mégis különösen két befolyásolási és eljárási módot utasít aztán vissza a serdülő-
kor az elsőnél több, a másodiknál kevesebb határozottsággal: azt, ami úgy veszi, mint még gyermeket, s azt is, ami már felnőttként akarja kezelni.¹⁴ Alapjában az ellen a felfogás ellen tiltakozik itt ösztönszerűleg az ifjúkor, ami őt nem a maga konkrét sajátosságában és jellegzetességében akarja szemlélni, s ez a magatartás tulajdonképpen a vitalitás egészséges megnyilatkozása, amely nem akarja, hogy Prokrusztész-ágyba fektetve – akár azáltal, hogy belőle levágnak, akár azáltal, hogy struktúráját az adottnál nagyobb, természetellenes kiterjedtségre erőszakol-
ják – belső organizmusának fejlődésmenetét csonkítsák meg, törjék össze, vagy annak szálait bonyolítsák egybe.

Ha ez az erőszakolás mégis megtörténnék, akkor a vagy hiábavalónak fog bizonyulni, vagy pedig az ifjúkor-lelki életében fog komoly károkat okozni. A lelkigondozónak számolni kell ezekkel a körülményekkel, s elengedhetetlenül szükséges, hogy az ifjúságban végzendő tevékenysége speciális ifjúsági lelkigon-
dozás formájában, eszközeivel és módszereivel menjen végbe, mert csak így tudja az ifjúságot, mint különös kort, a benne levő ifjút, mint adottsága, fejlődése, kör-
nyezete, hajlamai, irányultsága, pszichikai sajátosságai által speciálissá determi-
nált külön, sajátos individuumként szemlélni és segítségére állani. Az ifjúkor

¹⁰ a tapasztalati világon túl nem mutató

¹¹ az értelemmel megközelíthetetlen

¹² javító, helyreállító

¹³ alkotó, létrehozó

¹⁴ Vö. *Gruehn*: Psychologie des Jugendlichen. Barmen, 1927, 2. és kk.

lelkigondozása más tekintetben is alapvetően különbözik a kisgyermekkor és felnőttkor lelkigondozásától. A felnőtt korban s némileg a kisgyermekkor időszakában is akkor van akut szükség speciális lelkigondozásra, amikor a normalitás határain kívülre vezető konfliktusok, többé-kevésbé rész- és esetek szerint való veszélybekerülések azt speciálisan aktuálissá teszik, ebben a lelkigondozásban tehát van valami szingularitás,¹⁵ helyesebben casualitás.¹⁶ Nem így az ifjúságnál. Az ifjúkor a maga hullámzásokban, a belső eróziókban és erupciókban végbemenő fejlődésmenetével, folytonos változásaival és alakulásában a maga teljes egészében, a fejlődésmenet egész hosszában mondhatni már a priori¹⁷ lelkigondozást és pedig valami speciálisan cura specialist¹⁸ igényel. Nemcsak a fejlődésmenet felületes kontrollját s a kirívó rendellenességeknél való beavatkozást, kiütköző abnormitások s brutális formákban kicsattanó szertelenségek orvoslását kell tehát a speciális ifjúsági lelkigondozás feladatául tekinteni, hanem a fogalom aktivitást és konkretizálást magában foglaló jelentése szerint: lélekvezetést, és pedig az ifjúkor minden fiziológiai és főleg a nehezebben meglátható pszichológiai sajátosságát, a fejlődésmenet egészét tekintetbe vevő, irányító és segítő, intenzív lélekvezetést. Több mint egy bizonyítékát láttuk annak, hogy az ifjúkor a permanens válságok, fiziológiai, lélektani, etikai s nem utolsósorban vallási krízisek kora¹⁹ még a legnormálisabb, de az idealitást a legritkább kivételektől eltekintve el nem érő esetekben is. Vegyük még hozzá, hogy a nyugodtabb időkben is, a válság állandó szituációjában élő ifjúság krízise szinte a négyzetre emelkedik azokban az időkben, mikor a felnőttek társadalma maga is súlyos szociális, gazdasági konvulziókon²⁰ átmenve, fokozottabban centrális válságban él, s akkor egy speciális ifjúsági lelkigondozói tevékenység szükségessége, életbevágóan fontos kényszerűséggé kell, hogy előttünk álljon. Ezt azonban nemcsak az ifjúkor és ifjúság különlegességére való tekintet indokolja, hanem a felnőttek, egyházi cura pastoralisnál a gyülekezet és egyház ügye is.

A cura pastoralis a felnőttek között végzendő tevékenységének jórészt megakarította, a megmaradt részt nagymértékben megkönnyítette, ha egy intenzív lélekvezetői munkával vezeti el az ifjúságot a felnőttkor küszöbére. Mennyire világosabb diagnózist, eredményesebb terápiát végezhet a felnőtt korbeli lelkigondozottnál az a lelkigondozó, aki gondozottjának ifjúkori lelki fejlődésmenetét is ismerte és irányította. Nem kicsinylendő szempont az sem, hogy az a segélyre szoruló felnőtt, aki ifjúkorában tapasztalta a cura specialis komolyságát, pragmatikus voltát, az felnőtt korában is – a terápia szempontjából ez nagyon lényeges –

¹⁵ egyediség, egyedi rendellenesség

¹⁶ véletlenszerűség, esetlegesség

¹⁷ eleve

¹⁸ egyedi gondozást

¹⁹ Vö. Imre Lajos: Az ifjúság válsága. Nagybánya, 1930. 48. és kk.

²⁰ gyötrő válságokon

feltétlen bizalommal és idejekorán keresni fogja az egyházi cura pastoralis segítségét, s nem engedi bajait idültté válni, s azok gyógyítását a lelkigondozásnak a veszélyt még sokszor fokozó átlútjain keresni. A lelkigondozás fogalmának, ebből kifolyólag tevékenységének teljessége is megkívánja, hogy a társadalomnak vagy gyülekezetnek egy olyan numerikusan is számottevő jelentékeny rétege, mint az ifjúság, az emberi életkorból az ifjúkor szintén nem jelentéktelen időszaka ne essék ki a lelkigondozásból. A gyülekezet és társadalom jövőjének szempontjából pedig egyenesen a létkérdéstől parancsolt kötelezettsége a felnőtt generáció pótlását folytatólagosan szolgáltató ifjú generáció lelkigondozásáért minden lehetőt megtenni. A mindenkori jelent arra kötelezi a múlt is, hogy ahol az emberi fejlődés, az én-képzés vezetéséről, irányításáról, legnagyobb kérdéseiről van szó, ott a feladatokat az emberiség szellemi termésének és munkakészségének legjavával igyekezett szolgálni és használni.²¹ Nem lekicsinylendő még az ifjúkor speciális lelkigondozása szükségességének meglátásánál az sem, hogy az az ifjúság, amelyik egy lélekvezető tevékenység segítségével ment át az ifjúkor nehéz idején, felnőtt korában – mint szülő különösen – még inkább értékelni tudja ennek a fontosságát. Különös felelősségérzettel fogja nézni ezt a munkát, s benne az ifjúsági lelkigondozás nemcsak megértő szövetségesét, hanem hozzáértő támogatóját és munkatársát fogja találni, amelynek feladata annyival inkább is megkönnyül, mert ez a felnőtt generáció az akkori ifjúság lelkigondozás nagy részét azután már még a szülői ház is el tudja végezni.

3. Az ifjúság speciális lelkigondozásának fogalma általában tehát nem tér el attól, amit erre vonatkozólag az egész lelkigondozásra nézve megjelöltünk. Legfeljebb arra kell rámutatni, hogy ha a teljesség követelményének hangsúlyozása magában foglalta, hogy a lelkigondozásnak ne csak a pneumatikus vagy teonómikus,²² hanem a pszichológiai oldalát is tekintetbe kell vennünk, fokozott mértékben áll ez az ifjúkor cura pastoralisára, amelynek szükség esetén a fiziológiai szempontokat sem lehet elhanyagolni, hiszen az ifjúkor pszichológiájának vizsgálata kellőleg illusztrálta ezeknek a pszichikai struktúrára való befolyását. A lelkigondozás célkitűzése az ifjúkor cura pastoralisára szintén nem lehet más, mint a felnőttek cura pastoralisánál. Azonban itt szükségünk van arra, hogy a megjelölt cél irányába esően részcélokat, megvalósulási fázisokat tűzzünk közelebbről az ifjúkor egyházi cura pastoralisa elé. Az ifjúkor, a gyermek- és felnőttkor között fekszik. Felső határpontja a férfiúság kora. Ide kell az ifjúság minden irányú fejlődésével és befejezettségével megérkezni.

Az ifjúkor pszichagógiájának²³ sem lehet más közelebbi célja, minthogy lelki-
leg is erre a pontra juttassa el az ifjú lelket, amely pontot Pál apostol úgy jelöl

²¹ Vö. *Gruehn*: Religionspsychologie. Breslau, 1926. 140. és kk.

²² szellemi, istenhittel kapcsolatos

²³ A pszichagógia lelki gyógyítás neveléssel.

meg, hogy az az $\acute{\omega}\eta\rho\epsilon\tau\epsilon\lambda\epsilon\iota\omicron\varsigma$,²⁴ az érett férfiasság állapota és kora, amelyben már nincs meg semmi a $\nu\acute{\eta}\pi\iota\omicron\varsigma$ -ból, a gyermekkorból, s annak az ifjúkorra is jellemző hanyódásából és hajtatasából, a bibliai kifejezés oly találó $\chi\lambda\omega\delta\omega\nu\nu$ -jából és $\pi\epsilon\rho\iota\phi\acute{\epsilon}\rho\epsilon\iota\alpha$ -jából. Valóban, a testben és hitben érett férfiúság az, ahová az ifjúkor fiziológiai és pszichológiai fejlődésén keresztül meg kell, hogy érkezzék, s az ifjúkor pszichológiájának is az a célja, hogy vezetésével ezt a megérkezést segítse elő és irányítsa addig a pontig, míg a lelkigondozás főcéljának betöltésére, a teljes, Krisztussal és tagjaival való életközösségre a gondozott alkalmassá válik.²⁵ Magától értetődő követelmény, hogy az ifjúkor lelkigondozásának theonóm²⁶ felépítése és megvalósulása lehet, mert csak ez adhatja az ifjúkor lelki tartalmának lassankénti kikristályosodásához azokat a normákat, melyek abszolút kötő erővel bírnak. Mikor a keresztyénséget – Niebergall szerint – keresztyén életté akarjuk tenni, nem tehetjük ezt anélkül, hogy a Jahn által is említett három normához, a keresztyén közösséghez, a keresztyén etikához és a keresztyén életenergiák forrásához, gyakorlati hitélethez oda ne igyekezzünk horgonyozni az ifjúkor lelkületét,²⁷ amelyhez a kapcsolópontok a gyermek vallásából az ifjúkorba is átmennek, könnyen fellelhetők ott is, még a vallástól való elidegenedés periódusában is. S amit Vorwerk a gyermekekre nézve e tekintetben mond, az még inkább érvényesíthető az ifjúságnál, s ha annak belső életenergiáit a lelkigondozás ki tudja használni, olyan szövetségesekre talál magában a gondozott lelkében, mely a lélekigondozás oldalán harcol.²⁸ Az ifjúkor lelkigondozása csak úgy lehet igazán theonóm, ha a pszichológiai oldalra az elérhető legnagyobb mértékben támaszkodni tudunk, s a lelkigondozás ez ágára különösen áll, hogy azáltal lesz annál inkább theocentrikus,²⁹ mennél inkább anthropocentrikus,³⁰ azaz – ifjúságról lévén szó – naocentrikus.³¹ Szükségképpen igazság az is, hogy az egyház számára is úgy lehet megnyerni, s ahhoz tartósan odakötni az ifjút, ha a lélekvezetés tisztában van az egyéni lélek végtelen, Krisztustól is hangsúlyozott értékével, s e tekintetben a léleknek a látható egyház előtti primátusával.³²

²⁴ Ef. 4: 13–14.

²⁵ A vallásos neveléssel kapcsolatos lélekvezetésre nézve Knuth a célt úgy határozza meg, hogy az „megszabadítás a relativitástól, az abszolútnak való alávetés által”. Konkrétebb beállítottságú az a megjelölés, mely szerint „Religion kann man weder lehren, noch vormachen, aber man kann die anvertrauten Seelen sich in steter eigen-tätigkeit entfalten lassen”. Schultze, Fritz: Arbeitschulmässiger Religionsunterricht. Stuttgart, 1924. 4. Még gyakorlatibb Niebergall meghatározása (Die neuen Wege kirchlicher Arbeit. 49.), aki szerint a keresztyénséget kell a serdülőben keresztyén életté tenni, avagy „es soll eine neue Selbstverständlichkeit christlichen Lebens angebahnt werden.”

²⁶ a keresztyén etikának megfelelő

²⁷ Jahn, Ernst: Die Krisis in der modernen Seelenführung. Fürsorge und Seelsorge. Berlin, 1928. 68.

²⁸ Vorwerk: Kindergottesdienst und Kinderseelekunde. Schwerin, 1911. 480. Hasonló értelemben fogadhatjuk el azt, amit Csiksz a gyermek vallásos ösztönéről mond. Lásd: Hastings–Intz: Mintakép. Tahitótfalu. 1926. IX. 1.

²⁹ istenközpontú

³⁰ emberközpontú

³¹ templom-, azaz hitközpontú

³² Lásd: Mt. 16: 26. és parallelejt. Vö. Weizsäcker i. m. 74.

2. A pszichológiai oldal alkalmazásának szempontjai

Mi sem bizonyítja jobban, hogy a praxis kiált egy egyházi lelkigondozás után, mint a pszichoterapeutikus eljárások elégtelensége. Mi sem bizonyítja viszont jobban, hogy az egyházi cura pastoralis kiált egy tudományosan megalapozott pszichológia – elsősorban természetesen valláslélektan – után, mint az egyházi léleksegítés krízise. Ez jelen esetben a mi problémáinkra is áll, mely éppen a pszichológiai és valláslélektani eredményeket kísérli meg hasznosítani és alkalmazni az ifjúság pszichagógiájában. *Gruehn* helyesen figyelmeztet arra, hogy egy alig kialakult tudományág alkalmazásánál, melynek egyes problémakörei még most vannak munka alatt, az előállás stádiumában, kétszeres óvatosságra van szükség a gyakorlati felhasználásban.³³ Azonban minden tudomány, mely maga is mindig az életnek egy darabja, az életnek kell, hogy szolgáljon, s többé-kevésbé direkte vagy indirekte a praxisnak álljon rendelkezésére. S különösen szüksége van a lelkigondozás praxisának a lélektan és valláslélektan alkalmazására, elért eredményeinek felhasználására. Az egyházi lélekvezetés egy a keresztyén életteljességet élő érettségre akarja az ifjú lelket elvezetni, s minden akadályt, ami ennek az ifjúkor lelki struktúrájában útját állja, elhárítani, s minden segédeszközt, motívumot, befolyásolási lehetőséget, ami ezt elősegíti, felhasználni, eljárásába beépíteni. Amire tehát e munkában feltétlen szüksége van: az éppen az ifjúkor belső fejlődésmenetének ismerete, azaz a genetikus pszichológia eredményei, a vallásos élményfolyamatok, vallásos és etikai értékélmények, én-funkciók lefolyásának s azok lefolyása feltételeinek ismerete: valláspszichológia. Amennyi konkrét eredményhez ezekből hozzá tud jutni, azt felhasználni vitális érdeke. Márpedig a lélektan és valláslélektan, főleg az empirikus valláspszichológia tud ilyen konkrétumokra rámutatni, ezért kell a praxis érdekében egy alkalmazott ifjúságlélektan kialakulni, aminek szükségességét a gyakorlat érdekében erőteljesen hangsúlyozzák.³⁴ Ez annyival inkább helyénvaló követelmény, mert már az ifjúkor pszichológiájának vizsgálatánál láttuk, hogy annak sok pontja szinte kínálkozik a gyakorlatban való figyelembevételre és felhasználásra.

Az ifjúsági lelkigondozásra alkalmazott lélektana az ifjúkornak sok problémával és lehetőséggel bír. Feleletet adhat arra a kérdésre, hogy éppen az ifjúkor sajátos, szinte természetesen konfliktusokkal és krízisekkel teli lelki, strukturális fejlődése szempontjából szükséges-e egyáltalában a pszichagógiai befolyásolás, s ha szükséges is, egyáltalában lehető-e? Ez az alkalmazott lélektan a leggazdagabb

³³ Religionspsychologie. I. m. 146.

³⁴ Németeknél *Pfenningsdorf*, *Niebergall*, *Faber* neveit említjük. Nálunk *Pály József* kívánja hangsúlyozottan legalább a gyermek- és ifjúságlélektanok ismeretét a lelkigondozás praxisában: A gyakorlati lelkigondozás körvonalai. Debrecen, 1927. 45. 77. A valláslélektan ismerete szükségességének gondolata is egyre erőteljesebben merül föl nálunk is: *Csikész* i. m. 1. c. A szektákról 62. *Gaudy László*: A bibliai történetek tanításának valláspedagógiai módszertana című munkájában inkább óvatos, mint szigorú kritikával szól még monografikus problémájának körében a valláslélektani alapvetésről. Debrecen, 1928. 62–63.

gyümölcsöket a diagnózisra nézve termi, az ifjúság lelkiiségének egészére, s az egyes lelkigondozói problémák kapcsán egyes pszichikai folyamatok és állapotok felderítésére olyan lehetőségeket ad, amelyek korábban alig voltak elgondolhatók, s a diagnosztikai módszerek alkalmazására a metódusok hosszú sorát képes rendelkezésünkre bocsátani. Ha egyetlen szóban kellene legjellemzőbben összefoglalnunk a pszichológia és valláspszichológia hasznát az ifjúság lelkigondozására nézve, akkor ez nem lenne más, mint a diagnózis. Azonban a terápiában is megvan az a szerepe, melyet minden lelkigondozás megkíván abból a szempontból, hogy a pneumatikus oldal mellett a pszichológiai is érvényesülve a lelki gondozás egészséges, természetes kiegyensúlyozottsága biztosíttassék. Ha maga a szorosabb értelemben vett lelkigondozás nem nélkülözheti a lélektan alkalmazását, szükség van erre ott is, hol azokról a formákról, lehetőségekről van szó, melyekben az egyes lelkigondozói aktusok végbemennek. Nem utolsó sorban igen nagy jelentősége van nemcsak a lelkigondozásra, hanem a lelkigondozóra magára is alkalmazott pszichológiai és valláspszichológiai szempontoknak.³⁵

3. Az ifjúság lelkigondozásának, mint pozitív lélekvezetésnek lehetősége

1. Lelkigondozásnak ott van helye, ahol segítségre van szükség, és mindenütt van lehetősége, ahol a segélyre szorult helyzetét nemcsak, hogy nem nehezíti, de bármily kis mértékben is pozitív javulását, tényleges megsegítését, helyzetének könnyebbedését eszközözi. Az élet óriási arányokban produkálja minden életkorban a segélyre szoruló helyzeteket, de mint láttuk, aránylag sehol sem oly bőségben, mint az ifjúkorban, amelynek karakterisztikumaivá váltak a válságok, amelyek nélkül a férfivé érés nem mehet végbe, amelyek ehhez szinte szükségesek, s amire nézve *Jahn* frappánsan és találóan állapítja meg: „Man soll dem jungen Menschen die Konflikte nicht ganz ersparen.”³⁶ Ha ennyire nem takaríthatók meg, sőt bizonyos szempontból meg sem takarítandók az ifjúkor konfliktusai, amelyek egyszersmind a lelkigondozás alkalmi, szabad-é, s még ha szabad is, lehet-é azok eliminálására a cura speciálisnak befolyás gyakorlását megkísérelni, s a befolyásolást ezekre a természetes jelenségszínre vetítve mintegy ráerőszakolni. Milyen mértékig nőni hagyni, s milyen mértékben vezetni, befolyásolni és irányítani: ez problémája a valláspedagógiának is,³⁷ de még inkább problémája az ifjúkor lelkigondozásának, amely sohasem lehet olyan intenzív, hogy az elsőt (a növekedés lehetőségét) ne respektálja, és sohasem lehet olyan kis akciósgurú, hogy a másodikkal szemben (vezetés) mélységes elkötelezést ne érezzen.³⁸

³⁵ Vö. *Gruehn*: Psychologie des Jugendlichen. I. m. 149-150.

³⁶ I. m. 80-81. [„Ne spóroljuk meg teljesen a konfliktusokat a fiatalok számára.”]

³⁷ Itt értjük meg sok tekintetben még Rousseau túlzó álláspontját is, aki a serdüléssel 18 éves korában akarja csak a vallást megismertetni, s aki a gyermek egyetlen igazi büntetési módjának a természetes büntetést tartotta.

³⁸ *Jahn* szellemesen úgy formulázta ezt a valláspedagógia és cura pastorális egész történetén kimutathatóan áthulámzó problémát, hogy az „Spannung zwischen Wachsenlassen und Führung”. [„Feszültség a felnőttné növekedés és az irányítás között.”]

Az ifjúkor konfliktusait csakugyan nem lehet megtakarítani, s a lelkigondozásnak nem is ez lehet a célja. A példázatbeli házaknak³⁹ egyike sem mentesül a viharoktól, árvizektől és szelektől, azonban míg a homokra épített összedől, a sziklára fundált épségben marad. Az ifjúkori cura pasztorális az ifjúság válságait a fejlődése menetébe és szolgálatába kell, hogy állítsa azoknak kimenetelében és következményeiben, mert ez utóbbiak éppen úgy lehetnek cura speciális mellett hasznosak, mint anélkül tragikusan rombolók, sőt megsemmisítőek. Ilyen értelemben nemcsak szabad, hanem lehet és kell is lelkigondozói tevékenységgel kísérni az ifjúkor konvulzus⁴⁰ pszichikai fejlődését. Azonban, ha még olyan nagy volna is a lelkigondozói beavatkozások alkalma és száma, apriorisztikus hiba lenne úgy fogni fel az ifjúsági lelkigondozás munkáját, mint reparációs, rés tömögető és csak esetenként javítgató, igazítgató eljárást. Ha Jahnnak az a már látott állítása,⁴¹ hogy a lelkigondozás a nevelésnek egy részproblémája túlzás is a lelkigondozásnak egész területére, tehát a felnőttek gondozására is való merev általánosításában, teljes mértékben áll az ifjúkor lelkigondozására, ahol valóban természetessé válik annak egy olyan szemlélete, mely az önképzés, a minden irányban való fejlődés és fejlesztés részmunkájául látja az ifjúsági cura pastoralist.

Az ifjúsági valláspedagógia és ifjúsági cura pastoriális között még kívülről nézve is annyi analógia van, ami magában véve is elárulja a két tevékenység között a praxisban is fennálló rokonságot, s ha veszély nélkül nem is azonosíthatjuk ezeket egymással, mind a kettőt egy magasabb egység, az ifjúkornak az érett férfiúsáig való elsegítése feladatának keretén belül mint külön, de egymás területére tevékenységükben kölcsönösen átnyúló részegységekként szemlélhetjük. E fel fogásnak van mégis az ifjúsági lelkigondozásra vonatkozólag egy olyan következménye, amely világosan megérteti velünk, hogy miért lélekvezetés az ifjúság pasztorációja. Mint ahogyan minden nevelés fokozatos, rendszeres, egységes, teljes fejlődést előmozdítani törekvő, úgy az ifjúsági poimenika⁴² tevékenysége is a maga egészében az ifjúkor egész fejlődésére kiterjedő, folyamatos, rendszeres, állandó lélekvezetés kell, hogy legyen.

2. Formálható-e lélekvezetés által az ifjúi psziché, erre a kérdésre az ifjúkor lélektanának és valláslélektanának ismeretében igenlő választ kell adnunk. A vallásos alapélménynél is a beállítás nyíltsága és zártsága akarattól is függővé tehető, tehát normatív oldalról is befolyásolhatók az ifjú akarati funkciói. Ez már magában véve is nagy lehetőséget nyújt a normatív lélekvezetésnek. Ezen kívül e tevékenységnek van alkalma az ifjúkor pszichikai funkciói számára közel hozni, elsajátítási alkalommá tenni, elsajátítható formákba önteni az objektív értékrendszer-

³⁹ Mt. 7: 24–27.

⁴⁰ lelkitusával jár

⁴¹ Vö. Jahn i. m. 67. és Gruehn: Religion in Geschichte und Gegenwart. 1929. III. Band, 195–196.

⁴² gondozás

nek etikai és vallásos értékeit, vallásos élmény folyamatai számára kiválasztani és formulázni a „hívószavakat” úgy, hogy azok az istengondolat mennél teljesebb hordozói legyenek. Legjelentősegteljesebb azonban a theonóm lélekvezetés számára az a munka, ahol a psziché konfliktusainak következményeit irányíthatja, illetőleg e konfliktusok kifejlésénél és pszichikai reakcióknak lecsapolásánál segítőleg közreműködhetik úgy, hogy a hatások és visszahatások a pszichagógiai célt pozitíve szolgálhassák. Erre vállalkozhatik az a lélekvezetés, amely a pszichológiai módszerek birtokában analizálni tudja a belső konfliktusok, sebesülések és kórosságok egész kórképét, s pontos diagnózis felállítására való képességével a terápia számára is megteremtette a legfontosabb előfeltételt, hiszen itt is igaz az az orvosi tétel, hogy a bajnak a pontos ismerete már fél gyógyulás, s mint látni fogjuk, pszichikai téren néha egész gyógyulás.

Még a fejlődést eleve gátló és akadályozó átöröklöttségekkel szemben is eredményesen tud fellépni a pszichagógiai befolyásolás. A biológiai és pszichológiai degeneráció elvitathatatlan tény ugyan, s annak rengeteg okozatával és következményével kell, hogy találkozni az ifjúsági lélekvezetés is, azonban hatásait a lelkigondozásban is rendesen túlbecsülik. Pedig a növény- és állatvilágban, társadalmi jelenségekben is megfigyelhető és kísérletileg is igazolható tény, hogy ahol valami degeneratív hanyatlás mutatkozik az életfolytatásban, azzal párhuzamosan fellép egy regeneratív élettendencia is, amelyet belső energiaforrások táplálnak, s ami a hanyatlást nemcsak megállíthatja, hanem le is győzheti és túlhaladhatja, különösen, ha az organizmus ez irányban másunnan jövő segítséget is nyer. Ezt a biológiai elvet sikerrel lehet és kell alkalmazni szükséges esetekben – már pedig nyilvánvaló az ilyen esetek sokasága – az ifjúkor pásztorolásában is.⁴³ A formálhatóság elvének érvényessége mellett szól még a fentiekén kívül az az empirikusan is megfigyelhető tény, hogy a formáló pszichikai struktúrája, vallásos személyisége a formáltra, a lelkigondozó a gondozottra, nolens-volens⁴⁴ alakító hatással van.

A magyarázatot megtaláljuk az ifjúkor ideálkereső, magános, egységét elvesztett énjének, kiegészítő, megértő Te után kutató pszichózisában. Ezt a formáló hatást minden idők lelkigondozói praxisában ismerték,⁴⁵ s nyilvánvalóan veszteség lenne ezt a megfelelő pszichikai és etikai előfeltételek mellett az ifjúsági lélekvezetésben továbbra is, sőt – amennyiben erre mód nyílik – még eredményesebben fel nem használni. Ami pedig minden pszichológiai szempontokat is figyelembe vevő vezető munkának elengedhetetlen feltétele, a formálhatóság és vezethetőség annál nagyobb mértékben biztosítható, mennél inkább ment a lélekvezetés a sematizmustól és általánosítástól. Az ifjú a praktikus munka folya-

⁴³ Vö. *Weizsäcker* i. m. 17–18.

⁴⁴ akarva, akaratlan

⁴⁵ *Páhy*: A keresztyén személyiség jelentősége a lelkigondozásban. Különösen a 83. és következő lapok.

mán sohasem egy absztrakt „az ifjú”, hanem egy konkrét pszichofizikai organizmus, önálló individuum, akinek éppen egyik jellegzetesen az ifjú korra álló karakterisztikuma az önállóság. Sablonok és tucat kezelési módok épen ez oldalról váltanak ki belőle erős reakciót, amikor is a lélekformálás sikertelensége szintén nem annak a priori lehetetlenségén, hanem az eljárás individuálpaszichológiai szempontokat figyelmen kívül hagyó lélektan-ellenességén fordul meg.⁴⁶ Általánoskodás a cura *specialis* fogalmából már eleve eléggé kiesik, s ha a praxis mégis beleesik ennek hibájába, eredményei is eszerint fognak igazodni, s a lélekvezetés vagy teljesen sikertelen marad, vagy csak egy gyermekkorból átvitt vagy a felnőtté válástól, miliótól átvett, ekleptált,⁴⁷ de át nem asszimilált átlagvallásosság kialakulását eredményezi, már pedig nem lehet ennek értékét túlbecsülve „ezt olyan teljesítményekre képesnek tartani, amilyenekhez nincs ereje. Ilyenkor viszont hibávaló panaszkodni az ifjúság tompultsága és közönyössége miatt”, szükségszerű következménye az annak a szemléletnek és pszichológiaellenes lelkigondozásnak, amely az átlag kegyesség értékét túl-, a hitetlenség erejét pedig lebecsüli.⁴⁸

⁴⁶ Vö. Gruehn: Religionspsychologie i. m. 150-151.

⁴⁷ elegyes

⁴⁸ Girgenson, Karl: Seelische Aufbau der religiösen Erlebnis. Leipzig. 1931. Nachtrag: 857.

IGEHIRDETÉSÜNK REVÍZIÓJA

1. Az igehirdetés fogalma

[...] Az igehirdetés munkájának revíziója nélkülözhetlenné teszi először is az igehirdetés fogalmának, illetve e fogalom helyes értelmezésének revízióját.¹ Mintha jobban, mélyebben kellene tudnunk, mint eddig, nemcsak azt, hogy mi az igehirdetés, hanem azt is, hogy mi *nem* az.

Emberi beszéd, amelyen keresztül mégis megszólalhat a valóságos Isten valóságos szava; s ez esetben annak primus movense,² szerzője nem az emberi szellem, hanem a Szentlélekisten; az igehirdető nem a maga mondanivalóit mondja, hanem egy verbum alienumot,³ egy mástól rábízott üzenetet.

A prédikáció emberi beszéd, mégis mialatt az ember beszél, *másé a szó, Istené a szó!* Mindig és mindenkinél? Kivétel nélkül minden prédikációnál és minden prédikátornál? Nem! Akkor és ott, abban és annál, ahol és amikor és akinél azt az Isten akarja. Az igehirdetés „Viva vox Dei loquentis”.⁴ Ez a legfőbb homiletikai szabály, amelynek alatta áll minden, de minden más szabály. A prédikáció theofánia,⁵ Isten megjelenése, csoda, titok, amely fölött nem rendelkezik emberi erő, hatalom, akarat és kényszer. Szédületes távlat: az igazi prédikációban az élő, beszélő, megnyilatkozó Isten *jelenválóvá* lesz a gyülekezeti közösség számára!

Nem lelki hatalom a prédikáció? Nem érdekes, figyelmet lekötni nem tudó az igehirdetés? Nincs „érdekesebb”, fascinálób,⁶ az embert ellenállhatatlanabban magához sodróbb, mint a „Szentséges”,⁷ az Isten! Ha Istent megmutatnék, ha „Isten ismeretét a Jézus Krisztus arcán világotlatni” tudnák a prédikációink: minden anekdotánál, minden mozinál, minden testi és természeti szépségnél milliószorta vonzóbb, „érdekesebb” volna a prédikáció! De hogy ilyen lehessen, az az Isten csodája, az Ő szabad akaratától függ, hogy befogja, felhasználja-e szerszámának az emberi, igehirdetői beszédet.

¹ Részlet az „Igehirdetésünk revíziója” című tanulmányból. Különnyomat „Az igehirdetés” című könyvből. Sárospatak, 1934. 6–13. Az itt közölt fejezet a 16 oldalas tanulmány II., középső része, amelyben a „revízió” fontosabb elvi és gyakorlati kritériumaira” világít rá. Az elsőben azt mutatja be, miért szorul felülvizsgálatra az igehirdetés a magyar református egyházban, a III.-ban pedig néhány gyakorlati tényezőt vesz számba.

² elsődleges forrása

³ idegen szót

⁴ Kálvin kifejezése: Isten elhangzó élő szava.

⁵ Isten látható alakban való megjelenése

⁶ igézőbb

⁷ Vö. Csiksz Sándor: A szektákról. Teológiai Szemle, I. évf. 1. sz. 68. (A szerző jegyzete.)

Újból hangsúlyozzuk, hogy az igazi prédikációnak Isten a döntő faktora, ki még a nyelvbeszéd értelmetlenségét is talán sokkal inkább gyümölcsözővé tudta tenni az őskeresztyénség pünkösdi levegőjében, mint amennyire gyümölcsözővé talán megközelítőleg sem tud mindig lenni a legmodernebb retorika alapján felépített „modern” prédikáció. Ámde azt sem szabad egy pillanatra sem figyelmen kívül hagyni, hogy az Igét hirdetni akaró *embernek is* minden tőle telhetőt meg kell tennie, hogy készen álljon, ha Isten, mint az Ő szerszámát használatba akarná venni. Az őskeresztyénség korabeli nyelveken szólás, glosszolália,⁸ jó illusztráció ahhoz, hogy Isten még a dadogó, tagolatlan emberi beszéden keresztül is létrehozhat áldott hatásokat, másfelől azonban Pál apostol jogosan emel szót ellene, hiszen a nagyon kemény értelmi munka megtakarításának, egy bizonyos lelki kényelemszeretetnek kísértése is meg volt benne.

Az igehirdetésben, mint emberi szolgálatban van valami, kell, hogy legyen valami *maximalitás, teljesség*. Az igehirdetés a személyiség energiáinak összességét, a teljes elmét, teljes szívet, minden erőt igénybevevő munka! Mindenkinek, aki igehirdető, meg kellett már tapasztalnia, hogy látszólag nyugodt megállásunk a szószéken mennyi belső remegést takar. Aki érezte már a prédikáció végén, mintha egy darab lélek szakadt volna ki fájó, tépő szakadással belőle, mintha az életéért futott volna a legeslegutolsó lélegzetig; aki érezte, hogy összezúzottságában is hogy önti el mégis valami sugárzó tudat: kalapács és véső voltam a nagy Mester kezében; aki mindebből valamit is érzett, az megérti, mit gondolunk az igehirdetői szolgálat e vonásáról: az *igehirdetés teljessége, maximalitása*.

A rendelkezésre készen állás elsősorban lelki. „Szeresd az Istent teljes szívedből és teljes elmédből!” Az ebből következő homiletikai szabály: teljes elménkkel és szívünkkel hozzá kell forni azokhoz az adottságokhoz, amelyeket Isten ajándékozott, sőt *parancsolt* az igehirdetés fundamentumaiképpen.

2. Az igehirdetés kötöttsége

A keresztyén igehirdetés sok irányban *megkötött beszéd*. Kötve van elsősorban a lényegét meghatározók *kijelentéséhez*. A prédikációnak az a feladata, hogy Istennek megtörtént és eljövendő (!) kijelentését, azaz Jézus Krisztusnak, a testté lett Igének Epifániáját és Paruziáját⁹ hirdesse.¹⁰

Az idők között vagyunk ma, mondják Barthék, mögöttünk egy megtörtént Epifánia ténye, előttünk egy Istentől megígért, tehát feltétlenül eljövendő Paruzia ténye: a mi mánk egy isteni tegnap és egy isteni holnap között áll. Hol marad igehirdetésünkől a Paruzia (nagy betűvel, mert egyetlen), az ítéletnek, Krisztus visszajövetelének, a lélek holnapjának a halál utáni életnek erőteljes hirdetése?

⁸ A gyülekezetben önkívületi állapotban elhebegett megnyilatkozás, amelyet isteni sugallat forrásának tekintettek.

⁹ a feltámadt Krisztus megjelenését és második eljövetelét

¹⁰ Vö. Karl Barth: *Übungen in der Predigtvorbereitung*. Bonn, 1933. I. s. következő lapjai. (A szerző jegyzete.)

Rendtorff megállapítja valahol, hogy igehirdetésünk stílusa praeteritális: folyamatos múlt. Legerőteljesebben azt hangsúlyozzuk, hogy Isten szólt *vala*, Jézus született *vala*, szenvedett *vala*, feltámadott *vala*. Hol marad a jelen idő, a *ma*? Isten most is szól, s mi is azért prédikálunk, mert az ő Igéjén át most bennünket, igehirdetőket is megszólított; hogy Krisztus ma is ugyanaz, aki tegnap. És hol marad legfőképpen a *leginkább hiányzó jövő idő*? Miért hallgatjuk el az ígéreteket és az ítéletet; miért csak a szektárius szólhat – sokszor csak gyarló emberi találgatásokkal megtoldott szókat – az eljövendő Krisztusról? A paradicsomról, amely pedig végképpen el nem veszett, hiszen Istennek egyetlen teremtmői gondolata sem vesztetik el, el nem veszett, csak innen elvétetett. [...]

Kétségtelen, hogy az igehirdetés remélt restaurációs folyamatában a kijelentéshez való kötöttség éspedig a minden kompromisszum nélkül ahhoz való kötöttség lesz az egyik legdöntőbb, ha ugyan nem éppen az egyetlen döntő tényező.

Az igehirdető, mert kötve van az élő Igéhez, *kötve van az írott Igéhez: a Szentíráshoz is*. Miért épen a Bibliához? Mert épen *ott* és nem másutt tetszett az embert megszólító, az emberhez szóló Istennek magát kijelenteni, illetőleg e kijelentésnek bizonyosságát adni. A Szentírás nem monumentum, nem kegyeletes emlék, hanem dokumentum, valóságos, élő bizonyosság az Isten beszédeiről. Milyen friss és mélyen igaz ma is az ősi magyar reformátori bizonyoságtétel: „*Proféták által szolt rígen Néked az Isten, Azkit ígirt, ímé, végre megadta Fiát. Buzgó lílekvel szolt most es néked ezáltal...*”¹¹ Hol? A Bibliában. Hogyan? A prédikáció, az igehirdetés által.

Prédikáció szó szerint: előremondás, még helyesebben: előterjesztése, utána-mondása valaminek, ami már előbb mondatott, előadása annak, ami már előbb ideadatott. Olyasmi történik benne, mint katonaságnál a parancskiadásakor: meg kell érteni a felülről jövő parancsot, azt ismételni, aztán végrehajtani, illetőleg tovább vezényelni. Ezt csinálja az igehirdető is. Alázatosan átveszi, megismeri a parancsot, aztán minden akadályon és kockázaton keresztül, minden veszéllyel, az életveszéllyel is dacolva: végrehajtja.

A magyar reformátori igehirdetésnek egyik főjellemzője volt ez a ma nagymértékben hiányzó vonás. Voltak igehirdetőink, kik az Igéből alázatosan megismert parancsot hatalmas földi uralkodók ellen, sőt fülük hallatára, nagy bátorsággal merték testi életük kockára tételével szólalni. A mai igehirdetésben általában sok a kompromisszum, kevés a bátorság, és talán épen ezért kevesebb az Ige iránti őszinte alázatosság is. Találónak tartjuk azt a megállapítást, hogy az igehirdetés ugyanakkor, midőn bizonyóságot tesz az evangéliumi igazság mellett, *egyúttal tiltakozik az azzal ellenkező abúzus*¹² ellen.¹³ Ilyen értelemben minden igehirde-

¹¹ Erdősi Sylvester János Újtestamentumából. (A szerző jegyzete.)

¹² helytelenség, visszaélés

tésben van valami sajátos „*protestantizmus*”, mely azonban nem egyoldalú negatívumok hangsúlyozása, hanem bizonyágtétel egy pozitív igazságról, ugyanakkor és ugyanez által tiltakozás egy negatívum ellen. Ez az egészséges, határozott tiltakozás szintén nagymértékben megerőtlenedett, talán ezért erőtlenebb a vele összefüggésben levő bizonyágtétel is.

A Szentíráshoz kötöttséggel összefüggő másik kérdés, hogy újra aktuálissá lett a *textuális és tematikus igehirdetés problémája*. A tematikus beszédnek megvan az a kísértése, hogy az emberi kerül benne előtérbe, belőlünk fakad, nem az Isten szavát, az Igét szóljuk benne, hanem a magunk beszédét, kedvenc emberi gondolatainkat, a magunk kedvenc emberi témáiról, holott a prédikációnak alapjában véve *egyetlen témája van: maga az Ur Jézus Krisztus*. Különösen az alkalmi beszédek rejtenek e tekintetben nagy veszélyt magukban, hogy csupán bibliai jelisével bíró, *csak* emberi beszédek legyenek.

A *predikációnak vissza kell térni a textuális, írásmagyarázatszerű módhoz*. Itt olyan reakció hívei vagyunk, amely 400 éves, olyan konzervativizmus szószólói, mely mögött a reformáció szent forradalma áll. Ami fáradságot eddig a retorikai értékek szolgálatára fordított az igehirdető, fokozottabban kell a textus teljes, minden tudományos apparátussal is szolgált, legfőképpen azonban a hívő lélek intuícijával elérhető megismerésére fordítani. Ez a célkitűzés, azért nehéz, mert megvalósítása a nem egyszer helytelen lelki kozszthoz szokott gyülekezet tetszésével, illetve nem tetszésével hozhat összeütközésbe.

Az emberi szó az emberi szellemhez kötött beszéd; Isten beszédének hirdetése, az *igehirdetés az isteni szellemhez, a Szentlélekhez kötött beszéd*. Igehirdetésünk sok hiánya közt egyik jelentős hibának azt tekintjük, hogy legnagyobb ünnepeink homiletikumát képező nagy-nagy evangéliumi igazságok nem igen lépik át az ünnepkörök, sőt az ünnepnapok határait. Pedig a feltámadás evangéliumának hirdetésére nemcsak húsvétkor vagy temetéseken van szükség, hanem máskor, az ún. „közönséges” vasárnapokon is. („Ha pedig Krisztus fel nem támadott, hiábavaló a mi prédikálásunk, de hiábavaló a ti hitetek is.”) A Lélek munkájának és erejének szentírásbeli bizonyágairól sűrű rendszerességgel kellene pünkösödön kívül szólni az Igének – legfőképpen pedig minden egyes igehirdetésben benne kellene lenni erejének és tüzésének.

Az *igehirdetés egyházhoz is kötött*. Szentírás: írott Ige; keresztség, úrvacsora: verba visibilia, látható igék. Ahol ezek vannak, ott van az egyház. Ahol ezek vannak, ott egyház van. Tehát a keresztség és úrvacsora helyes, rendszeres, gyülekezetben való kiszolgáltatása szorosan összefügg az igehirdetés jelenlegi és jövő sorsával. Hadd vonhassunk le egy talán különösnek látszó, de szerintünk halálosan

¹³ Vö. Vasady Béla: Az igehirdetés és teológiai tudomány az ecclesia militans életében. Theológiai Szemle, 9. évf. 149–172. (A szerző jegyzete.)

igaz következtetést: Ahol nincs rendszeresen úrvacsorázó gyülekezet, ahol az úrvacsorán csak egy, a gyülekezeti közösséget csak karikírozó töredék vesz részt, *ott eo ipso csonka a gyülekezeti igehirdetés*. Hiszen nem kapja meg a gyülekezet az úrvacsora verbum visibilejének semmi más prédikációjával nem pótolható igehirdetését.

Így áll a helyzet a másik sákramentummal, a keresztséggel is. Az egykés gyülekezetben egyre kevesebb a keresztelés. Évenként alig néhány, talán csak egykettő, talán egy se! Itt a legaranyosajúbb prédikátor száján is csonka az igehirdetés, hiszen *nem prédikál a keresztség*. Ha valamelyik gyülekezetünkben elmaradna a karácsonyi ünnep, nem esnék-e ez a legélesebb megítélés alá? Nem éppen ilyen súlyos, talán – sákramentumi, látható Igéről lévén szó – még súlyosabb eset, hogy kimarad a keresztelés, vagy kimaradnak keresztelések, melyeknek pedig nem lenne szabad kimaradniuk? Bizony csak prófétai ítélet a nem úrvacsorázó és nem keresztelő gyülekezetek egyetlen jogosult igehirdetése, jóllehet egy oszlop-foszlop valamit igazában nem is lehet „gyülekezetnek” hívni. Ennek az elvi következtetésnek szomorú elégtétele, hogy pusztuló gyülekezetek igazolják a gyakorlatban ennek elvi cáfolhatatlanságát.

Az igehirdetés hitvalláshoz kötött beszéd. A hitvallás az élő Istentől megszólított ember felelete. Az egyházi hitvallás az élő Istentől megszólított egyház felelete; bizonyágtétel arról, hogy az egyház nem volt süket, midőn Isten szólt hozzá. Ha ma némák a hitvallásaink, azaz egyháztagnak, igehirdetőnek nem mondanak semmit, akkor ez azt jelenti, hogy a mai gyülekezeti tag és a mai igehirdető süket a ma is hozzá szóló Isten előtt. A hitvallással egybehangzó – tehát az Igével is egybehangzó – prédikáció ezért egyházépítő, a hitvallásnélküli, tehát hitvallásellenes ezért egyházbomlasztó erő. Fogalmazása változhatik, ezer köntösbe öltöztethetik, de az Igével egybenőtt lényege változatlan.

Végül az igehirdetés az igehirdető személyes hitéhez, Istenelőtti bűnbánatához és Isten iránti háladatosságához kötött beszéd.

Hogy ezek a talán teoretikusnak látszó fejtegetések¹⁴ mennyire nagyon is gyakorlati jelentőségűek, mi sem mutatja jobban, mint igehirdetésünk múltja és jelene. Ahol és amennyiben ezeken a pontokon valami hiba vagy eltolódás volt, *ott és annyiban* kísérteties pontossággal mutatható ki az igehirdetés és vele az egész egyházi élet hanyatlása és erőtlensége is.

[...]

¹⁴ Nem állítjuk, hogy ezek a gondolatok merőben újak, hiszen közülük nem egy – talán más fogalmazásban – ott van Ravasz László páratlan értékű könyvében „A gyülekezeti igehirdetés elméleté”-ban. (A szerző jegyzete.)

JAKAB APOSTOL KÖZÖNSÉGES LEVELE

I. Bevezetés

A Jakab-levél helyes értékelését mindmáig terhelően fekszi meg a protestáns, közelebbről a magyar református egyházi köztudatban is *Luther* véleménye. A nagy reformátor kedvezőtlen ítéletét érthetően váltotta ki az a levél, melyből az „egyedül hit által” elv ellenfelei legnyomósabb ellenérveiket vették. (Különösen a 2: 14–26-ból.) Bizonyos tekintetben jogosultnak is látszik *Luther* „vád”-ja, hogy ebben az újtestamentumi könyvben nincs szó Krisztus keresztyéről, feltámadásáról, a Szentlélekről.

A későbbi theológiai felfogás nemcsak a *lutheri* vélemény idézgetésével, hanem további bírálati szempontok felvetésével is táplálta ezt az álláspontot. Így pl. *Jülicher*, aki szerint a Jakab-levél vallásossága már elvesztette az első idők éles, tiszta vonásait, amelyből itt már csak általánosságok maradtak meg: imádságban megnyilatkozó bizalom Isten jóságában, Isten parancsolatainak buzgó betöltése (új farizeizmus) a tiszta istentisztelet, kegyesség gyakorlása. (1: 27.)¹

Talán nem járunk messze az igazságtól, ha reá próbálunk mutatni arra, hogy a Jakab-levél illetén megítélése a protestantizmus területén bizonyos zavart idézett elő a *cselekedetek* elvi és gyakorlati felfogása terén. Külön tanulmány tárgyául kínálkozik annak végigkísérése, hogy Isten mennyire nem engedi elhanyagolni a Kijelentés egyetlen könyvét, sőt olykor egyetlen passzusát sem. A középkori egyház elhanyagolta az egész Szentírást. Jött a reformáció. A protestáns igehirdetés idők folyamán elhanyagolta az Isten országával, Sátán-kérdéssel, általában az eschatológiával kapcsolatos ígéket: megszülettek vagy újra fel-fellángoltak, szinte kizárólag ezekre a kérdésekre alapozott theológiával a különféle szekták. A német keresztyénség megpróbálja megcenzúrázni a Bibliát, különösen az Ótestamentumot, s nyomában kifejeződik a hitvalló egyház.

A hitkeresztyénséget *hittankeresztyénséggé* merevítő ortodoxia ellenhatásképpen is feltűnik a pietizmus, mely a hit és tett keresztyénséget akarja összekapcsolni, s utána mindmáig tartó sora ún. „pietisztikus” mozgalmaknak, melyeket mindig gyanakodva néz a „hivatalos” egyház, de amelyeknek mélyén lehetetlen meg nem látni a hit és cselekedet viszonyának tisztázására való törekvést. Nem azt állítjuk ezzel, hogy a hit és cselekedet viszonya, mint theológiai és etikai *tan*, tisztázva ne lenne. Ez a tisztázás azonban csak a szakemberek, theológusok előtt *tiszta* és világos.

¹ Vö.: *K. Barth*: Der Character des Jakobusbriefs. Almanmach, 1927. Chr. Kaiser Verlag, München. 6–14.

Már a szószéki *igehirdetésben* megbillen annak egyensúlya, s ha fel nem is bomlik, megzavarodik annak egysége. Az egyházi *közvéleményben* pedig – ezer bizonyosságot tudunk rá – egyenesen *gyanús* árnyalat tapad a cselekedet fogalmához. A Mt. 7: 7-27; Ján. 7: 27; Tit. 3: 8 és számtalan más szentírási hely nem rendszeresen és nem kellő hangsúllyal kapják meg helyüket az igehirdetés gyakorlatában. Esetleges hatásuk is megerőtlenedik az október 31-i istentiszteleteken annál erőteljesebben hangoztatott tételen: a cselekedetek nem érdemszerzők, tévelygés a cselekedetnek érdemszerző hatást tulajdonítani. Ez szóról-szóra igaz! Azonban az alkalmi theologizálásból tartós hatásúnak az a homályos vélekedés, szinte közvélemény marad: a cselekedet tehát gyanús, veszélyes. (Szinte félünk leírni a kívánczozó végkövetkeztetést: a céltudatos cselekvés tehát kerülendő.)

Hogy mindez nem agyrém, hanem olyan *lélektani folyamat*, mely szükségképpen *végbemegy*, ha annak orvoslásáról tervszerűen nem gondoskodunk, arról találó módon tesz bizonyosságot *Kierkegaard* is:² „Az ember óvatos, mint a vásárra menő paraszt: Ha cselekedeteket kell tennem, kérni akarom az utánuk járó hasznot, hogy érdemszerzőek legyenek. Ha pedig a kegyelem a fő, úgy kérekni akarom, hogy szabad legyek a cselekedetektől, különben nem kegyelem az. Ha pedig a cselekedetek szükségesek és mégis a kegyelem a fő, ez bolondság. De persze hogy bolondság a keresztyénség is.”

A Jakab levél magyarázatának tehát az lenne egyik áldott hatása és hivatása, hogy a cselekedetokról való felfogást öntudatosabbá, gyakorlatibbá, igehirdetésben könnyebben oldhatóbbá, nemes értelemben *népszerűbbé* tegye.

II. Jakab személyisége, a levél célja és jellege

A Jakab-levélről azt mondja *Barth*,³ hogy az nova lex,⁴ ó-testamentumilag felfogott Újtestamentum. Jakab apostol nem annyira „apostol”, mint inkább Krisztusra mutató *próféta*. Ott folytatja, ahol Keresztelő János abbahagyta: a „térjete meg” szükségességének hirdetésével. Ez a küldetés az Újtestamentum világában sem lett feleslegessé, sőt a paulinizmusnak egy nagyon szükséges kiegészítőjévé kellett válnia. Nem mintha ez Pálnál teljesen hiányoznék, hanem mert nála *nem ez* állt előtérben. A Jakab-levél igazi tárgya tehát nem a *gyakorlati keresztyénség* kérdése, hanem a *megtérés* prófécíája. Amit Keresztelő János a zsidó zsinagógában egyháznak hirdetett, ugyanazt hirdeti Jakab az új *keresztyén egyháznak*. Mert ennek is szüksége volt, s mind a mai napig szüksége van a prófétai szóra.⁵

² Önvizsgálat. Szeberényi fordítása. B.-csaba, 1929. 22.

³ Lásd: *Barth* i. m. E pontban főleg az ő gondolataira támaszkodunk.

⁴ új törvény

⁵ A prófétaság állandó időszerűségére lásd: *Ravasz*: A gyülekezeti igehirdetés elméletének több pontját, különösen: Igehirdetés-prófétaság c. fejezetet.

Megtérésre nemcsak a hitetleneknek, istenteleneknek, hanem a hívőknek, a már Istennel közösségben állóknak is szükségük van. (Jól mondta valaki, hogy a „megtér” igének nincs múlt ideje.) A hívők számára nem szükség *újra* fejtegetni: kicsoda az Atya, a Fiú, a Szentlélek. Erről már tudnak. Ezért hiányzik ennek teológiája a Jakab-levélből, amit Luther annyira rossz néven vett. Ellenben éppen a hívőkkel kell beszélni arról az *életről*, melyben annyi sok a belső és külső közti ellentét, oly mély a hit és élet között való szakadék, s oly szomorú az akarás és cselekvés közti viszony. Bizonyosságot kell tenni éppen az ő számukra arról, hogy ennek az ellentétnek csökkennie kell, meg kell szűnnie, mert az ítéletet vonják fejükre, ha ezt az ellentétet le nem győzik.

Ki az a hívő, akit nem fenyeget a kétfelé sántálás,⁶ kislelkűség, kétszívűség, fél lélekkel való istenszolgálat veszélye és kísértése, a civódás, emberi tekintetektől függés, a pénz igaztalan felhasználásának bűne? Mindebből meg kell térni a hívőnek, hiszen az Úr ítélete elsősorban az ő saját házában kell, hogy kezdődjék.

Íme, olyan küldetés és olyan prófécia, melyre időnként az egyházban szükség van, sőt néha *kizárólag* erre van szükség.

Valóban, Jakab nem annyira apostol, ki a világgal szemben új egyházat akar alapítani. Az új egyház megvolt. *Próféta*, aki az új egyházból a világ szellemét akarja kiűzni, mely máris fertőzéssel fenyegette annak tisztaságát, megromlással hódító erejét. Ezért vannak idők, mikor ezt a Luther által nem keresztyénnek nevezett bibliai könyvet nagyon is keresztyénnek, a keresztyén igehirdetésben a legidősebbnek és legszükségesebbnek kell tartanunk. És szeretnénk arról nagy erővel bizonyosságot tenni, hogy látásunk szerint – s talán mindnyájunk látása szerint – *éppen ma is ez az idő van*.

Kierkegaard⁷ úgy sejtí, hogyha Luther ma élne, ha lényege szerint meg nem is változtatná, *másképpen fogalmazná* meg a hit és cselekedet viszonyáról szóló tant, hogy a kegyelem központisége mellett a cselekedet nélkülözhetetlensége valamiképp el ne homályosodjék, a hívők számára is folytonosan hangzó, megtérésre hívó szó el ne halkuljon.

Egy nemrég hallott találó hasonlatra kell utalnunk: Ha egy kétkarú mérleg egyik erősen megterhelt serpenyőjét a másikkal tartósan egyensúlyba akarjuk hozni, akkor nem a mérleg nyelvét kell középre igazítani. Így mihelyt a nyelvet elbocsátjuk, az „egyensúly” újból felbomlik. A *másik* serpenyőt, az elhanyagolt *végletet* kell terhelnünk mindaddig, míg *középen* a tényleg helyreállt egyensúlyt mutatja a mérleg nyelve. (Nem a szélsőségek jogosultságát értjük ezen, hanem azt, hogy a *jónak radikálisan, gyökeresen jónak* kell lennie. Az iszákost nem a mértékletesség, hanem a teljes tartózkodás gyógyítja meg.)

⁶ sánta módon lépés, menés

⁷ I. h.

Valahogy ebben van a titka a Jakab-levél „szent” egyoldalúságának, s ebben van a titka a szerző, Jakab személyiségének is.

Barth helyesen mutat rá, hogy az Újtestamentum nagy személyiségei *nem akarnak személyiségek* lenni, hanem eltűnnek, feloldódnak az „ügyben”, megbízásban, küldetésükben. A megbízó, küldő isteni akaratnak és nem embereknek szolgálnak.

Jakab is Isten és az Úr Jézus Krisztus szolgájaként mutatkozik be olvasóinak a címiratban. Először Istennek szolgálja. Az Ó-testamentum nagy szolgálóinak ideje most, az Újszövetség idejében sem múlt el. A bemutatkozó „Ebed Jahve” azonban egyszersmind az Atyával *egy* Úr Jézus Krisztus szolgálja is, tehát nem zsidó, hanem Krisztusnak ugyanabba az egyházába tartozik, mint testvérei, kiknek ír. És a „szolga” értelme régen nem az volt, ami ma: nem bérért szolgáló háztartási alkalmazott, aki felmondhat urának. *Rabszolga*, ura tulajdona, személyi jogok nélkül, szinte adható és vehető, mint egy tárgy. Ha személye érdekel bennünket, csak *urához* fordulhatunk.

Valóban így tűnik el Jakab személyisége Uráiban. Barth jól teszi, amikor arra figyelmeztet, hogy a „szolga” fogalmának igazi megértésénél szükségünk van arra, hogy letegyünk „modern” gondolkozásmódunkról, eredetiséggel, zsenialitással, emberi személyiséggel kapcsolatos fogalmainkról.

Ekkor leszünk alkalmasak arra, hogy megsejtsük azokat a sodró, ellenállhatatlan erejű indítékokat, melyek mozgatják ebben a levélben, ebben a próféciaiban Jakabot, Istennek és Krisztusnak szolgáját, s egyben jobban felfogjuk ennek a próféciaának tartalmát s kötelező erejű küldetését is.⁸

III. A kísértés kérdése (1: 1–18.)

Kierkegaard a Szentírásnak épülésért való olvasását, mely tárház más és több, mint betűknek és szavaknak az olvasása, arról az emberről vett hasonlattal próbálja bizonyos szempontból megvilágítani, aki idegen országbeli szerelmesétől kap levelet. Az idegen nyelvet maga hiányosan beszéli, ezért, mielőtt a levelet *igazán* elolvasná, kénytelen elővenni egy szótárt, megkeresni a bizonytalanul ismert vagy ismeretlen szavak pontos jelentését, hogy így minden részletet jól megismerve, az egésznek összefüggését megértse. Ha munkájának első felében egy barátja nyitná rá az ajtót, s azt kérdezné tőle, hogy levelet olvas-e, valószínűleg némi ingerültséggel azt felelné: „Dehogy is olvasok levelet. Fordítok, küszködök a jelentés megismeréséért, a levelet majd ezután olvasom el.”

⁸ Eredetileg megjelent 1938-ban „Jakab apostol közönséges levelének magyarázata” címmel az Igazság és Élet c. folyóirat IV. évfolyamának 1. (4–8) és 2. számában (55–61). Majd 1940-ben Az Igazság és Élet Füzetek című sorozat 15. számaként: 5–15. - A Jakab-levél gyakorlati írásmagyarázatának további szerzői: dr. Mátyás Ernő, dr. Erdős Károly, dr. Victor János, Maksay Albert, Nagy András, Darányi Lajos, Benke Kálmán, Kovács József és dr. Czegléd Sándor.

Mi is küszködünk egy kevésbé a jelentés megismeréséért az exegetikai részben, hogy majd az ún. gyakorlati részben a jelentésben annál jobban elolvashassuk.

Gyakorlati írásmagyarázat

Isten Igéjének nemcsak a hitetlenekhez, hanem a hívőkhöz is folyton kell szólnia. A hívő életútja a folytonos tökéletesedés útja. Ebben nemcsak az a megállapítás foglaltatik, hogy még mindig sok minden van bennünk, ami tökéletlen, hanem az is, hogy folytonosan fenyeget minket a visszaesés, nagy igazságainkról való elfeledkezés veszedelme, vagy ami még rosszabb: az, hogy nagy igazságaink tudása mellett is tapasztalati életünk folytonos bukdácsolás, esetleg csúf elesettség lehet.

Ezért nagy nyereség az, ha az Ige szolgáját Urunk segítségünkre küldi, hogy látása, hite a mi hitünkkel és látásunkkal is legyen. Különösképpen ilyen fontos és nagy kérdésben, mint a kísértés kérdése. A kísértés igen nagy sértéssé lehet életünkben, ha méregfogát ki nem tudjuk húzni, az ellene való védekezéshez pedig több kell, mint egy „kis értés”: kell hozzá az Ige útmutatásához való alázatos és engedelmes alkalmazkodás.

Mi is az a kísértés? Szentigénk szerint forrása nem az Isten, hanem a bennünk lakozó *kívánság*. Mindenki tapasztalta már, hogy gondolatai és tettei, szándékai és azok végrehajtása közt szakadék van. Amit akarunk, nem tudjuk mindjárt, vagy nem úgy tudjuk, vagy egyáltalán nem tudjuk valóra váltani.

„Én jót akartam, s minden rosszra vált...”, panaszodik a költő, Reményik Sándor. S ha a legjobb akarat mellett sem tudjuk terveinket megvalósítani, jó a kísértés, és azt mondja: ne csinálj semmit. Vagy terveinket egyáltalában nem is próbáljuk megvalósítani, hanem mindig a pusztá, képzelgő tervezgetéseknél maradunk. Ez is a kísértés területe. Jól mondja a közmondás: „A pokol tornáca csupa jó szándékkal van kikövezve”. A kísértés tehát olyan vágyképpen mutatkozik előttünk, mely vagy arra akar rábírní, hogy a jót ne tegyük meg, vagy arra, hogy a rosszat megtegyük. Ha meg tud foganni: bűnt szül. Maga a kísértés még nem bűn. Még csak egy ingadozóvá vált egyensúlyi állapot, mely billenhet jobbra, s ez nagy lelki nyereséggel jár, vagy balra: lelkünk nagy kárára. A kísértés még csak a csata: végződik vagy egy nagy győzelem felemelő örömeivel, vagy leigázó, állati sorsra juttató vereséggel. Gonoszt gondolsz: kísértés. Akarod is: már megfogant. Elköveted: bűn. Helytelen dologra beszélnek rá: kísértés. Ha visszautasítod: győzelem. Ha engedsz neki: bűn.⁹

Ezer fajtája van. Kísérthet a lustaságunk, érzékiségünk, mások példája, könyvek, filmek, színdarabok. Alapjában véve két fajtájuk van: a bennünk és a másokban lakozó gonosz. Hogy melyik a nehezebb és veszedelmesebb, az egyénenként

⁹ Vö.: Dobos János: Az Úri ima. 158 és köv. l.

dől el. Némelyek, ha sokat vannak egyedül, jók, társaságban elromlanak. Másokat viszont éppen az egyedüllét, a bennük lakozó gonosznak való kiszolgáltatottság zülleszt el. Mégis a belülről kísértő gonosz a legveszedelmesebb, mert az folyton velünk van, ágyunkban alszik, tányérunkról eszik.

A kísértésnek fokozatai is vannak, s ehhez képest változó ereje. Lehet gyönge gyermek, akit könnyen félreháríthatunk, félelmes óriás, akivel életre-halálra kell megküzdeni.

Így alakul ki előttünk a kísértésnek egy olyan képe, hogy az *félelmes és gyötrelmes*. Igénk mégis azt mondja, hogy teljes örömmel tartsuk, ha különféle, tehát akár egyik, akár másik féle kísértések esnek rajtunk.

Mikor örülhet egy harcos a csatának? Ha szilárdan meg van győződve a diadalról. Ha erős várfalakról, remek fegyverzet birtokában, bőséges készletek felszereltségével, biztos vezérlet alatt nézheti az alant gyülekező, rendetlen, rozsdás fegyverű gyűlevész népséget, mely nagy hangon lármázik, de az első kirohanásra hátat ad. Vagy ha erős is ahhoz, hogy dühödt rohamokkal ostromolja a falakat, a kitartó védekezés végül is kimeríti, és szégyennel kullog el, mint Eger alól a török, víve a vereség szégyenét, és hátrahagyva a védőknek a győzelem kitörő örömét. A kísértésen való győzelmes örömhöz tehát szükséges a felszereltség, hiánytalanság. Ott léphet csak fel diadalmasan a kísértés, ahol sok a hiány, ahol sok minden, aminek lenni kellene: nincs.

Nagy baj, ha hiányzik a bölcsesség. Nem a földi értelemben vett tudás, hanem az, melynek kezdete az Isten félelme. Ha nincs, mondja Jakab apostol: kérjed. Milyen diadalmas lehetőség a hívő életben: ha nincs valamim, kérnem kell, megkapom. Miért nem kapok hát meg sok mindent, amit eddig kértem? Felel rá a 6. vers: mert nem teljes hittel, hanem kételkedéssel kértem. A hitnek is hiánytalanul, teljesnek kell lenni. A kísértés ott fogan könnyen, ahol csorba a hit. Az ép, erős hitű ember számára a kísértés csak nehéz vagy könnyű próbatétel, mely erői felfokozására készíti ugyan, de erejét meg nem haladja. A kísértés ott lesz szörnyű veszedelemmé, ahol a külső ellenségnek belül, a várban is van szövetségese, bennem magamban, megosztott szívemben, kételkedésemben. A kétfejű embert mindenki torzszülött, életképtelen teremtménynek tartaná. A kétszívű ember még torzabb, még életképtelenebb, mégis hányan élnek ilyen szívvel ezt az életet.

Nagy baj a kísértéskor az a „nincs” is, amit úgy hívunk, hogy szegénység. Azaz csak lehet nagy bajja. Ezt a hiányt kiemeli, eltünteti Isten hívő szegényeinél az ő nagy gazdagságuk tudata: nem nyűgözi őket mulandó javak görcsös szolgálata, nekik drága ígéreteknek sora szól.

A gazdagból éppen az hiányozhatik minden anyagiakban bővölködése mellett is, hogy nincs meg benne az alázat, s kérdés, vajon göggjével, javainak hosszú és nehéz uszályával átfér-e a szoros kapun, és elér-e a keskeny úton, és nem esik-e a kísértés prédájául. Ezért kell kiegészíteni Isten embereinek azt, amiben hiányt

szenvednek imádság, Urunktól való hívő igénylés által. Kérjenek bölcsességet, vegyék az ígéret gazdagságát, mulandó embervoltunk tudatából fakadó alázatosságot. Ha mindezt megkapják, akkor fel is fegyverkeztek a kísértés elleni diadalmas harcra. Akkor valahány kísértés, annyi diadal, valahány próba, annyi győzelmes öröm.

Egyik legnagyobb kísértés azt gondolni, hogy Isten szolgáltat ki, illetőleg, hogy Isten egyáltalán kiszolgáltat a kísértéseknek, s mintegy nézni akarja, hogy küzdök velük reménytelenül, hogyan esem el erőtelenül. Ez ellen nagy határozottsággal tiltakozik Szentigénk (13–18. v.). Miért imádkozzuk hát mégis az Úri imában Istenhez: „Ne vígy minket a kísértetbe”? Éppen azt imádkozzuk benne: Istenünk, akitől rossz nem jöhet, akitől csupa jó adomány és tökéletes ajándék száll alá, ne engedd azt az érzést, azt a kísértést bennük megfoganni, mintha Te vinnél a kísértetbe.¹⁰ Hiszen Te ép ellenkezőleg, gonosztól szabadító Úr vagy.

Isten tehát nem kísért, hanem kísért a Gonosz, és el is buktat, ha nincs meg a felszereltségünk, felvértezetségünk, ha nem menekülünk a végveszélyből is megmenteni tudó Szabadítóhoz. Isten nem visz kísértetbe. El nem törli a kísértés lehetőségét, hogy legyen értéke győzelmeinknek, hogy annál drágább legyen nekünk megpróbált és próbákat diadalmasan kiállott hitünk. Isten nem-hogy nem kísért, de felfegyverez minket és megerősít a kísértés erejét. Ezért mondja Pál apostol is, hogy senki sem kísértethetik ereje fölött (1. Kor. 10: 13).

Nyilván van tehát előttünk, miből adódik a kísértések fölött diadalmaskodó lélek arzenálja:

1. Imádság. Ezzel pótolom Isten félelmében, hitemben lévő hiányokat. Ezzel hordozom szegénységemet, s küzdök gazdagságom veszélyei ellen. Ez óv meg attól, hogy Gonosztól való kísértésemet Istenre akarjam visszavezetni, s ezzel mintegy részesévé akarjam Istent tenni bukásaimnak és bűneimnek.

2. Élő hit, mely az Isten közelségében folytonosan tápláltatik és megújul. Mindig hiszek az Ő világos és állandó vezetésében. (Rákóczi Ferenc vezéreiből akkor tudtak a kísértők áruló Ocskayakat és Bezerédiakat csinálni, amikor azokban megingott a vezérük küldetésében és ügyében való hit.)

3. Ha a társaság kísért, igyekszem magamban lenni, ha a magány kísért, igyekszem jó társaságba. Magányom azonban bűnt fakaszt, ha ott Istennel rendszeresen nem találkozom, s legjobb társaság mindig a hívők közössége.

4. Mindezt az Igéből tudom, mely egyúttal a legerősebb fegyver is a kísértésben. Ezért ebben is el kell *rendszeresen* merülnöm, a próbáltatások alkalmával *különösen*, hogy ez betöltsön, s ne legyen rés gondolatom és tettem, pihenésem és munkám között. Hogy mondhassam én is Urammal együtt a Kísértőnek: „Távozz tőlem, Sátán, mert meg vagyok írva...”

¹⁰ Vö.: Karácsony S.: A hegyi beszéd. 116–117.

A gyakorlati felhasználás alkalmai és módja

A levél eredetileg is olyanoknak szólt, akik előtt nem volt merőben ismeretlen a hit. A kísértés kérdése tapasztalat szerint szintén elsősorban a hívő ember kérdése. Hitetlennek nem problémája a kísértés, mert ő kész prédája annak, s kísértéseinek bűnné válásában legfeljebb célszerűségi okok mérséklők. A megmozdult, felébredt, de visszaesés veszélyében forgó hitbéli állapotnak annál inkább gyakorlati kérdés a kísértésekkel való küzdelem. Ezért a vonatkozó bibliai résszel foglalkozás is az ilyenek számára fontos, történnék az akár szószéki igehirdetésben, akár vallásos esti, házi istentiszteleti vagy egyesületi írásmagyarázatban vagy bibliakör-vezetésben. [...]

Vannak élethelyzetek, foglalkozási ágak, melyek különösen sok kísértéssel járnak. Így pl. kísértésekkel jobban tele van az ifjú kor, mint az öreg. A hívő korcsmárosnak vagy kereskedőnek több kísértése van, mint más foglalkozási ágaknak. Pénzkezelő foglalkozásokkal is sok jellegzetes kísértés jár. Ezek szempontjából is nagyon szükséges a kísértéssel az Ige fényénél foglalkozni.

RAVASZ LÁSZLÓ ÚJ HÁROM KÖTETE

Talán negyedfélszáz esztendő óta – mikor Bornemissza Péternek az ördöggel harcoló néhai való jó lutheránus prédikátornak 600-1000 lapos kötetei megjelentek –, nem látott napvilágot a magyar protestáns egyházi irodalomban egyszerre *terjedelmében* sem, olyan súlyos és vastag munka, mint ez a három új Ravasz-kötet.¹¹ A Latások könyve, Orgonazúgás, Tudom, kinek hittem, Alpha és Omega, Hit és engedelmesség stb. kötetek is eseménynek számítottak megjelenésükkor. Most mégis különösképpen lenyűgöz ez a három vaskos fóliás. 1600 lap, 240 prédikáció, szertartási, alkalmi beszéd, előadás, esszé, értekezés, cikk: ezerhatszáz levél közt kétszáznegyven különféle fajta ízes, aromás, lélek-vitaminos érett gyümölcs a sokszor parlagnak mondott magyar kert egy csodafájának. Gazdagabb lett vele mindenki, akinek egyenes vagy oldalágon, egyházi, nemzeti, nyelvi összetartozás alapján jussa van a kerítésen belőli „belsőség”-hez.

Az ismertetés akkor éri el igazi célját, ha az ismertetett művet bizonyos tekintetben szinte „reprodukálni” tudja. Erről már csak a gigantikusan nagy anyag mellett a rendelkezésünkre álló szűk keret miatt is le kell mondanunk. Készséggel hozzátesszük, hogy ama congenualitás¹² hiánya miatt is, amely a reprodukciónak szintén mellőzhetetlen követelménye. Alig tehetünk mást itt, mint megjegyzéseket fűzünk valamelyes rendszerbe.

Az első kötetnek csaknem négyötödét, mindhárom kötetnek egynegyedét 42 prédikáció és 20 alkalmi prédikáció tölti ki. A Prédikációk élén valóban hitvallászerű idézet a II. Helvét hitvallásból: „Praedicatio Verbi Dei est Verbum Dei.”¹³

Igehirdetésünk lassan, de biztatóan a megújulás útjára került az utóbbi évtizedekben. Hogy ez a folyamat megindulhatott és tovább haladhat, abban – az emberi tényezőt tekintve – Ravasz Lászlónak igen nagy része van. Nemcsak az a nagyszerű, elvi alapvetéssel, amit a „Gyülekezeti igehirdetés elméleté”-nek megírásával: végzett, hanem prédikációinak mindinkább hosszabb sorra fűződő és egyre tisztább fényű gyöngyeivel is.

A közvélemény homiletikai továbbképzése iránti állandó felelősségének több bizonyágát találjuk most is nála. (A beszéd mint műalkotás. III. k. 32–43. I. Szó, ige, irodalom. III. k. 63–71. 1. Szónoklás és igehirdetés. Lényegében tartalmilag a nagy „Homiletiká”-hoz viszonyítva nem mond újat, csak másképpen csoportosí-

¹¹ Ravasz László: Legyen világosság. Beszéddek, írások. I. k. 531 + II. k. 532 + III. k. 538 = 1601 l. Franklin Társulat, Bp., 1938.

¹² hasonlóképpen kiváló tehetség

¹³ Isten igéjének hirdetése Isten igéje.

tottat, más művészi perspektívából beállítottat. Meg lehetne, meg is kellene belőlük csinálni egy az igehirdetés szempontjából rendkívül fontos munkát: az igehirdetők homiletikája után az *igehallgatók* homiletikáját.

Makkai jellemzően mutat rá (Protestáns Szemle 5. sz. 231. l.), hogy Ravasz igehirdetését nem lehet „exegetikus”, „dogmatikus”, „etikus” jelzőkkel jellemezni. Mindezek az elemek megvannak benne. Hiszen kevés igehirdetőnk van, akinek alkotásait olyan megnyugtató egyenleggel lehetne exegetikai hűség, dogmatikai tisztaság és etikai biztonság szempontjából átvizsgálni, mint Ravaszéit. A megelőző évtizedben lelkésképesítő vizsgálati értekezésül kitűzött tanulmánysozozattal is igyekeztünk vizsgálni legújabbkori református magyar igehirdetésünket (Krisztus személyisége, isten országa, sátánkérdés igehirdetésünkben; igehirdetés és hazafiság). Az a tarkaság, amit eredményül kaptunk, nemcsak az életelevenség variánsgazdagságát, de sokszor a pillértelenség, fundamentum-nélküliség szétfolyó, lapos zűrzavarosságát is ijesztően tükrözte. Üdülés, öröm, a sziklavárba érkezés pihentető biztonsága volt mindenkor itt elérkezni Ravasz szemléleteihez, kinél a tartalom teológiai biztossága és a forma kifejező, sohasem kódos tisztasága egy művészi egységgé ötvöződik.

Az átütő erő nélküli, hatástalanul maradó igehirdetők és igehirdetések a teljes átasszimilálásnak, feloldásnak a titkát nem tudják eltanulni Ravasztól.

Igehirdetésünk rögökben adagolja, néha lapátolja az exegetikum és dogmatikom savát – elsózva azt, amit csak ízesen kellene megszőzni. Belőle néha hosszan kilóg kopogó patkóival a „lóláb”, a nem csattanó, hanem csak csattogó „erkölcsi tanulsággá” torzult etikum.

De el lehet-e egyáltalán tanulni az ő „titkait”, melyekből a homiletika-író Ravasz egyébként nem csinál titkot? Titkai közül a leglényegesebbek azé az Istenéi, aki karizmákat, tálumokot rendelt néki, mint senki másnak. Prófétává tette, s a próféták közül főleg Deutero-Ézsaiással, Ezékiellel és Keresztelő Jánossal rokonná. Művésszé is felülről rendeltetett, de művészi talentumainak egy jelentékeny része már a hűséges forgatással szerzett szaporulat. Elég észrevehetően látjuk ezt, pl. a *Látások könyvének* a *Legyen világossággal* való összehasonlításából.

Ahol emberileg legmesszebb lehet utána és vele menni, az a Böhm Károly mesteriskolája. A böhmi lélektan, logika, etika, különösképpen a böhmi axiológia¹⁴ idegzik át műveit; a korábbiakat erősebben, de a *Legyen világosság* tripartitumát¹⁵ is. A minden elmélkedésnél mélyebbre hatoló, a tárgyban az áthasonulásig elmerülő szemléletnek, az igazsággal mindig személyében összeforró nemes szellemiségnek, a végső kérdéseket egyetlen magába öleléssel szemlélni tudó intuíciónak emberévé nem is nőhetett volna talán másutt, mint e nagy „po-

¹⁴ az értékekre vonatkozó filozófiai elmélet

¹⁵ hármaskönyvét

zitivista" mellett. (Intuícioról szólva kénytelenítettünk megemlíteni, hogy a Ravasz László fogalma szerinti intuíciónak – a dolgok átható és diadalmas megpillantásának – bibliabeli analogonját¹⁶ a συνείδησις-ben látjuk. Együtt látás, együtt tudás az, az isteni szelem ihletésére, az isteni *szellemmel együtt szemlélés*. Milyen relativizálható, könnyen megüresülő, sovány etikai fogalommá lett, mikor „lelkiismeretnek” fordították. Az igazi συνείδησις az intuíciónak, – majdnem így mernénk mondani – a Szentlélek belső bizonyosagtételének ténye.)

A különben egészen sajátos, „sui generis”¹⁷ Ravasz Lászlónak a böhmi szellem „mesterjegye” szerez rokonokat hazai igehirdetőink közt Makkai és Révész Imre személyében. Külföldiek közül Robertson áll hozzá legközelebb, akiben – nem véletlenül – szintén van valami a böhmi filozófiában kiteljesedett „pozitivizmusból” (jobb híján nevezzük így). Amit Ravasz Robertsonról homiletikájában elmond (174–176. l.), az kevés változtatással Ravaszra is reáillik. A *Legyen világosság* I. kötetében különösen az „Egység a különbségben” c. prédikáció (281–288. l.) mutatja egyben azt az „egységet” is, amely rokonná teszi őket, de azt a „különbséget” is, mely mindkettőjüket páratlanná teszi a maguk nemében.

Az I. kötet befejező részének, a *Cinterem* 130. lapja 17. kérdésének nagy része égető kérdések kohójából olvaszt ki, önt újra olyan igazságokat, melyeket elfelejtettünk, homályosan vagy helytelen szemszögből láttunk. (Pl. A protestantizmus legfőbb kérdése. Vallás, egyház, társadalom. Egyház és egyesület. Kálvin, Luther. Institúció. A magyar kálvinizmus.)

A II. kötet két nagy részre oszlik. A *Casualia* 422 lapja szimbolikus istentiszteleti beszédeket foglal magában. A sákramentumos szertartási beszédek közt hét úrvacsorai agenda. Keresztelési beszédeket nem találunk. A szűkebb értelemben vett szimbolikum istentiszteletek szertartási beszédei következnek ezután. Hat konfirmációi, 22 esketési, 9 lelkésszentelési, 2 lelkészbeiktatási, 2 iskolászentelési (tulajdonképpen mintaszerű leány-ifjúsági istentiszteleti igehirdetés mindkettő), 4 templomszentelési és 63 temetési beszéd. Alkalmi beszédeknek eredendő bűne, hogy az alkalmiság lármája igen sokszor elnyomja bennük az Ige halk és szelíd szavát, az alkalmiság statisztériája, ablakot telekönyöklő mutatós, hatásos szólamaival háttérbe szorítja, elnyomja az egyetlen főszeplőt: az alkalmakon keresztül is hozzánk szóló Isten beszédét.

Ravasz itt is mintaszerűt ad. Az alkalom áros királyi hintó ugyan nála is, de annak lovait – a temetési beszédek fekete lovait is – zablán tartja, és rövid gyeplőn ereszti: a szem kénytelen rátapadni a Királyra, ki az alkalom vehiculumán¹⁸ hozzánk jó.

¹⁶ párjának, analóg esetének

¹⁷ egyedi jellemzőkkel rendelkező

¹⁸ járművén, hordozó anyagán

A temetési beszédeknek lett különösen elérhetetlen klasszikusává. Gimnazista voltam még, igen-igen halvány érdeklődéssel mindaz iránt, ami ma hitvallásommá lett. Tiszát meggyilkolták. Az összeomlás zűrzavarában, tétovaságában *akkor* bátor tetteknek számított az irányában való rokonszenvnek egy vonásnyi megnyilatkozása is. Akkor olvastam valahol Ravasznak Tiszáról írott pár sorát. Igazán pár sor volt csak, de akkor abból ismertem meg először Tisza nagyságát, s annak a mesteri kéznek a nagyságát is, aki ilyen konzseniális minden értékkel és minden nagysággal.

Az ő temetési beszédei mellett csak egy van még, ami egy-egy élet leglényegeére oly megrendítően tudhat rávilágítani: a hermnhuti testvérközösség tagjainak az a gyakorlata, hogy a temetésen a halottnak – még életében írott – önéletrajzát olvassák fel. S az ilyen életrajzok úgy íródnak és pótlódnak évről évre, hogy elsősorban az kerül beléjük, amikben a hívő lélek a gondviselő és kegyelmes Isten közellétét és közvetlen vezetését tapasztalta.

A II. kötet befejező részét – „Halk és szelíd hang” – 19 előadás, elmélkedés képezi. A halk és szelíd hang az Isten közelében időzés erőivel teljes. Ellenállhatatlanabb erők ezek, mint földet ingató, sziklát hasgató megrázkódtatások.

A III. kötet összefoglaló címei: *Irodalom* (23 cikk, felolvasás, emlékbeszéd, tanulmány). *Magyar sors* (22 magyar probléma, ugyanannyi mind az egész ország fülének való felelettel). *Nevelés* (22 cikk. Iskoláknak, tájaknak, hivatásoknak, alkalmaknak – az egész nemzetnek a pedagógusa bennük). *Tekintőn* (8 kérdés, égi horizonton élesedett szemek látásai). Ha egyszer a publicisztikának, a közírásnak, a köz számára való, *közösséget* irányító társadalompedagógiai műfajnak problematikáját meg akarja valaki írni, ennek lényeges meghatározó jegeit itt kénytelen majd megtalálni. A közösség gazdája nem a párt, osztály, irodalmi, művészeti, szociológiai irány és érdek, hanem Isten. Azért az igazi publicisztika theokratikus. Mint a Ravasz Lászlóé. A művészi ebben a kötetben főleg az, hogy igazságait kikerülhetetlenné, elmellőzhetetlenné tudja tenni, s azokkal az is kénytelen szembenézni s számolni, aki ellentett beállítottságú.

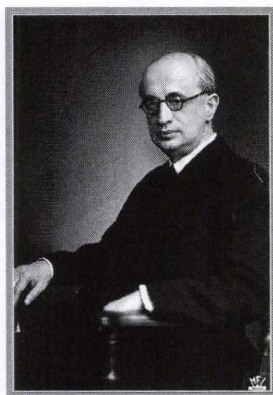
Nyelvről Kerecsényi Dezső állapítja meg (Ravasz László, az író. Magyar Szemle, XXXIII. k. 52–56. l.), hogy megnyilatkozásaiban „legtisztábban szóhoz juttatója drága kincsünknek, annak az élő, zengő testnek, annak a közös műalkotásnak, melynek neve magyar nyelv”.

Két dologgal szeretnők megpótolni ezt a három kötetet: egy betűrendes tárgymutatóval és egy textusmutatóval. Ravasznak rengeteg olyan szemlélete, látása, gondolata, meghatározása van, melyeknek kátészerűen kellene kristályos tisztaságukkal, elcsavarásokat olykor szinte kizáró véglegességükkel és befejezettségükkel közkinccsé lenni. Ezt kellene legalább megkönnyíteni egy tárgymutatóval. Textusmutatóra is szükség lenne. Ravasz Lászlót nem szabad utánozni, *nem lehet* őt kopírozni. Epigonjainak száján nem egyszer láttuk és hal-

lottuk karikatúrává válni azt, ami teljesen és egészen csak nála művészet és műalkotás. Hatásgyakorlásának áldása abban van, hogy *önmagunkat* segít megtalálni, *bennünk* segít tudatosulni és kifejezni annak, ami *nékünk* adatott. Szemlélni tanít, hogy a *magunk módján*, a *nékünk* rendelt szemmel tudjunk *magunk* is látni. Zörgetni tanít, hogy a *mi* zörgetésünkre *nekiünk* is megnyitassék. Ezért vágynánk arra, s kifejezetten *erre* vágynánk, hogy magányos igeolvasások, a halk és szelíd hangra figyelő megrendült csendek alatt vagy után felüthetnénk a textusmutatót: *erről* az Igéről mit mondott Isten ennek a sok talentumos szolgájának, *ebből* az üzenetből mennyit hallott meg, hogyan hallotta az ő füle?

Wilde Oszkár írja valahol, hogy minden kiváló dolog mögött valami tragikum rejlik. Mintha ennek a levegőjéből szüremlenék valami elő, a *rendeltségen* való alázatos megnyugvás mellett is szomorkás panaszként az előszóban: „...az élet kényszerítésére mennyi mindenféle tárgyról kellett szólanom”. Bizonyára nem nekünk kell „megvigasztalni” Ravasz Lászlót nagy témák nagy könyvei után való sóhajtásában. Csak a tőle megajándékozottak egyikeképpen bizonyosságot tenni arról, hogy mi éppen ebben az ezerféle osztódásában, vérének ebben az ezer évbe való folytonos átömlesztésében látjuk útmutatónak és példának. Számunkra ő az emberileg legközelebbi és legteljesebb illusztrációja annak, hogy ki ma a makarizmák¹⁹ „lelki szegénye”.

Bizony nem az, aki lelki kincseit is tőkéké halmozza, szellemi javainak kamatos kamatát is folyton tőkésíti, hanem az, aki, amit kapott, mind tovább adja, ahogy kapta, rögtön tovább adja – magát folytonosan szegénnyé tékozolja. De vajon nem mégis ő-e a leggazdagabb?

Dr. Ravasz László református püspök

¹⁹ Krisztus hegyi beszédében elsorolt boldogságok. (Máté evangéliuma 5. fejezetében.)

SÁROSPATAK SZEREPE A MAGYAR NEMZETI ÉLETBEN

Az idei „Péntek Esték” sorozat eddigi négy előadása már elvégezte az orosz-lánrészt abból a feladatból, amelyik nekünk jutott.¹ Azok a tárgykörök, melyek Sárospatak történetével, a magyar irodalmi-, a hitéletben és a nevelésügyben való jelentőségével foglalkoztak, egy egyetemes nemzetszolgálat, az egész magyarságra kiterjedő hivatás spektrumának egyes színeit mutatták. A mi tennivalónk az egész pataki színekép. Ha nem is tudjuk ezt a maga teljességében bemutatni, megkíséreljük arra rámutatni.

Nem akarjuk a város-, iskola-, egyház-, irodalom-, neveléstörténeti adatokat ismételni, de a lélektörténet érdekében itt is többször utalnunk kell ezekre. Sárospatak: keret és tartalom. S a tartalom a nemzet felé: hatások átvétele, befogadása és hatások termelése és kisugárzása. Az ezzel való foglalkozás: hivatáslátás, a pataki küldetésről való látás, ennek erősödése, tisztulása, esetleg korrekciója és revíziója.

Mint előadótársaink, magunk is bizonyos mértékig zavarban érezzük magunkat azon a ponton, hogy midőn Sárospatakról beszélünk, vajon nem vagyunk-e túlságosan egyoldalúak abban a tekintetben, hogy Sárospatak alatt elsősorban a Főiskolát értsük, s nem hanyagoljuk-e el Sárospatakot, a várost. Hadd foglalkozzunk ezzel a kérdéssel mindjárt a *keret* problémájánál.

Sárospatak és a Főiskoláján keresztül revelálódó pataki misszió közt az a viszony, ami a test és lélek közt. Bizonyos, hogy – a Szentírás szavaival élve – „több az élet, hogynem az eledel és a test, hogynem az öltözet” (Máté 6: 25), de az élet-hez mégis elválaszthatatlanul hozzátartozik a test, az eledel, az öltözet. A kép fontosabb, de a keret sem nélkülözhető. Hadd idézzünk koronatanúkat magas lelki feszültségű időből, a négyszáz éves jubileum ünnepi óráiból, mikor éppen a város vezetői, főjegyzője, főbírója mondták: annak bizonyosságára, hogy a foglalat nem akar értékesebb lenni a drágakőnél: „Büszkeségünk vagy, Főiskola... fényeddel elviszed városunk nevét is mindenhová. Te tetted Sárospatak nevét oly varázslatossá, hogy hallatára ezrek szíve lelkesül. A Te szárnyas angyalod vezetése mellett vonult be Sárospatak neve az újkori magyar történet, a tudomány, a magyar irodalom legszebb lapjaira. Te hoztad falaink közé az istenfélelemnek, a tudománynak nagy férfijait. Egybeforrtunk a jó és rossz napokon..., s Te mindig

¹ Elhangzott előadásként a „Péntek esték” sorozatban Sárospatakon 1942. február 13-án. A Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeiben (a továbbiakban: SRKTGy.) őrzött 22 oldalas kéziratból közöljük e tartós értékű szöveget. A nehezen kiolvasható vagy félreérthető voltuk miatt kihagyott szövegrészeket szögletes zárójelbe tett három pont jelzi.

hűséges maradtál hozzánk... a bujdosásban, a száműzetés napjaiban... Nemcsak szellemi táplálékot, de valóságos kenyeret is osztogatsz eledelnek városunkban. Ha te külön világ vagy is, de a mi Bodrogunk partján, a mi hegyeink tövében, a mi egünk alatt és a mi levegőnkben: s ezeknek az elszakíthatatlan kötelékeknek ereje forraszt minket össze.” S hogy ezek a kötelékek valóságosak, a sok közül szintén bejelentünk egy tanút, magunkat, hogy a tanúvallomás személyes bizonyoságtétellé legyen. Gömöri hegyen születtem, abaúji völgyben gyermekeskedtem, s életem nagyobbik részét e felvidéki tájaknak a nagy alföld felé kitekintő, egységbe fogó pontján, itt töltöttem. Többször lett volna alkalmunk kényszerítő vagy vonzóan tartott okokból máshová menni, s azok közt a kötelékek közt, melyek továbbra is – hisszük, halálig – ide kötöttek, igazán egyik legerősebb volt a helyhez, a tájhoz való eltéphetetlen hozzáforrottságunk.

Belső életünket adottságaink határozzák meg elsősorban. S annál döntőbben, mennél közvetlenebbül, felülről, Isten kezéből jönnek azok. Tőle jó az, hogy egy család, egy hit, egy fajta tagjaképpen születünk, az ő kezéből került ki az a táj is, melyhez életünk tapad. Ezért tartjuk ezt a tényezőt, a keret, az edény kérdését nagy fontosságúnak. S ha szerepe van Sárospataknak a nemzet életében, szerepe van annak is, hogy Sárospatak mint táj, mint hely van, éppen *ott és úgy van, ahol és ahogyan van*.

Orbán József írja 1847-ben, majdnem 100 évvel ezelőtt (Vahot I.: Magyar föld és népei VI. füzet): „Nagyszerű kert, melyet Isten az elemek rendezésekor északnyugat, dél felől halmokkal és lombos hegyekkel kerített körül, kelet felé pedig tárt ajtót hagyott.” Szintetikus táj, mely több tájból lélegzik. Szépsége, vonzása, bája még foganatosabb lehetett a vasútalan idők kocsis- és gyalog közlekedése idején – a vasút túl hamar és túl ellenzősen röpit át rajta. Az autó, repülőgép s a talán újra megindítandó hajó többet és igazabban tár fel belőle. Közeli kilátóhelyein megállva a Felvidék és Alföld párkányán mindig az az érzésünk: *küszöbön* állunk, előttünk is, mögöttünk is – de közel, kezünk ügyében – más-más helyiség, más értékek, emberek vannak, várnak, adnak és kérnek. Sűrű északi szeleink úgy süvöltenek végig főutcánkon, sodornak különösen az Iskola tömbje előtt, mintha itt lenne a szája egy óriási fűjtatónak, melynek gigantikus nyomósúlyát az Északkeleti-Kárpátok hegykoszorúja adja, s egy akkora katlan számára kell itt néha kicsiny szikrából nagy tüzet élesztetni, melyet a nagy alföldi térség tölt ki.

Kis hely. 1847-ben 6000, a millennium idején 7911 lakos. Mindig kisváros volt, talán mindig az is marad. De látásunk szerint éppen azért ideális iskolaváros és jó szellemi műhely. Kis helyet jobban betölt a nagy múlt szuggesztíója. A „genius loci” ihletése itt egy rövid sétánál számtalanszor szembe jó velünk. Ki gondol Budára Budapesten, ahol mindent Pest zajgása, lüktetése bélyegez. Lehet-e nálunk sűrűn nem gondolni nagy magyar nevekre, lelkekre, történetekre, mikor a kövek és házak is lépten-nyomon kiáltják azokat.

Vidéki hely, a vidékiség tömérdek hátrányával és átkával, de a távolság néha egészséges, hasznos, alakulni-alakítani tudó ösztönök és gondolatok számára ad *távlatot*. „Természetes” – mondják diákjainkra. S ez a *hely* hatása is, mely nem nyomakodott rájuk bénítólag, nem nyelte le őket, hanem hordozta őket szelíden és puhán a hátán, mint lefelé sikló csónakunkat a Bodrog vize. Éppen kicsinységénél fogva központ, ha még oly kicsi decentrum² is. Külön áramot termelő erőforrás, ha néhány körtét, ha egyetlen gépet táplál vagy – Patakról lévén szó – még ha egyetlen malomkereket forgat is.

Úgy érezzük, még furcsa neve is determináló. *Sáros* – de a sarat formálni lehet: edény és téglá lesz belőle a kézben. *Patak* – patak és nem ciszterna, nem teleszivattyúzott tartály, melyből mesterséges nyomástól hajtott víz folyik, hanem kevés, de mindig élő, frissen csergedező víz ágya. (Talán ezért születik oly nehezen a pataki vízvezeték, mert van benne valami *contradictio in adiecta*: önmagának való ellentmondás.)

Újabb kori íróink s lélekbúváraink sokat foglalkoznak a szülőföld – szülőház – gyermekkor komplexussal, mely tényezőt az élet egészének, milyenségének kialakításánál nagymértékben döntőnek látnak. Patak sok zsenge korban idekerült gyermeknek, ha nem is születéshelye, de élete kiteljesedésének alkalma, s igen sokszor *újjászületési helye*. Második otthon, melyben az a hangsúlyos, hogy *otthon*, nem kaszárnya, nem tömlöc, nem agyonkényeztető és puhító palota. A közösségi gondolat felhullámozása előtt is egyszerre adta a közösnek és a tulajdonnak az élményét. A „miénk” az iskola, az iskolakert, a gárda, – a vállalkozás, a közügy. S ugyanakkor, mikor második otthonná, második szülőfölddé lett, nem rabolt el az elsőtől, hanem megnövekedve, kiteljesedve adott annak vissza. Az örök vakációvárás otthonszépítő, a hazulról elkerülés – a felőle beszélgetés, nem csupán emlegetés – tárja fel igazán a szűkebb hazánk szépségeit, öntudatosítja értékeit. Milyen keserű probléma az, hogy a magasabb iskola – nem szándékosan – hatásaiban elnevel a falutól, a néptől: Patak akaratlanul is, s több-kevesebb céltudatossággal, akarva is: a falu, a vidék, a nép számára nevelte és adta vissza neveltjeit.

Ismételjük: nem kis dolog, nagy szerep az egész nemzet életében, hogy volt és van *ilyen* hely, *ilyen* hatásokkal, ha ezek a hatások mégoly rejtettek, oly nehezen elemezhetők is, de alakítók és valóságosak. Íme: a keret-kérdések egyben tartalom-kérdéseknek bizonyultak. A tartalomnak azonban egy lényeges részét hatásátvételek adják. Sárospatak hatásközvetítő, átvető, átadó szerepére sokan rámutattak, nemcsak hozzánk közelállók és közülünk valók, hanem kívüllállók is.

Az Árpád-házi királyok és királynék városát Zsigmond 1429-ben szabad királyi várossá emelte. Nem tudjuk, hogy ezzel együtt járt-e abban az időben az árumegállítási és harmincad szedési jog. De az bizonyos, hogy egy szellemi árumeg-

² alközpont

állítási és harmincad szedési készség és képesség Sárospataknak mindmáig egyik jellemző sajátosságává lett. Számptalan alkalma volt arra, hogy a nevekkal, eseményekkel, évszámokkal jelölhető történések mögött rejlő szellemi hatásokkal ölelkezzenek. Igen sokszor van több vagy kevesebb köze a magyar sors kerekének fordulásaihoz. Néha a kerékagy helyén, máskor a küllők közt, olykor a keréktalp helyén vagy az alatt.

A honfoglalók szállásbirtoka több esetben települő hely. A XII. század eleji flamand-vallon telepések, a XII-XIII. századi szász vendégek, a XIII. századbeli olasz szőlőművesek egy-másfél század alatt, mire az idegen országból jött nagyszülők is az itteni földre temetkeztek – teljesen magyarokká asszimilálódtak. Rutének, szlovákok kisebb csoportjai is hamar magyarokká értek, egészen addig, míg a magyarság – ha sokszor zaklatottan is – öncélú, önálló életét élhette államilag. A románok kivételével megtelepült itt tehát a magyar birodalom minden nemzetisége, s aránylag igen hamar és igen alaposan magyarrá vált. Azt hisszük, hogy ami itt kicsinyben végbement, az lett volna nagyban is az igazi szentistváni gondolatnak maradéktalan megvalósulása. Átadták színeiket, erényeiket, átörökölték azokat a tulajdonságokat, melyek éppen a településre vállalkozás fényében előnyös szelektivitást jelentenek, de a begyökereztető táj, a körül ölelő de nem fojtó, a melengető de nem fullasztó szellem éppúgy magyarrá tette őket, mint ahogyan furminttá lett a falermiumi³ vessző. Lassabban asszimilálódik a kuruc háborúk utáni Trautsohn-telepítéseknek – ha nem is pataki, de Patak közeli – két falva; míg az 1786-ban II. József által Józseffalvára telepített csoportról azt írja Orbán József: „A gyűlevész népet – II. József – mindenféle házi és gazdasági eszközzel ellátta, de akik köszönet fejében mindenüket pénzzé tevén s elprédálván – elszöködöttek.” Az elnyomatás, a csonkult nemzeti lét idejében volt ez, nem a magyarság vezetői hívták, hanem parancsolói hozták őket.

A táj népe véleményünk szerint ma is vállalkozó, települő emberfajta. Nemcsak a háború előtti amerikai kivándorlás magas hegyalja-vidéki arányszáma mutatja ezt. Mihelyt a vízszabályozásokkal termővé lett a Bodroghöz, melynek régi, szemnek szép, de gazdaságilag alig használható voltáról azt írja Orbán, hogy „hasonlít a koldusfiúhoz, akit szép arcvonásokkal áldott meg a természet, de testi ruháját megtagadta tőle”. Az Alsóhatárba kirajzik s tanyáival behinti mint mazsolával a kalácsot, tájunk népe. Érdemes lenne a tanyai Sárospatakot külön tanulmány tárgyává tenni. A küszöbön épült anyaváros gazdasági és szociális jövőjének egyik, talán nagyobbik fele erre sarkallik. A tanyarendszer sok hátránya közt a jövő nagy ígéret, lehetőség: tanyák százai körül lehet kertgazdaságszerűen intenzívvé és fejletté a magyar agrikultúra, s vele emelke-

³ campaniai bortermő vidékről való

dik a piacot is jelentő város. Települési kedve ma is élő és éber, ami vállalkozási erőt, nemzeti szempontból hallatlan értékes tőkét jelent.

Csak ízelítőket említünk a Patakot ért hatásokból. Az oligarchák közül az Amadé fiakkal van nemcsak elvi, hanem véres elszámolnivalója. A Baksákon keresztül az Anjouk híve, ami európai perspektívák átszűrődését is jelenti. Csaknem húsz éven keresztül a husziták uralják, ami a hatalmi hatásokon kívül ideológiai hatást is jelent. (Tudjuk, hogy a Király-hegy, Páncél-hegy, Botkő ez időknek emlékeit őrzi.) A zempléni nemesség itt gyülekezik a mohácsi csatába való indulásra, azaz az ősi keleti magyar misszió vállalására, melyből Mohács lett. A nemzeti és Habsburg királyság annyiszor meddőnek bizonyult egyeztetésére itt teszik az első kísérletet a Szapolyai János és Ferdinánd közt 1536-ban kötött békében. Földesurává lesz az egri hős fia – mennyire élhetett itt a hősi várvédelem szemtanúktól is továbbadott, lelkesítőn őrzött, nagy eposza!

Látja Patak Bocskait, a Lorántffyakat. Kincstára, vára pihenő, örök pihenést adó helye a Rákóczi dinasztiának. Mária Henrietta pfalzi fejedelemlány és Rákóczi Zsigmond esküvőjének, Lorántffy Zsuzsanna és II. Rákóczi György temetésének helye. S az 1666. évi Wesselényi-összeesküvéstől mint a régi Bodrogköznek sötét éjszakákon váratlanul fellángoló lappangó lápi tüzei, úgy parázslanak s lappanganak, lobbannak fel olykor a felkelések, szabadságharcok lángjai: Thököly-felkelés, hegyaljai parasztlázadás, II. Rákóczi Ferenc szabadságharca. Külön pataki kurucháború az 1714-i Obsidio Patakiana.⁴ Nem csoda, hogy a még egyébként a művelődést és művelődési tényezőket nagyon megbecsülő II. József a pataki kollégium ellenőrzését a királyi biztos külön figyelmébe ajánlja. 1822-ben Körösi Csoma segélyezésére küld összeget a megyei közgyűlés; Julianus óta pótolva van ezúton a keleti misszió eddigi anyagi ráfordítása.

[...] Kell-e arról szólnunk, hogy 1848 eszmeköre nemcsak érintette, de megragadta Kossuth, a piros sapkás diákok, honvéd tanárok iskoláját és városát. Patak külön küzdelméhez nemcsak a pátens elleni harc tartozik, melyben nagyok-nagyjai tevékenységének egyik központja Patak, hanem az a kis epizód, hogy 1850-ben egy pataki vásáron a népiélet tépett szét egy túróci zsandárőrmestert, ki tövig levágatta egy leány haját a beléje font piros pántlika miatt. Nem azt kell kérdeznünk, mik voltak azok a nemzeti életet mozgató változások, amik Patakot többé-kevésbé megmozgatták, hanem volt-e ezek közül egyáltalán egy is, ami nagyobb vagy kisebb erővel itt át ne hullámozott volna.

Patak hat zárdája és kolostora, várának patrónusa, később főiskolája a hit és kultúra, a hívő, tehát igazi kultúra minden lényeges mozdulását tükrözte, országos viszonylatban sokszor nemcsak követve a nyugatról érkező változásokat, de jó darabon elébe menve azoknak. Irodalmi, bölcsészeti, nevelési refor-

⁴ „Patak veszedelme”

moknak, reneszánszoknak, mint az előttünk előadók arra reámutattak, nemcsak fogyasztó piaca, hanem termőágya volt nem egy alkalommal.

Ez a fényes fejedelmi udvartartások nagyfontosságú bőkezűsége által vonzott nevelők idehozásának elmúltával csak úgy vált lehetségessé, hogy diákjai és tanárai lettek a nagy szellemi műhelyekkel összekötöttest tartó szellemi kurírokká. A nagy centrumoktól való távolság hátrányos esetben szűklátókörű vidékiséget, elmaradottságot, kicsinyességet eredményez, de előnyös esetben a távolság csak távlat a gyorsan, hirtelen ítélő látás, a jó perspektíva számára. A külföldjáró akadémikus, a később ezekből kinövő tanár, az írott és olvasott könyv végezték itt a hatásátvevő missziót.

De nemcsak horizontálisan táplálkozott Sárospatak széles mezőkről, hanem vertikálisan is. Felülről Isten transzcendens világából, mert a leggyökeresebb hatások az Istennel viszonyba lépő s vele viszonyban álló lelken át működnek. S ilyen lelkek mindig voltak, néha oly áradóan, mintha a föld helyett fölfelé, az égbe fúrt artézi kút bősége és tisztasága áramlott volna át rajtuk nöttető, termékenyítő erőivel. De lentről is jöttek erői, a nép felől, honnan mindenkori diákjainak jó része földközeli regutalódott, hol szupplikánsai, mendikánsai és diákjai forogtak, melynek egész lelki kubatúrája⁵ ismerős, mert a sajátjukéval egyező volt előttük. Ezért kellett Pataknak rövid utat tenni, mikor az újabb idők arccal ismét a falu felé fordultak, s ezért tudta ezt az utat korán és gyorsan megtenni s rajta otthonosan mozogni. Az előttünk járt elődök lábnyomai sohasem gyeperedtek be egészen.

Sárospatak nemcsak a hatásbefogadás potenciális hatásbefogadásra való készségével szolgált a nemzetnek, hanem hatássugárzás dinamizmusával is. Hatássugárzásának egyik jellegzetessége annak *flyamatossága*. Az a csoda: hogy *volt, van*. Tatártól, töröktől, osztráktól perzselve, kirabolva, pestisektől kipusztítva is volt: Sárospatak. S benne *lett* az Iskola, reménytelen időkben gyógyító orvosságnak, súlyos, szinte halálos nemzetromlásban gyógyító szérumnak. Város- és iskolatörténet oly gazdag, fordultatos, változatos, hogy meséskönyvet lehetne róla írni, ha nem lenne az valóság. A szalmalángolással vádolt magyarságnak nemcsak hibáit, de konok és lehúzhatatlanul szívós erényeit is tükrözve hűségesen és makacsul *volt* ez az iskola. Pusztá egzisztenciája is sugárzó lecke egy nemzetnek. Elűzve, bujdosva – Debrecenben, Gyulafehérvárott, Szászvároson, Marosvásárhelyen, Göncön, Kassán – is volt, s pataki volt. Még a pataki diák számára is regének számít ma, hogy két iramban is voltak évek, mikor a diákság tanárok nélkül élt, maga tanított és igazgatta az iskolát (1682–86 és 1703–1705). Az iskolai éveknek van vakációja, az iskola évszázadainak nincs!

⁵ térfogata

Ami a folyamatosságot megőrizte, több volt, mint jótéteményekre és tápláló cipókra emlékeztető ésszerűség, diákbárátkozásokhoz, hegyekhez, Bodroghoz, tájhoz tapadó érzelmek. A titok magyarázata: a sajátos pataki lélek, melynek sajátosságai mindig akkor dobódnak legközelebb a felszínhez, a mikor a legnagyobb megrázkódtatásokat éli és szenvedti át. Szlatina nemzeti jelentősége a só, Nagybányáé az arany, Pataké: a *pataki lélek*. Ennek nyitja: a rendeltetés alatt állás. A rendeltetés, küldetés tudata és vállalása: a legszentebb legációban járás. Megrázó világossággal ez tűnik ki Pósházinak, a bujdosó iskola professzorának Gyulafehérvárott tartott beköszöntő prédikációjából. Isten néha az ő szolgáit bujdosásra juttatja, de akkoron is róluk gondot visel, ügyüket maga ügyének tartja, hogy vigasztalására szolgál a szegény bujdosónak: Deus providebit. Isten előre lát, előre elvégzett mindent.

S ez a lélek ömlött át a diákokba is. Almási Péter, ki magát az anyaiskola méltatlan és legkisebbik diákjának nevezi, mikor Göncről is tovább kell bujdosni, így énekel: „Ím ez máj napon mindnyájan meghaltunk, / De hiszünk Istenben, hogy még feltámadunk”. S nemcsak nagy tanárok és pártfogók képezik dicselkedésünket, de azok a széniorok és primáriusok,⁶ kik néha alázatos instanciázással⁷ mendikálják⁸ át az iskola ügyeit, de néha valami csodálatos diplomatai és nagyköveti érzékkel és ügyességgel ellenséges érületű politikusokkal, megye- és egyházfőkkel, hadvezérekkel folytatnak sikeres tárgyalásokat. Mert nem véletlenül, hanem Isten rendeléséből lett, és itt lett iskola, ezért a legsiralmasabb helyzetben sem volt rest ennek létéért és élete kiteljesedéseért küzdeni. Az elrendeltség alatt állás tüze ég és világít a pataki lélekben.

Véres és szellemi pünkösdsjei vannak bőven ennek a léleknek. Hegyaljai szőlőink a hevítő szenvedélygyújtó, mámorító bort adták az országnak. Sárospatak a patetikus lelket.

Robertson a pünkösdi csodáról szólva bámulatos mélységgel von párhuzamot az érzéki-pszichikai és lelki izgalom között. A kettő tünetei, hatásai nagymértékben hasonlítanak egymáshoz. Nem hiába hasonlították az első pünkösdi Szentlélektől lángra gyúlt apostolait az édes bortól részegedettekhez. A Szentlélekkel teltség, mint egy szent részegség gyújtja ki az embert, fokozza fel összes képességeit és ragadja a látott cél irányába. Ebben hasonlít a művész ihlete is, amikor a lelkeség az alkotó pátosz, a termő szenvedély állapotába jut. Ha ez kimarad, késik, sok művész mesterségesen idézi azt elő narkotikumok – alkohol, ópium, morfium – élvezetével. Innen értjük meg Ady szavait, hogy kerülhet egymás mellé két véglet: „Hajtson a Szentlélek vagy a korcsma gőze”. A pataki pátosznak – ismételjük, hogy az alkotó, cselekvő szenvedélyt s nem a kulissza-

⁶ főpapok

⁷ kérvényezéssel

⁸ koldulják

hasogató ágálást értjük ezen –, a teremtmény szenvedélynek a forrásai közt mindkettőt megtaláljuk. Véres pümkösdöktől mámorosodtak meg itt sokszor emberek, amikor a nehéz kortól sokszor lett keserűbb a szenvedés, kiáltóbb a panasz, keményebb az elszántság, sürgetőbb a tett, amikor hegyeink nedűjének arany patakja mégoly nagy gátjait is elmosta az óvatos, elhúzódozó, garasos hasznokkal és érdekekkel számoló fontolgatásnak. De a vár és kollégium felházait a sebesen zúgó lelki szeleknek zendülése, a kettős tüzes nyelveknek izzása is sokszor betöltötte, s ilyenkor jöttek új kezdések bátor kiállói, szenvedélyes kiállásai, kész feleletekkel a „mit cselekedjünk?” kérdésére.

Nemcsak a par excellence⁹ vallási, hitbeli ébredéseket sorozzuk ezek közé. Egy ORLE¹⁰-előadáson elmondottuk, hogy a nemzet testének is van egy titokzatos életetője: a nemzeti szellem. S ez a Szentlélekkel kapcsolatban: annak sugallása, ihletése alatt áll. Sárospataknak voltak vallási ébredései, de még inkább voltak a nemzeti szellem területére eső pümkösdjei. Az a sejtésünk, úgy a múltat, mint a jövőt illetően, hogy mennél gyakoribb és mélyebb az első – a hitbeli –, annál áthatóbb, biztosabb a második: a nemzeti szellemben jelentkező.

Erre mutat az a sajátos, transzcendens pedagógia, ami Sárospataknak, közelebbről Főiskolánknak múltjában tükröződik. A Mindenható acélfürdő módján forgatta a mi sorsunkat. A vas azáltal lesz acéllá, hogy mikor izzóvá tüzesedett, vízben hűtik le. A mi múltunkban fényes korszakok izzása belső hanyatlások, külső üldöztetések hideg fürdőjével váltakozik: nagyban ez a magyarság sorsa is. Valósággal félnünk kell a felemelkedés periódusaitól, annyira ott leselkedik mögöttük a hanyatlás és szenvedés, melyben új felemelkedésre acélozódunk. Szinte egyetlen mód van ennek a csökkentésére: vessző nélkül, a szenvedések korbácsának bevárása nélkül *engedelmeskedni* egy éber lélekkel kérdezt és figyelt legfőbb akarathoz. Tudatában vagyunk, hogy ez nem prédikáció: sorshatározó pataki pedagógia, magyar nemzeti pedagógia látása, legalábbis megsejtése. Hegyaljai nyelven szólva: peronospórától tönkretett szűk szüretnek ellen az egyetlen védekezés: a Szentlélek, az Istenközelség állandó és rendszeres permetezése.

A pataki lélek sajátos diák- és tanártípusban öltözött mindig testbe. Bizonnyos hiány van abban a közfelfogásban, mely a nevelést olyan egyoldalú eljárásnak látja, melyet a nevelő gyakorol a tanítványra. Az igazi nevelés: viszonyban élés. Nevelő és diák viszonya. Egy viszonyban pedig mind a két fél hangsúlyos. Patakon a hely kicsinyisége, a nevelői módszerek közvetlensége, melegsége, a fenti igazság ösztönös sejtése vagy tudatos látása és a hagyomány talán jobban, mint bárhol az országban: teret adott ennek a viszornak. Ezért nyílt itt széles gyakorló tere az autonómiának: az autonómia pedig a vezetni és szolgál-

⁹ szoros értelemben vett

¹⁰ az Országos Lelkészegyesületben tartott

ni tudó szellem repítő fészke, egy olyan demokrácia iskolája, melynek semmi köze a mai politikai élet rohadt demokrácia-fogalmához, de ami egyenes rokonságban van a régi, tiszta magyar nemzetségi szolidaritással vagy a finnek ma is élő, csodált és irigyelt osztály nélküli nemzeti egységével.

Nemes úrfi és szolgadiák keveredett az autonóm élet tégelyében egy lelki ötvözeté, s őrizte meg ezt a tulajdonságát később is, felnőtt korában, az élet és szolgálat különböző munkaterületein. Gyémántot csak a saját porával lehet köszörülni. Pataki diákelet: gyémántköszörülés. Így adott Patak századokon át a magyarságnak olyan vezetőtipust, hol vezérkar, tisztikar, altiszti kar ismerte, értette egymást, nyelve, céljai nemcsak egymás, hanem az összmagyarság számára is a töről metszettek, ismerősök, azonnali rezonanciát keltők voltak.

S tette ezt a szolgálatot nemcsak minőségben, hanem mennyiségben is. Szükség lenne egy jó statisztikusra, ki a négy évszázad statisztikáját különböző vonatkozásokban feldolgozná. Azt gondoljuk, meglepő adatok jönnének ki. Azt már előttünk megállapították, hogy alig van Magyarország régi, nemesi családjai közt olyan, amelyik részt ne vett volna alapítványaival, adományaival a pataki iskola támogatásában. De azt hisszük, hogy bonyolult számtani műveletekkel azt is ki lehetne mutatni, hogy aligha van olyan magyar család, melynek tagjai, felmenői közt ne lett volna pataki diák. (S ez kisebb mértékben sok régi tót, rutén, szász, sváb, sőt román családra is áll.) A pataki lélek mint só és kovász elegyedett belé a nemzet testébe négyszáz éven át, volt diákjain át. S hányan részesültek azokból a közvetlen vagy közvetett hatásokból, melyeket a néppel mindig széles felületen érintkező diákjaink mint szupplikánsok, legátusok, mendikánsok, kóristák, vakációzó fiatalok, pennaforogató irodalmárok: ének, nótá, humor, rigmus, könyv alakjában szórtak a magvetés sűrűségével és titokzatosságával.

Külön fejezetet érdemelne a pataki humor, amelyik nagy nemzeti érték. Közeli rokonságban van a néphumorról, a közmondások és Deák Ferenc példázó bölcsességével és cinizmus-mentességével [...]. Ami az Anekdotalikumban ma nyomtatott betű, konzervtáplálék, az vitamindús vigasztalója és derítője volt nehéz nemzeti évek keserűségének, viszontagsággal teli egyéni sanyarúságok szűkülésének. Nem a tavasz ríktóan tarka színei, a nyár agyvelőforraló kánikulája adja színét és hevét: a hegyaljai ősz szőlőérlelő, arany színei és melege csilannak át rajta. Ez is segített Patakot mindig és mindenki számára vonzóvá tenni. A pataki diplomáciának ma is legjobb és leghasznosabb fegyverei, amiket már több gyakorlottsággal és céltudatossággal alkalmaznánk: a melegség és szín, melyből mindig hiányzik egy: a kétszínűség.

Sok mindent lehetne és kellene még elmondani, ha az előadás kerete és az előadó szétzúzott előkészületi ideje a befejezésre nem serkentené. Így csak említeni tudjuk, hogy Patak nemzetszolgálatát sokszor ívelt túl a határokon. Így csak említeni tudjuk, hogy a huszita megszállás köveit a cseh-morva misszió-

ban az Ige kenyérével pataki tógátusokból lett lelkipásztorok dobták vissza. Hogy Oláhország magyarjait a pataki diák, Czelder Márton munkája segített először nemcsak hitüknek, de magyarságuknak megtartani. Hogy amerikai magyarjaink közt egy öreg magyar asszony utolsó kívánsága volt, hogy koporsója fölött olyan lelkész beszéljen, aki pataki dák volt.

De ezekre és hasonlókra tovább nem térve ki, befejezésül még két problémát kell szóvá tennem.

Nem esünk-e az egyoldalúság és elfogultság hibájába, ha Sárospatak nemzeti szerepéről beszélünk, ha magunk magunkról szólunk, ha csak annyit is, amennyit elmondottunk? Erre azt felelhetjük, hogy elsősorban a mi kötelességünk magunkat nemcsak látni, de úgy láttatni is, ahogyan mi ismerjük magunkat. Mások látásai legfeljebb korrekciókra figyelmeztethetnek. De másfelől nincs restellnivalónk akkor sem, ha mások véleményét idézzük magunkról. Sárospataknak, mint a nemzeti kultúra tényezőjének szerepéről nem kisebbek, mint Békefi, Fináczy, Korniss szóltak a legnagyobb méltánnyal. A 400 éves jubileumkor a magyar közélet szinte minden tényezője leróta háláját és elismerését ennek a vesszőből nyilakat faragó szent műhelynek, élén a Lorántffy-rokonnal, kinek ősei közt szintén volt pataki diák: a legelső magyar emberrel, Magyarország kormányzójával.

A másik tartozásunk: felelni arra, hogy *ma* mi Sárospatak szerepe a nemzet életében. Úgy érezzük, hogy itt egy lényeges szempontra kell elsősorban a figyelmet felhívni, ami következik a keleti országrész revíziójából, de az alakuló európai és világpolitikai változásokból: keleti misszióknak neveznénk. Ennek egyik ága: legősibb, leggyökeresebb tulajdonságaink ápolása, kutatása, ébresztése itt a honfoglalók első szállásbirtokainak klasszikus tájain. Másik ága: túlnézni a határokon, a pataki ablakon át, dajkáló földünkre, kelet-oroszországi, ázsiai tájakra, rokonnépekre, el egészen Japánig. Ha soha tiszta világossággal megfogalmazni nem tudtuk, éreztük, hogy országostól küszöbön állunk és élünk, s míg kelet-nyugat közti misszióink nyíla egész a török háborúk végéig, sőt a szovjet háború kitöréséig hegygel nyugat felé mutatott, mintha éppen most fordulna az meg; s ez az új irány új feladatokat, küldetéseket, új szellemi fegyverkezést jelent: talán legelőször most is nekünk, az éber Sárospataknak. Lesz-e ennek is pünkösdjé, lesznek-e ennek is szent részei: megmutatja a jövő.

Az elmúlt napokban széles látókörű, nagy tudású öregdiákkal beszélgettem éppen Sárospatakról. Kissé szűrve, de pataki őszinteséggel számolok be az idevonatkozó gondolatairól. Szerinte soha Patak okos embereket nem nevelt. Voltak, vannak értelmes, bölcs, tanult, nagy tudású tanárai, költői, esztétikusai, közéleti vezetői, diákjai, eltelve romantikus idealizmussal, mely Pataknak mindig jellemzője volt, állva egy kanti radikalitású etika alapján, mely a kötelességteljesítést és munkát az élet központi tartalmának tartotta, de nem voltak okos emberei; értelmes, harcok árán is sikerre, eredményre törő, másokat eszközül használni tudó és

merő neveltjei és nevelői. Tiltakozásomra idézte Schopenhauert, ki szerint men-
nél derekabb valaki, annál később lesz „okos”. Utalt arra, hogy bölcs, nagy tudá-
sú tanárai neki is voltak Patakon, kiknek örökké hálás, de akik okosak sohasem
voltak, s okosságuk legfeljebb vénségükre jelentkezett valami komikus fukarság-
ban. Utalt arra is: csak a ti generációtokban kikeltettétek a munkatábort, népfőis-
kolát, tehetségkutatást – s az alapkövekből mások építették tovább.

Tanácsolta: ne restelljünk okosakat nevelni. Mutassuk meg az okos emberek
maffiáját, adjunk iskolázottságot arra, hogyan lehet ellenük védekezni, s a nem-
zet érdekében tegyünk valamit. [...] A probléma mindenesetre beletorkollik ab-
ba a keserves magyar néplélektani talányba, hogy miért gáncs, kicsinylés, irigy-
ség, két kézzel lefelé húzás tárgya a közülünk való magyar, még ha azért is ke-
rül élre, hogy szolgáljon, s miért van sima és ellentmondás nélküli útja e tekin-
tetben az idegennek? Bizonyos, hogy egy belső magyar szolidaritás e tekintet-
ben való kimunkálása nagy nemzeti érdek.

De hogy ez mennyiben pataki misszió s pataki lehetőség, ezt a kérdést most
nyitva hagyjuk. Hiszen a pataki idealizmusnak az ellensúlya a realitás felé
megvolt a múltban a szupplikációk, legációk, népi eredetű diákság révén, s
újabbban megvan a falumunkák vonalán.

Éppen ezért, ha azt kérdezi valaki, miben látjuk a jövőben Patak szerepét a
nemzeti életben, az elmondottakon kívül aligha tudunk mást mondani: olyan
múltunk van, mely jövőnket is meghatározza. Ha arra építünk, jelenünk a jö-
vőnk, futurum perfectum: befejezett jövő. Patak, maradj mindig hú legtisztább
valódhoz, legnemesebb hagyományaidhoz!

Rajz a kollégium egykori épületeiről

MÓRICZ ZSIGMOND ÍRÓI EGYÉNISÉGE

Mélyen Tisztelt Hölgyeim és Uraim!¹

Sietek előrebocsátani, hogy előadásom nem tart igényt arra, hogy esztétikai méltatást vagy irodalomtörténeti értékelést adjon. Nem akar sem dicséret, sem illetéktelen kritika lenni, bár, ha valaki megérzi, hogy szeretjük és ragaszkodunk hozzá, ha dicsérjük, sem veszi hízelgésnek, ha bíráljuk, sem tartja sértésnek. Egyszerűen és röviden: informálni szeretném a mélyen tisztelt hallgatóságot Móricz Zsigmondról. Az információ is sokféle lehet. Más-más véleményt ad rólunk egy hitelezővédő iroda, egy házasságközvetítő, egy nagyon jó barátunk vagy egy esküdt ellenségünk. A mi információink a hű olvasóé, vagy még régibb és rosszabb szóval: a nyájas olvasóé, akit „hét krajcáron” vett meg magának Móricz Zsigmond első novellás kötetével, amelyben először mutatta meg, hogy sokkalta több talentum adatott néki, mint ahány krajcár a könyve címében van. Az információ fő kellékei: hogy a legjobb hiszemű és őszinte, kimerítő és alapos legyen. Hadd ígérjem meg a két első kelléket, a két utóbbit szerezzze meg a mélyen tisztelt hallgatóközönség, lehetőleg mint olvasóközönség is.

Időtartamban 29 évnyi eddig Móricz Zsigmond írói működése. Mintegy ötven kötet kalangyaiban sorlik az ő termékeny életének gazdag termése, eleven bizonyoságul annak, hogy mégsem lehet annyira *ugar* az a „magyar ugar”, ahol egyetlen ember munkája után ilyen aratást ad az Isten. Az ötven kötetben vannak versek, novellák, regények, színdarabok. Ezen kívül főleg a Móricz Zsigmond névvel annyira összenőtt *Nyugat* temérdek bizonyítékát őrzi annak, hogy a belletrista Móricz mint publicista, szociológus, esszéista és kritikus is élenjárója az irodalomnak.

1909-ben jelent meg első elbeszélés-gyűjteménye *Hét krajcár* cím alatt. Ekkor tette le először igazán a „garast” a magyar irodalom asztalára, s a sűrű egymásutánban következő kötetek gondoskodtak arról, hogy az mindmáig és a jövőben se, le ne kerüljön onnan.

Novellásköteteiből az előbbin kívül a *Tragédia*, *Mesék a zöld fűvön*, *Vidéki hírek*, *Szegény emberek*; regényei közül a *Sárarany*, *Galamb papné*, *Kerek Ferkó*, *Fáklya*, *Tündérkert Erdélyországban*, *Légy jó mindhalálig*; színdarabjai sorából a *Sári bíró*, *Búza-*

¹ Eredetileg bevezető előadásként hangzott el Móricz sárospataki látogatása alkalmával 1930. május 11-én, s nyomtatásban a Sárospataki Ifjúsági Közlöny közölte 1930 tavaszán (XLV. évf. 8-9. sz. 159-163). A Móricz-bibliográfiák nem tartják számon ezt a korszellemet és a Móricz-befogadás problematikáját is tükröző írást. Közzétették a Kazinczy Ferenc Társaság Széphalom c. évkönyvének 2004. évi 14. kötetében, a 139-142. oldalakon.

kalász, Vadkan, újabban a *Nem élhetek muzsikaszó nélkül*, legújabbán az utolérhetetlen *Légy jó mindhalálig*, mind olyan munkák, melyeket ismerni több mint divat, idestova az általános műveltséggel járó kötelezettség. Ez a felsorolás nem jelent egyszersmind rangsort is. A többi munkái is többek, mint az atléta lábnyomai egy-egy különösen magas ugráshoz való rohamvétel közben.

Mi volt a titka e könyvek nagy sikerének, s a külső sikerrel nem is mérhető, még nagyobb, belső hatásának? A szerző sajátos írói egyénisége. Mik ennek az egyéniségnek jellemző vonásai? Jól tudjuk, hogy nem elég csupán a könnyen észrevehető, általános vonásokkal jellemezni. A legtöbbször a legsajátosabb vonások karakterizálnak legjobban. Mégis azzal kell kezdeni, amiben Móricz a világirodalom minden nagy írójával rokon. Zsenialitásával. A zseni mutatkozik meg tárgyiban, hőseiben, meséiben, jellemzésében, nyelvezetében, kompozíciójában, egyszerűen, egész írásművészetében. Azonban éppen a zsenialitás az, ami minden más írótól megkülönbözteti, ami sajátosan egyénivé, sui generissé² teszi. Ő maga mondja a zseniről a *Fáklyában*: „Nem skatulyáztatjuk az 'egyikek' közé.” Minden lángész páratlan. Petőfi egy Petőfi, Ady egy Ady. Móricz Zsigmondot sem úgy kell osztályozni, hogy az újabb irodalom egyik legnagyobb művésze, hanem hogy az újabb irodalom *páratlan* művésze.

Jellemző az, amiről, amiért és ahogyan ír. Különösen jellemző, amint a népről írt.

Amit látunk, mi, patakiak kicsiben a Bodroghözön, láttuk a múlt nyári félezer kilométer cserkész utunkon véges-végig a Nagy-Alföldön, hogy mit jelent a sáros, poros, lapos tanya- és faluvilág számára a töltés, a *köves út*. Jelenti, ha van, illetőleg nem jelenti, ha nincs, a postát, iskolát – talán a kultúrát; a papot, templomot –, talán a hitet; a piacot, a várost – talán a megélhetést. Áldás, ahol van, fel nem oldott átok, ahol hiányzik.

Nekünk az itt élő nép lelkéhez nem volt köves utunk. Lerándultunk hozzá porosra szikkadt nyári utakon júniálisra, lakodalomra; ellátogattunk jó szánutakon, csengősen téli disznótorokra; de ez nem adott róla igaz képet.

Az irodalom is hamisan hozta nekünk a népet. A város szélén felhúzták vele a csizmáját, kitiszaújlakították a bajuszát, pipáztatták, nótáztatták, népiességeket mondattak vele. Átfésülték, átpóztolták, átfestették végtelen elmaradottságát, szomorú elesettségét, szemének egyre ingerültebb vérbeborulását.

Az a meggyőződésünk, hogy mióta Móricz Zsigmond kendőzetlen parasztrehányei megíródtak, azóta tudunk mi magunk elmenni magához a magyar néphez. Azóta látjuk inkább a maga valóságában, talán több hibájával, mint amiről tudtunk, végzetesebb bajokban, de annál több szeretetre, segítségre és vezetésre szorultságában. Móricz Zsigmond köves úttá lett a magyar néplélekhez. Néha

² egyedivé

meg-megdöccen az eszünk kereke ennek az útnak a kövein (nem mindig botránykövek ezek), néha a lelket is majd kirázzák belőlünk, de legalább felrázzák bennünk. Móricz Zsigmondnak több mint érdeme: missziója és küldetése volt, hogy ezt az utat megcsinálja. Hivatása volt, hogy kéziratpapirosának négy sarkában hegyeket hordjon le ennek az útnak a kövezésére. Határt vető, főt a törzstől, vezetőt a vezetettől elválasztó hegyeket, amelyek széttagozták a nemzet testét, amelyekről nem volt kilátás a jövőre, s nem volt belátás a jelenre.

Tapasztaltam, hogy sokan a Móricz által nyitott úton indultak el józan, becsületes léptekkel, szerető szívvel, segítő kézzel a nép felé, ő maga, nagyobb horizonttal bizonyára még nagyobb mértékben tapasztalta ezt. Érdeme annak megmutatása, hogy a magyar parlagnak kövér, zsíros földje van, de gyomot és kórót terem, s hiába akarnak rajta búzát aratni, ha sem nem szántottak, sem nem vetettek, sem nem boronáltak rajta.

Jellemzőek Móricz *papregényei*. Minket, patakiakat ezek különösképpen érdekelnék. A pap a 16., 17. és 18. században minden szociáldemokrata és kommunista bizalmínál bizalmibb embere, anyagiakban és lelkiekben egyaránt a szó legtisztább értelmében vett vezetője volt a falunak. Mikor sikkadt el ez a pozíciója, felderíthetetlen, de hogy miért, arra sok részben megfelel Móricz Zsigmond a papregényeiben. Sokan megharagudtak reá s sokan haragusznak ennek megmutatásáért ma is. Ebben a haragban – legyünk igazságosak magunkkal szemben is – van valami a lump felháborodásból, aki midőn kapatos állapotában megpillantja magát a tükörben, dühbe gurul, és ki akarja dobálni a lakásból saját tükörképét. Tükörbe nézni pedig jó, még ha nem is vagyunk hiúk, még ha kissé torzít is ez a tükör. El kell ismernünk, hogy a mai papi nemzedék egészséges önkritikájának kifejlődésében sok része van Móricz Zsigmond papregényeinek.

Az író bajkereső, oknyomozó, veszélymegmutató útján elmegy főképp a középosztály többi rétegeihez is. Megmutatja őket zilált családi életük, homokba dugott fejű szórakozásaik, üres problémátlanságaik döbbenetes póztalanságában. Úgy jár közöttük, mint egy szigorú végrehajtó, aki előtt nincs respektus, aki előtt fel kell tární minden féltve takargatott titkot, s kíméletlenül vegzálja őket, hogy behajtsa rajtuk a magyarságnak önmagával, fájával szemben fennálló nagy-nagy tartozását.

S vigasztalan pesszimizmussal látja, hogy alig-alig talál valamit. Talán csak mostanában kezdi észrevenni, hogy hátha a gyermekeikre, vagy talán nem is *csak* az ő gyermekeiből rekrutálódó új generációra írátták, ami átmenthető értékük maradt még.

Az idetartozó regényekben s parasztregényeiben Móricz valóban kíméletlen mindent megmondással mutat meg mindent, ami nem áll a magyar köztudat végzetesen hiányos, hibákat eltussoló, öngyilkos optimizmusú, hízalgő lelki Baedekerjében. Tévedés volna ebben csak kegyetlen realizmust és nyers natura-

lizmust látni. Szennyest összeszedni, kiteregetni, alaposan beáztatni, jól rásulykolni: ezt falun nem úgy hívják, hogy naturalizmus, hanem úgy hogy nagymosás. A beteg magyar psziché sok-sokhetes vásznát nem cukros vízzel és szagos szappannal kell újrafehéříteni, hanem parasztszappannal: sujtoló sulyokkal. Ezért egészséges Mőricz regényeinek pesszimiztikus társadalomszemlélete: egy csőmőrlőtt, beteg gyomrú társadalom torokkaparó, de jőtékony gyomorkeserője. Beismerni, hogy igaza van, egészséges bűnbánat és egy gyógyulási folyamat kezdetőül szolgáló penitencia.

Legőjabb írásain látszik, hogy a diagnőzist elégnek tartja már s erőtjelesebben keresi a terápianak, gyógyításnak útjait. Új és új kútjait próbálja ásni az optimizmusnak. Egyelőre még szokatlan munkának látszik az ő számára. Sokkal több oka volt a pesszimista életlátásra, semhogy aggály és feltétel nélkül tudna biztatni és biztosítani. Pedig munkája legközelebbi etapjául ez kínálikozik. Ugyanazokba a gödrőkbe, amelyeket azért ásott, hogy hibáinkat győkerőnkig megmutassa, új út mutatódik, élni, éltetni akaró és tudó szemléletek és erők friss csemetéit kell elültetnie. Az a megrázóan plasztikus történelemlátás, amiről bizonytságot tett a *Tőündérkertben*, s bizonytságot tesz a *Nyugatban* most folyó *Nagy fejedelem*ben, képesíti őt, hogy amint a múltat „re”-formálni tudta, jővőt is így formáljon. Egyetlen regénye van – *Légy jő mindhalálíg* –, melyet ifjúságinak tekinthetnénk, (bár inkább tekintjük *ifjúságért* minden másiknál inkább a *felnőtteknek* írt páratlan regénynek), s mégis az ifjúságnak Mőricz ma talán a legolvasottabb írőja. Neve, különösen érettebb, felnőttebb diákifjúságunk előtt szinte zászló. Ez a tény is, ha nem is kötelességévé, de mindenesetre feladatává teszi, hogy pozitív programmá is legyen ennek az ifjúságnak a számára.

A legnagyobb ellenségei is kénytelenek elismerni, hogy Mőricz írásmővészete nyelvezet tekintetében páratlan érték. Nyelve oly fűszeres, zamatos, kifejező és gazdag magyarságú, hogy az ember nemcsak a főlével hallja, szemével olvassa, hanem szinte az ínőével ízleli. Ha másért nem, a Mőricz nyelvezetének kincses, szép gazdagságáért is érdemes magyarnak lenni.

A Mőricz Zsigmond írői egyénisége: egy szinte gáttalan és parttalan megzűduló, mégis nagy erejű és sodrú, mely lehet, hogy iszap, zátont rak le, követ görget, néha seper és sodor, de még visszahagyott iszapjában is termékenyítő, mint a Nílus tavaszi áradása.

Sok meg nem mutatott értéke van még annak a nagy magazinnak, amely Mőricz Zsigmond írői egyéniségének gazdagságát rejti. Hisszük, hogy az egykori pataki diák innen, tőlünk is vitt közőjük valamennyit, s őrölünk, hogy most személyesen is hozott belőlük hozzánk valamennyit. Örömmel igyekszünk gazdagodni általuk. Kár lenne tovább is szólni az ő írői egyéniségéről, mikor megszólalhat maga az írői egyéniség: ne világítsunk tehát tovább gyertyával az égő ívlámpára.

MODERN KRISZTUS-KÉPEK

ROSADI, PAPINI, MEREZSKOVSKIJ

Nem érték-, hanem *csak* időjelzőnek szántuk ezt a szót: modern; tehát nem a divatost, a napi ízlésnek megfelelőt, hanem elsősorban a jelenkort, a mának szólót értjük alatta. Három könyv Krisztusról a XX. század második, harmadik és negyedik évtizedéből. Könyvek, amelyek szolgálni akarnak a modern embernek, de nem akarják kiszolgálni. Könyvek, amelyek le- és felfelé mutatnak, mikor a szemek csak politikai világtájak jobb- és baloldalisága szerint szoktak és tudnak tájékozódni. Könyvek, amelyek ki akarják segíteni a modern tudatot abból a naturalisztikus nihilizmusból, melynek *végletei*: a kommunizmus és önimádó fajiság, *bálványai* az etatizmus, a technika és a felületes, gyökértelen előítéletesség.

Olyan nyilvánvaló hasonlóságok és ellentétek kötik őket össze, hogy lehetetlen bennük fel nem ismerni, hogy egy *még* láthatatlan lélekfront járőrei ők.

Mindhárom szerzőnek *életműve* a Krisztus-könyv. Korunk *evangélistái* ők, akiknek megvannak ugyan a XIX. századbeli elődei is, (gondoljunk egy Dickensre, Tolsztojra, Dosztojevszkijre), de akik céltudatosabban és a küldetésyszerűség nagyobb lendítőerejével vállalták ezt a munkát. Összeköti őket, hogy mindhárman katolikusok, (a két olasz római, az orosz orthodox) nemcsak felekezetükben, de felekezeten túli hatásukban is katolikusok, azaz egyetemesek. Egybekapcsolja őket, hogy a válságosságba sodródó keresztyén Európa perifériái termettek és táplálták életüket: kettejük dél-európai *olasz*, harmadikuk észak-európai *orosz*. S egyik legdöntőbbben közös nevezőjük, amivel munkáik ismertetése után röviden még egy külön összefoglaló részben foglalkozunk majd: hogy mindhárman *művészek*, s könyveik egyben szépliteratúrai Krisztus-képek.

1. Rosadi

Nem célunk, hogy lexikon kivonatokat adjunk,¹ lehetetlen azonban Rosadi életében rá nem mutatni olyan tényezőkre, amelyek kulcsai a „Jézus pöre” című könyvét ötvöző lélekműhelynek. Jogász és művészettörténész, aki mindkét irányban országosan elismert szaktekintély. Büntetőjogi és művészettörténeti értekezései egymást váltják; novellái és regénye bizonyítják, hogy a szépprózában is otthon van. Szép politikai pályát is fut, két kormányt végigszolgál, mint szépművészeti államtitkár. Élete főművének azonban a „Jézus pöre”-t tartja, mely még egy 1896-ban tartott sok vihart idéző előadásából nőtt egy 1912-ben megjelent,

¹ Giovanni Rosadi (1862–1925) olasz politikus és jogász.

rendkívüli érdeklődéssel fogadott munkává. (Magyar fordítása csak másfél évtizeddel később, Rosadinak 1925-ben, 62 éves korában bekövetkezett halála után egy évvel jelent meg.)

Nagy perek hullámverései tartották sűrű és tartós feszültségben a századvég és századkezdet közvéleményét (Panama, Dreyfuss, Eulenburg), Rosadit azonban egy egészen más porújtás érdekli. Saját szavai szerint nem Lavater és Lambroso lapjai ihletik, hanem a Pitti-palota kincsei, az Uffizi-palota félezer festményének, 33-ezer metszetének, Giotto és Fra Angelico vásznainak tanúvallomásai segítenek ráterelni figyelmét Jézus porének minden hozzáférhető aktájára az evangéliumoktól Renánig és Straussig.

A legemberibb vonatkozások közt akarja tárgyalni Jézus életét: a bíró és a vádlott közti viszonylatban, figyelembe véve az akkori közvéleményt, a Jézus korában érvényes zsidó és római igazságszolgáltatást, törekedve a legnagyobb pártatlanságra. Hangsúlyozza, hogy bár útja Jézus életének természetes alkotórészei, azaz *emberi* életének tényei mellett vezet, kísérletének annak demonstrálása ad állandó aktualitást, mindig friss modernséget, hogy az alapjairól lecsúszó kultúra legnagyobb hazugságává az igazságszolgáltatás válhatik. Ezért esett áldozatul nemcsak a legnagyobb igazság, mely e földön hirdettetett, hanem a magas fejlettségű zsidó és a jog anyjává lett római *jogszolgáltatás* is.

Bevezetése, mint egy operai nyitány, megüti az egész munka alaphangjait s megszólaltatja alapotívumait (l. 11-12. lap). Nem adjuk az egésznek tartalmi ismertetését, csak vázlatosan említjük, hogy az első nyolc fejezetben miliőrajzot ad, ismertetve a Jézus fellépését közvetlenül megelőző zsidóság életét, majd Keresztelő János működését, azután Jézus tanításainak kompendiumát. A IX-XII. fejezetek az elfogatással, a római és zsidó bíraskodással, a nagytanács, a sinedrium² jogkörével, összetételével foglalkoznak. A XIII. fejezettől a váddal, vallatással, vallomással, a sinedrium ítéletével foglalkozik, megállapítva, hogy Jézust nem a sinedrium ítélte el, hiszen ez ebben az időben már elvesztette legfőbb jogait. A sinedrium vádlója volt Krisztusnak, a végső döntés Marcus Pontiusnak a kezében volt, akinek atyja egy árulással szerzett szolgálatért kitüntetésképpen megkapta a pilumot,³ honnan a család neve Pilátus lett. Pontius Pilatusnak és feleségének, Claudianak jellemét mesterien megrajzoló XVI. fejezet a legérdekesebb részei közé tartozik a munkának. A XVII. fejezet a kihallgatást, a XVIII-XX. Pilátusnak a *döntés* alóli kibúvási kísérleteit, a XXI. az ítéletet, a XXII. a végrehajtást tartalmazza. Az ítélet ítélete: A keresztre feszítés nem „justizmord”⁴ volt, hanem minden justiciát⁵ nélkülöző gyilkosság.

² a zsidó főtanács elnevezése az újszövetségi könyvekben

³ kb. 2 m hosszú nehézgerely, a római légionáriusok hagyományos hajító fegyvere

⁴ durva bírói tévedés

⁵ igazságot

Az igazi áldozata ennek a processusnak⁶ nem az Istenember, hanem két nép, a törvény és jog két népe, mely létének értelmétől, rendeltetéseinek céljától szakad el szemünk láttára. Kajafás és Pilátus személyiségében kerül mindkettő a döntés feszültségébe, a gyenge láncszemek nem bírják a feszültséget, s törésükben világosan ott van két nemzet életfonalának tragikus kettépattanása.

A művészettörténész és kriminológus Rosadiban a szépség, jóság, igazság – az esztétikum és etikum – ügyvéde csinál perújítást abban a processusban, mely ki akarta tudni a világból az igazság, szépség, jóság láthatatlanul legabszolútabb, felbonthatatlan egységét. Vádlottak padjára ülteti azonban a mindenkori embert is – Savonarola példájára való – klasszikus szépségű utalással, a *ma* analogonjaira⁷ való sűrű hivatkozással. Azért török relativumokba, tökéletlen torzókká az élet, mert még mindig nem a Názáreti igazsága az embereket kormányzó törvény. Ezért örök szemrehányásnak jele az ő kinszenvedésének igazságatlanság és hazugság hegyére plántált keresztje, de a végtelen megújhodásnak örök és abszolút iránymutatója is!

2. Papini

Harminc nyelven, magyarul a kilencedik kiadásban olvasnak egy másfél évtizede megjelent könyvet, melynek szerzője Papini,⁸ címe: *Storia di Christo* – Krisztus története. Papini életéveinek száma 54, műveie csaknem félannyi: 26. Ma is erejének teljében van, s csak a napokban jelent meg egy tíz tanulmányt tartalmazó újabb kötete. Még öntudatosabban firenzei, mint Rosadi. Büszkén vallja magát egy olyan város fiának, mely Krisztust királyává választotta, s e forma szerint soha vissza nem vont néphatározat alapján Krisztus király alattvalójának és katonájának vallja magát. Talán túlzás azt az utat, melyen idáig jutott, a Loyolák, Assisik és Augustinusok útjához hasonlítani, mégis tipikus XX. századbeli Sauliada. Maga mondja, hogy gyermekkorá óta irtózott minden elismert hittől, minden egyháztól, végigkóstolt minden tapasztalatot, magába habzsolta ennek az állhatatlan kornak minden nagyra törését, míg végre – mint hiszi – saját erejéből újra megtalálta Krisztust, bebarangolva sok-sok utat, melynek vége mind az Evangélium hegyének lábához torkollott. Jól látta, hogy ennek a XX. századbeli Krisztusra-találásnak nemcsak egyéni és személyes jelentősége van. És egyszerre egy „nagy nyugtalanság sodrában, egy nála hatalmasabb erőből hajszolva” elkezdte írni Krisztus-könyvét, hogy a régen elárult, ma elfeledett Krisztusra emlékeztesse azt a keresztyéniséget, mely a legtöbb embernek annyira új, hogy még el sem kezdődött.

⁶ folyamat; bírósági eljárás

⁷ hasonló esetre, valaminek a párjára

⁸ Giovanni Papini (1881–1956) olasz újságíró, kultúrkritikus. Krisztus-könyvét 1921-ben adta ki, magyarul 1925-ben jelent meg.

Sokan elhagyták Őt, mert sohasem ismerték meg. Eleven könyvet akar ezeknek írni, mely megragad, épít, átformál. Szerinte a sok ezer Jézus-könyv közül hiányzik egy olyan, amely ki tudná elégíteni a nem dogmatikai tételekre és tudós megállapításokra, hanem a saját lelkének jóleső, százada nyelvén szóló és szükségleteihez szabott táplálék utáni éhségét. Öntudatosan vallja magát művésznek, s e mivoltáról nem feledkezik meg műve megírásakor. Nem akart sem költészetet adni, mert az igazság fontosabb előtte, mint a szépség, de öntudatosan igyekezett magát távol tartani a tudományos merevségtől, melyről találó szarkazmussal jegyzi meg, hogy „örökösen retteg attól, hogy *állítania* kelljen valamit”. Forrásul használta az evangéliumokat, az evangéliumi ízü Krisztus-mondásokat, néhány apokrif szöveget „s 9-10 modern könyvet a keze ügyébe esők közül.”

Álláspontja kételkedés nélküli orthodoxia, melynek keretei azonban nála néha gumiszerűen nyúlnak. Jézus életét születéstől a mennybemenetelig öleli fel a könyv, és egy sajátos Krisztushoz fohászkodással zárul, melyet mintha Szabó Dezső pennája írt volna meg. (Vele egyébként Papini igen sok szellemi rokonságot mutat.) Ízelítőül a kezdő fejezetet is elég elolvasni, máris látjuk, hogy Papini beszéde kemény beszéd, pedig ebben az uvertürben⁹ még nem szólaltak meg Papini összes sípjai, cintányérai és dobjai. Hol van ez a prédikációk, szentbeszédnek óvatos és általános kenetességétől. Mennyit idézhetnénk még annak a hatalmas bilentyűzetnek ezer variációjú hangjából, amivel elorgonázza és szirénázza ezt az összehatásban mégis félelmes és megrázó Krisztus oratóriumot.

Ez a látározó stílus, mely szókimondásban jóval túl van Amoson,¹⁰ szimbolizmusban a Jelenések könyvén, tartalomban is egy hallatlanul magasfeszültségű aktivitást és intenzitást takar. Egyik bírálója „Renan-giccsnek” nevezi a Krisztus történetét. Rendkívül igaztalan megállapítás. Renan műve nagy írói készséggel megírt könyv, amelyben él a Szentföld, csobognak a patakok, vakít a pusztaság sugárzása a napban, fúj a szél, kéklik az ég, feketélik az éj: remek a kerek, de a bennük lévő Krisztus-alak, Jézus-árny elfoszlik, ha a keretet elvesszük mellőle. Ma már nem több, mint egy felismerhetetlenné fakult dagerotyp.¹¹ Papini könyvéből egy aktivitástól sugárzó Krisztus-alak domborodik ki, szinte még erőteljesebben, mint a reneszánsz olasz mestereinek hús-vértől is duzzadó, izmos Krisztus-vásznairól: az ő Krisztusa nem az erőtelenség prófétája, hanem a gyengék erősítője. Meggyógyítja a betegeket, nem azért, mert a betegséget kedveli, hanem mert szereti az egészséget. Annyira nem ellensége az életnek, hogy legyőzi annak ellenségét: a halált.

Papini egész könyve lüktet az élettől, amely élet valóban világtörténeti fordulóhoz méltó hullámveréssel csap át nála Krisztus földi életének időmólóin túl, a

⁹ nyitányban

¹⁰ Próféta Kr. e. 750 körül.

¹¹ kezdetleges eljárással készült fénykép

századok rakpartjain nyüzsgő ún. gazdasági életre, fel a modern bérpaloták modern lakásaiban céltalanul ödöngő modern emberig. Egyháza hű fiának vallja Papinit, ő is egyháza hű fiának vallja magát, sok idézet mutathatná, hogy *vakon* annak vallja magát. Hányszor meg kell azonban éreznünk, hogy Papini puritán és reformátor, aki nem sajnálja a szókötegléből font ostort ráemelni azokra, „kik jobban szeretik az Úr festett képeit, mint eleven példaadását, kik mikor elkoptatták térdeiket és ajkukat egy külső ájtatoskodásban, azt hiszik, hogy hasonlókká váltak hozzá”. Egyháza szempontjából is áldott szolgálat az övé. Ahol a vallásos érzelmekeltést a – noha művészi, mégis érzéki – formák oly tömege szolgálja, ott kézenfekvő a veszély, hogy az érzéki impresszió könyveli el azt a hódolatot, amely a legmagasabb szellemi tartalomé kell, hogy legyen. Papini tiltakozik az ellen, hogy lirizálnak tartsák. Nem is lirizál, de a szó teljes és tiszta értelmében lírikus, aki a hatás alá kerülség megszállottságában az érzelmi ráhatás páratlan művészévé válik.

3. Merezkoszki

Merezkovszkijt, mint a történelmi regény fejedelmét ismerjük, akinek intuíciója, széleskörű tudása, plasztikus történetlátása és írásművészete politikai és művészeti világbírákat elevenített meg.¹² Történeti regényeinek olvasása közben is számtalanszor érezzük, hogy tollát úgy vonzza a Krisztus személyisége, mint a delejes pólus a mágnesűt. És amikor külső életét a legmélyebben megrázta, ad-digi lengési síkjából kitérítette Szentoroszország összeomlásának kataklizmája – mikor a párizsi önkéntes számkivetés fájó tűhegyére nehezedik rá a sorsa –, a 70. éve felé járó öregnek a tolla, ez az érzékeny iránytű, akkor helyezkedik rá a Krisztus-felé mutató Zenit-vonalra. Azt hisszük, tévednénk, ha azt állítanánk, hogy elsősorban történeti-regényírói vénája, becsvágya volt az, ami az ismeretlen Jézus megírására készítette. Történeti regényírása is több, mint konstrukció és rekonstrukció. Az átlagos történeti regényirodalom olyan, mint az újságok gyermekrovtának rajztalánya: elszórt, számmal jelzett pontok, melyeket több-kevesebb gonddal összekötve, tetszés szerinti fantáziával kiszínezve: előttünk áll egy többé-kevésbé felismerhető alak. A Merezkovszkij alakjai olykor a halott-támasztás kísérteties realizmusával mozdulnak meg és lesznek plasztikusan előttünk élökké.

Jézust azonban nem ő támasztja fel, hanem Jézus szinte maga támad fel benne és előtte, és lesz mindjobban élő lélekké, úgy hogy ezt a látomást ki kell írnia magából, hogy össze ne roskadjon annak elhordozhatatlansága alatt.

Megragadó, amit az Evangéliummal való összenövöttségéről ír könyvének elején. (8-10. l.) Objektivitásának feladása az evangélium iránti forró szeretetvalomása? Nem. Megnyílt szem és szinte a végtelenségig tágult látókör.

Könyve két részből áll: Az első 5 fejezetben az ismeretlen evangéliumról szól.

¹² Dimitrij Szergejevics Merezkovszkij (1866–1941) orosz regényíró, filozófus.

Hogyan lehetséges – veti fel az első fejezetben –, hogy az emberek egy csomó történeti bizonyíték ellenére is kételkedtek abban, hogy élt-e Jézus? Az emberi akarat és elme egy örök betegségében a doketizmusban,¹³ látszólagosságban találja meg. Krisztus test szerint: képzelt, látszólagos test, nem született, hanem égből szállt alá, nem szenvedett, mert a keresztfán Jézusból elszállt a Krisztus, s mint pillangó után a gubó, – üres teste maradt fenn. Az ilyen elködösített, eszmévé párolt Krisztusképre csak rá kell fújni, hogy szétrepüljön, elfoszoljék. Ezért mondja Merezskovszkij, hogy az utolsó és legnagyobb dokéta,¹⁴ a látszatszerű Krisztus: az Antikrisztus. A ma üres doketizmusa egyenes út hozzá. Ajkának leheletével fogja ezt megölni az Úr, mert *élt*. A világ nem ismerte meg őt, írja jellegeképpen a IV. evangéliumból könyve elejére. Még mindig nem ismerte meg... A világ útja: út az ismeretlen Jézus felé. Az ismeretlen evangéliumban a Papias-féle apokrif evangéliummal,¹⁵ a következő fejezetben a szinoptikusokkal (Máté, Márk, Lukács), IV.-ben Jánossal, V.-ben az agrafákkal,¹⁶ a papirusleletek, a Korán Jézusra való utalásaival és az idők Őt kijelentő jeleivel foglalkozik.

A II. rész: Az ismeretlen Jézus élete. A születés misztériuma után két fejezetben Jézus ifjúkorával foglalkozik. Nem ő teszi ezt először, éppen a francia Barbusse megtette már ezt előtte is. De *így* sem Barbusse nem tette ő előtte, sem más nem fogja utána. Lehetetlen nem érezni, hogy amit ír, nem fantázia, nem ihletés, hanem ennél is több: a Lélek által való vezettetés. Külön fejezetet kapnak: Keresztelő János, a megkereszteltetés; a Szentlélek galamb alakjában való megjelenését tárgyaló fejezet szintén egy inspirált lélek revelációja. Jézus és az Ördög, a kísértés történeti fejezeteinek látásait aligha hagyhatja figyelmen kívül a Szentírás-magyarázat. Az utolsó előtti fejezet azt fejtegeti, hogy „nézhetett ki” Jézus arca a nem szentíróknál található nyomok szerint, vagy inkább, hogy nézett *be* az élő Jézus arca a történetírás pár feléje nyíló résén. Az utolsó fejezet témája: Jézus arca az evangéliumban. Dynamist,¹⁷ fenséges erő, sugárzó arc, amelyre úgy nem emlékezhetik emberi emlékezet, mint a villámsújtotta ember a villámütés pillanata után nem emlékezhetik a villám vonalára.

Hasztalan fáradság tartalmi ismertetésbe fogni a Merezskovszkij *Ismeretlen Jézusát*. Úgy érezzük, hogy az eddig mondottak helyett is idézni kellett volna inkább belőle, bár az idézet is csak pars pro toto.¹⁸ Az egészket kell olvasni, *át-* és megolvasni, megélni. Rosadit az igazságkereső *értelem*, Papinit a szív mélyéről

¹³ doketizmus: Krisztusnak csak látszólagos testet tulajdonító tévtanítások összefoglaló neve

¹⁴ eretnek, tévtanokat hirdető

¹⁵ Az evangéliumról való legrégebbi feljegyzést Papiasnál találjuk, aki Jánosra hivatkozva a következőket mondja: „Márk, Péter szóvivője, gondosan leírta mindazt, amire emlékezett; de nem időrendben írta le azt, amit az Úr mondott vagy cselekedett, mert az Urat nem hallotta és nem követte, hanem, mint mondják, később Pétert.”

¹⁶ Jézusnak az őskeresztény irodalomban szereplő mondásaival, amelyek az evangéliumokban nincsenek meg

¹⁷ A világot változóznak, fejlődőnek, erőktől mozgatottnak tartó felfogás.

¹⁸ rész az egész helyett

feltörő érzés, Merezkovszkij a Szentlélektől ihletett lélek vitte Krisztushoz. Rosadi művészi törvényszéki tudósítást, Papini művészi traktátust,¹⁹ Merezkovszkij többet, mint valami formaszerinti művészt: próféciát írt Róla. Az eljövendő Oroszországnak, Krisztus Oroszországának nagykövete ő Párizsban. Tudja, hogy nem tud nagyobb jót tenni, mint bizonyosságot tenni a folyton hódító, élettámasztó, hatalmat sugárzó élő Krisztusról; ki ha csak tizenegyet, ha csak egyet hódít is meg a Sátán-Oroszországa megszállottjai közül, kiveti sarkaiból a mai Oroszországot. Nagykövet ő, aki a leggyümölcsözőbb hitelt: a hitet szerkezeti s melengeti népe számára a leglegitimébb legitimizmus elvét: minden oroszok Atyuskája, és minden embereké: a mennyei Atya!

Minden művészet alapmotívuma: erős életérzések, az egyetemes életkérdések és életszemléletek formába öntése. A forma azonban sohasem lehet független a tartalomtól. Igenis, nincs l'art pour l'art! Az erős életérzések és látások forrása kétféle – nem szeretőnk, ha moralizálónak tűnnék fel –: a test vagy a szellem világból eredő. A testi érzéshullám érzékivé teszi a szellemet, a szellemi eredetű pedig szellemivé teszi az érzékeket. Végzetes félreértés a kettőt összecserélni, a hajtson a Szentlélek mellé odatenni, a „vagy a korcsma gőzé”-t. A szellem áradása testi érzéseket is kivált, de tévedés azt hinni, hogy ez meg is fordítható: hogy a testi érzések felfokozásával a szellem élete teljesedik ki. A békát lehet villanyozni, mozgásai az élet látszatát keltik, de ez nem mozgás, csak tragikus vonaglás.

Ne legyen moralizálás a legszellemibb élmény, a legmélyebb lelki tevékenység: a hit. A görög művészet relatív tökéletességének egy titka van: a művész katexochén²⁰ vallásos ember, megszállott, aki daimonionjának²¹ közege és szócsöve.

Nem véletlen, hogy a mesterséges életérzések, a természetellenesen agyongalvanizált érzéki élmények városában – reakcióképpen kellett megszületni Merezkovszkij szellemtől inspirált, szinte – ki mernénk mondani – Szent Lélektől ihletett Ismeretlen Jézusának. Nem véletlen, hogy minden életérzést – tehát témát kereső – művész vágya: szemben állni egyszer Jézussal, s átzúgítani magán a, legszellemibb hatások szinte elviselhetetlen bő áradatát, s az Ő megélésében válni történelemfelettivé, valóban halhatatlanná!

A valóságos Krisztus, a történetileg is élt Jézus az ember fia. Személyiségében világot átfogó egyetemesség van, ereiben mintha minden emberi nemzetség vére folyne. Minden kor és minden nemzet gyermeke: élete olyan széles, mint a világ: ezért örök témája minden igazi művészetnek: az embernek fia, a Te testvéred Ő, az Isten Fia.²²

¹⁹ értekezést

²⁰ kiváltképp

²¹ démonjának, gonosz szellemének

²² Közlésünk forrása: „Péntek Esték”. Hat előadás. Sárospatak, 1935. 42–49.

SÁROSPATAKI TÖREKVÉSEK A FALU SZOLGÁLATÁRA

1931-ben négyszáz éves jubileumát ünnepelte a pataki főiskola. Már a megelőző években megkezdődtek azok a tervezgetések és erőfeszítések, melyek azt célozták, hogy az ünnepi esztendő az intézményekben és szellemben való megújulás és továbbfejlődés éve legyen. Ezekben az „ádventi” időkben sokat kellett elmélkednünk magunkban is, közösségeinkben is arról: Mi a sajátos, felülről adott rendeltetése a mi pataki főiskolánknak. Megállapítható-e nyilván annak a missziónak s a belőle következő szolgálatnak biztos vonala, mely egyaránt folyik a kollégium hagyományaiból és a Trianon okozta gyökeresen megváltozott helyzetből? Világos és letagadhatatlan látások szövődtek számunkra parancssá múltból és jelenből. Innen indult el valaha szinte az egész országot behálózó szupplikáció és legáció. Szegények iskolája volt mindig. Patak ma is 12 ezer lakosú kis város. Közvetlen környékén a Bodroghöz és Hegyalja tanya- és faluvilága. S ebben a környezetben túlnyomólag falusi származású diákok nevelődnek, s kerülnek majdnem mindnyájan falusi őrálló helyekre. Az angol internátus nagyszerű elgondolása is megkívánta az egészséges ellensúlyt, hogy a „szegények iskolája” jelleg el ne homályosodjék. Mindebből adódott az a missziói jellegű felismerés: Mennél szélesebb területen s lehető mély belegyökerezettséggel viszonyban kell élnünk a néppel, a faluval.

Ez a felismerés öntudatosabbá, rendszeresebbé tette azokat a korábbi, szórványos kezdeteket, amilyenek voltak pl. cserkészcsapataink mozgótáborai, falusi látó útjai, teológus ifjúságunknak 1926-tól folyó gyülekezetrajzi kérdőíves gyűjtése. 1929/30-ban gyakorlati teológiai szemináriumunk keretén belül egész éven át falukérdésekkel foglalkoztunk. 1931 júniusában a teológiai kar ülésének egyik jegyzőkönyvi pontja a többek között ezeket mondja: „Főiskolánk lekipásztornevelésének múltjából és jelenéből az a meglátás világlik ki, hogy nálunk elsősorban a falu, a magyar református falusi gyülekezet speciálisabban és céltudatosabban odanevelt és erre előkészített pásztorainak kell nevelkedniök. A hangsúlyozottabban a falu számára való lekipásztorképzés nyilvánvalóan nem jelentheti azt, hogy a teológiai tudományosság követelményei egy jottányi csorbulást is szenvedhetnek. Ellenkezőleg. Másfelől az így hangsúlyozott képzés – mellyel akadémiánk nemcsak kerületünknek, hanem az egész magyar református egyháznak szolgálni akar – szükségessé teszi, hogy a nevelés más, speciálisabb útjait is keressük. Indokoltnak látjuk egy olyanféle munka jogosultságát, melyet – jobb

név hiányában egyelőre – falu- vagy gyülekezet-settlementnek¹ neveznénk, mely részben elméleti, részben gyakorlati volna. Utóbbira a Bodroghköz tanya- és diaszpóra világa s az egész környék gyülekezetei ideálisan kínálkoznak. Itt vasárnapi, szünidőkbeli kiszállások, látogatások vezetnék be ifjúságunkat a néppel való érintkezésbe, a rendszeres tapasztalatszerzésbe. Ezt párhuzamosan egészítené ki az elméleti munka: hazai és külföldi szakirodalom megismerése, a gyűjtött adatok feldolgozása... Ez a munka egyelőre a gyakorlati szemináriumi munka keretében lenne elhelyezhető ...” stb. Íme a pataki falumunka motívumai, melyeknek bővebb megvilágítását azért láttuk szükségesnek, hogy autochton² volta, a később nekilendülő „falukutatás”-tól és a német „völkisch”³ gondolattól való függetlensége nyilvánvaló legyen. Ilyen alapon elindulva, ebbe a látásba belégyökerezve a faluval közvetlenül, vagy közvetve összefüggő munkaágaknak szinte ligetnyi csemetéje sarjadt és növekedett fel közel egy évtized óta.

A faluszeminárium munkakörével a következő cikk foglalkozik.⁴ A többi munkák sorában meg kell említenünk a különféle *gyűjtéseket*. A céljuk az volt ezeknek, hogy általában a magyar népléleknek, közelebbről a vallásos népléleknek életeleven megismeréséhez hozzásegítsenek, egyben a falu népével való rendszeres s irányított szempontok alapján történő érintkezéshez alkalmakat szerezzenek.

Például összegyűjtöttünk sok-sok ezer háborús – harctéri, hadifogságos – tábori lapot, levelet, fényképet, rengeteg katonanaplót. Abból a gondolatból indultunk ki, hogy az emberi lélek legelrejtettebb mélységei akkor tárulnak ki leginkább, mikor az élet a „halálvonalon” mozog, mikor a legegzisztenciálisabb élethelyzetek során megy át. Ahogyan ilyenkor gondolkodik, abban döntően nyilatkozik meg lelkiisége, sokkal inkább, mint a „békeidők” szürkébb, lecsapódott reflexiók nélküli életfolytatásában. Gyűjtésünkkel egyfelől – szinte az utolsó órákban – rengeteg anyagot mentettünk meg a nyomtalan elkallódástól, másfelől egy szinte kimeríthetetlen tárházát nyertük az írásos bizonyságoknak arról, hogy hogyan gondolkodik – formában és tartalomban – népünk a nagy kérdések egész soráról: Isten, haza, család, szülőföld, kötelességteljesítés, bajtársiasság, más népekhez, elenséghöz való viszony stb.

Gyűjtő munkánk másik része magának református népünknek a véleményét akarta hallani sok-sok olyan kisebb-nagyobb horderejű problémáról, melyeknek kapcsán annyi felelőtlen hivatkozás szokott történni a népre. Hány esetben tűnt aztán ki, hogy ezek a népi vélemények merőben mások is lehetnek, mint amit az erre hivatkozók állítani szoktak. (Hogy legalább néhány kérdéscsoportot említ-

¹ a faluban, illetve a gyülekezetben végzett szociális munka, tényfeltárás

² helyi eredetű, helyben keletkezett

³ speciális, misztikus népszemlélet, faji alapon

⁴ Újszászy Kálmán: A sárospataki főiskola faluszemináriuma. Protestáns Szemle, 1939. 147–150.

sünk: Vélemények a szektásokról, a külmiszió szükségességéről, a jó lekipásztorról – lelkészválasztás előtt álló gyülekezetekből gyűjtöttük az anyagot – a faluról elkívánczolás, városba vándorlás okairól stb.)

Szükségképen meg kellett akadni a szemünknek azon is, hogy amikor az ifjúsági munka egyházi életünknek fontos feladata, de egyben az ifjúság összegyűjtésének és együtt tartásának módját olyan nehéz megtalálni, mily páratlan lehetőség rejtezhetik úgy egyházi, mint nemzetnevelési szempontból abban a tényben, hogy a leventemozgalom az összes fiatalságot hetenként összegyűjti. Hogy ehhez az ifjúsághoz hozzáférhessünk, vele dolgozni, számára szolgálni nemcsak igényünk, hanem jogcímünk is legyen, theológus ifjúságunk számára bevezettük a *leventeoktató-képző tanfolyamokat*. E cél számára pompásan meg lehetett használni azokat a szeptember eleji heteket, melyek alatt beiratkozások, vizsgáztatások szoktak egyébként folyni. Három ilyen szeptember kilenc hete után leventeoktatói jogosítványt nyerne diákjaink. Az általuk vezetett levente munkának egyházi szempontból az a nagy előnye is megvan, hogy megszűnnek ennek a túlnyomólag vasárnapokra eső munkának a gyülekezeti élettel, különösen a templomlátogatással kapcsolatban felmerült súrlódási felületei. Amellett, hogy ifjaink számára a nemzetszolgálatnak egy komoly és nagyszerű alkalmá nyílt meg, egyénileg is sokat nyertek a fegyelmezett, kemény és katonás kiképzés által mozgásban, fellépésben, fegyelmezettebb életstílusban.

Ugyancsak a közvetett faluszolgálat keretébe sorozhatjuk *munkatáborainkat* is. A munkatábor helyenkint változó formákkal manapság már szinte világmozgalmá lett, s hivatalos szervezethez kapott helyet országunkban is a nemzetnevelés tényezői között. Nem a „dicsőségkeresés”, hanem egyfelől az igazság, másfelől Főiskolánk „missziói vonala” iránti köteleességünk késztet itt annak megállapítására, hogy a magyar munkatábor úttörésének elsőse a mi munkatá-

borainkat illeti meg. Jellegzetesen sajátos volt ezek célkitűzése és lelkesége is. Mögöttük az a látás állott, hogy a nemzetet leginkább az érette hozott önzetlen áldozat táplálja. A két tábor tíz hetének minden nyaralási jellegtől nagyon is távol álló igen kemény útépítő, testi munkája minden résztvevő számára annak a ténybeli bizonyossága volt, hogy *képes* ilyen áldozat meghozatalára. Ezt színezte olyan motívum is, melynek hatalmas mozdító erejét elsősorban azok képesek megérteni, érteni, akiknek életmunkája főleg szó és írás formájában megy végbe, akiket mindig kísérthet az az aggodalom, hogy a szó nem üres-e, hogy van-e benne anynyi erő, hogy bármikor tetteket fakaszthat és tényekké változhat? Valami rokonsága van ennek az Ábrahám áldozatával, ki kész volt egyetlen fiának halálra adásával megbizonyosodni arról, hogy a láthatatlan Istenben való hite nem erőtlen illúzió, hanem valóban hit. Ebből fakadt munkatáboraink mélyen evangéliumi szelleme. Nagy kár, hogy ez a pataki szín nem épülhetett bele – főleg az ezután nemsokára megindult országos munkatábori vezetőképzésen keresztül – az egész magyar munkatábori mozgalomba.

Egyik legbeváltabb, közvetlen faluszolgálatunk lett *theológus öregcserkészeink regös munkája*. Ma már nem vitatott igazság az, hogy népdalkincsünkben, népköltészetünkben a nemzeti öntudat, a magyar lélek nagymértékben foglaltatik és nyilatkozik meg. Az sikkad és enyészik szunnyadásban, az erősödik és hatványozódik újjáéledésében és virágzásában. Meggyőződésünk lett az is, hogy a dalban, énekben, zenében még mindig olyan roppant energiák feszülnek, melyeket még korántsem használtunk fel eddig eléggé céltudatosan sem vallásos, sem nemzeti életünk javára. Éppen a magyarságnak vannak pedig e mezőn is olyan páratlan kincsei, melyek még a külföld szemében is egyik legelismertebb jogcímet adják ahhoz, hogy a magyarság mindig egy külön asztalra tarthasson igényt az emberiség nagy munkaműhelyében. Ezeknek az elásott kincseknek a maguk hatóterületén való kiásására, megfényesítésére, forgalomba hozatalára vállalkoztak regöseink. Négy-öt tagból álló csoportjaikat rendkívül sokoldalú tagok alkotják. Minden csoport kis éneknégyes vagy énekötös, mely évenként 35-40 jól megválogatott énekkari darabot visz a falvakra. De minden csoport kis zenekar is, melynek tagjai sokszor több hangszeren is játszanak, köztük a falvakban is otthonos citerán, húzó- és szájharmónikán. Azon kívül prédikálnak, szavalnak, előadnak; népdalokat tanítanak, gyűjtenek, tehát a falvak, vidékek népdalkincsét továbbviszik, cserélik. Vallásos és regös estjeik a falvak lakóinak apraja-nagyja számára hozzáférhetők. A csoportok igen könnyen és olcsón mozognak, 10-20 km-es utakat könnyen levágó cserkészbakancsaik a vasúti költségtől is függetlenítik őket, cserkészdedzségük és igénytelenségük pedig szállás- és ellátásgondjaikat teszi könnyűvé. Egy-egy csoport évenként átlagban 15 falut látogat, 7-8 ezer emberrel találkozik. Nyomában elfelejtett, elhanyagolt dalok, népballadák zendülnek meg főleg az ifjúság, de sokszor az idősebb generáció ajkán is, slágereket nyekegtető

falusi hangszerek fordulnak újra tiszta és gyökeres magyar dallamokra. Maguk a regösök pedig, különösen pár évi ilyen munka után, szinte művészetszámba menő könnyedséggel, otthonossággal és lélekből jövő szeretettel forognak a falvak népe között.

Kísérletnek indult, de egyik legjellegzetesebb munkaágává nőtt a pataki „faluvonalnak” a *népfőiskolai tanfolyam*. 1936 óta három ízben rendezte már meg theológiánk. Ez is úttörő munka volt, bizonyos tekintetben mindmáig az is maradt. Megvalósulási formájának első terve abból a viszonyból fakadt, melyben főiskolánk szinte három század óta a legációk és mendikációk által falusi gyülekezeteinkkel élt. Minden sátoros ünnepre nagy- és kisdiákok serege keresi meg falvainkat, látogatja házait. A nagydiák templomi szószékek igehirdetője ilyenkor, a verselő kisdiák pedig megnyitja minden hajlék kilincset, sőt meghúzza a fakilincses házikók madzag-húzóját is. Évenként 28 ezer P körül mozog az az összeg, mely ilyenkor a hittestvérek filléreiből diákjaink számára összegyűlik, s ez az összeg régebben, míg Trianon s a kerületi határok szigorúbb lezárása a legációk számát meg nem apasztotta, aránylag még sokkal magasabb volt. Kézenfekvő gondolat volt, hogy ezt a páratlan jótékonytságot viszonzni kell. El kell hívni magunkhoz a falu csizmás legátusait és megosztani velük, mint ahogy ők megosztották szűkös filléreiket, a Főiskola lelki és szellemi kincseit. Eredetileg csereviszonynak szántuk ezt a kezdeményezést is. Theológusaink mentek volna ki falusi kiskazda családokhoz – lelki gondozói, missziói, kulturális programmal, gyülekezeti munkában való segédkezésre –, s helyükbe ugyanannyi időre, a vendéglátó családok fiai jöttek volna külön tanfolyamban összefogott népfőiskolás „csizmás diáknak”. Sajnos, ennek a tervnek fennforgó akadályait mindez ideig nem lehetett legyőzni. Eddigi népfőiskolai tanfolyamaink abban a formában valósultak meg, hogy 25-35 gyülekezetből hívtunk a lelkipásztorokon keresztül egyszerre 40-50 vezetőtípusú, 17-25 éves kiskazda ifjút 10-14 napra. Ezt az időt lelki, szellemi képzést szolgáló előadások, a Főiskola, a város nevezetességeit, helybeli gazdasági és ipartelegeket bemutató látogatások, erős hitépítő hatásokat nyújtó, vallásos egyesületi munkákba is bevezető bibliai munkák töltötték ki. A cél az volt, hogy az ifjak, a falu és gyülekezet leendő vezetői jobb egyháztagok, öntudatosabb nemzetta tagok legyenek, hivatásukhoz, a földhöz jobban hozzáférjenek, bomlasztó, lazító törekvésekkel szemben nagyobb ellenálló erőt nyerjenek. S mivel a tanfolyam életébe diákjaink is belekapcsolódtak, a leendő lelkipásztorok és leendő presbiterek bensőséges szeretetviszonyának kialakulását is nagy mértékben tudtuk szolgálni. A tanfolyamokat átlengő lelkiséget jellemzően tükrözi az, hogy a résztvevők egy jelképes faluba tömörültek, melynek ők maguk választották ezt a nevet: *Szeretetfalva*. A tanfolyamok ismeretanyagát, eseményeinek beszámolóit a tanfolyamok házi sokszorosítással készülő napilapja: a „Kerékvágás” adta nagyon bevált módon ifjaink számára. A „Kerékvágás” negyedévenként a

tanfolyamok idején kívül is megjelenik, eljut minden résztvevőhöz, fenntartja és továbbépíti a szövődött lelki kapcsolatokat, megőrzi Szeretettfalva egyre növekvő népének szeretetközösségét.

Már az elindulásakor határozott feladatként állott előttünk két dolog: Egyik, hogy a tanfolyamot egyre tovább kell fejleszteni s mennél előbb kiemelni „tanfolyam” jellegéből és állandó intézménnyé tenni. A másik pedig az, hogy az állandó népfőiskoláknak – legalábbis egyházi értelemben – országunk és népünk egészét be kell lassankint hálózni.

Első elindulásunk annyira „bennszülött”, annyira „hazai termék” volt, hogy őszintén be kell vallanunk, hogy már túl voltunk az első, sikeres és eredményeiben minden várakozást messze felülmúló tanfolyamon, mikor először kezdtünk a népfőiskola hazai és külföldi irodalmával foglalkozni. Meglepett a magyar nyelvű irodalom viszonylagosan elég tekintélyes volta, változatossága és nem mai keletűsége. Mi volt hát az oka, hogy ez az aránylag régóta, lelkes és komoly emberek által ismertetett és propagált gondolat nem tudott éppen nálunk gyökeret eresztetni, holott ennek nálunk való szükségessége, szinte ránk szabottsága, annyira kézenfekvő volt? A feleletet nagyon rávilágítóan megtaláltuk a külföldi, elsősorban a skandináv államokbeli népfőiskolai típusoknak és irodalmaknak áttekintésénél: A népfőiskola mindenütt, ahol a nemzetépítés egyik leghatalmasabb tényezője tudott lenni, nem csupán a népre – természetesen elsősorban a parasztságra – hanem a hitre támaszkodó, jellegzetesen egyházi munka. Nem is lehet másképp. Lényegénél fogva annyi előíráson és hivatalos kötelességen felüli erőbedobást, önzetlenséget, áldozatot, sőt önfeláldozást – szóval missziói lelket – kívánó munka ez a maga belső lényegénél fogva, hogy akit nem ezek az erők motiválnak, alig alkalmas vagy merőben alkalmatlan az érte és benne való munkára. Az élő hit energiái és tüze tudják csak biztosítani, hogy ez a nevelő munka, mely éppen a legdöntőbb életfázisra, a mindkét nembeli fiatalságra irányul, szinte eszményi egységgé tudja forrasztani úgy a jellemképzést, mint a nemzet kulturális kincseibe való bekapcsolást s végül egy rendkívül virulens, hamar valósággá váló gazdasági – mondjuk így: élethivatásbeli – szakképzést.

Éppen mostanában kerül a népfőiskolai gondolat az egyetemesebb érdeklődés homlokterébe, s éppen azért kötelességünk nyomatékosan hangsúlyozni, hogy a magyar népfőiskoláknak hiten épülő, evangéliumi, egyházi, tehát protestáns és katolikus népfőiskoláknak kell lenniük. Ez oldja meg majd – véleményünk szerint – az egyházi ifjúsági munkáknak a hamar fellobbanás és hamar kiégés válságában való vergődését. Nem teszi feleslegessé a felnőttek számára hivatott állami népművelő munkát sem, sőt ez ad alája igazán szilárd alapot és termő talajt.

Több olyan kisebb-nagyobb munkaágunk (szórvány-, tanyagondozás, gyakorlati gyülekezeti munkák, családlátogatás) még ezután megvalósulásra váró

tervünk (külmissziói képzés) van még, melyek erősebb vagy gyöngébb kölcsönhatásban állanak a falumunkával. Ezeket ezúttal nem részletezzük. Azonban úgy érezzük, még egy előszürelő kérdésre kell felelnünk. Mindezek a munkák nem keresztezik-e a legjobb akarat ellenére is azt a feladatot, mely mégis a maga számára kell, hogy követeljen elsősorban minden energiát, időt és fáradozást: igehirdetők és lelkipásztorok nevelését? Erre nézve több szempontból is megnyugtatóan felelhetünk. A felhasznált idő kérdését egy egészséges ökonómiájú, rugalmas, a könnyen elkallódó napokat és vakációkat is számításba vevő időbeosztás majdnem teljesen megoldja. Elvi szempontra nézve úgy vélekedünk, hogy az igehirdetés, ha formájában legtöbbször szó is, lényegében önmagunknak az isteni szó, az örök akarat számára való eszközül, szolgálatra adása s ha kell – görögnek göröggé, mindenneknek mindenné létel (I. Kor. 9:22.), hogy mindeneget megnyerjünk. Látásunk szerint a „faluvonal” sok munkaága bizonyos szempontból nem más, mint az igehirdetés egy új nyelve, melyben a szó mellett elsőbbségi helye van az élet beszédének, a tettnek, s áldott tapasztalatunk, hogy erre a „beszédre” sok olyan fül és szív nyílt már meg, mely az igehirdetés szokásosabb formái előtt bezárkózott vagy zárva maradt.

Tanítványainkkal kapcsolatban ismételten meg kellett állapítanunk, hogy e munkaágak élenjárói tudományos teológiai képzettség szempontjából is elől járnak, s akik itt nem használhatók, minden egyébre is majdnem használhatatlannak. Emberi látás szerint: kikerült tanítványaink közül is e munkák neveltjei végzik a legeredményesebb igehirdetői és lelkipásztori munkát.

Kétségtelen, hogy megsokszorozódott feladatok megsokszorozódott erőket is kívánnak. De vajon nem állnak-e nyitva előttünk azok a földi források, melyek e munkák nyomában is nagy megújító és termékenyítő erővel buzognak s azok a földöntúli források, melyekhez fokozottabban hajt a megnövekedett felelősség? Mindenki, akit igába fogott a küldetés, velünk együtt tapasztalta meg: Resumus vires fortiores prioribus⁵ – ha több erőt kell elhasználnunk, többet is kapunk.⁶

⁵ Visszanyerjük korábbi erőnket.

⁶ Az írás eredetileg a Protestáns Szemlében jelent meg 1939-ben, 140–146.

A CSERKÉSZZÁSZLÓ ALATT

A 777-es csapat zászlóavatásán.¹ Sátoraljaújhely, 1935. VI. 2.²

Kedves Kiscserkész Öcséim!

Egyszer egy pap úgy kezdte a prédikációját, hogy „Tűz van!” És mikor a rémült gyülekezet majd szétszaladt, hogy megkeresse, hol a tűz, akkor tette hozzá: „Tűz van a szívünkben”. Nem hamu alól kapart, alig hunyorgó parázs, hanem jóféle, melegítő, világító, lángoló tűz. Az gyújtotta meg olyan fényesre a kis 777-esek szemének lámpását, az fonja még áldottabb kötelekkel egybe velük az övéiket.

Mint egy drágakő arany foglatban: az új zászló s a lelkes közönség. Amint őszinte tisztelettel üdvözik – élén a zászlóanyával, Bernáth Aladárné³ őméltóságával –, szégyellném, ha egy lilimos magyar zászló alatt arra kellene reábeszélni, hogy magyarok legyetek. Azok vagytok. Azt azonban szeretném, ha elmondhatnék valamit ennek a zászlónak, a cserkészzászlónak a szépségéről és értékéről, úgy, hogy megértsetek, és el ne felejtsetek.

Képzeljétek, hogy ez a zászló valami antenna, s Zoltán bátyátok egy recsegő hangszóró, aki megpróbál valamit elmondani abból, amit az antenna piros, fehér, zöld szálai felfognak. Közvetítés a múltból.

Mi a magyar zászló? Határt szerző, határt őrző harcos ősök miért fogták valaha a kezükbe? Földjükért, tűzhelyeikért, családjukért sokszor elmentek, s tudták, hogy sokan nem jönnek vissza. Mégis szívesen mentek, mert tudták, hogy amiért harcolnak, az a hazájuk! Annak becsülete, annak jövője. Ami lelkükben élt, azt akarták szemükkel is maguk előtt látni, hogy az vezesse őket, s ha meg kell halniuk, azon nyugtassák utolsó pillantásukat. A haza képéül, az első térképnek született meg a zászló; így született a magyar zászló. (Vagy valamelyik álmodó lelkű kobzos nézte le a viharos égboltozat lemosolygó szívérványát magyar zászlónak?)

Közvetítés a múltból a régi csapatom zászlójának a története. 1922 szilveszterén hozta át egy 14 éves kis cserkészünk a Ronyván – teste körül csavarva – a felső-zempléni falu elemi iskolájának magyar zászlóját. Mindenki, aki az ott-

¹ 1934-ben hozták létre Sátoraljaújhelyen az iparos fiatalok a 777. sz. Thék Endre cserkészcsapatot.

² A SRK Tudományos Gyűjteményeinek Kézirattárában őrzött ceruzás kézirat (Kt. d. 50-216) alapján közöljük dr. Szabó Zoltánnak ezt a beszédét.

³ Bernáth Aladár 1920 és 1936 között Zemplén vármegye alispánja volt, felesége vállalta a zászlóanyai tisztelet.

honba belép, tiszteleg a nagy iskolában a kis iskola fakult zászlójának, amit áthozott a kis cserkész a testén, amit vissza kell vinni a testünk árán is.

Tavaly Erdélyben jártunk tizenketten, magyar cserkészek. Háromszínű szalagjainkat félcentis darabokra vagdalva kellett szétszogatnunk, de kétannyi elfogyott volna belőle. El lehet felejteni, mikor Kolozsváron az anyák ölben hozták oda a gyermekeiket, s csókoltatták meg velük a kicsinyektől még soha sem látott magyar zászlót? Még jobban megtanultuk ott mind megérteni, hogy milyen önfeláldozó szeretettel kell néznünk arra nekünk is, akik minden nap szabadon láthatjuk.

Az őszi kis csomagot hozott öregcsapatunknak a posta. Brassóból. Rá volt írva: „Vámmentes”. Háromszínű kis magyar zászló volt benne. Arra gondoltam, hogy dehogyis jött az vámmentesen, országrészeket szakítottak le érte. S dehogy is megy vissza vámmentesen! Verejtékünk, vérünk árán kell visszajuttatni.

Közvetítés a jelenből.

A ti zászlótok olyan, mint egy gyönyörűsége szép nyugta. Nyugta egy csapatnyi fiúról a szülők számára. Jó helyre állítottátok őket, amikor a liliomos zászló alá állhattak. Míg ezt őrzik, megőrzi őket. Nyugta a jövőnkéről minden magyarnak. Elismervény arról, hogy nincs joga senkinek a kétségbeesésre, míg új és új seregek nőnek a zászló alá, új és új szívekből nőnek ki és csattannak fel a magyar zászlók. Nyugta nekünk, cserkészeknek, egy általa átvett kötelességről. Nyugta arról, hogy nem lehet nyugta a magyar cserkésznek, míg ezek a zászlók és ezer társuk vissza nem kerül oda, ahonnan – holnapután 15 éve⁴ – letörettek.

Rákóczi fejedelem halálának kétszázadikba fordult évében. Trianon 17. évében, az Úr Jézus születése utáni 1935. esztendőben erre a kötelességünkre emlékezve avatom szövetségünk nevében és bízom kezetekre, újhelyi cserkészek, a zászlót.

777-esek, hordozzátok olyan becsülettel, hogy a 77. unokátok is büszke legyen rátok!

⁴ Utalás 1920. június 4-ére, a trianoni békediktátum aláírásának napjára.

A KERESZTYÉN MAGYAR NÉPFŐISKOLA ELVI KÉRDÉSEI

Maguktól adódó alapvető követelmények itt, hogy a népfőiskola keresztyén, magyar és valóban „nép”-főiskola legyen.

1. Nemcsak felsorolás, de lényeg szerint is első helyre kerül a népfőiskola keresztyén volta. Nem dekoratív kelléket értünk alatta. Mindenik eddigelé erős és bevált, sugárzó erejét megtartó népfőiskola a hit talaján született és növekedett.

A magyar népfőiskolai mozgalmak és kezdetek is az egyház területén születtek. Ragaszkodnunk kell ehhez az elsőszülöttségi követelmény fenntartásához.

Mellőzve itt a népre vonatkozó elvi megállapításokat, nyilvánvaló, hogy népfőiskolai vonatkozásban népről beszélve, elsősorban a falusi népet értjük rajta. Falusinak lenni pedig nemcsak helyrajzi meghatározottságot jelent. A „falusi” egy transzcendentális meghatározottságú közösség tagja. A vele való számvetés még akkor sem kerülheti ki az ezzel a tényezővel való találkozást, ha az nem vallásos alapon történik. Mennyivel célravezetőbb tehát egyenesen erre az alapra építeni.

Régi tapasztalatunk egyébként is, hogy a pusztá ismeretnyújtás – bármennyire világosak, célszerűek, a népi körök boldogulásának, anyagi, előmenetelének érdekében állók legyenek a nyújtani akart ismeretek – nem gyökerezik meg. Néha el sem jut az appericiálás¹ fokáig, lepereg nyomtalanul, de az esetleges értelmi tudomásulvétel, sőt helyeslés ellenére is meddő és terméketlen marad.

Ezzel ellentétben még a kevesebb ismeretnyújtás is – ha az lelki szolgálatba van beágyazva s a hit feszültséggel teli légkörében s az ezzel együtt járó bensőséges szeretetviszony melegében történik – olykor egyenesen bámulatos gyorsasággal gyökerezik, s egész életre kihatóan válik gyümölcsözővé.

Hit nélküli ismeretnyújtás vagy szakképzés úgy viszonylik a keresztyén alapon történő befolyásoláshoz – tehát a népfőiskolai képzéshez is – mint a tisztán konzervtáplálkozás a vitamindús anyagokban gazdag étkezéshez.

A magunk számára tisztázott is az az elvi kérdés, hogy a népfőiskolai munkát keresztyénnek akarjuk. Itt arra kell rámutatni, hogy növendékeinket ebbe a keresztyén munkába egyházak területéről gyűjtöttük, és ugyanoda küldjük vissza. Mert a keresztyénség: egyház, az egyház pedig konfesszió – hitvallás is.

Nincs semmi okunk arra, hogy az ebből adódó következményeket tervszerűen ne vállaljuk. Az egyes munkák hitvallásosságát el nem hallgatjuk, hiszen a népfőiskola egyik célkitűzése: jó egyháztagokat nevelni. A népfőiskolai munkák egymással való testvéri közössége, munkatársi együtt- és összedolgozása sem tör-

¹ megértés, befogadás

ténhetik „elszűrkülési” alapon, hanem úgy, hogy minden egyház tudatosan és erősen áll azoknak az igazságoknak alapján, melyeknek hordozása és szolgálata rábízott.

A vezetők, munkások szempontjából sem lehet eléggé hangsúlyozni a népfőiskola keresztyénységét. Annyi meg nem fizetett és meg nem fizethető önzetlenséget, önfeláldozásig menő áldozatkészséget kell ebbe a szolgálatba belétenni, amennyi csak azokban teremhetik meg, akik Krisztus foglyai.

2. A népfőiskola *magyarsága* is vitán felül álló követelmény. Munkánk rövid története s a bennük megmutatkozott jelleg is nyilvánvalóvá teszi, hogy egy – a magyar néppel a lehető legszorosabb, élő viszonyban lévő – mozgalom nem is lehet más, csak magyar. Azok a munkásai, neveltjei, célkitűzései, anyagának megválasztása s abban a legnemzetnevelőbb tényezők (nyelv, irodalom, népdal, zene, népművészet stb.) előtérbe helyezése. A *magyar észjáráshoz* – talán minden mai nevelő munkánál erőteljesebben – *simulók*, mert magyar észjárásból nőttek ki: *a módszerek*.

Álláspontunkból az is következik, hogy népfőiskolákat csak mint *magyar népfőiskolákat* létesítünk. Tehát semmiképpen nemzetiségieket nemzetiségiek számára. Ez nem zárja ki azt, hogy a nemzetiségek is megalkossák maguk számára a maguk népfőiskoláit. Sőt, reményünk van arra, hogy vezetőikkel, neveltjeikkel vezetőink és neveltjeink teljesebb harmóniában és megértéssel érintkezhetnek. Mennél erőteljesebb népfőiskolai képzést kap a magyarság, s kapják meg ugyanazt saját iskoláikban a nemzetiségek, annál több biztosíték van a magyarság és a nemzetiségei közt egy nagy közös nevezőre jutásnak, békés és alkotó együttélésnek.

3. A népfőiskolának, mint *a nép* főiskolájának kérdésénél felvetődnek az életben: a nemi különbség, társadalmi rétegződés, jelleg problémái. Némi csodálkozással hallottam például, hogy az iskolán kívüli népművelés is Grundtvigot tekintti egyik szellemi atyjának. Magyar mozgalmunk rövid történetében is jelentkezett az arra való igény, hogy a népfőiskola öregek és fiatalok közös intézménye legyen, hogy a legkülönbélebb foglalkozási ágak haladni vágyó fiataljainak, esetleg azok legkitűnőbbjeinek iskolája legyen.

Ezekre vonatkozólag véleményünk a következő. Az iskolán kívüli népműveléstől a népfőiskolát élesen meg kell különböztetni, amivel – meggyőződésünk szerint – az előbbinek is nagy szolgálatot teszünk. A népfőiskola: *iskola*. Iskola erős, sőt központosítottan erős nevelő tevékenységekkel, hatásokkal. Teljes alakjában a képzés tartalmára az otthoni környezetből kivevő és új közösségbe kapcsoló *internátussal*. Tagjait az életbelépés előtt álló ifjából gyűjti, kik egész életre szóló, eldöntő hatások felvételére legalkalmasabbak és legszomjasabbak.

A főiskola a *népé*. Tehát elsősorban *parasztiskola*. Más hivatást hordozók ifjai legfeljebb olyan vonatkozásban és arányban foglalhatnak benne helyet, amint pl.

a faluban a földművelők között, velük együtt élnek falusi iparosok, kiskereskedők.

Nem a legkitűnőbbek iskolája, hiszen milyen alapon is volna tehető „a legkitűnőbbé” minősítés. Mindazoké a fiataloké, akik meghallják a népfőiskola hívását, állandó toborzását. Tapasztalat szerint a begyülekezők, ha nem is a legkitűnőbbek, de későbbi vezetésre alkalmas jó átlagot jelentenek, ez jól is van így.

A népfőiskola: főiskola. Nem mintha a szó szokásos értelmében adna főiskolai képzést és diplomával egybekötött minősítést. Főiskola abban a tekintetben, hogy bizonyos *univerzitásra*, egyetemességre törekszik, ellentétben a szakiskolával, sőt a mindegyre szűkebb szektorokra szorító egyetemi fakultásokkal. Mindenből igyekszik valamit adni, ami a népi lelket gazdagító, a nemzeti egybetartozást tömörítő tényező, ami alkalmas arra, hogy a népfőiskolást saját lábára állítsa, s a népfőiskola után is továbbhaladásra indítsa.

Az államhoz, társadalomhoz, különböző egyházi népfőiskolák egymáshoz való viszonyát érintjük még röviden.

Az eddig elmondottakból következik a népfőiskolának az államtól való szervezeti függetlensége. Ez nem jelenti azt, hogy a népfőiskolának ne lenne igénye – éppen az állam számára is végzett, messze kiható szolgálatát tekintetbe véve – anyagi támogatásra. A társadalom irányában a népfőiskolai mozgalom tennivalói: együttműködés olyan társadalmi szervekkel, melyek célkitűzésükben rokonok, vagy közelállók. (Pl. Faluszövetség.) Barátok, támogatók szerzése propaganda, sajtó útján.

Az egyházi népfőiskolák között meleg testvéri viszony építendő ki, mely az előadók cseréjéig, közös kiadványok létesítéséig el tud menni. Erős bizalmunk van arra, hogy éppen a népfőiskolák együttműködése válék a sokat hangoztatott felekezeti békének egyik legteherbíróbb pillérévé.

Ebben igyekeztünk körvonalazni a legkézenfekvőbb elvi kérdéseket. Természetesen sok egyéb népfőiskolai problémának – anyagiak, szervezés, munkarend – megvan az elvi oldala is. Másfelől azonban vigyázzunk arra, hogy elvi kérdéssé ne „magasztosítsunk” olyan nehézségeket, akadályokat, előítéleteket, melyek a munka és lendület vonalában oldódnak meg. A „próbáld meg, tedd meg” nemcsak a sötétbeugrás szava, hanem sokkal inkább a cselekvő hitél!²

² Az írás eredetileg a népfőiskolai munkások nagytarcsai találkozásán előadásként hangzott el. A „Népfőiskola” című füzetben közreadta a Keresztény Ifjúsági Egyesületek Nemzeti Szövetsége, Bp., 1942. 44–48.

Csizmás diákok Patakon.
A népfőiskolások jelképes községe: Szeretetfalva

A NÉPFŐISKOLÁKRÓL

Nagy dolgoknak is kis kezdete van. Érdekes ellátogatni egy folyónak az eredetéhez. Milyen apró az a forrás, amiből a Tisza ered, és milyen messze folyik az a folyó. És végig Magyarországon nem azt mondja senki, hogy itt jön a máramarosi Tisza, hanem, hogy itt folyik a mi Tiszánk. A népfőiskolai mozgalom is ilyen. Érdekes azt a forrást megnézni, amiből elindult. Kicsi híja, hogy eredetében ez is nem magyar. Tessedik Sámuel volt itt nálunk a megalapítója. Evangélikus lelkész volt Szarvason. Sokat volt külföldön. Ott a földművesség jobban boldogult, mint itt. Az Alföldnek az a része, ahol ő élt, a török hódoltság után senki földje lett. Nagyon szerény nép lakta. Ő látta ezt a nagy nyomorúságot, és munkához fogott. Haladás, fejlődés ott születik, ahol valaki nemcsak azt látja, mi a hiba, hanem azt is megteszi, amit meg kell tenni. Tessedik áldozatos lélekkel dolgozott az itteni magyarságért. Iskolákat csinált, könyveket írt, előadásokat tartott. Örök kár, hogy a magyar lelkek ugarában elveszett az ő általa hintett mag. Akkor mi nem voltunk elég függetlenek, és az állam hátráltatta az ilyen munkát. Legnagyobb baj az volt, hogy Tessedik nyugaton látta meg az ilyen munkát, és azt a képet akarta ide átültetni. Nem számolt az itteni nép lelkületével, nem állt közel ahhoz a paraszt lélekhez, amit emelni akart. Túl magasat akart lépni.

A népfőiskola forrásához ezután Dániába kell menni. Ez a gazdag parasztlakos ország. Itt is egy szomorú helyzetből kellett indulni. Itt egy dán lelkész, Grundtvig Miklós indította meg a munkát. Nem ő ült az iskolában, ő inkább a tanítókat tanította. Egy Flor Keresztély nevű tanár Rödding nevű községben 25 dán paraszttal 1844-ben kezdi el a munkát. A németek átvették ezt a gondolatot Kold Christon kis kunyhóban 15 legényt gyűjtött össze. Ezek nyáron hazamentek, addig ő elment kőművesnek. Dániában a II. világháború előtt 59 népfőiskolában 6500 legény és leány tanult. Svédországban két parasztember alapította a népfőiskolát. A 3.000.000-ós Finnországban asszony volt a kezdeményező: Hagman Zsófia a neve. A finn népiskolában fiúk és lányok együtt tanulnak. Németországban 1905-ben próbálkozták először az első világháború után, és Dániát utánozták.

A magyarok sokszor látták ezt a munkát, de a lényegét nem nézték benne. Egyszerű népművelésnek gondolták. Vitéz Sréter Ferenc az 1925-28. években elvitte a fiúkat itthonról, külön közösséget teremtett. Szekeres Borisz nevű román lelkész Győrcsanakon csinált népfőiskolát. Balázs Ferenc unitárius lelkész, aki dán feleséget hozott, a román megszállás idején végzett ilyen munkát.

Sárospatakon munkatábor indult 1934-35-ben. Arról beszéltünk, hogy a nemzeti megújulásért ne csak szavaink legyenek, hanem tenni is tudjunk érte.

Két nyáron komoly és kemény munkával útépitésben vettünk részt. Itt született a pataki népfőiskola gondolata. Találkozni akartunk a falusi magyar fiatalssággal. Így lett a mi népfőiskolánk kezdése 1935-36-ban. A következő években szaporodtak a különféle népfőiskolák. A tarcsai, veszprémi, orosházai. Nemcsak a protestáns, de a katolikus egyház is erőteljes munkát kezdett, és ez a munka a leányok között is megindult.

Ezt a munkát nem gyerekek és öregek között végezzük. Az a kor, amiben ti vagytok, a legfelelősebb és legfogékonyabb az életben. Az élet nagy feladatai előtt álltok, és hallatlanul fontos, hogy erősebb karral, messzebb látó szemmel kezdjétek hozzá az élethez. Nem államilag kinevezett hivatalnokok csinálják ezt a munkát, hanem a lélek adja oda áldozatos munkáját a magyar jövőért. Azért hívják el otthonról a fiatal embert, hogy ez idő alatt, csak ennek a munkának éljenek, és kell, hogy egyik vidékbeli találkozzék a másik vidékbelivel. A gyökeres hatásos életformáló munka csak vallásos alapon sikerül. Az állandó és eredményes munkát csak az evangélium alapján építhetjük. Nevelőnek és tanítványnak az evangélium, a nemzet és a hivatás parancsát kell átvenni és ennek felelőssége alatt összeformálni. Az átadott erők megsokasodva áradjanak a hívó magyar élet vérkeringésében. Szívtől szívhez az élő szó erején át adjuk át a lélekből a kincseket. A szó ereje ébreszt, és a küldetésre felkészít. Kálvin János ezt üzenté: „Küldjétek vesszőket és mi az iskolákban nyilakat faragunk belőlük.” Hajlítható vessző, erős, fiatal életekből ilyen nyilakat akarunk formálni, és egymáshoz, nemzethez, Istenhez felbonthatatlanul odakötni. Ide mint nyersanyag jöttetek, mi itt összeforrasztunk a szeretet tüzeiben, hogy a nyersanyagból szerszám és fegyver legyen. A népfőiskola munkája egyre jobban becsatornázza az egész magyar tájat. Ti is részeseivé lettetek ennek a munkának. A csermelyből folyó lesz. Adja Isten, hogy ti élővizek legyetek ebben a nagy folyóban!¹

¹ Az írás először a Sárospataki Népfőiskola *Kerékvágás* című újságjában jelent meg 1943. február 6-án. Újra közölték: *Jakab Sándor – Varga Csaba* (szerk.): A Sárospataki Népfőiskola (1936–1986). Bp., 1986. 40–41.

A NÉPEGYETEM TERVE

Az 1945. évi események – de különösen a földreform – történelmi fordulatot jelentenek a magyar nép, elsősorban a magyar parasztság életében. Azonban nyilvánvaló, hogy a földosztás csak első lépés az új Magyarország felépítése, egy új magyar életforma megteremtése felé. Milyen lesz ez az életforma? Népünk, mely évszázadokon, sőt évezredekken át oly sokat megőrzött ősi művészetének és kultúrájának kincseiből, mely Európának ama kevés népei közé tartozik, ahol a parasztság művészi teremtő ereje még ma is bő érrel buzog: ez a színes, gazdag-lelkű nép arra van-e ítélve, hogy a gépi civilizáció kiölje belőle a teremtő szellem csíráját, vagy pedig át tudja majd menteni értékeit, és egy egészen új, *közösségi* kultúrát teremti? Népünk, parasztságunk, melyben annyi nemes magatartást, olyan mély életbölcsséget s annyi nagy erkölcsi értéket találunk, de amelyet az eddigi társadalmi rendszer kizárt a politikai életből, hogyan tud majd a maga jellemének s lényének megfelelő társadalmi szervezetet teremteni? Vagy gazdasági síkon: a földosztás után a parasztgazdaságok sokszor törvényszerűnek látszó eladósodása következik-e be, vagy pedig sikerül intenzív többtermeléssel, szövetkezetekkel egy virágzó „Kert-Magyarországot” teremtenünk?

Mindezek olyan kérdések, amelyeket figyelni, tanulmányozni, de nemcsak tanulmányozni, hanem megoldásukban cselekvően részt venni, az új magyar életforma megszületésénél mély magyarságismerettel és tudatos szociológiai érzékkel bábáskodni elsőrendű kötelesség. Ennek a kötelességnek vagy szükségességnek felismerése a pataki főiskola körében egy új gondolatot, egy „népegyetem” szervezésének gondolatát vetette fel. Az alábbiakban azt akarjuk elmondani, hogy az ekörül lefolytatott bő diszkussziók alapján hogyan látjuk a népegyetem szerepét s jelentőségét.¹

A *népegyetem* az a szerv, mely az előttünk lefolyó történelmi processzust, elsősorban épp az új népi életformák s az új kultúra kialakulását, a maga egyetemességében vizsgálat alá veszi. Tehát tudományos kutatómunka színhelye, azonban ezt a munkát nem egy kis tudóscsoport végzi, hanem a népegyetem nyitva áll mindenki előtt, aki annak munkájában részt akar venni. Sőt ezen túlmenően tervszerűen törekszik arra, hogy munkájában minél nagyobb tömegek közreműködé-

¹ Dr. Szabó Zoltán tevékenysége során számos sikeres kezdeményezéssel járult hozzá ahhoz, hogy Sárospatak szellemi kisugárzása minél tágabb körben hasson. 1945 nyarán vetette föl a népegyetem gondolatát, s a SRKTGy adattárában őrzött hagyatékában több változatban is megtalálható az elgondolása. (Vö.: Fsz. Kt. 1223.) Az egyik, írógéppel letisztázott nyolcoldalas változatot tesszük itt közzé művelődéstörténetünk érdekes dokumentumaként.

sét vonja be (pl. a finnek tájnyelvi gyűjtése, mely a parasztságnak bevonásával készült, a szociológiai adatgyűjtésbe a parasztság bevonása stb.). A népegyetemen a tanítás vagy nevelés tehát nem „előadások” formájában folya, hanem mindig munkaközösségekben, cselekvő munka által. Munkájának jelentőségét azonban együtt adná az, amit e munkaközösségek produkálnak, s az a tény, hogy e munkában egy hatalmas gárda nevelődnek ki népünk köréből. A népegyetemnek életeli rugalmassággal kell bírnia minden szempontból: növendékeit nem előképzettség, illetve „bizonyítványok” alapján veszi föl, hanem a tehetséget s jellemet, azaz az embert nézi. Míg más iskolákban, oktatóintézetekben az az ismeretanyag, melynek átadása valaha talán szerves szükséglet volt, az idők folyamán poros adathalmazzá válik, „tantárgyakká” merevül, a népegyetem mindig a körülötte folyó életet tanulmányozza, s a népegyetemen tanítás és nevelés, kutatómunka s az életbe való beavatkozás elválaszthatatlanul egy.

A népegyetem feladata elsősorban *népi kultúránk* vizsgálata, megismerése. Valljuk, hogy népi zenénk, népdalaink, népművészetünk hallatlan kincset reprezentálnak, mely magyarságunknak nem csupán külső dísze, hanem lényegét őrző formája. Ma már jól látjuk, hogy nem csupán „nyelvében él a nemzet”, hanem a maga sajátos kultúrájában, szellemiségében is. Az elmúlt, katasztrófába sodró rendszernek épp az volt a hibája, hogy nem ismerte a magyar nép szellemét, attól teljesen idegen volt. De mi a régi kérdést: „mi a magyar?” nem abban a statikus formában akarjuk fölvetni, hogy mi volt eddig a magyar, hanem hogy mi most, és mivé válik, tehát az örökké változó jelen dinamizmusában. Viszont azt a kérdést, hogy miként változik a magyarság a reátörő világtörténelmi események hatása alatt, nem a steril objektivitás hűvösségével akarjuk vizsgálni, hanem vizsgálódásunkkal együtt részt kérünk az új életformák kialakításában is.

Jól látjuk magunk előtt a példákat, hogy a modern civilizáció hogyan ölt ki s uniformizált hajdan színes és sokréttű, eleven parasztkultúrákat. Noha sokan azt hangoztatják, hogy a kihalás minden parasztkultúra elkerülhetetlen sorsa, mi hiszünk abban, hogy amint például a római-görög kultúrának átmentett kincseit egész középkori és újkori kultúránkat újból és újból megtermékenyítették, ugyanígy ha sikerül minél többet átmentenünk népi kultúránk kincseiből, az egy új életformának, egy új kultúrának lehet majd éltető kovása. Épp ezért népegyetemünk nem csupán leltározni, múzeumok holt anyagaként konzerválni akarja a népi kultúra termékeit, hanem mint magot, mint élő tenyészetet akarja ápolni, életben tartani, sőt új életre, új virulenciára serkenteni népünk művészetét. Például az a munkaközösségünk, mely a népi zene, a népdal tanulmányozását tűzné ki feladatául, nem elégedne meg azzal, hogy csupán a nép ajkán fellelhető régi dallamokat jegyezzen fel, hanem megfigyelné, hogy mi mindent énekel a nép, milyen hatások mérgezik zenei érzékét stb., tehát igyekezne a népi zene terén *tisztázni a valódi helyzetet*. De ugyanekkor s ezzel párhuz-

zamosan mint regös csoport terjesztené is a magyar népdalokat, a népben tudatosítaná régi dalainak nagy értékét, néphangversenyek útján – melyeknek Patakon már múltja van! – igyekezne közönséget nevelni a magasabb műzenének, ugyanakkor tanulmányozná, hogy milyen hatással van a klasszikus műzene népünkre, melyik korszak, melyik stílus zenéje van hozzá a legközelebb.

Egy ilyen munka tehát igen sokoldalú eredménnyel járna: 1. folytatná a Bartók s Kodály által megkezdett, de tulajdonképp soha le nem záruló népdalgyűjtést; 2. értékes tapasztalatokat szerezne a népi zenei ízlés átalakulásáról, s megvethetné egy népi „zenepszichológia” alapjait; 3. propagatív munkát folytatna a népdal érdekében, de ugyanakkor közönséget nevel a magyar s klasszikus műzenének is; 4. kinevel egy aktívan zenélő, regös munkát folytató csoportot, népi kórusvezetőket, népdalgyűjtőket stb.; 5. népünnepélyeink, népgyűléseink sokszor nagyon silány műsorát értékes számokkal láthatja el.

Ugyanígy népi színjátszó csoportunk vizsgálhatná a falusi színjátszás ősi formáit – vallásos játékok, karácsonyi, húsvéti, farsangi szokások stb. –, de ugyanekkor – az eddigi műkedvelő színjátszás tanulságainak figyelembevételével – kikísérletezhetné egy új, népi szellemű műkedvelő színjátszás formáit; ebben a munkában természetesen a falusi műkedvelő színpadok számára rendezőket, színészeket nevel. Foglalkoznék a bábszínház kérdéseivel, keskenyfilmmel stb. Azaz munkacsoportjaink mind igyekeznének a kulturális cserét *a maga teljes körforgásában* levezetni: mindazt, amit a nép teremtett, ami valóban s értékesen magyar, megtermékenyítő kovászként átmenteni a „magas kultúra” számára, de ugyanakkor a magyar magas kultúrát a nép közkincsévé tenni.

Hosszas lenne felsorolni, hogy a népi műveltség, a népi élet milyen területeire terjedhetne még ki ez a kutató, ápoló és értékesítő munka, de nyilvánvaló, hogy a feladatok igen sokoldalúak. Például meggyőződésünk szerint a népi építészetnek s a modern magyar építészetnek találkozása kölcsönösen igen megtermékenyítő hatással lehetnének egymásra: a népi építészet elemzése magyar (és nem magyarkodó!) ízlésre, formaérzékre tanítaná meg építészeinket, megmutatná, hogy paraszti épületeink milyen törvények és szükségletek következtében lettek olyanokká, mint amilyenek, másfelől a modern építész tervező tudása, anyagismerete stb. valóban korszerű, higiénikus falut teremthetne. A népi gyógyító eljárások, gyógyfüvek stb. tanulmányozása esetleg az orvosok számára is sokszor meglepően érdekes eredményekre vezetne, orvosi munkaközösségünk tagjai megtanulnák mesterségüket szociológiai feladatként látni, tanulmányozhatnák a falu táplálkozását, lakásviszonyait stb. De ismétlem: hosszas lenne felsorolni mindazokat a munkaterületeket, amelyekre a kutatás kiterjedhetne. Csupán azt akarom kiemelni, hogy végtelenül fontosnak tartanám a földosztással elindított gazdasági folyamatnak a tanulmányozását.

Ha a népegyetem programját két jelszóban akarnám összefoglalni, úgy ezek *népi kultúra* és *Kert-Magyarország* lennének. A háború forgószele végigseperte, a földreform felszántotta hazánk földjét, melynek területe újból a trianoni határokra kisebbedett. Így nyilván teljesen új helyzet állott elő, melyben a régi statisztikai adatok többé nem állják meg a helyüket. Gazdasági életünk meglehetősen anarchikus képet nyújt, a termelés még csak akadozva, nehezen indul, az árak őrült táncot járnak. Ily körülmények között tájegységenként föltétlenül szükség van egy-egy megfigyelőszervre, mely adatokat gyűjt, s tanulmányozza, hogy a föld új birtokosai az adott nehéz körülmények között hogyan boldogulnak, s vizsgálja, okos tanáccsal, célszerű segítséggel hogyan lehet támogatni új birokos parasztságunkat. Egy ilyen szociálpolitikai munkaközösség azonban nemcsak abban látná feladatát, hogy a helyzet felmérése, a feladatok megfogalmazása után az arra hivatott közületeknek jelentéseket szerkeszt, javaslatokat tesz, hanem ott rögtön a helyszínen igyekszik tudatosítani a hibákat s a fejlődést a helyes irányba terelni.

Ezzel kapcsolatban igen fontosnak tartanám a magyar település kérdésének vizsgálatát. Ha valóban intenzív kertművelésre akarunk áttérni, ennek előfeltételei közé tartozik szerintem a tagosítás, sőt eddigi települési formáink föllazítása. A finn paraszt nem utolsó sorban azért tudja oly gondosan s intenzíven művelni a földjét, mert laza tanyai településben lakik, s így földjei mindig a lakhelye közelében vannak. Eddigi tanyarendszerünknek azonban előnyei mellett nagy hátrányai is voltak: az úthálózat hiánya, a közigazgatási és művelődési központok (községháza, iskola) nagy távolsága. Érdekes feladat lenne hát a tájtervezés: egy-egy területen egy olyan tanyahálózat tervének kidolgozása, mely biztosítaná a föld optimális megmunkálását, de ugyanekkor megteremtené ennek a tanyahálózatnak gócait (iskolák, községházak, szövetkezeti boltok, tejszövetkezet, gépszövetkezet stb. állomásait); a táj adottságait figyelembe véve ipari telepeket (gyümölcsaszaló, szeszfőzde, tejüzem, sajtgyár, malmok stb.) tervezne.

Kert-Magyarország azonban véleményünk szerint csak mint szövetkezeti Magyarország képzelhető el, s gondolok itt elsősorban az értékesítő és beszerzési szövetkezetekre. Mert csak egy ilyen szövetkezeti rendszer tudja megakadályozni azt, hogy a paraszt munkájának gyümölcseit ne mások, a közvetítő kereskedelem fölözze le: ez zárhatja összebb az agrárrolló két szárát, ez teremtheti meg a tervszerű elosztás szerveit, s lehet – a kereslet, illetve szükséglet figyelembevételével – a tervszerű termelés rugalmas (nem diktatórikus) szervévé. Az értékesítő és beszerző szövetkezeteket természetesen kiegészítené a gépszövetkezetek, tenyészállat-szövetkezetek, hitelszövetkezetek, esetleg csatornázási szövetkezetek hálózata; mindezt az illető vidék szükségletei szerint. (A termelőszövetkezetek ellen erős averzióval viseltetem, mivel az könnyen a kisparaszt önállóságának feladásához vezethet, márpedig a demokratikus Magyarország egyedül biztos alapja szerintünk a független, önálló, jómódú s képzett parasztság!) Vigyáznunk kell

azonban, hogy szövetkezeteink valóban demokratikus helyi szövetkezetek, ne pedig szövetkezetnek álcázott, hatalmas részvénytársaságok (lásd Hangya!) legyenek, azaz *a szövetkezet mindig egy bizonyos tájegység termelőinek a szövetkezése legyen*, melynek munkájában tevékenyen részt vesznek, működését ellenőrzik, irányítják, azaz a szövetkezetet valóban a sajátjuknak érezzék. Mindez természetesen nem zárja ki, sőt ellenkezőleg: igényli összefogó szövetkezeti csúcsszervek kiépítését.

Mindezekre azért tértem ki, mivel a népegyetemnek elsőrendű feladatai közé tartoznék a szövetkezeti kérdés vizsgálata s egy szövetkezeti vezetőség ki-nevelése. A szövetkezeti vezetőképzésnél nem annyira a technikai föltételek, könyvelés, adminisztráció stb. elsajátításán, mint inkább egy szövetkezeti szellem kiművelésén lenne a hangsúly. Eddigi szövetkezeti kísérleteink jórészt azon buktak meg, hogy hiányzott a vezetőkől a közösségi szellem, a közösség szolgálatának vágya.

Mert szerintünk ez a legfontosabb: egy új szellemiség kialakítása. Igazi demokráciát teremteni, a demokráciát megmenteni attól, hogy felelőtlen demagógok és ügyes politikai törtetőök vadászterületévé váljék, csak úgy lehet, ha vezetőit a közösséggel szemben mély alázat s a szolgálat szelleme tölti el. Hogy a népegyetem hallgatóiból – legyenek azok bár kórusvezetők, faluvezetők, a szövetkezeti vagy népfőiskolai munka jövődő vezetői – ezt a szellemet kimunkálhassuk, igyekeznünk kell az egész munkát *élményszerűvé* tenni: a népegyetem hallgatói együtt élve, vitázva, egyéni beszélgetések, áhítatok útján kell, hogy magas hőfokú szellemi közösséggé olvadjanak össze. Egyetemünk egyetemessége így még abban is megnyilvánulna, hogy mindig az egész embert venné munkálás alá, s őt nem csupán egy szakkérdésben kívánja eligazítani, hanem mindenekelőtt közösségi emberré neveli, aki azt is megszokta, hogy a kérdéseket mindig összefüggéseikben, mint a teljes élet egyik oldalát lássa.

Épp azért igen fontosnak tartanám a népegyetem számára egy megfelelő környezet megteremtését. Gondolok elsősorban a pataki várra. Ez az épület történelmi emlékeivel, stílusával, szépségével valóban arra hivatott, hogy a benne lakókban fölkeltse a történelmi magyarság tudatát, fölébressze s művelje bennük a szépérzékét s a vágyat egy nemcsak gazdagabb, szabadabb, hanem *szébb, művészebb Magyarországra* iránt. Ha népegyetemünk s népfőiskolánk beköltözne ebbe az épületbe, az szinte szimbóluma lenne annak, hogy történelmünk örökségét most a nép, a parasztság veszi át, s az válik „történelmi osztállyá”. Ebben az épületben a faluszeminárium eddigi – s a jövőben bizonyára tetemesen bővülő – gyűjteménye is méltó keretet kapna; színjátésoink számára pedig a várudvar s a park szolgálna pompás terepként szabadtéri játékok céljára. A vár megszerzését oly fontosnak vélem, hogy célszerűnek tartanám erre igényünket mihamarább bejelenteni, nehogy mások, más célzattal, azt lefoglalják.

Mindezekben a népegyetem funkcióját igyekeztem vázolni s munkakörét – életünk szellemi és anyagi oldalának megfelelően – két nagy csoportba osztva meghatározni. Hogy aztán konkrétan milyen munkákkal bővíülhetne még ez a munka, illetve milyen ágazatokra – népi kiadványok, népi újságírás, néprádió, tehetségkutatás, őstehetségek festőiskolája stb., stb. – differenciálódna, azt a gyakorlat, a jelentkező szükségletek s a jelentkező erők döntenék el.

A TEMPLOMI SZÓSZÉKEN

HOGYAN KÉSZÜL A PRÉDIKÁCIÓ?

Kilenc éve tanítom is, de azért nagyon nehéz róla számot adni.¹ A legtalálhatóbb kifejezések is legfeljebb a „technikából” adnak vissza valamit, a lélek magunk előtt is rejtett folyamatait azonban alig hogy sejtetik.

Szeretem, ha vagy a textust, vagy a témát készen kapom. Azonban készítem is ezeket. Bibliám tiszta lapjai telve azokkal az igékkel, melyek valami különösen szívenütőt mondtak, jegyzetkönyveim utolsó lapjai pedig azokat a témákat őrzik, melyek idő- és alkalomszerűsége szembeszökő. Szeretem a sorozatokat. Esti csendes perceim szentírásolvasásának papírra vetett gondolatai s az ehhez fűzött, ugyancsak leírt imádságok hosszú füzetstort tesznek ki. Bizonyoságtételleppen említem ezt: igehirdetői szolgálatom legbővebb, legtáplálóbb földi forrásai ezek.

Egy tényleges igehirdetés tárgyát és alapigéjét, ha csak lehet, szeretem hosszú időn át magamban hordani. Az ezzel kapcsolatos gondolatokat különösebb rendszer nélkül felírom jegyzetkönyvembe. Így mire a tulajdonképpeni kidolgozásra kerül a sor, 3-4 oldalnyi szétszórt meditációs anyagom van hozzá. Ekkor vázlatot készítek. Pontosan szövegezett főtéttel, két-három részes felosztással, zárótétellel. Aztán jön a részletes kidolgozás, amit egyfolytában, szinte egy ültőhelyemben szoktam megcsinálni. A feljegyzett meditációs anyagnak mintegy felét szoktam felhasználni. A másik fele megírás közben adatik. Ha csak időm van rá (s inkább hajnalig virrasztok, hogy időm legyen rá), mindent leírok az utolsó szőig. Ekkor rövid elő-, helyesebben előkészítő imát s ennek kétszeresét tevő utóimát írok hozzá. Két-háromszoros átolvasással tanulom, elmondáskor keveset vagy semmit sem változtatva rajta. Az igehirdetést *teljességes*, minden erőt, teljes elmét, teljes szívet igénybevevő munkának tartom és érzem. Amennyire ez emberileg megítélhető: a *megáldott* prédikáció minden erőt ki is vesz belőlem, ez az összetett erőtlenség azonban gyorsan pótlódik. Mind a prédikációkészítés előtt, mind pe-

¹ Válasz egy körkérdésre. Igazság és Élet, 1936. II. évf. 1. sz. 19–20.

dig a megírása közben imádkozom, sűrűn, néha percekig, néha felsóhajtásszerűen röviden. Újszövetségi alapigénél a görög szöveget, inkább kommentár nélkül, mindig átexegálok.² Héberben, sajnos, gyöngé vagyok. Dogmatikai eligazítótul legjobban Kálvin Institutióját³ szeretem.

Lelkészi szolgálaton Taktaszadán, dr. Szabó Lajos jobbján

² fejtegetem, értelmezem

³ *Institutio Christianae religionis*: a keresztény vallás rendszere. Kálvin János fő műve, a református teológia összefoglalása (1536, kibővítve 1559), magyarul először 1624-ben jelent meg.

NEM ADATOTT MÁS NÉV!⁴

(Adventi.)

Alapige: Zsid. 2: 3-4.

Kedves Testvéreim!

Bármily különösen hangozzék is, bizonyára fogtok valami igazságot találni abban a megállapításban, hogy a mi prédikációinknak tulajdonképem a végükön kellene kezdődniök. Az igehirdető kénytelen először hosszú, fáradságos munkával igazolgatni oly tényeket, bizonyságokat tenni oly igazságokról, melyeknek minden református keresztyén előtt nyilvánvalóknak kellene lenni. Mi-re aztán eljutunk egy-egy fénylő igazsághoz, akaratot mozdító, szívet dobogtató, szent isteni parancshoz, amelynek áldott hatását ki kellene terjeszteni egész életünkre, átplántálni gondolkodásunk egész területére: a legtöbbször már kifárad a figyelem, eltelik az a megszokott idő, melynek csak kicsiny túllépését is a prédikátor súlyos hibájának róják fel sokan titkon vagy nyilván.

Ezért munkánk nagy része csak javítgatás, reparálás, holott folyton építenünk és épülnünk kellene, útmutatás, sőt útkeresés, holott már jókora távot kellett volna megtennünk a keskeny úton, s még mindig fundamentumot ásogatunk, amikor bokrétaünnepet kellene már tartanunk.

Íme, itt van az Apostoli Hitforma. A „Hiszekegy”. Igazságaért vértanúk ezrei haltak meg, pogányok lettek érette keresztyénekké, gazdagságaért földi gazdagok önként lettek szegényekké, szegények gazdagságot találtak benne. Az Igén nyugvó igazsága ma is a hívek óriási seregének, hiszem, hogy e gyülekezetben is igen sokunk számára a hitnek, földi és földöntúli vigasztalásnak erőforrása, és mégis hetek óta minden vasárnap ennek a gazdagságát elevenítgetik előttem az igehirdetők. Ha olyan tökéletesek lennének a hívők, mint a hitvallás, ezek a fejtegetések is olyan feleslegesek lennének, mint lámpással világítani a napra. Azonban életünk sok fogyatkozása nem készíttet-e alázatos megvallásra annak, hogy nem felesleges ez a munka?

Mai alapigénkre – „mi módon menekedhetünk meg, ha nem törődünk a Krisztusban megjelent idvességgel” – csak azt a feleletet adhatjuk: I. A menekülésnek *egyetlen* módja van; II. s ez a mód: ha törődünk ezzel az idvességgel, azaz hiszünk a Jézus Krisztusban, a mi Urunkban és Megváltónkban.

⁴ Az itt következő igehirdetések abból a gyűjteményből valók, amelyet dr. Szabó Zoltán 1932-ben készült kiadni, de amelyből csak 5 ív volt kinyomtatva, amikor az egyházkerület a kiadást megtiltotta. A SRKTGy.-ben b. 19.301 számon található példány alapján tesszük most közzé e tervezett kötet próbanyomatban ránk maradt 80 oldalas töredékét.

Íme, megdönthetetlen adventi igazság ez is, de sok lélek gyarlósága, kishitűsége nem megkívánta-é, hogy ez a prédikáció is az elején kezdődjék.

Miért kell *megmenekülésről* beszélni? Mi az a veszedelem, talán életveszély, ami elől *futni* kell? Alapigénket ez a mondat előzi meg: „Mert minden bűn és engedetlenség elvette igazságos büntetését.” Ha minden bűnnek, a mi bűneinknek is el kell venni a *szent* Isten igazságos büntetését, a veszély a lehető legnagyobb: a *kárhozat*. Ugye, azt nem kell hosszasan bizonyítgatni, hogy mindnyájunkat, téged is, Atyámfia, fenyeget ez az igazán halálos veszedelem. A tűzvészt, árvizet elég két-három riasztó szóval megkiáltani – Tűz van! Jön az árvíz! – s még azokban is megdermed a vér, akik nincsenek közvetlen veszedelemben, s önkéntelenül az az első gondolatuk, hogy nem kell-e nekik is, vagy ha igen, hogyan lehet *megmenekülni*. Mikor pedig az Ige, mint sokszor máskor, most is arra figyelmeztet, hogy hárítsuk el az egyetlen lehető módon az Isten haragját, mely méltán van rajtunk, bűnösökön, az engedetlenség fiain: talán megrendülés, sőt megrezzenés nélkül, nyugodtan hallgatjuk a prédikációt. Kényszerít a Lélek, hogy most is sürgető szavakkal, szinte kétségbeesetten kell reá mutogatni, hogy ott ül közöttetek, karácsonyváro, Krisztus nevére neveztetett keresztyének, ott rejtőzik *benne*tek a bűn, a maga ezerféle, leplezett vagy leplezetlen fajtájában.

Igaz, hogy ez a szó, *bűnös*, megszokottabb lett, mint sok más szó, amit velünk kapcsolatba hoznak, s annak a megállapításnak, hogy *mindnyájan bűnösök vagyunk*, a többes elsője mögé nagy biztonságérzettel tud elrejtőzni minden egyéni bűntudat és személyes felelősségérzet. Ha valakit most innen nevével szólítanánk, hogy osszerezzenne, mennyire zavarba jönne, míg a „bűnös” jelző talán éppoly kevésbé izgatja, mint a legközönségesebb dolog a világon.

Azonban ha jók vagyunk, mit keres soraink közt a sok néven nevezhető bűn: parázناسág, iszákosság, káromkodás, lopás, hazugság, rágalmozás, házasságtörés, bosszúállás? És talán olyan vétkek, olyan förtelmek, melyeket még templomon kívül sem nevezhetünk meg a maguk nevével? Mit keresnek? Szállást, gazdát kerestek és félő, hogy *találtak*. És vajon nem kárhozat-e már az a lehetőség is, hogy a lélek később sem szabadulhat azoktól a bűnöktől, végleg belepusztulhat azokba, amelyeket most megtűrünk. A magyar szójárás azt, ha valamitől, vagy valakitől iszonyodik, így fejezi ki: „Utálok, mint a bűnöt.” És mégis, mintha az egész világ meg lenne fertőzve valami undorító ragálnak a csíráival, melyet hiába gyűlöltek meg az apák, a fiakban szemük láttára fogan újra, megmérgez családot, nemzetet, társadalmat, undok gennyedése reáragadhat minden tisztaságra, egészség- és szépségrontó bacilusait kártékony áramlatok és irányok szele hurcolja szerte. És még az a kedvezőbb eset, ha nyílt sisakkal, felismerhetően jelentkezik, mert akkor küzdeni lehet ellene, de igen sokszor – s ez a veszélyesebb – leplezve, álcázva, nem egyszer a külső egyháziasság és vallásosság mázával átfestve férkőzik a Sátán a maga bűnhadseregével a lelkekbe.

Mennyire vágyunk javulni, mássá lenni, lélekben erősebbnek, többnek lenni, menekülni abból a mocsárból, melynek szennyes fertője minden fehérséget beiszapol, habarékja az ajkunkig csap, feneketlensége lefelé húz; hiszen ez a halál, vigasztalan és fenyegető kárhozat. Kiben nincs meg a vágy? ... Menekülni, jaj, menekülni! Melyik úton? Hányat megpróbált már az emberiség. Az alapigénket magában foglaló apostoli levélnek a címzettjei, maguk a zsidók kipróbálták a *törvény* útját. „Parancsra új parancs, szabályra új szabály” – arra volt jó, hogy ezernyi erőfeszítés hasztalanságán lássák meg, mily irtózatosan gyengék annak megtartására. A törvény által való megigazulás elérhetetlenségéből termettek a jajongó prófétai átkok: „Átkozott vagy mindörökké bűneid miatt.”

Bármily balgatatag gondolatnak látszik, sokan megpróbáltak s próbálkoznak a *saját erejükből* megmenekülni, többé, jobbá lenni, megigazulni. Olyan hiábavaló kísérlet, mintha valaki egy gödörből a saját hajánál fogva akarná önmagát kihúzni, s éppoly eredménytelen is. Csupán a *maga* erejéből egyetlen rossz tulajdonságáról sem tud senki leszokni, hát még egészen megváltozni. Mások megkísérelték, hogy önmaguknak elméleteket, szabálysorozatokot csinálva ezek szerint éljenek tiszta életet; ők tudják, mennyi lelki békével és a megszabadultság mennyi tudatával – halálig. Azonban épp *itt* maradt eldöntetlenül, vagy épp *itt* dőlt el *lesújtóan* a fenyegető kérdés, amely bár az egész életen át égető, de a halál órájában legidősebb: megmenekültek-e, vagy elkárhoztak?

Aztán jöttek a különböző vallásalapítók és vallások. Nem sokat vesztettetek velük, ha nem ismernétek, de ha tudtok egyet-mást egyikről-másikról, ítéltétek meg, vajon azokban lehet-e a menekülés útja. Tud-e *egyetlen* biztos utat mutatni a szabadulásra például az egyik a maga sok kezű istenszobraival, víz- vagy szélhajtotta imádságmalmaival. Vagy az fog téged el- és megigazítani, amelyik arra tanít, hogy a nőnek nincs lelke, s azt gyűlölni, sőt irtani, aki más hiten van nemcsak lehet, hanem kötelesség is? Vagy jönnek a „modern” valláspótlékok, a huszadik századnak a pogány kort felülmúló megszegyenítő babonái, melyek a betegséget tartják egészségnak. Mind-mind *tévíút*, melyen az emberek szívükben kínzó tövissel, a kárhozat égető sejtésével járnak.

Vannak végül olyanok is, *akik nem is akarnak* törődni a szabadulással, az üdvösségükkel, mert *tagadnak minden* szabadulást és minden üdvösséget. Az ilyenek rosszabbak az öngyilkosnál, mert az öngyilkos csak a testét öli meg, de ezek meggyilkolták önmagukban a lelket is, akik az élő testben mint eleven koporsók hurcolják magukban a halott lelket meg nem állva, meg nem térve a halálig, a kárhozatig.

Hogy is kérdezi egyik bűnbánati énekünk: „*Itten* nincsen, ki segítsen, hát kihez folyamodjam?”

II.

Mindenki előtt, mindnyájunk számára, kedves testvéreim, egy útja van a menekülésnek, egyetlen név adatott, amely által megtartatunk: *Krisztus*.

Ezekben a járványos, késő őszi napokban nem egy ház van, ahol a féltve őrzött gyermeket elérte a diftéria. Réme ez a gyermekek egészségének, mert ha idejében fel nem ismerik, s ellenszerével a beteget be nem oltják, majdnem biztos halált okoz. Míg ellenszerét nem ismerték, egy-egy járványban olykor százával pusztultak bele, az Istentől vezetett emberi tudomány azonban felfedezte a szérumát, s azóta ez a szérumos fecskendő diadalmas fegyver lett e ragály ellenében.

Kárhozatra vivő, halálos lelki betegségek *egyetlen* ellenszere, gyógyító széruma a testben megjelent, értünk halálra is adatott *Krisztus kiontott vére*.

Keresztyén Gyülekezet! Hisszük, hogy tudjátok: néktek sem lehet a megmenekülésre más utatok, mint ez az út. Ezért vagytok most is templomban, s annyi bennetek most az advent, amennyi az arról való bizonyosság, hogy Krisztus a szabadulás egyetlen útja. Ezt próbálták ki az első tanítványok, ezt szegélyezik a legnagyobb szövetségesnek, az élő Istennek az úttörők hitét erősítő és kísérő jelei és csodái. Ez az a hit, melyet a Szentlélek ereje csatornául használt fel, hogy rajta keresztül élettermő erők áradjanak a bűn által sivataggá szikkasztott világra. Hiszek a mi Urunkban, Megváltónkban, azaz ragaszkodom hozzá, csüggök rajta, szorosan fogom, és el nem bocsátom az ő kezét: drága adventi hitvallás, megértett karácsony, megkóstolt húsvét, egy darabja a Szentlélek munkájától teljes pünkösdednek. Ha ez a hitvallás nemcsak a szádnak, hanem szívednek és életednek beszéde, nemcsak a karácsonyra készültél fel ebben az adventben, hanem arra az örök húsvétra is, amelyre a halál küszöbén átlépve jut el a Megváltóban hívó ember. Hinni a mi Urunkban, a legegyszerűbb és mégis a legnehezebb dolog. Oly természetesen magától értetődő, hogy nincs más utunk a szabadulásra, hogy szinte megütődve kérdezzük mi is Péter apostollal: kihez is mehetnénk máshoz? És mégsem könnyű ez a hit, mert a hit nemcsak hangulat, nem csupán átfutó érzelem, hanem az igazi hit Krisztuskövető és engedelmességben telő *élet*, hiszen mikor a hívő Krisztusban *hiszen*, az ő *Urában* hisz, aki parancsol, rendelkezik vele; a karácsonyban azt várjuk, aki Megtartóul született, ki az *Úr* Krisztus, akinek az életünk – földi és mennyei életünk – *egészére* van igénye.

Azonban mégis bizonyos reménységünk van arra, hogy nem vétjük el a szabadulásnak, a Krisztusban való hitnek útját. Erről ugyanis nem csupán az igehirdetés tesz bizonyosságot, hanem, mint alapigénk mondja, a Szentlélek közlése is biztosítja ezt számunkra. Baj volna, ha a keresztyén templomnak, a református gyülekezetnek csak egy igehirdetője lenne: az ember, a prédikátor. Az ő eszközváltán keresztül az igazi igehirdető, a kettős tüzes nyelvek osztogatója, a tanítvá-

nyokat apostolokká gyűjtő, az ígét üresen megtérni nem engedő Szentlélek az, aki a mi adventünk legfőbb bizonyosságát adja rajtunk keresztül néktek is: Az idvesség útja a Megtartóban, a mi Urunk Krisztusunkban való hit.

Egyszer egy hitetlenségében megátalkodott, szüleivel is meghasonlott ifjú egy törvényekbe ütköző tettet elkövetve elhatározta, hogy a legközelebbi hajóval idegen országba szökik. Míg a felszállásra alkalmas percet várva őgyelgett a kikötő környékén, egy könyvkereskedés kirakatában megpillantott egy könyvet, mely alatt ezt a nagybetűs felírást olvasta: „Biblia az istentelenek számára.” Azt gondolva, hogy valami olyan könyv, amelyik az ő vallástalan gondolkodásának megfelel, besietett a boltba, s a könyvet a kirakatból bevételre kifizette, s zsebre tette, anélkül, hogy előzőleg belepillantott volna. A hajóutazás egyik unalmas órájában eszébe jutott a könyv. Amikor kinyitotta, bosszankodva ismerte fel, hogy a könyv az igazi Szentírás. Már-már a vízbe dobta, amikor az ujjai közt idegesen pergő lapok egyikén megállott a pillantása egy vastag betűs bibliai ígén: „Nincsen senkiben másban idvesség: mert nem is adatott emberek között, az ég alatt más név, mely által kellene megtartatnunk.”

Még egyszer elolvasta, azután olvasta belőle a másik, harmadik verset, megtudta, hogy ez a vers Krisztusra vonatkozik, ismét olvasta, mind megrendültebben egyre tovább, egyre többet. A Szentírás, amely valóban kalauz a betegek, kételkedők számára is, Krisztushoz vezető úttá lett számára, s Krisztusban megtalálta a bűnös életből való szabadulás útját is.

Kedves Testvéreim! Úgy gondolom, nem szükséges hallható emberi szóval tovább fejtegetni azt, hogy Krisztus nélkül minden út a kárhozat emésztő tűzéhez visz, s hogy a megmenekülés abban a hitvallásban van, mely Krisztusról mint a mi Urunkról tesz hívő bizonytságot. Mindössze az van még hátra, hogy hallgass meg egy szeretetteljes figyelmeztetést, s ha meghallgattad, *hallgass is rá*: Azon fordul meg az advented mélysége és komolysága, hogy *a magad* egyéni, személyes hitvallásaképpen is el tudod-e mondani az ősi hitvallásból: Hiszek a Jézus Krisztusban, *én* Uramban. Ha megfogant, ha megerősödött a *saját* bizonyágtételeddéppen benned ez az igazság – a megmenekülésnek, a szabadulásnak, az üdvösség bizonyosságának ajándékával, *megigazulva* bocsát ma el Isten az Ő hajlékából a te házába.

Ámen.

(Sárospatak, 1928. november.)

MEGSZENTELT REMÉNYSÉG

(Adventi.)

Alapige: I. Péter 3: 15.

Kedves Testvéreim!

Rövid idővel ezelőtt még üres és néma volt a templom. Aztán a Rákóczi-harang zúgására megmozdult az élő kövek serege, hogy ezen a vasárnapon is Isten élő templomává, *gyülekezetté, hívők közösségévé* épüljön ismét a kézzel csinált istenháza boltívei alatt. Az istentiszteletre kitért templomajtó maga is egy néma adventi hívás, s amikor engedve ennek a hívásnak is és a szívetek indításának is beléptetek a hívó ajtókon, lépteiteknek a templom kövén visszhangot verő kopogásában mintha az élő gyülekezet szívének dobogása vált volna hallhatóvá. Meghiggyétek, valahogy több is ez egy hasonlatnál: a gyülekezet életteljességét, szívének erőteljes dobogását az méri, hogy a gyülekezet mennyi tagjának a lépése koppan ezeken az ajtókon belül. Mert a lábakat a hívó szívek irányítják ide. S ha egyszer megritkulna, elhallgatna a templomba siető léptek zaja, azt jelentené, hogy haldoklik a gyülekezet, megáll a szívverése; a templomba nem járó gyülekezet – halott gyülekezet. A látástokon való öröm, a gyülekezeti közösség tudata már egy darab a karácsony örömeiből. Azonban érezzük azok távollétének, hiányzásának fájalmát is, akik bár tagjai volnának e közösségnek név szerint, nem tagjai lélek szerint, akiknek lépései ritkán vagy sohasem érintik a templomküszöböt.

Mennél mélyebb az adventi előkészületünk, annál szentebb a karácsonyunk. S mennél több lelki növekedést ad az ünnep, annál messzebbre sugárzó a gyülekezeti összetartozás érzése, s annál nagyobb lehet annak hívó, vonzó ereje azok számára is, akiknek a számára – bár köztünk volna a helyük – nem advent az advent, s kiknek szívében még nem született meg az emberi testbe öltözött isteni szeretet. Magunk iránti kötelességünk és *azok* iránti kötelezettségünk tehát, hogy az adventünk valóban a lélek bensőséges felkészülése és megtisztulása legyen.

E falak közt mindig megszenteltetett az Isten, ezek között akarjuk újból a lelketekre kötni az adventi előkészület Istenben való megszentelésének kötelességét. E kötelesség betöltésének alapigénk szerint megszabott módja az, hogy I. szenteljük meg Istent a mi szíveinkben és II. hogy megismerjük, hogy egy szent reménység letéteményesei vagyunk.

I.

Megszentelni Istent a mi szívünkben. A mi feladatunk lenne ez? Szüksége van arra a háromszor szent Úristennek, hogy általunk, gyarló és elesett emberektől szenteltessék meg? Nem az Istennek van szüksége arra, hogy Ő a mi életünkben megszenteltessék, hanem nekünk. Ha a vasárnapot méltatlanul töltjük, azzal még nem vezett el annak a szentsége, de megcsorbult, foltot kapott *a mi* életünk tisztasága. Attól a holland református még éppen úgy ül több mint két óra hosszat áhítatos figyelemmel a templomban, s az angol protestáns családfő éppen úgy olvassa összegyűjtött háznépe előtt a bibliát. Ha mi nem szentelnők meg az Isten nevét, még mindig lesz sok millió lélek az Ő népe közül, akik úgy hajolnak az Ő örök dicsősége felé, mint verőfényes nyárban sok napraforgó ezer aranytányérja a nap irányába. Azonban, ismételjük, a mi érdekünk, a mi szükségletünk, hogy mi is megszenteljük az Isten nevét. Ha Isten törődik velünk, s a legjobbat akarja a mi botladozó életünk számára, akkor az a természetes, ha feltámad bennünk a vágy, hogy mi is törődjünk Ő vele s akarata ismeretének állandóságát biztosítani igyekezzünk az életünk számára.

Isten megszentelésének megvannak az emberi életben a maga határozott módjai és lehetőségei. Nem lehet az Ő nevét csak úgy általában megszentelni. *Ismerni* kell Őt. Ha nem ismernénk, akkor csak azt az ötbetűs szót tudnánk külső-ségesen és hiábavalóan megszentelni, amivel az Ő nevét kimondjuk, vagy leírjuk. A megismerésnek pedig nemcsak az a módja, hogy ismerjük az Ő tulajdonságait, fel tudjuk sorolni, hogy Ő szent, igaz, jó, örökkévaló. A megismerésnek állandóan járható útja az is, ha az élet minden alkalmában, eseményében, fordulatában az élő, magát kijelentő Isten valóságát, akaratát szemléljük. Úgy tükröződik az Ő valósága a teremtet világ minden jelenségében, mint mikor eső után a nap lesüt az ázott földre, s millió kis esőcseppben, minden visszavert sugárban a nap ragyog. Ahol szépség, igazság, jóság, erő nyilatkozik meg, ott nem kell sokáig keresnünk a magát kijelentő Istent, amint Pál apostol oly találóan megállapítja: „... bizony nincs messze egyiköntől sem az Úr, mert őbenne élünk, mozgunk és vagyunk”. (Csel. 17:27-28.) Adventi szent kötelességet teljesítünk akkor is, ha Istent az istentiszteletben való buzgó részvétellel, rendszeres imádkozással igyekszünk megszentelni.

A templomba járást fenyegeti az a kísértés, hogy hideg szokássá válik, s nem lesz az életnek azzá az alkalmává, mely legjobban meg kell, hogy ragadja, el kell, hogy töltsen egész valónkat. Ha őszinték vagyunk, nem kellene-e közölünk egynémelyiknek pironkodva bevallani, hogy gondolatai, érzései talán e percben is messze kalandoznak az Isten közelségéből.

Testvéreim, aki imádja az Atyát, azért teszi ezt, mert *szereti* az Atyát. Aki nem szereti az Atyát, hogyan szerethetné az az Atya gyermekeit, a maga saját

testvéreit, hogyan lehetne abban felebaráti szeretet, önzetlen áldozatkészség magyar testvérei iránt. Itt igaz, hogy akinek nincs Istene, annak nincs népe, nemzete. Akinek szíve nem tud kinyílni az Istenben való hit befogadására: csukva marad az minden nemes és önzetlen törekvés előtt.

Ezért Isten megszentelésében úgy növekedhetünk, ha mennél többet igyekszünk időzni az Atya közelségében, ha felhasználjuk a kínált, sőt kötelezett alkalmakat, ahol Őt imádhathatjuk, ha „a több hívek seregével, szíveinknek örömeivel szent színe előtt megjelenünk.” Akkor is, amikor titkon, behajtott ajtó mögött kulcsoljuk össze kezünket s forgatjuk az Írást, az Ő üdvözítő akaratának üzeneteit, akkor is az Isten neve szentelteti meg a mi életünkben.

Kedves Testvéreim! A mi népünknek van egy nagyon, de nagyon szomorú dicsősége, ami a legnagyobb mértékben ellenkezik Isten dicsőségével és az Ő megszentelésével: az, hogy kevés nép káromkodik annyit, mint a magyar. A káromkodás lázadás az Isten fensége ellen. Minden vétekre lehet találni valami magyarázatot. A tolvaj, ha bűnös úton jut is hozzá, valamire: elkölti a lopott pénzt vagy tárgyat, az iszákosban örömet gyűjt az ital, ha annál nagyobb keserűség fakad is a nyomában. A káromkodásra azonban nincs mentség. Ez véték a vétékért. Ezt még templomjáró reformátusok sem veszik elég komolyan, a művelődés sem tud sokakat kivetkeztetni ebből az eléggé nem kárhoztatható szokásból, hiszen fájdalom, sokszor „tanult” emberek száját is bemocskolja az istengyalázás. A földről minden szó bizonyosan elhat az égbe. Ha jól esik tudni, hogy imádságaink nem a puszta falaknak vagy üres levegőnek szólnak, hanem eljutnak az Isten királyi székéig, nem borzaszt-e meg bennünket, hogy Isten nemcsak az imádságot hallja, hanem a káromkodást is. Vigyázzunk, testvéreim, ahol káromkodva szól a *száj*, nem szentelheti meg ott Istent a *szív*. Vajon nem odatartozik-e az adventi kötelességeink közé az is, hogy tegyünk valamit, *küzdjünk* a káromkodás ellen. Egy angol pap egyszer azt a tanácsot adta híveinek, hogy ha valakinek a szájából egy hangos káromlást hallanak, *kétszer* kiáltsák oda hangosan: „Szenteltessék meg az Isten neve.” A hívek megfogadták a felhívást, s abban a gyülekezetben magva is szakadt az istenkáromlásnak. Hát köztünk meddig fog még burjánzani, megéri-e az is a karácsonyt?

II.

Kedves Testvéreim!

Mindarról, amiről mi most már egy második részben is fogunk elmélkedni, csak egyetlen versben emlékezik meg Péter apostol a pontusi és kappadóciai keresztyénekhez írt levelében, ahonnan alapigénket is vettük. És nem is volt: szükséges, hogy hosszú magyarázatokat fűzzön az ő szentigévé vált szavaihoz, mert azok az üldözött, hajszolt, hitükért szinte állandó életveszedelemben forgó keresztyének lélekben nagyon közel voltak a szent Istenhez. Ezért az apostol

csak *emlékezteti* őket erre a kötelességükre, mint ahogyan mi szeretteinkhez írott leveleinkben a lelkükre kötjük, hogy vigyázzanak magukra, jöllehet az állandó vigyázás mindenkinek a saját testi épségének is érdekében álló, magától értetődő kötelessége. Az őskeresztyénekben – nem hiába nevezik őket az apostoli levelek *szenteknek*, megvolt annak a világos tudata, hogy életük egészével kell megszentelniük Istent. Csak ahol ez a feltétel megvan, ott lehet szó annak a reménységnek a számonkéréséről, melyről alapigénk beszél. Ez a reménység különbözik attól, amit a mindennapi életben e névvel emlegetni szoktunk. Azt a reménységet, mely számunkra annyi keserűség forrása szokott lenni, s csaknem mindig csalódással végződik, szálaival ehhez a múltó, földi világhoz van kötve. Képzélgeéseivel, illúzióival csak kápráztat, hiteget, de nem boldogít. Erre a földön túl nem látó, rövidlátó világi reménységre gondol Pál apostol akkor is, midőn így kiált fel: „Ha csak ebben az életben reménykedünk a Krisztusban, minden embernél nyomorultabbak vagyunk.” (I. Kor. 15:19). Mennél inkább csak múlandó értékekhez, földi célokhoz, evés-ivás örömeihez, múltó örömök kergetéséhez fűződik a reménység, annál inkább csalókéának bizonyul. Úgy jár vele az, aki csak ilyenre épít, mint az elővigyázatlan ember a hamis bankóval, vagy forgalomból kiment pénzzel: úgy hordja magával, mint biztosnak látszó fedezetét sok kívánt jónak, s mikor vásárolni akar rajta, mikor be akarja váltani, akkor derül ki, hogy értéketlen. Kedves Testvéreim! Ki ne ismerné közületek az ilyen füstbe menő, párává foszló, mind nagyobb reménytelenségbe taszító reménykedés keserű tapasztalatait. Jaj volna nekünk, ha *csak* ilyen reménységről tudnánk számot adni.

Azonban a levélíró apostol valami *egészen más* reménységre gondol, mikor az Istent megszentelő, *hívő* ember lelkében élő reménység számonkéréséről beszél. Ez a reménység nem a földhöz, hanem Istenhez fűzi a lelket, éppen úgy, mint a hit, ezért a hittel rokon. Nem hiába csatolja egymás mellé a Szentírás a hitet és az Istenben való reménységet, midőn a hitet a „reménylett dolgok valóságának” mondja. A reménységről az volt a tapasztalata mindenkor az Isten közelségében élő, hívő embernek, hogy az egy felemelő, boldogító erő, egy meggazdagító érték, mely boldoggá tesz, mert az Úrhoz kapcsol (146. zs. 5. v.), mely „meg nem szégyenít (Róm. 5:5), mely által megtartatunk” (Róm. 8:24), mellyel dicsekedni lehet, és melyet mindvégig, azaz a halál küszöbén való átlépésig *erősen* meg kell tartani. (Zsid. 3:6). Drága kincse a mi halandó életünknek ez az Úrban gyökerező reménység. Istennek nincs szüksége rá, hiszen Ő mindent bizonyosan *tud*, Néki, aki mindent egy tekintetben *lát*, nem kell reménykedve várni valaminek a beteljesedését. Mi azonban az Atya nagy ígéreteit, különösen a feltámadás és örökélet emberi elmével el sem gondolható nagy valóságait, amíg testben és nem látásban járunk: hívő reménységgel vallhatjuk a magunkénak, hit által lévén előttünk *bizonyossá*, hogy e reménységek *valóságok*.

Éppoly valóságok, sőt sokkalta inkább azok, mint milyenekül a hitetlen csak a szemmel látható, kézzel megfogható dolgokat szokta tekinteni. A szobrot a művész sohasem a puszta földre állítja fel, hanem megfelelő talapzatra helyezi, melyen a művészi remek nyugszik, s mely a szobrot *fel* is emeli, helyesen és jól szemléltetővé teszi. A lélek testhez kötött, földi életében az Istenbe vetett reménység az a talapzat, melyre az Isten országának drága remekei reáépülnek. Hadd kérdezzük meg a dicséretmondóval: „Ki lenne hát, kibe reményt vethetnél, oly *ingatlant*, óh, szívem, mint *Istenbe!*?” (97. dics. 7. v.)

Az adventi ige, íme, azt üzeni, Szeretett Gyülekezet, hogy légy készen számot adni a reménységről, *erről* az Úrban gyökerező hívő reménységedről. Arról is, hogy milyen reménységed fűződik a mostani karácsonyhoz? Csak a meleg szoba, a terített asztal, a hasznos ajándékok, testet gyönyörködtető élvezetek földi reménysége? Attól még nagyon szomorú karácsonyod lehet. Ha ezekben reménykednél csak, az ezekhez fűző reménységed rövid életű lehet, ha ugyan sokak nehéz anyagi viszonyai között egyáltalában meg is születhetik. Merned kell, Kedves Testvérem, mindezeknél értékesebb, több, nagyobb karácsonyi örömben reménykedned. Azt kell várnod a karácsonytól, ami a te életed, a *lelki életed legnagyobb szükséglete*. Várnod kell azt, aki kiapadhatatlan forrásává lett maga is a reménységnek, akiben testet öltött egy végtelen, könyörülő szeretet, akiben nemcsak egy földi életre, hanem az örökkévalóságra reménykedünk.

Ki kéri számon tőled ezt a reménységet, Testvérem? Számon kéri az egyházad, mert ettől függ, hű tagja vagy-e, a hazád, mert itt dől el, jó fia vagy-e, a családot, az embertársaid, mert akkor mély és igaz a szülői, gyermeki és felebaráti szeretet, ha a Krisztusban testet öltött *örök szeretetből* táplálkozik.

Elfogyatkozó földi reménységek mélypontján ragadd meg, adventet ünneplő református szent gyülekezet, azt a mennyei reménységet, mely feltündöklük újból megújuló fényben a közelgő karácsonyban, minden Istent megszentelő lélek előtt! „A Krisztus a mi Urunk, a mi Megváltónk; Szeret és szán”; nincs olyan nyomorúság, amiből ki ne emelne, nincs olyan csüggedtség, amelyből fel ne erősítene, nincs olyan reménytelenség, amelyet bővölködő, gazdag életet fakasztó, mindent megszépítő, diadalmas reménységgé ne változtatna. Jertek azért, háládatos imádságban szenteljük meg most is Isten nevét a mi szíveinkben, s tegyünk bizonyosságot, adjunk az Atya előtt való közös leborulásban számot arról, hogy *él*, bennünk ez a szent reménység.

Ámen.

(Sárospatak, 1929. november.)

KÉSZÜLTÉL?

(Ifjúsági adventi és úrvacsorai.)

Alapige: Ján. 1: 6-7.

Kedves Testvéreim! Az 1683. esztendő Bécs város történetének egyik legnehezebb időszakát jelentette. A törökök által ostromolt császári székhely már-már az elesés szélén állott, mikor a vitéz lengyel király, Szobieszky János felmentő serege szeptember 12-én megjelent, és felszabadította a szorongatott várost. Embert alig fogadtak valaha nagyobb örömmel, mint a bécsiek e törökverő hőst. A hálaadó istentiszteleten a bécsi püspök ezzel a bibliai igével kezdte a templomi beszédet: „Vala egy Istentől küldött ember, kinek neve János.” Roszszul tette, mert ezeket a szavakat ő is, hallgatósága is Szobieszkyre értette, pedig ezek senki másra nem illenek és nem is vonatkoznak, mint Keresztelő Jánosra. Az advent prófétájának még nagyobb és nehezebb feladata volt, mint a hadvezető lengyel királynak: emberi lelkeket kellett a lelki sötétség ostromzára alól felszabadítani, a Megváltó útját e világban egyengetni és előkészíteni.

A Messiást váró világnak szüksége volt Keresztelő János előkészítő munkájára, s ma is minden várakozás, melytől a Megváltóban való hitünk elmélyülése függ, előkészülettel kell, hogy járjon.

Az iskolai év vizein kikötőhöz közeledik a főiskola hajója, az árbockosárból régen észrevették már a szünidőt mindig sóvárgó diákszemek: Karácsony a láthatáron. Azonban hadd kérdezzük meg, hogy a fedélzeten minden készen van-e a kikötéshez? Ahogyan órák előtt egymástól kérdezték, ahogyan többnyire szomorú kimenetelű feleletek vége felé hallani szoktátok, halljátok meg komoly adventi kérdésnek: Készültél? Felkészülve várja-e lelked a mai úrvacsorát s a közelgő karácsonyt? Mert ez az adventi úrvacsora, az egész adventi idő annak a biztosítására való, hogy csakugyan *karácsony legyen* karácsonykor, hogy Krisztus megszületésének emlékünnepén valóban éljen bennünk a Krisztus. Ez azonban nem történhetik meg, ha nincs bennünk odaadó készség a Megváltóban való újabb karácsonyi meggazdagodásra, azért szükséges, hogy megvizsgáljuk az előkészület I. módját és II. célját.

I.

Keresztyén Testvéreim! Sokat kell tanulnunk az előkészítés nagy prófétájától, Keresztelő Jánostól. Az előkészület módjában legelőször önmagunk előkészítésének kötelezettsége foglaltatik. Szembetűnően látszik ez Keresztelő János életében is. Nehéz edzésen kellett néki átmennie. Szülei korán meghaltak, vezetését szinte

közvetlenül maga az Isten vette a kezébe, s a *pustát* tette iskolájává. Megtanulta ott szenvedélyesen szeretni a lélek *szabadságát*, tanult megalkuvás nélküli bátorságot – mindkettő jellegzetes ősi magyar erény – nem félt a vadállatok üvöltésétől, nem félt a két lábon járó ellenféltől, Heródestől sem, kit Jézus maga is „rókának” nevezett: a puszta komoly, kemény, meg nem alkuvó acélos *jellemmé* nevelte Keresztelő Jánost. Nem volt abban a korban senki, aki nála alkalmasabb lett volna arra, hogy olyan szolgálat bízassék rá, mely egész embert kíván, annál is inkább, mert ez a szolgálat a legmagasztosabb kötelesség volt, ami csak emberre reábiratható: a Messiás közelségének hirdetőjévé, eljövetelének előkészítőjévé kellett lennie.

Miután maga előkészült, hozzáát prófétai tiszte betöltéséhez, az előkészítéshez. Igehirdetése kettős. Ítéletet hirdet és megtérést követel. „A fejsze a fák gyökerére vettetett – hirdeti – minden fa, mely jó gyümölcsöt nem terem, kivágattatik és tűzre vettetik.” S midőn hallgatói belső megrendültséggel kérdezik, mit kell hát cselekedniök, hogy jó gyümölcsöt teremjenek, csupa könnyen érthető, gyakorlati, világos tanácsot ad. A vámszedőknek nem azt mondja, hogy hagyják ott a vámszedő asztalt, hogy vessék el maguktól mindenkitől megvett, sok bűnre alkalmat adó foglalkozásukat, hanem azt kívánja tőlük, hogy legyenek becsületesek, és semmi többet ne követeljenek, mint ami elébük rendeltetett. A katonáktól nem azt kívánja, hogy szereljenek le, s menjenek kapálni, hanem arra utasítja őket, hogy ne patvarkodjanak, ne raboljanak, hanem elégedjenek meg zsoldjukkal. Heródes fejedelem volt, élet és halál ura, de az Isten bátor prófétája nem volt arra kapható, hogy bűnei felett szemet hunyjon, és megalkuvó hízélgéssel olyanformán nyilatkozzék, hogy felséged természetesen kivétel, akinek mindent szabad, hanem keményen szemére lobbantja elsősorban botrányos paráznaságát és egyéb vétkeit is.

Ugyan ha diákok kérdezték volna meg tőle, hogy hát ők mit cselekedjenek, nekik mit mondott volna Keresztelő János? Bizonyára nem azt, amit egy ordináré diáknóta, hogy „ha diák vagy, ne tanulj”, hanem éppen ellenkezőleg: ha *diák tanuló* vagy, akkor *becsülettel tanulj*. Végezd tiszta lélekkel azt a munkát, amelyre Isten olyan kegyelemmel hívott el, mely nem adatik mindenkinek, légy bizonyágtevője annak, hogy benned valóban a tiszta hit és tudás kettős fénye világít!

Kedves Testvérek! Legalább a szent asztal előtt alázatosan be kell vallanotok, hogy *eddig* nem feleltetek meg ennek a követelménynek. Ki-ki őszintén megvallhatja, hogy *eddig* nem volt olyan munkása, fia az iskolának, gyermeke szüleinek, társa barátainak és lakótársainak, mint ez kötelessége lett volna. Ez a bűnbánó beismerés hozzátartozik az úrasztali, de az adventi előkészület módjához is. Hozzá tartozik még azonban az a komoly elhatározás, az a határozott akarat is, hogy *ezután* másképp lesz, ezután keményebb munka, jobb viselkedés és tisztább élet jő. Kezdő tornásztól nem lehet olyan teljesítményeket várni, mint egy sokszoros baj-

noktól, de tőle telhető legjobb igyekezetet, becsületes szándékot és törekvést igen. Ismeritek Nelson híres mondását, amivel tengerészeit harcra lelkesítette: „Anglia elvárja, hogy minden fia megteszi kötelességét.”

Isten nem kíván tőlünk erőnk felettit, de *mindazt* elvárja, ami a hit által megsokszorozott emberi erőből csak kitelhetik. Talán nem kíván oly kemény edzést, mint Keresztelő Jánostól – az árvaságot, pusztát, teveszőr köntöst, sáskatáplálékot –, azonban sok minden van, ami azt bizonyítja, hogy bármily formában is, de mitőlünk is *komoly* készülletet kíván. Lehet, hogy azért adott a családjába keserű gyászt, egész bizonyos, hogy azért tett mindnyájunkat egy sokat szenvedő nemzet fiaivá, egy küzdő egyház tagjaivá, nehéz gazdasági helyzet teherhordozóivá, egy temérdek megpróbáltatást kiállt iskola gyermekeivé, hogy mindezzel módot adjon, ha kell, reáakényszerítsen bennünket arra, hogy az Ő evangéliumára építsünk fel egy becsületes, munkás, szolgáló – használni akaró életet.

Az előkészület módja tehát: alázatosan *bánni*, ha eddig nem éltünk mindenben Isten akarata szerint, *s elhatározni*, hogy minden erővel, elsősorban az istenfélelemből áradó bőséges energiákkal megteljesedve jobban igyekszünk készülni arra az életre, melyre az Úr hívott, nevel, készít, neveltet és készítet bennünket. Az adventi ifjúság lélekben folytonosan növekvő ifjúság!

II.

Keresztyén Testvéreim! Keresztelő Jánostól az adventi előkészület *céljára* vonatkozólag is sokat tanulhatunk. Alapigénk szerint az ő munkájának célja volt: hogy mindenki *higgyen* általa, higgyen abban, aki előtt ő járt – *Krisztusban*.

Korán kelő ifjak, cserkész táboraink hajnali őrszemei előtt kedves ismerős a hajnalcsillag. Zöldes-fehér, vibráló fénye azt hirdeti, hogy nemsokára kipirul keleten az ég alja, nemsokára kél a nap. Keresztelő János is ilyen nap előtt járó hajnalcsillag, napja a Krisztus. És János alázatosan vallja: Mennél inkább feltündöklik az ő élete, annál inkább elhomályosul az enyém, „néki növekedni kell, nekem pedig alászállanom”. Minden hangja Őróla szól, minden előkészítő munkája Őt szolgálja. Halkan kezdi: Jönni fog, egyre erősebben folytatja: már itt van, s a bizonyágtevés határozottságával fortisszimóban hirdeti: Ő az! Az akkori zsidóság fiatalságának legjava ott volt Keresztelő János mellett, őt vallotta vezetőjének, és a prófétának mégsem fájt, hogy elmennek tőle a csodálatos beszédű új Mesterhez. Éppen ez mutatja, hogy János valóban jól végezte az előkészítést, munkája elérte a célját: az általa vezetettek Hozzá mentek, akinek ő bizonyágtevője volt, *hittek a Krisztusban*.

Fontos az előkészület – a bűnbánat, a jobb életre való kemény akarat – de még fontosabb, hogy az előkészületnek folytatása legyen, az akarat tette: a szándék létté váljék. Erre senki sem képes, ha csupán a maga erejére akar támaszkodni. Ezen a ponton kevés akármily szívós akarat, bármily határozott el-

szánás. Ennél a pontnál nekünk is tovább kell mennünk Keresztelő Jánostól, mint az ő egykori tanítványainak ahhoz, aki felé mutat: Krisztushoz. A képmutatás nélküli, tiszta, hívő életet nem osztogatja Isten e világban olcsón, s az ilyen életre nem is képes más, csak akinek az élete összekapcsolódott, egybefonódott a lelki élet titokzatos mélységeiben az egyetlen igazán tiszta és szent étellel, mely e földön emberi testben megjelent: az élő Megváltóval. Az az erő, amely vele összeköt: a benne való hit; azok az alkalmak, melyek ezt az erőt fokozzák, állandósítják: imádság, Ige, úrvacsora. Hitetlenséggel az igazi életet zárnád el oktanul magadtól, míg az előkészület igazi céljával, a növekedő, élő hittel a tökéletes életet ragadod meg, és válsz annak magad is részesévé.

Hadd kérdezzük meg, újra, testvérem: készültél? Így készültél? A bűnbánó, megjobbulni törekvő ifjú reménykedve mondhatja: készülök. A hívő lélek boldogan mondhatja: készen vagyok. Milyen diadalmas kijelentés: készen vagyok! Nem hiába hangzott így Kálvin jelmondata is: Készen és csalárdság nélkül!

Kedves Testvéreim! Bizonyára mindnyájan ismeritek a pataki diákélet szép szavú krónikásának, egykori diáktestvértnek, Komáromi Jánosnak a nevét. Egyik legújabb regényében az *Ordasok*ban talán azok a legkedvesebb, bennünket mindenestre a leginkább megragadó részek, ahol küzdelmes életét élő főiskolánk bujdosó diákjairól ír. Mélységesen megrázó jelenet, amikor elbeszéli, hogy a kurucok vezére hogyan találkozik egy komor őszi napon, vad tiszai nádasban egy fiatal legényekből, fiúkból álló, fekete ruhás, fáradt kis csapattal. „Kik vagytok?” – kérdi tőlük a vezér. S felel közülük a legszálasabb, egy villogó szemű, szálfatermetű diák, a szénior: „A pataki skóla bujdosó diákjai vagyunk, jövünk Gyulafehérvárról, s megyünk a mi kis Jeruzsálemünk felé, Patakra, hogy leszüreteljük az Alma Mater elárvult szőleit, s némi pénzzel térjünk meg aztán bujdosó diáktestvéreinkhez és két tanárunkhoz, ami testben megélemedett atyáinkhoz.”

Ha testet öltene és előnkbe állna most az a sok bizonytalansággal teli jövő, amelynek elébe megyünk, s megkérdezné tőlünk: Én a Jövő vagyok, s kik vagytok ti, akik szembejöttök velem – szeretném, ha ilyenformán tudnánk válaszolni:

A pataki skóla fiai vagyunk, akik készülünk egy nehéz, de dicsőséges magyar életre. Pataki diákok, kik bűnbánó lélekkel, jobbulni akaró szent szándékkal készülünk most is a mi igazi fejedelmi Urunk, Krisztusunk szent asztalához, születésének áldott ünnepéhez. Pataki diákok vagyunk, kik bármily munkatérre is, de az Úr szőlőjében akarunk mindig hittel munkálkodni, kik itt, a mi kis Jeruzsálemünkben az Ő mennyei Jeruzsáleme számára készítgetjük magunkat!

Ha ezt elmondhatjuk, miénk az a jövő, s velünk a kegyelmes Isten.

Ámen.

(Sárospatak, 1931 nov.)

KARÁCSONYI EVANGÉLIUM

(Karácsonyi)

Alapige: Luk. 2: 11.

Kedves Testvéreim! Nincsen olyan szomorú kor, nem jöhetnek olyan keserves évek, hogy az öröm forrása végképpen kiapadna az emberi szívben. A mai időkben is megfogyott talán a mosoly, kevesebb és halkabb lett a nevetés az ajkakon, de másrészt éppen azért tudunk még tisztábban, még igazabban örömet találni a karácsonyban. Kedvünk telik a test ünnepi pihenésében, a kölcsönös jókívánságokban, a karácsonyi kedves vendégjárásban, az ajándékokban, karácsonyfában, a szent estén az ablakok alatt vagy a házakban felcsendülő énekekben; azonban nem felejtünk-e el elsősorban és legjobban annak örülni, akinek a karácsonyt köszönhetjük minden örömeivel és szépségével, aki nélkül soha karácsony nem lett volna. Köszönjük meg Istennek, hogy a karácsonyt annyi boldogság forrásává tette, s örvendezzünk benne tiszta lélekkel, de legfőképpen annak örvendjünk, hogy született nekünk Megváltó, ki az Úr Krisztus a Dávid városában. Szentigénk, most is tudtul adja azt, amivel úgy vagyunk, mint valami megrázkódtatóan meglepő jó hírrel, nem győzzük újra meg újra hallani, hogy valóban testet öltött az Ige, s egyúttal azt is megmondja, hogy mi teszi mélylyé, diadalmas-sá, lélekformálónak ezt a karácsonyi evangéliumot: mert a kised, kinek születése emlékére ünnepet szentelünk: I. Megtartó, II. Úr, III. Krisztus.

I.

Keresztyén Testvéreim! „Nincsen senkiben másban idvesség, mert nem is adatott emberek között az ég alatt más név, mely által kellene nekünk megtartatnunk”, (Csel. 4: 12.) tanítja Jézusról a Szentírás. És a mi Üdvözítőnk teljes joggal viselte és viselheti ezt a nevet, Megtartó, mert viseli azt a munkát, mely ezzel a névvel jár: a veszendő emberi lélek megtartását és üdvözítését. Mily sok kell ahhoz, hogy valaki *minden embernek megtartója* tudjon lenni.

Akik iskolába jártak és járnak, azok tudják, mennyire nehéz dolog még az is, hogy a megtanult ismereteket, a fáradságosan megszerzett tudást az emlékezetben állandóan vagy hosszú ideig megtartsuk. Mindenki, aki ígéretet tett vagy kapott, fogadással vagy esküvéssel kötelezte magát valamire, tudja, hogy sokszor milyen nehéz az esküt, vagy csak egy ígéretet is mindig pontosan és hűségesen megtartani. Édesanyák, kik beteg gyermeket ápoltak már bármily önfeláldozó odaadással is, tudják, hogy milyen keserves, könnyes, s hányszor mégis hiábavalónak látszó igyekezet és fáradság óvni, megtartani a szeretett

gyermek törekeny egészségét. Sokat dolgozó, kenyérért küzdő családfenntartók tapasztalják, hogy mennyi verejtéket és törődést jelent számukra az a feladat, hogy nehéz időkben is megtartották a családot a kenyérnek, ruháznak és tüzelőnek elégségében.

Most gondoljuk el, Testvéreim, hogy nekünk, *mindnyájunknak* szükségünk van állandóan valakire, aki útmutatást ad, amikor annyiszor vakoskodunk tanácstalanul a sötétségben, aki békességet ad, mikor annyira bizonytalan a jövőnk, nyugtalan és zaklatott a lelkünk. Ki ne érezné, hogy *mindnyájunknak* kell valaki, aki segítségünk, szövetségünk, pártfogónk mindennemű szükségünkben, egész életünkben?

Keresztyén Atyámfiai! A karácsonyban *az* adatott nekünk, aki *ezt* a feladatot vállalta, végzi és beteljesíti. Az született nekünk, aki az eltévelyedettet is szereti, aki a beteg bűnös lelket nem elítéli, hanem meggyógyítja, akinek földi élete abban telt el, hogy szüntelenül jót tett, kinek mennyei élete – az élő Isten Szentigéjének bizonyága szerint – most is az érettünk való közbenjárás szüntelen munkája. *Megtartónk* az, akinek a szava a mának kavargó panaszain, káromló lármáján is átszüremlik hozzánk: „Jöjjetek énhozzám mindnyájan, akik megfáradtatok és meg vagytok terhelve, és én megnyugosztlak titeket”. *Megtartónk* az a Messiás, aki bűneink terhét felvette, aki az örökélet reménységét hitünkbe építette. Jóságos kezét Ő teszi fejünk alá halálos ágyunkon, s kezünket fogva lép át velünk a halál küszöbén a mennyei hajlék fényességébe. Hogyne volna hát boldogító örömhír, hogy *Megtartónak*, a *mi* *Megtartónknak* is született a betlehemi kisdéd! Nem szabad azért egyetlen kéznek sem annyira ellankadni, hogy kihulljon belőle az a megbízatás, amelynek megtartása az ő hivatása. A fáradt kezek kulcsolódjanak össze imádságra: minden hitben való kérés megadatik nekünk annak érdeméért, aki *Megtartója* az övéinek.

II.

Még magasabb hang a Karácsony angyali üzenetében az, amely azt jelenti ki, hogy aki nekünk adatott: az *Úr*. Ne vezessen az félre bennünket, hogy a mi Urunk istállóban született, s földi létezésének legelső óráiban még azok a legszükségesebb feltételek is hiányoznak, melyeket ma a legszegényebb anya gyermeke is megkap. Mi talán hajlandóbbak volnánk a mi Urunkat Heródes palotájában keresni, s jobban szeretnénk, ha nem egyszerű pásztorok, hanem országának legnagyobbjai hódoltak volna akkor előtte. A Szentírás pedig egyenesen azt mondja, hogy „szolgai formát vett magára”, s a mi Urunknak földön jártában nem volt hová fejét lehajtania. És mégis a mi hatalmas Urunk Ő. Nem az teszi úrrá, ami rendesen a földi embert: nem az előkelő születés, a pénzzel, kincsekkel teli páncélszekrény vagy a nagy földbirtok.

Az teszi Őt urunkká, hogy *lélekben*, irántunk és minden bűnös iránti szeretetében, az Atya iránti *engedelmességben* olyan gazdag volt, mint előtte és utána soha senki más. Azért Urunk Ő, mert Isten fensége, a mindenható mennyei Atya akaratát öltött megfoghatatlanul és mégis valóságosan testet benne, s lakozott közöttünk. Azért vagyunk mi az Ő szolgálói, mert bűneink rabszolgaságából ő vett meg, ő váltott ki drága áron, nem aranyon és ezüstön, hanem ártatlan, szent vére által.

Urunk tehát Jézus és pedig *legfőbb*, ebből következőleg *egyedüli* urunk. Ebből az is következik, hogy nem szabad úrrá lenni rajtunk senki és semmi másnak, ami ellentétben állhatna Jézus felettünk való egyeduralkodásával. Nem lehet úr rajtunk a vétek semmiféle formájában, a gyűlölködés és elvakult gőg. Nem uralkodhatik rajtunk a csüggedés, kétségbeesés, reménytelenség: ezek nem a mi uraink. Egy Urunk van, akiről azt mondja az Ige, hogy „Úr az Atyaisten dicsőségére” (Fil. 2:11.), aki nélkül semmi sem lett, a mi lett. (Jón. 1: 3.) Ezé az egy Úr a szívünk, sorsunk, eddigi életünk, jövőnk, Ő az, akire mindent rábízhatunk életünkkel együtt. Óh, milyen kegyelmes urunk van benne: hiszen önmagát adta érettünk, így lett általa minden a miénk, mi az övéi, Ő pedig az Istené, szent tiszteletre, örvendező bizalomra indítson bennünket a karácsonyi üzenet: született néktek Megtartó, aki Úr!

III.

Alapigénkben a legmagasabb hang, a legzengőbb harsona azt hirdeti, hogy a mi Megváltónk: *Krisztus*. Ez a sokat hallott – s talán mégsem elégszer meghallgatott drága szó azt jelenti: Felkent. A szentföldön a királyokat szokta a főpap a nagy méltóságra szent olajjal felkenni, olyan volt ez ott, mint nálunk a királykoronázás. Jézus a Krisztus annyit jelent, mint *Jézus a Király*. Megváltói működése királyi győzelemmel kezdődik, melyet a bűn, a kísértő Sátán fölött arat, és királyi áldozattal végződik, az ő kereszthalálával: soha király ennél magasabb, nagyobb áldozatot nem hozhatott alattvalói váltságért és szabadulásáért. Dicsősége, melyben mennyei Atyjával egyetemben él és uralkodik, feljebbvaló, mint minden földi királyé. Bár királysága nem e világból való, mégis kiterjed az egész teremtet világra. Övé az örökélet koronája, s nincs földi kitüntetés, amely fölérne azzal, amit Ő osztogat az övéinek: a választottság tudatát, az üdvösség bizonyosságát. Nincs földi fejedelem, aki fölött ne volna legalább egynek, a halálnak diadala. A mi Királyunk legyőzte a halált is, mert meggyőzte a bűnt, melynek zsoldja a halál. Hogyne tenne boldoggá az a tudat, hogy ilyen Királyunk van. A karácsonyi öröm azonban csak akkor állandósul karácsony után is életünkben, ha felelősséggel párosul. Ha boldogokká tesz bennünket annak a tudata, hogy Krisztus a mi Királyunk, akkor ez az öröm komoly alattvalói hűségre és engedelmességre is kötelez bennünket. Maga a mi Királyunk állapítja meg, hogy nem lehet két úrnak szolgálni. Nemcsak hogy nem szabad, de *nem lehet*, még ha szabad volna is.

Régi, középkori legenda szól egy Gunikó nevű szerzetesről. A legenda szerint a bűnös földi örömökre vágyó szerzetes megunta azt az életmódot, amelyre hivatása kötelezte volna, s hogy vétkes vágyait kielégíthesse, az alacsony, földi élvezetek megnyeréséért eladta lelkét a Sátánnak. A szerződésben azonban kikötötte, hogy a Sátán tartozik neki halála óráját három nappal előbb tudomására hozni. A szerzetes ugyanis úgy gondolkodott, hogy az a Krisztus, ki a keresztfán vele együtt megfeszített latornak is üdvösséget adott, néki is megkegyelmez, ha élete utolsó három napját bűnbánatban és imádságban tölti, így Krisztus ellenségét, a Sátánt rászedheti. Gunikó sokáig üritgette fenéki a tisztátalan élvezetek poharát, míg egyszer a Sátán csakugyan megjelentette néki, három nap múlva meg kell halnia. A vétkes szerzetes ekkor összehívta szerzetes társait, s mindent elmondva nekik, kérte őket, hogy legyenek segítségére a bűnbánattartásban és imádságban. Azonban még el sem hangzott az első imádkozó szó, midőn a szerzetes mély álomba esett, melyből semmiképpen nem lehetett felébreszteni. Öntudata csak akkor tért vissza, amikor társai világi dolgokról beszéltek ágya mellett, mihelyt azonban Isten nevét kiejtették, szerencsétlen társuk újra mély álomba merült. Így ment ez három napig, míg végül a két úrnak szolgálni akaró Gunikó rettenetes kínok között meghalt. Óh, a Krisztus a Királyok Királya. Ereje mindennek véghezvitelére elégséges, de hogy segítségét alattvalói igénybe vehessék, ahhoz *engedelmeskedni* kell a Király akaratának, s *csak az Ő akaratának*. Ha megvan bennünk ez a Krisztus Király iránti engedelmes hűség, akkor valóban teljes a mi karácsonyi örömünk.

Kedves Testvéreim! Elismerjük, hogy aki csak ennek a küzdelmes magyar sorsnak osztályosa, kivétel nélkül sok szenvedés, megpróbáltatás ostroma alatt áll. Szabad-e harcot feladni, bármily nehéz is, szabad-e gyáván és reménytelenül csüggedezni, mikor nekünk is *van, lehet* Királyunk, aki mégis csak hatalmasabb, mint bármely életünket és létünket ostromló ellenségünk, aki erősebb, mint minden ellenfelünk együttvéve, aki által még a legnagyobb, utolsó ellenségen, a halálban is diadalmat aratunk. Áldott a mi Királyunk! Az Ő benne való bizakodó öröm tüzeljen új reménységre, bővülködő hitre minden csüggedésben, és mentsen meg a bűn halálos lelki aluszékonyságától.

Isten hatalma a pusztában a kősziklából is tudott vizet fakasztani, hogy bebizonyosodjék: az Úr akaratának betöltése életet ad.

Nem lehet a jelen oly kietlen, hogy a mostani karácsonyból is fel ne fakadna a diadalmas, megnyugvást adó, mindnyájunkat hálára indító öröm forrása, hiszen: *néki*ünk született a Megtartó, aki Úr, aki. Krisztus. Ámen.

(Vámosújfalú, 1929.)

AZ IDŐ: KEGYELEM

(Újévi)

Alapige: Ef. 5: 16.

Kedves Testvéreim!

„Tűz mellé, házba szorulva”, csendes téli estéken bizonyára mindnyájan hallottatok, vagy magatok is mesélgettek kicsinyeiteknek olyan meséket, melyekben három napig tart egy esztendő, ahol háromnapi munka után egy évi bérrel fizet a mese jószívű gazdája a hetedhét országon át vándorolva szerencsét próbáló legénynek. A mi valóságos életünk mintha ennek a megfordítottja lenne. Néha olyan nehéz csak egyetlen nap is, mintha három másiktól volna összetoldva. 365 napi munkáért szinte alig több mint három napra való bért fizet a mindnyájunk felett megnehezedett magyar élet, hiszen abból a pénzből, melynek a mi asztalunkon kellene kenyérré, a mi fiainkon ruhává válni, az országot megnyomorító, szétdaraboló, reánk elesettségünkben is acsarkodó ellenségeink ellenünk készítik és szaporítják fegyvereiket.

Nehéz idők nehéz esztendeje van mögöttünk, s valószínűleg szintén súlyos feladatok elé állító új éve áll előttünk. Talán ezért van reánk a mai világban különösen nagy hatással az újév, mely tulajdonképpen nem is igazi egyházi ünnep, mégis megtölti a templomokat, s a múlandóságra figyelmeztetett embert odahajtja, ahol az örökkévalóság ígét hallja: az Isten házába. Az újtól mindenki valami jobbat vár, mint a régi volt, különösen akkor, mikor nagyon keserves és nagyon fájdalmas a régi. A reménységnek a reménytelenség a legjobb melegágya. Mikor az ember azt gondolja, hogy rosszabb már nem jöhet, éppen akkor és azért lobban fel benne az új reménység aziránt, hogy a közeljövőnek annál inkább el kell hoznia a jobbat.

Várhatjuk-e és mennyiben az új esztendőben a *boldogabb* új évet, ezt a mindnyájunkat érdeklő kérdést kutatjuk alapigénk világánál, vizsgálva azt, hogy I. mi a hívő ember számára az idő, s II. hogyan kell azt keresztyén módon felhasználni, hogy valóban boldog újévünk legyen.

I.

Pál apostol azt a levelet, melyből alapigénket vettük, az efézusbeli keresztyénekhez írta. Efézus abban az időben Kis-Ázsiának, a mai Törökország területének egyik legélénkebb, legforgalmasabb, gazdag kikötővárosa volt. Különösen virágzó volt a kereskedelem. Kikötőjébe ezerféle portékával megrakodott hajók érkeztek, belőle új árukkal teli hajók indultak, a partokon folyton nyüzs-

gött az alkuvó, csereberélő tömeg, a piacokon a legkülönbélebb cikkek cseréltek gazdát. Az efézusiak előtt az adás-vétel volt az a megszokott foglalkozás, ami itt lakó testvéreink számára elsősorban a földművelés. És Pál apostol e kereskedő város valószínűleg jórészt szintén kereskedő keresztyéneinek írja: „Vegyetek alkalmas időt.” De hogyan lehet időt venni? Hiszen az idő nem megfogható, csereberélhető portéka, hogy azt áron meg lehessen venni. Ára van az időmérő eszközöknek, különböző fajtájú, zsebben hordható, falra akasztható, ébresztő stb. óráknak, de magának az időnek hogyan lenne ára? Ha ez így volna, a gazdag emberek bizonyára nagyon sokáig élnének, mert felvásárolhatnák maguknak az időt a szegényektől, s mégis, sem szegény, sem gazdag nem rendelkezhetik több életidővel, mint amennyit Isten mér ki a számára. Az idő tehát nem vásárolható. Pedig az idő *érték*. Az Amerikából hozzánk került közmondás szerint „az idő pénz”. Ha venni nem is, lopni, tékoználni lehet. Egy-egy családnak, egy nemzetnek mennyi mérhetetlen kárt okozhat, ha tagjai, fiai naplopók és időfecseklők. Mi hát az az idő? Nehéz erre a kérdésre minden tekintetben kielégítő feleletet adni, de mégis, úgy gondoljuk, igazat fogtok nekünk adni, ha azt állítjuk, hogy az idő *mindig az, amivel töltjük, amire felhasználjuk*. Az idő a szorgalmas embernek munka, az élvezet hajhászónak multság, szórakozás, a fősvénynek, kapzsinak pénz, a részegesnek ital. Szóval az időnek az értékét, a tartalmát mindig az az *alkalom* adja, melyre a rendelkezésünkre álló időt felhasználjuk. Most már kérdezzük meg azt is, hogy mi ez a titokzatos idő, mely *van*, és mégis épp oly megfoghatatlan, nélkülözhetetlen, mint pl. a levegő. Mi az idő a hívő ember számára? A hívő keresztyén számára az idő röviden és egy szóval: *kegyelem*. Megértjük ezt, ha meggondoljuk, hogy mint Isten gyermekei életünket Isten akaratából nyertük. Ő mérte ki annak idejét. Ő az, aki akkor szakaszthatja meg az életünk földi fonalát, amikor akarja. Ő az, aki gondoskodik szükségleteinkről, részeltet áldásaiban, tanácsokat ad lelki életünk fejlődéséhez, s minderre Istent az ő felséges akaratából, *kegyelemből és kegyelemmel cselekszi*. Jól tudjuk, hogy Isten azt akarja: ügyeljünk, hogy a földi életben is az örök életre tálltassunk alkalmasoknak. S ezzel szemben milyen gyarló a mi életünk, mennyire kárhozatra méltó. Ha hirtelen, minden előkészület nélkül, most kaszálna le a halál, vajon mernénk-e magunk számításával bizakodni abban, hogy Isten örökéletet ad? Isten mégis szeret, szán, könyörül és kegyelmez. Minden új nap, amelyre felvirradunk, megújult ajándék, kegyelem, alkalom az üdvözülésre, újjászületésre, megterésre.

Valóban, a mi életünk ideje, a mi időnk: *kegyelem*.

Megtetszik ennek igazsága egy történetből is. Angliában egy súlyos politikai vétségért halálra ítélték egy fiatalembert. Az ítéletet másnap reggel 6 órakor kellett végrehajtani. Az elítélt édesanyja az uralkodó előtt térdre borulva. könyörgött kegyelemért. „Nincs kegyelem!”, volt az elutasító válasz. „Holnap 6

órákor a börtöntorony nagy harangjának első kondulásakor a hóhér a lázadót lefejezi.” Az anya. kétségbeesve vánszorgott el, a fiú a siralomházban reménytelen fásultsággal várta rövid életideje gyászos végét, a reggelt, a halált. Lassanként megvirradt, megpördültek a feketével bevont dobok, az elítéltet a vérpadra vezették, a hóhér elővette élesre fent pallosát, s egyszerre két ór kapaszkodott a börtöntorony harangjának földig érő kötelébe, a fiú halálsápadtan várta a halálos csapást, s az még mindig késett, a meghúzott harang még mindig nem kondult meg... Csak mikor sokan a toronyba futottak fel, az ott szem elé táruló látvány magyarázta meg, hogy mi is történt. Lengett nagy ívekben az óriási harang, ércfalához minden ingásnál nagy erővel vágódott a súlyos harangütő, mégis néma volt az érc nyelv: rajta volt egy összetört, vérző test, az anyáé, aki odakötözte magát, hogy mégse konduljon meg a halálharang. Az uralkodót annyira megrendítette ez az önfeláldozó szeretet, hogy megkegyelmezett a lázadónak. Annak a fiúnak az élete azontúl az önfeláldozó szeretet által szerzett *kegyelem* élete volt.

A mi életünk is kegyelemből való élet, a mi időnk is a kegyelem ideje. A Golgota keresztyén *értünk* halálra gyötört Jézus Krisztus szerzette ezt nekünk.

II.

Hogyan kell felhasználnunk a mi időnket, azt a kegyelmet, amelyből élünk? Jóra. Nem lett-e méltatlanná és alkalmatlanná a kegyelemre, aki szabadítását arra használja fel, hogy még nagyobb gonoszságokat kövessen el? Megérdemli-e a gyógyulást az a beteg, kinek a visszanyert egészség, a megújult erő csak arra való, hogy élettékozló bűnökkel még súlyosabb betegséget szerezzen magának?

Az újév úgy lesz *jobb* esztendő, ha *benne mi leszünk jobbak*. Gonoszak a napok, mert gonosz emberek teszik azzá, kik gonoszságuk szennyes folyadékával töltik tele a napok edényét. Ezért a jobb napokhoz *jobb emberek* kellenek, kik áron is megveszik a jóra való alkalom idejét, akik áldoznak, fizetnek is a jóért. Áldoznak érte munkát, takarékoságot, bűnbánatot, szeretetet és könyörületet. Ezen az áron kell vennünk az új esztendőben a jóra alkalmas időt. Van, aki még nagyobb árat sem sajnált értünk, hogy ennek véghezvitelére erőnk legyen. Isten az ő Szent Fia vérén vett meg tulajdon népének.

Hogy azonban a jobbá létel mennyire meddő igyekezet marad akkor, ha életünk *egészeben* meg nem akarunk újulni, hadd mutassuk meg számotokra egy kis történetben is.

Magába szállásának egy komoly órájában egy király őszintén megvallotta lelkipásztorának, hogy most már belátta, hogy mennyi hibával van tele egész élete. S amint egymás után sorolta fel lelki fogyatkozásait, egyszersmind fogadkozott, hogy ettől is, abból is igyekszik majd megtisztulni, megjavulni. „Felség – mondotta végül neki lelki gondozója –, ne haragudjék meg az őszinte szóért,

annyi sok itt a hibás, hogy a sok hiábavaló reparálás helyett ki kell cserélni az egész szerkezetet. Nem elég Felségednek megjavulni: *újja kell születnie.*" Igaza volt, kedves testvéreim. Istent nem lehet azzal lekötelezni és áztatni, hogy sok gonosz cselekedet közepette valaki olykor jót is próbál cselekedni. A belső ember hit által való megújulása, a megtalált és elfogadott kegyelem által való: újjászületés termi meg a jó fa gyümölcsösének természetességével az új élet, jobb esztendő jobb életét.

Egy szabolcsi falu temetőjében nyugszik annak az emlékezetében is áldott földbirtokosnak a teste, ki a pataki főiskolának, az iskola szinte minden diákjának, a mi községünk számos szülöttjének is nagy jótevőjévé lett. Sírkövén egy vers sorai azt adják a tudunkra, hogy bár az ő földi életévének száma 63, de ebből csak azt a 30 esztendőt tekinti igazi életének, melyet korábban elköltözött hitvestársával együtt élt. Meghat és megragad a hitvesi szeretetnek ez a bizonyossága. Azonban arról is van bizonyágunk, hogy egy áldozatos kegyelem, egy üdvözítő akarat is hozzáforrott és hozzáforrhat életünkhöz, s a mi földi életünk onnan számít, belőle annyi számít valójában, ahonnan Krisztus életünk szabadítója, s amennyire Krisztus életünk örökéletre vivő Megváltója lett.

Ezer esztendő országunk is egy szomorú időszámítás idejét éli, mely ma is eszünkbe juttatja, hogy trianoni esztendő nekünk, magyaroknak ez is, már a tizenharmadik a trianoni évek sorában. Ez a keserű időszámítás is akkor múlik el a magyar történelem kalendáriumából, ha nemzetünk a maga fiaiban, *lélekben megújul és újjászületik.*

A téli napok fehér hótakarója alatt, téli ködök fátyla mögött mintha az új esztendőt is a megismerhetetlenség takarója fedezné, a ködös bizonytalanság fátyola takarná titokká és rejtelemmé.

Bizonytalan az újévnek a legelső, még inkább bizonytalan a még hátralévő 364 napja. Bizonyos azonban az, hogy az újévben is a mi örök Istenünk a mi *gondviselő Atyánk.* Bizonyos az is, hogy jó lesz az újévünk, ha mint Benne hívő, hozzá imádkozó, Fia által újjászületett, megújult lelkek élünk abban.

Ilyenkor, újév első napjain el szoktuk egymást halmozni kölcsönösen jókívánságokkal. A posta is újévi üdvözléseket visz a legtöbb házba. A lapokon rendesen négy betű áll: B. Ú. É. K., melyek a boldog újévet kívánást tolmácsolják.

Itt, az Istennek házában, az újévi istentisztelet Istentől megszentelt órájában hadd kívánjunk mi is néktek jót Istentől. Kívánjuk a lélek megújulását, a megújult lélek számára a hitben járó református keresztyén élet B. u. é. k.-ját: „Bízzál Uradban és kövesd!” Ámen.

(Hernádszentandrás, 1931.)

AZ IDŐ URA

(Újévi)

Alapige: Ézs. 41: 22.

Keresztyén Testvéreim! A mai napon van éppen két éve annak, hogy az 1931. év első napján utolszor hirdettük előttetek az Úr örök ígését. Az az esztendő az Isten akaratából olyan szomorúságot hozott a tihozzátok szóló igehirdetőre, hogy nem adhat Isten oly hosszú életet, hogy annak minden további esztendejére ne jusson valamennyi belőle. Nem tudjuk, emlékeztek-e még valamire a két év előtti prédikációból. Mi emlékszünk, mert azóta is valljuk, még inkább valljuk: az idő kegyelem, az idő alkalom.

Tireátok is sok mindent hozott az azóta elfolyt idő, mindnyájunkra sok-sok mindent hozhat az előttünk álló idő: a jövő. A mostani újév küszöbén is valami szorongó félelemmel, habozó tanácstalansággal áll meg sok ember, ez az érzés megtelepszik mellettünk a templomi székben is. Alig van alkalom, amikor annyira érezné az ember a maga gyarló, véges, tökéletlen *ember* voltát, mint mikor az idővel áll szemben, azzal a jövővel, melynek egyetlen következő óráját sem tudja biztosan kiszámítani. *Az ember nem ura az időnek.* És *nem szabad az sem, hogy szolgálja* legyen annak, vak eszköze, gyámoltalan játékszere az egymás után következő napoknak. Alapigénk éppen arra mutat rá, hogy az időnek, a jövődönk egyetlen ura: az Örökkévaló Isten. Ki más lehet az, aki megjelentheti, amik történni fognak, aki tudja minden dolgok kezdetét és végét, mint a mi Mennyei Atyánk. Isten az idő Ura, Ő uralkodik a jövő felett, s a hívó ember kell, hogy néki, az egyetlen Úrnak szolgáljon, I. akkor lesz áldott a jelenje, II. reménységgel teljes a jövődője.

I.

Nem lehet annak áldott a jelenje, aki csak a jelennek akar élni, s nem gondol arra, hogy a mindenkori jelenben az örökkévaló Király engedelmes alattvalója legyen. A mai világban különösen annyira el vannak szaporodva a csak mának élő, nem törődöm emberek, hogy nincs az a kis falu, amelyikbe ne jutna közülük. A jelszavaik ilyesmikből állanak: „lesz, ahogyan lesz”, vagy „sohse volt úgy, hogy valahogy ne lett volna”; mindkettő szép magyar közmondás lenne, ha ki nem maradna belőle a gondviselő Istenbe vetett gyermeki bizalom. A jelen rabszolgái közt sokan vannak olyanok, akik – mert minden órának igyekeznek leszakasztani a virágát – csakhamar testi és lelki pusztaságban fogják magukat találni, mert aki csak tépi a virágot, de sohasem plántál, az mihamar kifogy a tépnivalóból. Valami

vak önzés az, ami eltölti az ilyen gondolkodású embert, amely önzés annyira sem előrelátó és okos, hogy önmagának tudna valamiképpen használni. Még kevésbé lehet hasznára másoknak, még akkor sem, ha ezeket a másokat nem hitsorsosainak, honfitársainak, hanem hozzátartozóinak hívják is. Az ilyenek a holnapi tűzokat mindig odaadják a mai verébért, s ha a testük holnapjával nem törődnek, még kevésbé van gondjuk a lelkük holnaputánjára és halálutánjára. Egy régi példaszó szerint minden forintban három garas van, az életé, becsületé és takarékoságé. Az első arra való, hogy magunk és hozzátartozóink szükségait fedezze, a második a másokon való segítségre szolgál, a harmadikat rossz napokra kell bölcs előrelátással félretenni. A jelen szolgálai azonban, ha hozzájuk kerül is a ritka forint, minden garasát elköltik, a becsületét és takarékoságát is. De nagyon sokszor megfigyelmezteti az Isten pedig az ilyeneket arról, hogy mi itt csak jövevények és zsellérek vagyunk, akik itt a *jövendőt is kell, hogy keressük*. A sok példa közül csak egyet hallgassatok meg. Pár évvel ezelőtt egy borsodi faluban nagy szilveszteresti mulatságot rendeztek. Zengett a zene, keringtek a táncoló párok. A környék egyik folyton mulatozó fiatalembere virágos kedvében túláradó viharos lelkességgel kiáltotta bele a jókedvű tömegbe: „Hét orvos van itt, sohse halunk meg!” S a következő pillanatban, az ó esztendő utolsó negyedórájában holtan esett össze, és nem tudtak rajta segíteni, pedig csakugyan hét orvos volt ott.

Érdemes-e csak annak a jelennek szolgálni, amely minden pillanatban elfut tőlünk, folyton továtűnik előlünk, amelyet éppen úgy nem lehet megfogni, mint az ujjaink között tovafuló folyóvizet. A jelen minden múló percének arra az örök és mozdíthatatlan valóságra kell figyelmeztetni, aki Ura az időnek, aki Krisztus által szerető és gondviselő Atyánk. Mindig az a jelen áldott és tartalmas, amelyet megtölt az idők feletti Atyának való engedelmes szolgálat. Nem nyomasztanak senkit a gondok, aki legfőbb gondját Őreá vetette. Nem kell aggodalmaskodni a holnap felől senkinek, aki *először* Istennek országát és annak igazságát keresi.

II.

Kedves Testvéreim! Alapigénk, midőn hangsúlyozza, hogy Isten az idők Ura, rámutat az ember tehetetlenségére a jövővel szemben. Ki volna képes megjelenteni a jövőt, a jövőből csak egyetlen, következő napot is? Isten felségjoga, hogy egyedül ő ismerje annak minden titkát, kinek egy tekintetében jelen vannak múltak és jövődők. És a tévutakon járó ember mennyire megsérti, vagy legalább itt is igyekszik megsérteni Isten fenségét. Hiszen amennyire hiba az, ha valaki a mának a rabja, éppen olyan bűn a holnap, a jövő feletti túlzott aggodalmaskodás és szorongás. A szertelenül aggodalmaskodó ember tulajdonképpen Isten gondviselő hatalmát és szeretetét tagadja, és éppen úgy rab-szolgájává válik az időnek, mint akinek a jelen kiélvezése a legfőbb gondja. Ez a család is nagyon népes, félek, hogy közöttünk is akadnak tagjai. Ebbe tartoznak

azok, akiknek a szájáról soha le nem szakad a panasz, akik még ha jól folynék is az életük sora, úgy tesznek, mint a rossz katona, aki a partról lefelé menve is azon kesereg, hogy mit ér ez, ha egy másik partra újra fel kell menni.

Ebbe a családba tartoznak a Luca-napi, szilveszteri és újévi babonák rabjai, akiket nem lát a templom, de annál többször a javasasszony háza, akiknek ajtaja elől üresen, sőt megszidva megy el a koldus, de tele szakajtó lisztekkel a kártyavető cigányasszony. Vajon megérdemli-e a keresztyén nevezetet az, akinek az álmoskönyv a bibliája? Pedig az ilyeneknek mi is meg tudnánk jósolni a jövőt. Olyan lesz, mint a jelenjük: tele ingadozó bizonytalansággal, állhatatlansággal és elégedetlenséggel mindaddig, míg meg nem állnak, vissza nem fordulnak tévútjaikról, amíg eszükbe nem veszik azt, ami oly világosan állott gályarab elődeik előtt a legmélyebb és leggyötrőbb szenvedések közepette is: „Térj magadhoz drága Sion, van még neked Istened!”

Milyen gazdag lenne az az ember, aki ismerné a jövőt, drága pénzen fizetné minden tanácsát, s azok szerint igazodna mindenki. Gazdag az Isten, az idő Ura, aki ismeri a jövőndőt, aki adja az ő igaz tanácsait, bölcs útmutatásait az ő Igéjének hirdetésében, a mi hibánk, a mi felelősségünk, ha azt meg nem hallgatjuk, vagy ha meghallgatjuk is, de meg nem fogadjuk, és nem követjük.

Pedig a jövőnkben benne van – amint ezt szintén az Igéből tudjuk – a mi megítéltetésünk és számadásra vonásunk. Egész bizonyosan benne van a halálunk. Vajon éppoly bizonyosan az üdvösségünk is? Akinek hite van a Megváltó Istenben, az Ő Szent Fia áldozatával megbizonyított szeretetében, annak a jövőjében ott van az üdvösség drága kincse, amit hívő reménység formájában bírnunk már most a jelenben is.

Jövőnk az Isten kezében van, s azért van jó helyen. Milyen jó ott tudni minden dolgunkat, szeretetünk minden tárgyát az Isten kezében. Ott van egyházunk, nemzetünk sorsa is. Panaszkodunk a költővel, hogy „rég veri már a magyart a Teremtő, azt se tudja, milyen lesz a jövőndő!” Lesznek-e jó napjaink? Addig nem, míg Istenről nem akarunk tudni. Ha nemzeti jövőnket is Isten kezében tudjuk, s vezetését az ő kezétől várjuk, áldott és reményteljes lesz az is, mert a jó Isten kezéből csak jó jöhet. Nem tudjuk, mit akar velünk az újévben? Jó is, hogy annak örömeit és bánatait elleplezi az ő akarata előlünk. Azonban azt egészen biztosan tudjuk, egész bizonyosra hirdetjük, hogy az Istenhez és egymáshoz fűző szeretetnek az újévben is minden bizonnal hasznát vesszük. Olyan kincs ez, mely nemhogy fogyna a múltó napokkal, sőt inkább növekszik, mert mennél többet építünk belőle életünkbe, annál több lesz. Ez a szeretet adja meg most is nekünk a *ma* áldott békéjét, a holnap, az egész év bízó reménységét. Ha éltet az Isten, néki éljünk, ha elhív, néki haljunk. Ámen.

(Hernádszentandrás, 1933.)

ÍGY SZÓL AZ ÚR!

A Soli Deo Gloria virágvasárnapi konferenciáján.

Alapige: Ézs. 65: 24.

„Mielőtt kiáltanának, én felelek, ők még beszélnek és én már meghallgattam.”

Kedves Testvéreim!

Hadd kérdezzük meg – nem olyan feddőző szomorúsággal mint a költő, hanem reménykedő, bizakodó hittel – „virág vagy te, hazám ifjúsága?” Mert ha igen, ha ez a Lélek által az egész országból gyűjtött sereg kikeleti, vetésszendülésében, tavaszi virágzásában is biztos ígérete tud már lenni a nyári aratás és őszi gyümölcsszüret bőségének: nincs ennél virágvasárnapibb gyülekezet. Ha nem így volna, ha ez az ifjúság csak levél lenne az egyház és nemzet fáján: a virágvasárnapkal egy igazán szomorú, húsvét nélküli nagypénteket is kellene ünnepelnünk. Azonban, ha Isten megengedte, hogy termővirágok tengere lehessen ez a közösség, a virágvasárnapi hozsannánkba már most belevegyülnek a húsvét és pünkösdi himnuszainak akkordjai. Akkor valóban királyi útja van itt a virágvasárnapi Királynak: Istennek kedves áldozatul felemelt szívekre léphet, élő áldozatra felgyűlt szívekbe léphet.

Ez az igehirdetés a ma reggeli bibliatanulmányozás összefoglalása is kell, hogy legyen. Ahelyett, hogy sok részletkérdésre külön-külön felelnénk, hadd válaszoljon minden kérdésre az Ige, s belőle mostani alapigénk, mely sok tekintetben összefoglalása *minden* bibliatanulmányozásnak. Minden bibliatanulmányozás Isten akaratát keresi és akarja megtalálni, minden igeolvasás kérdésre vagy kérdésekre akar feleletet nyerni. Íme, halljátok, mit mond alapigénk: „Mielőtt kiáltanának, én felelek, ők még beszélnek, és én már meghallgattam.” Az a lélegzetelállítóan fontos üzenet van benne ennek az egész konferenciának a számára, hogy Isten nemcsak hogy minden felvetett és felvethető kérdésre felel, hanem mielőtt mi felvetettük volna ezeket a kérdéseket, Ő már előbb megadta rá a feleletet, mielőtt mi kérdeztük volna Őt, Ő már *felelt*. I. Felelt nekünk Isten minden kérdésünkre az Ő Fiában, és II. várja az Ő feleletére a mi viszontválaszunkat.

I.

Alapigénket a fejezet 13. és 25. versei teszik mérhetetlenül fontossá. Mindkét helyen – mint hitelesítő kettős pecsét – kétszeres nyomatékkal figyelmeztet bennünket a Szentírás: *Így szól az Úr!* Amit alapigénkben hallottunk, azt az ő prófétájának szája által az Isten maga mondja, annak az ígértnak az igazságaért maga az

Úr vállalja a garanciát. És ami a próféta lelkében egy boldog jövő, egy Istentől ígért kegyelmi idő számára ígért jóslat volt, azt valóra váltotta az az Isten, aki úgy szeretett bennünket, hogy az Ő egyetlen Fiát adta érettünk, hogy aki hisz, el ne vesszen, hanem örök élete legyen. A próféták nem azért lettek jövőmondók-ká, mert kedvük tellett volna a jövőmondásban, vagy valami személyes hasznot húztak volna abból, hanem azért, hogy nekik, akik Isten ígését szolták, feltétlenül igazuk legyen. Ha nem lehetett nyilvánvaló és szemléltető igazságuk a maguk kietlen, hitetlen jelenében, igazuk kellett hogy legyen a jövőben, igazat adott nekik az örök jelenben élő, idők feletti Isten, aki akarja és meg is valósítja, hogy az Ő üzenetéből egyetlen jotta se maradjon teljesedés nélkül. Azért van igaza és csak *addig* van igaza minden életnek, ennek az ifjúságnak is, amennyiben és ameddig az Ige alapján áll. Ha nem lehetne az Ige alapján igazán álló ifjúságnak nyilvánvaló igazsága a jelenben, napnál fényesebben be fog az bizonyulni a közeli és távoli jövőben, mert a saját Igéjéért Isten teljes felelősséget vállalt.

A próféták minden jövődölése Krisztusban igazolódott be, azért szemléltethetjük mi is az Ézsaiás prófécijának szavait a magunk számára a Krisztusban. Ő benne lett valósággá, hogy Isten minden kérdésünkre már megfelelt Őbenne minékünk, mielőtt bármit is kérdeztünk volna Tőle.

Az emberiség lelki története az Isten utáni kérdésnek a története is. Halandók keresték itt mindenkor – tudatosan vagy öntudatlanul – az Örökkévalót, tökéletlenek a Tökéletest, ingadozók a Mozdíthatatlant, tanácstalanok az Igazságot. Ezer *hangja, módja* kutatható és mutatható ki annak a ténynek, hogy nincsen kor, amelyben az emberi lélek legvégső és legnagyobb kérdése végeredményben ne az „Istenkérdés” lett volna. Pogány vallások primitívségeiben, a XX. század „modern emberé”-nek babonáiban és kabaláiban egyaránt ez a nyögő-nyöszörgő feleletsóvárgás tükröződik.

Ezekre a kérdésekre sok felelet hangzott el. A vallástörténet vallásaiban, bölcsészeti rendszerek úgy vélt igazságaiban komoly és tiszteletreméltó *emberek* sokszor és sokféle feleletet próbáltak adni az Isten utáni, iránti kérdésekre Istenről. Értékesek lehetnek ezek a válaszok, de nem lehettek döntők, nem véglegesek, mert emberek feleletei voltak Istenről, s nem embereken felüliek Istentől.

Pedig akinek élő, bizonyos hite van a személyes Istenben, annak az Isten, éppen mert személyes, személyesen kell, hogy feleljen. Csak az *ilyen* felelet lehet az igazságot éhező, szomjúhozó *lélek* megelégtetése, minden más, emberektől eredő felelet csak az idegek ideiglenes csillapítója, a vívódó értelem átmeneti megnyugtatója lehet, de a nyugtalan emberi szív csak az *élő Istenben* nyugodhatik meg.

És az *élő* Isten nem nézte tétlenül ezt a lebírhatatlan, el nem fojtható sóvárgást, hiszen Ő ébresztette és ébreszti azt fel mindenkor. A kérdésnek azért kellett kinnosni és nyugtalanítani a lelket, hogy alkalma nyíljon egy már készen lévő felelet

meghallgatására és elfogadására: Fiam vagy, Atyád vagyok. Ennek az öröktől fogva készen lévő feleletnek a kinyilatkoztatására lépett be az ígéretek elhangzása után, az idők teljességében, testben az Úristen élő szava, testet öltött Igéje, az *Úr Jézus Krisztus*. S nem elég róla azt mondanunk, hogy ő úgy szólt, *mintha* az Isten szólt volna általa: *valóban* Isten szólt általa: „Én és az Atya egy vagyunk. Senki sem jöhet az Atyához, hanem csak én általam. Az a beszéd, amelyet hallotok, *nem az enyém, hanem az Atyáé*, aki küldött engem. Ez az én szerelmes Fiam, Őt hallgasátok.” Íme, Isten *benne maga* adta meg a *módot*, hogy az ő feleletét, szavát felfogjuk, megértsük, és annak boldog alázatossággal engedelmeskedjünk. Ezért lesz minden más, emberi módon választott út zsákutcává, melyek sokkal inkább elvezetnek Istentől, mintsem hogy közelebb vihetnének hozzá. Krisztusban *felelt* nekünk Isten, mielőtt kerestük és kérdeztük volna Őt. Az újszövetség nyelvén: „Ő szeretett *előbb* bennünket.” Éppen megfordítva történik, mint ahogyan mi el szoktuk gondolni: Nem mi szólítjuk őt először, nem mi kiáltunk előbb Hozzá, hanem Ő *hív*, Ő *szólít* először *s nekünk kell erre feleletet adni*.

Mikor hív, mikor szólít az Isten? Talán éppen akkor, mikor te legjobban ostromolod a feleletért. Mikor szoktak az emberek többnyire Istenhez fordulni? Akkor veszik kézbe az imádságnak az Isten világához kapcsoló szent telefonkagylóját, mikor nagy bajban vannak, és míg kétségbeesett önzéssel kiabálják bele a beszélőtölcserbe: „Mentők, segítség, nagy baj van!”, – elfelejtik, hogy az imádságtelefonnak nemcsak beszélőtölcseré, hanem *hallgatókagylója is* van, és a saját szavuktól, az *emberi* szótól nem hallják a hozzájuk szóló Isten szavát, aki meghallgatott már, mielőtt mi beszéltünk, s adta az Ő tanácsát, öröktől készen lévő feleletét szent Fiában, a mi közbenjárónkban, mert Ő van az imádság-távbeszélőnek mennyet a földdel összekapcsoló középpontjában. Az Isten feleletét szomjazó imádság nem azzal kezdődik, hogy hallgasd meg Isten az én akaratom, hanem legyen meg a Te akaratom, nem úgy folytatódik, hogy szólok, kérdezek és felelj, hanem „Szólj Uram, mert hallja a Te szolgád”, aki tudja, hogy mielőtt ő szólhat, Te már meghallgattad őt, s mielőtt ő kérdezett, Te már feleltél néki.

II.

Mindezekből kiviláglik, hogy alapvető különbség van ama „hit” között, amely Istent akarja hívni a maga szolgálatára, s ama *hit* között, melyre Isten hívott el öröktől fogva az Ő Fia által az Ő dicsőségének szolgálatára. Az első hívásra nem fog felelni az Isten, téves számon kerested, a második esetben Ő hívott fel, Ő hívott el téged, és neked kell néki felelni: Istennek a felelete tehát egy neked szegeződő *kérdés*, egy reád irányuló *ajánlat* is. Nem azt ajánlja, hogy életünk külső terheit elveszi, minden szenvedéstől mentesít, hogy itt szerencsés és külső sikerekben gazdagga tesz. Krisztus – Isten öröktől fogva való feleletének teljessége – többek között abban is az Atya igaz Fiának bizonyult, hogy nem egy külsőleg

boldog, hanem bensőleg megbékélt, mert megváltottságáról megbizonyosodott emberiséget akart. Istennek az ajánlata, Krisztusnak egész munkája, a Szentírás minden parancsa, tilalma, ígérete, biztatása, vigasztalása a *lélekre* vonatkozik. Ezért kérdezi a leggyakorlatibb, sőt legüzletibb szavak egyikével a Megváltó: „Mit használ az embernek, ha az egész világot megnyeri is, *lelkében* pedig kárt vall.” Ezért a halhatatlanságra, örök életre rendelt lélekért kérdezősködik Isten a virágvasárnapi Király élő feleletében: Hány éve múlt már, hogy utánad kérdez, s hány esztendő akarsz még várni a *magad* feleletével, testvérem? A te lelkednek királya magával hozza minden kérdésre a feleletet. Nemcsak Isten iránti kérdezősködésed feleletét találd meg nála, hanem a magad élete talányának a megoldását is. A keresztfán vonagló test, a húsvéti üres sír éppen elég feleletet adnak a magát kinyilatkoztató Istenről a mi számunkra. Hadd ismételjük: *ott van* a mi nekünk szóló válasz, *minden* válasz. Minden kérdésre, amit az emberiség milliói valaha kérdeztek és kérdezni fognak, elhangzott a felelet: *Krisztus*. Ha vannak részletkérdéseink, különleges problémáink, azoknak a megoldása is ott van, mert *minden rész benne van az egészben, Isten pedig egészen és maradék nélkül felelt a Krisztusban*: Az ajánlata az, hogy keresd *először* ennek a királynak országát és annak igazságát, azután *minden* megadatnak tinéktek. Az ajánlata az, hogy a magyar ifjúság tisztázza *először* a Krisztusban Atyánkká lett Istenhez való viszonyát, s akkor és ezáltal, csakis akkor és csakis ezáltal minden részletkérdés, minden kínzó problémája megoldása megadatik néki.

Isten felelete nemcsak ajánlat, hanem egyben *kérdés* is, mely a mi feleletünkre vár.

Ez a kérdés *bizalmi kérdés*, s úgy hangzik, hogy vállalod-e *ennek* az ajánlatnak *minden feltétel nélküli* elfogadását, vállaljuk-e akaratumnak az Ő akarata alá való kikötés nélküli rendelkezését. Isten feleletét semmi részében meg nem értettük, ha az ő feleletének erre a pontjára kész nincsen, vagy legalább is megszületően nincsen egy végleges, bátor *igen*. Van-e, lehet-e valami aggályunk és ellenvetésünk, ha a legnagyobb titok megoldódik a számunkra: *Isten maga szólt személyesen hozzánk az élő Krisztusban*. A mi gyámoltalan, ügyefogyott szegényes akaratumkat mernők-e szembeszegezni az Ő leírhatatlan, tökéletes akaratával?

A nagypénteki keresztre feszítés a világtörténelem legmerészebb kísérlete volt arra, hogy emberek akarata írja elő, hogy mi történjék az Isten világában, és abból is valami homlok egyenesen *más* derült ki, mint amit minden emberi számítással várni lehetett volna: a halálból az élet, az eltemettetésből a feltámadás.

Nem lehet az Isten kérdésére más viszontválaszunk, mint az, hogy hálás, alázatos lélekkel szeretnénk, *akarunk* engedelmes eszközei lenni ennek a leírhatatlan, diadalmas, üdvözíteni akaró isteni akaratnak, melyről *bizonyos tudomásunk van* a mi Királyunkban, Urunkban, a Jézus Krisztusban.

Kisdiák korunk egyik annyiunknak kedves regényében; Verne „Rejtelmes Sziget”-jében olvastuk azt a megható fejezetet, mely arról szól, hogy a sziget gyarmatosai hogyan találják meg annyiszor keresett, titokzatos jötevőjüket, a Nautilus legendás kapitányát. A maguk minden fáradtsága, keresése hiábavaló volt. S mikor már letettek arról, hogy valaha is nyomára akadjanak jötevőjüknek, primitív távírójuk berregni kezd egy sötét éjszakán, s megdöbbszent szemük előtt kirajzolódik egy talányos üzenet: „Kövessétek az új huzalt”. S most, amikor jötevőjük maga akarta, hogy megtalálják őt, az új huzal elvezeti őket a Nautilus földalatti rejtekéhez, a haldokló Nemo kapitányhoz.

Kedves Testvéreim! Ennek az ighirdetésnek a fonala hadd vezessen rá teljes bizonyossággal az élő Isten szent ígéjének, mostani üzenetének világos igazságára: Mielőtt kerested volna, Ő talált meg, mielőtt kérted volna Ő felelt, nemcsak a régmúltban, hanem *most is jelentő módban*, jelen időben, mielőtt hívtad volna, Ő hallgatott meg. Igéjében az ő Néked szóló hívásának csengője csengett, most már *Te* felelj néki boldog engedelmességgel: „Halló, itt egy megcsonkított ország földjén egy megpróbált nemzet fia: a magyar református diák hallotta a Te szódat, itt vagyok, Uram, szolgálatodra készen; s mivel Te kell, hogy rendelkezél velem, szólj mit akarsz, hogy cselekedjem?”

Mert az Ige, a mi nyelvünkben a *cselekvés* szavát is jelöli. *Tett* annak Istentől megszentelt és megáldott hirdetése, *tett* annak lélek szerinti meghallgatása, de légfőképpen cselekedet annak *megtartása és követése*.

Az Úristen tegye ennek a gyülekezetnek minden tagját a virágvasárnapi Királynak ne csak nézőivé; az élő Igének ne csak hallgatóivá, hanem *követőivé*. Ámen.

(Budapest, Kálvin-tér. 1933. ápr.)

A GOLGOTA-HEGYI BESZÉD

(Nagypénteki)

Édesanyámnak fiúi szeretettel ajánlom.

Alapigék: Luk. 23: 34a; 42: 43; Ján. 19: 26-27.

Kedves Testvéreim!

Sehol sem láthatjuk mélyebben és szívbemarkolóbban, hogy mi az emberi bűn, és mi az isteni kegyelem, mint a Golgota hegyén... Ezen a *másik* hegyen. Nem árad róla oly magával sodró erővel és bőséggel az új evangélium, új élet örömhírének élő vizeitől duzzadó folyama, mint a Genezáret tava mellettiről. A Golgotán csak hétszer szól a Krisztus. Az első nagypéntek előtt sok évszázaddal előre megjósolta az Isten lelkétől ihletett próféta: „Kínoztatott, pedig alázatos volt, és száját nem nyitotta meg, mint bárány, mely mészárszékre vitetik, és mint juh, mely megnémul az őt nyírók előtt, és száját nem nyitotta meg.” (Ézs. 5. 3:7.)

Hét rövid, testi kintől szaggatott: mondatban megtöri mégis a halálvergődés feszülő csöndjét, és ezek a kijelentések úgy vonzzák magukhoz a mi gondolatainkat is, mint a mágnes a vasszemcsét.

Nem Megváltónk testi szenvedését akarja ecsetelni ez az igehirdetés. A test szenvedése nem eléggé „újság” előttünk. Az ókor cirkuszporondjain, a középkor kínzókamráiban, a mi korunk orosz börtöneiben volt és van ma is elég szenvedő, akik hosszú és borzalmas testi gyötrelmeket állnak ki. Félő, hogy annak átérzése is csak múló részvétet váltana ki belőlünk. A szenvedő Krisztusban is a *beszélő*, minden szavában Igét szóló Krisztust lássuk és hallgassuk meg elsősorban! A testnél mindenkor több a lélek, még Krisztus Urunk megfeszített testénél is *több az ő igéiben megnyilatkozó lelke*. Ő maga tiltja meg utolsó földi útján, hogy könnyen ébredő, hamar elvesző részvéttel őt sirassák. (Luk. 23:38.) A mi nagypénteki gyászunkat is az szenteli meg igazán, az teszi valóban mélyé és igazzá, ha készségesebb, megnyílóbb lélekkel, mint bármikor, meghalljuk, megértjük az Ő keresztfán mondott Igéit, gazdagodunk és épülünk általuk. Három kijelentését vizsgáljuk most Krisztusnak, I. a közbenjáró, bűnbocsátó irgalom, II. az ajándékozó kegyelem, III. az elfogyhatatlan szeretet igéit.

I.

Az első ige így hangzik: „Atyám, bocsáss meg nekik, mert nem tudják, mit cselekesznek.” Úgy tetszik, Kedves Testvéreim, mintha egy szavakba nem foglalt párbeszéd utolsó mondatát hallanánk ezekben a szavakban, egy emberi szemek előtt láthatatlan párviadal győzelme kiáltana ebben a pársoros imád-

ságban. A földi hivatása, megváltói munkája kezdetén álló Krisztust háromszor kísérti meg az ősi ellenség, a Sátán. És amikor Jézus mindannyiszor diadalmaskodott, „eltávozik tőle egy időre.” (Luk. 4:13.) Egy időre, hogy ott kísértsen ismét a Péter lelkületében, hogy bemenjen az áruló tanítványba, s az utolsó vacsora estéjén diadalmaskodjék Júdásban. Vajon elmaradt volna innen, a fájdalom hegyéről, melynek keresztjét az ő általa bujtogatott emberi gonoszság ácsolta? *Akik nem veszik komolyan a Sátán valóságát, el sohase feledjék, hogy Krisztus mindig komolyan vette.* A Sátánnak nem volt Golgotája, nem feszítettet meg, de ott volt a Golgotán, legfélelmesebb kísértéseit talán éppen ekkorra tartogatta. Mintha hallanánk a hamis részvét ruhájába öltöztetett suttogásait: melyik fáj jobban? Az átvert kezed vagy az átszögezett lábad? Vagy a szíved? Bizony, mekkora kegyetlenség! Nézd csak, Mester, milyen vérszomjas még mindig a farizeusok és írástudók tekintete. Hallod, hogy milyen aljas szavakkal gúnyol és szidalmaz az a csoport ember, pedig fele ott volt azok között, akiket szeretetből és szánalomból megvendégtél az ötezerrel? Nézd csak, ott van a kiáltozók közt a néma, akinek a nyelvét te oldottad meg, ott rázza feléd az öklét a béna, akinek a karját te gyógyítottad meg! A zsoldosok éppen most vetnek kockát egyetlen köntösödre... Oh, szegény Jézus, lásd milyen durva, hálátlan, aljas söpredék az ember, lelke fenekéig romlott, utálatos fajzat, csak nem szeretsz még most is valamit benne és rajta. Ha meg kell halnod, halj meg magadért, zárd ki ezeket az utolsó órák érzései és gondolatai közül, vesd meg őket, utáld meg, gyűlöld meg az embert!

Így beszélhetett a Sátán, vagy ha nem is szólt, ott volt ezzel a borzalmas kísérettel: *elvenni az embert megváltani akaró Megváltótól az emberszeretetet.* S a fájdalmak embere, aki a körötte tolongó sokaságban nem talált egyetlen fejet, egyetlen arcot, akin tekintete megpihenhetett volna, aki szerető tekintetét szerető szemmel sugározta volna feléje vissza, megtalálja az erőforrást akkor, mikor elszállni készülő lelke megtelik az Atya közelségének erejével: „Atyám, bocsáss meg nekik, mert nem tudják, mit cselekesznek!” – Dehogyan is gyűlölöm az embert, mert gonosz, sőt inkább százszor sajnálom és szeretem, mert tudatlan. A Golgota-hegyi beszéd megvalósítja azt, amit kívánt a hegyi beszéd: „áldjátok azokat, akik titeket átkoznak, imádkozzatok azokért, akik háborgatnak titeket.” (Mt. 5:44.)

Keresztyén Testvéreim!

Nem nehéz engedelmeskedni az emberszeretet parancsának hozzátartozóinkkal, rokonainkkal, barátainkkal szemben. Nem nehéz szeretettel nézni haragú trombitaszóval menetelő katonákra, kipirult arcú cserkészfiúkra, daloló iskolások csoportjára. Az is érthető, hogy szenvedők, gyászolók láttán bennünk is felébred a részvét. Azonban szeretni hálátlan, hűtlen, durva, jóért rosszal fizető, kenyéradásért kővel visszadobó gonoszokat: ehhez több kell, mint emberszeretet. Ehhez hit kell, Istenszeretet, Istenből táplálkozó, emberfeletti, krisztusi,

keresztýén szeretet kell. Ennek a szeretetnek bizonyága, forrása Krisztus első szava a keresztfán.

Nézzünk most bele a magunk szívébe, el kell pirulnunk, mélységesen kell szégyenkeznünk: bűn, hálátlanság, sok szeretetlenség, amit ott látunk. Bocsáss meg nekünk is Atyánk, Krisztusért bocsáss meg, *eddig nem tudtuk, jaj, most már tudjuk*, mostantól tudjuk, mit cselekedtünk, mi nem akarjuk többé az *ilyen* cselekedeteket tovább szaporítani az életünkben.

II.

„Függ már a fán kiterjesztett kezekkel felszegezve”, áldást osztogató, gyógyító jobbát is tehetetlenné rögzítette a keresztfá véres szöge, semmije sincs, köntösén is megosztoztak már. *És van, aki most kér tőle.* „Uram, emlékezzél meg én rólam, mikor eljössz a te országodban!” Ezt a hangot, a végszükségben lévő, szabadulást és erősítést szomjazó emberi szív kérő hangját be nagyon is ismerte Jézus. Jerikóban is ezer hang közül kihallotta, amint kiáltotta, ezer fej közt is meglátta, aki kiáltotta: „Jézus, Dávidnak fia, könyörülj rajtam!” E pillanatban sem hallott semmi mást, csak ezt az esengő, megváltást szomjazó hangot. Nem törődött már a bámészkodók gúnyjával, szidalmaival, a szánakozók jajaival, a kísértő susárlásával:⁵ lelket kellett mentenie, vergődő, emberi lelket, aki most kért és várt tőle valamit.

Nem ismerjük ennek az embernek, a jobb kéz felől függő latornak az élettörténetét. Nem tudjuk, hogy látta-e korábban is Jézust, hallott-e, és mit hallott róla. Az is bizonytalan, hogy fiatal volt-e vagy öreg, siratta-e őt is valaki, vagy nem maradt utána semmi úr az emberi társadalomban. Csak azt, tudjuk, hogy ember volt, akit az írás is gonosztevőnek bélyegez. Bűnös ember, aki azonban megismerte és bevallotta a maga bűnös voltát, akinek a közelgő haláltól már-már elfátyolozott szeme mégis meglátta Krisztusban nemcsak az ártatlant (41. v.), hanem egy olyan ország királyát, amely országról eddig sejtelve sem volt, amelynek végtelen határai csak most, a haldokló különösen éber lelki látása előtt kezdtek megnyilatkozni: „Uram, emlékezzél meg én rólam, mikor eljössz a te országodban.”

Óh, milyen igazán és tisztán látott ez a nyomorult ember! Csakugyan király volt az, aki kifosztottságában, keresztre feszített állapotában, vergődő kínban is olyan ajándékot adott neki, amit teli kincstárakkal rendelkező, tengernyi hadsereg fölött parancsoló földi királyok soha-soha nem adhattak nemcsak egy bűnbánó gonosztevőnek, de dédelgetett kegyenceiknek sem: „Bizony mondom néked, ma velem leszel a paradicsomban”. Van-e olyan kincs, mely felérne ezzel az ígérettel. Vannak itt sokan, akik nagyon szerencsétlennek, elhagyottnak, szegénynek és nyomorultnak tartják magukat. És mégis bizonyosra merjük állítani, hogy az ilyenek közt sincs senki, aki vállalná a szentírásbeli gonosztevő életét,

⁵ bűvös szavak mondásával

büntetését, bűnhődésének és halálának módját. És mégis nem kell-e mindnyájunknak irigyelnünk azt, akit Krisztus maga tett bizonyossá **az** üdvösségéről? Nem, mert „Isten mifelőlünk valami jobbról gondoskodott”. Nem okvetlenül az a sorsunk, hogy esetleg halálunk percében, életünk végső órájában szerezzünk reménységet a mi megtartatásunkról, hanem megadta Isten nekünk azt a lehetőséget, hogy keresztyénségben születve, igehallgatás és igeolvasás által vezetve, imádságos életet folytatva egész földi életfolytatásunkban bizonyosságunk legyen annak a királynak a szabadítása felől, aki a keresztfán függő latornak is tudta a legnagyobb kegyelmi ajándékot, a megváltást adni.

III.

Az elfogyhatatlan szeretet szívbemarkoló igéit az hallotta és jegyezte fel, aki Krisztusnak tanítványai iránt érzett mélységes szeretetét maga is a legmélyebben tudta befogadni és a Mesterre visszasugározni: János apostol. Mária, a fájdalomtól testben-lélekben összetört édesanya aligha tudott lépést tartani azzal a tolongó, zajló sokasággal, mely a katonáktól durván ösztökélt Krisztust a Golgotára kísérte. Mire reszkető lábai, támolygó léptei Jánostól támogatva elvitték a Koponyák halmára, már valószínűleg felemeltetett a reászegzett testtel a kereszt. Mintha látnók a sokaságot. A csúfolódó kiáltásokból, sajnálkozó megjegyzésekből összetevődő lárma hirtelen megszakad, a sokaság meghullámszik, az embergyűű utat nyit: „Helyet, itt van az édesanya.” S odavánszorog egy görnyedt, sápadt, megkínzott, fuldoklón zokogó asszony, összeroskadna, ha egy ifjú erős karjai nem tartanák, s a kereszt alatt ott áll az anya és a leghűségesebb tanítvány.

És ők, akik talán azért jöttek, hogy vigasztalják az emberfeletti kínokat szenvedőt, ők maguk szorulnak leginkább vigasztalásra. Milyen mérhetetlenül gazdag az a szív, mely az irtózatot testi kínban is sugározza a jósnak, a gondoskodó szeretetnek áldott igéit. Mélységes szeretettel köti egybe azokat, akiknek a szíve az emberek között az Ő mindenkihez egyforma szeretettel hajló szívéhez legközelebb állott: „Ímhol a te anyád, ímhol a te fiad!”

Krisztus első csodáját Kánában Mária kedvéért és kérésére tette, utolsó szavainak egyike is az ő számára való ajándék: támaszt, fiút ad neki a testben elvett fiú helyett. A szívben, mely az egész világ bűnének, a mi vétkeinknek a terhét hordja, e pillanatban a gyermeki szeretet foglalja el az első helyet, arra van gondja, hogy édesanyja földi jövőjéről is gondoskodjék, (hiszen a mennyei jövőjéről, az örökéletéről is ő gondoskodik, *most* gondoskodik a kereszten), reabízza arra a tanítványra, aki őt legjobban szerette, a barátára, aki őt legjobban megértette. „És ettől az órától magához fogadá Máriát az a tanítvány.”

Vigasztalás ez abban az órában Mária számára, melyben oly szívfacsaró valósággá lett, amit oly régtől fogva sejtett. Milyen boldog volt akkor, midőn a

nyolcnapos csecsemőt először vitték a templomba. A templom vénjei is mily barátságosak voltak, tele a kis gyermek feletti öröendezéssel, az újszülöttet szeretettel fogták karjukba. És mégis akkor mondta az agg Simeon azokat a jövőbelátó, prófétai szavakat, amelyek azóta is annyiszor, de annyiszor eszébe jutottak : „A Te lelkedet is általhatja: az éles tör.” (Luk. 3:35.) Ím megtörtént, most történt, a fájdalom hideg, éles tűre járta át az anyai szívet, s megölt benne minden örömet. A Fia az ott, a kereszten... És a „kínok között enyésző” az elfogyhatatlan szeretet igéit szólja most is neki.

Krisztusunk, embernek Fiául közénk szállott drága Megváltónk! Mennyire megérti, hogy nekünk is vannak hozzátartozóink, akiket szívünk teljességéből szeretünk. Neki is volt test szerint való édesanyja, barátja, akiket szeretett.

A nagypénteki igék drága tanítása, hogy Krisztus ismeri, megérti és megáldja azokat a drága kötelékeket, amelyek szülőt és fiút, barátot és barátot összefűznek egymással. Csak az lehet jó fiú, hű barát, aki ebben is a Megváltót követi. Ő gondoskodik szüleinkről, ha nem állhatunk mellettük, hogy nehéz munkában megfáradt életük szükségéről gondoskodjunk, s az utolsó, legnagyobb szükségben, amelyet nem elégíthet meg, ahol nem segíthet a legodadóbb gyermeki szeretet sem, a Megváltó Úr Krisztus készít nekik örök hajlékot az atyai házban, amely felé, a viszontlátás teljes öröme felé megyünk mindannyian. Barátaink kezét is az Ő nevében tudjuk megfogni igazán egy sírig és síron túl tartó barátságra. Az elfogyhatatlan szeretetnek Krisztus az örök kútfeje.

Katonák jönnek később, bárdal, lándzsával. Szokás volt a keresztre feszítésknél, hogy a néhány órai függés után még mindig élő, kínlódó felszegzettek csontjait megtörjék, testüket átdöfjék, s gyötrelmeiknek így véget vessenek. Nem volt szükség a további véres munkára. A töviskoronás fő némán, földöntúli nyugalom kifejezésével hajlott már a keresztfá durva, szálkás gerendájára, mintha puha vánkoston nyugodnék: A Fiú hazatért a mennyei örök hajlékba, az Atya kebelére.

Harmadnapra pedig húsvét hajnala hasadt fel...

Ámen.

(Vajdácska, 1927. ápr.)

A HÚSVÉT IGENJE

(Húsvéti)

Alapige: Ján. 11: 25-26.

Kedves Testvéreim! Az Isten országa titokzatos történetének emberi szemmel nézve talán arra az időre esik a legfélelmeőbb szakasza, mely nagypéntek és húsvét közé esik. A tanítványok lelkiéletének is az lehetett a legfájdalmasabb időszak, mely a nagypénteki est és a húsvét hajnal közét töltötte ki. Mesterük, akitől azt a kijelentést hallották, hogy ő az Élet, holtan fekszik a sziklasírban, s bennük is haldoklott a hit. Fájdalmukkal és félelmükkel elrejtőztek a világ elől, néma kérdés volt a szemükben, ha egymásra pillantottak, amelyre nem tudtak, nem mertek felelni. A Megváltó szavai még fülükbe csengtek. Milyen megindítóan kérte az „oszlop” apostolokat, hogy virrasszanak vele csak egy órát, s ők, az ingatagnak bizonyult oszlopok nem tudták még ezt a kérését sem teljesíteni, elaludtak, s magára hagyták azokban a nehéz órákban. Ha tudták volna, hogy csakugyan az az utolsó éjszaka! A bánat, a háborgó lelkiismeret fájdalma, a félelem most csakugyan elveszik tőlük az álmot, a húsvéthajnal kiégett, fáradt szemmel, fázós didergéssel ébren találja őket. Milyen tágra nyíltak ezek a kisírt szemek, hogy fénylettek ezek az álmos tekintetek, mikor Mária Magdaléna a futástól és megdöbbenéstől elfulladt hangjának szinte tagolatlan beszédéből meghallották: „Üres a sír!” Nem volt üres a sír. Hiányzott ugyan belőle már az Úrkrisztus feltámadott, megdicsőült szent teste, de a sötét sziklaüreg tele volt most tündökletes világosságával az életnek, a halhatatlan, örök életnek. Tele volt a húsvéti angyal üzenetének minden fájdalmat a diadal örömeire fordító evangéliumával: Feltámadott! Csakugyan úgy van, ahogyan Ő mondotta, Ő az élet! Igen Ő él, valóban él, igen, Ő a feltámadás és az élet! A húsvéti üres sír prédikációja a mi számunkra is bizonyosságait ontja annak, hogy Krisztus I. legyőzője a halálnak s minden félelemnek, II. Ura és forrása az életnek.

I. Keresztyén Testvéreim! A húsvét most bennünket is eltöltő örömeiben szinte ünneprontás felemlíteni, hogy vannak – talán e gyülekezetben is – olyanok, kik előtt a feltámadás, ha nem is tagadással, de kétségeskedéssel fogadott erőssége a hitnek, éppen azért nem tud igazi erősségévé lenni a hitnek. Ahhoz, hogy valakinek igazán mély és bő gyümölcsöket termő lehessen a húsvétja, szükséges, hogy meglegyenek benne a karácsony és pünkösd áldásai is. Az tud igazán örvendezni az Üdvözítő feltámadásának, akinek újjászületett lelkében is megszületett a Krisztus, s aki ismeri a Szentlélek jóra vezérlő munkáját. Annak az élete egy diadalmas

igen felelet arra a kérdésre, hogy üres-e a húsvéti sír és él-e Jézus? Bűnös és mindenekfelett gyöngé hitre vagy a hit hiányára valló tehát úgy vélekedni, hogy a feltámadásról és az örökéletről semmit sem lehet tudni, mert „onnan még nem jött vissza senki”. Bibliaolvasásunk, amelyből alapigénket is vettük, éppen arról tesz bizonyosságot, hogy visszajött onnan egy hozzánk hasonló ember is, megbizonyítására annak, hogy Krisztus valóban feltámadás és élet. A Szentírás oly részletes aprólékossággal írja le ezt a történetet, mely kizár minden bizonytalanságot, mely előtt el kell némulnia minden kételkedésnek. A Megváltó tudta, hogy a halál rettenetes ellenfél, mellyel semmi erő nem vívhat meg, amely csak emberi. Azonban azt is tudta, hogy a megváltó atyai szeretet halhatatlanná teszi az Isten gyermekeit, s Ő, aki Isten erejével teljes, legyőzi ezzel az erővel a halált. E hit által hívja vissza Lázár elköltözött lelkét az enyészetnek indult, harmadnapos testbe, amelyből már felcsapott a hullabúz. Nem tetszhalottat élesztett tehát itt fel Krisztus, hanem egy övétől is borzadva nézett, oszló holttestet, hogy megbizonyítsa azt, amit Pál apostol így fejez ki: „Krisztus jó illatja vagyunk Istennek, élet illatja életre.” (II. Kor. 2:15-16.) Hogy a feltámadt Lázárnak megengedte-e Isten, hogy mondjon valami hírt a halál küszöbén túli életről, melynek titkait emberi értelem meg sem gondolhatja, azt nem tudjuk. A Szentírás nem ad hírt erről. Azonban ennek a történetnek mindaddig, míg az evangélium prédikáltatik, mindenkor táplálnia kell azt a bizonyos hitet, hogy Krisztus legyőzte a halált.

A Megváltó a Lázár feltámasztásához képest még fényesebb győzelmet aratott a halál felett a maga feltámadásával. Amilyen rendkívüli, csodás isteni küldetés bélyegét magánhordó élet volt az Üdvözítő egész földi élete, éppen olyan csodálatos annak nagypéntek után való folytatása is. A mi életünk, a mi felfogásunk...? A halandó ember életét befejezettnek tekintjük annak halálával s az azal kapcsolatos körülményekkel. Volt-e végrendelete, milyen volt az utolsó órája, temetése, emlékjele? Ezeknek a kérdéseknek a felvetésével és megtárgyalásával szokták az emberek általában sírba szállt embertársuk élettörténetét zárni, aztán a világ könnyörtelenül berendezkedik az elköltözött nélküli élet továbbfolytatására. Krisztusnál is felvethetjük ezeket a kérdéseket. Végrendelete volt, hogy anyját, Máriát János apostolra bízta. Örökségén, köntösén a római katonák osztzkodtak. Emlékét is őrizte valami. A jeruzsálemi tanács a háborgó lelkiismeretű, öngyilkossá lett Júdás által visszahozott vérdíjon egy darab földet vásárolt idegenek temetőjéül és vérmezőnek nevezték azt.

És a Krisztus történetének mindezzel még sincs vége. Folytatódik az alapigénnek a húsvéti ígében való bizonyossággá válásában: „Nincs itt az Úr, feltámadott”. Eljő tanítványaihoz: „Én vagyok, ne féljetek!” Megszilárdítja az ingadozó Tamás hitét, az emmausi hívők előtt a róla szóló szentírást világítja meg. Létezésének vakító fényébe valóban belevakul egy a Messiásban hívők ellen bosszút lihegő farizeus szeme a damaszkuszi úton. Reszkető hangú kérdésére: „Ki vagy Te,

Uram?”, élő hang felel: „Én vagyok Jézus, akit te kergetsz”. (Csel. 9:5.) A Pállá lett Saul előtt e perctől sírig, sőt síron túl tartó bizonyosság lett a *húsvéti örömhír* igénye. Nem félelmes számára többé a halál, amelyen Megváltója oly fényes győzelmet vett. És mint ahogyan a jó katona kívánja a harcot, mely neki a kitüntetést, dicsőséget, a győzelmet hozza, úgy várja, sőt vágyja Pál apostol a földi élettől való eloldoztatását (Fil. 1:23.), a végső tusát a halállal, melynek meggyőzését érte és helyette is megszerezte az ő Megváltója.

II. Kedves Testvéreim! A feltámadt, halálon diadalt vett Krisztus *Ura* is az életnek, az igazi, az örökéletnek. Ezt a drága kincset pedig nemcsak megszerezte, nem csupán megőrzi, hanem meg is osztja az övéivel, régi jó bibliai szóval *részelteti* abban az övéit. Az örökélet *Ura* kalauzzá, élő úttá lesz a benne hívők számára ennek a kincsnek a megtalálására.

Míg e földön élünk, addig is mindig életért, a halál ellen küzdünk. A betegség, gyengeség, lassú erőtlenedés: mind előhírnökei a végső ütközetnek, a haláltusának, amely után vége mindennek... Nem érdemelnénk húsvétot és keresztyén nevezetet, ha mi is így vélekednénk. Hiszen csak egy romlandó testnek van vége. A hívő emberben már nem csak egy mülékony test küzd a halállal, hanem egy lélek, melynek soha sincs vége, egy lélek, mely össze van forrva Krisztussal, aki *Ura* az életnek, aki felett nincs diadala az elmúlásnak. Nincs nála erősebb szövetséges, éppen azért nincsen ellenfél, ami erőt vehetne rajtunk, ha vele vagyunk szövetségben.

Bizonyágai ennek mindazok, akiknek élete közel jutott Hozzá, kezdve a jobb kéz felől megfeszített latoron, folytatva Pál apostolon és végtelen hosszú során azoknak, akik különféle nemzetségekből és ágazatokból mindmáig hittek Őbenne, és a feltámadás és örökélet bizonyosságával lépték át a halál küszöbét s Uruk által diadalt vettek azon. Nekünk, még a földi életben lévőeknek, hadd tegyenek bizonyágot a halál küszöbén állók, akiknek utolsó földi perceiben sokkal több már a túlvilági folytatás visszfénye, mint e világi életé. Egy orvos hosszú életpályájának vége felé vastag könyvben írta meg hivatásában szerzett különféle tapasztalatait. Többek között hosszan és megragadóan szól arról, hogy milyen élményei voltak a haldoklók mellett. Leírja, hogy általában az ember soha, sehol nyomorultabbnak nem érzi magát, mintha megsejti a halál közeledését. A végső órában aztán vannak olyanok, akik gyáva és reszkető félelemmel, minden még következő másodpercért remegve várják az elmúlást. Vannak olyanok, kik erejükkel még egyszer összeszedve néma és hideg megadással fogadják az utolsó szívdobbanást. Sok embert látott már ez az orvos meghalni az emberek mindkét fajtába tartozó csoportjából. Azonban látott olykor olyanokat is, akik sem egyikbe, sem másikba, hanem egy harmadik csoportba tartoztak. Arcukon valami földöntúli béke, homályosodó szemükben valami kibeszélhetetlen látás ígérete: Ezek boldogan haltak meg. Akik így haltak meg, azok mind hívő keresztyének voltak,

írja kiérezhető belső megrendüléssel az orvos, és sorai közül kiolvashatjuk, hogy ő is ilyen halált kíván saját magának.

A halál talányát az ilyenek oldják meg. Miért félünk tőle, mikor felette egy sokkal nagyobb hatalom áll, és ez a hatalom, annak birtokosa végtelen szeretettel *szeret* bennünket. Igaz, hogy annak a változásnak, amit meghalásnak nevezünk, mindnyájan alá vagyunk vetve, de *mindig élet marad a Krisztussal egyesült lélek élete*. Hadd kérdezzem meg, Testvéreim, alapigénkkel: „Hiszed-e ezt?” És hadd zendüljön rá halhatatlanságra teremtett lelkedben nem egy bátoratlan hiszem is, nem is, hanem egy a győzelem örömétől teljes, igazi, húsvéti *igen*!

Nézzünk csak utána: hiszen a mi életünkben is voltak, vannak és tudom, hogy lesznek tények, minden külső eseménynél fontosabb belső megmozdulások, melyekre csak azt lehet mondani: mindez annak a jele, hogy megragadott engem a Krisztus, az élet igazi Ura. Keresztyén hitünk igazságának számára drága tápláló forrás a húsvéti feltámadás története, annak a tudata, hogy él a Megváltó. Krisztus azonban alapigénk szerint is *nem azt mondja, hogy ő volt, vagy lesz* az élet, hanem hogy *én vagyok* az élet. Most is, a te számodra is Ő az élet. Nemcsak arról adjon a húsvét ünnepe neked bizonyosságot, hogy a Megváltó él, hanem arról is és elsősorban arról, hogy *a te Megváltód él*. Legyen erre is *igenje* a te húsvétodnak!

Nehéz az élet? Hiszen a mi Királyunk az élet királya! Csonka az országunk? Hiszen felfelé, az ég felé nem vagyunk megcsonkítva, arra nem lehet határt vetni, és az imádságnak nincs Trianonja. Halálra ítélték, mint nemzetet bennünket? Hiszen mennél nagyobbak látszik a halál diadala, annál fényesebb a feltámadás győzelme, ha az élet Ura a mi Urunk.

Külföldön istentisztelet folyt a templomban, mikor egy őrült odarohant a templom egyik hatalmas oszlopához, s azt megragadva, azt kiáltotta, hogy ő Sámson, aki most a jelenlevőkre fogja dönteni a templomot. A gyülekezetben majdnem pánik tört ki, de a lelkész, ki nem vesztette el lélekjelenlétét, így kiáltott a szószékről: „Ne féljete, hagyjátok, hadd próbálja meg!” Őrült Sámsonként hiába törnek vesztünkre elleneink, ha a mi lelki és közéletünk tartóoszlopai a Krisztusban való, rendíthetetlen, kipróbált hit fundamentumára vannak alapozva. Ő az élet Ura, ő a mi Urunk is, azért részesei vagyunk az Ő életének.

Országszerte ismeretes tény, hogy ennek a községnek a határában aranyat lehet találni, ha egyelőre nem oly sokat is, hogy bányászni érdemes lenne. A község hegyeinek aránya kevés is a mi szegény országunknak, de meghiggyétek, testvéreim, hogy az ország, az egyház számára a hívó lélek szeretetének élő aranyából jövőndőt lehet csinálni. A húsvét királyában, a halál legyőzőjében, az élet Urában, a te Megváltód életében való hited *igenje* legyen ennek a prédikációnak drága aranytermése. Ámen.

(Erdőbénye, 1927. április.)

JÉZUS NYOMÁBAN

(Áldozócsütörtöki)

Alapige: 121. Zs. 1. v.

Kedves Testvéreim!

Egyik dicséretünk Krisztust a hit kezdőjének és bevégezőjének nevezi. Valóban, a keresztyénség Krisztussal kezdődött, és mindjárt kezdetén ott tündöklött fölötte és előtte az a parancs, mely az újszövetségi Szentírásban számtalanszor ismétlődve a mai keresztyénség számára is kikerülhetetlen kötelesség: „Kövess engem!” Szinte kétezer év óta megy a keresztyénség a Mester nyomában, hol biztos, előreívő menéssel, hol botladozó, maradozó botorkálással, s milyen messze vannak mégis a mai tanítványok az isteni Mestertől. Ennek a távolságnak a felismerése azonban nemhogy felmentene bennünket a Krisztuskövetés szükségessége alól, sőt inkább fokozottabban rá kell, hogy ébresszen arra. Erre kell bennünket elvezetni a mai áldozócsütörtöknek is. A keresztyénség a legutóbbi évszázadban azért vesztett oly sokat belső erőiből, mert nem voltak mennyei látásai, amelyek hitének erejét és frissességét megsokszorozták és munkára ösztönözték volna. Pál keresztyénségének kezdete egy ilyen látás volt, melynek egész életére hatása alá került, melyről Agrippa király előtt is bátorsággal vallja, hogy apostoli hivatása az ennek való engedelmességéből fakadt. (Csel. 26:19.) Az Olajfák hegye, Krisztus mennybemenetelének helye kell, hogy ennek a szent gyülekezetnek is, hiterősítő, lélekébresztő látást adjon a mai ünnepnapon az örök dicsőséggel teljes Úrról. Hogy azonban erre a magaslatra eljuthassunk, a Krisztus nyomán járjuk be azokat a magaslatokat is, amelyeken keresztül menve megélesedett lelki szemmel láthatjuk meg az olajfák-hegyi mennybemenetel nagyságát és jelentőségét!

Lássuk meg tehát a kísértés, a hegyi beszéd, a megdicsőülés, a Golgota hegyeit, hogy annál fénylőbb legyen előttünk a mennybemenetel hegye!

I.

A kísértés hegye az a magaslat, melyre a megváltói fellépése elején levő Krisztust felvitte a Sátán. Onnan mutatta meg neki ennek a világnak minden gazdagságát, és neki ígért mindent, ha őt, a Sátánt fogja imádni és szolgálni. A Sátánnak, az őscsábítónak legtöbbet forgatott fegyverei közé tartozik az áltatás, hazugság, az álnok ígéretekkel és kecsegtetésekkel teljes hitegetés. Ígér az adás kötelezettsége nélkül. Mi az övé abból a világból, amit Krisztusnak megmutatott? Csak a bűn, gonoszság, erőszak, gyűlölet. A Megváltó azonban a hegy-

csúcs kéklő magasságában nem a föld eléje táruló pompájához és gazdagságához érezte magát közel, hanem az Atyához, aki mindezt teremtette és gondviselésével igazgatja. Ezért tudta oly megközelíthetetlen biztonsággal mondani: „Távozz tőlem Sátán; mert meg van írva: Az Urat, a te Istenedet imádd, és csak néki szolgálj!” (Luk. 4:8.)

Kedves Testvéreim! Sokan azért nem látják meg a mennybemenetel hegyét, mert már a kísértés hegyéről a mélybe zuhannak. Sok kilátást meg tud mutogatni a Sátán. Lehet, hogy valakinek szintén megmutatja a föld egész gazdagságát, és azt mondja: „Mindebből semmi sem a tiéd. Miért imádnád és szolgálnád Istent, aki ezt úgysem adja neked? Ne borulj le előtte!” Tudja, hogy aki Isten előtt le nem borul, az úgys előbb-utóbb az ő rabszolgájává válik. Vagy van a kísértések hegyének olyan orma is, melyről tömérdek szenvedést mutat a megkísértett léleknek: „Látod, ez lesz mind a tiéd, ha hűséggel szolgálni akarsz Istennek. Ne válald, fordulj el tőle!”

Milyen helytelenül is vélekednek azok, akik azt állítják, hogy az embert semmi felelősség nem terheli, mert úgys Isten akar mindent. Azonban éppen azért vannak az életben kísértések, mert Isten azt akarja, hogy a Tőle nyert erő és útmutatás segítségével gyarló ember létünkre is kerüljük el a bukást, a lealjasodás alacsonyosságát, s kótoljuk meg a lelki győzelem örömét, az emelkedés, tökéletesedés diadalát. Aki nem marad el a Krisztus mögül a kísértések hegyén, az tud közel jutni a mennybemenetel hegyéhez.

II.

Keresztyén Testvéreim! Ha meg akarod tudni, hol terem az Atyában gyökeröző új élet, a szeretet tiszta virága, jöjj el egy másik hegyre is, ahol a hegyi beszédet tartotta az Úr! Talán nem is volt ez magas hegy, csak egy dombocsk. Mégis, ha a beszéd értékét valami magassággal, magaslatokkal mérnők, sok beszéd gödörre válnék a földön, sok csak akkora pörsenés lenne a föld színén, mint egy vakondtúrás. Ez a beszéd azonban, Krisztus beszéde, a legmagasabb hegy lenne a világon, magasabb, mint a Mont Everest. A hegyi beszéd fenséges magasságaiból egyenesen az Istennek országába lehet belátni.

A régi, középkori felfogás a földet egy nagy-nagy tányér alakú testnek tartotta, amelyet beboltoz a földtányérra köröskörül lehajló mennyboltozat. Azt tartották, hogy a csillagok a föld fölé boruló mennyezet fényes nyílásai. Regéltek egy szerzetesről, aki állítólag eljutott a föld szélére, és egy ilyen nyíláson át nézve belelátott a mennyország csodavilágába, azonban, hogy ki ne beszélhesse az ég titkait, Isten megnémította őt.

A mai ember megmosolyogja az ilyen legendát. A hegyi beszéd áhítatos, lélektől áthatott olvasása és megértése a menny egy-egy darabját, a mennyboltozat egy-egy fényes csillagát láttatja meg velünk. Milyen határtalan gondviselés

az, amely számon tartja a leeső hajszaát, látja a verebecskét, ruházza a liliomot, s végtelen atyai szeretettel szereti a mindennél drágább és becsebb embert. Aki a hegyi beszédet megismeri, az ég ragyogó titkaiból sejt meg szédülve valamit, s dicsőséget ad annak az Istennek, aki ennek polgárságára rendelte az embert. Nem lesz hihetetlen csoda az áldozócsütörtök, akinek számára hétköznapokig érő valóság a hegyi beszéd.

III.

A földi vakoskodás, a bűn gyászos éjéből még feljebb emel bennünket a megdicsőülés hegyén tündöklő Krisztus-arc. Ott lett nyilvánvalóvá a három kiválasztott tanítvány előtt, hogy Jézusban Isten Fia jelent meg. A hármak, akik ennek tanúi voltak, soha el nem tudták feledni ezt a jelenetet. János apostol idők nagy távolságán át is kiérezhető nagy belső megrendüléssel írja a róla elnevezett evangéliumban: „Láttuk az ő dicsőségét, mint az Atya egyszülöttjének dicsőségét.” (Ján. 1:14.)

Kedves Testvéreim! A megdicsőülés hegyét azért kell ismerni az igaz keresztény embernek, hogy legyenek tündöklő, el nem halványuló, *igazi eszményei*. Az eszmény egy a lélek mélyén élő, annak középpontjában álló, magasztos kép, gondolat, ami egyszersmind cél is, ami arra készíti az embert, hogy egész életét ennek a szolgálatába állítsa. Vannak-e ilyen eszményeink? Félek, hogy nincsenek, vagy ha vannak, nem érdemlik meg mindenkor ezt a nevet. Sok embernek nem eszményei vannak, hanem csak üres képzelgése, tartalmatlan délibábjai, melyek persze éppoly csalókanak bizonyulnak, mint a Nagyszőlőnkünk igazi délibábjai. Az igazi eszmény, mert tiszta, fölötté áll a föld szennye, mivel azonban szolgálni kell azt, gyökerei a földbe kell, hogy nyúljanak. Akik azt tartják, hogy „nem érdemes” eszményekért élni, mert azokban úgyszólván csalódik az ember, azoknak sohasem voltak igazi eszményei, csak ködös képzelgése és illúziói. A megdicsőülés hegyének éppen az a nagy tanulsága és tanítása, hogy a mi Megváltónk egyszersmind a mi legfőbb eszményünk is. Az Istennel, Istenben való élet példaképe, földön járó, eget látó, emberi testet hordó, mégis minden szavában, tetteiben, egész életében a lélek tisztaságát árasztó eszmény a Krisztus. És ez az eszmény nem maradt tartalmatlan gondolat: Krisztus élete szüntelen *tett*, állandó szolgálat. Csak az az eszmény ér valamit, amit szolgál is az, aki magáénak vallja. Nem lehetnek másképp igazi eszményeink, csak akkor, ha Krisztus a legfőbb eszményünk.

Jó lélekkel állíthatjuk, hogy mindnyájunknak eszménye egy egész, egymást szerető testvérektől lakott, boldog Nagy-Magyarország. Azonban kérdezem, ha igazi eszmény, mennyi céltudatos, igazi munkát jelent ez a számokra. Olyan eszménynek tartod-e, amelynek a szolgálata megérdemli, hogy ne csak gyarló emberi erővel, hanem Isten erővel megteljesedve szolgálj? Míg Krisztus nem a

legfőbb eszményed, addig nem lehet komoly eszményed a te szegény, földi hazád igazi megépülése, míg Krisztust nem tudod igazán szeretni, sohasem lesz benned elég önzetlen szeretet arra, hogy szólamokon kívül egyebet is adj hazádnak és magyar testvéreidnek. A megdicsőülés hegyén időzni: Krisztust mint a legfőbb eszményt látni. Az Olajfák hegyén a mennybe szálló Krisztus után nézni: az eszmény diadalának valóságát látni.

IV.

Elgondolni is alig lehet, hogy mi lett volna a világból, ha Krisztus, keresztjét hordozva fel nem ment volna a Koponyák hegyére, a Golgotára. Örök tűzhelye ez az emberiségnek, hol az örökélet eledele készül minden éhező lélek számára. Borzalmas hely, amit mégis milliók áldanak. Ott tanuljuk meg igazán, mi a keresztyénség, hogy milyen nagy szükségünk van nemcsak a szerető mennyei Atyában, hanem bűneinket hordozó, azoktól megváltó Üdvözítőben való hitre is. Halál által az élethez, szenvedéseken keresztül az örömhöz: ez a Golgota. Megaláztatásból a felmagasztaltatáshoz, gyalázatból a dicsőségbe: a szenvedések Golgotáján át vezet az út. Az Isten országa törvényszerűségébe elengedhetetlenül beletartozik a kereszt, a Koponyák hegye. Csak úgy lehet keresztyénnek, Krisztus-követőnek lenni, hogy megjárjuk a Golgotát is. Meg kell látnod, hogy a *te* bűnödöt is a maga testében vitte fel a fára a Megváltó, hogy a *te* lelked terhére is elvette az ő ártatlan vérenek érdeme: akkor majd természetes lesz előtted, hogy ilyen Golgota után az Olajfák hegyének, ilyen nagypéntek után nemcsak a húsvétnek, hanem az áldozócsütörtöknek is következnie kellett.

Ha a saját keresztünket, a magunk fájdalmát és szegénységét, bűnünk minden átkos gyümölcset mi is felvonszoltuk az élet nehéz meredekére, akkor világosan fog előttünk állni, hogy a mi életünknek nemcsak eszményre, hanem Megváltóra is van szüksége. Megváltóra, aki nemcsak ragyog és fénylik előttünk, hanem *szabadít*, mikor mi a halál árnyékának sötétségében vagyunk, akinek mennybemenetele is nem csupán saját maga megdicsőülése, hanem nekünk szóló útmutatás is: *ez a mi lelki útja is!*

V.

Kedves Testvéreim! A Koponyák hegyétől az Olajfák hegyéig földrajzilag sem nagy a távolság. Még inkább közel esik annak a hívő léleknek a számára, aki állt a kereszt alatt, látta az üres sírt, s nagy lelki örömmel látja az Olajfák hegyén égbe emelkedni azt, akit a földön vérig, halálra kínoztak. Milyen felszabadító érzés tudni azt, hogy a mi Megváltónk az Atya örökkévalóságának részese, hogy örökké éljen és uralkodjék, hogy most is közöttünk legyen.

Az ember és földi hivatása szorosan összetartoznak. Mindenkinnek van itt valami hivatása és küldetése, ami meghatározza az ő életét. Krisztus gyakran nevezi magát így: embernek fia. Ha egy király, vagy fejedelem külföldön utazik,

hogy szabadon és feltűnés nélkül mozoghasson, egy rangrejtett vagy inkognitó nevet szokott felvenni. Krisztusnak; az Isten fiának mintegy ilyen inkognitó neve az „embernek fia” név, amelyet gyakran használt. Azt akarta vele kifejezni, hogy megváltói munkája ideköti a földhöz, az emberekhez, akiket mint övéit, testvéreit szeret, akikhez hasonló, akiknek szintén hasonlókká kell válniuk őhöz. A mi Megváltónk nem tagadta meg az övéit, embertestvéreit akkor sem, amikor levetette az emberi, romlandó testet, s megdicsőülve az Isten Fia-ként emeltetett a menny kibeszélhetetlen dicsőségébe. *Most is, így is* hozzátartozunk, övéi vagyunk, megújul a mi hitünk Átala mindabban, amit földiekről és mennyiekről szolt nekünk, amikor az áldozócsütörtök csodája hitünk valóságává válik, hiszen Ő mondta: „Senki sem ment fel a mennybe, hanemha az, aki a mennyből szállott alá, az embernek Fia, aki a mennyben van.” (Ján. 3:13.) Az áldozócsütörtök nagy tanítása: Mi, emberek fiai, Isten gyermekei vagyunk azáltal, aki Isten egyszülött fiaképpen hozzánk küldetett, hogy mint embernek Fia váltságot, üdvösséget, *fiúságot* szerezzen nekünk.

A feltámadott Krisztust az Írások szerint több mint ötszáz atyafi látta, mennybemenetelének az első tizenegy, a tanítványoknak a kis köre volt a tanúja és bizonyossága. Adja az Úristen, hogy az ő Szentlelkének munkája által a mennybement Krisztus hívei és bizonyágtevői megszorítottassanak ennek az igehallgató gyülekezetnek számával.

Ámen.

(Mezőcsát, 1930. május.)

A LELKET MEG NE OLTSÁTOK!

(Pünkösdi)

Alapige: I. Thess. 5: 19.

Üdvösségre hivatott Lelkek, hívő Keresztyének!

Ma, a Lélek ünnepén a mi gazdag nyelvünkől szinte szűknek látszik a ti megszólításokra a *testvér* szó. A rokonságnak, sőt családi kötelékeken kívül is az összetartozásnak megjelölésére használjuk ugyanezt a kifejezést: de test van benne és vér, pedig minket a bennünk lakozó *egylélek* kell, hogy összekössön mindenkor, de különösen a Szentlélek ünnepén s a megterített szent asztalnál. Ezt az ünnepet piros pünkösdeknek hívjuk, a test lüktető, hús-vér szívével kapcsoljuk össze a Szentlélek tündökletes napját. Mintha igaza volna egy költő papunknak, ki így panaszkodik:

*„Köztünk csak ábránd vagy, nem cselekedet,
Egy rózsafánk őrzi az emlékedet,
Oh, pünkösdi Lélek, pünkösdi tűz!”* (Szabolcska)

Hinnünk kell, Atyámfiak, hogy egy szülötte földéről kiüldözött, köves talajra és tövisek közé hullott magvetésben megfáradó ember sötétlátása ez a panasz. Hiszen el lehet-e felejtetni a magyarság ezeresztendősi itteni életében a Szentlélek munkájának cselekedeteit? A keresztyén magyarságot, a még csonka hazánkban is kétezernyi református eklézsiát, a négyszázados kálvinista iskolákat? Azonban másfelől az is igaz, hogy múltunk és jelenünk sokszor tesz bizonyosságot a Szentlélekkel szemben való engedetlenségünkről is. Ebben a városban, ahol nemcsak az embereknek, hanem szinte a köveknek is lelke kellene, hogy legyen, a templom tömött padsorai most sem tudják teljesen elfeledtetni a néhány üreset. Itt vagytok ti, akiknek a számára a Szentlélek sokszor tette pünkösddé a hétköznapot is, de hiányoznak azok, akikben aluszik a Lélek, s hétköznappá lett számukra ez a pünkösöd is. „A Lelket meg ne oltsátok!” A Szentírás még szószerintibb értelmezésében: a Lelket ki ne szárítsátok, mondja alapigénk, mert a Lélek élet. I. Élet bennünk és körülöttünk, II., pusztulás hevének megoltása, III., azért kell utat nyitni annak szent tüze előtt.

I.

A nagy hívő, Augustinus így kiált fel: „A testem a lelkem által él, de a lelkem teáltalad, Szentlélek-Isten!” Kálvin János pedig mélységes alázatossággal állapítja meg, hogy Szentlélek nélkül a mi világosságaink nem egyebek, mint észbeli sötétség és szívbeli romlottság. Míg a Szentlélekre nem figyelmezzünk,

addig Krisztus sem munkálkodhatik bennünk, mivel őt magunktól távol, hidden szemléltük." A Szentlélek által lesz megváltónkká a Krisztus. A Lélek által élünk mi Istenben, és éled meg mi bennünk is az Ő élete!

A kitöltetett, a mi hideg szívünket felgyújtó Szentlélek tanít meg, hogy minden tiszta szándék, minden érzés és cselekedet, amellyel ellene állunk a gonosznak, és előrevisszük a jót: az Atya szent lényének egy részecskéje, az ő Szentlelkének egy szikrája mibennünk. Ennek a Léleknek az erejével teszünk bizonyosságot előttetek és veletek: Van Szentlélek, aki világ kezdetekor teremtető erőként lebegett a vizek felett, aki nevelte a választott népet, oktatta annak vezéreit, prófétáit, aki lakozott a Fiúban s a Fiú által abban a testben, melynek feje a Krisztus: a keresztyén anyaszentegyházban. Ennek ereje fundálta a mi evangélium szerint reformált egyházunkat, legszebb pünkösd-i énekünk oltalmazónknak, vigasztalónknak, erősítőnknek nevezi. A Szentírás szavaiból ennek az ereje csap ki, mert áthatja azt az első verstől az utolsóig. Ennek az igazsága árad ki a bizonyosságtevő igehirdetők ajkán, ez ejt új és új foglyokat a Krisztus szolgálatának szent szabadságára. Hadd hirdessük előttetek teljes szívükből: Gyarló emberi szavakon át *több* szól hozzátok, mint ember: az a Lélek, melynek megsejtesét és káromlását Krisztus kijelentése a bocsánat nélküli kárhozat büntetésével pecsételte meg.

Vannak jelenségek, melyeket a Szentlélek munkája nélkül nem is lehet megmagyarázni. Skócia halászfalvaiban egyszerre csak, szinte ugyanazon időpontban, bibliát kezd olvasni a nép apraja-nagyja. Italhoz és durva szitkozódáshoz szokott ajkak egyik napról a másikra imádkozni kezdenek. Verekedő, nehéz munkától kerges kezek ujjai imádságra kulcsolódnak. Az Amerikai Egyesült Államokban összeül pár száz diák, s imádkozni kezd azzal a különös igénnyel, hogy Isten két év mulya ajándékozza oda a keresztyénségnek a tőlük ezer meg ezer kilométerre lakó pogány japán diákság tizedrésztét. Azóta nem sok idő telt el, és ma a mi ferdeszemű fajrokonaink közül a fiatalság tízezrei lettek imádkozó, hívő, bizonyosságtevő keresztyénekké. Mindennek a titka: a Szentlélek munkája. Ez teszi lehetővé és érthetővé, hogy minden olyan terv és akarás, mely emberi erők elégtelen, sőt kilátástalan volta ellenére is mer Istenre építeni: nem marad magára hagyva és szégyenbe, kudarcba fulladva. Magyar földről is számos példát tudnánk felhozni előttetek arra, hogy mikor egy-egy gyülekezet erejét egészen meghaladó munkához fogott, egyszerre csak megjelentek a Szentlélek által megmozdított segédcsapatok, buzogni kezdtek az általa táplált élővizek forrásai. Idegen világreszekbe, messze városokba, szakadt, rég elfelejtett egyháztagok, merőben ismeretlen adakozók jelentkeztek, kérdve, mit és mivel segítsünk, sokszor kérdés nélkül is egyenesen adakozva és segítve.

A Szentlélek munkája fejleszti fokról fokra mibennünk is a saját lelkünk erejét, új emberünk életét. Az építette az elődök hitén és buzgóságán át a fejünk fő-

lött boltozódó istenházát. Az építi bennünk is azt a templomot, melyben, ha egyszer tökéletessé lesz, Isten fog az Ő végtelen dicsőségével ragyogni. Igaza van annak a szép énekünknek, melyet prédikáció előtt szoktunk énekelni, mely mintegy arra figyelmeztet bennünket, hogy az igehirdetés a Szentlélek által válik Isten beszédévé: „A nagy Isten vagyon mivelünk, / És Szentlelke lakozik bennünk.”

A Szentlélek isteni személy, szent hitünk tárgya, egylényegű az Istennel, éppoly tökéletes, mint az Atya és a Fiú. Megbocsáthatatlan tévedésbe esnénk, ha világos munkája ellenére megtagadnók létezését, hiszen ezzel a jót tagadnánk, hogy elsüllyedjünk a gonoszban. A keresztyénség nemcsak meghalásra tanít, hanem a tökéletesedés életére a Szentírás által.

II.

Ezt a Lelket meg lehet oltani, ki lehet szárítani? Amikor Pál apostol az alapigénkben foglaltatott intelmet a thessalónikabeli keresztyénekhez megírta, más értelme volt annak, mint most nálunk. Az a gyülekezet a Krisztus visszajövetelét bíró hittel váró, az új vallás minden lelki kincsében gazdag gyülekezet volt. Benne hatalmasan munkálkodott az Égi vezető s az apostoli tanács számukra azt jelentette: A ti eddigi buzgóságtok, munkátok, hitetek ne lankadjon meg *ezután sem*.

A mi számunkra komolyabb a figyelmeztetés. Számunkra nemcsak az eddigi *kevés* továbbfolytatását, hanem új kezdek kötelezettségét jelenti.

Nem olthatjuk meg mi sem a Szentlelket, nem semmisítheti meg senki a Szentháromság egyik személyét. Ilyen Isten-gyilkosságot még a leggarázdább lázadásában sem követhet el ember, ha minden törekvésével akarná is. Azonban míg valaki a bűn zsarnoksága alatt ellene lázad, kizárhatja annak erejét, vezetését és áldásait saját magából, és meggyöngítheti azt másokban, s Isten munkatársai közül Isten ellenségei közé szegődhetik. Oroszország, ahol még mindig tart az istennélküliségre felépíteni akart rombolás, nem tudja megoltani semmi földi erőszakkal a Szentlelket. A Szentírás iránti csodálatos szomjúság, az Ige utáni éhség ural ott egyre több emberi lelket. Azonban az ország felett zsarnokoskodó bitorlók – népük jelenjének és jövőjének mérhetetlen kárára – önmagukat s magukkal együtt sok gyöngye lelket kizártak a Szentlélek áldásaiból, s a bűn romboló hatalma alá adták őket. „Az én kis kezeimmel eltakarhatom szemem elől az óriási napot”, mondotta egy nagy angol igehirdető. A bűnnel játszani annyi, mint magunkban a Lelket megszikkasztani, lobogását meghalványítani. Ezt a fölfelé emelő szent erőt zárja ki belőlünk a hitetlenség és tudatlanság, ezt veszítjük el, ha eltávolodunk az Igétől, melyben a Lélek gazdagon lakozik. Aki fagyos télben eltávozik a tűztől, meg fog fájni. Akiben megoltatik a Szentlélek tüze, megfagy abban a lelki élet, testi élete pedig már itt megemészti a rút érzéki szenvedélyek pokoltüzeiben. A magyar ember, ha restesen fog

valami munkába, ha nincs meg benne a végrehajtás készsége, azt mondja, hogy „fázik tőle”. Milyen dermesztő hideg lenne ebben a világban, ha egyszer minden lélek tüze megoltódnék

Az Isten lelkének vezetése alatt áll a fejlődése annak a tudománynak, mely-lyel annyira szokott büszkélkedni rendesen nem az igazi tudós, hanem a csekélyes tudású ember. A tudomány régen kimutatta már, hogy az egyszínűnek lá-
tott napfényben vagy tűzlángban egész sorozata van a színeknek, amelyeket egy e célra készült műszerrel pontosan meg lehet különböztetni egymástól. A Szentlélek tüzeiben legtöbb van a *szeretet* színéből. Ezért írja Pál apostol a korinthusbelieknek: „Ha testemet tűzre adom is, szeretet pedig nincsen énben-
nem, semmi hasznom abból.” (I. Kor. 13:3.). Ezért a szeretetben erőszakoskodás, a meg nem értő harag tüzeinek lángolása megoltja a Szentlélek tüzeit nemcsak önmagában, de felebarátaiban is.

Megolthatják a Lelket mindazok is, akik egész életük igazi tartalmának nem a lelkük belső erejét, hanem az azt érő külső hatásokat szokták tartani. Pedig az élet törvénye az, hogy ami csak testtől veszi az eredetét, csak test az, ami lealacsonyítja a lelket, ami pedig a lélekből ered, megneemesíti az alantas testi életet is. Hány ember van, akinek minden igyekezete, legfőbb törekvése abban merül ki, hogy szeme, füle, ínye számára szerezzen gyönyörűségeket. A test élvezetei számára adagolt árukat keresi folyton a világ piacain, s a Szentlélek teljességét nem ismerve aljas, lefelé vonó élvezetek teljességére szomjazik állandóan. Az ilyen ember számára semmi sem fontos. Nem számít a család, az egyház, az ország, nem a szépség, jóság és igazság, csak a következő órák bűnös izgalma és élvezete. Az ítéletet nem tudjuk az ilyeneknek szólani, mert ezek nem igen jönnek pünkösdi szent ünnepén templomba, de titeket, szeretett Atyámfiai kérünk és figyelmeztetünk, legalább ti az ilyeneknek követői és áldozatai ne legyetek, sőt inkább a saját lelketek tiszta lángolásával az ő alvó lelküket is felgyújtani szeretettel és buzgón igyekezzetek. Aki nem a Szentlélek színeivel akarja színessé, széppé tenni az életét, hanem a Sátán ecetjével, a gonoszság festékeivel, elrontott istenkép lesz abból.

Arezzo püspöke Olaszországban egyszer régen az ország leghíresebb festőművészt, Bonamicust bízta meg új palotája dísztermében egy falfestmény elkészítésével. A művész oly remeket akart alkotni, mely mesterének világhírt szerez és nagy odaadással, lelkesedéssel dolgozott festményén. Már közel állott a befejezéshez, mikor egy reggel a terembe lépve a képet különféle színű festékekkel összemázolva, elrontva találta. Azt gondolta, hogy valamelyik irigyének, versenytársának gonosztette volt az, mikor tekintete reáesett a püspöknek mellette ólálkodó, kedves majmára, mely teljesen festékes volt. Kiderült, hogy művészi munkáját nem ember, hanem egy állat tette tönkre, amelyben megvolt az utánczás képessége, de hiányzott belőle a lélek.

Nem időtöltésül szolgál ez a történet, hanem annak a bizonyosságára, hogy állati, testi, lélektelen munka az, mely lélek nélküli élettel meggyalázza rajtunk azt az istenképet, amelyre formálni akar bennünket az Atya, melynek a Szentlélek temploma díszének kellene lenni bennünk. Vidékek csapásává lehet a vészett eb, mely iszonyodik a víztől, s nem kisebb csapás a társadalomra és az egyházra az az elveszett ember, aki iszonyodik a Szentlélek tüzetől.

Keresztyén Atyámfiak! Mindnyájunk előtt világos életparancs tehát az, hogy a Lelket meg ne oltuk, sőt inkább szabaddá tegyük előtte a saját lelkünkhez vezető utat, hogy a mi életünk bővelkedő, örökélet legyen. Hogyan lehet ezt elérnünk? Nekünk is van ennek biztosításában részünk.

1. Egyengessük magunkban és magunkhoz az Igének útját. Olvassuk és hallgassuk a Szentírást, mert Istennek lelke lakozik abban, az igazság Lelke, mely mindarra emlékeztet, mindarról újra meg újra bizonyóságot tesz, amit Krisztus nekünk kijelentett. A Biblia állandó olvasása éleszti meg bennünk folyton a Szentlélek jóra ösztönző, Krisztus követésére serkentő erejét, és teszi azt állandóvá életünkben.

2. Ha azt akarjuk, hogy a Szentlélek uralkodjék bennünk és vezéreljen minket, akkor *tettekben* is meg kell valósítani az általa nyert erőket. Az első pünkösdi közösség nem elégedett meg azzal, hogy végighallgatta a Péter apostol prédikációját, s élvezte annak szépségeit és fordulatait, egyház lett belőle, dolgozó, munkálkodó. Istennek és egymásnak szolgáló *gyülekezet*.

Egy híres prédikátor így panaszkodik: „Az egész világ megünnepli a karácsonyt, csak a keresztyének ünneplik a húsvétot, de ki érti és ki becsüli meg igazán a pünkösdot?” Sok jogosult vád van ebben a kérdésben. Valóban, annak van csak pünkösdje, aki nemcsak a pünkösdi ünnepek alatt törődik a Szentlélek valóságával és munkájával, hanem az utána következő hétköznapiak hosszú során, az élet minden napján is. Nem lesz annak felesleges a pünkösd, aki Krisztus követését csak egy kevéssé is komolyan veszi, aki belátta azt, hogy szükség nekünk újjászületnünk, s belső emberünkben megújulnunk a Lélek tűzkeresztése által. Munkában, családdal, felebarátaiddal való bánásmódban, bizonyágtételek bátorságában, a jóra való fogékonyságodban az év 363 napján át kell meglátzni, hogy igazán megünnepeled-e pünkösd két napját.

„Ha lélek szerint élünk, lélek szerint is járunk” (Gal. 5:25.), tanít Pál apostol, főképpen a tettekben való szeretet lelke által. Ez tegye most is gyümölcsözővé bennetek a mi bizonyágtételünket s vezessen el titeket tovább a Szent Asztal lelki javaihoz is. Ámen.

(Sárospatak, 1929. május.)

A MESTER ISKOLÁJA

(Iskolai év megnyitásakor)

Alapige: Luk. 5: 1-11.

Kedves Testvéreim! Akár a templomban, akár az iskolában a katedráról végig nézve a padsorokon, sokszor elfog bennünket az az érzés, mintha magvetésre váró szántóföldön állanánk. A padokat megtöltő figyelmes sorok mintha egymásra boruló, mélyszántású barázdák volnának. Itt vannak a felnőttek, őstelenye egyházunknak és nemzetünknek, s ezen a vasárnapon, íme, itt a friss, őszi szántás: itt vannak a belőletek tört apró rögök, a kicsinyek, gyermekeitek, a tanulói ifjúság. Istené ez a nap, amely az ő imáadására rendeltetett, az ő szava a felolvasott Szent Ige, hozzáfűződő elmélkedésünk legsimogatóbb gondolataival a jövőt szeretnénk most átölelni, a gyermekek seregét, az ifjúságot. Az itt iskolába járó fiatalság jelentékeny része idegenből jött. Derekukról csak az elmúlt napokban hullott le a búcsúzó édesanyák és apák két meleg karja. Azt szeretnők, ha helyettük a mi itteni egyházunk két karja: az anyaiskola és az anyaegyház tudná otthonná ölelni számukra az itt-tartózkodás idegenségét.

Az elmúlt héten a jelenlevő szülők nagy része az iskolai beíratások ügyes-bajos dolgaival foglalkozott: a tandíj, beíratási költségek, könyvvásárlás próbára tevő gondolataival. Mert minden együtt jár a ténnyel, hogy *magzataik nem kizárólag csak gyermekek már, hanem egyszersmind növendékek és tanítványok.*

A Biblia lapjairól a Szentírás-olvasásban és az alapigében ma két idevágó történetet hallottatok. Ifjú emberek tanítványaivá akarnak lenni a mesterek Mesterének. Az első nem vétetik fel. A gazdag ifjú jellemének szegénysége drágállotta a magas tandíjat: „Oszd ki minden vagyonodat a szegények közt, és kincsed lesz a mennyben.” A másik felvétetik. Krisztus *maga hívja* őt el tanítványának. Péter tanítvánnyá lételeének vizsgálatából hármasság igazság állapítható meg, mely egyszersmind *minden* tanítvánnyá lételnek feltétele. Péter I. meglátta Krisztusban az Istent, II. megismerte önmagát, III. engedelmessé lett Krisztus iránt. Mindez egyformán vonatkozik mind a nevelők kisebb-nagyobb tanítványaira, mind magukra a nevelőkre, a felnőttekre, kik szintén Krisztustól kell, hogy taníttassanak.

Kedves Testvéreim! Réges-régen egy nagy tó partján, egy fényes reggelen egy Simon nevű halással olyasvalami történt, ami kétségtelenné tette őelőtte, hogy Isten keze láthatólag belenyúlt az ő életébe. A megelőző éjszakának minden óráját a vízen töltötte, s hiába volt minden szakértelme és fáradsága, egyetlen halat sem fogott. Pedig az éjjel ott a legalkalmasabb idő volt a halászatra. Azután napkeltekor az történt, hogy hozzájött egy idegen, próféta kinézésű ember, s megkérte,

hogy az ő csónakjában ülve taníthassa a part szélén közelébe gyülekező sokaságot. Víz fölött jól terjed a hang, csengése a beszélő ajkához kötötte a fáradt halász figyelmét is. Ez magyarázza, hogy amikor a Jézus nevű idegen tanítása végeztével felszólította, hogy a part közeléből evezzen ki a nyílt vízre, s vesse ki a hálót, nem ellenkezett ezzel a hatalmas szavú prófétával. Nem mondotta, hogy neki, Simonnak csak több tapasztalata van arról, hogy hogyan és mikor kell a Genezáret taván halászni. Nem mondotta azt sem, amit pedig bizonyosan gondolt magában: Ez a jó idegen persze nem tudja, hogyha éjszaka semmit sem tudtam fogni, akkor most, későn délelőtt még kevésbé lehet sikerre számítani. Szó nélkül kivetette a mély vízben hálóját. És ekkor történt valami nevezetes. A háló oly példátlan és hihetetlen gazdag fogás terhétől kezdett szakadozni, hogy Simon kénytelen volt hangos kiáltozással segítségül hívni halásztársait. Ekkor olyasvalami világosodott meg hirtelen előtte, hogy *ez Isten*. Istenről, mint fájának minden fia, ő is sokat tanulhatott és hallhatott. Sokszor elnézegethette a halak vonulására várva esténként az égbolt kigyúló csillagseregét. Tudta, hogy Isten teremtette mind az égboltozatot, mind annak csillagait, éppúgy mint a tavat körülövező, rőt színbe játszó hegyeket. Ő is hallotta, amint szombatonként a zsinagóga szent ládájában őrzött tekercsekről Isten beszédét olvasták a gyülekezet vénjei. Azonban ezen a reggelen olyasmit tapasztalt, amit nem tudott másképp megérteni, mint úgy, hogy a hajdan ősatyáival beszélő Isten jött közel hozzá, lépett csónakjába és szólott hozzája.

Ezen a reggelen az Istent látta, s az Ő közelségének valóságába rendült bele a szíve gyökeréig. E pillanattól kezdődött számára a tanítványság nehéz iskolája, melyben sokszor kellett neki a szegyenpadra is ülnie. Amit ezen a reggelen átélt, azt egy hosszú életen át újra meg újra megtapasztalta. Fel-felfénylett előtte Krisztus Istenarca, s jöttek nehéz órák, nehéz napok, mikor eltűnt előle. Hol volt ez a fényes látás akkor, azon a viharos éjszakán, mikor a nedves, hideg mélység elnyeléssel fenyegette a hullámok felett járni akaró kicsinyhitűt? Hol volt az Isten közelségének tudata belőle akkor, mikor Megváltóját durva katonák vették körül, és a merész tanítvány gyáva, reszkető fájdalommal teli félelemmel háromszor is erősítgeti, hogy nem ismeri, sohase is látta „azt az embert”? Azonban hogy *most, ezen a reggelen* a csónakjában volt, *azt tudta*. Később is, amikor meg-meglankadó hitével sokszor cáfolt rá a Krisztustól kapott új nevére, a kösziklát jelentő Péterre, *tudta*, hogy ismét vissza kell jönni annak a látásnak, mellyel Krisztusban az Istent látta. Vissza is jött, szinte mindig fényesebben és ragyogóbban. Visszajött a megdicsőülés hegyén, a Caesarea Filippi melletti bizonyágtétel forráságában: „Te vagy a Krisztus, az élő Istennek Fia”. (Máté 16:16.) Visszajött ez a látása az első pünkösd Szentlélekkel teljes ünnepében, a jeruzsálemi börtön szabadító angyalában, s bizonyára felragyogott előtte abban a percben is, mikor öregségében testi életének elvételésében beteljesedett rajta az, amit az Üdvözítő megjelentett saját halála felől

is néki. (Ján. 21:18-19.) Íme, Péter tanítványságának első jegye: Krisztusban meglátta az isteni lényezet, Istent megismerte az ő szent Fia által.

II. Kedves Testvéreim! Ennek a megismerésnek fényében látta meg Péter igazán először saját magát is. Felületesen eddig is lehetett fogalma, képe önmagáról. Reggelenként, ha kihajolt csónakja oldalán, hogy megmossa arcát a tó tiszta vizében, a ragyogó víztükörben láthatta, amint visszanéz reá a maga arcképe. Mit látott rajta? Vonások apró egyéni jegyeit mások jobban ismerik, mint sajátmagunk. Látott egy napbarnított, szélről fúvott, valószínűleg még fiatal, rokonszenves halászcot. Péternek meg volt a maga hivatása, melyet minden bizonnal véglegesnek tartott. Ismerte foglalkozásában való képességének határait. Társainak korholásaiból talán tudomása volt hibáiról is, gyorsan lobbanó hevülékenységéről s az ellenkező véletekbe hamar átcsapó szenvedélyes vakmerőségéről.

Ez a reggel volt mégis az, melyen igazán megismerte önmagát. Úgy érezte, hogy ő is olyan, mint csónakja az éjszakai eredménytelen halászat után: besározva a föld iszapjával, üres, szennyes, a rothadás szagát árasztó. Most, hogy Isten közel jött hozzá, ennek a prófétának alakjában megkereste s talán megítéli, úgy látja, hogy el van veszve: „Eredj el én tőlem, mert én bűnös ember vagyok Uram!” Ott feküdt a Mester lábai előtt, fejét kezeibe rejtve, arca nem a tó vizétől, hanem könnyeitől volt nedves, a nyers, erős, csupa izom ember zokogott, mint egy gyermek. Milyen nyájas és szelíd volt az a hang, mely vigasztalta, milyen gyöngéd és mégis mennyire fenséggel teljes az az alak, aki felemelte: „Ne félj, mostantól fogva embereket fogsz!” Nem küldte iskolába, hogy először képezze, művelje magát, nem szabott eléje próbaidőt, hogy addig igyekezzék rossz tulajdonságait levetkőzni. Úgy amint volt, gyengén, bűnösen, alkalmatlanul volt, elhívta magához tanítványul: „Embereket fogsz halászni”. Szárazra vont a kenyérkereső hajót, teli az új megbízatás ezer ismeretlen titka és lehetősége feletti megrendüléssel. A fiatal halász napégette kezével beárnyékolva szemét még egyszer elnézett a tó fölött, hogy búcsút véve attól, elbúcsúzzék eddigi életétől is. Nézett-nézett végig a napsütésben csillogó, kápráztató víztükör fölött s messze, azon is túl. A tó végtelen tengerré szélesedett, partjai összeolvadtak az éggel, benne nyüzsögtek a halak. Igen, oda fog kivitorlázni, hogy a Mester királyi szavára embereket halászszon. Amint ő megfogatott, úgy fog másokat is a Názáreti hálójába terelni. E percben *felismerte igazi hivatását*, s vállalta azt. Megtalálta Krisztusban az ő életének igazi értelmét!

Kedves Testvéreim! Minden keresztyén iskola, mely növendékeit valamely hivatás betöltésére neveli, ezt a két célt igyekszik elérni tanítványaival: Isten ismeretét és önismeretet. Sőt, tovább kell mennünk: még a nem keresztyén iskola is ezt a célt kell, hogy szolgálja, mert az önismeret, a hivatás felismerése soha sem lehet teljes és helyes az istenismeret nélkül. A természettudományok, a műveltség és művészet javai, a világ törvényeinek megismerése annak a terem-

tésnek és világfenntartásnak a megismerését jelenti, melyben Isten éppen úgy kijelentette magát, mint az ő írott Igéjében.

Kell, hogy a mi keresztyénségben született és nevelkedett kicsinyeink előtt különösen tisztán álljon az istenismeret és önismeret kettős célja. A mi iskoláink tanulóeregeinek naponként kell találkozniok, lehetőleg minden tantárgy keretében az Isten valóságának jegyeivel és bizonyásaival. Át kell élniök olyan külső és belső történéseket, melyekről kétségtelen, hogy az Isten keze van bennük. Amennyire cél és lehetőség ez a Krisztus kis tanítványainak serege előtt, éppen olyan kötelezettséget jelent ez a nevelők s általában a felnőttek számára. A fiataloknak az ő életükön keresztül kell nemcsak vakon elhinni, hanem a példák által adott világosságban tisztán látni, hogy Isten dolgainak kell történnie, az Ő akaratának érvényesülnie ebben a világban is. Egy nagy nevelő azt mondta, hogy a gyermek Istene mindig éppen olyan, mint édesanyjáé. Szinte azt mernők állítani, hogy a mi egyházunkban minden felnőtt *keresztzsüillője* kellene, hogy legyen minden fiatalnak, az *igazi* keresztszüleség kötelezettségével gondoskodva az ifjak *keresztyén*, tehát Krisztust követő, Istentől vezetett s az ő színe előtt végbemenő neveltetéséről.

Értitek-e testvéreim, mi felnőttek mindnyájan Krisztus által elhívott és munkára kötelezett *emberhalászok* vagyunk? Állandóan szántóföldön járunk, kicsinyeink, fiatalságunk szántott földjén, magvetésre váró talaján járunk. Kell, hogy hívjunk az igazi vetésre egyedül alkalmas maggal: az Igével, nemcsak a hirdetett, hanem a tetté és életté váló Igével, mert ha mi nem vetünk ebbe a szent talajba jó magot, begyomosodik az a Sátán konkolyával, a gonoszság, szeretetlenség, gyűlölség dudvaival.

III. Kedves Testvéreim! Miként Pétert, bennünket mindnyájunkat az Istennel való találkozás segít el nemcsak az önismeretre, hanem az engedelmes és odaadó *szolgálatra* is. Magunkat akkor ismerjük meg igazán, ha hivatásunkat felismertük. Sokan, akik pedig szeretnek hosszú időt tölteni a kézi- vagy falitükör előtt, rettegve futnak el a Szentírás tükre elől, mert ez megmutatja bennük azt, amit takargatnak önmaguk előtt is: a bűnös, meg nem tisztult, Istennel és az embertársakkal számadásait nem rendezett, lelke sorsáról bizonytalan *Ént*. Másfelől az is igaz, hogy a *mások* megismerésére sem tud elvezetni hosszú évtizedek emberismerő, tapasztalatgyűjtő munkája sem, ha nincs ehhez a megismeréshez olyan mértékünk, melyet egyedül megbízhatónak csak az Igében, Isten vezetésével találunk. A színvak ember feketének látja az élénk színt is. Aki Isten vezetése nélkül ítél másokat, félő, hogy Krisztusnak az önző megítélgetőket kárhoztató ítélete alá esik maga is. Az emberek annyira szeretnek álarcot hordani, életükre titkok és titkolt dolgok fátyolát teregetik, ezért okoznak csalódást és csalódnak maguk is az emberek. Magunknak a helyét a társadalomban, embertársaink igazi arcát a hozzánk való viszonyunkban az ismerheti fel, kinek látását az újjászületett élet tisztította

és élesítette meg. Erre az új életre – nem győzzük elégszer ismételni – Isten előtt és Isten által jut az ember. Csüggedezőket Ő világosít fel arról, hogy a bűnök rozsdája akkor kopik le róluk, ha eszközül adják magukat az evangélium szolgálatára. Saját képességeiket kevésre becsülő, hamar ellankadó munkásokat Ő biztat: „Vessétek ki a hálót!” Ő biztatja a gyermeke nevelésén látszólag hasztalanul fáradó szülőket, tanítványai hanyagsága és érzéketlensége miatt elkeseredett nevelőket: Vessd ki újra, meg újra a hálót, lehet, hogy ahol éjszaka nem fogtál semmit, hajnalban szakadozni fog ott a háló.

Mennyien aggodalmaskodnak nehezen iskoláztatott gyermekek jövőjén, hogy fognak elhelyezkedni, a túlszűfolt pályában kenyérhez és megélhetéshez jutni. Nem jobb híján hirdetem, hanem a hívó meggyőződés teljességével: az legyen a legfőbb gondunk, hogy ifjúságunk találkozzék Megváltójával, mert mint Péter példája bizonyítja, *aki felismerte ennél a találkozásnál Krisztusban az Isten Fiát, biztosan felismeri önmagát és az Úrtól számára kijelölt hivatást és életpályát is.*

Isteni titkok mély vizei fölött járunk itt. Soraitok közt ülő gyermekek nem is igen képesek megérteni ezeknek a dolgoknak nagy fontosságát. Elméjük talán úgy fürdik még a vakációs emlékek szertecsapongásában, mint kis halak apró selege a sekély, parti víz melegében. Azonban ti nagyok, idősebbek értsétek meg mindezeket érettük és számukra is!

Kezetekben ott van az Isten evangéliumának hálója, az Ige pedig világos parancsképpen hangzik felénk. A római katolikus testvéreink templomainak középső részét szokták „hajó”-nak nevezni, nekünk azonban e pillanatban úgy tetszik, hogy az új iskolai év ez Istentől megszentelt kezdetén az egész templomunk Péter hajója, melyben Krisztus maga adja ki parancsát az emberhalászat-ra. Szent Igéjében, hívó éltetek vonzó példájában vessétek ki hálótokat fogásra!

Kedves tanítványsereg, iskolások és diákok! Világotok, népetek éheznek, s ez az éhség nem kenyér után való éhség elsősorban, hanem a lélek éhsége. Az iskolák Genezáret tavaiból, *belőletek* kell kifogattatni ama két halaknak, akik 5000 embert fognak táplálni, mégsem fogynak el, mert az Úr vette őket kezébe. Ugye, az „árral”, a bűnös világ szennyes árával lefelé úszva nem akarjátok, nem fogjátok kikerülni az evangélium szent hálóját?

„Evezetek a mélyre!” – zeng felénk Krisztus parancsa. Jer, szent gyülekezet, úgy evezzünk a mélyre, hogy alázatos lélekkel összekulcsolva kezünket imádkozzunk, hogy az új iskolai év kezdetén minden tervünkre és szándékunkra Isten mondjon és adjon Áment.

(Sárospatak, 1928. szeptember.)

ESZMÉNY ÉS BETELJESÉDÉS

(Az iskolai év megnyitásakor)

Alapige: Máté 3: 15. és 17. v.

Kedves Testvéreim!

Az elmúlt években hittanhallgatóinkkal együtt többszöri kísérletezéssel próbáltuk megállapítani azt, hogy a templomban mikor hallható legjobban az igehirdető hangja. Úgy találtuk, hogy a legtávolabbi részeken is akkor hallható tisztán a prédikátor minden szava, ha a középső bejárattól balra eső boltozat felé fordulva beszél. Azt is kitapasztaltuk, hogy a lekipásztor beszéde annál tisztábban, erősebben és tömörebben érvényesül, mennél inkább megtölti a gyülekezet a templomot. Kedves Testvéreim! A mai vasárnapon tehát különös erővel kell meghallanotok az Isten üzenetét. A templom sok héten át üres számos pad-sorát, mint cséplés után a hombárokat az új búza acélos zuhataga, megtöltötte ma a tanulóifjúságunk friss serege.

Több hét óta már állandóan Isten országának kérdéseiről folyik az igehirdetés. Legutóbb azt hallottuk, hogy Isten országa polgárságának két nagy feltétele van: az istenfiúság és embertestvériség. Mindkettőnek az az útja, hogy először Istennek legyünk hű, engedelmes gyermekei. Tudjuk, hogy amíg az erről szóló bizonyoságtételt hallgattatok, sokszor megfordult elmétekben az a gondolat és kifejezést is adtatok annak: „Szép, szép. Magasztos cél, nagyszerű eszmény, de még megközelíteni is nehéz ezt, hát még megvalósítani!” Ez alkalommal, míg alapigénk örök isteni üzenetét vizsgáljuk, ennek a véleménynek is szemébe nézünk. A mi Megváltónk útmutatása nyomán meg kell látnunk, hogy az istenfiúság eszménye I. nemcsak megközelíthető, hanem II. átérezhető és átélhető, III. megvalósítható és megvalósítandó.

I.

Jézus ifjúkoráról jóformán semmit sem tudunk. Nem tudunk főleg azokról az évekről, melyek a 12 éves Jézusnak a jeruzsálemi templomban való szereplésétől megváltói munkásságának megkezdéséig elteltek. Ezeknek az éveknek a külső történései sohasem váltak közkinccsé, ezek a Mester személyes tulajdonai maradnak. Talán csendes, munkában telő napok hosszú sorából állnak, talán egy emberfeletti nagy feladatra való előkészület megragadó komolyságával és céltudatosságával teljeseek. 18 évig tartó hallgatás után azonban megszólal a Krisztus, s mai alapigénkben is hallott szavai sok tekintetben oly mély bepillantást engednek az ő ifjúkorába is, mintha hosszú történetek hosszú sora szólna

arról. Keresztelő Jánoshoz megy. Ez a próféta hozzá van szokva ahhoz, hogy akik hozzá jönnek, megbánt bűnök töredelmes bevallásával kezdik, s folytatják annak a kívánságnak a kinyilvánításával, hogy megkereszteltessenek. Jézus a világ bűneit vállalta magára, s mikor erről bizonyóságot tett, a megterés és megigazulás nagy prófétája, Keresztelő János maga is bűnösnek érezte, és inkább ő akart Jézus által megkereszteltetni. Ekkor mondta Jézus ifjúságának, előkészületi idejének záró, messiási munkájának kezdő szavaiul: „Engedd ezt, (hogy én kereszteltessenek meg teáltalad,) mert nekünk úgy illik, hogy mindent, ami igazság, betöltsünk!” Nem olyan nyilatkozat ez, melynek érvénye csak egyetlen esetre állana. Olyan lelkületből fakadt ez a megnyilatkozás, mely az ifjú Jézus egész benső életét el kellett, hogy töltsse nyilvános fellépése előtt is. Íme, ezt kellett életprogramjának ismernie kora ifjúságától fogva: „Betölteni mindent, ami igazság”. Vajon nem akkor vagyunk a legközelebb a valósághoz, ha feltesszük, hogy a gyermek Jézus ez igazság ismeretében és szem előtt tartásával játszott. Figyeljete, ti kicsinyek, lányok és fiúk! Krisztus bizonyára sohasem játszott hatalmaskodva erőszakosan, irigyen és illetlenül. A názáreti gyermekek annakidején bizonyosan addig játszották legszívesebben és legteljesebb örömmel a maguk szokott, közös játékaikat, míg Mária fia is velük játszott. Vajon a játéknak is, legyen az akár a gyermekek önfeledt játéka, akár a felnőttebbek komolyabb sportja és testedző vetélkedése, igazságosnak kell lenni? Jézus ismerte a gyermekkor játékait. (Mt. 11:16-17.) Az igazságot a játékban is betöltő Jézus a játszó ifjúság eszményképe.

Ennek az eszménynek kellett érvényesülni a Megváltó ifjúkorának munkájában, amely minden valószínűség szerint az ő nevelőapjának, Józsefnek a mestersége, az ácsmunka volt. Ez az esemény töltötte be az ő földi családjához való viszonyát. Ehhez az élete alaptörvényeként felismert szabályhoz való ragaszkodás tette képessé arra, hogy leküzdje az ifjúkor minden nehéz kísértését. A kísértések őt éppúgy megkönyékezhették, mint a kora- vagy korunkbeli ifjúságot. A zsidókhoz írott levél szerzője is azt mondja róla: „Megkísértetett mindenekben, hozzánk hasonlóan, kivéve a bűnt”. (Zsid. 4:15.).

Sohasem felejtette el, hogy valami titokzatos, égi indítás őt arra készítette már 12 éves korában, hogy az Isten dolgaiban legyen foglalatja. Azóta is az volt az életeszménye, hogy mindig és mindazt kövesse, cselekedje, betöltsse, ami igazságos. Nem volt ez merőben új eszmény, hiszen az ótestamentumi vallásosság legfőbb törekvése is a megigazulás, a törvények igazságának betöltése volt, azonban soha senki nem látta meg annak oly széles és oly mély értelmét, mint az igazi Messiás. Midőn meghallotta, hogy Keresztelő János az Isten üzenetét prófétálja, s Izráel fiatalságának színe-java őt hallgatja, Ő is elmegy látni, hallani, véleményt formálni. A megkeresztelkedés által való megtisztulás, megigazulás kötelezettségét hirdette ez az Isten erejével teljes próféta. Jézus előtt Istentől

rendelt útnak tűnt fel, hogy ő is, ki az egész világ bűneit fel akarja venni minden hívő megigazulására – megkereszteltessék.

Ekkor a megkeresztelkedés alkalmával jó a csoda, a 12 éves korától látott és ápolt eszmény megvalósulása. Újra hallja azt a hangot, amely már 12 éves korában, a jeruzsálemi templomban is eltöltötte lelkét, de most még erősebb, még tisztább a csengése: „Ez amaz én szerelmes fiam, akiben én gyönyörködöm”. A Jordán mellékének azúrkék égboltja továbbra is magasan boltozódott felette, de az igazi menny nagyon közel jött hozzá. A két világ, az égi és földi egymásba folyt, mint az első karácsony szent éjszakáján, fehér galambszárnyak csattogása a mennyei haza üzenetét és áldását hozta: a Lélek ajándékát. Ez volt az ő Megváltóvá szentelése. Érezte, hogy mindenestől odatartozik a megnyílt éghez, amely ismét bezáródhatott ugyan, de a Lélek adománya, tüze és világossága nála, benne maradt és soha el nem vétetett tőle. Mi történt? A maga szent hivatalára készülő Messiás ez eszmény szolgálatában, a kötelességek hűséges betöltésében találkozott a megvalósulással: megbizonyosodott újra az ő istenfiúságáról.

II.

Kedves Testvéreim!

Bármily mély szakadék legyen is az eszmény és valóság között, meg kell alapítanunk, hogy az eszmény és *megvalósulás* két partját mindig összeköti, nemcsak Jézusnál, hanem számunkra is a *lehetőség* hídja. Ha valaki nem tud ezen átgjutni, annak az az oka, hogy az illető nem veszi eléggé komolyan magát az eszményt. Különösen áll ez a megállapítás az ifjúságra.

Az ifjúság lábai elé sok kő hullik, azért hamar is megbotlik, és sokszor elesik. Egy hosszú előkészületi időt kell átélnie a tanulóévek hosszú sorával, míg valami hivatást nyer, s egyben fizetést, anyagi megélhetést is kap. Vakok volnánk, ha nem látnánk, hogy nem könnyű ezt az előkészületi, várakozási időt különösen idegenbe szakadva, a szülői háztól távol, családi melegség nélkül eltölteni. A színesnek, örömmel teljesnek látott diákélet néha nagyon sivár, nagyon nehéz és nagyon szegény. A mi itteni diákjaink életét is közelről nézve hányszor kell arra gondolni, hogy milyen jó volna, ha a család melege vehetné körül itt is őket. Milyen jó lenne, ha városunk otthonai is megnyílnának előttük, nem azért, hogy kegyelemfalatokkal táplálják őket, hanem, hogy a *család* éltető, tiszta, otthonias, megőrző levegőjét szívják. Olyan szép eszmény elgondolni, hogy a családapa, a háziúr kikérdezné őt dolgai felől, tanácsot adna néki egyben-másban, a ház asszonya csiszolgatná modorának érdességeit, s mindennekeftett a keresztyén ház, a magyar család lelkiületének nemesítő, felemelő hatása alatt állna a mi iskolavárosunk kis és nagy diákja. Akár valóra válik ebből a *feladatból* valami, akár nem, a tanulóévek hosszú előkészületi idejére jobb jeligét, gyümölcsözőbb és mélyebb *életelvet* nem ajánlhatnánk annál, mely a Megváltó előkészületi idejét átragyogta:

„Illik, hogy mindazt, ami igazság, betöltsük!” Az ifjúkor minden életmezejére alkalmazni kell és lehet ezt. Betölteni azt, ami igazságos, azt is jelenti, diáktestvérem, hogy légy szorgalmas. Vajon nem egyik eleve igazságos követelmény elvárni azt, hogy aki diák, tanuló, az szorgalmasan tanuljon is? Ha ez így van, ezt *illik* betölteni, ezt be is kell tölteni. Fenyéget az önzés veszélye. Csak a *te* leckéd, a *te* szórakozásod érdekel, mindig *csak* a tiéd, csak a tiéd. A tanulóéveknek is van valami külön rendeltetése, nemcsak az, hogy vagy ügyeskedő, vagy hanyag kis osztályzatvadász légy. Sok áldott képesség rejtőzik benned, melyeknek itt mind ki kell fejlenie. Hiszen olyan embernek készülsz, aki sok emberre leszel befolyással, akitől sokan fognak várni valamit, aki után számosan indulnak majd el. Akkor teljeseodik ki minden istenáldotta képességed, ha mindent betöltesz, amit joggal megkívánnak tőled. A tanuló ifjúnak betölteni való kötelességei vannak a szülői ház igazságával szemben. Nem szabad annak ez új iskolai évben is megtörténnie, hogy édesanyádat csak szennyes és szakadt ruháid ügyén keresztül foglalkoztasd, hogy édesapád csak akkor tudjon rólad, ha újra meg újra pénzt kérsz; hogy testvéreid csak annyiban érezzék hatásodat, hogy ők szűkölködnek, míg te bővelkedni akarsz.

Aztán mennyi bűnös kísértése lehet a fiatal életnek még ebben a mi kis városunkban is, ami ellen az használ leginkább, ha szülők és nevelők intőszavai mellé beírjuk szívünkbe Krisztusunk jeligéjét: „Azt illik betölteni, ami igazság.” Sokszor prédikáltuk néktek már, hogy higgyetek, akkor a ti éltetek is nemesebbé és erkölcsösebbé válik. Most azt is prédikáljuk, hogy *éljetez ízlésesebben*; a külső és belső illem nemességében, akkor könnyebben tudtok és fogtok majd hinni is.

III.

Kedves Testvéreim! Irányuljon mindnyájunk figyelme újólá arra, aki az előkészület ideje alatt legjobban tartotta magát alapigénk mérőzsinórjához: „Azt illik betölteni, ami igazság”. Mindnyájan tudjuk, hogy Ő hű is maradt ehhez az eszményhez, ez az eszmény elvitte őt a beteljesedésig, ez tartotta bekapcsolva az Ő földi életét is a földöntúli, természetfeletti élet szent valóságába. Így történhetik ez velünk is. Krisztus, aki betöltötte az eszményt, maga is annál inkább élő eszményünké válik, mennél inkább tisztább látással látjuk az ő sugárzó személyiségét. Mennél közelebb vagyunk imádságban, emberek és dolgok megítélésében öhozá, annál inkább lesz érzékünk és vágyunk minden iránt, ami valóban *eszményi*. Ezen az úton találkozunk Jézussal, őberne olyan eszményt találunk, aki után soha többé nem elégít ki és nem bilincsel le kisebb eszmény. Ez a Krisztus mondja meg mindenkor azt is, hogy mi az egyes esetekben, egyes élethelyzetekben betöltendő igazság. Ennek az eszménynek a követése elvisz bennünket a *beteljesedés* csodájához is. Nem állítjuk azt, hogy az eszmény követése „kellemes” és szenvedésmentes, de azt állítjuk, hogy gyönyörűsége és lélekben folyton emelő és gaz-

dagító. Nagy célok eléréseért mindig árat kell fizetni, a világ minden vonalnyi előrehaladása és fejlődése áldozatos mártíriumok eredménye. És van-e magasabb cél, mint a szent Isten szerelmes gyermekeivé lenni.

Egy külföldi múzeumban van egy rendkívül megkapó szobor, melynek felirata így hangzik: *Lebbenő szárnyak...* Egy ifjút ábrázol ez a mű, arcának kifejezése, a lábujjhegyre emelkedő test tartása, különösen a magasba emelt kezek mozdulata hűen kifejezi azt a gondolatot, hogy a művész itt a jövőben látott cél elérésének, az eszmény megragadásának vágyát akarta anyagba önteni.

Kedves Testvéreim! A kezünk tette és munkára adatott, a lelkünk pedig repülésre és szárnyalásra. Munkás kezeket a lélektől látott és lelket megragadó eszmény szolgálatába: ez az ifjú életnek is feladata. S nem lehet annál magasabb, tehát nem is érdemes más, annál alacsonyabb eszményt választani, mint aki élő eszményünk lett, és az maradt az istenfiúságban. Mennél több tettet az Ő követésében: annál inkább *valóra* válik az eszmény. És ki az, aki azt merné állítani, hogy nem lehetnek az emberi életben olyan cselekedetek, melyek megfelelnek a Krisztus, követésének? Nincs olyan romlott élet, amelyben ne fordult volna már elő Krisztus követéséhez illő és méltó cselekedet, csak az a baj, hogy sokaknál, talán mindnyájunknál *még nagyon kevés az ilyen cselekedet*. Mennél inkább szaporodik ezek száma, annál közelebb jut általunk és bennünk az eszmény a beteljesedéshez.

Ti mindnyájan szerelmes gyermekei vagytok, ifjú testvéreink, a szüleiteknek, akikben a szülőknék gyönyörűsége kell, hogy teljék. Mindnyájan, a nagyok is, talán régen porló, vagy még testben élő szülők gyönyörűsége és szemefénye vagyunk és voltunk. Bár elmondhatná rólatok, rólunk a mennyei Atya, az élő Isten is: ezek az én szerelmes fiaim, akikben én gyönyörködöm, s adná mindnyájunknak, küldené mindannyiunkhoz a Szentlélek fehér galambját, melynél drágább ajándéka nem lehet az új iskolai évnek.

Miért ne lehetne a Bodrog a mi Jordánunkká? Ennek a partjain is meg lehet és meg kell találni az egyetlen eszményt, az élő Krisztust, s a hozzá való ragaszkodás által hűséges, hívó, munkás életben elérhetjük, és el is kell érünk az istenfiúság szent valóságának beteljesedését.

Nem a baloldali templomboltozatnak, hanem homlokotok és kebletek boltozatának, értelmeteknek és szíveteknek mondjuk, hogy jól megértésétek, igazán megéreztétek, egészen átéljétek: Igazság ez és illik ezt nekünk mindnyájunknak betölteni!

Ámen.

(Sárospatak, 1930. szept.)

KEGYELEM A SZERENCSETLENSÉGBEN

(Iskolai év megnyitásakor, okt. 6-ra eső vasárnapon)

Alapige: Luk. 13: 1-5.

Keresztyén Testvéreim! A mai világhelyzetnek egyik szembeötlő bélyegét a különféle csapások és szerencsétlenségek sorozata adja. Világkatasztrófa volt az egész földkerekségre a világháború, ami szegény hazánkra az azt követő szerencsétlen béke, a jövő egén is több az újabb csapásokat ígérő viharfelhő, mint a biztató napfény. Az utóbbi években mintha a természeti csapások is megszapordtak volna. Irtózatos földrengések, tűzhányók pusztítása, orkánok rombolása, tízezreket koldussá és hajléktalanná tevő árvizek, a hét szűk esztendő sivárságát hozó aszályok, példátlanul hideg és meleg időváltozások még a legkönnyelműbb kedélyekben is borzongó sejtelmeket ébresztenek: mintha a világítélet ideje következne, mintha egyre közelebb hallatszanék a Jelenések könyve lovasainak vészes dübörgése.

A mi fajtánk történelmének egész folyamán eléggé ismerős kellett, hogy legyen a katasztrófákkal. A halál angyala eleinkkel együtt jött be Vereckénél az ezeréves haza földjére, és mindig gazdag volt itt nálunk és köztünk az aratása.

Ma is ünnepét üljük egy olyan nemzeti fájdalomnak, amelynek emléke soha el nem múlik, míg egyetlen magyar él a földön.

És ha mindennek az okát és célját tudnivágyóan keressük, rendesen azt halljuk rá, hogy ez a mi *végzetünk*. Mindnyájan érezzük, hogy ez semmiképpen nem kielégítő felelet.

Keresztyén Testvéreim! Valljuk, hogy éppen a történeti és nemzeti csapások idején van szükség arra, hogy higgyünk az élő Istenben, és elveszük azt a rövidlátó és oktalan vélekedést, mintha egy vaksors értelmetlen kénye-kedvétől függenénk. Ha magyarázatot keresünk arra, hogy miért vesznek el az emberi munka és hősiek önfeláldozás gyümölcsei, most sem tehetünk jobbat, minthogy most is a mi Mesterünkhöz megyünk iskolába, és tőle kérünk feletetet erre a nagy *miértre* is. A felelet pedig arra kötelez bennünket, hogy I. Jézus idevonatkozó útmutatásait világosan és tisztán felfogjuk, II. feltételeit és követelményeit elfogadjuk, és teljes kizárólagossággal magunkra vonatkoztassuk.

I.

Keresztyén Testvéreim! Felvett alapigénkben nyilvánvaló, hogy Krisztus felelete egy olyan tényből indul ki, melyet gyakran el szoktunk felejteni. A tény az, hogy a végtelen Istent véges emberi elmével nem lehet megérteni. Maga a

Mester soha sem törekedett arra, hogy az emberi ész számára Isten létezésének szükségességét bizonyítsa, hanem ehelyett valami egészen másat tett: *megnyitotta az ember előtt közvetlenül magához az élő Istenhez vezető utat*. Ezzel arra is megtanította minden idők embereit, hogy aránylag céltalan és keveset jelentő törekvései: megérteni az Istent, azonban kimondhatatlanul sokat, *mindent* jelent az, ha valaki *élő* közösségbe kerül Vele és gyermekévé válik. A gyermek nem könyvekből tanulja meg „érteni” a családi és szülői szeretetet, hanem magától értetődő természetességgel és szükségszerűséggel *éli* azt. Az Isten után vágyakozónak nem arra van szüksége, hogy felőle és róla mennél többet halljon és tanuljon, hanem hogy *tőle és belőle* mennél több életet vegyen az imádság és hit *élő* valóságai által.

Kedves diáktestvéreim, ez nem azt jelenti, mintha a hittan felesleges tantárgy lenne, hanem azt, hogy a vallás nemcsak tudás, hanem *élet is, sőt elsősorban élet*, éspedig istenes élet. A vallásos életben pedig nem azon van a hangsúly, hogy mi teszünk vagy tehetünk valamit Istenért, hanem azon, hogy Isten *tett és tesz* folyton valamit értünk.

Jézus alapján szétbontotta azt a hiedelmet, mintha az Úristen rá lenne utalva az ember ceremóniáira, áldozataira és tiszteletére, másrésztől kitörölhetetlenül világossá tette azt a tényt, hogy az ember teljesen és mindenestől rá van utalva Istenre, s még lélegzetet sem tud venni az ő kegyelme nélkül.

Milyen vaksi, hibás módon látja az emberi szem Istent, milyen igazan, egyedül Úrnak és dicsőségesnek látja és mutatja őt Jézus. Minden a Szentháromság Egyisten tulajdona. Mindennek és mindenkinek Ő a szabados Ura. Ki az, aki jogot formálhatna az életre, vagyona, szerencséje s bármire, amiről az emberek álmodozni és ábrándozni szoktak? Ha Isten valakinek *ad*, még helyesebben: *ajándékozik*: életet, jó sorsot, könnyű életfeltételeket, ez az Ő jótetszése, ez kegyelem; ha elveszi, az is az Ő jótetszése, tehát az is kegyelem. Hogy ez utóbbi persze az embernek rosszul esik, ez nem változtat a tényen. Senki sem szállhat perbe az Istennel. (Róm. 9:18-23.) Senki sem mondhatja a Mindenhatónak: Mert én jobb (?) vagyok, mint mások, kiértemeltem, hogy ezt vagy azt add meg nekem, ettől vagy attól őrizd meg kivételesen csak engem. Vagy ki volna az, aki elég vakmerő lenne így dicsekedni: Mert én jobb (?) voltam, azért van jobb dolgom. Mert mások rosszabbak voltak, azért van emberi megítélés szerint szomorú sorsuk.

Eszerint milyen rossznak kell lennünk nekünk, magyaroknak, hogy október 6-án van, hogy egész történelmünk csupa szenvedés. Itt állunk 1849. október 6. szomorú kérdésével, de mindama félelmes esetek sokasága előtt is, amelyek szerencsétlenséget zúdítottak emberekre és népekre. Mivel érdemelte ki éppen az aradi tizenhárom az erőszakos halált?

Valami rokonkérdést olvashatott ki Jézus azoknak a szeméből, akik jelentették neki az alapigénkben elbeszélte szerencsétlenséget: Pilátus vérengzését.

A galileabeliek, Jézus közelebbi honfitársai különösen szabadságszeretők voltak. Harcias lakosaikban fel-fellángolt a római elnyomók elleni gyűlölet, és összeesküvő csoportokba, mindenre elszánt csoportokba tömörülve vagy verődve nem egyszer okoztak gondot a Jeruzsálemben székelő római helytartóknak, amilyen volt Jézus idejében Pilátus is. Valószínű, hogy egy ilyen galileai felkelésnél az összeesküvők vezéreit, éppen akkor, midőn vallásos áldozatot mutattak, a helytartó katonái meglepték és lemészárolták.

„Mit gondoltok – kérdi Jézus –, akik ezt elszenveték, bűnösek voltak-e másoknál, nálatoknál? Nem – feleli ő maga –, sőt, inkább, ha meg nem tértek, ti is hasonlóképpen elvesztetek.” Ehhez a nemzeti szerencsétlenséghez kiegészítésül felidézi az akkoriban még bizonyára közismerten friss másik eseménynek, egy természeti csapásnak az emlékét is és újra kérdi: „Az a tizennyolc ember, akiket Siloámban a leszakadt torony ütött agyon, bűnösek voltak-e, mint a jeruzsálembeliek? Nem – felel újból saját maga –, sőt, ha meg nem tértek, ti is *mind* hasonlóképpen elvesztetek.”

Mi tehát ilyen borzalmas esetekről a Krisztus véleménye? *A Mester ezeket az eseteket az Isten szemével nézi.* Az ember ilyenkor azt szokta nézni, hogy ki a hibás. Vagy azokat tartja hibásaknak, vigyázatlanoknak vagy bűnösöknek, akik a szerencsétlenséget szenvedték – ez volt a Jézus-korabeli zsidóság felfogása is –, vagy Istent hibáztatják, aki a szerencsétlenséget annak áldozataira reábocsátotta.

Jézus mindkét felfogást – legfőképpen az utóbbit – határozottan elhárítja. Figyeljük meg az ő véleményét, mintha földi testben, magyarul hozzánk és reánk vonatkozó érvennyel szólna. Az Ő véleménye ez: Isten mindenekfelett való Úr, aki bármit szabadon tehet, azonban szerető Atya is, aki *csak* jót tesz s minden *jó*, amit Ő tesz. Minden, amit gyermekeire reábocsát, szeretet, *kegyelem*. Szokjunk azért hozzá, hogy Isten minden világos intézkedésében az Ő *kegyelmét* lássuk. Különösen figyelmeztetni kell az embert, hogy a jó napokban ragadja meg azt a hitet, hogy minden, ami Istentől jó: kegyelem. Ragadja meg szorosan, s fogózzék ebbe oly elválhatatlanul, hogyha rossz napok, csapások jönnek, *azokban* is meg tudja látni a *kegyelmet*, úgy, hogy semmi sem szakaszthatja el őt többé az ő istenfiúságának tudatától. Ilyen hit sugárzik Pál szentigévé lett szavaiból is: „sem jelenvalók, sem következők, sem magasság, sem mélység, sem semmi más teremtmény nem szakaszthat el minket az Istennek szerelmétől, mely vagy a mi Urunk Jézus Krisztusban.” (Róm. 8:38-39.)

Ez a csapások nyeresége, ez a veszteségekben való nagy nyereség: hiszem, hogy Istentől csak kegyelem jó. Mennyire igaza van Krisztusnak, mikor nem azt akarja, hogy „megértsük” az Istent, hanem hogy *Vele éljünk* akkor is, mikor a Mennyei Atya saját titkainak emberi értelemtől fel nem fogható útjain jár, amely a hívőnek így is kegyelem útja, csak a hitetlennek és kishitűnek felfoghatatlan és vigasztalan.

II.

Keresztyén Testvéreim! Ha a hitnek erre a magasságára felsegített bennünket a Lélek ereje, a mi aradi hőseink borzalmas tragédiának tekintett vértanúságában is meg kell látnunk az Isten kegyelmét. Amikor emléküket idézzük, tesszük ezt nemcsak hamar múltó, szokás parancsolta, gyökértelen részvétből, hanem tesszük élő, elfogyhatatlan hitből. A szenvedés, a csapás olyan növény, melynek keserű lehet a földben levő gyökere, de édes lehet az ég felé nyúló szárnak az égbolt napjától csókolt gyümölcse. Október 6-án is meg kell látnunk, hogy az aradi egyágú bitófák szomorú I betűjében, a kivégző sortűznek a hajnali ködbe vegyülő lőporfüstjében az Isten kegyelmet, mindig és mindenben csak kegyelmet adó karja terjesztetett ki a magyar nép fölé. Kegyelem az a tanulság is, hogyha a magyar nép a golgotai keresztnél még mindig nem tudta eléggé megtanulni annak a jelentőségét, hogy mi az az áldozati vér, tanulja meg azt még jobban, még maradandóbban akkor, midőn véreiből, vezéreiből indul meg annak piros patakja.

Ha nem volt elég drága őseink földje arra, hogy munkás, istenfélő étellel szerezzen rá a magyarság örök és elidegeníthetetlen jogot, tanulja meg annak igazi értékét akkor, mikor vérrel kellett megpecsételtetni, ezzel a legdrágább földi valutával megfizettetni a reá való igényünket és jogunkat.

Így irányítja Jézus a mi gondolatainkat, midőn vértanúinkra emlékezünk. Kikerülhetetlen komolysággal szól azonban az élőkhez is. Midőn hallgatóságát megdöbbenti honfitársaiknak véres pusztulása, Jézus nem csillapítja megrendülésüket, hanem a komoly percben alapigénk szerint egy komoly tanácsot ad, helyesebben ismét, amit máskor is hallottak már tőle, de soha nem hallották megrendítőbben „Térjete meg!” Térjete meg, azaz forduljatok Istenhez, mert az Ő atyai karjai e történeti és természeti csapásokban is kinyúlnak felétek, hogy titeket kegyelembe fogadjanak. A csapások által a szerető Isten szólít: ez a magyarázat. Ez a hit egyúttal az egyetlen orvossága a szerencsétlenségtől, sőt a haláltól való félelemnek is.

Keresztyén Testvéreim! Mi mindnyájan — még az ebben az órában valahol magyarnak születő csecsemő is — mint magyarok részesei vagyunk egy most is ránk nehezedő nagy nemzeti szerencsétlenségnek, a csonkaságnak, betegek egy olyan állapotnak, melynek vigasztalása, orvossága reánk nézve is ez: Forduljunk oda az Isten kegyelméhez. Hadd ismételjük még egyszer: *Forduljunk oda az Isten kegyelméhez.* Ha valóban életet akarunk, nincs más hátra — hiszen annyi minden mást kipróbáltunk már ez egyen kívül — nincs más hátra, mint engedni egyszer a Krisztus figyelmeztetésének: Térjete meg! Térjete meg, intenek az aradi vértanúsírok, hogy ne kelljen itt a süket fülek miatt a vértanúsíroknak tovább szaporodni és egy nemzet sírjává mélyülni és szélesedni. Halljad, te felekezeti harcok-

ban is tenmagadat emésztő magyarság, tizenhárom közös prófétád, kik papjai csillagos és keresztes templomaidnak egyaránt – prédikálja ma egy ország szét-hullásának robaját is túlharsogó, mert jövőt ígérő szóval: Térjetek meg!

Halld te pataki tanulóserég, gimnazisták, képzősök, akadémisták, ezen a gyásznapra eső évmegnyitón tizenhárommal több tanárotok van. Tizenhárom professzorotok van az elvesztett Aradról, akik azt a leckét tanítják, ismételtetik és kérik számon, amit a Názáreti is feladott az emberiségnek: Térjetek meg!

Térjetek meg! – figyelmeztetnek a föld megrendülő fundamentumai, a tomboló vízárr, a dühöngő orkán. Mi porból lettek és porrá leendők előbb vagy később áldozataiul esünk a mindenikünkre egyformán váró legnagyobb egyéni katasztrófának: a halálnak. Azonban csak a meg nem térő hitetlen halála tragédia és katasztrófa. Isten megtört, megtért hívó gyermekét a halálban is *a kegyelem, a hazatérés, az atyai ház várja.*

Még most van időnk és alkalmunk. Isten uja figyelmeztetőleg kopog magyar házak és magyar szívek ajtaján: Térjetek meg. Figyelmeztetésére hadd kéljen visszhang mindnyájunkban

*Hozzád térek, végy be kérlek
Atyám, és haragodban
Meg ne büntess, légy kegyelmes
Hozzám Te Szent Fiadban!*

Ámen.

A HATODIK SZÓ

(Nagypéntek)

Alapige: Ján. 19: 30.

Kedves Testvéreim!¹

A szavakról azt szokták mondani, hogy azoknak súlya van. Vannak könnyű, színes szavak, melyek csak időtöltésre, szórakozásra valók. Vannak, amik örömet vagy szomorúságot fakasztanak. Különös kegyelettel tartjuk számon és emlegetjük elköltözött szereteteink utolsó szavait. Némelyik szótól kenyerünk, megélhetésünk függhet. Szent ígéknek hívjuk a Szentírás szavait, mert azok megtisztítanak, megszentelnek, megújult élet felé vezetnek. Evangéliumnak, örömhírnék nevezzük Krisztus szavait, mert a megtartó kegyelem üzenetét hozzák. A kegyelem üzenete van a keresztfán elhangzott szavaiban is. A hét szó közül hadd hulljon szívet megrázó erővel ránk a hatodik: Elvégeztetett! Halljuk meg abban *a győzelemnek, a megváltásnak, az üdvösségnek igéjét.*

I.

„Elvégeztetett.” Ez a diadal hangja. Isten letaszította a Gonoszt az égből s az Ő Egyetlene emberi testben a földre jött, hogy az Ártás hatalmát itt is megtörje. A Sátán külső bilincsekbe verő eszközeit: betegséget, ínséget gyógyító, kenyeret szaporító Igéjével győzte le; a belülről gúzsba kötő erőt – a bűnt, az aljas emberi szenvedélyeket példájával, szeretetével, önfeláldozásával. S most küzdött meg az utolsó ellenséggel, bűnös életek hóhérával: a halállal. A Szentírásnak a halálról egészen más véleménye van, mint általában nekünk. A mi szemünkben - főleg a Krisztustól távolállók számára – a halál legtöbbször: kérlelhetetlen végzet, könyörtelen természeti törvény. Olykor kínokból, szenvedésekből szabadító barát. Magatartásunk vele szemben: tehetetlen fájdalom, kényszerű belenyugvás vagy férfias dac.

Vigasztalásunk vele szemben: a telő idővel fokozódó fásultság, az utódokban való továbbélés reménysége.

Mindebben lehet valami elismerésreméltó, de mindez nem vall keresztyén lélekre. A halál a Szentírás szerint nem szabadító jó barát, hanem ellenség. Látogatása nem megváltás, hanem büntetés. Minden halálos ágyon a bűnt büntető ítélet telik be, s a „mi régi ellenségünk” minden halálban azt a szörnyű hatalmat gyakorolja, amit vétkeink miatt nyert fölöttünk.

¹ Legátus prédikációk. Húsvét–pünkösd. Szerk. Csorba László. Sárospatak, 1942. 3-6.

Ezért ragyog ki a Szentírásból világos tanítások sora arról: Isten eljövendő országában a halálnak nincs helye többé. Az az Újszövetség, melynek középpontjában Krisztus áll: harci szellemmel van eltelve a halál ellen. Ahol Krisztus győzelmes királysága megvalósul, ott elveszti minden jogát a halál, mert minden hatalom az élet Uráé. Aki a bűnt megtörte, meggyőzi a halált is.

A halál nemcsak nekünk ellenségünk, Krisztus ellensége is. Folytonos trónkövetelő, akivel a mi Urunk reménytelen betegek ágyánál, Jairus leányának ravatalánál, Lázár oszló teteme fölött: mindenütt harcban áll. S a küzdelmek küzdelmét itt vívja meg vele, nagypénteken, a keresztfán. Mintha a halál győzne – hiszen a királyok királya „meghal Atyjához sóhajtva” – de utolsó előtti szava, az *elvégeztetett*, az Ő önfeláldozó tettének húsvéti diadaláról ad hírt. Tudta olyan biztosan, minthogy egyik lépés után a másik következik, hogy az itt elvégződött küzdelemre a feltámadás diadala következik. Ezért a győzelem Hőse ő, ezért a diadal szava az ő hatodik szava, s ezért sugározza a Szentírás minden lapja a végső győzelem bizonyosságát.

II.

A hatodik szó a megváltás szava is. Krisztusunk nem *önmagáért* élt, munkálkodott és vívott a halállal. Sőt nemcsak megrettent tanítványaiért, sokszor ingadozó követőiért. Mindenkiért, aki valaha élt és élni fog. Minden emberi lélekért, melyeknek mindenike drágább és értékesebb volt előtte, mint a teremtet világ minden kincse és ékessége. Hegycsúcsok rajongóit, magassági repülések hőseit életveszélyeken át is többek közt az szokta vonzani a magasba, hogy onnan álomszerűen roppant távolságokat lehet belátni.

A Golgota sziklás emelkedése jóformán csak halom volt, s tetején alig pár méterre emelte egy véres keresztfá a Megváltó szenvedő, töviskoszorús fejét: azonban soha sehonnan nem lehetett, nem lehet messzebbre nézni, mint innen. Egy tekintésben látta a mi Urunk a múltat és jövőt. Letűnt és eljövendő korok minden nemzetségét. Barátok és ellenségek arcát, reménytelenek, békességet keresők táborait, életutaikon menetelő, vagy vánszorgó zarándokseregek roppant sorait. Mindenkit, aki ember, aki Isten képére teremtetett lélek. Az Ő nyája, az Ő népe! S mikor pillantása fához szegzett két karja helyett átöleli ezt a mérhetetlen sereget, hatodik szava azt mondja: Amit érettetek kezdtem, amit miattatok tettem, amit szabadítástokért vállaltam: az, íme, *elvégeztetett*. Nem jöttem hiába, nem szenvedtem hiába, nem éltek, nem kerestek, nem reménykedtek hiába: a ti megváltástokért minden elvégeztetett. Mostantól fogva győzelemben mindnyájan megmenekülhettek, áldozatomban részesülhettek, útmutatásomon hazatalálhattok, véremlen tisztára mosakodhattok!

III.

Az ember milliárdok között Megváltónk ott látta a Te arcodat is, Keresztyén Testvérem! Ami történt, éretted és miattad is történt. Ami elvégzetetett, az a te javadra és üdvösségedre is elvégzetetett! A hatodik szó a te üdvösségednek a szava is! Urad mindent elvégzett éretted, amit végeznie kellett, s most kérdezzük: Te elvégezted-e önmagad javára, amit neked kell, nem Ő érette, önmagad lelkéért, végezni. Talán meg sem próbáltad, hogy kinyújtsad a kezéd annak átvételére, amit Megváltód üdvösségedre elkészített. Talán kiestek kezedből, szívedből azok a kincsek, amikben Urad részeltetni akar, s kifosztott, büntől hideg szívvel tévelyegsz ebben az életben, talán arra sem gondolva, hogy újra lehetne, újra kellene kezdeni a közeledést ahhoz, aki mindent elvégzett érted.

Nem tudjuk, eljutott-e az orosz front egyik tisztje a Krisztus keresztyéhez. De tanulságos volt az is, mikor elbeszélte első harctéri élményét, amelyen okulva, később hősiességével a kitüntetés keresztyét megszerezte. Lőszert és élelmet kellett az első vonalban küzdő bajtársainak eljuttatni. Embereivel azonban heves orosz tűzbe jutott, veszteségeket szenvedtek. Visszafordult, s jelentette felettesének, hogy feladatát nem lehet végrehajtani. Parancsnoka jóságos ember volt, ki azt mondta neki: „Hadnagy úr, lehet, hogy igaza van, de bajtársainknak ott legelől okvetlenül élelem és lőszer kell. Tehát mennie kell még egyszer.” S a hadnagy újra elindult, s ezúttal megoldotta feladatát.

Testvérem! A megvert ellenség elkeseredett tüzébe te is belekerülhetsz. Bűnök, vétke szenvedélyek, rossz példák fegyverével akar visszariasztani attól, hogy te is elvégezd, ami terád bízott. Ha visszariadtál volna, kezd újra, kezdjed még egyszer! Légy részese Urad győzelmének. S a hatodik szóra: Elvégzetetett – felelj te is hát lélekből fakadó szóval: Köszönöm, Uram! Hiszek Benned! Követlek Téged!

Ámen.

HIRDETVÉN AZ ÚR HALÁLÁT...

(Húsvéti úrvacsoraosztás után)

Alapige: I. Kor. 11: 26.

Kedves Testvéreim!² A felolvasott bibliai verset másodszor hallottátok ma, akik úrvacsoráztak. A prédikáció elsősorban nekik szól. S mivel az első felének engedelmeskedtek, most a vers második felén van a hangsúly: „...az Úrnak halálát hirdessétek, mígnem eljövend.”

Gyermekkoromban valami nagy titkot, valami nagy, csak a felnőtteknek szóló kiváltságot sejtettem az úrvacsorában. Egy hétig készültek reá, külön énekeket énekeltek előtte, s nemcsak mi, gyermekek, de a „készületlen” felnőttek is kijöttek a templomból, mielőtt megkezdődött. Ezért mikor először bent maradhattunk, égő kíváncsisággal figyeltük, mit csinálnak a felnőttek. S meglepett, hogy csak ennyi történt: komoly arccal kisereglettek a templom közepére, s az Úr szolgája kezéből átvettek egy falat kenyeret, s a nyújtott kehelyből ittak egy korty bort. Aztán azt hittük, hogy az úrvacsora titka annak hatásában van. S azt kezdtük figyelni, miféle rendkívüli, szokatlan és új van a felnőttekben az úrvacsora után. Nem tapasztaltunk semmi különöset.

Felnőtté kell magunknak is lennünk, bűneinkben és hitünkben felnőtté, szenvedő, eleső, bocsánatot és szabadulást szomjazó lélekké: hogy megértsük, megéljük az úrvacsora titkát. A titok egyik része, hogy az úrvacsorában újra, meg újra megbékélünk Istennel, Krisztus halálának árán vesszük bűneink bocsánatát.

A titok másik része tulajdonképp nem titok, mert annak meg kell látszani mássá lett, hívőbbé és jobbá tisztult életünkön.

Ezt kívánja, és ebben segít szentigénk parancsa: Ti, akik ettétek a kenyeret és ittátok a poharat, hirdessétek az Úr halálát! Hogy mit jelent *hirdetni*, jobban megértjük, ha megvizsgáljuk azt is, ami annak az ellentéte. A hirdetés, közhírre tétel ellentéte az eltitkolás, elburkolás, néma hallgatás.

Abban az időben, mikor Pál apostol levelét a korinthusi keresztyénekhez írta, nem volt könnyű a keresztyén hitet nyíltan megvallani és gyakorolni. Eleinte mellőztetés, zaklatás, később üldözés és halál lett a következménye. Pál tudta ezt, hiszen mindezeket maga is elszenvedte hitéért. Mégis azt parancsolja Isten akarataként: Ne titkolják, ne kerüljék az úrvacsorában való részvételt! Ne hallgassanak annak Istennel megbékéltető erejéről, az élő Krisztushoz kapcsoló for-

² Legátus prédikációk. Szerk. Göndöcz Kálmán. Sárospatak, 1947. 1. 2–4.

ró hitéről. Azt akarta, hogy ne titkolják a kereszten megölt Krisztushoz való tartozásukat. Sőt, új hitüket a fenyegető veszélyek között is vallják meg mindenki előtt bátran, életmódjukkal és szavaikkal egyaránt bizonyosságot téve arról. Más szavakkal, mint alapigénk is mondja: hirdessék az Úr halálát!

Kedves Testvéreim! Mirólunk elmúltak azok az idők, hogy hitéért és vallásáért üldözzenek valakit. Államunk egyik alapvető törvénye biztosítja országunk minden polgára számára a vallás és a lelkiismeret szabadságát. Közülünk ki-ki szabadon követheti hitét és bárki előtt hirdetheti azt. Minket azonban más oldalról fenyeget súlyos veszély. Belülről, önmagunk lelkiéletének gyengeségei, hiányai miatt.

A hirdetésnek az akadály, az elhallgatásnak az oka nemcsak az üldözés, a félelem lehet, oka lehet a szomorú igazság, amit a közmondás így fejez ki: „ahol nincs, ott ne keress”. Nem hirdetheti az Úr halálát se szóval, se tettel az, *akinek ez a halál semmit sem jelent.*

Ez a nagy veszély, kedves Testvéreim, amely bennünk az Ige parancsának való engedelmességet fenyegeti. Hogy vannak köztünk, akiknek nem jelent kegyelmet, bűneikért való elégtételt. Nem jelent szabadulásért való hálát. Semmit sem jelent, azért nincs róla mit hirdetni. Azért kerülik el, s ha ott voltak, csak kenyeret és bort vettek csupán magukhoz. Azért tudnak sokszor még az úrvacsora napján visszatérni könnyű szívvel alacsony szenvedélyeikhez, haraghoz, irigységhez, iszákossághoz, paráznasághoz.

Mindnyájan elítélnénk azt, aki atyja vagy testvére halála, vagy temetése napján is folytatná tobzódó bűnözéseit.

Hadd újuljon fel bennünk azért az úriszentvacsora végtelen ajándéka. Megváltónkhoz való hálánk és szeretetünk. S ha van mit és kit hirdetniünk, hirdessük Őt bizonyágtevő szóval és léttel. Meddig? Aznap? Egy hétig? A következő úrvacsoraosztásig? „Mígnem eljövend!”

Krisztus vissza fog jönni! Az erőnek és hatalomnak teljességében, mint a világ Ura! Nem tudjuk, mikor. De az Ő visszajövetelének ideje közeledik. Még akkor is, ha úgy látszanék, hogy Ő ahelyett, hogy közelednék, egyre inkább visszahúzódik ettől a világtól.

A hit szemével igen bizonyosan látjuk, hogy Ő közeledik, s ezt hirdetjük is erős hittel. Minden elmúlt és következő úrvacsorával, esztendővel közelebb jó. Minden megöszülő hajszál, tűnő erő, új betegség az Ő hozzánk küldött követői, akik jelentik: Az Úr jó! Bár ne érkeznek váratlanul, meglepve minket bűneink között, ellenségei táborában, hol csak ítéletének szava hangzik majd. Hanem érkezése, vagy halálunkban való találkozásunk legyen a szabadulás ideje és üdvösségünk kezdete.

Ámen

CSALÁDMISSZIÓ

Magyar református egyházunk köztudata általában a gyermekek közti missziót tekinti a missziói tevékenységek kezdőpontjának. Bizonyára nem mérőben új az az állításunk, hogy a gyermekmisszió, sőt minden missziónak igazi kiindulópontját a családmisszió képezi.

Hogy tisztábban láthassuk ennek lényegét, két értelmezésben vizsgáljuk ezt a fogalmat. Szólunk előbb a *család missziójáról*, aztán a *család misszionálásáról*.

I.

1. Bő magyarázat nélkül is világos, hogy a *családnak missziója*, éspedig hasonlíthatatlanul fontos *küldetése van*. Hangsúlyozni akarjuk azonban, hogy a családnak elsősorban *Istentől adott és akart missziója* van. Távol áll tőlünk annak még csak a látszata is, mintha mi csupán idő- és laptölteléskül akarnánk a családmisszió szentírásbeli alapjaira utalni; sőt inkább túl minden időleges cél- és hasznoszerúségen az *örök isteni akarat fundamentumára állítva* szeretnők azt igazi jelentőségében szemlélni.

Isten az embert férfiúvá és asszonnyá teremtette, tehát az Ő általa akart teremtetési és természeti rend folytán van meg a *nemek különbözősége*. Ez a házasságban lesz a *nemek közösségévé*, azaz olyan kölcsönös, erkölcsi kötöttséggé, melynek *feladata a jövő nemzedék szolgálata*. A házastársak élete tehát közös küldetésben való közös szolgálat. Nem egymásért élnek közösségben, hanem azért az Istenért, aki azt a küldetést bízta rájuk, hogy mindketten a gyermekért szolgáljanak. Ezért a család igazi élete onnan kezdődik, ahol gyermek születik benne, a család valami adventi várakozásszerű állapotban él, s a gyermektelen házasságokban, ahol ez a várakozás nem teljesezhetett be, van valami szomorú befejezetlenség.

Tehát *szolgálatközösséggé, egyben hit- és szeretetközösséggé* tette a családot Isten akarata. Ez az akarat ott tükröződik a Kijelentés első lapjától kezdve, kiteljesedésre azonban az Evangéliumban jut. Az Ószövetségben is úgy látjuk már a családot, mint istentiszteleti közösséget, melynek feje a családapá, de míg itt a család bizonyos mértékig öncélú, az Újszövetségben Isten országának eszköze válik. Krisztus nemcsak igenli a családban Istentől adott természeti rendet, hanem a hívők közösségének legjellemzőbb képét is egy nagy Isten-családban látja, melyben Isten az Atya, az Ővele és az Ő Fiával egy akaratban lévők pedig az Atya gyermekei és egymásnak testvérei. (Mt. 12: 50; 23: 8-9.)

A Szentírás helyteleníti, hogy az egyazon síkba, sőt egybeeső két szolgálat – istenszolgálat és családszolgálat – keresztezze vagy akadályozza egymást. (Vö.

Mk. 7: 10-13; Luk. 14: 26-27.) Bizonyoságot tesz éppen az élő Ige által is arról, hogy a hívó családszolgálat Isten akarata szerinti. (A szülők hitéért meggyógyított, sőt feltámasztott gyermekek.) Az Ige szerint a család Istenben való hitközösség. Istentől kapják a szülők nemcsak felelősségüket, hanem nevelő és fegyelmező hatalmukat is (Csel. 11: 14 ; Ef. 6: 1; I. Tim. 5: 8). A család az Istentől adott legkisebb és legszorosabb közösség, *minden más szervezett közösségi életnek is sejtje.*

A gyülekezet, egyház, nemzet, társadalom élő teste is a családok kicsi sejtjein és sejtjeiből épül fel. Ez a legősibb és mindig egyik legdöntőbb helye és eszéke minden nevelésnek. Természetesen, ha beteg a sejt, beteg lesz az egész szervezet is. A családnak e pontokon éppen az a missziója, hogy egészséges sejtje legyen minden közösségi szervezetnek. *Csak az a család képes az emberi közösségek iránti misszióját betölteni, mely Istentől rendelt misszióját betölti!*

2. Betölti-e a mai család ezt a kettős hivatását? Rövid áttekintés is megakadályoz abban, hogy erre határozott igennel feleljünk.

Csökken mértékben vállalja a mai család a gyermekekért való szolgálatot. (Egyke, születés- és fogamzáskorlátozás.) Önfeláldozóan tud dolgozni a meglévő gyermekekért, de sok vétkes módon akadályozza meg azok megszületését. Nem tud eléggé szeretetközösség lenni (Tiszazug). Járványszerű a gyakori és könnyelmű, olykor szinte sportszerű *válás*. Az apák-fiak, anyák-leányok közötti szakadék is rendkívüli mértékben kimélyült. Ma már nem eléggé *hitközösség* a család. Gyakoriak a *vegyes házasságok*, amelyek még abban az esetben is nehezen tudnak bensőséges hitközösséggé válni, ha nem „vallás mellékes” jellegű apróhirdetések alapján kötöttek. Ezen a ponton igen könnyen, talán legkönnyebben, tesznek egymásnak kölcsönös engedményeket a házastársak, s rendesen nemcsak a két külön hitvallású szülő hitélete szűrkül és sekélyesedik el, hanem a gyermekeké is.

Egyre sűrűbb a *vadházasság*, szaporodnak a *törvénytelen* szülöttek, lazul a fejelem nemcsak a családi, hanem minden közösségi életben.

Még ott is, ahol aránylag még szorosak a családi élet kötelékei, sűrűn találkozunk valami jellegzetes, még a legközelebbi rokonoktól is mereven elzárkózó *családi önzéssel*.

Mindennek oka több tényezőben kereshető. Ha a család minden egyházi és nemzeti élet sejtje, akkor érthető, hogy az egyházat és a nemzetet sújtó csapások és veszedelmek természetszerűleg éreztetik kártékony hatásukat a családban is. Sőt talán legelőször és legnagyobb mértékben éppen a családban. Így megrendíti a család életét és misszióját a szegénység, munkanélküliség, pénztelenség, lakáshiány, állástalanság. (Tudunk községről, hol pl. 20 P-vel 10 vadházasságot lehetne törvényesíteni.) A döntő és legfőbb ok azonban nem ebben van, hanem a *lelkek megromlásában, Istentől való elszakadottságában*. Emiatt nem vállalja a család Istentől kijelölt küldetését, ezért nem tud hitközösség lenni, ezért romlik meg régi szeretetközösségi jellege is; ezért lett sürgős és alapos gyógyításra szoruló beteg sejt.

II.

Az orvoslás munkájában, a család misszionálásában első helyre tesszük az *igeszolgálatot*. Semmit sem segítettünk, ha a beteg lelken nem segítettünk. Tegyük sűrű és rendszeres igehirdetés tárgyává a családi élet kérdéseit, helyesebben: engedjük szólni az Igét mindig és mindenütt, ahol a család számára van mondani- és üzennivalója.

Az igeszolgálat kevésbé közvetlen módjainak: a lelki gondozás, a belmisszió, diakónia különböző ágainak is fokozottabb mértékben kell a család felé fordulnia. Itt is elsőbbséget adunk annak a munkának, mely a családba vissza akarja hozni az elveszett vagy elmosódott hitközösséget. *A családi áhítatok* meggyökereztetéséről van itt szó. *Ne tévesszük ezeket össze a házi istentiszteletekkel.* Ezen a ponton nemcsak azt szeretnők, hogy a lelkipásztor tartson a szomszédokból hetenként más-más házban összeseregglő kis gyülekezetek számára istentiszteleteket, hanem azt, hogy a család legyen azzá, amivé Isten rendelte: a legkisebb és legbensőségesebb gyülekezetté, melynek pásztora a családfő, ki tud este, reggel, étkezéskor, a családi élet nagy fordulópontjain énekelni, imádkozni, Igét olvasni, s tudja az egész családot ezekben vezetni, szoktatni és nevelni.

Mindennek indítója, mintája, serkentője lehet a házi istentisztelet, de nem pótolhatja a családi áhítatot. Ne üssük el ezt a kérdést azzal, hogy a magyar természet nem veszi be az imázást és bibliázást. Attól eltekintve, hogy ez olyan mondvacsínált érv, amelyet megsemmisít az a tény, hogy ezerszámra halásztak tőlünk a szekták, még ha így lenne, akkor sem szabad itt megállanunk. Ha nem kellene is a magyarnak, rá kell szoktatni: Isten lelke számára a magyar lélek is van olyan jó munkatér, mint pl. az angol.

A családgondozás áldott alkalmai a helyes érzékkel és tervszerűen végzett *házi látogatások* is, melyeknek kifejezetten az egész családhoz kell szólni. (Ha nem lenne olyan törzsökössé vált név, szívesebben is neveznők *családlátogatásnak*.) Magyarországon a legkiterjedtebb családvédő munkát a Stefánia Szövetség, illetőleg ennek védőnői szervezete végzi. Pedig ez gyermekvédő munka, de éppen azért nagyon áldott családvédelem. Milyen beláthatatlanul szép munka lenne egy hasonló jellegű, de egyházi, tehát lelki alapvetésű szolgálat *diakoniszta*ink számára.

Ahol van *napközi otthon*, ott tudják igazán, hogy milyen pótolhatatlan szolgálatot végeznek ezek is a családvédelem érdekében.

Nem tudunk eléggé örülni az „anyák napja” mind egyetemesebbé váló szép szokásának, a KIE által szintén már sok helyen intézményesített „apák és fiak” közös találkozóinak, de hol maradnak még a „testvér-” és „rokon-napok”, vagy a „nagyszülők napjai”, hiszen a családi élet lazulásával talán éppen ez utóbbiak vesztették a legtöbbet. (A „patriarchátustól” a kegyelemkenyérig.)

Általában az egész gyülekezeti életnek fokozottabban kell számolni azzal a ténnyel, hogy a gyülekezet is a családokon épül fel. Ma még a világi lapokat is a családra való tekintettel szerkesztik, külön rovatokat csinálva benne családayának, gyermekeknek. A gyülekezetben talán leginkább ott tűnik ki a családokra épültség ténye, hogy a falusi templomszékekben családok szerint, de nemenként elkülönítve ülnek az egyháztagok. (Ebből is mennyi székper született.) A családmisszióknak megvannak a maga külön feladatai aszerint, amint falun, kis- és nagyvárosban vagy szektás helyeken élő családokkal kell foglalkoznia. Egyik leg-sajátosabb munkaköre mégis a legmagárahagyottabb, legelszigeteltebb családnak: a *tanyai családnak* a szolgálata. Ide mennél előbb és mennél több *tanyai lelkipásztort* kell állítani. A bölcs előrelátással tanyaszolgálatba állított bodrogi missziói lelkész (Szabó Lajos) többek között a következőket írja lapunknak a tanyai család gondozásáról: „A tanyamisszió tulajdonképpen családmiszió. A magyar tanyás azt vallja: Az én házam az én templomom, az én házam az én egyházam. Így történt, hogy a tanyán, ahol nincs templom, minden ház templommá lett. A házi áhítaton mindig a család bibliájából veszem fel a textust. Van családfő, aki megvalósította az egyetemes papság elvét és elmondhatja: Én és az én házam az Úrnak szolgálunk. De azért nélkülözhetetlen a tanyai lelkész. Minden házban nyilván tartott lakó, aki láthatatlanul is mindig ott van a tanyai család létszámkimutatásában. Ő a ház énektanítója, orvosa, ügyvédje, népművelője, ha kell, tréfacsinálója. A tanyai embernek, mint a mágnásnak, 'házi papja' van. A tanyák élő rádiója ő: Viszi az örök Igét és a friss nap híreket.”

A családvédelem azonban nemcsak az egyházi közület feladata, hanem az egész nemzet és társadalomé. Ezért kell az állami életnek is fokozott mértékben szolgálni a családi élet megújítását. Fokozottabb jogvédelem, aggregényadó, új örökösödési törvény, többgyermekes családok kedvezményekkel ellátása, (még vasúti kedvezményt is kellene adni nekik), a sok közül ezek a kézenfekvő és már a közvéleménybe is leginkább átment programok. A munka oroszlánrésze azonban mégis Isten lelkétől megmozdított és vezetett, szolgálni tudó lelkekre vár.³

³ Igazság és Élet, 1935. I. évf. 2. sz. 44-47.

A GYERMEKEK MEGÁLDÁSA

Mk. 10: 13–16.⁴

A megelőző versekben a házasságról volt szó. Arról az állapotról, melyben találkozunk a természeti rend az erkölcsi renddel: az Istentől kétneművé teremtett emberpárok csak ebben vállalhatják az Istennek, egymásnak és a gyermeknek való hármasszolgálatot. És csak az a közösség tarthat jogot a házasság és a család igazi fogalmára, mely mind a három szolgálatot vállalta és viseli.

A házasság lelki alapjai felett örködni mindkét házaspárnak kötelessége, mégis talán a nők, az anyák viselik a nagyobb terhet ebből a felelősségből. Most is nagy örömmel hallják Jézusnak a házasság és család szentségét elmélyítő tanításait. Talán nem értik teljes jelentőségében, amit mond, de minden írástudónál mélyebben átérzik a mondottak igazi mélységét. Ebben az átérésben van meg az ösztönös indítéka annak, hogy gyermekeiket, a házasság drága gyümölcsét, a család szeme fényét Jézushoz vigyék, hogy kis életük ne csak az anyai szemek nézésétől, hanem a Messiás áldásától is fényesebb legyen ezután.

A szülők, de különösen az édesanyák szeretik a gyermekeiket szép, nagy élményeik részeseivé tenni. Ünnepeken, látványosságoknál mennyi sok az anyjuk szoknyájába kapaszkodó, vagy éppen karjukon ülő csöppség.

Mostani alapigénkben is hasonló jelenséggel találkozunk. Ám a tanítványok élő sorompója elzárja a kicsinyekkel Jézushoz igyekvő édesanyák útját. A tanítvány hivatása, hogy tovább adja azt, amit a Mestertől kapott, hogy útbaigazítsa azokat, akik a Mestert keresik. És most éppen ők zárják el a Jézushoz vezető utat. Meg kell kérdezni önmagukat mindazoknak, akiknek hivatása az, hogy a lelkeket Krisztushoz vezetik, hogy vajon akarva vagy akaratlan sokszor nem ők-e az akadályai annak, hogy ezek a lelkek valóban el is jussanak Krisztushoz?

Nem állítjuk, hogy a tanítványok rosszakaratból utasították el az anyákat. Talán fontoskodásból, nagyképűségből. Azt gondolták, hogy a Mester ideje sokkal drágább, semhogy semmirevaló emberkékre vesztegetse. Egy öntudatlan kis cseppség, aki ha eszmélni kezd is már, csak az evésen meg játékon jár az esze, hogyan is foghatná fel annak a jelentőségét, hogy Jézussal találkozik?

Századunk, amelynek egyre harapózó egykerendszerével, állandósuló heródesi gyermekgyilkolásaival lassanként gúnyneve lesz az, hogy „a gyermek százada”, a tanítványoktól sokképpen főleg ezt a fontoskodó felületességet tanulta

⁴ Igazság és Élet. 1936. II. évf. 7-8. sz. 249–253.

meg a gyermekeket illetőleg. Nem halálos ellensége-e a gyermeknek az a felfogás, mely nem szívesen, vagy egyáltalán nem ad lakást vagy alkalmazást a sokgyermekes családnak? S nem ez a mótó ragadt-e rá arra a gyülekezetre vagy gyülekezeti vezetőre, amely vagy aki feleslegesnek és céltalannak tartja azokat a munkákat, melyek a gyermeket mennél előbb meg akarják Krisztussal ismertetni?

Jézus rendkívüli személyisége az akadályokon keresztül is csodálatos tisztasággal és élességgel érzi meg az őt kereső lélekhullámokat. (Lásd például Bartimeus történetét.) Meglátja ezt a jelenetet is, és haragra gerjed a tanítványok vak túlbuzgóságán. Jó, ha különösképpen megjegyezzük azokat a szentírásbeli helyeket, amelyek bizonyosságot tesznek Megváltónk haragjáról. Nem erőtelen, puha jellem ő, hanem kemény, mint a gyémánt. Haragja nem a mi önző, irigy, bűnt a bűnöstől elválasztani nem tudó haragunk, hanem a bűn gyűlölete, a Sátán mindenféle formába öltöző munkájával való megalkuvás nélküli szembenállás. Mivel alacsonyabb rendű a gyermek a felnőttnél? A korával? Az örökkévalóhoz mérve oly rövid a leghosszabb emberi élet is. A léleknek nincs is kora! Vagy, hogy a gyermek éretlen, fejletlen értelmű? Tökéletes értelem azonban nincs is. Minden élet a fejlődés állandó parancsa alatt áll. Hogy a gyermek játékos? Ha összehasonlítjuk a gyermekjátékokat a felnőttek, a nagy gyermekek játékaival, kártyájával, lóversenyeivel, ez az összehasonlítás inkább a gyermek javára szól.

Ne haragudjunk azért soha a templomban anyja karján gögicsélő gyermekekre, Jézus azokra haragudott, akik emiatt haragudtak. Valamikor őt is a karján vitte anyja és nevelőapja a zsinagógák összejöveteleire, vagy a hosszú jeruzsálemi útra.

Jézus nyomatékos parancsa: Engedjétek őket hozzám jönni, nemcsak most. Soha se tiltsátok el őket tőlem! Az illetékes helyről jövő parancs sohasem tűr bírálatot, megalkuvást, elmagyarázást. Az egyházban is mindig vita nélkül kell, hogy illetékes legyen az a parancs, amit az egyháznak a feje: Krisztus ad.

„Ilyeneké az Istennek országa.” Isten országáról, mely Krisztus prédikációjának középpontjában állt, melynek legalább egyes vonásai megvilágítására a legtöbb hasonlatát, példázatát elmondotta, sokat kellene tudnunk. Sokszorosát annak, amit általában tudni szoktunk róla. Nem is lehet most pár mondatban megértetni. Csak egyetlen vonásáról akarunk itt is bizonyosságot tenni. Abban az országban, mely az Istené, egyetlen akarat uralkodik, akadálytalanul és folt nélküli dicsőséggel: Istené! Minden lélek, ki beletartozik ebbe az országba, egyetért ezzel az akarattal és szerető odaadással engedelmeskedik annak. Isten országa tagjának lenni ebben a tekintetben tehát azt jelenti, tudjunk Isten akaratának szeretettel engedelmeskedni. A bűnt szinte vissza is lehet vezetni ennek a kettőnek, a szeretetnek és az engedelmességnek a hiányára. Minden bűn egyszerűen szeretetlenség és engedetlenség is. A gyermeki lélek az, amely a szeretetre és a szeretetből fakadó engedelmességre sokkal hajlamosabb, mint a felnőttek lelkisége. Azért ilyeneké, a gyermekies lelkülettel bíróké a mennyek országa.

Jézus szavai nem szorulnak bizonyításra. Igéi önmagukban hordják igazságukat, s azon kívül élete áll mögöttük. Mégis különös súly kell, hogy essék azokra a kijelentéseire, amelyeket, külön kiemel ezzel a szóval, hogy „bizony”. Úgy fogadni Isten országát, mint a gyermek. Elfogultság, gátlás és előítélet mentes fogékonyságot, feltétlen bizalmat, hívó és örömteljes odaadást jelent az a gyermekies lelkület, amit itt Jézus mindenkitől kíván. Amilyen nagyságos kijelentése volt a Megváltónak az, hogy Isten Atya, éppoly nagyságos evangélium az is, hogy az ember Isten gyermeke. Nem hasonlat ez. Kijelentés egy lehetőség-ről, egy állapotról. A szülő, nagyapa, a dédmama is gyermek, a kegyelmes úr is gyermek az Atya előtt. Segítségre szorult, szeretet szomjazó, élete minden rezzenésében az Atyától függő.

Az igazi hívó keresztyénben mindig van s volt valami abból a gyermeki, szinte kisdedes vonásból, melyről Krisztus a Lukács 10:21-ben szólt. A „*semmi-képpen*” olyan keményen és határozottan hangzik, mint egy vasajtó becsapódása. Nincs más lehetőség, módszer Isten uralmának megélésére, mint az alázatos, fogékony, odaadó, gyermekies lelkület. Értelmi, hatalmi gögből, önerők különböző fajtáiban való bizakodásból meg kell térni annak, ki nem ezen a világon akar mindent elvenni, mint ezt a következő versekben a gazdag ifjú története is oly megdöbbentő bizonyossággal mutatja

Ölébe veszi a Megváltó a gyermekeket. A szerető gondoskodásnak ezt a legősibb formáját, mozdulatát Ő is ismerte. Oly igazán ember a Megváltó ebben. A gyermekben mintha a mindenkori emberiség sorsát és jövőjét vette volna fel. Ma is az Ő kezében, az Ő ölében, az Ő keresztyének titkában van az. A gyermekek nem értették meg ezt a jelenetet, de anyjuk ezerszer elbeszélte nekik, s együtt nőtt velük Krisztus áldásának nagysága. A keresztségünk szertartására egyikünk sem emlékszik, de élethossziglan kötelez bennünket az Isten családjába való belenövésbe az a tény, hogy az Ő nevére kereszteltettünk. Az áldás, mint azt a régi közmondás helyesen mondja: Istené: Sohasem a lelkipásztor, a „pap” áld, hanem mindig Isten. A lelkipásztor csak bizonyosságot tesz arról, hogy Istennek az emberekhez való jóakarata, mely Megváltót adott a világnak, soha el nem fogy és mindenkor él.

Szeptember különösképp a gyermekek hónapja. Iskolai gondok, terhek avatják gyermekhónappá elsősorban. De legyen alkalom arra is, hogy Isten színe előtt foglalkozzunk a gyermekkel és gyermekeinkkel, és lássuk meg bennük az Ország kis követeit, a saját életünket is állandó revízióra készítő apró prófétaít Istennek.

SZUPPLIKÁCIÓS KÖSZÖNTŐ BESZÉD

A Sárospataki Református Kollégium nevében atyafiúi tisztelettel és szeretettel köszöntünk Titeket, kívánunk Néktek, szeretteiteknek, az egész gyülekezet és a község (város) népének áldást, békességet.⁵

A köszöntés mellett első szavunk most is a *háláé*. A *köszönetmondásé*. Megköszönjük a múlt évi szupplikációban és legációban nyújtott testvéri segítségeteiket. Köszönjük az értünk és iskolánkért való imádságaitokat, mindazt a hűséget és áldozatkészséget, amit irántunk mindeddig tanúsítottatok. Köszönjük, hogy most is annyi szeretettel vártatok, előttünk házatok kapuit és szívetek ajtaját testvéri érzéssel megnyitjátok, és minket atyafiúi szívességgel fogadtok. Köszönjük, hogy ebben az órában Veletek együtt örvezdézhetünk az Úrban.

Azután hadd emlékeztessünk Titeket arra a nagy évfordulóra, amelyet ebben az esztendőben ünnepel az egész keresztyénség. Ebben az évben van az 1900. évfordulója annak, hogy Pál apostol Európa földjére lépett, és ide is elhozta Krisztus evangéliumát. Másfél évtizedes szakadatlan apostoli fáradozással munkálkodott azon, hogy Filippiben, Korinthusban, Efézusban és még egy egész sor görögországi, tehát európai városban megalakuljon a Krisztus egyháza. Méltó, hogy mi, magyarországi keresztyének is nagy hálaadással emlékezzünk erről az évfordulóról, hiszen Pál nemcsak apostol, hanem szentíró is, akinek igehirdetését és leveleit Isten Szentlelke a Jézus Krisztusban lett isteni kijelentés egyik részévé, Isten őrzött Igéjének egyik fontos és nélkülözhetetlen darabjává tette.

Drága figyelmeztetés számunkra az is, hogy a legelső magyar nyelven nyomtatott könyv Pál apostol leveleinek fordítása 1538-ból. S az Úrban való dicsekedéssel és hálaadással emlegetjük azt is, hogy a lelkiismereti és a nemzeti szabadság nagy bajnokai közül Bethlen Gábor halála órájában is Pál apostol szavával vallotta: „Ha Isten velünk, kicsoda ellenünk?” (Róma 8: 31.) I. Rákóczi György pedig, a pataki iskola áldott emlékü pártfogója, szintén Páltól vette élete jelmondatát, a predestináció nagy Igéjét: „Nem azé, aki akarja, nem azé, aki fut, hanem a könyörülő Istené”. (Róm. 9: 16.)

Szupplikáció alkalmával szabad azt is emlegetnünk, hogy a keresztyénség történetében Pál apostol végezte a legelső szupplikációt, amikor a jeruzsálemi szegény gyülekezet részére adományokat gyűjtött a többi gyülekezetekben. Mi pedig, pataki tanárok és diákok, most is a 420 éves pataki kollégium részére

⁵ Készült Sárospatakon 1951 novemberében az egyházkerület gyülekezeteiben adománygyűjtést végző teológusok, diákok számára. SRK Tudományos Gyűjteményeinek Adattára, At. 3,015.

kérjük a Ti Istenben örvendező szívből és áldozatkész szeretetből származó adományaitokat. Bizonytságot teszünk róla, hogy a Sárospataki Református Kollégium népe egy veletek a hitben, a reménységben és a szeretetben. Egyházi iskola: a Krisztus gyülekezetének ifjú tagjait az evangélium szerint megújult hitben tanítja és neveli az Ige és a Szentlélek kegyelméből és fegyelme alatt. De nem maradi módon, hanem a megújuló élet, az egész népünk életét átformáló gyökeres változások sodrában és lendületében. Mert a mi iskolánk, éppen mint egyházi iskola tudott és tud igazán egy lenni egész magyar népünk életével és szolgálatával. Mi most is a megújuló magyar nép életének vagyunk a munkásai. Boldogan és alázatosan vállaljuk, hogy Krisztus Urunktól vett hivatásunk szerint só, kovász és világosság legyünk népünk újjáalakító életében. S benne, a Békesség Fejedelmében bízó hittel szolgáljuk az Isten és ember között, ember és ember között és a népek között való békesség szent ügyét. Amikor egész emberi világunkat egy minden eddigénél pusztítóbb és borzalmasabb háború réme fenyegeti, mi egész népünkkel együtt a béke pártján állunk, s hittel, tanulással, minden imádságunkkal és munkánkkal népünk és minden nép békességét szolgáljuk a Krisztus nevében.

Az Ő nevében kérjük most is testvéri bizalommal, hogy buzgó könyörgéseitekkel és áldozatkész adományaitokkal támogassátok a pataki kollégiumot. Azt és annyit adjatok, amennyit jó szívvel, jó kedvvel, az Úrban örvendve adhattok. De emlékezzetek az apostol intésére: „Aki bőven vet, bőven is arat, és aki szűken vet, szűken is arat”. A kegyelem Istene sokasítsa meg rajtatok minden lelki és testi áldását, tartsa meg köztetek a gyülekezetet, áldja meg népünket és minden népet az Ő Fiáért békességgel és minden jóval!

BESZÉLŐ ÉNEKESKÖNYV

Az 1951-es szupplikációs szolgálatra

Énekeskönyvünkéből énekelni szoktunk, de hasznos róla szólni is, hogy még inkább szívből énekeljünk. Egészen is nagy kincsünk. De szinte minden egyes énekének megvan a maga külön története. Első része a 150 zsoltár. Énekelt Ige, amelyiknek a tartalma imádság. Azt mondhatnók, szárnyas ige és szárnyas imádság, talán azért tud annyira emelni. Sokat írtak róla. Elnevezték a Biblia zengő szívének, acélnek a lélek számára, a kálvinizmus szirénájának. S valóban a zsoltárok éneklésének egyik legnagyobb méltányolója Kálvin János volt. Kálvin maga is adott ki énekeket istentiszteleti rendtartásában, és pedig zsoltárokat, mert azt tartotta, hogy Isten dicséretéhez az a legméltóbb, ha énekelt igével, zsoltárral dicsérjük Őt. Valóban, a zsoltárok közt vannak riasztó, ébresztő igék és dallamok. A francia üldözött protestánsok, hugenották (ejtsd: ügenották) harci éneke a 68. zsoltár volt: „Hogyha felindul az Isten...” Történetük folyamán egyszer különösképpen döntő csatát kellett vívniuk. Vezérükkel együtt térdre borulva énekeltek ezt a zsoltárt. Ellenfeleik ezt messziről is látva így szóltak: „Ezek ijedtek, gyávák és biztos menekülésre készülnek.” De az ellenfél egy öreg katonája, aki már többször harcolt hugenották ellen ezt mondta: „Mikor a hugenották ezt éneklék, el vannak készülve a halálra: győzni fognak”. Győztek is!

Luther Márton egy éneklő madár dalában önfeledten gyönyörködve levette a kalapját, és így szólította meg Isten kis dalosát: „Oh, doktor úr, ha én olyan nagy művész lehetnék, mint te!” Pedig Isten nagy talentumot adott neki az énekléshez és énekszerzéshez is. Új énekeskönyvünkben sok éneke van. Mint például a 46. zsoltár alapján írott „Erős vár a mi Istenünk”, amit Luther énekének is nevezünk. Tőle való kedves karácsonyi énekünk: „Az Istennek szent angyala”. Vele történt, hogy egyszer Wittenbergben nyitott ablaknál írt asztalánál, mikor az utcáról felhangzott egy utcai énekesnek Jézus Krisztus földre szállásáról szóló szép éneke, amit Luther még nem ismert. Fiókjában egyetlen pénzdarab volt csak, amit Szent Györgyöt ábrázoló veretéről Szent György tallérnak neveztek. Mikor bevégeződött a szép ének, a nagy reformátor így szólt: „Gyere Szent György, mert itt van a Jézus Krisztus”, s azzal az egyetlen tallért kidobta az énekesnek az ablakon.

Énekeskönyvünkben két éneke van *Tersteegen*nek (ejtsd: Terstégen). Fiatal korában rendkívül egyszerű körülmények között élt. Selyemszalagokat szőtt, naponta egyszer evett. De esténként látogató körútra indult, és kicsi keresetét meg látogatott betegekkel és szegényekkel osztotta meg. Mégis vidám szívű magasztalója volt egész sor gyönyörű énekben a Gondviselő Istennek. Énekeskönyvünk-

ben a 455. ének tőle való: „Testvérek, menjünk bátran!” Mennyire megértjük a harmadik vers sorait: „Zarándok módra járva / Legyen keziünk üres. / Csak terhet vesz magára, / Ki pénzt, vagyont keres.” Egyszer egy emeleti ablak előtt elmenve egy lyukas fenekű kosarat dobtak gúnyból a fejére, amely a nyakáig szaladt, és amelyből fejét nehezen tudta megint kiszabadítani, de harag nélkül, derűs mosolygással csak ennyit mondott: „Oh, ez még távolról sem a töviskorona”. Barátai azt írták róla, hogy pusztá jelenléte, anélkül, hogy valamit szólt vagy tett volna a szentség és áhítat levegőjét, Isten jelenlétét árasztotta. Nem véletlen, hogy a 145. énekünk is tőle való: „Itt van Isten köztünk, / Jertek Őt imádni!” Utolsó szavai, mikor 72 éves korában meghalt, ezek voltak: „Óh, Jézus, édes Jézus.”

Mélyen hívő lélek volt a protestantizmus legnagyobb egyházi zenésze és orgonaművésze *Bach János Sebestyén* is. Halála 200 éves évfordulóját az elmúlt évben világszerte, így nálunk is, világi körökben is ünnepelték. Művei elejére két J betűt írt: „Jézu juvá”, magyarul Jézus segíts kezdőbetűit. Végére pedig S. D. G. betűket – *Soli Deo Gloria* – Istené a dicsőség kezdőbetűit. Halálos ágyán utolsó szavai ezek voltak: „Hogyan kételkednék azon, hogy az örökkévaló hajlékba megyek be?” Énekeskönyvünkben a 329. ének dallama őrzi emlékét: „Itt állok jászolod felett”. Ennek az éneknek a szövegírója Gerhard Pál. Ezen kívül meg öt szebbnél szebb éneke van új énekeskönyvünkben. Egyetlen fiának írt végrendeletében különösképpen a haragtól való tartózkodásra inti gyermekét: „Ha észreveszed, hogy előnt a harag ... légy csendben. Egy szót se szólj addig, míg magadban el nem mondtad a Tízparancsolatot és az Apostoli hitvallást”. Ebből a lélekből kellett fakadni a 275. számú éneknek is: „Légy csendes szívvel és békével...”

Hasonló evangéliumi szelídség lakott *Wesley*ben, a nagy ébresztő prédikátorban. Egyszer egy szabadtéri evangélizációjában nagy tömeg előtt ezt mondta: „Minden vétekekkel megrágalmaztak már, amit ember elkövethet – kivéve az iszákosságot”. Akkor felkiáltott egy éles asszonyi hang: „Te gazfickó, hiszen éppen tegnap este adtad oda az óraláncodat egy üveg pálinkáért!” Ha hazug is volt ez a szó, mindenkit megdöböntett, csak Wesley maradt nyugodt, kezeit összekulcsolta, és így imádkozott: „Uram, köszönöm, hogy erre a rágalomra is méltattak, és betelhetett a mérték, mert boldogok vagyunk, ha Krisztusért minden gonosz hazugságot mondanak ellenünk Ő érette.” Énekeskönyvünkben a 300. számú van tőle: „Lelkem drága Jézusa”. Így jobban megértjük a második vers hitvallását: „Véled állom a vihart, / Hit, erő, Te vagy, Te szent, / Szárnyad árnyával takard, / Fejemet, a védtelent!” Vele történt az is, hogy amikor egy nagy városban megkezdte evangélizációs szolgálatát, a város zenészei féltek attól, hogy az emberek Istenhez fordulása miatt elvesztik keresetüket. Ezért közülük a legkönnyelműbb elvállalta, hogy megzavarja szolgálatait. Mikor egy sötét este a templomban prédikált, lajtorját támasztott kívülről a templom nyitott ablakához, felmászott rajta hegedűjével a rendzavaró, hogy a beszéd derekán hirtelen ráhúzzon valami zajos slágert.

De a többiek hiába várták a hegedű hangját, mert az néma maradt, a rendzavaró foglya lett a hallott igének, maga is megtért, és a hegedűjét hívó énekek kíséretének a szolgálatába állította, Wesleyt további útjain már mint munkatárs kísérte.

Neumark György fiatal éveiben átélte az akkor javában dúló 30 éves háború borzalmait. Elárvultan, éhesen és rongyosan vetődött Kielbe, ahol az utcán csavargó 19 éves fiatalembert megszólította egy odavaló városi tanácsos, és amikor látta hitét, tanultságát, rögtön magához fogadta gyermekei nevelőjének. Még ezen az estén írta énekeskönyvünk 274. szám alatt felvett szép énekét: „Ki Istenének átad mindent...” Mert az énekeskönyv énekeit általában nem nyugodt életű, gondtalan emberek írták, hanem olyanok, akik közelről ismerték a szenvedést. Sőt, nagyrészt olyanok, akiknek a lelkében a megpróbáltatások sok húrt összetéptek, de a megmaradt húrokon mégsem a keserűség és meddő jajgatás, hanem az Istenben való hit és bizalom hangjai zendülnek meg. Egy *Waltersdorf* nevű lelkész és énekiró egy beteg asszonyt látogatott meg, aki tele volt panasszal, és sehogy sem akarta a vigasztalást elfogadni. A lelkész megkérdezte tőle, hogy ismeri-e ezt az éneket, amelyik 272. szám alatt a mi énekeskönyvünkben is ott van: „Mind jó, amit Isten téssen”. „Igen, ismerem – mondotta az asszony –, engem is sokszor megvigasztalt.” „Adja most ide az énekeskönyvét, hadd szakítsam ki belőle ezt az éneket, miután már feleslegessé vált” – szólt a lelkész. „Az Isten szerelméért, ne tegye – kiáltott ijedten az asszony – továbbra is ragaszkodom hozzá.”

A 422. énekről mindnyájan tudjuk, hogy ezzel az énekkel szállt a hullámsírba a Titanic hajó jégheggyel való összeütközése után a meg nem menthető férfi utasok közül több mint 2000. Nekünk, sárospatakiaknak arról is mindig emlékezetes marad ez az ének, hogy 35 éves fiatal életének utolsó órájában, ifjú özvegyet és kis árvát hagyva maga után, élő, sőt vidám hittel maga kezdette halálos ágyán ezt az éneket Ablonczy György sárospataki tanártestvérünk, és csengő hangon végigénekelte.

Általában énekeskönyvünkben a magyar evangéliumi hit drága gyümölcsei is nagy számban vannak. Van, akiről csak az ének tartalmából tudunk annyit, amennyit pl. a 399. számú ének utolsó versében megír a szerző, hogy 1555-ben mártírhálálra való készülésében írta Szepetneki János. A 411. „Nem sokáig tart már földi bujdosásom” és a 454. „Ez a világ csak baj halma” kezdetű énekeinket Borkó Julis néni, egy csak 4 évvel ezelőtt meghalt, egyszerű dunántúli parasztasszony írta, akinek lelkéből sok más gyönyörű ének is fakadt, és akinek sugárzó hite még élénk emlékezetében van baranyai református hittestvéreinknek. Mindnyájan ismerjük *Sztárai Mihály*nak az énekes reformátornak a nevét is. Énekei közül különösen a 254. és 255. számút: „Mindenkoron áldom az én Uramat”, „Mely igen jó az Ur Istent dicsérni”, amelyeknek dallamából szinte kihallatszik a reformátor hegedűjének zengése, amelynek Istentől megáldott hangjai nyomán másfélszáz gyülekezet alakult a Dunántúlon.

Énekeskönyvünkben egyetlen élő szerzőnek a munkája van, a 263. számú ének dallama. Igaz, hogy ez a szerző a legnagyobb élő magyar zeneszerző is, akinek nevét az egész világon ismerik, leginkább talán éppen e dallamról. Mert ez a dallam zeng a *Psalmus Hungaricus*-ban, a magyar nép és magyar sors szimfóniájában, amelyet *Kodály Zoltán*unk Kecskeméti Végh Mihály reformátornak az 55. zsoltár alapján írt énekszövegében talált meg: „Mikoron Dávid nagy búsultában...” Azaz, hogy van még más élő szerző is énekeskönyvünk munkásai között: a nép. Ismeretlenül maradt fiaink lelkéből sok drága énekünk fakadt, a mintegy 34 éneket nem is győznénk felsorolni. Szeressük mindeniket, mint a magunkét, még akkor is, ha eddig ismeretlen volt, és eleinte szokatlan számunkra!

Pálóczi Horváth Ádám, akinek 360. számú virágvasárnap-i énekét „A nagy király jön, hozsánna, hozsánna” és 375. számú pünkösdi énekét „Jézus az ígéretet, ím, beteljesítetted” jól ismerjük. [...] Az akkori új énekeskönyv 1813-ra el is készült, de sok gyülekezet tagjai – és főleg a gyülekezeti tagok vénei – semmiképpen nem akarták azt bevenni. Mikor pl. Nagyharsányban összejött egy egyházmegyei gyűlés, az egyházmegye presbiterei seregestől jöttek el, és fenyegetőzve tiltakoztak az új énekek bevezetése ellen. Míg a megriadt papság a tanácskozó teremben törte a fejét, hogy mit is csináljon ezzel a dühödt ellenkezéssel szemben, *Pálóczi Horváth Ádám* megkérte a presbitersereget, hogy kísérik fel őt a község feletti szép kerek hegyre. Megtették jó szívvel, és versenyben mutogatták a hegyről látszó számtalan falnak előfehérlő tornyát és a gyönyörű tájkép ékes ligeteit, patakjait és mezeit. *Pálóczi Horváth Ádám* egyszer csak levetette a kalapját, és elkezdte érces hangon énekelni régi énekeskönyvünk 42. számú dicséretét: „*Imádandó Isten e széles föld Néked, / Zsámolyod és a menny, fényes ülőszéked*”. Minden kalap lekerült a fejről, hallgatták nagy áhítattal, aztán megkérték, énekelje el még egyszer, tanítsa meg őket is erre a szép énekre. Megtanította. Erre is, s még vagy négyre. Valamennyi új ének volt, és ezeket zengedezve szálltak le újra a hegyről, és amikor megtudták, hogy valamennyi benne van az új énekeskönyvben, megbékélt lélekkel jelentették, hogy elfogadják az új énekeskönyvet.

Valóban igaza van annak a gondolkodónak, *Talmagá*-nak (ejtsd: Talmázs), aki azt mondotta: egy érvvel lehet vitatkozni, egy prédikációt lehet bírálni, de egy éneklő gyülekezet sodró éneklése legyőzhetetlen. A bölcsek bölcsének nevezett *Kant Immánuel* is azt a vallomást tette élete vége felé: „Végiggondoltam az emberiség minden kérdését, de semmi sem tudott annyira megnyugtatni, mintha eszténként néha leülök a zongorám mellé, és korálokat (zsoltárdallamokat) játszom. Elolvastam sok ezer könyvet, de semmi sem tudott annyira megvigasztalni, mint a 23. zsoltár egyetlen verse, a 4.: „*Még a halál árnyékának völgyében járok is, / Nem félek a gonosztól, mert Te velem vagy, / Vessződ és botod megvigasztalnak engem*”. [...]

Legyen nekünk is mindnyájunknak épülésünkre és idvességünkre mindaz, ami énekeinkből és énekeink után következik!

A TISZTELT HÁZBAN

NEMZET ÉS KULTÚRA

*Az országgyűlés képviselőházának 55. ülése
1939. november 22-én, szerdán.¹*

T. Ház!

Aratásra pendültek a kaszák a magyar búzamezőkön, amikor ez a parlament először összeült, és amikor most ennek egyik legfontosabb munkája, a költségvetés tárgyalása lassan vége felé közeledik, már ki is sarjadt az ősszel vetett és nyáron aratott mag, jelölve annak, hogy a magyar falu, a magyar paraszt most is a maga idejében végezte el a legösibb költségvetést, a minden költséget megtermő magvetést. Nem szójátékképpen említem egyszerre a költségvetést; bizonyágtételnek szánom ezt a felé a magyar falu felé, amelyet romantikus érzelgősség nélkül az állandó közösség és közelség felelősségérzetével szeretünk, amelynek mind vallási, mind kulturális téren, városi poszton is munkásai igyekezünk lenni, de bizonyágtétel ez arról a szemléletről is, amellyel általában a költségvetést és benne a kultusztárca költségvetését is nézzük. Kiadásra szánt sok-sok millió és mégis éppen úgy nem pazarlás, mint a földbe vetett mag. Magvetés ez is, amiből új magyar élet sarjadását, új aratások, jó termések, új vetőmagját is várjuk.

T. Ház! Félóra alatt nehéz úgy belevágni a vallás- és közoktatásügy nagy táblájába, hogy ne csak ötletszerű belekaszálások, hanem rendek is maradjanak utána. Mégis mielőtt központi témánkra, a népművelésre és annak néhány elágazó, kérdésére rátérnék, legalább aforizmaszerű rövidséggel szeretnék felvetni néhány gondolatot, mint a kultúráról és a kultúrpolitikáról való felfogásunkat. Azt hiszem, ezzel Meskó Zoltán képviselőtársamat is meg tudom majd közben nyugtatni arról, hogy ha a szavainkban talán nem is egészen, de a lényegben nagyon egyetértünk.

¹ Képviselőházi napló III. k. 302–304. Képviselőként ez volt dr. Szabó Zoltán parlamenti szűzbeszéde. Címét mi adtuk.

T. Ház! A nemzet testileg, számbelileg a születés és népszaporodás útján újul meg, hosszabbítja meg újabb és újabb nemzedékekre a maga életét. A nemzet szellemileg a kultúra által reprodukálódik és prolongálódik. A születés, a vérközösség fájja tesz, a sorsközösség néppé forraszt, de nemzetté a szellem tesz. Ennek a szellemnek az élete teljeseedik ki a nemzetben, és ennek a szellemnek a jelentkezését látjuk a kultúrában. Nemzet nélkül nincs kultúra és megfordítva is igaz, hogy kultúra nélkül nincs nemzet. A kultúra tehát csak nemzeti kultúra lehet. Nemzetek nélküli és nemzetek fölötti kultúra nincs, vagy csak mint mondva csinált, de a valóságban nem létező absztrakció van. A magyar nemzettestben koronként varázslatos erővel él és hat ez a szellem, amely a nemzethez faji és népi erőknél is erősebben hozzá tud kötődni. Csodálatosan összhangzik ez az általunk nagy igazságnak vallott állítás a szentistváni gondolattal is. Szent István elég merész volt ahhoz — és igaza volt szerintünk —, hogy idegen fajú, más népiségű közösségeket is bele merjen szántani a magyar nemzettestbe, és ehhez az adott neki alapot, hogy tudta vagy legalább is öntudatlanul sejtette, hogy a nemzeti szellem a nemzettestnek legmagasabb rendű összeforrasztó ereje.

A nemzetközösségben élő és a nemzeti kultúra formájában megjelenő eme látásunk szerint két tényezőnek felbonthatatlan egysége, szintézise minden kultúra: egyszerre mély és magas. A mély kultúra az adó, a termelő, a tápláló, egyúttal a védő és oltalmazó. Hordozója elsősorban a falu, amelynek jelentőségét tehát nemcsak az adja, hogy búzát termel, de az is, hogy a nemzeti szellem számára a mély kultúrának a termelő talaja és fenntartója. A kultúrának második komponense a magas kultúra, amelynek hordozója elsősorban a város. Ennek hivatása az, hogy a mély kultúrából kapott kincset formába öltöztesse, tovább terjessze, más nemzeti kultúrák magas kultúrájával egybekapcsolja, ezáltal a nemzetek közötti érintkezést is létrehozza.

Talán azzal a hasonlaltal tudnám legjobban szemléltetni a két komponensnek egymáshoz való viszonyát egyúttal felbonthatatlanságát és egymással nem helyettesíthetőségét, hogy úgy néztem, mint egy olyan vízvezetéki rendszert, amelynek van egy kútja, és ennek az állandó buzogása, forrása táplálja tulajdonképpen a vízvezetéki rendszert. Ez a mély kultúra. De van egy víztornya is, amelybe a kútnak a vize folytonosan ömlik, és hozzátartozik még egy nagy csővezeték, amelyen keresztül a víztorony a kútnak vizét messzi területre, az alkalmas helyekre, alkalmas időben eljuttatja. Hogy mennyire védő, oltalmazó a falu kultúrája, arról bizonyosságot tudnak itt bizonyosan tenni felvidéki képviselő testvéreim, akik bizonyára megerősíthetik azt, hogy az elnyomatásnak keserves esztendői alatt a falu volt az elsősorban, amely a mély kultúra szolgálatának ösztönös biztonságával körömszakadtig védte, oltalmazta, konzerválta mindazt, ami magyar. Ez ellen a legerősebb támadások nem magából a faluból, hanem eddig a városi kultúrának, a magas kultúrának gyökértelenségéből, talajtalanságából, az

igazi kultúrának megölését jelentő civilizációs vonásaiból jöttek. Ezért van az, hogy a magyar kultúrának is a szellembe öltözködött óriásai, nagy írói, nagy művészei, valamennyien mind a mélykultúrának néveltjei. Nevük előtt igen sokszor predikátumképpen is ott áll egy-egy kicsiny magyar paraszt falunak vagy nemes falunak a neve, de még ha nem is áll ott, a magyar zseniknek a neve elé oda lehetne tenni ezt a jelképes predikátumot: falusi. És a magyar zsenik az átlagműveltek feje fölött mindig a magyar népnek nyújtották oda a kezüket.

T. Ház! A két kultúrával, illetőleg az egy kultúra két tényezőjével azért is kellett foglalkoznunk, hogy rá tudjunk mutatni arra, hogy a mélykultúra ma súlyos veszélybe és válságba került. Városi kultúránk, azaz magas kultúránk a veszélyeztetettségnek, a védekezésnek az állapotában, sőt mondjuk meg őszintén, igen sok ponton az idegen nyomásnak hatáskörében van. Ez azért végzetes, mert a mély kultúrát, tehát a falu kultúráját is igyekszik egyúttal áthatni, nyomást gyakorolni. Amikor tudniillik a falu felé kultúrtörekvésekkel fordul, nem a falu sajátos mélykultúráját tekinti alapnak, hiszen nem látja ezt a jellegét, hanem a maga városi kultúráját akarja átplántálni a faluba. Idegen talajba akar plántálni, alap nélkül akar építeni, ezért ez a munkája eredménytelen. De egyúttal megtöri lassankint az öntudatlanul védekező falukultúrának, a mélykultúrának az ellenállását is, így annak elpáncélozottsága egyre több ponton szakad át, és enged utat az igazi magyar szellemet, a nemzeti szellemet megmérgező idegen, hibrid hatásoknak.

Hasonló tapasztalatokra jutunk akkor is, ha tekintetbe vesszük, hogy a kultúrán belül világosan megfigyelhetjük a következő folyamatot.

Minden nemzeti kultúrában vannak új alkotások, vannak adopción² folyamatok, tehát elsajátítási, kölcsönvevési, egyúttal átformálási, átalakítási folyamatok, de megfigyelhetjük a kultúra bizonyos javainak kiesését is.

A magyar nemzettest úgy a mély-, mint a magas kultúrában, mindhárom tekintetben igen nagy értéket mutat fel. Rendkívül nagy a magyar nemzettestben a termelő, az alkotó, az új alkotásokat létrehozó folyamat. Ezt úgy szokták hétköznapi nyelven mondani, hogy a magyar nagyon tehetséges nemzet. Istennek hála, ez így is van. Feltalálóinknak, művészeinknek, tudósainknak hosszú sora, és – ha utolsónak említjük is, de nem utolsó értéknek szántuk – östehetségeinknek ismeretes és ismeret nélkül maradó nagy száma bizonyossága annak, hogy a magyar nemzettestben a kultúrának ez az alkotó folyamata rendkívül erős. Tény, hogy erős adopcións hajlamunk is van, mégpedig hogyha ez nem jó-tékony irányban épül ki, akkor érvényesül majd kártékony irányban. Ha mi nem tudunk magyar népünk számára idejében, kellő mennyiségben, hozzáfornált módon állandó ilyen adopcións anyagot adni, akkor ez az erős adopcións

² befogadó, alkalmazkodó

ösztön majd kártékony irányokban elégül ki, és ez a folyamat annál inkább erős, mert az egyes életkorok szerint az adopción hajlam is különböző: a fiataloknál a legnagyobb, a konzervatívabb öregeknél a leggyengébb. Ezzel magyarázhatjuk azt, hogy a falu fiatalságát is szinte teljesen elborította — hogy a legnépszerűbb adopcións területeket említsük — a magyartól idegen, városi, kozmopolita divatnak, táncnak, éneknek és zenének az áradata.

T. Ház! Ezeknek a kérdéseknek felvetésére — bizonyos mértékben elvi tisztázására — azért volt szükség, mert véleményem szerint a mindenkori magyar kultúrpolitikának ezeket a kérdéseket nagyon élesen és öntudatosan látnia kell. A mindenkori magyar kultúrpolitikának tisztában kell lennie a mély- és magas kultúra tevékenységével, kell, hogy irányító befolyást tudjon reá gyakorolni, és lajstromozva tartsa azokat az értékeket, amelyeket fokozott adopción tárgyává kell tennie, hogy a nemzettest hallatlanul nagy képességeit mindenkor a nemzet egészének javára tudja használni.

Mindez — hisszük — jórészt nem ismeretlen a magyar kultúrpolitika előtt és nem ismeretlen főleg a kultuszminiszter úr előtt. Tudjuk, hogy a miniszter úr tiltakoznék ellenie a legjobban, ha a kultusztárca költségvetésének tárgyalását az ő személyi kultuszává akarnók tenni, de annyit el kell mondanunk, hogy őt a magyar magas kultúra egyik kiemelkedő értékének tartjuk. Írásaiban, beszédeiben jólesett látnunk azt, hogy a mély kultúra iránt is nagy megértés és éles érzék van benne, hiszen ebben a tekintetben egyik elsőrendű követelmény a népismeret, a népismeretnek pedig egyik elsőrendű követelménye a nép történetének ismerete. Mégis szeretnők azonban, ha még öntudatosabb lenne ezen a téren az egész magyar kultúrpolitika. Nem kívánunk itt mélyreható szervezeti reformokat, hanem azt a szellemet kívánjuk, amely képes arra, hogy bármilyen szervezetet áthasson, átformáljon és a maga hordozójává tudjon tenni.

T. Ház! Amikor áttérek a népművelés kérdésére, nem sietek aggály nélküli és vitathatatlan nyereségnek elkönyvelni a nyolcosztályos elemi iskola tervét. Önmagammal kerülnék ellentétbe, ha nem vallanám én is elérendő és megvalósítandó célnak a nyolcosztályos elemi iskolát, de kérdés, nem kell-e ezt esetleg más és még sürgősebb feladatoknak megelőzniök? Ilyen feladatnak tartjuk azt, hogy először a hatosztályos elemi iskolába való beiskolázás is építtessék ki teljes mértékben, még jobban szoríttassék le ennek bizonyosságául az analfabéták százalékszám, szóval, hogy először a mai elemi iskolai oktatás teljes és eredményes keresztülvitele biztosíttassék.

Szerintünk ugyancsak a minél előbb megvalósítandó feladatok közé tartozik az eddigi hatosztályos elemi iskolai nevelés egy bizonyos fajtájú betetőzése, amely egyúttal az iskolán kívüli népművelés súlypontjának a felnőttekről az ifjakra való áttolódását is jelentené. Ez a két követelmény, tehát az elemi iskolai oktatás betetőzése és a népművelés súlypontjának az ifjabb életkorúakra való

átollása szerintünk szerencsésen kapcsolódnék össze a népfőiskolai rendszer kiépítésében. Ha nem ilyen időket élnénk, nem riadnánk vissza annak indítványozásától, hogy a Ház egy pártközi bizottságot küldene ki ennek az intézménynek a helyszínen való tanulmányozására. Dániában és főleg a rokon finn-eknekél, a 42 népfőiskola, munkájának — merjük állítani — oroszánrésze van a finn nemzeti szellem heroikus megnyilatkozásában.

Azokat a meglátásokat, amelyek a népfőiskola gondolatát és megszületését létrehozták, nem akarom itt kellő idő hiányában részletezni, csak arra szeretnék még rámutatni, hogy ez a munka éppen a mély kultúrához való teljes hozzákapcsoltsága révén mindenütt a nemzeti szellemhez szorosan hozzásimulóvá tudott válni, és jól esik megemlíteni, hogy az első kísérleteket, az első tapogatózó lépéseket mi is megpróbáltuk ebben az irányban, és ennek csodálatosan szép eredménye is mutatkozott. Csak egyet említek meg. Épp tegnap volt szó arról, hogy a főiskolákon meg kellene tanítani a statisztika helyes használatára a főiskolás és középiskolás diákságot. Mi mertük a kéthónapos népfőiskolai tanfolyamon az elmúlt esztendőben Sárospatakon statisztikára tanítani a parasztfiúkat és nem vallottunk vele szégyent. Mindnyájan hazavitték ajándékként a statisztikai zsebkönyvet és a Statisztikai Közlönynek a felvidéki számát, és bizonyítékaink vannak arra, hogy eredménnyel használták.

T. Ház! A népfőiskolai rendszernek a kiépítése egyúttal a felnőttek iskolán kívüli népművelésének fontos és szükséges alapépítménye is lenne. Ebben az iskolán kívüli népművelésben érvényesítetve szeretnénk látni mindazokat, amelyeket a mély és magas kultúrának viszonyairól elmondottunk. A selejtes városi civilizációt csak egy ilyen megalapozott népművelés állíthatja meg a falura való áramlásában. Nagyon szeretem a népvéleményeket meghallgatni, néha nagy bölcsesség van bennük. Gazdaember mondotta azt, hogyan van az, hogy a városi ember megvizsgálja a tejet és az élelmiszereket, amiket bevisznek neki a faluról, de vajon a város megvizsgálja-e azt a szellemi táplálékot, amely felőle árad a faluba.

T. Ház! A mély kultúrának egyik legnagyobb és legnagyszerűbb terméke a népdal és a népzene. Hála Bartók és Kodály kezdeményező munkájának és az ő munkájuk folytatóinak, mert nekik köszönhető, hogy a népies dal és zene kiemelkedett a hamupipőke sorból, de mintha most megállt volna ez a kifelé emelkedés. Pedig a népdal és népzene roppant egybefűzi a nemzeti lelket. Halhatatlanul tápláló energiák vannak az igazi magyar népdalban és népzeneben, amelynek istápolására egy olyan gondolatot vetünk fel, amely iránt a kultuszminiszter úr is — nagy örömünkre — a legnagyobb megértést tanúsította. Budapestén működik a Zeneszerzők Egyesülete, amelynek nagy jövedelmei vannak, de hiányzik ebből az egyesületből a legnagyobb magyar szerző: a magyar nép. Legyen ez is tagja ennek az egyesületnek, részesedjék jövedelméből, mégpedig

fontosságának megfelelően. Ez a jövedelem szolgáljon a falusi énekkarok, gyermekkórusok erősítésére, magyar kottaanyaggal való ellátására, központi népdalkutató, népzene kutató szemináriumok, intézmények létesítésére és azok ápolására s további támogatására. Az igazságügyi államtitkár úr a mutatkozó jogi, főleg a szerzői joggal kapcsolatos nehézségek ellenére is járható útnak nevezte ezt a gondolatot. Nagyon szeretnők, ha ezt a jövedelmet a megszületendő Zenei Kamara kezelné, amelynek minél előbb való létrejövetele ebből a szempontból is kívánatos volna. Mennyire szeretnők, ha ezzel a munkával végre tudnók hajtani a nagy szellemi erdősítést, nóta fákkal tudnók teleültetni ezt az országot a katonaságon és leventéken keresztül a legkisebb faluig és tanyáig.

Az időm lejárt. Megemlítem még, hogy a hitoktatóknak egy memoranduma fekszik a kezeim között, amelynek egy példányát a kultuszkormányzat is megkapta, bizonyára a miniszter úr kezeihez is eljutott. Az abban foglalt kívánalmakat nagy szeretettel ajánlom az ő figyelmébe és jóindulatába.

Egy másik memorandum is fekszik előttem, amelynek tárgya az, hogy egy magyar tanár, a magyar nevelésügynek egy buzgó munkása a tanítórend számára nevelői kamara felállítását tartja kívánatosnak. Ezt is csak elismeréssel és a gondolat helyeslésével tudom felemlíteni. Valóban szükség van olyan testületre, amely minden magyar nevelőt — a kisdédóvótól az egyetemi tanárig — magában foglal, és ezáltal is munkáltni tudja a magyar nevelésügy egységét és összeforrottságát.

T. Ház! Visszatérek beszédem elejének gondolatára. A kultusztárca költségvetése magvetés, magvetés a nemzeti építő szellem, a magyar kultúra számára. Hittel ennek a szellemnek ígéretes és nagy erejében, hittel a magyar népkultúrának még ki nem bányászott ígéretes nagy kincseiben és bizalommal a magyar kultúrának felelős öre, a magyar kultuszminiszter úr iránt, a vallás- és közoktatásügyi tárcának költségvetését elfogadom.

AZ EGÉSZSÉGPOLITIKÁRÓL

*Az országgyűlés képviselőházának 67. ülése
1939. december 14-én, csütörtökön.³*

T. Ház! Az a javaslat, amelyet nemcsak a szakember tárgyilagosságával, hanem a népért és a nemzetért szolgáló magyar áttüzesedett elfogultságával ismertetett az előadó, és amelyhez jóleső tárgyilagossággal szolt hozzá az imént a Nyilaskeresztes Párt vezérszónoka is, egyik láncszeme a kormány nemzetépítő programjának. Jóleső bizonyosága ez annak, hogy a mi kormányzatunk szociális kormányzat, hogy a belügyminisztérium szociális minisztérium, és hogy a nemzettest egésze felett gondviselő, gondos kezek őrködnek.

T. Ház! Az előttünk fekvő javaslat általános tárgyalása folyik most, s ezért az a néhány szempont, amelyre rá akarok mutatni, elsősorban általános szempont lesz. A javaslat előadója is nagyon helyesen mutatott rá arra, hogy a világháború szörnyű emberáldozatának egyik szükségképpen visszahatása volt az az irány, amely az ember megbecsülése felé fordult. A mostani világháborús gazdálkodásnak a semleges országokban is érezhető hatása is bizonyoság arra, hogy valaminek az igazi értéke akkor lesz előttünk nyilvánvalóvá, amikor vagy elfogy, vagy pedig legalább részben nélkülöznünk kell. A nagy világhelyzetben a világháború után különösképp állt ez ránk, magyarokra. A véráldozat, a bolsevista diktatúra, a trianoni békediktátum szörnyű csapása után maradt romhalmazban, mint árvíz vagy tűzvész után, leltározgatni kezdtük mi is a megmaradt javakat, és akkor döbrentünk rá, hogy milyen nagy és hasonlíthatatlan értékünk az ember nekünk, a magyar nemzetnek, mindenekfelett való értékünk a magyar lelket hordozó magyar ember. Szerintünk a falu iránti érdeklődésünk gyökere is erre a lélektani okra nyúlik vissza, hiszen a nemzet nagy munkahegyére a falu bocsátja állandóan a rajokat, adja a katonát, de adja az utánpótlást a közszolgálat, az ipar és a kereskedelem számára is. Ezért vallom és nevezem én a magyar falut a magyar nemzet anyaméhének.

T. Ház! Az előttünk fekvő javaslatnak egyik nagy jelentőségét én éppen abban látom, hogy abban a magyar ember értékének meglátása tükröződik, az a program, amely kormányprogrammá lett az elmúlt húsz esztendőben, és ebben a javaslatban is egy nagyon fontos intézkedésben öltött testet. Ennek a magyar embert védő kormányprogramnak legerősebb lüktetése az elmúlt évtizedre,

³ Képviselőházi napló IV. k. 98–103.

annak is a második felére esik, fordulópontnak tartjuk mi is a magunk részéről az Országos Közegészségügyi Intézet megalakulását, de épp így lényeges állomása ennek a programnak a Zöld Kereszt mozgalomnak 1933-ban történt megindulása, fontos állomása ennek a programnak az 1936. IX. tc. megalkotása, és fontos állomásnak tartjuk az előttünk fekvő javaslatot is. Örömmel szegezzük le azt, hogy ez a javaslat nem végső állomása ennek a programnak.

A másik szempont, amelyet a javaslat tárgyalásánál örömmel regisztrálunk az, hogy ebből is kitűnik, hogy ez a gondoskodás nemcsak az egyes emberre, hanem az egész népre is irányul. Az egyéni és a közösségi érdek elválaszthatatlansága alig szembetűnőbb bárhol másutt, mint éppen itt, hiszen mi mást jelent a népegészségügy, mint az egyének egészségét az egész közösség egészségének az érdekében? Itt igazán minden társadalmi különbséget levető egy testté, néptestté lesz az egész nép. Nemcsak azért, mert egy fertőző betegség ellen sohasem biztosít be az előkelő állás és a gazdagság sem, hanem azért is, mert amikor a magyar néprétegeknek bármilyen társadalmi kategóriában vagy életsorban szenvedniök kell, ezt lelkileg is meg kell éreznie az egész nemzetnek, s az utcának a rongyos koldusa, a falvaknak a kéregetői nemcsak a szegény embert indítják részvételre, hanem a társadalom gazdagabb kategóriáit is kell hogy szíven üssék, megrázzák és cselekvő részvételre indítsák.

T. Ház! A javaslat további fontosságát abban látjuk, rendkívül alkalmas arra, hogy rávilágítson a néptest és az állam viszonyára és e viszony kölcsönösségének szoros összefüggéseire. A néptest az állam hordozója. Hanyatló vagy stagnáló erejű néptest az államero hanyatlásával jár. Viszont a néptest erejének és egészségének szintemelkedése az államero emelkedését is jelenti. Illusztrációul legyen szabad itt is és most is megemlítenem, hogy a nemzeti becsületnek, a szabadságszeretetnek világbajnokává lett, az olimpiászt megrendezni akaró testvér finn nép — tekintet nélkül arra, hogy mi lesz hősies küzdelmének kimenetele — hallatlan energiáinak, melyeket megmutatott, egyik titka a lelki egészségen kívül a testi egészség, a karbantartott, preventíve gondozott és állandóan gyógyított népi erő: bizonyoságaul annak, amit az imént mondtunk, hogy a néptest ereje az egész állam ereje. Viszont, ha a néptest az állam hordozója, akkor az állam is köteles arra, hogy a benne élő néptestnek a maga részéről védője legyen. Ezért tartozik elsőrendű feladatai közé az egészségpolitika.

Mit értünk egészségpolitika alatt? Nemcsak egyes, elszigetelt egészségügyi intézkedéseket, hanem valami olyasmit, ami a néptest egészségvédelmének korszerű, központilag irányított és a jövő célkitűzésekkel is számot vető módja és alkotása. Ennek, az ilyen értelemben vett egészségpolitikának szoros tartozékai tehát nem csupán egyes egészségügyi intézkedések meghozatala, hanem általában a fajvédelem, a népesedés kérdése, a családvédelem és — legalább köz-

vetve — idetartoznak a kérdések hosszú láncolatát képező egyéb problémák is, mint a lakáskérdés, a telepítés, s bizonyos értelemben a földbirtok-politika is.

Az államnak tehát kötelessége a néperő védelme. Sőt nemcsak az a kötelessége, hogy a határain, szuverén főhatóságán belüli néptest védője legyen, hanem legalább is erkölcsi kötelessége az is, hogy a hozzá tartozó néptestnek az állam határain kívülre szorult vagy szakadt darabjaira is gondoljon. Ha ezt nem tudja cselekvő módon tenni, kötelessége ezt legalább valamilyen defenzív módon szolgálni. Egészen konkrétan szólva ez azt jelenti, hogy ezzel a törvényjavaslattal kapcsolatban a mostani magyar határokon belüli magyar néptest erősítéséért és felemeléséért akarunk tenni és áldozatokat hozni, legalább említés nélkül nem szabad hagynunk azt, hogy nemcsak egy politikai értelemben vett kisebbségi kérdés és kisebbségvédelem van, hanem van egészségügyi értelemben vett kisebbségi kérdés is, és gondolnunk kell arra, hogy a nagy elhagyottságban, a nagy nélkülözések között szenvedő és sínylődő elszakadt néptestvéreink sorsán is igyekezzünk segíteni, és biztosítani nekik mindazt, amit másutt legalább a többség megkap, lehetőleg biztosítani azt, amit határainkon belül a magyar nemzettest kap.

T. Ház! Az előttünk fekvő javaslat egyik legnagyobb értékét abban látjuk, hogy az a maga konkrét célkitűzéseiben is, de egészéből sugárzó szelleme szerint is nemcsak egyes meglévő bajok gyógyítását tűzte szem elé, hanem az egészséges néptestnek a bajok bekövetkezésétől való megvédését, a károsodástól való megóvását is. Nem győzöm eléggé hangsúlyozni e szempont fontosságát és értékét. A háború előtti egészségpolitika a közösség által nem korlátozott, helyesebben a közösség gondolata által ki nem egészített individualizmus alapján áll. Termelt ugyan világhírű magyar orvosokat, az egyéni önrendelkezési jognak azonban ott is helyet biztosított, ahol az a kellő egészségügyi ismeretek híján az egyénnek önmagának is kárára vált, de még inkább kárára vált a közösségnek. Az új törvényjavaslat egyik nagy vívmánya, hogy bizonyon esetekben nemcsak gyógyításra és gyógykezelést keresésre, hanem egészségesen élésre is kényszeríti az egyént a közösség érdekében, esetleg az egyén akarata ellenére is. Ezzel nagymértékben hozzá fog járulni egy egészségesebb egészségügyi közvélemény kialakításhoz, amely iránt más vonatkozásban is egyre nagyobb érdeklődés jelentkezik.

Rapcsányi képviselőtársam, bár kijelentette, hogy nem akar általánosítani, kritika tárgyává tette az ismeretterjesztő és népművelési előadások tartalmatlanságát. Tegyük igazságot! Mi igenis tudunk ezeknek az előadásoknak egész sorozatairól, amelyek egészségügyi kérdésekről szólnak. Vannak elsősegély tanfolyamok. A légvédelem egyre aktuálisabbá válása a lég- és gázvédelmi tanfolyamok tartása kapcsán fokozta az érdeklődést általában az egészségügyi kérdések iránt is. Az egészségügyi vonatkozású cikkeknek, brosráknak, propaganda iratoknak egyre nagyobb száma lát napvilágot.

A mi sárospataki faluszemináriumunk minden, a faluval és a falu egészségügyével kapcsolatos iratot összegyűjt röpcédulától kezdve a vaskos szakmunkáig, és — Istennek hála — egyre jobban telnek a polcok az ilyen vonatkozású munkákkal. A helyzettanulmányozó tevékenység és irodalom is — ha nem is közvetlenül, de közvetve — szintén foglalkozik ezekkel a kérdésekkel.

Jól esik megemlíteni a Közegészségügyi Intézet kiadványain kívül a másik említett kategóriáiból is, tehát a mélyebb járatú és szakszerű falu- és helyzetanulmányozó munkák sorából egyik képviselőtársunknak, Németh Andornak a „Naposabb oldalon” című munkáját, Fejér megye egyik derék szolgabírójának, Heller Andrásnak „Cselédsors” című könyvét, Rusznyák Gyulának a Szent István Társulat kiadásában megjelent „Faluvédelem” című könyvét, de ezek igazán csak részek a még sok egész helyett, bizonyosságul annak, hogy az egészségügyi kérdések éppen ezekben az időkben nagymértékben az érdeklődés homlokterében állanak.

Arra is rámutatunk, hogy a karitatív és pasztorális tevékenységek is egyre inkább eltolódnak a népegészségügy irányában is. Nem is lehet másként. Aki az emberen segíteni akar, még ha eredetileg ez a segítségi szándék az ember lelkéhez irányult volna is, meg kell, hogy győződjék arról, hogy csak az egész emberen lehet igazán segíteni, tehát nem csupán a lélekemberen, de a testemberen is segítenünk kell. Igaz, hogy ezek a karitatív tevékenységek a Danaidák-hordóját töltögetik mindaddig, amíg ezek is bele nem illeszkednek egy átfogó, nemcsak folytonosan gyógyító, de védelmező egészségpolitika vonalába.

Az előttünk fekvő javaslat a nagy harcmezőnek főleg két frontszakasza érdekében csinál nagy mozgósítást, a tuberkulózis és a nemi betegségek elleni küzdelem frontszakaszán. Azért ezek ellen a nyavalyák ellen, mert ezek azok, amelyek a néptestet nemcsak számbelileg, hanem minőség tekintetében is rendkívül erősen rombolják.

Az előadó úr előterjesztésében ijesztő adatokat hallottunk erre vonatkozólag. Amikor az előadó úr hangsúlyozta, hogy manapság 13-14.000, esetleg 15.000 ember hal meg még mindig tuberkulózisban, szeretnénk ezt a szörnyű veszedelmet azért is érzékeltetni, hogy rámutatunk arra, hogy ez a szám azt jelenti, hogy amióta – körülbelül másfél óra óta – ennek a törvényjavaslatnak a tárgyalása folyik, legalább három magyar ember halt meg valahol a fővárosnak vagy az országnak valamely sarkában, lakásában tuberkulózisban, s ebben a pillanatban is agonizál valaki ebben a szörnyű rémben, és 25 perc múlva egy újabb magyar életet rabol el a tuberkulózis, ez a nemzetpusztító betegség.

Johan államtitkár úr egyik adata szerint még ijesztőbb ez a kérdés akkor, ha arra gondolunk, hogy a statisztikában évenként szereplő s tuberkulózisban elhaltaknak legalább háromszorosa szenved nyílt tuberkulózisban, tehát fertőző tuberkulózisban, és esetleg mint pedagógus, mint varrónő, mint élelmiszer ke-

reskedő, mint cukrász vagy bába terjeszti, szórja szét ezt a gyilkos kórt a még nem fertőződött nemzettagokra is. Milliárdokra tehető az a veszteség, amit ez a betegség évenként okoz a nemzetnek munkaképtelenség, gyógyítási kiadások és a nemzet életterejének aláásása miatt. Jól tudjuk azt a többségi párt részéről is, hogy a tuberkulózis nem csupán orvosi probléma, a tuberkulózis lakásprobléma, szociális kérdés is.

Az imént említettem Németh Andor képviselőtársam nevét és az ő könyvét. Többségi párti képviselő létére sem félt megírni sok-sok szívüdtető adat között azokat a sorokat, amelyeket legalább illusztrálásul felolvasok: »Hat esztendeje annak, hogy egy földbérlőnél voltam látogatóban, aki kivezetett a cselédházakhoz, amelyek a major legmélyebb pontján állottak. A földes padló telítve volt talajvízzel. A szobában bokáig ért a sár, a bútorok lába belesüllyedt a földbe, úgy, hogy az ágy deszkái, a földön feküdtek. A bérlő hiába kérelmezte, hogy a földtulajdonos építsen új házakat, hiába írt leveleket, mert a tulajdonos, egy ismert nevű politikus, válaszra sem méltatta és csak a jogtanácsosa küldözgetett goromba, elutasító levelet. Hamarosan ki is mozdították az okvetetlenkedő bérlőt a bérletből.«

Ezeknek a kérdéseknek a fontosságát, sürgősségét mi is látjuk. Mi is látjuk annak borzalmasságát, hogy a népszaporodást csökkentő és pusztító egyke mellett talán annak egyik előidéző oka éppen a sokféle uralkodó szoba-egyke is, ami a tuberkulózis egyik alap oka, a szoba-egyke, az a tény, hogy magyar családok, néha szörnyű túlszűfoaltságban, egyetlen romlott, szellőzetlen levegőjű szobában élnek le a hosszú telet, mondhatni egész életüket. Ez a szoba-egyke nem csupán a szociális helyzet kérdése, hanem az egészségügyi öntudat kérdése is, hiszen szoba-egykében élnek tulajdonképpen igen sok helyen aránylag jómódúnak mondható kisgazdák, kisbirtokosok is. Ott áll háborítatlan tisztaságában, épségében és díszében a padlós, esetleg cserépkályhás utcai első ház, és legfeljebb a családi életnek, nagy fordulópontjain, temetések, lakodalmak és keresztelők idején nyílik fel, és hátul a földes, padolatlan, beszegezett ablakú vagy kicsiny ablakú szobában szorong, eszik, alszik, lélegzik, esetleg dolgozik maga a család.

Nemcsak környezettanulmányokból ismerem ezt az életmódot és az ilyen lakásokat. Magam is laktam ilyenekben, nem egyedül, tanítványaimmal. A vezetésem alá rendelt cserkészekkel téli táborokban ilyen házakban szoktunk lakást bérelni egyfelől azért, mert a faluban nem is igen juthatunk máshoz, másrészt azért, hogy a reám bízott fiatalok a maguk közvetlen tapasztalatai nyomán is megismerhessék, hogy mit jelent falusi házban lakni, és be kell vallanom, hogy legalább az első egy-két napon nekünk is be kell tömnünk az ablakot, hogy meg ne vegyen bennünket a télben az Isten hidege. Ez valóban olyan kérdés, amelyet széles vonalú megoldással és elgondolással kell felgöngyölíteni, mert nem lehet részlet-intézkedésekkel megoldani.

Tudjuk, hogy a tuberkulózis élelmezési kérdés is. Erre nézve nagyon jellegzetes adatok vannak Heller András említett könyvében, a »Cselédsors«-ban. Hogyne csökkenne népünknek a betegséggel szemben való ellenállása akkor, amikor közismert dolog, hogy az arató magyar étkezésének kalóriaértéke legfeljebb az árnyékban nyugodtan húsölő nyaraló számára elég!

Akinek nincs módjában bővebb tanulmányok alapján foglalkozni ezzel a kérdéssel, legalább azt a rövid összefoglalást ajánljuk szíves figyelmébe, amely a Statisztikai Tudósító november 20-iki száma, az Agrár Stud Johan Béla könyvével kapcsolatban a gyógyuló falu néhány problémájának a szóvá tételével nagyon jó összeállításban ad. Belőle csak egyetlen adatot: a mezei munkás egy esztendő alatt csak 1 és $\frac{1}{4}$ kiló cukrot fogyaszt, mivel pedig egy kg-ban körülbelül 200 kockacukor van, egy földnélküli mezei munkás egy esztendő alatt legfeljebb 250 kockacukrot fogyaszt el.

T. Ház! Amikor a tbc-nek a nemzettest egészségét, minőségi és mennyiségi állományát veszélyeztető voltát feltüntetni igyekeztünk, nem akarjuk részletezni azt, hogy milyen mennyiség- és minőségrontó veszedelem a nemi betegségek veszedelme. Egyes vidékeket különféle okok miatt, melyek között ott van a város közelsége is, különösen átítatott ez a veszedelem. Vajon nem ebben kell-e keresni a Dunántúl elnéptelenedésének az egyke nemzetgyilkos praktikái mellett az egyik okát is? A háború előtti évek egyikében Nagykanizsán minden ötödik katona nemi beteg volt. 1925-ben a pécsi OTI-kerületben minden hatodik, magában Pécs városában minden negyedik OTI-tag nemi beteg volt. Ahol ennyi a be-tag férfi, feltehetően legalább ennyi, esetleg még sokkal nagyobb a beteg nők száma; leendő családapák, családanyák, akiktől azután a nemi betegség részben vagy egészben hogyan rabolná el a gyermekáldást.

A vérbaj elleni küzdelem valóban olyan nehézségek elé állít, amelyekkel csak az állami gépezet birkózhatik meg. Sőt az állam részéről is többről van itt szó, mint csupán egy állami gépezetnek erőteljes munkába állításáról. Olyan gépezetről van itt szó, amely mögött szív, okos fej és érző lélek is áll. Annak, hogy nem csupán állami gépezet van, de a mögött valóban szív, fej és lélek áll, sok jelét látjuk. Istennek hála, és ennek egyik legerősebb jelét éppen a zöldkeresztes szolgálatban szemléljük. A zöldkeresztes szolgálatban is a falu iránti örök felelősségem elfoglaltságával hadd lássam először a falumunkát. A zöldkeresztes szolgálat 246 körzetben való munkája nagy részben valóban falumunka is. Hadd illusztráljuk ennek a szervezetnek hallatlan mozgékonyágát azzal, hogy külön is hadd emeljük ki, hogy 54 körzet már a visszacsatolt Felvidék és Kárpátalja területén dolgozik. Szeretnénk formában is nagyon szép szavakat találni ennek a munkának a méltánylására, elindítójának és minden munkásának az értékelésére, de itt igazán nem a szavak formája a fontos. Én azt hiszem, hogy aki csak bármit is látott ennek a mozgalomnak a munkájából, az velem

együtt azzal az elismeréssel adózik ennek a munkának, amelyet ez a maga nemzetépítő és nemzetmentő jelentőségében meg is érdemel.

T. Ház! Ezt a munkaszolgálatot azért is említettük, mert a törvényjavaslatban leküzdeni szándékolt két nagy nemzetpusztító veszedelem legyőzésének is éppen a zöldkeresztes szolgálat az egyik alapja. A 4000-es és 6000-es lélekszámú körzet betegeit, akár tbc-s, akár venereás betegeit, a zöldkeresztes nővér tudja a legmegbízhatóbban számon tartani és összeszedni, akár azáltal, hogy nála jelentkeznek először, akár azáltal, hogy egyenesen felvadássza őket. Ő küldi azután az egészségháza, juttatja hozzá az orvosi vizsgálatához, és juttatja hozzá esetleg a járási székhelyen lévő, jobban felszerelt egészségháza a vizsgálat pontosabb megejtéséhez és a biztos diagnózisszerzéshez szükséges vizsgálat eszközeihez.' Onnan kerülhet azután a beteg a megfelelő és a betegsége természetéhez szükséges kezelésbe, legyen az akár házi kezelés, akár pedig intézeti.

Rapcsányi képviselőtársam szavá tette itt a tbc szanatóriumi kezelését. Istennek hála, a törvényjavaslat nem csupán a szanatóriumi kezeléssel számol, amely nem minden beteg számára hozzáférhető, hanem csak igen kevés beteg számára megfizethető. Tudjuk, hogy a szanatóriumi kezelés költsége naponként 8 pengő körül mozog, a kórházi kezelése is eléri ennek legalább a felét. A törvényjavaslat azonban számít a zöldkeresztes szolgálattal kapcsolatban egy olyan tüdőbeteg-gondozó diszpanzerhálózat⁴ kiépítésére is, amely nem okvetlenül a szanatórium és a kórház költséges építkezésével és berendezkedésével számol, hanem olyan igényekkel, hogy ezek az intézetek teljesen elegendők legyenek ugyan az elkülönítendő tüdőbetegek szakszerű és a gyógyulás reményével biztató kezelésére, és emellett ne járjanak a drága és esetleg hozzáférhetetlen szanatóriumi kezelés anyagi hátrányaival.

T. Ház! Ezekkel a kérdésekkel most nem foglalkozunk részletesebben, hanem rámutatunk arra, hogy az egészségpolitika mellett, hogy nagyon, de nagyon fontos állami feladat, és valóban csak állami feladat lehet, egyúttal fontos társadalmi probléma is kell hogy legyen. Nemcsak abban a vonatkozásban, hogy a betegségeknek majdnem mindegyike egyúttal szociális kérdés is, hanem abban a vonatkozásban is, hogy az iránta való felelősséget, a gyógyítás és főleg a prevenció kötelezettségét nem csupán az államnak, mint olyannak, hanem a társadalomnak is hordoznia kell.

T. Ház! Rapcsányi képviselőtársam nagyon helyesen tette szavá azt, hogy bizonyos egészségügyi nevelést fokozottabb mértékben kell előmozdítani a népművelés útján is. Legyen szabad nekünk továbbmennünk és rámutatni arra, hogy az egészségügyi nevelés célkitűzéseinek mindenfokú oktatás egészségtani anyagában helyet kell foglalnia, sőt fokozott mértékben kell helyet foglalnia,

⁴ körzeti orvosi rendelő

kezdve az elemi iskolától, sőt amennyiben nevelésügyi intézménynek tekintjük, kezdve az óvodától fel egészen a főiskoláig. Külön súly esik itt véleményünk szerint a tanítóképző-intézetekre, a jegyzői tanfolyamokra és a lelkészképző-intézetekre. Az utóbbiak egészségügyi nevelési megerősítését is fontosnak tartjuk, már csak azért is, mert a népi élet a maga gyökerében és szívében sokszor igazán csak az egyházi életen keresztül érhető el és található meg.

Akkor, amikor azt mondtuk, hogy egy fokozottabb egészségvédelmi nevelésnek kell megjelennie minden iskolafokon, gondolatban nem felejtettük ki még az orvostani fakultásokat sem. Náluk azonban nem a szakképzettségre gondolok csupán, hiszen ebből eleget kapnak, és Istennek hála, rendkívül magas nívón kapják azt, amit kapnak, hanem itt elsősorban az orvosok és gyógyszerészek szociális nevelésére gondolok, szociális nevelésére abból a szempontból, hogy hivatásuk — merem így mondani — apostoli vonásainak kidomborítását kapják meg. Mert hogy ebben a tekintetben némileg baj van, ezt maga az a tény is mutatja, hogy míg Budapesten, az ország fő- és székvárosában minden ezer lakosra esik egy orvos, addig vidéken — miután az Országos Közegészségügyi Intézet bölcsessége sok úton-módon megpróbálta valósággal nemcsak csalogatni, hanem kényszeríteni is falura az orvosokat — még mindig négy-öt vagy hatezer lélekre esik egy orvos, jeléül annak, hogy orvosaink a várost favorizálják, és még az itteni esetleg nehéz anyagi és szociális helyzetük ellenére is húzódoznak a falutól.

Bizonysága annak, hogy egy ilyen apostoli lelkület kinevelésére szükség van, az is, hogy évek óta népfőiskolai munkánkban — amelynek egyik fontos célkitűzése éppen az, hogy a népfőiskola növendékeit kitevő gazda ifjakat egészségügyi nevelésben is részesítsük — igen nehezen tudunk orvos-előadót kapni, és több esetben kellett kérni orvos-előadót majdnem háromszáz kilométer távolságból.

Hogy ez az egészségügyi közvélemény a társadalomnak minden rétegébe fokozottabb mértékben behatoljon, arra van szükség, hogy az orvosok nem egyedül gyógyítással, hanem egy, az egészségügyi apostolkodással is teremtő munkásai legyenek a magyar egészségvédelemnek; arra is szükség van, hogy a zöldkeresztes mozgalom és a Stefánia védőnői erősebben bekapcsolódjanak szolgálati helyük társadalmi életébe, még erősebben, amint az történik és amint azt tudomásom szerint ennek a munkának a vezetősége is szándékolja. Ugyanakkor, amikor ez a bekapcsolódás megtörténik, a társadalomnak is fokozottabb szeretettel kell őket magához ölelnie.

T. Ház! A törvényjavaslat két nagy népbetegség frontján indít el sikerrel biztató csatát. Jól tudjuk, hogy nem ez az egy törvényjavaslat fogja megoldani nemcsak a népbetegségekkel, hanem a szociális népegészségüggyel kapcsolatosan előttünk fekvő, még célkitűzésékképpen álló feladatokat is, de azért hadd legyen szabad szóvá tennem, mivel ez a törvényjavaslat is egy nagy egésznek a része, a nagy egész szempontjából egynéhány részletnek látszó kérdést is.

Az egyik kérdés az alkoholkérdés. A javaslatához annyiból van ennek köze, mert köztudomású, hogy különösen a nemi betegségek szerzésében az alkoholizmus igen nagy szerepet játszik abban a vonatkozásban is, hogy főleg a nemi betegség szerzése és annak gyógyíthatatlanul hagyása nagyrészt az alkoholizmusra vezethető vissza, de a fbc veszélyére is jobban inklinálnak azok, akiknek elődei is alkoholisták voltak, vagy az illetők maguk is alkoholisták. Mint zempléni, tokaj-hegyaljai képviselőnek ebben a vonatkozásban igazán kissé nehezemre esik ennek a kérdésnek felvetése, mégis úgy érzem, hogy ez kötelességem.

Valamikor igen nagy hatással volt rám egy történet, amelyet egy bíró beszélt el arról, hogy egyszer legnagyobb megdöbbenésére egy olyan valaki került elébe, aki valamikor diákkorában osztálytársa volt, és akit a diákkori ismeretség és barátkozás idején ő tanított meg kártyázni, és ez különböző egyéb bűnei mellett többek között hamiskártyázás vádjával terheltén állott előtte. Ez a bíró elmondotta, hogy szörnyű lelkiismereti kínja volt, vajon az egykori barát züllésének nem ő volt-e az egyik oka azzal, hogy éppen ő tanította meg kártyázni, és nagy lelkiismereti nehézség volt éppen fölötte ítéletet mondani.

Vajon bizonyos tekintetben nem ez a helyzete az államnak? Az állam a maga börtöneiben és fogházaiban, elmeegógyintézeteiben nem azokat látja-e megjelenni, akiket az állami monopóliumot képező szesszel, ha nem is maga itatott, de megengedte, hogy minden korlát és mérséklés nélkül elmerüljenek az ezeket a bűnöket nagymértékben indikáló szeszivásban. A magunk részéről jól tudjuk azt, hogy annak számára, aki szakszerűen foglalkozott ezzel a kérdéssel, elég ennyit is mondani, és látni fogja, hogy egy mértékletességi propaganda mozgalom erősen indokolt nálunk Magyarországon is. Viszont azt, aki nem akarja, hogy meggyőzzék, semmiféle logika nem fogja ebben a tekintetben meggyőzni.

Vajon nem kell-e mindnyájunkat megütnie annak az adatnak, hogy például 1925-ben — azért veszem ezt az esztendő, mert a számok meglehetősen közel állnak egymáshoz — 640 milliót tett ki a magyar szeszfogyasztás értéke akkor, amikor 664 millióba került az egész magyar állami közigazgatás? Úgy gondoljuk, hogy az egyháznak, népnevelőknek, iparvállalatoknak, nőegyesületeknek foglalkozniuk kellene az alkoholkérdéssel és nem utolsó sorban a gazdasági szervezeteknek is abból a szempontból, hogy a szőlőnek szeszmentes értékesítése ne szegényítse el a jelenleg szőlőtermeléssel foglalkozó vidékeket.

Rapcsányi képviselőtársam szóvá tette, hogy a Stefánia és a zöldkereszt mozgalom között való bizonyos súrlódásokat és hatásköri nézeteltéréseket eliminálni kellene. Mi továbbmegyünk. Körülbelül 15-16 olyan egyesülete és mozgalma van Magyarországnak, amely közvetve vagy közvetlenül egészségügyi kérdésekkel foglalkozik. Szerintünk szükség van az összes ilyennemű munkának valamilyen közös irányítás és összefogás alatt álló munkaközösségi megszervezésére. Sőt nemcsak ezekre a nagy, országos mozgalmakra gondolunk, amikor egyesületek-

ről és mozgalmakról beszélünk, hanem minden olyan mozgalmakra és munkákra is, amelynek az egészségügyi, szociális kérdésekhez is köze van, vagy egyáltalán köze lehet.

A költségvetés bizottsági tárgyalása során nagyon jólesően hallottuk a belügyminiszter úrtól, hogy ő már gondol erre a kérdésre. A legnagyobb mértékben helyeseljük azt a szándékát, hogy rendet akar teremteni a bizony meglehetősen elburjánzott magyar egyesületi ügyben, és a rendteremtésnek egyik alapelve az, hogy azoknak az egyesületeknek, amelyek nem tudnak, vagy nem akarnak a köz érdekében, a szociális feladatok szolgálatában cselekvően közreműködni és áldozatokat hozni, nincs meg a létjogosultságuk, és ezért megszüntetendők. Szükség van erre a rendcsinálásra azért is, hogy ne bújhassék meg ezek mögött az egyesületek és mozgalmak mögött semmiféle szociális parazitizmus, és ne legyenek akarataik és intencióik ellenére is: munkakerülővé vált munkanélküliségnek menedékhelyei, táplálói.

A magunk munkájának tapasztalatai alapján szeretnénk még mindehhez hozzátenni, hogy vétessék be a nagy magyar közegészségügyi, népegészségügyi, a néptest érdekében álló problémák közé a felvilágosító küzdelem a falvakban egyre nagyobb mértékben és egyre veszedelmesebb kihatásokban jelentkező egymás között való házasodás ellen, folytassanak a falvakban egy egészségesebb rendszer kialakítása mellett propagandát. A falubelieknek egymás között való házasodása bizonyos határig nem jelent veszélyt a nemzetre, sőt bizonyos mértékben ez is segítette megőrizni a néptest magvát alkotó fajt, az államalkotó fajt. De eljön az az idő — és ez egyes községekben már szinte szemmel látható — amikor a vér közelsége a házasságokban olyan nagyfokú, hogy ez az utódoknak testi hiányosságaiban és szellemileg csökkent értékűségében rendkívül erősen jelentkezik.

A néptest egészségének a védelme szerintünk a legeredményesebb nemzeti takarékoság. És ha türelmetlenek szeretnénk is lenni a néptest érdekében álló programok megvalósításában, sohase feledjük el, hogy itt sincs ugrás. Ezek a kérdések — láttuk egynémelyiknek a szociális és kulturális beágyazottságát — valahogyan csak az egész magyar élet szintjének emelkedésével oldódnak meg. Amikor egy-egy részletkérdést munka alá vesz akár a törvényhozás, akár a társadalom, sohasem szabad elfelejteni, hogy minden részletkérdéshez más kérdések sorozata kapcsolódik, s ezért minden részletkérdés tulajdonképpen egyetemes kérdés is lesz. Jóllehet ez a törvényjavaslat is a legdrágább materiát, az erős, edzett, ellenállóképes, életképes nemzettestet akarja szolgálni, szem előtt kell tartanunk megvalósításában azokat a korlátokat és lehetőségeket, amelyeket a törvényjavaslat megszövegezésében és indokolásában is szem előtt tartottak.

Beszédem elején a faluvédelem szempontjából is méltányoltam a gümőkór és a nemi betegségek elleni védekezésről szóló törvényjavaslatot. Egészen nyil-

vánvaló, hogy amikor faluvédelemről van szó, akkor ez alatt nemzetvédelmet és családvédelmet is értünk. A nemzetnek, a nemzettestnek biológiai sejte a család. Még a falut is szeretjük igen sokszor úgy nézni, mint nagyobb családot, de még mindig mint családot. Azzá teszi ugyanaz a táj, a homogén foglalkozás és a sorsközösség. Legteljesebb együttérzésünkről és legteljesebb segítő szándékunkról szeretnénk biztosítani mindazokat, akik ezt a család- és faluvédelmet ezzel a törvényjavaslattal is szolgálják. Nemcsak a törvényhozó mondja ezt, hanem a szociális munkás is, és nagyon szeretnénk, ha a társadalmi a szociális közvéleményt formáló támogatást is megkapná ez a munka mindazoktól, akik a közvélemény kialakításában hatással lehetnek. Különösen nyomatékkel gondolkunk ebből a szempontból a magyar sajtóra. De nem csupán a sajtóra, hanem a színházra is, Kodolányi János darabjának országjárása mutatja, hogy egy művészig és írói felelősséggel megírt színdarab egyetlen kérdésben, az egykérdésében, talán sokkal többet segített, mint a nyomtatott papírlapok százai, vagy a könyvek hosszú sorozata.

A törvényhozás munkája igen sokszor olyan munka, amelynek gyümölcseit nagyon nehéz kivárni, szemmel tartani és élvezni. Úgy gondoljuk azonban, hogy ezzel a javaslattal olyan javaslatot tárgyal a magyar országgyűlés, amelynek kihatásai, eredményei, gyümölcsei a nemzettest fokozódó erősödésében minél hamarabb megmutatkoznak. Mint egyházi munkásnak külön is hálásnak kell lennem ezért a javaslatért, és az egyházak figyelmét is szeretném ráirányítani arra, hogy a maguk szervezeteivel és munkájával is szolgálják ennek a javaslatnak nemcsak törvénné, hanem életté, tette való válását is.

Bizalommal vagyok ennek a javaslatnak benyújtója iránt, aki a zöldkereszt mozgalom felkarolásával, de sok más intézkedésével is megmutatta a magyar nép iránt való őszinte szeretetét és nagy szociális érzékét. Nagy elismeréssel és szeretettel vagyok a javaslatnak egyik kidolgozója, egyik főmunkása iránt, akit szeretek magamban úgy nevezni — jól esik ezt most nyilvánosan megmondanom —, hogy a nemzet orvosa, Johan Béla, valamint munkatársai iránt. Munkatársain nemcsak közeli munkatársait értem, hanem azt a tisztiorvosi és körorvosi gárdát és védőnői szervezetet is, amely az ő megnyújtott karját, munkára megfeszített karját jelenti a falvak felé. Meggyőződésem, hogy e magyar néptest, — különösen, ha felelős helyről a törvényhozás is segítségére siet — még sok életenergiát rejt magában, amellyel nagy hivatását továbbra is eredményesen szolgálhatja és ezért a javaslatot általánosságban, mind a magam, mind partom részéről elfogadom.

A NYOLCOSZTÁLYOS NÉPISKOLA

*Az országgyűlés képviselőházának 11. ülése
1940. június 7-én, pénteken.⁵*

T. Ház! Ennek a nagyon komoly és nagyon nagy horderejű javaslatnak a tárgyalásánál talán nem sértem nagyon a komolyságot, ha rámutatok arra, hogy ma, úgy látszik, tényleg a papok délelőttje van, mert ha Papp Mihály testvéremet is, aki foglalkozására ugyan kiskgazda, de nevében pap, beszámítom, személyemben most már az ötödik pap szólal meg emellett a javaslat mellett. Nagyon jól esett hallani tegnap a kultuszminiszter úr beszédében, hogy kultúrpolitikánk célkitűzései között ott szerepel a népismereti elemeknek az oktatásba való fokozottabb beépítése. Főleg ezzel áll összefüggésben az, amit még mindig szükségesnek látunk elmondani, és pedig elsősorban is a falvak és a tanyák iskolái érdekében, de tulajdonképpen az egész egyetemes nemzetnevelés érdekében. Amennyire a magunk részéről is nagyon helyesnek és igen jónak látjuk azt, hogy a nyolcosztályos iskolatípus a falusi iskoláknál olyan nagy súlyt kíván helyezni a gazdasági szakismeretek tanítására, annyira szükségesnek tekintjük azt, hogy ez a célkitűzés nem csupán csak foglalkozási didaktikát jelentsen, hanem minél inkább hivatáspedagógiává emelkedjék és szélesedjék.

Azt hiszem, a kettő között a különbség nyilvánvaló, de azért hadd mutassak rá mégis közelebről erre a pontra. A könyvnap egyik könyvéből, Rézler »A magyar gyárimunkás szociális helyzetképe« című munkájából vesszük például azt az adalékot, hogy a bányatársulati iskolák tanítói tekintettel vannak a bányászgyermek lelkivilágának arra a vonalára, hogy a bányászgyermek lelkiileg maga is a szülő foglalkozására van beállítva, és ezt a hivatást akarja továbbfolytatni, és a tanítók a gyermeknek ezt a hajlamát nemcsak hogy tekintetbe veszik, hanem céltudatosan erősítik és öntudatosítják is. Ettől az adaléktól eltekintve is azt mondhatnánk, hogy bizonyos tekintetben már látjuk a nyomait egy ipari pedagógia kialakulásának. Mi azonban nagyon szeretnők, ha nemcsak ilyen nyomokban, hanem határozott körvonalakban is a nagy nemzeti és szociális szempontból még sürgősebb és fontosabb másik vonal, az agrárpedagógia vonala és rendszere is kialakulna, ennek alapjait is leraknák, és gyakorlati célkitűzéseit munkába vennék. Félreértés elkerülése végett megjegyzem, hogy amikor már az elemi iskolával kapcsolatban is hangsúlyozzuk az agrárpedagógia

⁵ Képviselőházi napló VI. k. 192–194.

szükségességét, akkor nem arra gondolunk, hogy érzelmesen körül lirizáljuk a pacsirtaszót, a búzakarász ringását és a pipacs pirosságát. Nem! Többet és mélyebb valamire gondolunk itt, mint erre az érzelmi lírára: gondolunk arra, hogy a földművelésnek mint hivatásnak a nemzettest életében való felelősségének, jelentőségének, élményszerű, rendszeres kialakítására van szükség. Akiket a szellemi foglalkozások s az ipari pályák – mint szükséges és kívánatos utánpótlást – el nem visznek a faluról, tehát a falun maradók öntudatosabban, hűségesebben és felkészültebben legyenek földművesek, és súlyt helyezzenek arra, hogy öntudatosabban, hűségesebben és felelősségteljesebben legyenek falusiak. Mert falusinak lenni nem csupán kényszerű lakóhelyhez kötöttséget jelent; falusinak lenni sajátos lelkiséget jelent, és ez a lelkiség a nemzettest egésze szempontjából annyira nélkülözhetetlen, hogy szegényedése végzetes lenne, ellenben gazdagodása egyetemes és elsőrangú nemzeti érdek. Amikor az agrárpedagógiai célkitűzésekkel ezt a falusi lelkületet, ezt a földművelő hivatástudatot szeretnők megerősíteni, akkor tulajdonképpen olyan gyökértápláló és gyökérerősítő munkát végzünk, amely nagyon természetes, hogy a maga hatásaiban és következményeiben az egész nemzet fáját erősíti.

Nem akarok itt részletekre kitérni, de hogy lássa a t. Ház, hogy nem egészen az elvont dolgok világában akarok mozogni az agrárpedagógia gondolatának emlegetésénél, igazán csak távirati stílusban említek meg néhány olyan konkrétumot, amelyek ezzel kapcsolatban vannak, vagy legalábbis kapcsolatba hozhatók. Itt van például a dialektus kérdése. Kodály Zoltánnak kellett figyelmeztetnie bennünket arra, hogy milyen vétek ennek a zengzetes magyar nyelvnek zeneisége, gazdagsága ellen, hogy az iskolában igen sokszor – nem mondjuk, hogy szándékosan, de akaratlanul, a műveltség fogalmának hamis értelmezésével – különböző magyar vidékeinknek ezt a zengő szép zenei dialektusát az iskolai nevelés kiirtja. Nemcsak kiirtani nem szabad ezt, hanem egyenesen védelmezni kell.

Felvetjük azt a szempontot, hogy ezzel szoros összefüggésben van a meglévő népiskolai könyvtárrendszer kiegészítése, gazdagítása. Ez jó alkalom arra, hogy az eddigi tapasztalatok alapján az egész népiskolai könyvtárrendszert mind tartalomjegyzék, mind a könyveket hordozó lélek szempontjából sokféleképpen átalakítsuk és módosítsuk.

Nem egészen idetartozik, de megemlítem: jó, hogy a magyar kultúrkalendáriumban helyet foglalnak a könyvnapok is. Mi azonban nagyon szeretnők azt, ha egyszer megindulna a falusi könyvnapok intézménye is, ha megtörténnék a hadjárat a színes ponyvának és a különféle színű mérgeknek elsősorban a faluból való kiszorítására. Bárhogyan nevezik is a mérgeket, akármilyen színűek, származásuk és adagolásuk is, kötelességünk, hogy tőlük elsősorban a falu lelkét mentesítsük és oltalmazzuk.

Ezen a ponton említjük meg például az iskolarádiók ügyét. Milyen jó lenne, ha ez a nyolcosztályos népiskoláról szóló javaslat is impulzust adna arra, hogy kiépíttessék a magyar iskolarádiók rendszere, és ha az éppen pedagógiai szempontból annyira hasznos, viszont a rádió szempontjából majdnem terméketlen délelőtti órák felhasználhatók lennének ennek az áldott missziónak a szolgálatára! Azt hiszem, a rádió műsorszolgáltatát nem mondhatjuk annyira tökéletesnek, hogy ez a tökéletesítés, ez a nemzeti misszió rá ne férne.

Csak utalunk arra, hogy ennek kiépítése magával hozná azt, hogy az előfizető-statisztikában végre nagyobb kontingensekhez jutnának az így megszerzett és megbecsült rádióval való megismerkedés folytán a magyar nép tősgyökeres magyar tömegei is. Erre is igen nagy szükség van, mert a műsorpolitikát igen gyakran azzal védelmezik a jogos kritikák ellen, hogy a rádiónak ki kell szolgálnia a jelenlegi előfizetők táborát. Ha egy olyan megnövekedett előfizetői tábor hallatná szavát, amelyben döntő súlyra jutnának a magyar falvak becsületes, hamisítatlan, felvegyítetlen magyar táplálék után vágyó tömegei, akkor a rádiónak igenis — akár akarja, akár nem — hallgatnia kellene erre az igényre.

Ezen a vonalon még egy konkrétumot említünk meg: az iskolamúzeumok kérdését. Ez alatt nem azt értjük, hogy az országos jellegű nagy múzeumok aprólékosságával, tudományos gondjával, sokrétűségével és komplikáltságával hozzák kapcsolatba ezt a gondolatot. Amikor iskolamúzeumra gondolunk, akkor a falu kincseinek valamilyen szemléltető összeállítására gondolunk. Az iskolamúzeumban helyet kellene foglalnia a falu határának különböző részeiből vett talajmintáknak, egy pár felvilágosító szót, magyarázó szót tartalmazó cédlával; ha a falu erdős vidéken fekszik, akkor a fanemeknek, valamilyen levél- vagy fűrészelt törzsszegmentum gyűjtemény révén; ott kellene lenni a falu szóteseiből is egy-egy mintapéldánynak, hogy a szebbik nemet, a növekvő fehérnépet is animálnák és lelkesítenék az anyák szép munkájának, művészi érzékének megbecsülésére és továbbvitelére. Ott kellene lennie a falu értékes régi épületeiről, vagy a falu határában, közelében lévő várromról készült fényképnek, a legkézenfekvőbb történeti adatok megjelölésével. Nem külön helyiségekről van tehát szó. Néhány, a falusi asztalos által is összeácsolható szekrényben össze kell gyűjteni mindazt, amiről — tapasztalataink alapján beszélünk — igen sokszor maga a falu sem tudja, hogy milyen kincseket rejt magában.

Amikor ennek az agrárpedagógiának ilyen módon való kiépítését tartjuk kíváncsnak, nagyon természetes, hogy ennek a gondolatnak igen sok köze van a tanítóképzéshez is. A tanítóképzésben — az egész nemzet érdekében — szintén kapjon még erősebb teret, talán még az eddig vallott célkitűzésekben is túlmenő teret mindaz, ami a néptudománnyal, a népismeretekkel összefügg, az etnográfiától, a tárgyi és szellemi néprajztól kezdve, egészen a hungarológiának oda elviendő elemeiig.

Örülök, hogy a kultuszminiszter úr éppen ebben a pillanatban jött vissza, mert szeretnék megemlíteni kissé bátoritanul egy gondolatot, amelynek megemlítése kötelességem is. Kérdem, hogy ha nem is minden tanítóképző intézetben, de egyik-másik tanítóképzőt — és itt elsősorban a vidéki tanítóképzőkre gondolok — nem lehetne-e olyan módon átalakítani, — nem is tanrendi vagy szervezeti átalakításról volna szó — hogy kifejezettebben a falu számára nevelnék a tanítót. Egyetértek ugyanis a miniszter úrnak azzal az elvi jelentőségű megállapításával, hogy a falura és a tanyára nem akármilyen tanító kell, hanem a tanítóság elitjét kell odavinni. Ha azonban elitet akarunk odavinni abba a nehéz és sanyarú sorsba, akkor azt az elitet külön elő kell készíteni szakismeretekben is és főleg annak az áldozatos lelkiségnek vállalásában is, amely az ilyen misszió elvégzéséhez okvetlenül szükséges. Példának megemlíthetem, hogy a mi teológiai akadémiánk Sárospatakon kilenc esztendővel ezelőtt nem félt kimondani, hogy ez a főiskola pedig fokozatosabban és hangsúlyozottabban a magyar falu számára akar lelkipásztorokat nevelni! Őszintén mondhatom, hogy ez a program, amelyhez azóta is hűségesen ragaszkodunk, nem jelentette a tudományos szempontok megszükitését, jelentette ellenben az egész képzésnek, az ifjúság felelősségének hallatlanul nagy gazdagodását, elmélyülését és kiszélesedését. Egy ilyen formájú és színezett intézettípusnak felállítása nagymértékben indokolt lenne, annak a szelekciós folyamatnak keresztülvitele érdekében is, amelyre azért van szükség, mert a falu számára nemcsak egyszerű napszámosokat — így szokták emlegetni a tanítót — hanem kultúrapostolókat is akarunk adni. Azt akarjuk, hogy ne úgy kerüljenek ezekre a nagyon fontos őrállomásokra a tanítók, mint ahogy a mostani modern világháborúban az ejtőernyősök pottyannak le váratlanul a felhők közül; az ejtőernyősökhöz csak a felszerelés tökéletességében és sokoldalúságában hasonlítsanak, de különbözzenek tőlük abban, hogy már diákkoruktól, szóval nem is a líceumi osztályoktól, hanem már a tanítóképző-intézet akadémiai jellegű évfolyamaitól kezdve, céltudatosan készüljenek erre a helyre.

T. Ház! A miniszter úrnak tegnap elmondott nagyszabású beszéde után, valljuk be őszintén, a mai felszólalók már csak tallózgathatnak ennek a törvényjavaslatnak a mezején. Mindenki, aki falun él, tudja, hogy az aratás után nagyon fontos a learatott mezőn keresztberakott kévék után ottmaradt kalászhalmok összeszedése, mert sok szegény embernek van ebből kenyere. Én ezeket a tallózás útján összeszedett kalászokat, az agrárpedagógia gondolatát és az agrárpedagógiára való nevelést szem előtt tartó tanítóképzés gondolatát szeretettel ajánlom az illetékesek figyelmébe; hátha ebből is terem majd az egész nemzet és az egész magyar művelődés számára kenyér. Bizalommal az iránt, hogy ez meg is történik és a nyolcosztályú elemi népiskoláról szóló javaslat a nemzettest szellemi, kulturális és ezen keresztül szociális és nemzetvédelmi gyarapodását is szolgálja, a javaslatot elfogadom.

A KULTUSZTÁRCA 1941. ÉVI KÖLTSÉGVETÉSÉHEZ

*Az országgyűlés képviselőházának 157. ülése
1940. november 21-én, csütörtökön.⁶*

T. Ház! [...] Elöljáróban én is néhány olyan gondolatot szeretnék felvetni, amely annak a tárcának fontosságát akarja megvilágítani, amelyre a magyar lelki-ség és a magyar szellemiség őrzése, nevelése és növelése közvetlenül és elsődren-ben bízott. A nevelői hivatás és feladat olyan régi, mint az emberiség legrégibb közösségei: a család, a törzs, a nemzetség, a nemzet. Minden közösségben kelet-kezik és él egyfelől egy közös szellemi vagyon, másfelől valami különös szellemi érték is. És minden nemzedékváltás az elé a feladat elé állítja az idősebb nemze-déket, hogy átadjon a hagyományokban összesűrűsödött minden egyetemes ér-téket az utána következőknek, de átadja a közösségi élet alapszükségletét alkotó funkciókat is, amelyek egyúttal tulajdonképpen ma is a fő- és alapfoglalkozások, a papi, a katonai, az orvosi, a tanítói, gazdasági, művészi hivatás gyakorlására al-kalmas képességet. Idevesszük még a politikai képességet, azaz a közösségi veze-tésre alkalmassá tevő képességet és egy mellékmondatban felvetjük, hogy nem kellene-e intézményesen gondoskodni arról, hogy a politikusok is neveltessenek, — nem akarok itt megjegyzéseket kockáztatni — és a politikai nevelés ne legyen gazdátlanul az úgynevezett életre és a jogi fakultásokra bízva.

T. Ház!

Mint láttuk, az első nevelő a család, és az igazi nevelő azóta is bizonyos mér-tékig mindmáig szellemi atyja az ő neveltjeinek. A nevelői hivatás ma sem más, mint tovább adni a vallásból felülről adatott, de belülről is táplálkozó lelki kin-cset, és a kultúrában belülről adatott, de felülről is táplált szellemi kincset, to-vábbadni úgy, hogy ne csak csorbulás nélkül átvegye az a nemzedék, amely egy egész generációval tovább megy, mint mi, ne csak átvegyen minden időtálló érté-ket hiánytalanul, hanem gondoskodjunk arról is, hogy ne csak meg tudja tartani, hanem gyarapítani, frissíteni és nemesíteni is tudja. Tisztelettel adózom minden hivatás iránt, de jólesik bizonyosságot tennem arról, hogy a nevelőnek olyan a fel-adata, amely méltó arra, hogy egy teljes életet igénybe vegyen és kiváltság egy életnek ilyen szolgálatban való felemésztetése és megáldoztatása. Nemcsak a nevelés legfőbb örének és hivatásos gyakorlóinak, hanem a közösség minden felnőtt tagjának kötelessége a nevelői hivatás. Különösen sok esik ebből véleményünk

⁶ Képviselőházi napló VIII. k. 715–718.

szerint azokra, akik a nemzet úgynevezett intellektuelljei, akik legtöbbet meríthettek az egyetemes emberi és a magyar kultúrkincsből.

T. Ház! Örömmel hallgattam Rajniss képviselőtársam fejtegetéseit, annyival inkább, mert agyonfoglalt időmben is éppen ezzel a tárcával kapcsolatban magam is ugyanazokkal a gondolatokkal vívódtam sokat. De hogy az ő általa hangoztatott gondolatok ott vannak a magyar kultuszkormányzat, helyesebben kultusz- és kultúrkormányzat szellemi vezérkarának a tudatában, arra nézve örömmel olvasok fel legalább egynehány sort ebből a szürke könyvből, amely a líceumok számára készült tanterveket és utasításokat tartalmazza. Azt mondja ez a könyv a 91. oldalon: »Akkor, amikor a magyar kultúrpolitika a líceumban gyakorlati irányú középiskolát alkot és munkájának lényegévé, mintegy központjává a nevelői gondolkodás megalapozását, ápolását és kialakítását teszi, a líceumot a nemzet- és társadalomszervezés fontos tényezőjévé avatja.« Ebből a hangsúlyos az, hogy igenis a magyar kultúrpolitika — legalább középiskolai viszonylatban — már gondolt olyan iskolatípus megteremtésére, amely célkitűzései közt a nevelői gondolkodás megalapozását is vallja. Tovább olvasom. »Gondoskodni kell arról, hogy a nevelés szelleme áthassa a növendékek részéről majdan betöltött sokféle élethivatást is. Munkája nyomán minden élethivatás területén érvényesülnie kell az egyéniség környezetet nevelő, irányító hatásának, hogy szívós és tudatos nevelői tevékenység segítségével fokozatosan megszüntethető legyen a világszemléleti küzdelmek nyomán az emberi lelkekben keletkezett zűrzavar, erkölcsi tétovás, világnézeti ingadozások és bizalmi válság. Csak a nevelő egyéniségek sokaságának munkába állításától remélhetjük a nemzet és a társadalom lelki egyensúlyának helyreállítását, hogy egyrészt megszűnjék a túlzott kételkedés, a múlt és a jelen értékeivel szemben mutatkozó bizalmatlanság, az ebből folyó sok-sok gyanúsítás, rágalom, gúny, rémhír, lekicsinylés, becsmélés, másrészt pedig: a megokolatlan, alapot nélkülöző bizakodás, a hihetetlenbe vetett hit, a csodavárás megszámálhatatlan fajtája.«

T. Ház! Ezek a gondolatok annyira értékesek, annyira korszerűek, annyira a tanügyi politika tengelyébe kívánczók, hogy őszintén kívánom, hogy ezeknek érvényesítése, a nevelési politikánkba való beépítése ne csak középiskolás, hanem főiskolás vonalon is megtörténjék, még pedig mindennemű szakképzést nyújtó főiskola fokán ezen a vonalon történjék meg az a bizonyos pedagógiai főiskolai reform, amelynek a szükségességét Rajniss t. képviselőtársam is hangsúlyozta. Egyébként én is leírtam erre vonatkozó felfogásomat, és legyen szabad ezt fel is olvasnom: »Az így felfogott pedagógiának ott kell lennie az egyetemeken minden fakultásán, és ennek kellene egységes fronttá alakítania az egész nevelést az elemitől az egyetemig, és egy bátor, öntudatos katonájává tenni a nevelőket mindenütt, az elemi iskolától egészen az egyetemi professzorig.« Azért teszi jól a kultuszminiszter úr, amikor hangoztatja azt a felfogást, hogy a nevelés minden

munkása az elemtől az egyetemig tanító. Így az egyetemi tanár is nem csupán a szaktudománynak, hanem az arra való és az azzal való nevelésnek is mestere kell, hogy legyen, sőt szerintünk az utóbbin, a nevelőn van a nagyobb hangsúly. Bizonyos vagyok benne, hogy erről a miniszter úr is így gondolkodik.

De t. Ház, másfelől a nevelés tényezői közé nemcsak a hivatásos nevelők és nemcsak az intellektuellek tartoznak, hanem odatartoznak mindazok, akik milliónyi létszámukban egységet alkotó hordozói a legősibb hagyományoknak és ezekben legősibb vonásaikat őrző szellemünknek, gondolok a magyar népre. Szerintünk az ezzel is számot vető, az egész nemzet szellemiségét univerzálisan látó szemlélet következetes keresztülvitele készíti elő és készíti el az igazi iskolai reformot, amely végre kikerül a szakok és szaktárgyak érvényesüléséért, a sorrendi elsőségért, az óraszámokért való harcok kátyújából, és megtermi az új nevelői és diáktípust. Azt a diáktípust, amely már a szakpályára való előkészület idejében és keretében ugyanabban a célban és felelősségben találkozik egymással, bármilyen úgynevezett fakultás hallgatója legyen is és részben azonos útravalóval indul — ebben is egyetértek Rajniss képviselőtársammal — a külön hivatásparcellákban is a közös célok szolgálatára.

T. Ház! Ezek után én is néhány részletkérdésre térek át. Egyházi téren első helyen itt is a káplánproblémát említem, mint a bizottságban is tettem. A miniszter úr nagy örömmre a bizottságban is kevesellte azt a havi 100 pengőt, amelyet tudomása szerint a káplánok havi fizetesként kapnak. Hadd mutassak rá, hogy a valóságban a kápláni kongrua⁷ 28 pengő, a káplánt tartó egyházak egy része — természetesen a szegényebbje — még 28 pengő káplántartási segínyt kap, ezt azonban nem a káplán kapja, hanem az egyház, illetőleg a parochus és ennek fejében kosztot és lakást ad a káplánnak, úgyhogy a káplán fizetése — kivételektől eltekintve — 28 pengő, koszt és lakás, azaz a cselédbérek legtöbbszörénél alacsonyabb. Ugyancsak nagy szeretettel hívom fel a miniszter úr szíves figyelmét a szórványokban élő testvéreink számára szükséges szórványkáplánságok és lelkeszségek felállítására.

A figyelembe ajánlandók listáján ott van a kárpátaljai memorandum azokkal a panaszokkal, amelyek vonatkoznak a lelkészeknek a cseh megszállás alatt szenvedett díjlevélcsonkulásaira, az állampolgársági zaklatásokból, lakások feladulásából, a Magyarországon tanuló gyermekek utáni családi pótlék elvonásából és sok más jövedelemcsonkulásból eredő panaszaikra. Figyelmébe ajánlom a t. miniszter úrnak most is, mint az elmúlt évben tettem, felekezeti különbség nélkül a hitoktatók státuszrendezésére vonatkozó kívánságot.

Áttérve az iskolával kapcsolatos kérdésekre, ismét hangoztatom azt, hogy az iskolai rádió kérdése ne kerüljön le a kultúrpolitika menetrendjének első vo-

⁷ a jövedelmet kiegészítő állami juttatás

nalából. Nem kívánjuk azt, hogy egyik esztendőről a másikra minden iskola kivétel nélkül, különösen államköltségen, láttassék el rádiókészülékekkel. Belátjuk, hogy ez horribilis nagy terheink mellett megoldhatatlan feladat, de azt szeretnők, ha legalább a tanyai iskolák megkapnák ezeket rádiókészülékeket sovány kárpótlásként sok mindennek a nélkülözéséért, amitől a tanya tanítójával és gyermekeivel el van zárva. De még ha a rádiókészülékekkel való ellátást nem is lehet ilyen széles vonalon megcsinálni, nagyon szeretném, ha kultúrkörmányzatunk magánál a rádiónál készítené elő ennek a kérdésnek megoldását úgy, hogy segítene egy olyan szerv felállításában, amely nem egy állandó bürokratikus szerv volna, hanem egy nagyon jó szakerő, egy gyakorlati erő, akit beállítanának a műsorszerkesztési osztályra, és akinek révén azután egy-egy jó iskolai félóra műsorba állításáról gondoskodni lehetne.

Az Országos Tanítóegyesület gyűlésének megnyilatkozásairól és a miniszter úrnak ott mondott megnyilatkozásairól azt hiszem, mindnyájan örömmel hallottuk. Helyeseljük, hogy emlékérem is alapított annak öröme, hogy a tanítóság három kívánsága teljesült. Amikor a mesében a jó tündér megállott a szegény ember előtt, és azt mondotta: három kívánságodat teljesítem, az éhes szegény ember először kolbászt kívánt. Milyen nagyszerű emberek ezek a tanítók, hogy ők a kultusz-tündértől, a kultúra tündéréától nem kolbászt kívántak először, hanem a nyolcosztályú elemi népiskolát, a tanítóképzés akadémiai színvonalra emelését és kívánták a közvetlen, tanítók által való felügyeletet a körzeti iskolai felügyelet bevezetése révén. Ezek a kívánságok teljesültek. Mi arra kérjük a miniszter urat, hogy a teljesült három kívánság utáni kívánságokra is gondoljon éppen olyan szeretettel és megértéssel. Különösen szeretném, ha méltányolná és értékelné a szeretetnek, a megértésnek egy-egy sugarával minden olyan tanító munkáját, aki az átlagnál nagyobb munkát, esetleg nehéz körülmények között horribilis teljesítményt végez. Igaz, hogy a Hóman-emlékérmén kívül ott van erre a célra a Wodianer-, a Berzeviczy- és a Wlassics-díjaknak két-két, összesen hat helye, amelyek túl azon, hogy a Hóman-emlékérem csak erkölcsi jutalmat jelent, valami ezen túlmenő értékelést is jelentenek: egyenkint 500 pengőt, de nagyon szeretném, ha ez a hat hely szaporítható lenne anélkül, hogy az 500 pengős díjak megapadnának.

Ezen kívül felhívom a figyelmet arra, hogy az 1907. évi XXVI. és XXVII. tc. a hivatásuk teljesítésében kiváló tanítók számára lehetővé tette az igazgatói cím megadását, ami a nyugdíjba is beszámítható 200 korona pótlékot is jelentett. Ez az intézkedés a VII. fizetési osztálynak a tanítók számára részben való megnyitásával megszűnt. Jó lenne ezt visszaállítani, és a miniszter úrnak újból módot kellene keresni arra, hogy a kiváló állami és felekezeti tanítóknak a jelzett törvénycikkek alapján ezt a címet és az ezzel járó 200 koronának megfelelő pótlékot adományozza. Természetes, hogy a kiváló teljesítmény elbírálása teljesen politikamente-

sen, kizárólag azon az alapon és azok számára történjék, akiknek munkája egy-egy község kulturális és gazdasági haladásában kimutathatóan pluszt jelent.

Amikor a középiskolák területére és ott is a tanárok kérdésére térek át, engedjék meg, hogy itt első helyen a kívánnivalók közül a kolbászt, azaz dehogy is a kolbászt, a kenyeret említsem. Mi hálával tapasztaltuk a kultúra őreinek, a kultuskormányzatnak e tekintetben megnyilatkozó nemcsak jó szándékait, hanem megtörtént jó intézkedéseit is. A kezdő tanárok, az alacsonyabb fizetési kategóriák munkásai szeretnék, ha meggyorsulna számukra a magasabb kategóriák elérésének lehetősége. Nem tudom, nem hangzik-e túl merésznek, de mi igenis megpróbáljuk felvetni – egyelőre elvi alapon – a tanári pótlék gondolatát, a bírói pótlék mintájára, amint van egyébként katonai pótlék is. Nem a bírói hivatás páratlan értékének kisebbitésére – ez távol áll tőlünk – csak per analogiam,⁸ hadd említsük meg azt, hogy a bírói hivatás a maga középponti funkciójában tulajdonképpen a társadalom eltévelyedettjeit szelektálja ki, míg a tanári, a nevelői hivatás a társadalom elitjét szelektálja ki.

T. Ház! Az iskolán kívüli népművelés területén régi szívügyemre, a népfőiskola problémájára szeretném rövid néhány percre ráterelni a figyelmet. Aki valaha is látta ezeknek a népfőiskoláknak a munkáját, és látta az ezeken a rövid tanfolyamokon nyert hatásoknak hallatlanul gyors meggyökerezését és életté válását, annak meglepődéssel, álmélkodással kell megállnia ez előtt a fontos nevelői lehetőség előtt. Levelek százaiból szeretnék idézeteket felolvasni, amely leveleket néhány napig népfőiskolai tanfolyamokon járt falusi parasztleányok küldtek. Ezek a levelek arról tanúskodnak, hogy ezt a hatást nem is lehet mással magyarázni, mint azzal, hogy a lélek közelségének, a szeretetnek olyan sajátos hőfokán jelentkezik itt a szellemi termőerő, ahogyan azt semmiféle más iskolatípus nem tudja produkálni. Én azt szoktam félig tréfásan mondani, hogy ez tulajdonképpen nem is iskola, és ennél a nevelői lehetőségnél látom a legjobban azt, hogy a könyvekkel történő úgynevezett konzervtáplálkozás mellett itt vitaminos táplálkozási lehetőség van, amely éppen ezért sokkal virulensebb is, mint a könyviskolának konzervmunkája és tudománya.

Az iskolán kívüli népművelés kérdésével kapcsolatban legyen szabad örömmel felmutatnom ezt a kis színes füzetet, az úgynevezett nemes ponyvának első példányát, amelynek kiharcolásáért és megjelentetéséért nem győzünk elég köszönetet mondani nemcsak a magyar népművelők társaságának, hanem annak a legfőbb kultúrvezetésnek is, amely szintén segített ennek megjelentetésében. Azért nem ismertetem ezt részletesebben, hogy a kíváncsiság hadd fokozódjék még inkább iránta, és minél többen vegyék meg, lássák és olvassák. Tolle, lege!⁹

⁸ ennek mintájára

⁹ „Vedd és olvasd!” Szent Ágoston vallomásában említi ezt a kapott üzenetet.

Csak arra szeretnék még rámutatni ezzel kapcsolatban, hogy amint megnyílt ez a nagyszerű forrás, éppen úgy szeretném, ha a miniszter úr segítene azoknak a szennyes forrásoknak fokozott eltömésében, amelyek még mindig buzogtatják sárga és színes áradatban a nem nemes ponyvát. Igen nagy eredmény volna már az is, ha legalább a kolportázs¹⁰ megvonása lehetővé tétetnék.

T. Ház! Lassan beszédem végére érek. Fel kell hívnom a miniszter úr figyelmét a sport területéről legalább egy kérdésre: a magyar nemzeti stadion minél előbbi megépítésére. A természettől senkinek sem lehet büntetlenül elszakadnia, a városi embernek sem. A városi ember és különösen az ország fővárosában élő ember számára a természettel, a levegővel, a nappal, a mozgással való kapcsolat kevés lebetőségei között az egyik legfontosabb az intenzív sportolás. A sport nivóját emelné ennek a stadionnak a megépítése. Hogyne keveselnők mi is azt a pénzt, amelyet a kultusztárca költségvetésének végösszegeképpen látunk. Mert legyen szabad arra is rámutatnom, amit igen sokan nem látnak: hogy a kultúrállam magasabbra építése sok pénzt kíván. Nekünk a szociális államot is ki kell építenünk, a szociális állam kiépítése pedig — legalábbis a megteremtés ideje alatt — szintén sok pénzbe kerül, és kevesebb terhet bír el. Mi valljuk, hogy a kultúra is tényezője volt és lesz is a szociális államnak. Kérésünket tehát nem is a kultuszminisztérium, hanem a pénzügyminisztérium felé intézzük a továbbiakban, hogy gondoskodjék a jövőben bőkezűbben a kultusztárcáról, nemcsak a nyolc osztály miatt — ami szintén sürgős, mert hiszen a Felvidéken nyolcosztályos iskolákat és Erdélyben hétosztályos iskolákat találunk —, hanem a szükséges új tantermek és új tanítói állások miatt is, mert a hatosztályos iskolák túlszűfolttsága is megkívánja a tantermek és a tanerők szaporítását. Hiszen ahol a túlszűfolttság megszüntethető tanterem- és tanerőszaporítással, ott a nyolcadik osztály, illetőleg a két felső osztály minden további nélkül megnyitható.

Örömmel csatlakozom én is azokhoz, akik egy kultúradó bevezetését és az iskolai költségeknek ebből való dotálását sürgetik és helyeslik.

T. Ház! Nem akarjuk dicsérni a kultuszminiszter urat, bár erre annál is inkább kedvünk volna, mert az én szeretett pataki főiskolám kívánságát az idei költségvetésben olyan nagy megértéssel honorálta. Nem akarjuk dicsérni őt, mert ő, aki történetíró is, tudja, hogy a politikus dicsérete annyit ér, amennyit ebből a dicséretből egykor a történetíró elfogad. De én mint kortárs szívesen jelentkezem tanúnak a jövő történetírója számára azzal a tanúbizonyosság-tétellel, hogy Hóman Bálint a klebelsbergi hagyományoknak és a legnagyobb magyar kultúrpolitikai hagyományoknak képviselője és továbbfolytatója. Jó kezekben volt eddig is és van most is az ő kezében a magyar kultúra feletti örökös. Bizalommal személye és a magyar kultúrpolitika célkitűzései iránt, a költségvetést elfogadom.

¹⁰ az utcai árusítás joga

A GAZDASÁGI PROGRAMRÓL

*Az országgyűlés képviselőházának 180. ülése
1941. évi február hó 14-én, pénteken¹¹*

T. Ház! A tervgazdálkodás fogalmának meggyökerezését 1921-től, az úgynevezett szovjet Pjatiletka¹² elindulásától lehet számítani. Kezdetét, elemeit azonban már a liberálkapitalista gazdasági rendszerben is megtaláljuk. Hiszen tervgazdálkodási elemeknek tekinthetők az úgynevezett védő vagy nevelő vámok is, amelyek a piacok megszerzéséért vagy uralásáért folytatott akciók és ide sorozhatók az úgynevezett dömpingakciók is. Ide tartoznak azok a közismert társulási módszerek, amelyeknek célja az egymásközi verseny megszüntetése, a termelvények, a piacok és a haszon kizárólagos monopolisztikus uralása. Kartelek, konszernek és szindikátusok neve alatt hagytak ezek a társulások örökké emlékezetes rossz hírnevet maguk után. Ezekben tulajdonképpen a liberálkapitalizmus szétszórt gerrillái szervezkedtek, verődtek össze egy csapattá, egy bandává és nyugodtan mondhatjuk, hogy űztek egy olyan, a legtöbb haszonra törő rablógazdálkodást, amely egyre nagyobb kárt okozott annak a közösségnek, amelyet pedig szolgálniuk kellett volna. Ellenük szinte csak gyenge nyúlátaknak bizonyultak a fogyasztóknak a szövetkezetekbe való tömörülései. A liberálkapitalizmus azonban a tervgazdálkodás elemeinek felvételével egy olyan belső ellentmondást is zárt magába, amelyben nemcsak hogy nem találta meg a saját betegségeinek gyógyszerét, de amelyben egyenesen halálos mérget vett be a maga számára. Elmondhatjuk, hogy épp ezeknek a tervgazdálkodási elemeknek felvételével a liberálkapitalizmus maga alatt fűrészelte a fát, és reméljük, hogy az elfűrészelés után a megmaradt csont hamarabb a liberálkapitalizmus fejfája lesz.

Mint említettem és köztudomású, az első nagy tervgazdálkodási intézkedés a szovjet ötéves terv volt, amely annál merészebb és nagyobb vállalkozásnak nevezhető, mert gazdasági tekintetben egy gazdaságilag teljesen felbomlott helyzetet, lezüllött ipart, üres államkincstárt talált, szellemileg pedig egy olyan népet, amelyben csak 3-4 % volt az iparos míg a lakosság 86-7 %-a mezőgazdasági hivatású volt, képzett technikai szakértőkben pedig szinte teljes hiányt tüntetett fel ebben az időben ez az ország. Ennek a tervnek is voltak belső ellentmondásai. Tudvalevő, hogy kapitalista áruhitelek kapott ez a tervgazdálkodás, ha közvet-

¹¹ Képviselőházi napló IX. k. 367–370.

¹² Ötéves terv.

lenül kapitalista tőkéket nem kapott is. A kapitalista nagyüzemek mintáit, terveit, módszereit és berendezkedéseit használta fel, sőt nem utolsó sorban a kapitalista országok és üzemek szakembereinek óriási tömegét is. Az elismerést azonban semmiképpen sem lehet megtagadni ettől a tervgazdálkodástól, és le kell szögezni azt, hogy ennek során nagy eredményeket sikerült elérni.

Rögtön hozzá kell azonban tennünk, hogy nemcsak ehhez hasonló, hanem sok tekintetben még nagyobb eredményeket is ért el a német és az olasz, a portugál és a bolgár tervgazdálkodási akciók sora, amelyekre szintén több alkalommal történt már utalás. Ez természetes is, hiszen a tervgazdálkodás tulajdonképpen egy általános, kötelező, sorozásos sereggel folytatott akció, ha már az imént a liberálkapitalizmus egyes jelenségeit és munkásait gerillaharcosoknak minősítettük. Természetes, hogy egy ilyen általános sorozáson alapuló, központilag mozgató hatalmas nagy sereg hatalmas eredményeket is érhet el. Az egyes társadalmi rétegek megmozdításán túl minél inkább az egész nemzet öntudatos, átfogó mozgósítását jelenti a tervgazdálkodás, annál inkább eredményes. És bár éppen az imént felsorolt példák mutatták meg, hogy a tervgazdálkodási akció nélkülözhetetlen előfeltételül nem lehet egyetlen politikai ideológiát megjelölni, azt készséggel megengedjük, hogy vannak olyan politikai ideológiák, amelyek a tervgazdálkodásnak inkább kedveznek, mint a többiek.

Abban az expozéban, amely felett a vita most folyik, tulajdonképpen az általános magyar gazdasági mozgósítást, az eddigi megmozdításoknak és megmozdulásoknak mozgósítássá való összefogását üdvözöljük. De amikor most megemlékeztünk egyéb tervgazdálkodások sikereiről, nem szabad elfelejtenünk, hogy nekünk is voltak már olyan tervgazdálkodási megmozdulásaink, amelyek igenis eredménnyel és sikerrel jártak, s amelyekre joggal célzott expozejában a csúcsminiszter úr. Ezek közül ne is említsünk most egyebet, csak az ugyancsak már szóvá tett hadsereg-felszerelést.

A mozgósítás elrendelése, a mozgósítási parancs azonban nem jelenti azt, hogy egyúttal a részletes haditervnek is meg kell jelennie. Ezért nem hagyhatjuk szó nélkül, hogy a magunk részéről sok tekintetben igaztalannak tartjuk azt a refrénszerűen ismétlődő kritikát, hogy az expozé csak általánosságokban mozgott, és nem adott megfelelő mértékben konkrétumokat is.

A tervgazdálkodás eddigi legklasszikusabb megvalósulásának vitán felül az első német négyéves tervet tekinthetjük. Éppen a magyar tervgazdálkodásra vonatkozó expozé vitájának megindulásakor, február 11-én volt 8 éves évfordulója a német tervgazdálkodás elindulásának. Akkor mondta el a Führer azt a beszédét, amely a »Gibt mir vier Jahre Zeit«¹³ jelszavában vált közismertté, mondhatjuk, történelmivé. A különben sem hosszú Hitler-beszédek között ez a beszéd egyene-

¹³ Adjatok nekem négyévnnyi időt!

sen rövidnek mondható. Szónoki kérdés formájában ellenségeit beszélteti így a Führer: „Mondja el Ön nekünk részletes programját!” Tizenkét rövid, néhány-mondatos programpontot mond, és talán nem árt egyet-mást idézni ebből a beszédből. Nem ígéri, hogy a nép feltámadása magától jön. Ő dolgozni fog, de az egész népnek magának is segítenie kell ebben. Senki se higgyen idegen segítségben – folytatja tovább Hitler –, olyan segítségben, amely saját népünkön kívül fekszik. A nép felépítését nem valamilyen idegen agyvelő által kigondolt sápadt teória alapján akarja munkába venni, hanem olyan törvények szerint, amelyeket a tapasztalás és a történelem mutat. »Nem ideáért, nem teóriáért, nem fantasztikus pártprogramokért élünk és harcolunk, hanem népünkért. A világ kultúrája csak a nemzetek kultúráján, a világgazdaság pedig az egyes egészséges nemzetek gazdaságán épül fel.« Röviden, a Führer semmit sem ígér, és amit kér, az négyévi bizalom, hit és együttműködés.

Azt hiszem, hogy mutatis mutandis,¹⁴ nekünk sincs jogunk a magyar tervgazdálkodás módszeres elindulását bejelentő expozétól apró részleteket követelnünk, és megtagadnunk ennek az expozénak első felelős munkásától legalább négy évet – háborús világban a szolgálati idő különben is duplán számít – és megtagadnunk tőle legalább valamelyes hitet, bizalmat és nincs jogunk megtagadni tőle az együttműködést.

T. Ház!

A hátralévő időben az expozé néhány érintett tételét szeretném hangsúlyozottabban aláhúzni. Még talán megjegyezhetném azt, hogy amint számvetést próbáltam csinálni, megállapítottam, hogy ha egy tervgazdálkodásnak csak a főcímszavait vesszük, akkor is legalább 360 címszóval kell számolnunk. Nagyon jól esett volna tehát, ha a kritika legalább azzal jön segítségére a miniszter úrnak, hogy ezekből a címszavakból többet vesz konkrét tárgyalás alá annál a két-három címszónál, amelyről végeredményben hallottunk és nem esik saját maga abba a hibába, amelyet vélt hibaképpen hibáztat.

A tervgazdálkodás, amint említettem, egy gigantikus energiamozgósítás: emberek energiáinak – és pedig testi, szellemi, lelki energiáinak egyaránt –, állatok, gépek energiáinak, föld- és vízenergiának munkába állítása. Mindez természetesen nemcsak gazdasági, hanem kulturális feladat is, amint azt az expozé nagyon helyesen érintette is, különösen, ha valljuk a kultúrának azt a meghatározását, hogy a kultúra egy nép alkotóerőinek legmagasabb és legteljesebb kifejezése. Ebből következik az, hogy a tervgazdálkodásban is a legnemesebb anyagon, a nemzet tagjain, a magyar emberen van a fő-hangsúly. Szülessen tehát minél több magyar ember, s ezért a tervgazdálkodás pénzügyi részével kapcsolatban nagyon megfontolandónak tartom, hogy elszigetelt akcióiból nem kellene-e egyetemes,

¹⁴ a szükséges változtatásokkal

országot átfogó akcióvá szélesíteni az Epolnak¹⁵ közismert, sokat dicsért, de eléggé alá nem támasztott házassági kölcsön akcióját. A tervgazdálkodás legnemesebb anyagának, a magyar embernek kérdéséhez tartozik ebben a vonatkozásban is a magyar nemzettest beteg, fertőzött részeinek, és pedig a tuberkulózisnál is veszedelmesebben fertőzött, egykével betegített részeinek a problémája. Csak felvetem azt, hogy az örökösödési adó, a telepítés kérdése az orvosságai ennek a bajnak. Sürgős baj, sürgős gyógyításra vár.

A sajtó kérdését említtem. A sajtóügynök tovább kell mennie azon az úton, ahol nemcsak a könyv, hanem az újság is nem csupán csak kereskedelmi üzleti cikk, hanem kulturális, szociális és nemes értelemben vett politikai érték is. Nagyön örülnék, ha a sajtót a csúcsminiszter úr rendszeresen felhasználná arra, hogy szabályszerű időközökben az egész nemzeti közvéleményhez szólna a tervgazdálkodás egyes szakaszainak, elért eredményeinek ismertetése által, az aktuális problémáknak a nemzeti közvélemény elé tárása és a szellemi energiák további mozgósítása és felfokozása által.

Amikor a tervgazdálkodás mozgató energiáiról beszélünk, akkor a kulturális tényezők között nem hagyhatjuk említés nélkül a rádió kérdését sem. Örömmel olvastuk, hogy aránylag rövid időn belül a magyar rádió hallgatóinak száma, tehát a jövedelme is, megkétszereződött. Kérdezzük, hogy vajon a színvonal és szolgáltatásainak esetleg egyéb értékei az adóenergiák, az állomások fokozása, szaporítása is megkétszereződött-e? Túl vagyunk azon a kérdésen, hogy a rádió üzleti vállalkozás-e, az előfizetőket kell-e kiszolgáltatnia? Mindnyájan tudjuk azt, hogy a magyar rádió az egész magyar nemzeté. Rendeltetése az egész nemzetnek szolgálni, és pedig nem csupán elsősorban szórakoztatni, sőt tulajdonképpen nem is szórakoztatni. Egy dolgozó országban a rádióknak a dolgozó embereket kell pihenésükben üdíteni és tanítani. Szórakozni tulajdonképpen ebben az országban nincs joga senkinek; üdülni van joga a munkásoknak és a munkaképteleneknek, de nem a munkakerülőeknek.

A szellemi energiák mozgósításánál rá kell terelnünk a figyelmet a magyar invencióban, a magyar lángészben rejlő kincsekre és energiákra is. Közismert dolog, hogy a magyarságnak a nemzetek közötti arányszámán jóval felül vannak feltalálói. Az is közismert dolog, hogy még az elismert feltalálók is milyen nehezen, keservesen, igen sokszor félreismerve, el nem ismerve érték el a maguk hatalmas eredményeit. Bizonyos dolog, hogy a közvéleményben meglehetősen lejáratták a feltalálókat. Megengedjük, hogy azok fantaszták is, akik fantasztikumokon törték és törik a fejüket, a kör négyszögesítésétől és az aranycsinálástól kezdve a fületlen csésze feltalálásáig.

¹⁵ EPOL: Egészségpolitikai Társaság; 1938-ban házassági kölcsön folyósítását kezdeményezte a születésszám növelésének támogatására.

De az is bizonyos, hogy a zseniális feltalálók sem mindig részesülnek abban a ritka szerencsében, hogy odajussanak találmányaikkal a legilletékesebbek elé, és hogy igen sokszor bevágják a legnagyobbyszerű elgondolások útját is, vagy azok, akiknek valami üzleti érzeke vagy érdeke fűződik ahhoz, hogy a jobb és olcsóbb ne szorítsa ki a régit, a rosszabbat és a drágábbat vagy pedig azért, mert nincs olyan fórum, amelyik rendelkezésre állna abban a tekintetben, hogy elbírálná egy találmánynak az igazi értékét, és főleg az egész köz szempontjából való felhasználhatóságát. Ennél a kérdésnél rá kell mutatnunk arra is, hogy talán jó volna egy új szabadalmi törvényen is gondolkozni, amely előmozdítaná az alkotó magyar szellemi erők munkakészségét, és talán a mostaninál jobban biztosítaná számunkra az ő munkájuk gyümölcsét is.

Ennél a pontnál még arról kell megemlékeznem, hogy éppen a közelmúltban beszélgettem egy sajtóságos magyar zsenivel, aki szobrász és festő egy személyben, amellet nem feledve el kubikos és mezőgazdasági munkás mivoltát, Somo gyi Imréről van szó, aki egy olyan találmánnyal házalja és járja igazán apostoli lelkiülettal az országot, amely a mi végletekkel teljes magyar klímánkban döntő jelentőségű, főleg a kertgazdálkodásban. A hasuráról¹⁶ van szó, amely lehetővé teszi, hogy a kora tavaszi és késő őszi növényvédelemmel a magyar kertgazdasági termelésnek szezonja jelentékenyen megnőjön. Vannak még egyéb mezőgazdasági találmányai is, s nagyon szeretném reá az illetékesek figyelmét felhívni.

T. Ház! Kíváncsnak tartjuk a tervgazdálkodás érdekében a munkaszolgáltatnak fenntartását, sőt bizonyos mértékig továbbfejlesztését. Példák vannak előttünk arra, hogy a munkaszolgáltat volt az, amely a talajjavítás, a telkesítés, mezőgazdasági talaj melioráció és az ármentesítés jelentékeny részét végezte. Természetes, hogy ezekben a munkákban nálunk elsősorban az abban a tekintetben felhasználható szakmunkásokat illeti az elsőség, de egy nagy magyar munkamozgósításban hisszük, hogy mihamarább nemcsak ipari, hanem mezőgazdasági téren is jelentkezni fog egy munkáshiány, s legalábbis megszaporodnak a munkaproblémák, amelyek új munkásszükségletet igényelnek. Ezeknek a munkáknak ellátását szívesen látnók a munkaszolgáltat kezében és keretében.

A munkaszolgáltatnak két fajtáját képzeljük el. Egyik a nevelő és honvédelmileg előkészítő munkaszolgáltat, míg a másíknak bizonyos kényszerjellege van, és ebben továbbra is meg kell kóstoltatni [...] a munkának ízét nemcsak azokkal a Magyarországon lakó rétegekkel, amelyek ezt eddig nem ismerték, hanem a tipikusan munkakerülő fluktuáló elemekkel is.

A kisipar kérdésénél, ahol örömmel hallottuk, hogy a kisipar szervezését, tömörítését szintén a magyar tervgazdálkodás tennivalói között képzei a csúcsmi-

¹⁶ Zsűpből, gyékényből, nádból, kóróból font göngyöleg, amelyet a kertészetekben melegágyak és üvegházak betakarására használnak.

niszter úr, éppen a nívóemelés érdekében felemlítjük azt, hogy nem volna-e jó, valamilyen formában újra rendszeresíteni a fiatal iparosoknak vagy tanonc-, vagy segédkorban való kötelező vándorlását.

A kereskedelem címszavánál azt említjük, hogy jó lenne gondolni a magyar keresztény kiskereskedelem érdekében a nagy áruházak létesítésének és az üzleti fiókok szaporításának korlátozására.

A közlekedés rovata alatt arra kívánok én is rámutatni, amit már az előttem felszólalók közül is említett valaki, hogy vízi útjaink nincsenek eléggé kihasználva. Évtizedek óta minden nyáron megfordulok hosszú hetekre a magyar Tiszán és annak mellékfolyóin, és a szívem fáj azért, hogy a magyar földnek ez a hatalmas üttöere és elágazó véredényei a maguk hatalmas energiáit annyira kihasználatlanul zúgatják le a partok között. Olyan néma és kihalt a magyar folyók vize, holott, azt hiszem, túlzás nélkül lehetne arra számítani, hogy a magyar belföldi teheráru-fuvarozásnak legalább egyharmad részét ezzel a legolcsóbb és némely esetben egyetlen kényelmes és helyhez vezető szállítási úton lehetne lebonyolítani.

Örömmel hallottunk arról, hogy a csúcsminiszter úr programjában ott van a lakásépítés és a mezőgazdasági munkásoknak lakással való ellátása. Mi azt szeretnők, ha ez a mezőgazdasági munkáslakás-építés olyan akció lenne a maga megvalósulásában és elgondolásában, hogy anyagilag ennek a nagyon szegény rétegnek ne tenné messzi álommá a saját lakás elérését. Talán a legnagyobb irigységessel éppen azokat a mezőgazdasági lakásokat láttam sűrű németországi útjaimon, amelyeket havi 12-14 márka részlet fejében tudott megszerezni higiénikus, tágas, kényelmes otthonképpen a német mezőgazdasági munkás. Nagyon szeretnők, ha a nagy építkezési programban helyet kapnának a mintafaluk, amelyek a magyar építészeti stílus mintái is lennének tájegységek szerint, de minták lennének az ideális falu berendezéseiben is, és még jobban örülnénk annak, ha ezek a mintafaluk legalább részben egyúttal telepés falvak is lennének.

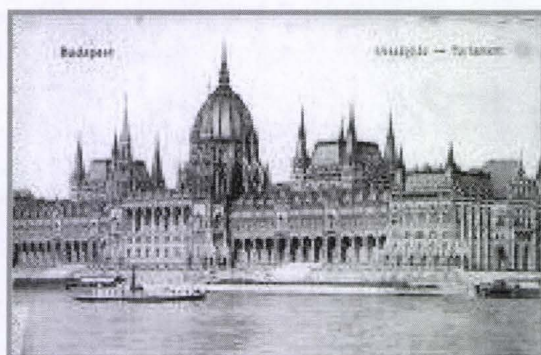
Akkor, amikor a csúcsminiszteri expozé meghirdette a magyar gazdasági mozgósítást, igen-igen jól esett látnunk ennek a magyar munkaakaratnak, amelyben mindig hittünk és rendíthetetlenül hiszünk is, a tényleges jelentkezését. Lehetetlen, hogy itt, a t. Ház színe előtt is meg ne említsem az erdővidéki tizennyolc székely községnek azt a gyönyörű akcióját, amely az erdővidéki közlekedés javítására maga ajánlja fel a munkát, a vasúti talpfát, és csak azt kéri, amije neki nincsen, a szakembert és a vasúti sínt.

T. Ház! Beszédidőm lassankint lejár, de nem végezhetem be a beszédemet anélkül, hogy rá ne mutassak arra, hogy egy nagy magyar tervgazdálkodás kezdetén jogosult minden kritika, minden komoly, a nemzeti közösség tulajdonságával, teljesítőképességével számot vető aggály. Ha nem így lenne, akkor nem kezdeményezte volna éppen a kormány és a többségi párt ennek az expozénak vita

alá bocsátását. Amennyire jogosult azonban az aggály és a kritika, annyira nincsen helye a kételkedésnek, a bizalmatlanságnak és főleg a kételkedés és a bizalmatlanság »ragályozásának«. Annyira ártalmas az a kritika, amely már nem javítani akar, amely nem egy közösségi célért való, hanem öncélú, amely kritika a kritikáért, s amelynek a cukor sohasem elég édes, a só sohasem elég sós, és talán még a nyíl sem eléggé nyilas. Nem ilyen kritikára és nem azokra a kritikusokra van szükségünk, akikről a falusi ember azt mondja, hogy daráznak sok, de méhnek kevés, szűrni tud, de a közös kaptárba virágport és mézet hordani nem.

T. Ház! A Szentírás első könyvének tizenegyedik fejezetében olvashatjuk egy nagy építővállalkozásnak, a Babel-torony építésének örökké tanulságos történetét. Nagy tanulság ez minden terv és minden közös építés számára. Az a nagy tanulság ebből, hogy Istennel és egymással békességben és egységben kell minden nagy vállalkozást, minden, a közösség érdekében álló építést végezni, mert különben a még oly nagyszerű vállalkozásból is csak Babel-tornya lesz.

Amikor én a csúcsmíniszter úr expozéját jó reménységgel, köszöntöm, a t. Háznak minden tagját felhívom, hogy ne csak a maga személyében és körében, hanem odakint a kerületében, azokon a helyeken, ahol a szava irányt mutató és célt megjelölő, szolgálja a magyar tervgazdálkodás elindulásának, kiépülésének és áldott gyümölcsei termésének megvalósulását.

A BELÜGYI TÁRCA KÖLTSÉGVETÉSÉRŐL

*Az országgyűlés képviselőházának 216. ülése,
1941. november 11-én, kedden¹⁷*

T. Ház! A forrásokhoz, az alapelvekhez visszatérni különösebb változások és átértékelések idején sohasem felesleges, sőt mint ma is, egyenesen kötelesség. Beszédem első harmadában erre teszek néhány idő- és alkalomkorlátozta lépést. A kultúra értékeit valósít meg, benne az ember a Teremtő munkatársa, a teremtés munkájának mintegy továbbfolytatója. A kultúrában a döntő a szellemi tényező, benne tulajdonképpen az anyagot győzi le a szellem. A kultúra által megvalósítandó értékek a létben gyökereznek. Sorrendjüket különféleképpen fogalmazhatjuk, és csak az egyik lehetséges fogalmazást említem meg futólag, amikor felsorolom, hogy vannak gazdasági értékek, vannak biológiai értékek, azután az emberek együttélését lehetővé tevő társadalmi, szellemi értékek és végül az értékek értéke az örök létező, a Szentséges.

T. Ház! Súlyos károk nélkül, sohasem térhet el a kultúra értékmegvalósító munkája ettől az értékrendtől és látszatkulturába, álkultúrába, vagy kultúrmaterializmusba süllyedés nélkül nem hagyhatja ki az értékskálának egyik lépcsőjét sem — hangsúlyozzuk, egyetlen lépcsőjét sem —, ebből következik, hogy a kultúra egyetlen értékének művelése, túlajtása, öncélúvá tétele nem kultúra, hanem sokkal inkább kultúrátlanság. Az értékek harmóniája az igazi kultúra lényegéhez tartozik. Továbbmegyünk. Rámutatunk arra, hogy a kultúra igazi hordozója a nép. A népiségben a kultúrának természettől adott ősi és a szellem erejével átalakító elemei a legszorosabb kapcsolatban állnak. Ahol a kultúra a népiségtől elszakadt, akár zenei, akár irodalmi, akár képzőművészeti téren, ott divatosságba, idegen hatások rabszolgaságába, kultúrátlanságba zúlik. Másfelől azonban a szellem alkotóereje nemcsak a népiségen, hanem az egyéniségen, a személyiségen keresztül is hat, különösen a zseni teremtő személyiségén át. A zseni a maga kora előtt jár, és az egész nemzetnek, az egész népiségnek — gondoljunk például Széchenyre — a kultúrának szinte egész területén vezetőjévé, előbbre vivőjévé válik.

A kultúra intézményekhez is kötött, amelyekben az alkotó munka eszközei szerveződnek. Mihelyt azonban az intézmények eszköz-mivolta elhomályosul, az intézmény maga is egyoldalúvá, öncélúvá válik és ahelyett, hogy erőket közvetítene a közösség, a népiség, a nemzet számára, erőket szív el attól, és a túltengés, a hipertrófia [túlburjánzás] beteges tüneteit mutatja, s ezáltal a kultúrának nem té-

¹⁷ Képviselőházi napló, XI. k. 56–60.

nyezőjévé, hanem akadályává válik. A sok csalogató példa közül csak általánosságban utalunk itt a bürokrácia elharapózására, amely tulajdonképpen az intézményesült kultúrfunkció hipertrófiája, és amely etikailag is annyira káros, hogy amint egyik barátunkkal az imént beszélgetés közben megállapítottuk, a magyar társadalom jelentékeny részét az egyenes út használatáról szinte leszoktatta.

Végül: a kultúra valláshoz kötött. A kultúrában adott alkotó szellemet a Teremtő tényeképpen kapta az ember és a nép. A Teremtőben foglaltatik azoknak az értékeknek teljessége és tökéletessége, amelyeknek egy-egy sugarát tükrözi vissza a legintenzívebb kultúrpolitikának is egy-egy cserépdarabja. De azért is fontos ezt a kötöttséget hangsúlyoznunk, mert a népiség a legszorosabb összekötetésben áll éppen a vallással. A népiség legnemesebb erői a vallásban teljesednek ki, a népiség ősi életrendjei, mint a házasság, a család, a falu, a gyülekezet, sőt a nemzet is akkor egészségesek, megújulásképesek, ha a hit talajában gyökereztek.

T. Ház! Az elmondottakból következik, hogy kultúrpolitikánk csakis egységes, nemzeti — ez alatt azt is értjük, hogy népi — és vallásos, közelebbről keresztényen lehet. Ezeket nem jelszóképpen idézzük és hangsúlyozzuk, ezek egzisztenciális kérdései a jelenlegi kultúrpolitikának. Csak így alakulhat ki egységesen a nemzet testének alkotó szellemisége, a legnemesebb értelemben vett közszellem, és ez a közszellem határozza meg a nemzettesten belül a nagy és kis testületeknek, rétegeknek szellemét, hadseregét, a munkásságét, a faluét, az ifjúságét, az egész nemzettestnek reagáló-, tűrókészségét, kereskedelmi, sőt — hogy egészen időszerű legyenek — közellátási etikáját is.

A kultúra egységes szempontjából tehát a kultúrpolitika nem lehet más, mint totális, vagyis a nemzettest minden korú, minden rangú, mindennemű és minden rendű tagjában meg kell, hogy valósítsa a maga célkitűzéseit. Ennek a totalitásnak igen sok szembetűnő hiánya van. Az életkort illetőleg ez a totalitás a nyolcosztályos elemi iskolai törvénnyel két évvel kiterjedt, de előtérben maradt a felnőttek és felserdültek kulturális képzése. Ha a kérdést az életkor szempontjából nézzük, azt látjuk, hogy a magyar társadalom, a magyar nemzettest tagjainak nagyon jelentékeny része életének nagyobb részében, felnőtt korában, sőt már felserdült korától fogva, intézményes kultúrképzésben nem részesül. Ezért, mint több előttem szóló is tette, a magunk részéről is nagy szeretettel sürgetjük az iskolán kívüli népművelés törvényének megalkotását. Nem tudjuk, nem azért késik-e ez, mert ez egy igen-igen nehéz, feladat. Még mi is, akik inkább csak messzebből nézzük a kultúrpolitikai célkitűzések tervgazdálkodásának sorrendjét, érezzük ennek nehézségét, azonban a kultuszminiszter úr, mióta a magyar kultúrpolitikát irányítja; a sok apróbb ág mellett két nagy fát átvágott már.

Gondolunk itt a tanügyi közgazgatási törvényre és a nyolcosztályos népoktatásról szóló törvényjavaslatra. Nagyon kérjük, hogy ebbe a fába is vágja bele most már döntő módon a fejszéjét. Inkább hiányos és esetleg pótlásra szoruló iskolán

kívüli népművelési törvényünk legyen, mint semmilyen sem. Akkor, amikor az életkörüket szerinti kultúrpolitikai feladatokról beszélünk, említjük meg azt, hogy a felserdülteknek, elsősorban a falusi fiatalságnak nevelésénél változatlanul pótolhatatlan módszernek tekintjük a népfőiskoláknak módszerét. Bennük a kultúrának alapelve, egysége, népisége, hithez kötöttsége ideálisan tükröződik. Nevelő hatásuk szinte elementáris. Elsősorban hivatottak véleményünk szerint arra, hogy a kulturálatlan tömegnél a látszatértékek és félműveltség felé néha tragikusan hulló népiségünk segítséget nyerjen általa. Elsősorban alkalmas arra a népfőiskola, hogy magában a népiségben ébresszen alkotó és megújító erőket. Sajnos, nagyon kevés megértést találunk az eddigi kezdeményezések számára, sőt nem egyszer gúnyos kritikát is volt alkalmunk hallani azok részéről, akiktől éppen jobb megértést vártunk volna.

Ha nemek szerint tekintjük a magyar kultúrpolitikának kötelező totalitását, akkor szembetűnő az, hogy az újabban indult célkitűzések ellenére is, a leányok, nők erőteljes kultúrpolitikai képzése még mindig késik. A nemek viszonylatában erősebb hangsúly esik a férfiakra, az erősebbik nemre, de nem kell azt magyarázni, hogy az egyoldalúság itt is egészségtelenül bontja meg az egyensúlyhelyzetet és káros következményekkel jár.

Foglalkozási ágak szerint tekintve a nemzetet, azt látjuk, hogy ma van egy olyan réteg, amely csaknem teljesen kiesik a kultúrpolitikai célkitűzésekből és ez az iparosság. Ez a réteg a múltban a magyarságnak egyik legértékesebb kultúrahordozója volt. Eredetében és életstílusában szinte a múlt század közepéig meglátásunk szerint a kisnemességgel állott szoros kapcsolatban, s igen sok részben belőle is rekrutálódott, utánpótlódott, és nagyon szoros érintkezésben állott általánosságban a nemességgel. Körülbelül 1867 után szakadt meg a mi egészséges iparostársadalmunknak a dzsentrivel való érintkezése, és azóta ez a réteg erős szociális és kulturális deklasszációknak tüneteit mutatja. Az iparos nem paraszt, akinek számára legalább adresszállva van az iskolán kívüli népművelés munkája. Nem munkás, akivel korábban a szakszervezetek törődtek — bár ne törődtek volna. Újabban a hivatásrendi mozgalmak, a Nemzeti Munkaközpont törődnek vele. A magyar társadalomnak még mindig szerencsétlen szociális rétegződése miatt az úgynevezett intelligencia az iparosságot nem fogadja be. Ipartestületeikben, ha ugyan vannak ilyenek, mert hiszen iparosok vannak ott is nagy számmal, ahol ipartestületek nincsenek, és ha van is bennük valamelyes élet, csak egymás között élnek, csak egymással érintkeznek. Gyermekeiket szívesen iskoláztatják, de önmaguk szociális és kulturális izoláltságban, mondhatni azt, hogy szellemi közellátás nélkül élnek.

Csak utalok Bonnardnak egy érdekes tanulmányára, amelyben a francia összeomlás okait kutatja, és az összeomlás egyik fő okául azt látja, hogy Franciaországban rendkívül mértékben megnövekedett azoknak az embereknek száma,

akik tulajdonképpen senkihez sem tartoznak, akik tradíció, osztály és társnélküli emberek.¹⁸ Félünk, hogy az iparosság, ha továbbra is ebben a szociális és kulturális elszigeteltségben marad, ennek a rendkívül káros típusnak a számát fogja szükségképpen szaporítani.

E helyen szólok arról, hogy nem győzzük eléggé nyomatékosan kérni a szakoktatási középiskoláknak, az ipari és mezőgazdasági középiskoláknak fejlesztését, egyrészt azért, mert az átalakuló magyar életnek igen nagy szüksége van ezekre az iskolákra, de azért is, mert a humanisztikus gimnáziumok létkérdését is segítenek ezek a szakközépiskolák megoldani. Ezeknek létkérdésük a nem túl nagy létszám, és éppen ezért az erősebb szelekció. Véleményünk szerint nagyon sürgősen megvalósítandó lenne, minél hamarább, egy legalább két évfolyamos textilközépiskola is. Rendezendő az a kérdés is, hogy az ipari középiskolák legalább a felső-ipariskoláknál egyenlő jogot kapjanak. Idő szűkében nem tudom fejtegetni, de ezekre a jogokra ezek a középiskolák rá is szolgáltak. Folyamatos képzést adnak általános és szakszempontról és amellet szinte a felső-ipariskoláknál nagyobb mértékben adnak súlyt és lehetőséget a gyakorlati kiképzésre is.

Óhajtanónak látom azt is, hogy az ipari középiskolák neveltjei közül legalább azok, akik a jó osztályzatot elérik, a műegyetemre is fel tudjanak kerülni. A magyar mérnök világhírű és a képzés színvonaláért továbbra is mindent meg kell tennünk, de mi azt hisszük, hogy a képzésnek színvonalát nem rombolja, hogy ha nagyobb gyakorlati előképzéssel rendelkező növendékek is jelentkeznek a műegyetemre.

Elsősorban az iparügyi tárcára tartozik, de más alkalom híján most adunk hangot annak az aggodalomnak, hogy a nevelő gondolatnak a tanonciskolában való érvényesülését nem látjuk eléggé biztosítottnak. Az 1936. évi VII. tc. 23. §-a módot ad arra, hogy az iparos-tanonciskolákban meg nem felelő tanonc éppen úgy bukják meg, vagy tartassék vissza, mint bármely más iskolának növendéke, és végső esetben esetleg egyáltalán ne lehessen iparos. Az, hogy az egyes iparágakban tömérdek minőségi panasz merül fel az iparosok munkája ellen, és hogy — nem győzöm eléggé hangsúlyozni — ezek a kontárok a derék magyar iparostársadalomnak hírnevét rontják, — az részben annak köszönhető, hogy a tanonciskola ebben a tekintetben nem veszi eléggé szigorúan a sorompók kezelését.

T. Ház! A kultúrának meghatározó jegyei között említettük a kultúrának a népiséghez kötöttségét. A népi kultúrpolitika vonalán igen-igen nagy örömmel köszöntjük a tehetségkutató akciónak bevezetését. Jól esik arra hivatkozni, hogy e gondolat egyik röpítő fészke az a kollégium volt, amelynek magam is neveltje és munkása vagyok. [...] Tudomásom szerint bár az akció első háromévi, alapszerűen kezelt feleslegével négy évre biztosítva van anyagilag, a távolabbi jövőben,

¹⁸ Valószínűleg André Bonnard (1888–1959) svájci professzoráról van szó.

amikor a létszám 2-3000-re emelkedik, az anyagi keretek már szűkeek lesznek. Szükség lesz elhelyezésre alkalmas internátusokra. Ezért kell segíteni az internátust fenntartókat a bővítésben, új internátusok építésében, segíteni kell azokat a tényezőket, akik az ellátásról és a dologi kiadásokról gondoskodnak. Hogy honnan lehetne erre fedezetet biztosítani, arra nézve felemlítjük a magunk részéről is az 1 pengős beíratási díjából rendelkezésre álló összeget. Ebből az összegből ki lehetne szakítani valamennyit olyan módon, hogy a tanítók gyermekeinek neveltetésénél — tehetségkutató akcióról lévén szó — szintén a tehetséges gyermekek számára folyósíttatnék a segély és a tehetségtelenek számára nem, másrészt pedig az akcióból történő tankönyvellátási segítség csak azoknál az iskoláknál hagyandó meg, ahol tényleg vannak tankönyvvel ellátandó szegény gyermekek, és az így felszabaduló összegek a tehetségkutató akció céljaira lennének fordítandók. Sőt, azt sem látnám feleslegesnek, hogy ez az 1 pengős beíratási díj 20-30 fillérrel emeltessék fel, és az ilyen módon előálló többlet szintén ennek az eléggé nem méltányolható jelentőségű akciónak táplálására fordíttassék. Még az is indokolt lenne véleményünk szerint, hogy különadó formájában az aggregények és gyermektelen házaspárok vennének részt a nemzeti elit utánpótlásának nevelésében. Úgy tudom, hogy ez az Országos Népi- és Családvédelmi Alap célkitűzései között is megfér és az alap intézőiben is megvan a hajlandóság arra, hogy az alapból bizonyos mértékben ez az akció is segítséget nyerjen.

Azt mondtuk, hogy a kultúra valláshoz is kötött. A vallás vonalán a kultúrpolitika érzékeny pontjához érkezünk. Itt kerül legjobban előtérbe az egyház és az állam viszonya. Egyrészt azért, mert eleve nem »az« államról és »egy« egyházzal, hanem »az« államról és felekezetekről van szó és az interkonfesszionális¹⁹ egyensúly őrzésének nehéz feladata nemcsak az illető felekezeteken, hanem a kultuskormányzaton is nyugszik; másrészt azért is nehéz kérdés ez, mert itt kerül előtérbe közelebbről a kulturális intézmények egész sorának kérdése, amelyeknek felállítása és fenntartása nagy részben állami feladat és állammal szemben támasztott követelmény, birtoklása pedig az egyházak igénye.

Jól tudjuk azt is, t. Ház, hogy nemcsak az egyháznak vannak panaszai az állammal szemben, hanem az államnak is az egyházzal, illetve a felekezetekkel szemben. Tudjuk, hogy ilyenkor az állam elég sűrűn szokott arra is hivatkozni, hogy Magyarországon ebben a tekintetben még mindig jóval kedvezőbb az egyházak helyzete, mint sok más államban. A kultuskormányzat figyelmét az egyházak igényének elbírálásánál szeretettel felhívjuk a következőkre. A liberalizmus a múltban nem csupán gazdasági és társadalmi, hanem egyházi téren is rengeteg kártékony, bomlasztó hatást hozott magával. Egyházaink az ilyen módon is megnagyobbodott válságból lelki téren felemelkedőben vannak, és ezt örömmel

¹⁹ felekezetek közötti

hangsúlyozom, de az emelkedés lendületét erősen lassítja, fékezi, hogy az egyházak nem fordíthatják minden erejüket spirituális célokra, hiszen intézményeik vannak, amelyeket fenn akarnak tartani, kötelességük is fenntartani, érdemes is ezeket fenntartaniuk, hiszen az a sokszor hivatkozott érv bizonyítja ezt leginkább, hogy milyen volt a trianoni évek alatt végzett egyházi misszió.

Az egyházak valóban szoros kapcsolatban állanak a népiséggel. Az egyház is és a népiség is megújító erőket őriz, de annak a megállapításunknak sem győzünk elég nyomatékot adni, hogy a népiség regeneráló erőit leghamarabb és legerősebben mindig az egyház tudja és tudta felébreszteni. Népiségünk érdekében is ezért érdemes, és államrezonból²⁰ is kötelesség az egyházak támogatása, főleg addig, amíg ez a spirituális erősödési folyamatuk túllendül a nehézségeken. Tehát a népiséget is — hogy úgy mondjuk — az egyházakon keresztül tudja legeredményesebben támogatni az állam. Csak felemlítjük — jelezve azt, hogy nem a szavak tömegétől függ a téma fontossága — hogy az interkonfesszionális egyensúly legmaradandóbb biztosítása a reverzális kérdés revízióján fordul majd meg.

T. Ház! Hogy mennyire fontos az, hogy támogatást kapjanak az egyházak az állam részéről, azt legjobban az egyházak munkásai érzik meg, a segédlelkészek, a káplánok, akiknek cselédnívót el nem érő fizetéséről az elmúlt évben is megemlékeztünk már. Gondolunk a nagycsaládú lelkipásztorok bibliai szegénységére, gondolunk a nyugdíjas lelkészek létminimum alatti életére, a lelkész özvegyeknek néha igazán égbekiáltó nyomorára. Bankoknak, vállalatoknak egész sora van, t. Ház, amelyeknek nyugdíjpénztára nagyobb, mint például az egész magyar református egyház nyugdíjintézetének alapja. Milyen szép volna, ha az évenkénti üzleti nyereség hovafordításakor ezek a vállalatok arra is gondolnának, hogy ide is szabad és lehet adni.

Lehetetlen arra nem gondolni, t. Ház, hogy a megérdemelt sorsa felé zuhanó Szovjet-Oroszország 1918-i és mai helyzetének egyik nem utolsó oka az orosz alsó papság deklasszáltága²¹ és pauperizmusa²² volt. A pauperizmus nálunk is fenyeget. Jele ennek a lelkészi pályának már az előttem szólottak által is említett elnéptelenedése. Ne akkor érkezék a megértés és segítség, amikor már nehezebb segíteni, vagy késő segíteni. De meg kell emlékezmem a tanítókról is, és közülük is az egy fizetésért két munkát végző kántorokról. Igen örülünk a tanyai tanítóság pótlékának. Nem kicsi segítség ez, családonként esetleg havi 50-400 pengőt jelent. A tanítói pályát is fenyegeti az elnéptelenedés, és ez ellen jó orvoságnak bizonyult ez a tanyai tanítói pótlék, és igen jó az is, hogy az újesztendő első napjától kezdve nincsen tanítói próbaszolgálat. Célszerűnek bizonyult az akadémiai képzés két évvel való elhalasztása is.

²⁰ államérdekből

²¹ társadalmi osztályából való lecsúszása

²² nyomora

A tanárokról is beszélnünk kell. A múlt évi költségvetés alkalmával már felvetettük a nevelői pótlék gondolatát. Újra felvetjük. Még aktuálisabbá teszi ezt a tanárhány és a tanárságnak azóta még jobban súlyosbodott anyagi helyzete, amely egyenesen az etikai veszély szélére sodorja a tanárságot. Ha a bíró és a katonatiszt működését kivételezni lehetett, kellett is elsőrendű nemzeti érdekből, nem kisebb nemzeti érdek a tanároknak, a magyar szellemiség elit nevelőinek munkája, amely nehezebben ellenőrizhető, még inkább bizalmi, mert az ellenőrzés nem fér hozzá, és azért még inkább szükségük van a tanároknak a lelki függetlenségre.

T. Ház! Valamikor tragikomikus volt olvasni azt, hogy a Przemysl várában körülrárt, hőiesen védekező honvédek a zörgő csontú katonalovakat úgy próbálták becsapni és rászoktatni, rákapatni a csupán fagyapot formájában rendelkezésre álló takarmányra, hogy zöld szemüveget tettek a szemükre, hátha azon keresztül szénának látják a szalmát és a fagyapotot. A magyar nevelői karban — Istennek hála — ma is sok idealizmus van, és ennek a zöld szemüvegén keresztül nézte egyre soványabbá váló táplálékát, de nagyon ideje, hogy most már ne csak szemüveget kapjon, hanem szénát is.

T. Ház! Donáth György képviselőtársam nemcsak a témát, de szinte a szavakat is a számból vette ki akkor, amikor a rádióról és a filmről szólt. A rádióval kapcsolatban az általa elmondottakhoz csak azt teszem hozzá, hogy például nem látom, hol fér el a rádióknak akár a kérdőívein, akár a sajtóban ismertetett programjában a magyar népi zene és az igazi magyar népi dal, a könnyű zenében-e vagy a szórakoztatóban, vagy a nehézben. A filmrovatból azt említem meg, hogy igen jók a Vkm.²³ oktatófilmek; szívesen látnók némelyiket kötelező műsorszámképpen, kötelező kísérfilmképpen a rendes moziműsorok között, sőt felvetjük a gondolatot, hogy a Híradó mozi mintájára nem lehetne-e egy oktatófilm-mozit csinálni, legalább a fővárosban. Hisszük, hogy még üzleti vállalkozásnak sem volna utolsó.

T. Ház! Sok fontos témám kimaradt. Szerettem volna az érettségi vizsga formjáról, szerettem volna egyes kultúrintézményekről szólni, de be kell fejeznem a beszédemet. Mi hívei vagyunk a kultuszminiszter úrnak, bizalommal vagyunk iránta és az általa kezdett és megmutatott kultúrpolitika iránt. Arra kérjük, hogy amikor a bajokat megmutattuk előtte, akkor — bár én szívesen hallok minden teológiai megoldást — ne teológiai nyelven válaszoljon, hogy ezen csak a jó Isten tud segíteni, hanem válaszoljon úgy, hogy ezen igenis tud a magyar kultúrpolitika, és akar elsősorban ő is segíteni. Ebben a reményben pártom és a magam nevében a költségvetést elfogadom.

²³ a Vallás- és Közoktatási Minisztérium által készített

A NÉP- ÉS CSALÁDVÉDELEMRŐL

*Az országgyűlés képviselőházának 217. ülése,
1941. november 12-én, szerdán²⁴*

T. Ház! Szeretném Spák Iván képviselőtársamat legalább abban a tekintetben helyreigazítani, ahol a nép- és családvédelmet, illetve a vármegyei közjóléti szövetkezetek működését érintette, mert nem szeretném, ha, ez a derék munka abba a gyanúba kerülne, mintha nem lehetne tudni, milyen célra használtatnak fel az ennek rendelkezésére álló összegek. Úgy tudom, tapasztalatból, hogy bármelyik képviselőtársamnak módjában van, – mint ahogyan nekem is módomban volt – meggyőződni a vármegyei közjóléti szövetkezeteknél abban a tekintetben, hogy a költségvetési összegek hogyan használtatnak fel.

Örömmel hallottam Közi-Horváth József képviselőtársam nagyon magvas és szép fejtegetéseit. Csak abban a tekintetben szeretnék reflektálni, hogy nem lehet azt mondani, hogy a házassági kölcsönakció csak propaganda-adagolásra van szánva, mert hallottam, hogy az újesztendőben, 1942 januárjától 10.000 ilyen 600 pengős házassági kölcsönt osztanak ki és olvastuk – Istennek hála – azt az intenciót is, hogy öt gyermekkel az egész kölcsönösszeg letörleszthető.

Ha már benne vagyunk a reflexiókban, akkor lehetetlen nem reflektálnom Maróthy képviselőtársamnak a családvédelmet illető felszólalására is. Őszintén örülök, hogy az ő oldalukról is sürgették ezt a kérdést, hiszen ez eminens nemzeti érdek, inkább csak a sürgetés módja és módszere ellen van kifogásom. Bizonyos, hogy a családvédelem szempontjából igen sok tisztázatlan és nehéz probléma van még előttünk, de hogyme volna sok seperni való egy egész ország területén világéges közepette, amikor még az Andrássy úti ház előtt is talál az ember ebben a tekintetben némi seperni valót. Nem akarok itt foglalkozni egy nemrégiben megjelent érdekes könyv értékével és a forrás elfogadhatóságával, de egy Török András nevű munkás megírta, hogy amikor a nagykanizsai internálótáborban volt, akkor kicsiny családját a párt egy szuterén betonpincében lakatta. Ez nem családvédelem. T. Ház! A közegészségügy fontosságát az indokolja, hogy az országépítés bármelyik részéhez egészséges magyar emberek kellenek, még pedig minél több egészséges magyar ember.

Többen szóvá tették már előttem szólott képviselőtársaim közül is azt, hogy szükség van a kórházak fejlesztésére. Valóban úgy áll a helyzet, hogy a kórhá-

²⁴ Képviselőházi napló, XI. k. 112–115.

zak továbbfejlesztését súlyos következmények nélkül nem lehet hosszú időre kitolni. Ezt a kérdést különösen sürgőssé és időszerűvé teszi a visszacsatolt területek kórházainak szomorú állapota, ezért ezeknek kiegészítése a magyarság presztízse szempontjából is elsőrendű és sürgős érdek. Ezért fájdalmas, hogy a beruházási programban a kórházakra semmit sem irányoztak elő. A betegápolási hozzájárulásoknak a múlt évihez viszonyítva felemelt összege sem elegendő részben a visszacsatolás miatt, részben pedig az azóta bekövetkezett és állandóan tartó drágulás miatt. A kórházügy betegségeinek főkórháza a pénzügyminisztérium és főorvosa a pénzügyminiszter, s ezért e helyről is szeretném őt kérni, hogy mint az elmúlt évben, az idén is nyújtson erre a célra a költségvetési tételeken túlmenő segítséget.

Szóvá tetetett több vonatkozásban az orvoshiány. Hozzátehetjük az eddig hallott adatokhoz azt, hogy bizony vannak különösen kisebb vidéki kórházak, amelyekben az orvosok hiánya miatt szinte a műtétek elvégzése is veszélyben forog. Ennek egyik kézenfekvő magyarázata az igen gyenge fizetés. Kézenfekvő segítség lenne az, hogy az orvosok a kórházaktól legalább ingyen lakást és ellátást kapjanak. A községi körorvosi állásokban mutatkozó hiány egyik fő oka a lakáskérdés kiáltó elhanyagoltsága. A másik segítőeszköz a lakáskérdés megoldásán kívül a községi körorvosi kar államosítása lennie. Úgy tudjuk, ennek előkészítése nemcsak felvetődött, hanem folyamatban is van. Mind a magyar vidék egészségügye, mind a derék körorvosi kar érdekében hallani szeretném, hogy milyen stádiumban van jelenleg ez a kérdés. Az is nagy haladást jelentett, hogy a körorvosi állások betöltése választások helyett belügyminiszteri kinevezéssel történik. Innen már csak egy lépés kellene az államosításig, ami a körorvosi pályát és vele együtt az egész orvosi hivatás vonzóerejét véleményünk szerint erősebbé tenné. Az orvosi egzisztencián igen nagy rést ütött a társadalombiztosítás. Igen nagy figyelmet érdemel egyfelől az orvosok nehéz anyagi helyzete, másfelől a fenyegető orvoshiány. [...]

Költségvetésünk a közegészségügyi szolgálat leggyorsabban fejlődő ágazatát tükrözi akkor, amikor a fertőző- és népbetegségek elleni védekezés adatairól szól. Itt bizony a közegészségügyi problémák sokasodása is jelentkezik, hiszen a költségvetés most már olyan egészségvédelmi problémákkal is foglalkozik, mint például a kiütéses tifusz és a malária, amely a csonka ország területén legalább is a költségvetésből kiolvasható mértékben, nem jelentkezett. Az erre a célra felvett összegeket mi sem tartjuk túlságosan magasaknak, hiszen például a maláriával kapcsolatban ezek az összegek csak arra elegendők, hogy a helyzet feltárása végeztessék el. Rámutatunk azonban arra, hogy például a maláriánál, ahol a védekezés egyik főeszköze a szúnyoggyegető mocsaras területek lecsapolása, a probléma elsősorban talajjavítási, talajnyerési probléma is, amellyel a nép- és család-

védelmi alap annál inkább foglalkozhatik, mert az eddig erre a célra használt ínségmunkák éppen a nép- és családvédelmi alap működése folytán megszűntek.

A sikeres diftéria-hadjárat után a vörheny és a tbc ellen is megindult a védőoltásos küzdelem. A tbc szomorú jelzője szokott az lenni, hogy »magyar« betegség. Mindnyájunk örömeire szolgál, hogy ma már 163 tüdőbeteg-gondozó intézet működik Budapesten kívül. Ez a szép szám is elégtelen azonban a teljes kiépítettséghez, mert megfelelő számú tüdőbeteg-gondozó nélkül az 1940. évi VI. tc. végrehajtása távoli ábránd marad. Itt felvetnők azt, hogy nem lehetne-e olasz példára nálunk is bevezetni a tbc elleni biztosítást; sőt felvetjük azt is, amit az egyik orvosi lap is javasol, hogy a gümőkór elleni küzdelem leghatásosabb eszköze az lenne, ha szakértő vezetők kidolgoznának egy olyan munkatervet, amelyet évi részletekben valósítanának meg: az első év költségeit az állam előlegezné, a tényleges összeget kirónák a biztosítandó tagokra és a következő évben ugyanígy folytatódna ez a rendszer.

Említés történt már az előadói ismertetés során a Pasteur-intézet átszervezéséről, módszerének megváltoztatásáról és arról az örömdetes decentralizációról, amely itt is jelentkezett.

Égető kérdéshez értünk, amikor a vízről, az ország ivóvízellátásáról van szó. Az előttem szólottak sem tudták megjegyzés nélkül lenyelni ezt a kérdést, az ivóvíz kérdését, és nem tudták megjegyzés nélkül hagyni azt a bizonyos csekély dotációt, amely erre a célra rendelkezésre áll. Reméljük azonban – és ez kívánatos is –, hogy a milliárdos beruházási programból ide is jut még valami, különösen akkor, amikor a felszabadult területek nagyobb mérvű elhanyagoltságára gondolunk e tekintetben.

A bábaképzésről legalább annyit, hogy a képzés intenzívebbé tétele és a megélhetés erősebb biztosítása a nemzet biológiai érdeke. Véleményünk szerint ezt a hivatást – én ezt nemzeti érdekből hivatásnak és nem foglalkozásnak nevezem – államosítani kell. Megélhetési nehézségek jelentkeznek a tisztiorvosi karban is, pedig a közegészségügyi szolgálat rájuk épült és főleg azért jelentkeznek ezek a nehézségek, mert közülük sokan vannak a kezdő VIII. fizetési osztályban. Ezen is az új, arányosított státuszrendezés segítene. Itt említjük meg a decentralizációnak egy másik lehetőségét is. A közoktatásügyi igazgatás példájára nem lehetne-e a közegészségügyi szolgálatot is kerületi beosztás szerint átszervezni? Értesülésünk szerint erre történt egy olyan intézkedés, amely kísérleti alapul is szolgálhat, gondolok a Kolozsvárra való egészségügyi kihelyezésre. Nagyon jó volna a felső igazgatásnak részbeni tehermentesítése. Elkerülnének innen a nem elsőfokú központi intézkedést és politikai felelősséget igénylő ügyek, például a kórházak apró-cseprő ügyei, a védőnők, óvónők személyi kérdései.

Az egészségügyi intézményekkel kapcsolatban már szólottunk a kórházak problémáiról, szólnunk kell azonban az Országos Közegészségügyi Intézetről is. Ennek úttörő munkájáról már a tizennegyedik jelentés kerül Tomcsik József összeállításában, azt hiszem, a Ház minden tagjának kezébe. A jelentés sok tanulságos adatából csak egyetlenegyet legyen szabad kiemelnem. A Közegészségügyi Intézet gondozásában lévők száma már 3,140.189-re emelkedett és 288 egészségház szolgálja az országban a közegészségügyet. A magyar egészségvédelemnek sarokköve ez a közegészségügyi intézeti munka és ennek szakértői gárdája nagyon fontos része az egészségügyi vezérkarnak. Fontos közérdek az intézet személyzetének állandósítása és jó anyagi helyzetben való megtartása, örömmel látjuk ebben a tekintetben mind a belügyi, mind a pénzügyi tárca megértését.

Példamutató előnyt látunk abban, hogy a Közegészségügyi Intézet működése szinte bürokráciamentesnek mondható. Ezért kíváncsi, hogy ennek hatáskörébe is átutaltassanak olyan ügyek, amelyek nem tartoznak szorosabban a politikai irányítás körébe, és örömmel húzzuk alá itt is a Közegészségügyi Intézet internacionálisan jó hírnevét is.

Az egészségvédelem rovatában dicséretre méltó változás – amiről az előadó úr is megemlékezett, – hogy a védőnők az állami nyugdíjas státusba kerültek. A derék zöldkeresztes védőnők számára nem tudunk elég dicsérő elismerést találni. A falu üdvöskéi, a segítségre szorulóknak áldozatos, jó tünderei ezek a védőnők, akik iránt, úgy érzem, kötelességem itt a törvényhozás házában is leróni az egész magyar társadalom háláját. A falu vonalán nemcsak az egészségvédelmi, hanem a szociális munkák is az ő kezükben kapcsolódnak leginkább össze, akikről el merem azt is mondani, hogy lassankint a magyarságnak nemcsak fizikai, hanem lelki gondozói is lesznek. Ahol az ő zöldkeresztes jelvényük megjelenik, ott a magyar vállakról igen sok nehéz kereszt lekerül, vagy legalább is megkönnyebbül. Valaki azt mondotta – és talán nem rosszul mondotta – megjegyzést tevő képviselőtársaink közül, hogy a magyar nép szívesebben látná sűrűbben ezeket a zöldkereszteket, mint a nyílaskereszteket.

Jó hatásuk volt a zöldkeresztes szociális akcióknak, a tej, cukor, szappan, ke Lengye, étkeztetési akcióknak. Külön meg kell, hogy köszönjem a Hangyának gyermekkelengye-akcióját. Egyrészt azért volt hasznos ez az akció, mert a rászorultak kapták, másrészt azért, mert a részesülés egyik feltétele az orvosi tanácsadásban való részesülés. Talán ennek lehet köszönni azt, amit szintén nagyon kiemelőnek tartok, hogy Magyarországon ma egész Európában legnagyobb arányszámban kerülnek a leendő anyák orvosi vizsgálatra. Biztató jelenség ez a nemzet biológiai megerősödése szempontjából. Igen jók az egészségvédelmi propaganda kiadványai is, és itt nemcsak a nagyon ügyes egészségvédelmi vonatkozású filmekre gondolok, hanem a naptárakra, újságokra is, amelyeket széles körben kellene terjeszteni az egészségvédelmi apparátus személyzetén kívül is. Sze-

retném a figyelmet felhívni arra, hogy a megszállás alatt Erdélyben egy nagyon jó népszerű és népszerűsítő egészségügyi folyóirat jelent meg, Az Anya. Nagyon jó volna, ha ezt valamilyen formában felélesztené, vagy legalábbis adaptálná az egészségügyi kormányzat.

Egészségházak kellenének, t. Ház! Legjobban oda, ahol a községek szegénységük miatt legkevésbé képesek ennek a feladatnak megvalósítására. A nagyszerű missziót végző faluszociális alap kimerült. Nagyon jó volna ezt valamilyen forrásból újra feltölteni. Talán részben az Oncsa²⁵ erőit is igénybe lehetne erre venni, de ezen kívül újra felemlíttem azt, amiről már többször is szó volt itt a Házban, hogy nem lehetne-e erre a célra a kozmetikát megadóztatni? Azt kérdezi valaki, hogy céladót hozzunk erre? Miért ne erre a célra? Legalább nemcsak a nevében, hanem a céljaiban is közelebb kerülne egyszer a kozmetika az etikához. Irigyléssel olvastuk éppen a mai lapban annak a közszellemnek megnyilatkozását, hogy Horvátországban meg akarja szüntetni a rúzs használatát, mondván azt, hogy a mai nehéz időkben igazi honleányhoz nem méltó ennek az igazán felesleges luxusnak az űzése. Nagyon szeretnők, hogy ha ez a közszellem nálunk is gyökeret verne.

T. Ház! Az állami gyermekvédelem rendszere negyvenéves. Értékes eredményeket ért el, de ma már nem felel meg. Annak a liberalizmusnak csökevényeit őrzi, amelyben csodálatos módon megfért egymás mellett a humanitás és a brutalitás. Kiemelte a családból az elhagyottá nyilvánított gyermekeket, ahol pedig nem a családi szeretet hiányzott, hanem a családnak anyagi feltételei hiányoztak. Hogy mennyire ez volt az ok, mutatja az is, hogy a családnak kiáltó szegénységén enyhítő zöldkeresztes akció bevezetése megakasztotta az elhagyottá nyilvánítások számának emelkedését. Jótékonyan hatott ez irányban a napközi otthonok szaporítása is.

Az OTI-ról²⁶ szólva, jelentőségét mi sem mutatja jobban, mint hogy egymillió biztosítottja van, s ehhez a családtagokat hozzászámítva, azt lehet mondani, hogy az egész ország népességének több mint egynegyede tartozik az érdekkörébe. Az állami költségvetés keretein kívül is a lakosságtól 150 milliónál többet vesz be és használ fel egészségvédelemre. Ezért azt mondhatjuk, hogy nélküle aligha lehetne fenntartani a kórházakat. Tudjuk azt is, hogy öregségi biztosítási bevételeinek egy része az autonómiáknak jutó hitelek formájában visszakerül a gazdasági életbe kórházak, lakások, elektromos centrálék építésére, sőt Duna-híd is épül belőlük. Ebből kiemelem, hogy 20 milliót adott az alap a budapesti kislakásépítésekre.

²⁵ Országos Nép- és Családvédelmi Alap. 1940 és 1944 között működő, a nagycsaládos falusi nincstelenek támogatására, a születések számának emelésére és gyermekvédelmi célokból alapított állami szociális szervezet. Az 1940:23. tc-vel hozták létre. Teleki Pál kormányzatának fő célja a támogatottak önálló létalapjának megteremtése volt, az hogy „a támogatásra szoruló néprétegek részére nemcsak átmeneti segítséget, hanem állandó életlehetőséget, tisztességes megélhetést” biztosítson.

²⁶ 1928-ban került sor az Országos Társadalombiztosító Intézet (OTI) megszervezésére.

Ezt a programot kellene fokozni éspedig a vidékre is kiterjesztve, azzal a megszigorítással, hogy az ilyen módon épült lakásokat, ahol családvédelmi szempontok is érvényesülnek, a legalább háromgyermekes családok kapják. Tudjuk, hogy az OTI ellen sok a panasz. Ennek oka a túlzott központosítás. Ez érthető is annyiban, hogy a fővárosban központosult legjobban a biztosítottak nagy száma. Kerületenkénti decentralizáció, minden kerületben nemcsak külön rendelő, de a külön ügykezelés is ennek az orvossága.

Itt említtem meg, hogy a visszacsatolt Felvidéken mezőgazdasági biztosítás is van. A földművelésügyi minisztérium megbízásából ennek ügyeit is az OTI kezeli. Minthogy 40.000 ilyen biztosított 2 milliós keretet jelent, elég fontos ez a tényező. Kíváncsok, hogy az így előállott kétféle kapcsolat az irányban szűnjék meg, hogy a mezőgazdasági betegségi ellátás az egész ország területére terjedtesse ki. Sürgős szociális feladat a háztartási alkalmazottak öregségi biztosításának rendezése is. Nagyon szeretnők tudni, hogy milyen stádiumban van ennek ügye. Örömmel láttuk a költségvetésben a bányanyugbér rendezéséhez való hozzájárulás jelentős tételét. Egy nemzetgazdaságilag igen értékes rétegnek, csaknem 100.000 embernek egzisztenciális ügye nyert itt orvoslást. A kormányzat szociális felelősségtudatát dicséri ez az intézkedés.

Az új utakon járó szociálpolitika az elszegényedést is meg akarja előzni, de azért a társadalmi, karitatív közjótékonyság, ha sokat vesztett is jelentőségéből, fölöslegessé távolról sem lett. Országos probléma a gyógyíthatatlanok és kereketkeltelenek elhelyezésére alkalmas intézményeknek teremtése, hogy ne kelljen ezeknek kórházi ágyakat elfoglalni vagy családok nyűgeinek lenni. Sürgősen szükség van új szegényügyi szabályrendeletre, amely a közsegélyben részesülés előfeltételeit és mértékét országosan szabályozza. Gyámügyünk gyökeres reformszükségletét is itt említjük fel. A vonatkozó törvény az 1877. évi XX. törvénycikk nagyon elavult, jóakarat mellett is végrehajthatatlan. Különösen az árvavagyon megóvása, a szociális szempontok nagyobb mérvű kidomborítása áll itt előtérben, de nem maradhat ki az elhagyottá nyilvánításnak és vele az állami gyermekvédelem új szabályozásának ügye sem.

Akkor, amikor a viharba került Európa közepette nálunk is kiépült a nemzeti légvédelem, az Országos Nép- és Családvédelmi Alapról, az úgynevezett Oncsáról szóló törvény alapján azt hisszük, hogy kiépült a magyar szociális nemzeti létvédelem is. Helyesen nevezte ezt valaki a szegények önállósítási alapjának. Célja a t. Ház tagjai előtt közismert. Az volna kíváncsok, hogy az ország minden tagja előtt legyenek jól ismertek. Számadatait is hallottuk az előadói jelentésben. Mozgékony, fiatal szervezettel épült ki, és van részben kiépülőben. Ne legyen elfogultság, ha azt kérjük a felelős és hivatott vezetőktől, hogy ennek a nemes értelemben vett fiatal karakternek megőrzését alapelvekppen hagyják meg a jövőben is, hiszen ez reménységet ad a bürokráciamentes kezelésre is. Az Oncsának van-

nak pedagógiai és karitatív célkitűzései, de a néphez leginkább a vármegyei közjóléti szövetkezeteken át ér el. Ezek számára próbálunk a gyakorlatból fakadt tanácsokat felvetni.

A közjóléti szövetkezetek munkaterve legyen lehetőleg fokozatos. Kevésnek bizonyult legtöbb helyen a személyzet. A közjóléti előadó és az ügyvezető igazgató munkaköre nincs eléggé tisztázva. Reméljük, hogy itt nem lesz dolgunk reprezentatív tisztségeknek és díszes pozícióknak latitúdjával.²⁷ Véleményünk és az eddigi tapasztalatok szerint legfontosabb szerepe van a közjóléti szövetkezetek vármegyét, falut járó emberének, aki legyen erkölcsileg felelős, szakképzett, jó érzésű, de ha ilyen, nyerjen bizonyos szabad mozgási lehetőséget és megfelelő hatáskört. Kell a jó benti munkaerő is, aki esetleg a pénztárat vezethesse, és kell okvetlenül mérlegképes könyvelő, azon kívül gyorsíró és gépíró, iktató és irattárkezelő. Ez a minimális személyzet.

Felvetem azt a gondolatot, hogy ennek a nagyvonalú munkának az e célra nevelt munkásgárdával való ellátására nem lehetne-e két-három Oncsa-munkást képző tanfolyamot létesíteni, ahova szinte már diákkorukban válogatnók össze a munka vezetőit. Ennek légkörében nőnének fel a középiskolai és főiskolai képzés alatt. Általában azt látjuk, hogy ebben a munkában nagyon sok fordul meg a magyar nép szívével összefüggően az ellenőrzésen. Amennyire fontos az, hogy a munkában mindig szeretet és jóakarat nyilatkozzék meg, annyira fontos a szigorú és kemény kéznek, valamint a gyorsaságnak érvényesülése is.

A közjóléti szövetkezetek egyik legfőbb feladatánál, az építkezéseknél a központi anyagbeszerzés nem bizonyul minden vonatkozásban előnyösnek. Valószínűleg ez az oka a Spák Iván képviselőtársunk által említett panasznak is. A helyi, esetleg szociális kerületenkénti megoldás az egészségesebb. Egy kerületen belül az érdekelt vármegyék egyike például a fa-, a mész-, a másik a kőanyagáról az egész kerület vármegyéi számára tudna gondoskodni gyorsabb szállítással, kevesebb költséggel, mintha az anyagellátás központilag történnék. A házassági kölcsönök ügyéről már Közi Horváth képviselőtársam megjegyzésére reflektálva szóltam. Örömmel üdvözljük ennek programba állítását.

Az Országos Nép és Családvédelmi Alapban vakság volna nem látni azt, hogy a magyar szociálpolitika egészen új útra lépett, és nem lehet elvitatni azt, hogy lekerült a karitatív megoldásoknak útjáról, s ezért igaztalan minden olyan kritika, amely továbbra is csak a karitatív megoldásoknak érvényesülését látja. A karitás, mint elv, természetes, hogy benne kell, hogy legyen a működésében, azonban a maga egész elgondolása egy új szociálpolitikai irány és ezt kell, hogy mindnyájan örömmel üdvözljük.

²⁷ bőségével

Nagyon szeretnék még sok gyakorlati vonatkozást fölvetni. Azt, hogy az igazi egészséges szociálpolitika bizonyos mértékig mindig szociálpedagógia, elvi alapon is hangsúlyoznom kell, de ennek nagyon sok gyakorlati konzekvenciája kellene, hogy legyen, és egy bizonyos szociális nevelés, amint ez tegnap a kultusztárcánál szóba is került, elengedhetetlen tényezője az egész nevelésnek. A nemzet vezetőinek, az egész nemzeti intelligenciának – de azt tartjuk, hogy magának a nemzetnevelésnek – a legszélesebb rétegekben is foglalkoznia kell a szociálpedagógiai neveléssel, és ezért említjük fel örömmel, hogy az ez évi népfőiskolai programban, amely körülbelül 47 ilyen népfőiskolában végzett munkát jelent, kivétel nélkül mindegyikben tartunk az Országos Nép- és Családvédelmi Alap célkitűzéseit és munkáját ismertető előadást, nem beszélve arról, hogy nagyon természetesen közegészségügyi témák is elsőrangú helyet kapnak itt.

A gyakorlati kérdések között felvetem azt, hogy nagyon jó volna az ország születő és ezután születendő fiatal magyarjai számára a nehéz időkben is megkönnyíteni az életbe lépést, a napvilágra lépést azáltal, hogy szabványosított csecsemőkelengyét kellene forgalomba hozni nemcsak azok számára, akik a vándor-kelengye-akció folytán, a jótékonyág révén kapják ezeket a kelengyét, hiszen a fizetőképes társadalom sem tud ma könnyen és utánjárás nélkül hozzájutni a csecsemőkelengyéhez. Nagyon jó lenne, ha például a Hangya²⁸ a maga egész ország-ra kiterjedő hálózatot jelentő üzletei révén az egész ország területén forgalomba tudna hozni egységes típusú csecsemőkelengyét. Felvetem még azt, hogy a németek kísérleteznek a finn népfürdők, a szaunák bevezetésével. Ez nálunk is jó lenne.

Időm lejárt. Még egy hálás feladatunk van, mégpedig a feldicsérés gyanúja nélkül mondhatunk köszönetet a magyar társadalom nevében a szociális miniszternek, aki a szigort és a kemény kezet páratlan nemzet- és népszerűtellel tudja egyesíteni, a magyar gátak őrtállójának, Bonczos Miklósnak, a gyógyító kéz és a gyógyító szív emberének, a fehérköpenyeges hadosztály vezetőjének, Johan Bélának és a segítő lelkiismeret emberének, Kádár Leventének. Én azt kívánom, hogy ez a szociális szolgálat továbbra is eredményes legyen és az egész nemzet számára gyümölcsözően folytassa a maga munkáját.

²⁸ Minden idők legsikeresebb magyar összefogása volt fél évszázadon keresztül a HANGYA szövetkezet, amely gazdasági alapról indult ki, és a legszélesebb társadalmi rétegeket fogta össze, gyakorlatilag Magyarország valamennyi települését az egész Kárpát-medencei régióban. Így lett a HANGYA Közép- Európa egyik legnagyobb vállalatcsoportja mind a tagságát, mind a kereskedelmi tevékenységét illetően, hiszen 1940-ben több mint 2000 tagszövetkezete volt 700.000 taggal, 30 konzervgyára, 20 ipari üzeme, és 400-nál több boltja. Termeltetett, hitelezett, feldolgozott, kis- és nagykereskedett, nemcsak üzletileg, hanem szociálisan is segítette tagjait, jelen volt falvakban és városokban egyaránt.

AZ ÁLLAM ÉS A NÉP

*Az országgyűlés képviselőházának 229. ülése,
1941. december 2-án, kedden²⁹*

T. Ház! A lezajlott költségvetési vitának több érdekes tanulságából szeretnék egyet kiemelni. Érdekes volt az, hogy majdnem mindegyik tárcánál akadtak részben a vezérszónokok, részben más hozzászólók sorából olyanok, akik a honvédelem elsődlegessége mellett éppen a szóban forgó tárcát tartották a legfontosabbnak. Távol áll tőlünk az, hogy ezeket a bizonyára nemes egyoldalúságból és elfogultságból megnyilatkozókat tovább kövessük azon az úton, ami esetleg még a tárcák rangsorának zűrzavarához vezethetne; mi inkább szeretnők megállapítani azt, hogy mi ezekből a megnyilatkozásokból inkább azt látjuk, hogy minden tárcának megvan a maga fontos funkciója, amely a nemzet egészére, összességére nézve, mondhatnánk, egyformán fontos szerepet hordoz.

Az állam a nemzetért van, és pedig elsősorban a nemzetnek a léteért, de rögtön utána ennek a létnek a milyenségéért is. A változó idők más és más tárcákat állíthatnak éppen a lét és a lét minősége szempontjából előtérbe. Nehéz időkben kétségtelen, hogy az olyan létfontosságú tárcák, mint például a honvédelem vagy a közellátás követelik maguknak a fokozottabb hangsúlyt. De az is bizonyos, hogy a minőségi tárcák, a minőségi szerepet, funkciót hordozó tárcák sem szorulhatnak soha sem háttérbe, mert hiszen ez a háttérbeszorulás a nemzet organikus életének veszélyeztetésével járna. Éppen a nehéz idők állítják előtérbe azt a kérdést is, hogy nincsenek-e olyan, a létre és a minőségi létre egyaránt fontos állami funkciók, amelyek a jelenlegi szervek keretéből kikíváncznak, és önálló funkciót igényelnének, vagyis nincs-e szükség az eddigi tárcákon kívül esetleg még más tárcákra is. A vita folyamán fel is merültek ilyen gondolatok. Véleményünk szerint is szükség lenne propaganda- és tájékoztató minisztériumra, szükség lenne továbbá – talán így nevezzük – munkaügyi minisztériumra, amely egyfelől a tervgazdálkodás pénzügyi és a gazdasági minisztériumok közt elaprózódó feladatkörét egyesítené, fogná össze, és szolgálná azt a célt is, amelyet Imrédy Béla képviselőtársunk úgy jelölt meg, hogy szükség van egy nemzeti munkás-hadsereg kiépítésére, és végül számon tartaná azokat a létfontosságú nemzeti és nemzetgazdasági terveket, amelyeket munkába kellene venni és meg kellene valósítani. Csak röviden utalunk arra, hogy ilyenekül tekintjük például a Duna–Tisza-csatornát, az árvízvédelem kérdésének generális és végleges megoldását, a vízi energia egész kérdésének rendezését, az öntözést

²⁹ Képviselőházi napló XII. k. 255–261.

stb. Némi irigységgel olvastunk nemrégiben arról, hogy a japán kormánynak van erre egy külön szerve és egy külön embere, nagyon széles hatáskörrel.

[...]

T. Ház! A megajánlási javaslat tárgyalása azért nagyon fontos aktuusa az állam életének, mert benne a kormány az egész állam számára kér nem csupán anyagi és gazdasági, hanem bizalmi fedezetet is. Kéri pedig ezt nemcsak a Háztól, hanem a törvényhozás Házain keresztül a nemzeti és népi közösségtől. A megajánlási javaslat tárgyalása tehát olyan pont, ahol az állam viszonya a nemzethez és a néphez erősen előtérbe kerül. Én örülök annak, hogy az előttem felszólalt t. képviselőtársaim egész sora érintette ezt a kérdést, úgyhogy én részben ismételek, vagy legfeljebb másképp formulázok, de az a véleményem, hogy az egész nemzet érdekében nem lehet ezekről a kérdésekről eleget beszélni egy egyetemes nemzetnevelés és egy egyetemes nemzeti közvélemény kialakítása érdekében.

A nép vér- és sorsközösséggel kapcsolatos érzületek által összekötött nagy közösség. Ez a nagy közösség, amely aránylag még szervezetlen közösség, a nemzeti életben önkifejlődési akaratot kap, itt kapja meg az erő- és értéktudatot, itt szerez a múltra tekintő sorsközösségi tudatához egy jövőre is tekintő hivatástudatot, missziói tudatot. A népi és nemzeti közösségre épül fel, vagy inkább nem rá épül, hanem ebből épül ki egy terület felett, geografikum felett is rendelkező szervezet, egy nagy organizáció, az állam. Az államnak tehát két oldala van. Az egyik oldalával a közösség felé tekint, a népiség és a nemzet felé, a másik oldalával pedig, mint úgynevezett jogállam, hatalmi állam, mint egy nagy organikus apparátus jelentkezik. Az elmondottakból az is következik, hogy az állam nagymértékben a gépiesebb, organizációs arcával fordul a közösség felé, és azért eleve van valami érzelmi távolság, vagy legalább is rés az állami organizáció és a népiség közt. Nagyon érdekes lenne a társadalompszichológiai vizsgálata annak, hogy milyen lélektani és ideológiai tartalom jelentkezik akkor, amikor a nép azt mondja: *állam*. Amikor a nép az államot, akár mint olyant emlegeti, amelytől igényeinek kielégítését várja, akár mint olyat, amely maga is igényekkel, még pedig nagyon erős, szinte az élet feláldozásának igényével jelentkezik övele szemben. Azt is érdekes lenne megvizsgálni, hogy milyen változáson ment át ennek a fogalomnak: állam, a népi tudatban való jelentkezése csak a legutóbbi évszázadban is. De itt az idő szűkében csak arra szorítkozunk, hogy rámutassunk arra: van egy ilyen távolság az állam és a nép közt. Ez a távolság az utóbbi időben kétségtelenül szűkült, és ennek nem győzünk eléggé örülni.

Lukács Béla igen t. képviselőtársam, mint pártunk vezérszónoka, megkérdezte azt, hogy a költségvetés eléggé népi, szociális és keresztény-e. Igenlőleg felelt, és jogosan felelhetett igenlően, mert kétségtelen, hogy ez a költségvetés szinte minden eddigi költségvetésen túlmenően szolgálta azokat a szempontokat, amelyeket ezek a fontos jelzők megjelölnek. És részben erre vezethető vissza, hogy a

nép is megérezte azt, hogy az állam a maga részéről szociálisabbá lett, és ezzel is szűkítette az állam és a népiség közti rést, és a nép felelt erre azzal a ténnyel, amit a pénzügyminiszter örvendetesen állapít meg, hogy az adómorál jelentékenyen megjavult. Igen, mert a magyar népnek széles rétegei többé nem úgy gondolkodnak, hogy külön vagyok én, és rajtam kívül, tőlem igen nagy távolságban külön az állam, hanem megérezett valamit abból, ami az egészséges állapot, hogy az állam mi vagyunk, és amint a nép az állam életéből megérezte a nehéz közellátási viszonyok ellenére is az ő szempontjaihoz, az ő életéhez való simulást, rögtön visszafelelt rá az adómorál megjavulásával. Ez nagyon tanulságos jelenség az állam és a népiség viszonyának későbbi alakulásához is, és egészen biztos, hogy amilyen mértékben jelentkezik az állam életében a népi szempontok öntudatos érvényesítése, a még erősebb hozzáforrás az állam keretében élő népiséghez, olyan mértékben fogja magáénak vallani, magával összeforrottnak vallani a népiség is az államot, még pedig nemcsak annak tömbmagyarságában, hanem mindazokban a csoportjaikban is, amelyek az állam keretén belül élnek, úgyhogy ennek a szempontnak előtérbe állítása a mi nemzetiségi problémáink megoldásánál is nagyon erős súllyal esik a latba.

T. Ház! Alapjában véve a népiség és az állami szervezet közötti távolságot kibővíteni és ennek áthidalását lehetővé tenni volna hivatva az a tény, hogy az állami szervezet munkásai, munkaeői is magához ehhez a népközösséghez tartoznak, hogy a vezetők éppen úgy a nemzet fiai, mint azok, akiket vezetnek. Mégis azt láttuk az egész költségvetési és megajánlási vita folyamán, hogy szinte a Ház minden oldaláról egyhangú panasz merült fel az úgynevezett bürokrácia ellen. Kétségtelen, hogy az a kritika, amely ezzel kapcsolatban felhangzott, és amelynek jogosságát a kormány tagjai közül is többen megállapították, meglehetősen eredménytelennek látszik. Mégis szeretnék ezzel a kérdéssel is foglalkozni, illetve azt érinteni. Bár a bürokráciáról azt valljuk, hogy rajtunk akuttá vált betegség, alapjában véve nem a magyar adottságokból következik, sőt a magyar közösségi adottság antibürokratikus. Hogy nálunk mégis ilyen krónikus bajjá vált, azt elsősorban a Bach-korszak kárhozatos örökségének tartjuk. Ez a rövid korszak – tudniillik egész történelmünkhöz képest rövid korszak – a legkárhozatosabb hatását talán ezzel örökítette ránk, egyúttal nagy tanulságául annak, hogy az utánzásból mindig a káros és a kóros tapad a legkönnyebben.

Akárhogyan is gyökerezett meg nálunk a bürokrácia, tény, hogy megvan, tehát az a fontosabb és nehezebb kérdés, hogyan lehet ezen segíteni. Mi azt tartjuk, hogy a gyökeres segítség akkor indulhat el, ha az állami organizáció szervei és személyei addig látják meg öntudatosan a bürokrácia betegségeit, ferdeségeit, kinnövéseit, szóval az egész diagnózist, mielőtt ez az apparátus bürokráciává fajulna. Ha akkor látják meg egészen élesen azt, hogy bármilyen bonyolulttá válhat egy állami apparátus vezetése és ellátása, és akármennyire kiváltságos helyzetet

biztosít ebben a bonyolult ügykezelésben a szakértelem, azért magának a hivatalvezetőnek a szakértelem semmiképpen nem ad felsőbbrendűségi jogot és érzést, és a munkával való túlhalmozottsága még arra sem jogosítja, hogy ingerültté, elutasítóvá, felsőbbbőségessé váljék a nemzetnek azzal a tagjával szemben, akinek ügyeit intéznie kell. A hivatalnok és a nemzet másik tagja nem különböző síkon, hanem egy síkon találkoznak, mint egy nemzet tagjai egy bizonyos aktus elintézésekor. Ez az egészséges hivatalvezetés és a hivatal egészséges igénybevétele.

Ha a gyakorlati megoldást is keresem, ennek sokféle ága-bogába idő hiányában nem tudok részletesen belemenni, csak felemlíték egy érdekes tervet, amely a közelmúltban is jó néhányunkat foglalkoztatott. Nagyon szerettük volna a nemzet érdekében a bürokráciát a vádlottak padjára ültetni, nyilvánosan megrendezett nagygyűlés keretében ferdeségeit, kinövéseit, túlzásait a közvélemény éles reflektorfényébe helyezni, a vádlottak padjára ültetett bürokráciát egy közvéleményszerű verdiktrel elmarasztalni a múltért, és megjavulásra ítélni, ami ezen a réven talán sikerült volna is, mert hiszen a bürokráciának éppen a ferdeségek és kinövések éles megvilágítása az ellensége.

Hiszem, hogy az állami életnek egyre építőbbé és nemzetibbé váló iránya el fogja hozni ennek a kérdésnek megoldását és a bürokráciának egészen egészségesse tételét. Nagyon örülnék ennek azért is, mert ezzel a nemzet tagjaiban az államhoz való tartozásuk érzése az előbb említett gondolatok alapján még inkább megerősödnek, de nagyon örülnék a képviselői elfoglaltság és energiák elosztásának szempontjából is, hiszen a Ház minden oldalán ülő képviselőtársaim szükségképpen tapasztalják, hogy képviselői munkánk 90 %-át éppen az uesti igénybe, hogy a bürokrácia miatt késedelmes ügyeket az elintézés útjára tereljük. Általában: a lassúság, a felelősségiszony, a restancia, a késedelmesség, tehát a bürokrácia tipikus jelentkezési formái egyúttal mindig megnyitják azt a rést, amelybe azután szükségképpen belefér a protekció és a közbenjárás.

T. Ház! Ezeket a gondolatokat tartottam szükségesnek megemlíteni, mint amelyek a költségvetési és a megajánlási vita egészéből kikíváncsoznak. Az egyes tárcák keretén belül újból szeretnék visszatérni a vallás- és közoktatásügyi tárcára. Mint már a múltban tettem, most is különös figyelmet szeretnék irányítani a tanyai lelkészségek és segédlelkészségek felé, és szeretném elősegíteni, hogy azok lehetőleg önálló állásokká szerveztessenek. Arra is rá kell mutatnom tudniillik, hogy ezeket az állásokat szinte százszámra kellene megszervezni azoknak a nagyon értékes magyar tömegeknek számára, amelyek tanyai szétszórtságban és elhagyatottságban élnek, hogy ez a mennyiségileg és minőségileg nagyon értékes anyag a hiányzó faluközösség helyett legalább az egyház nagy közösségét kapja meg. T. Ház! Hogy mennyire érzékeny pontot érintettem, amikor a kultusztárca tárgyalásánál igazán csak nagyon röviden és alig érintve szóvá tettem az alsópap-ság nehéz és szinte a létminimum alá szorult életét, mutatja az, hogy a levelek tu-

catjait kaptam a papság köréből egyrészt köszönettel azért, hogy ez a kérdés egyáltalában felkerült az Országházba, de másrészt kéréssel is, azzal a kéréssel, hogy ezt a kérdést, a Házon keresztül se engedjük elsikkadni a közvéleményből.

Legyen szabad az egyik római katolikus lelkész leveléből legalább néhány sort felolvasnom: „Vajon tudnak-e eléggé arról, hogy a falusi pap eldugott falujának még olcsó szórakozásáról is, műveltségben való gyarapodásáról is gondoskodni akar, utolsó garasán keskenyfilmes vetítógépet vesz, hogy ne csak az oltártól, de a vetítógép állványtól is népét szolgálhassa, önmagának le kell mondania minden kultúrigényről, mert körülményei ezek kielégítését nem engedik meg. A munka szépséges versenyében nem állunk hátrább egy hivatásrendi osztálynál sem, az áldozathozatalban pedig, nagyon szerények vagyunk, ha azt mondjuk, hogy legalább ugyanott. Fájó, hogyha mások nem tudnak megélni fizetésükből, de ki törődik azzal, hogy a papnak olykor 40 % -os évi vesztesége van a természetbeli fizetésekből és szolgáltatásokból. Sőt még azt hirdetik, hogy minden papnak jól megy a sora, pedig az újonnan alakult egyházközségekben már nem igen van föld, amelynek jövedelméből fedezhetné a felmerült szükségleteket, és rosszabb a helyzete, amikor ezeknek az új egyházközségeknek a megszervezését kell vállalnia. Egy személyben könyvelő, adótiszt, tanító, pap, egyesületi vezető, mozigépkezelő. Sokirányú és nagy területű elfoglaltság ez, amely munkát ad, igénybe veszi a testet, a lelket, az idegeiket.”

T. Ház! Az előbbieket kapcsán igyekeztünk rámutatni arra, hogy milyen vitális összefüggésben van egymással az államvezetés és a nép. Erre az elvre utalunk akkor, amikor egy ugyancsak régebbi gondolatunkat itt is felemlítjük. Újra megkérdezzük azt, hogy a nyilvánosan – rádióban, hangversenyeken, kávéházakban, nyilvános éttermi zeneszolgálatban – felhasznált dalok után miért nem kap a legnagyobb magyar szerző, a magyar nép szerzői jogdíját. Nem egy bizonytalan cél számára, hanem egy olyan alap számára, amelyből a mi világhírű, de megakadt magyar népzene gyűjtésünket lehetne tovább folytatni, amelyből falusi gyermekkarainkat, vegyes- és egyzenekarainkat, sőt zenekarainkat is anyagi támogatással és magyar népi zenei kiadványokkal lehetne ellátni. Megpróbáltuk megindítani a magyar néphangversenyek meggyökereztetését is. Ezért sok egyéni áldozatot hoztunk. Megpróbáltuk azt, hogy olyan minimális kiadásokra, mint egy teremnek a kibérlése, világítása és fűtése, csak évi 200-300 pengőt kérjünk a kultuskormányzattól egy város népi hangversenyekkel egy egész télre való ellátásra, hogy ne százfelé igénybevett saját zsebünkből kelljen ezt kifizetnünk. Egy esztendő óta még feleletet sem kaptunk erre a kérésünkre.

Egy másik kérdés, amelyet a kultusztárca kapcsán felemlítünk, a ponyvavirodalom szörnyű elburjánzása. Szomorúan kell megállapítanunk, t. Ház, hogy a ponyva az utóbbi években rákerült már a bársonypamlagokra is. Képviselői bérletjeggyel hetenkint első osztályon utazom a vonaton, és azt kell látnunk,

hogy tíz útitársunk közül átlagban hat – ismétlem, első osztályon – a legselejte-sebb ponyvát olvassa útközben. Nem tudjuk ezt pirulás nélkül nézni, hiszen arról a néprétegről van szó, amely elsősorban lenne hivatott – és az is – az igazi magyar irodalom anyagi és szellemi támogatására. Úgy érezzük, hogy jobb sorsra érde-mes magyar íróinkat lopják meg azok, akik a nemes magyar irodalom helyett ponyvát olvasnak, azokat az írókat lopják meg, akiket anélkül is hátrányos hely-zetbe hoz egyéb nemzetek íróihoz képest a kicsiny nyelvterület. Kérdezzük, hogy miből éljen meg a magyar író, hogyan tartson színvonalat, amikor még a magas kultúrának aránylag jól szituált neveltjei is „ponyvát” olvasnak! Idestova még ez a név is túl megtisztelő arra a színes fedelű halmazra, amely előnti a könyv- és új-ságárusító pavilonokat, sőt a könyvkereskedések kirakatát is. A ponyva régebben legalább magyar betyártörténeteket és magyar kistragédiákat énekelt meg vagy dolgozott fel, és így valamennyire népi volt. Ma már a témáiban is hihetetlen tá-volságban áll a néptől, és ugyanakkor, amikor egyrészt a magas kultúra neveltje-inél látjuk ezt az ízlés- és érzésbeli elficamodást, ezt a misszióról és nemzeti köte-lességeiről való erős megfélemezést – tisztelet legyen minden kivételnek – másfe-lől látjuk a falu erős kultúrszomját, hat elemis előképzettségű rétegeknek azt a hi-hetetlenül nagy művelődési vágyat, amit viszont nem győzünk meghatódás nél-kül nézni. A magunk körében természetesen csak nagyon szűkre szabott eszkö-zökkel szolgálhatjuk ezt a missziót is. Csak 50 kötetes vándorkönyvtáraink van-nak, de az olvasási statisztika szerint ezeknek az 50 kötetes kis könyvtáraknak egy-egy példányát egy-egy valamennyire jól olvasni tudó fiú vagy leány olykor 16 hallgató előtt olvassa végig az első betűtől az utolsóig. És ezek nem bársony pamlagon és villanyfény mellett ülnek, hanem igen sokszor az istállóban és petró-leumlámpánál vagy egyszerűen csak olajmécses mellett. Általában, amikor az élelmiszerekben, a szükségleti cikkekben való közellátás rendezésével találko-zunk, kérdezzük, hogy nincs-e szükség a szellemi közellátás rendezésére és bizto-sítására?

Nagyon előtérbe kell, hogy kerüljön az a sürgős kötelesség, amely a könyv-kiadói és könyvkereskedői engedélyek revízióját is napirendre kell, hogy tűzze. Nem mindegy az, hogy kik állítják elő, milyen szempontok szerint engedik napfényre és levegőhöz azokat a szellemi termékeket, amelyek a magyar nem-zet szellemi közellátását biztosítják.

T. Ház! A belügyi tárcával kapcsolatban egyetlen egy szempontot vetnék fel. azt, hogy a nagyon hasznos és igen jó hatású közigazgatási tanfolyamokon szere-peljen egy téma és egy figyelmeztetés. A téma vonatkozzék a népismeretre, álta-lában a magyarságtudományi vonatkozású elemekre. Aki a néppel közeli érint-kezésbe kerül, az részben ennek a népnek struktúrájáról, hagyományairól, lelki-ségéről való tárgyi ismeretekkel, részben mindezeknek szeretetével és megbecsü-lésével kerüljön oda, de nagyon szeretnők, ha egy állandó figyelmeztetés is el-

hangoznék ezeken a tanfolyamokon, és pedig a magyar köztisztviselői kar egyháziasságára való figyelmeztetésre gondolok. A nemzet, a nép egy teremtetési rendhez tartoznak. A népi közösségből kiesik, ha valaki a nép lelki közösségébe, tehát egyházi életébe is be nem kapcsolódik. Rossz példájával rontja, és jó példájával erősíti a magyar köztisztviselő azt a létfontosságú kötöttséget a népben, amely őt egyházához, hitéhez köti. Nem azt mondjuk, hogy a magyar köztisztviselői kar nem lenne sok derék egyedében jó példa ebből a szempontból, de szeretnők, hogy a maga egészében és minden tagjában jó példa legyen.

T. Ház! Örülök annak, hogy a honvédelmi miniszter úr jelen van éppen a mai délelőttön, legalább az ő füle hallatára említhetem meg azt az aprónak látszó kérdést, amelyben azonban mégis nagyon fontos elvnek a jelentkezését látom. A hadseregben a nemzet színe-virága, fiatalsága van együtt. Ezért nagy a lehetősége nemcsak a szoros értelemben vett katonai célok megvalósításának, hanem aláhúzzuk ezt a szót, a politikamentes nemzetnevelésnek is. A hadseregnek ez az indirekt nemzetnevelő hatása mindig megvolt. Egész sereg faluról tudunk, ahol a régi békevilágban nem választottak meg nemcsak bírónak, de még esküdtnek, sőt kisbírónak sem olyan valakit, aki nem volt katonaviselt ember, mert meg akarták becsülni a fegyelmezettségnek, a vezetni tudásnak azt a nagyszerű iskoláját, amelyet a hadsereg jelentett az ő számukra. Az új szellemű nemzeti hadseregben még inkább, még közvetlenebbül kell ennek a nemzetnevelő hatásnak érvényesülnie.

E mellett az általános követelmény mellett szeretnék egy speciális követelményre is rámutatni. A nemzeti élet építésének, erősítésének egyik nagyszerű eszköze a mi hamisítatlan, tiszta, felvegyítetlen, múdaloktól nem fertőzött népdalkultúránk. Én a katonák között évek hosszú során keresztül dolgoztam, és sokféle munkám között egyik leghálásabb munkámnak ma is ezt tekintem; nagyszerű rezonanciója volt ennek a munkának. Egyebek mellett népdalt is tanítottam a katonáknak programatikusan és rendszeresen, mert róluk készült pontos adatfelvételek, amelyeket be is tudok mutatni, azt mutatták, hogy a falvakból bekerült katonáinkban is hihetetlenül megcsökkent ennek a múltban óriási módon gazdag kincsünknek a leltára, nagyon kevés igazi magyar népdalt ismer a katonaság. Nagyon szeretném, ha főleg a népi vonatkozású katonanóták eljuttatásának közéjük, de nemcsak a katonanóták, hiszen a magyar katona minden nótát szívesen énekel, ami szép, – és mi lehetne szebb, mint az igazi népi dal. Népdalfüzeteket is kellene a kezükbe adni. Azt szeretnők, ha minden leszerelt katona, amikor hazamegy, szent erdősitést végezne a nemzeti lélekben, nótafává lenne, és az igazi magyar népdalok egész seregét tanítaná, vagy élesztené fel mindenütt, még a nemzetiségi vidékeken is. A népdal egyike azoknak a nemzeti kincseknek, amelyekben a legszívesebben és aggály nélkül osztozik velünk minden nemzetiség. Nagyon szeretnők, ha katonakarmestereink nemcsak zene-

karokat vezetnének, hanem gondoskodnának a katonaság nótakincsének nívós gyarapításáról, emeléséről és a nótatanítás ügyéről is.

T. Ház! Az igazságügyi tárcával kapcsolatban őszinte örömmel csatlakozunk azokhoz a képviselőtársainkhoz, akik már előttünk a polgári házasságról szóló törvény revíziójának a szükségességéről beszéltek. Itt is felemlítjük, hogy reverzalisa vonatkozó törvény revízióját is szeretnők mennél hamarabb látni. Ugyancsak itt említjük meg azt, amit szintén többen szóvá tettek már előttem a nemzettest mennyiségi és minőségi életképességének fájdalmas férgével, az egykével kapcsolatban. T. Ház! Amikor a magyar föld egyik kincsét, a szőlőtövet megtámadta a filoxéra, akkor nagy mozgósítás kezdődött ennek a leküzdésére, és ez sikerült is. A károkat, amelyeket a filoxéra okozott, évtizedek alatt sem heverte ki egészen a magyar szőlőgazdaság, különösen a mi minőségi borvidékünk, a Hegyvidék. Kérdezem, hogy amikor a szőlőnél is nemesebb tövet, a magyar fajta életgyökereit támadja meg egy a filoxéránál is százszorta veszedelmesebb féreg, az egyke, akkor lehet-e elég hamar és elég nagyszabású mozgósítást hajtani végre ennek a betegségnek a leküzdésére, hiszen ennek a betegségnek a kiheverése még nehezebb, mint volt a filoxéra következményének a kiheverése, még abban az esetben is, ha a gyógyítás munkája már most megkezdődik.

Mivel kell, hogy kezdődjék a gyógyítás munkája? Széles fronton kellene ennek megkezdődnie, hiszen az egykének alap okai közt sokféle tényező szerepel. De abban megegyezik a bajnak minden kutatója, hogy néhol majdnem kizárólagosan, de másutt is mindenütt ott van a gazdasági tényező is az egyke okai között. Aránylag legkönnyebben most éppen törvényhozásilag lehet ezen segíteni egy új örökösödési törvény sürgős kidolgozásával, benyújtásával és tető alá hozásával. Egészen nyilvánvaló, hogy mivel radikális bajról van szó, a törvénynek is radikálisnak kell lennie. A lényege az kellene, hogy legyen, hogy csak annak legyen joga örökségül hagyni tulajdonát, aki hozzájárult a nemzet életének meghosszabbításához. Nagyon természetes, hogy egy ilyen törvényhozásnál előre kellene gondolni a megkerülési és kibúvási lehetőségekre és külön kellene gondolni az örökbefogadás megkönnyítésére, de egyúttal a kibúvási lehetőségeknek kemény szankciókkal való elzárására is. Azokról a birtokokról, amelyek ilyen módon megszakadások esetén a Koronára szállnának, természetesen továbbadományozás során kellene gondoskodni, és a továbbadományozás természetesen elsősorban a sokgyermekes családokra esnék. E birtokoknak olyan jellegűeknek kellene lenniük, mint a vitézi telkeknek. Szükség lenne arra is, hogy akár ennek kapcsán, akár ettől függetlenül, minden vidéken megállapítsák a minimális birtoktestet, amely még egzisztenciát jelenthet, és törvényhozásilag kellene megakadályozni a birtoktestek apró részekre, nadrágszíjakra való hasogatását.

T. Ház! A földművelésügyi tárcával kapcsolatban szintén szeretnék egynéhány kérdést szóvá tenni. A költségvetésben olvastunk arról, hogy van egy bizo-

nyos Földművelésügyi Értesítő. Őszintén bevalljuk, hogy bár igyekszünk lelkiismeretes képviselők lenni, a magunk részéről ezt a Földművelésügyi Értesítőt még sehol, semmilyen előfordulásban nem láttuk, és valószínűleg nemigen látták a mi széles gazda és földművelő rétegeink sem. Pedig nagyon égető szükség lenne – nem tudom, hogy erre alkalmas lenne-e ez a Földművelésügyi Értesítő, vagy éppen ezt szolgálná – valami gazda- vagy földműves kátéra, amely nagyon rövid és világos összefoglalásban és tájékoztatóiban ismertetné mindazokat a szerveket és intézményeket, amelyek arra valók, hogy éppen a földművelésügyi kormányzat részéről segítsenek és szolgáljanak a nemzet földművelő hivatást betöltő tagjainak. Tudni kellene, hogy mivel szolgálnak, és hogyan lehet ezt a szolgálatot igénybe venni. Odakünn járva, a legelképesztőbb tájékoztatlansággal találkozunk a leg-
elemibb kérdésekről, amelyekre nézve megvannak a szervek, a törvényhozási intézkedések, nem gondoskodott azonban semmilyen fórum arról, hogy ezek a széles rétegek érdekében álló intézkedések és ezeknek a szervezeteknek a működése ismert is legyen az érdekeltek előtt. Ha ilyen munkát el tudna végezni a Földművelési Értesítő, vagy ha ez nem alkalmas erre, egy gazdakaté vagy egy népszerű gazdakalendárium, nagyon szeretnék, ha ezt minél hamarabb megvalósítva látnók.

T. Ház! Amikor nagyon kevés szabadidőmben néha meg tudok fordulni nemcsak hazánk, de az egész föld egyik legnagyobb természeti kincsének, Aggteleknek a vidékén, igen sokszor kétszeresen szeretnék a föld alá bújni, nemcsak azért, hogy a barlangot megnézzem, de a feletti szűgyenletemben is, hogy ez a nagy természeti kincsünk sok jóakaratú, de nagyon részleges megoldást jelentő segítség mellett, amely az utóbbi időben jelentkezett, még mindig hihetetlenül elhanyagolt. Megközelítés, elszállásolás még mindig nem ehhez a kincshez méltó, s nem olyan, mint amilyent megérdemelne. Nagyon szeretném, ha nemcsak az aggteleki barlanggal, de számban megnövekedett barlangjainkkal kapcsolatban is a földművelésügyi kormányzat hozna egypár egészséges intézkedést, és ne kímélné azt az áldozatot, amely erre a célra szükséges.

Amikor megvan a lehetőség arra, hogy a széthulló Oroszország területe bekapcsolódjék az európai vérkeringésbe, nem szabad elfelejtenünk, hogy mezőgazdaságilag olyan vidékekről van szó, amelyeken eleink megfordultak, és ahonnan jószágaink részben származnak. Állatállományunkra gondolok itt elsősorban. Nem tudom, nem naivitás-e felvetni a következő kérdést, de sokszor tapasztaltam, hogy egy egészségesen ösztönös szempont felvetése ér annyit, mint szakönyvekből kiolvasott teoretikus szempontok érvényesítése. Ezért vetem fel azt a kérdést, nem lenne-e jó, mihelyt csak lehetőség kínálkozik reá, ha földművelési és állattenyésztési szakembereink szétnéznének ezeken a kelet-oroszországi és ukrainai mezőgazdasági területeken, részben állatállományunk, törzstenyészteteink esetleges felfrissítése, kipótlása szempontjából, hiszen azt hallottuk, hogy vannak

tájfajták, amelyek már teljesen kivesztek. Hátha ezeket innen újra át lehetne plántálni.

Mindnyájan hallottunk arról, hogy Egán Ede hogyan sírta el a ruszinság panaszait, amely nép hosszú heteken és hónapokon keresztül szabadban gyújtott tüzek mellett dideregve őrizgette a maga szegényes földjének szegényes termését, és amely népnek az időjárástól kezdve a rossz értékesítésig olyan sok ellensége volt, és még egy külön ellensége is, az erdők vadjai. Vannak vidékek, ahol ez a probléma ma is aktuális, ahol a vadkárók a hegyes vidékek különben is szegény lakosságának különösen nagy károsodását jelentik. Nagyon szívesen elismerem, hogy a vadászból befolyó jövedelmek nagyon fontos nemzetgazdasági érdeket és tételt jelentenek, de az is bizonyos, hogy különösen a mai néhez közellátásos időkben még fontosabb nemzetgazdasági érdeket jelentenek magának a kultúrának, a megművelt földnek a termékei. Ha a vadállományra szükségünk van, őrizze azt a vadaskertek kerítése. Nem hiszem, hogy akár a vadászterületek bérlői, akár azok tulajdonosai lelkiismeretükkel és gavallériájukkal nyugodtan összeegyeztethetőnek tartanak, hogy kisembereknek nehezen munkált és sovány földjei rovására tartsák a vadakat.

T. Ház! Az állategészségügy kérdésével kapcsolatban felvetjük – és pedig szeretnők nyomatékosan felvetni – azt a kérdést, vajon nem lehetne-e egy generális, országosan kötelező állatbiztosítást megvalósítani. Nem hiszem, hogy ne látná mindenki első hallásra is ennek hihetetlen nemzetgazdasági jelentőségét. Véleményünk szerint a generális állatbiztosításokkal könnyebben megvalósítható, mint a generális emberbiztosítás. A passzusilletéknek egy egészen minimális felemelése, állatbiztosítási bélyegek bevezetése, mondhatjuk, szinte fillérekből megoldaná ezt a kérdést, hogy a generális állatbiztosítás országosan bevezetessék, hogy ne legyen a kisemberek számára sokszor – sajnos – az emberhalálnál is nagyobb tragédia az, hogy egyetlen jószáguk elvész, mégpedig minden kártérítés nélkül, úgyhogy a család egész anyagi egzisztenciáját, néha lelkiségét is összerombolva vesz el az a jószág. Véleményünk szerint minden kötelező és kívánatos oltás elvégzését is biztosítani lehetne ilyen minimális díjú generális állatbiztosítási rendszerrel, és ezzel megakadályoznók azt, hogy jelentős állatelhullásaink legyenek, és az elhullott állatokért is teljes kártérítést tudna adni ez a rendszer. E rendszer mellett nem történnék meg az, hogy a helyi kísérletek – éppen azért, mert helyiek és szűk körűek – egymás után mondanak csődöt, és egymás után tolják a reménytelenségbe azt, hogy az állatbiztosításból lehessen valami. Ezt a kérdést nem is lehet másképp, mint generális rendezéssel megoldani.

T. Ház! A földművelésügyi miniszter úr expozéjában éles rávilágítást kaptunk arra, hogy a magyar földműves nép sorsa a magyar föld életét és ezzel mindnyájunk életét, a nemzet életét is meghatározza. Hallottuk, hogy olyan átfogó intézkedésekre és intézményekre van szükségünk, amelyek a földműves népnek széles

gazdasági szakképzését biztosítja. Örömmel látjuk, hogy a népies szakoktatás az utóbbi időben igen nagy lépéssel haladt előre, de az is bizonyos, hogy a széles gazdasági szakoktatásnak megfelelő tanerőkkel való ellátása, a magyar tervgazdálkodás megszervezése és irányítása képzett mezőgazdasági és mezőgazdasági műszaki szakembereket kíván. Ez elsősorban a mezőgazdasági középiskoláknak és legfőképp a gazdasági akadémiáknak volna a feladatuk. Ezt a feladatot a múltban kiválóan el is látták, de a megnövekedett szükségletek mellett azt a jövőben bajosan tudják ellátni. Hogy ennek a követelménynek meg tudjanak felelni, ezért vált időszerűvé a gazdasági akadémiák évfolyamai számának a felemelése és azoknak egyetemi színvonalra való emelése. Nagyon szeretnők, ha ezek az időszerű gondolatok minél rövidebb időn belül valósággá válnának.

T. Ház! Amikor a tagosítást itt sokan szóvá tették, akkor rámutattak arra is, hogy ennek egyik akadály a megfelelő szakemberek hiánya. Felvetem azt a gondolatot, hogy akár a felemelendő évfolyamú gazdasági akadémiák, akár pedig erre a célra külön megszervezett tanfolyamok nem nevelhetnének-e olyan – nevezük így – agronom típust, amely az ilyen munka elvégzésére is képesített lenne, és ezzel ez a fontos nemzetgazdasági feladat szintén nem tolódnék ki a bizonytalan jövőndőbe. Azt is felemlítjük, hogy a tagosítás népszerűsítésére nem csupán csak tagosító szakembereket kellene igénybe venni, hanem azokat az értelmes gazdákat is, akiknek a vidékén a tagosítás már megtörtént. Ha ők a maguk tapasztalatairól beszámolnának a maguk nyelvén más falvak embereinek, akkor a mi véleményünk szerint sokkal gyorsabb lenne a tagosítás iránt jelentkező igény, márpedig, ha valamely irányban erőteljes igény jelentkezik, akkor ott annak a közvéleményszerű nyomása magát az intézkedést is hamarabb keresztülviszi.

Örülünk, hogy Hokky Károly testvérünk szóvá tette a belföldi, különösen a tiszai hajózás szegénységét és a vízierők kihasználatlanságát. Mennyire szükség lenne pedig erre! Éppen a mai idők mutatják meg, hogy Borsod szene, Tokaj-hegyalja köve, Kárpátalja fája ezen a szállítási úton a legolcsóbban jutna el a magyar Alföldnek fátlan, követlen, fűtőanyag nélküli vidékeire.

Nem szeretnők, ha egészen álomnak minősülne az, amit a magyar föld álmodói látnak, hogy valamikor itt Európa veteményes kertjének kell lennie. A magyar föld, mint egy nagy magyar kertgazdaság, olyan kérdés, amelyet lélekben is melengetni, de konkrét intézkedésekkel is szolgálni kell.

Ezzel kapcsolatban megemlítem, hogy bár a földbirtokreform sokszor szóba kerül, mégis igen sokszor szinte föld-deformot látunk, a földnek visszaalakulását abba az ősi eredeti állapotba, amelyben megművelése előtt volt. Vannak műveletlen földdarabok nemcsak amiatt, mert árvíz, esetleg vetőmaghiány vagy a tulajdonjogi rendezetlenség, vagy bizonytalanság nem engedett ekét akasztani a földbe, és barázdákat húzni annak felületén, de vannak kis földdarabok is, és a sok kicsi bizony sokra megy. Szinte azt mondhatnám, hogy a fő-

város határain belül vagy azoknak legalább is közelében látunk vasúti kanyarodóknál és elágazódásoknál gazdátlanul maradt, be nem épített helyeket, amelyeknek lehet, hogy megvan a telekkönyvi tulajdonosa, mi azonban sajnálunk minden négyzetmétert a magyar földből, az anyaföldből, amely nem tudja a maga tápláló anyai misszióját teljesíteni. Itt felvetem azt a kérdést – nemcsak Németországban, sok más külföldi államban is látjuk már az erre irányuló törekvést –, nem volna-e helyes kis kertkolóniákkal még 10-20 négyszögöles helyet is felhasználni egyfelől a termelésre, másfelől arra, hogy a nagyvárosi embert még a kicsi földparcellákon keresztül is közelebb hozzuk a földhöz, mert nemcsak gazdasági, hanem lelki kérdés is a földhözköttöttség.

A mezőgazdasági kísérletüggyel kapcsolatban szeretnék arra rámutatni, hogy ha egyszer már bebizonyult az, hogy lehet nálunk rizst termelni, és nagyon kitűnő, állítólag a legkitűnőbb rizst lehet nálunk termelni, akkor a nagy tervgazdálkodás kibontakozásának idején miért nem lehet erőteljesen termelni ezt a rizst, ha másutt nem, legalább is az állami birtokokon?

Szeretnék még a földbérlő szövetkezetekről szólni, különösen, amikor egészen bizonyos, hogy vannak az országban olyan területek és termelési ágak is, amelyeken bokr vagy szövetkezeti alapon megoldható a nagyüzemű termelés, s amellett gazdaságos és kifizetődik is. Azt látjuk azonban, hogy a földbérlő szövetkezetek jóformán mind az Okh.³⁰ kezében vannak. Az Okh. azonban talán jól intézheti ezek sorsát szövetkezeti szempontból, de nem biztos, hogy jól intézi a földművelés szempontjából is. Csak azt nézi, hogy a szövetkezeti alakulásnál meglegyenek az üzletszerű, a szövetkezetszerű feltételek, tehát, hogy a szövetkezet jó legyen szövetkezetnek, de nem nézi, hogy a szövetkezet jól végezze a földművelést is. Szeretnék, ha ebben a tekintetben a földművelésügyi kormányzat a termelési és a földbirtok-politikai szempontokat is érvényre juttatná. Egy frissen kapott levél kéri a figyelmet felhívni arra, hogy a katasztrofális mezőgazdasági év miatt szükségessé vált a bérleszállítás, és pedig olyan kategóriákban is, amelyekre az erre vonatkozó rendelkezés nem gondolt. Erre felhívom a figyelmet. [...]

³⁰ Az Országos Központi Hitelszövetkezet fogta össze a földbérlő-szövetkezeteket.

A HONVÉDELMI TÖRVÉNYRŐL

*Az országgyűlés képviselőházának 273. ülése,
1942. június 26-án, pénteken.³¹*

T. Ház! Ennek a kis szócskának, hogy »mienk«, ennek a párbetűs birtokos névmásnak talán soha sincs melegebb, bensőségesebb, büszkébb csengése, mint akkor, ha honvédségünkhöz, a hadsereghez kapcsolódik. Amikor a felszabadítás körüli időkben a határokon innen és túl lévő magyarok a mieinket emlegették, akkor külön magyarázat és bővítés nélkül elsősorban a magyar honvédségre gondoltak. Ezért köszöntünk örömmel minden olyan törvényjavaslatot, amely a mieinkről, tehát a magyar katonákról, a magyar honvédekről, a magyar hadseregről szól; különösképpen most, amikor nincs senki, akinek valami köze ne volna a magyar katonához. Közeli, távoli rokonaink vannak a katonák közt, de még ha nem volnának is sem közeli, sem távoli rokonaink a magyar honvédség egyenruhájában, a nemzeti közösségben, a nagy magyar nemzetcsaládban testvérünk minden magyar katona, és ezért szinte bünszámba menne, ha valakit nem érdekelne szíve szerint a magyar hadsereg.

Nekünk, magyaroknak nem egyik foglalkozási formánk, valamely átmeneti, egy-két esztendei időszaka életünknek az, amikor katona lesz a magyar ember, hanem létformánk. Nekünk, magyaroknak sohasem kell szívet cserélnünk ahhoz, hogy katonák legyünk, hanem csak ruhát. Nem véletlen dolog, hogy a magyar lelkiség ideális vezetőit, igazán szívéhez nőtt államférfiait mindig olyanokban találtuk meg szinte kivétel nélkül, akik sok egyéb államvezető képességük mellett egyúttal katonák is voltak. Így van ez Álmostól és Árpádtól kezdve — Istennek hála — napjainkig. És az sem véletlen, hogy ha körülnézünk a törvényhozás házában, a padokban sok olyan kedves képviselőtársunkat látjuk, akiknek személyében egyúttal a katonát is meg akarta tisztelni a magyar választóközönség, amikor képviselőjének választotta.

Ha bár katona nem vagyok, hozzászóllok ehhez a javaslathoz, egyik célkitűzésem éppen az, hogy a katonaeszmény iránti egyetemes érdeklődésnek, szeretetnek a meglétéről és intenzitásáról a magam részéről is bizonyosságot tegyek. De én nemcsak a magyar család egyik fiaképpen szólok fel, hanem úgy is, mint az egyik történelmi egyház szolgája. Pacifista, antimilitarista idők, bomlasztó egyházellenes áramlatok sűrűn hangoztatott vádjá volt az, hogy az egy-

³¹ Képviselőházi napló, XIV. k. 196–199.

ház megáldja a vérontó fegyvert, és dicsőíti a háborút. Mondanom sem kell, hogy ebben a formában ferde és igaztalan volt mindig ez az állítás. Az egyháznak feladata, hogy ne feledkezzen el arról a tanításról, amely a minden emberi értelmet meghaladó és nem e világból való békességről szól. De az egyház azt sem felejté el, hogy a világból való országnak, a földi hazának vezetői és őrzői igenis kardot kaptak a kezükbe a Királyok Királyától, az Uraknak Urától, és ezért van az, hogy a történelmi egyház lelkeszei mindig hű társai és a történelem folyamán igen sokszor vitéz bajtársai is tudtak lenni a mindenkori magyar katonáknak.

Nem glorifikáljuk a háborút. A mostani világháború egyik legsugárzóbb egyénisége, a német nép vezére maga is több alkalommal és többféle formában kijelentette, hogy nem akarja dicsőíteni a háborút. De a háborúval, mint ténnyel, amely megvan, mint ultima ratióval, szembe kell néznie az egyháznak is, és a mi meglátásunk szerint az egyháznak két feladata van. Azon kívül, hogy mint a békés polgári életben, úgy a háborúban is kísérője és gondozója legyen a magyar léleknek, feleletet adni két kérdésre: mit adhat a háború a keresztény hit számára, és mit adhat a keresztény hit a háborús idők számára.

A háborús idő a hit számára az alkalmak sorozatát adja; az alkalmakat olyan katonai erények kiteljesedésére, mint a fegyelem, a helyes vezetni, a helyes engedelmeskedni, szolgálni tudás, az önfeláldozásig menő odaadás nem csupán katonai erények, hanem egyúttal kiemelkedő keresztény erények is. De ad a háború mást is az egyház számára: sok minden tanulságot és ad, amit itt különösen szeretnék hangsúlyozni, minőségi embert.

Csak két példát hozok fel rá. Az egyik példáról sokan olvashattak a t. Ház tagjai közül, mert az egyik újság illusztris szerzője írt egy cikket arról a magyar honvédtiszttről, aki hozzáfordult egy könyvjegyzékért azokról a művekről, amelyekkel szellemileg és lelkiileg művelni tudja a keze alatt szolgáló legénységet. Helyesen állapítja meg a cikk, hogy nagyszerű tagja ez a fiatal tiszt a magyar honvédségnek, aki nagyszerű katonatiszti hivatással a haza védelmén túl az ország népe nevelésének feladatát is felismerte, és akit megbízhatóságáért felettesei, emberszerető magyar lelkéért alantasai egyaránt szeretnek. Istennek hála, mi magunk is sokakat ismerünk, akik ehhez a típushoz tartoznak, bizonyára a t. Ház tagjai is, és ha megemlítettem ezt a honvédtisztet, hadd említsek meg valakit a legénységből is, nép főiskolai munkánk egyik derék neveltjét, aki egy levelében többek között a következőket írja: »Nyereségeim vannak a háborúból. Tapasztalatok, akaraterőben növekedés, nélkülözni tanulás, az Isten személyes gondoskodásáról való megbizonyosodás. Megtanultam azt is, véresen és komolyan, hogy minőségi emberre van szükség, rengetegre, ő az új kor új embere és a háborúkat csak ő döntheti el.« Írja még, hogy a nevelési gondolat, a minőségi ember kitermelődésének, a hadsereg keretén belül való megerősödésének gondolata mennyire

otthon van általában a nagy erőpróbáját álló tengelyhatalmak körében. Csak hadd utaljak egy németnyelvű munkára, amelynek címe: »Der Offizier als Soldatenerzieher«. A katonatiszt, mint a katonák nevelője. Egy repülő főhadnagy írta a könyvet bizonyáságul annak, hogy a minőségi ember termelése nem csupán a polgári, de a katonai életnek is programja, feladata és vállalt munkája.

A történelmi egyházakról beszéltünk az imént, amelyek vállalják azokat a kötelezettségeket, amelyek egy háborúban álló nép felől adódnak. Csak röviden szeretnék arra utalni, hogy ha idegen maszlagoknak káros behatása folytán felbukkannának olyan nagyon is több mint gyanús, átlátszó tendenciáktól fűtött kísérletek, amelyek bizonyos szektairányokban is szoktak időnként jelentkezni, a honvédelmi kormányzat a belügyi kormányzattal és a történelmi egyházak vezetőivel együtt találja meg a gyors és hathatós intézkedést ezeknek a magyar természettel össze nem férő jelenségeknek preventív kiirtására.

Ami közelebből az előttünk fekvő javaslatra vonatkozik, az mindenekelőtt egy elvi megjegyzés a javaslat címe tekintetében. A javaslat az 1939. 11. tc.-et és az 1914-18. évi világháború tűzharcosai érdemeinek elismeréséről szóló törvénycikket kívánja módosítani és kiegészíteni. Érdemekről van tehát szó. Mi a módosítások során igen örülnénk, ha az »érdem« szót más kifejezéssel helyettesíthetnénk. Széchenyit idézzük a jubileum közelségében, a legnagyobb magyart, aki maga is katona volt. Ő tette azt a klasszikus megállapítást, hogy az érdem ott kezdődik, ahol a kötelesség bevégeződik. Hol végződik azonban a kötelesség, és hol végződik különösen a katona kötelessége Az önfeláldozó halálban. Tulajdonképpen még ott sem, mert az igazi magyar katonának még a halála is világító példává kell, hogy váljék az utódok, az élők előtt. Majdnem azt mondhatnók tehát, hogy tulajdonképpen nincsenek katonai vonatkozásban érdemek. A vitézség, a hősiesség nem egy-egy bravúr hősi lendülete. Valaki nem azért lesz hős, mert előzőleg hidegen, okosan vagy merészen megfontolja, hogy most érdemeket fog majd szerezni. Azért lesz hős, mert kötelességet teljesít olyan módon, hogy ebből a kötelességteljesítésből világító és kiemelkedő példa lesz. Ezért szeretném, ha az »érdemek« szó helyett valami olyasmi iktatódnék be, hogy »példaadó szolgálat« vagy »áldozatos kötelességteljesítés«, és ez helyettesítené ezt a különben is kissé liberális, individuális ízű szót, az érdemet. Amint teszi ezt például a részletes indokolásban is a javaslat a 30. oldalon nagyon szép és találó szavakkal, amikor a nemzet el nem múló hálájáról beszél a harcos fiak iránt, akik az állampolgári kötelességek önfeláldozó teljesítésére a jövőben nemzedéknek dicső példát mutattak.

[...]

T. Ház! Még a 34., 35. és 36. §-okkal szeretnék foglalkozni. A 34. §-ban a javaslat kimondja azt, hogy a honvédelmi miniszter által kijelölt katonai hatóság is megadhat bizonyos hozzájárulásokat. Ezt azért emeljük ki, mert ez az egész-

séges decentralizációnak egyik példája. Bizonyos polgári kormányzati ágak számára is követendő példának tartjuk. Bizony nagy sóhajtással jutott eszünkbe, hogy sok minisztérium kijelölhetne bizonyos alsó fokú hatóságokat, hogy egyes intézkedéseket azok tegyenek meg saját hatáskörükben, úgyhogy ezért a szakaszért a nagyon meleg elismerés szavát nyilvánítjuk a honvédelmi kormányzat, a honvédelmi miniszter úr felé. [...]

Vajna igen t. képviselőtársam helyesen vetette fel tegnap azt a gondolatot, hogy egy miniszterközi bizottságfélét kellene delegálni a honvédelmi minisztérium mellé, amelynek az lenne a feladata, hogy gyorsan, haladéktalanul járjon el és intézkedjék olyan ügyekben, amelyekben hadigondozási problémák azonnali elintézéséről van szó. Ha egy ilyen bizottság megalakulását az összkormányzat és a honvédelmi kormányzat valóban szükségesnek látná, akkor tisztelettel felvetjük azt, hogy ide az Országos Nép- és Családvédelmi Alap delegáltját is ki kellene jelölni, aki a honvédelmi érdekből előtérbe kerülő telepítések lebonyolításánál nyújtana segítséget.

Ha a hadigondozást említettük, akkor lehetetlen, hogy ne szóljunk ugyancsak elismerő szóval, azért az egészen friss rendeletért, amely arról intézkedik, hogy házfelügyelői állásokra főként hadirokkantakat alkalmazzanak, és hogy az alkalmazottak számára az esetleg szükséges és hiányzó kauciót a honvédelmi tárca garantálja, sőt a tárca vállalja az esetleges házfelügyelői átképzéssel kapcsolatos költségeket is.

T. Ház! Meleg elismerést nyilvánítunk ezért a gyors és célravezető intézkedésért. Bárcsak minden óvadékos állás betöltésénél lehetővé tenné ugyanezt a megoldást a honvédelmi kormányzat gyorsasága és bölcsessége, és bárcsak kiegyesülne azzal is ez a megoldás, hogy a munkaadók is bizonyos morális és törvényes presszió alatt állnának az erre irányuló rendelkezések teljes végrehajtása tekintetében!

A 36. § a hadi műszaki tanácsról beszél. Ezzel kapcsolatban sem mondhatunk mást, mint hogy ezért is meleg elismerést nyilvánítunk. Különösen, ha a törvényjavaslat indokolásában elolvassuk ennek hivatását és szerepét, megint csak azt kell mondanunk, hogy a honvédelmi minisztérium itt is példát mutat a polgári minisztériumok számára. Különösen az iparügyi és általában a gazdasági jellegű tárcáknál szeretnék ilyen szervet és ilyen megoldást látni.

Magától is értetődik, t. Ház, hogy minden miniszteriális munkaerőnek megvan a maga ügyköre, a maga — itt nem rossz értelemben használom a szót — bürokratikus elfoglaltsága, és ha ezen túl felmerül valami — akármilyen friss és az országra hasznos elgondolásai vannak —, egyszerűen nincs rá ideje és érkezése, hogy foglalkozzék vele. Egy ilyen minisztériumok melletti agytrösztre a mai időkben szerintünk mindenütt szükség lenne.

A 37. § lehetővé teszi a háborús katonai szolgálatnak a megszakításra tekintet nélküli beszámítását. Jogos panaszok nyernek ezzel orvoslást. Köszönjük ezt az orvoslást, csak azt jegyezzük meg, hogy ezeknek az új kedvezményeknek a világháborús tűzharcosokra való kiterjesztésénél talán a fogalmazás — előttünk legalábbis — bizonyos bizonytalanságot hagy fenn. Az általános indokolás a 12. lapon, a lap alján lévő bekezdésben a következőket mondja: »...az 1914-1918. évi világháborúból származó és közszolgálatban álló valamennyi tűzharcosnak is kedvezményt nyújt, amennyiben a háborús katonai szolgálatnak úgynevezett megszakításra tekintet nélküli beszámítását, tehát a nyugdíjigény szempontjából való figyelembevételét rendeli el.« Itt nincs ott egy helyen az »is« szócska, úgy-hogy nem tudjuk, hogy ez csak a nyugdíjigénynél számíttatik-e, vagy pedig a rangsorolásnál és a szolgálati idő megállapításánál. Annál kevésbé tudjuk ezt, mert a részletes indoklás a 29. lapon, a második bekezdés vége felé arról beszél, hogy: »A honvédelmi törvény 73. §-a már megvalósította azt az elvet, hogy az esetleges megszakítás tekintet nélkül a két éven át karpaszományosként katonai szolgálatot teljesítettek részére biztosítja katonai szolgálatuknak mind a hivatali rangsorozatát, mind a szolgálati idő és az azzal kapcsolatos illetmény-, nyugdíj-, ellátás és egyéb igények szempontjából való beszámítását.« A bekezdés végén még ezt olvashatjuk: »Ez a rendelkezés az első világháború tűzharcosaira is alkalmazandó, ennek folytán tehát sok jogos panasz fog orvoslást nyerni«

Hogy mennyire megvan az igény, hogy ilyen értelemben terjesztessék ki ez az intézkedés az első világháború tűzharcosaira, arra nézve a napokban egy iratot juttattak el hozzam az első világháború tűzharcosai, akik igen érthetően sérelmezik azt, hogy a hivatali rangsorozás a szolgálati idő és illetmény szempontjából hátrányos helyzetben vannak ezek a kategóriák, amelyek a középiskolából vagy rögtön érettségi után kerültek a frontra, esetleg később fogságba és a fronton nem járt régi iskolatársaikkal összehasonlításban rendkívül nagy hátrányba kerültek a szolgálati idő beszámítása folytán. Nagyon, de nagyon hálásak lennének, ha ez a szép törvényalkotás még ezen a kis hiátuson is tudna segíteni.

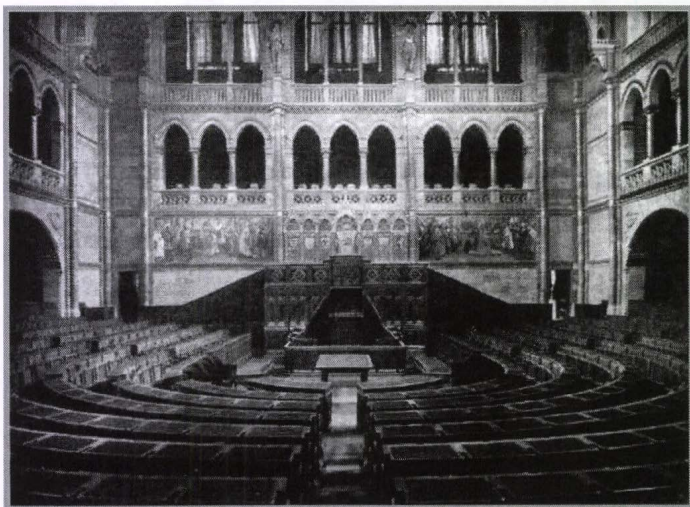
[...]

Benkő Géza t. képviselőtársunk nagyon helyesen vetette fel azt, hogy a hadseregéből továbbra is szigorúan távoltartandó a politikai, a felekezeti és a nemzetiségi harc, vita. Valóban ez is teljes mértékben érdekében áll a hadsereg szellemi és lelki épségének. Ennek a belső higiénának őrzése és fokozása mindnyájunknak első renden lévő kötelessége. Bizonyos mértékig sajnáljuk, hogy újságjainkból éppen most a háború közepette kezd elmaradozni »A mi hőseink« rovata. Legyen ott az a rovat, és minden újságolvasó elé kiáltsa oda a magyar vitézségnek, az önfeláldozó szolgálatnak ezeket a példáit, lehetőleg a mostani háborúból vett példáit is. Nagyon jól teszi a magyar rádió, hogy idéz a magyar kötelesség aranykönyvéből. De mi szeretnők, ha ez az élő újság, ez a hangújság

idézne nemcsak a magyar kötelesség aranykönyvéből, hanem a magyar kötelességteljesítők példaadó tetteinek aranykönyvéből is.

T. Ház! A magyar honvédség éppen a legutóbbi esztendőkből hihetetlen arányú nagy fejlődésen ment át. Ez a fejlődés a mi örvedetes megítélésünk szerint nem csökkenő tempóval most is tart. Tartson is tovább a honvédségnek mostani állapotán — nevezzük »való« állapotnak —, csak örvendeznünk lehet, de, t. Ház, nincsen olyan jó való állapot, amely fölött ne állana egy még tökéle-tesebb, egy még ideálisabb »kellő« állapot. Fejlődni csakis ott lehet, ahol a »va-ló« mindig látja azt a fölötté álló »kellőt«, és mindig igyekszik közelebb jutni hozzá.

Mivel én ebben a törvényjavaslatban is azt látom, hogy szem előtt tartja a magyar hadsereg fejlődésében és fejlesztésében is ezt a mindnyájunkra kötelező »kellőt«, és igyekszik erre a tehető és lehető lépéseket megtenni, ezt a törvény-javaslatot örömmel elfogadom.

A MEZŐGAZDASÁG FEJLESZTÉSE

*Az országgyűlés képviselőházának 281. ülése
1942. július 10-én, pénteken.*³²

T. Ház! Az előttünk fekvő törvényjavaslatot régóta egymilliárdos javaslatnak vagy röviden milliárdos javaslatnak ismeri a közvélemény és a Ház. Milliárd még a nagy számok mai világában is bűvös szó. Úgy érezzük, hogy ez a szóban forgó milliárd is régi nagy mulasztásoknak most megfizetendő bánatpénze, a reményteljes és felelősségteljes jövőre való vállalkozásnak forgótőkéje, és biztosíték, kaució arra, hogy az agrárügy hazánkban egyszer s mindenkorra kikerül most már a hamupipőke sorból.

Ne essék zokon, ha felelevenítem azt a krónikás anekdotaszámba menő apróságot, amelyet a Ház egyik nagyon tiszteletreméltó, régi képviselő tagjától hallottam. Kerek ötven évvel ezelőtt gróf Széchenyi Pál földművelésügyi ministersége alatt 50.000 forint volt felvéve a földművelésügyi tárca költségvetésébe »gazdasági szükségletek kielégítése« címen, és az osztályvezetőnek, Istenben boldogult Kenessey osztályfőnöknek igen-igen nagy gondot okozott az, hogy mire költsék ezt az 50.000 forintot. Némi megnyugvást jelentett számukra, hogy kisütötték, hogy Albrecht főherceg bellyei uradalmába kiküldenek két szakembert az uradalom tanulmányozására, egyenként 3000 forint költséggel, és ez már 6000 forintnyi gondot elvesz az 50.000 forint elköltésének gondjából. Csak akkor képedtek el, amikor megérkezett az uradalom levele, amely megköszöni a megtiszteltetést, és közli, hogy a két szakember attól a pillanattól fogva, hogy a minisztérium kapuján kilép, az uradalomnak szívesen látott és minden költsége fedezésében részesülő vendége. Talán azért nem felesleges, hogy ezt a derűs apróságot elmondtam, mert láthatjuk ezen a kicsiségen keresztül is, mit jelent egy 50 esztendő, egy félévszázados különbség, egy fél centenárium eltelése az agrárgondolat, az agrárgondolatért való áldozathozatal szempontjából. Sokan későinek tartják ezt a javaslatot. Mi is azt mondjuk, hogy bár hamarabb jött volna, de attól tartunk, hogy nem is igen jöhetett volna hamarabb. Véleményünk szerint egy meggyarapodott ország kellett hozzá, egy teljesebb és egészségesebb, bár még mindig nem teljes gazdasági egységet alkotó nagyobb Magyarországnak kellett hozzá, hogy ilyen javaslattal is jöhessen a földművelésügyi kormányzat. Az is kétségtelen, amint arra rámutat az általános indoklás, hogy

³² Képviselőházi napló, XIV. k. 456–459.

sok európai ország, sőt Európán kívüli ország is megelőzött minket korszerű mezőgazdaság-fejlesztő javaslatokkal és elgondolásokkal, de ennek is megvan a jó oldala: az ott adódott tapasztalatok bizonyos mértékig a mi kockázatunk nélkül és a mások kárán való tanulás árán állnak rendelkezésünkre. Bár tudtunk volna sokszor annyira rossz magyarok lenni, hogy a közmondással szemben ne a magunk kárán kelljen sok mindent megtanulnunk!

A javaslatnak egyik nagy jelentőségét abban látjuk, hogy egyformán szóhoz jutnak benne a nem mindig egyformán egymás mellé illesztett fontos szempontok: egyfelől az üzem, másfelől a hivatásnak gondolata, egyfelől a kenyérkereset, de másfelől az a lelki motívum, amely ebben a javaslatban is kidomborítja a földközelségben legintenzívebben és legnemzet-formálóbban dobogó nemzeti léleknek szempontjait. Hogy mit jelent egyiknek, vagy másiknak elhanyagolása, arra sok elriasztó példát láthatunk.

Az agrár-kérdésnek tisztán és merőben csak üzemi kérdésként való felfogása tudvalevőleg Észak-Amerikában országnál nagyobb területek, egymillió négyzetkilométernél nagyobb komplexusok teljes és majdnem jóvátehetetlen elsivatagosodásához vezetett. Csak azért — hogy úgy mondjam —, mert nem nézték a lelki motívumokat az agrárkérdésnél, hanem tisztán és merőben a haszonra törekvő üzleti szempontot nézték. Más oldalon viszont hiába domborítjuk ki akár milyen szép és ódai szárnyalással a földdel és általában az agrárgondolattal kapcsolatban a hivatásnak gondolatát, ez frázissá üresül akkor, ha nem kapja meg üzemi szempontból, általában gazdasági szempontból való alátámasztását. Kell, hogy a hivatástudatban való megerősödés egyúttal életszint emelkedést is jelentsen a hivatás végzőjének. Hiszen saját életszintjén javítani mindenkinek joga és kötelessége egyaránt, és ha ezt az életszint javítást valaki agrár téren nehezen találja meg, máshol viszont könnyebben megtalálja, akkor megindul a földtől való menekülés, amelyre olyan elrettentő példákat találunk, mint Franciaország, ahol a nemzeti tragédiának — megérdemelt nemzeti tragédiának — egyik fő oka a kiürült falvakban, a jobb életszintet nyújtó városi foglalkozásokban keresendő. Ezzel együtt járt a növekvő egykevesedelem és sok minden más, ami a földtől való eltávolodásával jár egy nemzet tagjainak vagy tagjai egy részének. Sőt, ez a jelenség jelentkezett még az egyébként bölcsebben és körültekintőbben provideáló és mintaszerűen szervező Németországban is, ahol az újabb kori könyvek közül is egy egész sorozatot olvashatunk a Landflucht³³ problémájáról, a faluból való menekülés kérdéséről, és megtaláljuk azt a tanulságvonást is, hogy a törvényalkotás bármilyen jó szándékú és tökéletességre igyekvő legyen is, már nem segít magába véve ezen a folyamaton. Itt a megelőzés mindenekfelett való. És ha sokszor tragikusan éreztük azt, hogy a nyugati államokkal szemben néha egy három, négy

³³ menekülés; a parasztság tömeges városba áramlása

vagy öt évtizedes elkészttségben vagyunk, ezen a téren az elkészttség bizonyos mértékben hasznunkra vált. Mert bár mutatkoznak nálunk is erősen a jelenségei ennek a földtől való eltolódásnak, az életszint emelése érdekében a város felé igyekvésnek, ez a folyamat még nem annyira akut és nem annyira jóvátehetetlenül előrehaladott, hogysem azt mostani stádiumában javítani és orvosolni ne tudnók. Azt kell azonban mondanom, hogy éppen a tizenkettedik órában vagyunk.

A javaslat további jelentőségét abban látom, hogy benne van egy olyan terv, legalább nagy körvonalakban, az agrárvonalra vonatkozólag, amelynek lefektetését az egész magyar élet területén legalább olyan vázlatossággal, mint ahogy e javaslat általános indokolásában találjuk, legalább olyan mértékben szívesen látjuk. Akár a béke szakad ránk, egy olyan béke, amelytől az új európai rend felépítését várjuk, természetesen váratlanul, akár a háborús terhek miatt a még kiépítettebb háborús tervgazdálkodást kell tovább folytatni, tervekre lesz szükség a magyar életnek igazán minden vonatkozásában és egész területén, a fiókban készen fekvő és bármikor elővehető tervek, változatok sokaságára. Ezek nincsenek meg. Mivel, ismétljük, ennek legalább a vázlatát megtaláljuk ebben a javaslatban, ezt nagyon jelentőségeltjesnek látjuk, lélektani szempontból is annyira jelentőségeltjesnek, hogy nagyon örülnénk, ha a javaslatot és annak legalább általános indokolását egy külön, óriási példányszámban megjelenő füzetben ki lehetne százezer számra nem dobni, hanem fillérekért vagy tisztességes árért adni, de kibocsátani a magyar agrárközönség minden rendű és rangú tagjának. Tessék elhinni, érdekesebb ez az olvasmány, mint a legérdekesebb regény, és érdekelné mindenkit, akinek ebben az országban a földhöz köze van, mert nincsen olyan szegény, mezítlábas béreslegény, sanyargatott mezőgazdasági napszámos, aki azért ne álmodnék arról, hogy ő a maga gazdája lehet a magyar földön. Azt érdekelni fogják ezek a javaslatok és a hozzájuk fűződő indokolás, érdekelni fogja az a terv, amelyet az általános indokolás megrajzol a magyar mezőgazdaságnak — mondhatjuk — jövőjéről. A javaslat beszél arról az intencióról, hogy a magyar humusz rejtett erőit akarja feléleszteni. Valóban alkalmas arra, hogy felélessze ezeket a rejtett erőket. Próbáljuk tehát reálistan felhasználni ezt a módszert, ezt az eszközt, ezeknek a rejtett erőknél a felélesztésére.

T. Ház! A javaslat további jelentőségét azoknak a konkrétumoknak sorba állításában látom, amelyeket a javaslat sorra vesz. Azt kell mondani, hogy a mezőgazdaság fejlesztésének tennivalóit majdnem teljes leltárban kapjuk ebben a javaslatban, legalább a címszavakat illetőleg. Néhányat itt is szeretnék külön aláhúzni.

Említi a javaslat a kísérletügyet. A magyar mezőgazdasági kísérletügy alapjai, kezdetei jók, csak az eddigi keretek voltak nagyon szűkre szabottak, és a fejlesztés tempójában nem láttunk elég gyorsaságot. Mi azt szeretnők, ha a ma-

gyar agrár-kísérletügy fejlődése és fejlesztése azokon a bizonyos egyéves rész-programokon belül is, amelyekről a javaslat beszél — mert hiszen azt mondja, hogy ez a tízéves terv azért egyéves részekre parcellázva fog majd előrehaladni — különösképpen gyors lenne. A vér és verejték energiái mellé, amelyek kiomlanak és megáldoztatnak a magyar földért, hadd kerüljenek oda ezek az energiaforrások is, amelyek néha nem kevésbé fontosak, mint a vér és verejték energiái: a legmagasabb rendűen csiszolt magyar gondolatnak, a tudományos energiának az erőforrásai. Ezt szemléljük és látjuk a kísérletügy fejlesztésében.

Azután tulajdonképpen idetartozik az is, amit meg is említ a javaslat: a talajtani térképezés továbbfolytatása. Mi azt szeretnők, ha ennek is a sürgős befejezése következne el, hiszen csak annak alapján készíthetők el bizonyos végleges tervek, ha megvan az ország teljes talajtani térképe. Hogyne volna szükséges, hogy ez a talajtani térképezés befejezést nyerjen?!

Említi azután a javaslat a homokos, szikes, vizes területek termővé tételének programját. Itt azt a gondolatot vetnők fel pótlólag — lehet, hogy ebben a tekintetben nyitott kaput döngetünk, de inkább kétszer mondjunk el valamit, ami fontos, mint egyszer sem —, hogy a tulajdonos és a bérlő ne csupán anyagi segítséget kapjon ezeknél a talajjavításoknál, hanem termelési terveket is kapjon a megjavított vagy megjavítandó talajhoz.

Említi a javaslat az útkérdést is, és ezt az előttem felszólaltak közül is már többen szóvá tették. Nem csupán csak a közlekedési, úgynevezett közúti hálózat kérdését tették szóvá, hanem a mezőgazdasági utakét, a dűlőutakét is, amelyeknél, sajnos, nem indokolatlan a »dűlőút« elnevezés, mert valóban, a szó szoros értelmében is dűlőutak ezek, istrángszakasztó, szakérdöntő és emberi izom sorvasztó valamik. Egy talált adat szerint 1910-ben, tíz évvel a világháború előtt egy negyedmilliárd koronára becsülték a szakértők — azt hiszem, Piukovich képviselőtársam könyve is említi ezt az adatot — azt a kárt, amely a magyar mezőgazdaságot a dűlőutak rendezetlensége és alkalmatlansága miatt éri. Azt hiszem, hogy ez a károsodás aránylagosan most is éppen ilyen mértékben áll fenn.

A dűlőút-kérdéssel összefügg a tagosítás kérdése is. A tagosítás kérdésével majd beszédem vége felé foglalkozom, itt csak azt említem meg, hogy az utak szempontjából is azért lényeges a tagosítás, mert tagosított országban természetesen kevesebb dűlőút van, és azokat jobb karban lehet tartani, bizonyos mértékig véglegesen is ki lehet jelölni, és sokkal érdemesebb velük törődni.

T. Ház! Fontos problémának tartom a raktárházak építésének kérdését, amelyet szintén érint a javaslat. Itt megint arra az optimumra szeretném a javaslat végrehajtását a magam szerény hozzászólásával is terelni, hogy ebből a programból a raktárhálózat kiépítésének programja legyen. Nem tudjuk eléggé méltányolni, mit jelent az, ha van egy jól kiépített raktárhálózatunk, csak akkor tudjuk méltányolni, ha nincs, mint most. A jelenlegi közellátás sok bajának egyike talán

éppen az, hogy még 1939-ben tízmillió métermázsa körül voltunk kénytelenek szemes terményt eladni a külföldnek. Ezután következett két rossz termésű esztendő: 1940 és 1941. 1939-ben értékesítenünk kellett termésfeleslegünket nemcsak valutapolitikai és egyéb szempontok miatt, hanem azért is, mert nem volt hol elhelyeznünk, nem volt hol tartalékolnunk, még ha akartuk volna is. Azt hiszem, bármilyen idők jönnek — még ha jönnek is tartóssággal és állandósággal kecsegtető békeesztendők —, a készletgazdálkodás szempontjának minden időben kell annyira érvényesülnie, hogy Magyarországnak egy évi termését mindig raktáron kell tartania. Ehhez a raktárhálózat kiépítése szükséges.

A termelési szövetkezetek problémájával és néhány nagyon helyes gondolat megpendítésével foglalkozik több helyen nagy örömünkre a javaslat. Mi azt a véleményünket nyilvánítjuk itt tisztelettel, hogy a termelési szövetkezet a gazdák szempontjából az értékesítési szövetkezetnél is fontosabb. De nemcsak a szorosan vett gazdaérdek szempontjából fontosabb, hanem az ország egyetemes érdekei szempontjából is. Akár békében, akár háborúban, az egészséges belső árszint kialakításánál valutapolitikánk szempontjából is nagyon döntő tényező lesz az, hogy lesznek-e jól kiépített termelési szövetkezeteink, vagy nem. Milyen jó volna, ha ma is volnának! Ma, amikor a közellátási, közigazgatási hatóságainknak és az egész államvezetésnek egyik igen-igen nagy problémája az árdrágítás megakadályozása, az árstop gyakorlása, a feketepiac letörése, akkor nem az drágít, aki kalkulál.

Az az iparos és kereskedő, aki kalkulál, legfeljebb okosan és legtöbbször jogosan emel, ha a kalkuláció úgy kívánja. Az drágít inkább — bármilyen furcsán hangzik is —, aki nem tud kalkulálni, aki a hangulatok hatása alatt alakítja ki az árakat. A gazdát nem is a kalkulálásra kell tulajdonképpen megtanítani, mert a kalkulálás nem az ő dolga értékesítési vonatkozásban, hanem a termelési szövetkezetek útján részesíteni kell a szilárd árakon alapuló szerződések előnyében. Helyette elvégzi ezt a kalkulációt akkor a termelési szövetkezet. A szilárd árakon alapuló szerződések előnyeit így tudná egyszerre és előre fedezni, nemcsak az egész évi termelési tervével kapcsolatos szükségleteit, de összes szükségleteit is és nem lenne kitéve a gazda annak, hogy az értékesítési kalkuláció mindig számít az ő aratás vagy szüret idején erősen jelentkező megszorultságára.

A gépesítés kérdéséről kell még szólnom, minthogy ezt teszi a javaslat is. Nem csupán a nagybirtok, hanem a kiscgazda szempontjából is óriási jelentőségű a gépesítés kérdése, és egyetértek mindazokkal, akik előttem az idetartozó kérdéseket nyomatékosan szóvá tették. Már a múltkori javaslat tárgyalásánál volt alkalmam futólag rámutatni arra, hogy a háború után, még akkor is, ha a frontkatonák nagy tömegekben kerülnek haza — történjék ez mentől előbb és teljes diadallal —, hamar fog jelentkezni munkáskézihiány, mert megnövekedett feladatok állnak előttünk és a háború utáni születéscsökkenés miatt erősen

érezhető munkáskézkiezés áll ezzel szemben. Úgyhogy hozzávéve ehhez még azt, hogy az intenzív ipari termelés a mezőgazdaság oldaláról továbbra is valószínűleg nagy munkástömegeket fog elvonni, vagy nagy életszint csökkenés következik be agrártéren, vagy pedig intenzívebb gépesítéssel kell már eleve ez ellen az életszint csökkenési veszedelem ellen dolgozni. A gépesítés kérdésével összefügg szerintünk az energiakérdés, a villamosítás kérdése is, mert a legolcsóbb agrár energiaforrás nálunk is a villamos áram kell, hogy legyen.

T. Ház! Eddig részben elvitték vagy most viszik a villamos távvezetéseket a falvakig és át a falvakon. Szóval elviszik a villamos áramot a gazda kapujáig. Itt a nagy probléma az, hogy hogyan kerül be ez az áram a gazda udvarába, és hogyan kerül be a kisüzem villamos gépeibe, és ebben a tekintetben a villamos energia árszabályozásának, ármegállapításának kérdése agrárszempontról is hallatlanul fontos és nagy kérdés.

T. Ház! Néhány percet szeretnék arra fordítani, hogy szóvá tegyem azt is, amit emellett a gazdag leltár mellett nem láttunk a javaslatban, amit a javaslat csak futó szavakkal érint. Ezeknek a bizonyos kiegészítő törvényalkotásoknak mentől hamarabb a Ház elé való hozását szeretném kérni a magyar agrárügy felelős köreitől és vezetőitől. Így ez a javaslat is említi indokolási részében, hogy szükség van az érdekképviselő reformjára, szükség van azután a vízi beruházásokról szóló új törvényalkotásra. Ehhez mindjárt hozzátenném azt, hogy szükséges lenne egész vízjogunk újrendezése, mert a vízberuházási törvényt nem is lehet másképp megalkotni, mint a vízjog újrendezésével.

Nagyon fontos dolog lenne a tagosítás szempontjából is a birtokminimumok törvényes szabályozása, amelyet szintén érint a javaslat. Mind a három, illetőleg a vízjog újrendezésével együtt mind a négy kérdés valóban olyan, hogy nemcsak csatlakoznak ehhez a mezőgazdaság-fejlesztő javaslatához, hanem sürgős csatlakozásuk is evidens.

Azután apróságnak látszik talán, de meg kell említenem, hogy a javaslat nagyon helyesen kidomborítja, hogy a kisembernek korszerű képzésére is szükség van, és fejleszteni is akarja az erre szolgáló apparátust, sőt éppen egyik gerincének tekinti a szakképzést. Ha felvetjük a kérdést, hogy éppen a kisember fiainak van-e lehetőségük szakképzésben részesülni, akkor a nagyon jó téli mezőgazdasági iskolák után egyszerre elakadunk, mert itt vannak a középfokú mezőgazdasági iskolák, és azt látjuk, hogy azok célkitűzései között már eleve ott van, hogy olyanok számára alakultak, akik a saját földjükön való gazdálkodásra hivatottak. A felvételi feltételek között, mint egyik fontos és nélkülözhetetlen követelmény, egyenesen ott áll, hogy a felveendő hozzon helyhatósági bizonyítványt arról, hogy szülői földbirtokkal vagy bérlettel rendelkeznek, illetőleg a jelentkező ilyennek várományosa. Kérdezem, vajon egy törpebirtokos fia, ha még oly tehetséges, és ha még oly szükség is van az egész ország érdeké-

ben arra, hogy elvégezze a középfokú mezőgazdasági szakiskolát, hogyan gondoskodhatik ilyen helyhatósági bizonyítványról, és hogyan juthat hozzá ahhoz, hogy a magyar föld tanult munkása legyen? Ebben a tekintetben át kellene szervezni a középfokú gazdasági tanintézetek rendtartási szabályzatát. Mérsékelni kellene azokat a nagyon szigorú feltételeket, amelyeket a felveendőktől megkívánnak.

Még néhány szempontot szerettem volna felvetni, idő szűkében azonban ez lehetetlen. Egy gondolatot említek meg. Nagyon szeretném azt látni, hogy az illetékes szakemberek a népfőiskolát is beveszik azok közé a tényezők közé, amelyek az agrár Magyarország kialakítását szolgálni hivatottak és alkalmasak. A felvilágosodás korszaka tévedett, amikor azt hitte, hogy az a gondolat, amelyet megtanítunk valakinek, egyúttal tulajdonává vált, beleépült az illető életébe. Ez nem igaz. Csak az lesz életté bennünk, ami nemcsak tudásunkat alakítja, hanem jellemileg is átformál minket.

T. Ház! A népfőiskola foglalkozik gazdasági képzéssel is, de főleg azt adja, ami ennél több: átalakítja magát az embert.

T. Ház! Odakinn aratás folyik, de én mégis a magvetés áhítatával és reménységével szavazom meg a javaslatot, leendő nagyobb magyar aratások és nagyobb magyar kenyér reményében.

Sárospataki törekvések a falu szolgálatára

Írták: dr. Szabó Zoltán és dr. Ujszászy Kálmán

1931-ben négytízéves jubileumát ünnepelte a pataki főiskola. Már a megelőző években megkezdődtek azok a tervezetek és erőfeszítések, melyek azt célozták, hogy az ünnepi esztendő az intézményekben és szellemben való megújulás és továbbfejlődés éve legyen. Ezekben az „árvélt” időkhöz sokat kellett emlékeznünk, magunkban is, közösségeinkben is arról, mi a sajátos, felülről adott rendeltetése a mi pataki főiskolánknak? Megállapítható-e nyilván annak a misszióknak a belőle következő szolgálatnak biztos vonala, mely egyaránt folyik a kollégium hagyományából, és a Trianon okozta gyökeresen megváltozott helyzetből? Világos és letagadhatatlan látszik szűvődtek számunkra parancsai múltból és jelenből. Innen indult el valaha szinte az egész országot behálózó szuplikáció és legáció. Szegények iskolája volt mindig. Patak ma is 12 ezer lakosú kis város. Körvetlen környékén a Bodrogköz és Hagynája tanya- és faluvilága. S ebben a környezetben társomlólag fájni származási diákok nevelődnek a körülmények majdnem mindegyében falusi örökös helyekre. Az angol internátus nagyszerű elgondolása is megkívánta az egészséges ellensúlyt, hogy a „szegények iskolája” jelleg el ne homályosodjék. Mindebből adódott az a missziói jellegű felismerés: Mennél szélesebb területen a lehető mély beegyközösséssel viszonyban kell élnünk a néppel, a faluval.

Ez a felismerés öntudatosabbá, rendezesebbé tette azokat a korábbi, szórványos kezdeteket, amilyenek voltak pl. cserkész-csapataink mozgótáborai, falusi látó útjai, teol. ifjúságunknak 1926-tól folyó gyűléseztarajai kérdőíves gyűjtése. 1929-30-ban gyakorlati teol. szemináriumunk keretén belül egész éven át falukérdésekkel foglalkoztunk. 1931. júniusában a teológiai kar ülésének egyik jegyzőkönyvi pontja a többiek között ezeket mondja: „Főiskolánk lelkiszentorvosának múltjából és jelenéből az a megvilágítás világlik ki, hogy nálunk elsősorban a falu, a magyar református falusi gyülekezet specialisabban és céltudatosabban oda-nevelti és erre előkészített pásztorának kell nevelődnünk. A hangsúlyozottabban a falu számára való lelkiszentorvosítás nyilvánvalóan nem jelentheti azt, hogy a teológiai tudományosság követelményei egy jótáncsi csorbultat is szenvedhetnek. Ellenkezőleg. Másfelől az így hangsúlyozott képzés — mellyel akadémiánk nemcsak kerületünknek, hanem az egész magyar református egyháznak szolgálni akar — szükségessé teszi, hogy a nevelés egy specialisabb útját is keressük. Indokoltnak látnak egy olyanfajta munka jogosultságát, melyet — jobb név hiányában egyelőre

AZ 1943. ÉVI KÖLTSÉGVETÉSRŐL

*Az országgyűlés képviselőházának 303. ülése
1942. évi november 10-én, kedden³⁴*

T. Ház! Érdekes lélektani tény, hogy valahányszor nagyon erősen jelentkezik valamilyen irányban hiányérzet, ez a hiányérzet hovatovább erős közvéleménnyé érik, és a közvélemény aztán szinte ki szokta követelni ennek a hiányérzetnek kielégítését is. Ez a törvényszerűség azért jutott eszembe, mert az elhangzott felszólalások kapcsán mind erről az oldalról, mind a túloldaltól igen sok képviselőtársam körvonalazta a jó magyar hivatalnok, az egészséges népiesség követelményeinek megfelelő magyar hivatalnok típusát, az utána való vágyat és ennek egyre erősebbé, szinte követeléssé váló igényét. Talán nem lesz felesleges, ha én is néhány szót szólok erről, hogy e kívánság közvéleményszerűsége annál inkább dokumentálódjék.

T. Ház! A nemzethez való tartozás elsősorban lelki természetű jelenség. Bár a nemzeti érzésben igen sok minden szintetizálódik, az emberek nagy része előtt a nemzetet a leghétköznapiasabban és legáltalánosabban mégis csak az állam és annak cselekedetei jelentik. Hogy példát hozzak fel: aki a nemzetgyalázásnak eléggé el nem ítéltető nagy bűnére vetemedik, annál a nemzethez való tartozás lazasága vagy éppen a nemzetellenesség nem azáltal derült ki, hogy egy nemzeti érzéstől sugárzó könyvet olvasott vagy filmet látott, avagy dalt hallgatott, hanem az állam jelentkezett nála valamilyen, az ő szempontjából rendesen hátrányosan látott cselekedettel, és ő ezzel az állami cselekedettel meg nem barátkozva gyalázta a nemzetet. Ha tehát az állam a maga cselekedeteivel mint nemzet jelentkezik az állam minden polgárával vagy a nemzet minden tagjával szemben, akkor nagyon fontos, hogy az állam cselekvései és cselekvő közegei, valamint azok eljárása milyen viszonyban van a nemzet tagjaival.

A mi magyar társadalmunk – sok szociológus megállapította már – többféle szempontból tagozódott, mint ahogyan általában az európai társadalom. Ez tehát azt jelenti, ha együtt is van a mi magyar nemzeti társadalmunk, a belső elválasztó vonalak, amelyek összekötők is lehetnek, éppen úgy, amint egy dió cikkei nemcsak szétválasztják a diót, hanem össze is kötik, ezek a belső elválasztó vagy összekötő vonalak egyben többféle súrlódási felületet is nyújtanak abban az esetben, ha baj van a nemzettest belső szerkezetével vagy harmóniájával. Ezért van az – azt hiszem, mindenki egyetért velem, mindnyájan megfigyelhetjük –, hogy a

³⁴ Képviselőházi napló, XV. k. 187–190.

magyar ember eléggé teherbíró, eléggé el tud viselni sok bajt, sok nélkülözést, sok megterhelést. Egyet nem tud elviselni, és ebben a tekintetben kevésbé teherbíró, mint bármely más fajta, amelyet ismerünk: nem tudja elviselni a szociális méltánytalanságot és a szociális aránytalanságot. Egy kis zúgolódás után megfizeti a még oly magasra szabott adót is, de szinte forradalmárrá képes válni, ha ezt az adót csúnyán kéri tőle, vagy az adófizetéskor durván bánnak vele. Ezért szeretnénk azt, hogy a magyar hivatal és a magyar hivatalnok átmenjen egy nagy, áldott transzformáción, illetőleg, helyesebben – hiszen már látjuk annak jeleit, hogy megkezdődött ez a folyamat – gyorsabban menjen át ezen a transzformáción. Ha ez megtörténne, akkor minden hivatal elvesztené kellemetlen mellékízét, amely – valljuk be – még nekünk, képviselőknek is, akik pedig sok privilégiumot élvezünk, kellemetlenné teszi azt, ha egy hivatalba be kell menni. Az lenne az ideális, hogy a magyar társadalomnak minden, legkisebb tagja is legalább abban a fogadtatásban részesüljön minden hivatalban, mint amilyenben egy képviselő részesül. A bírónak még mindig olyan a levegője, hogy valahogyan személytelenné teszi az embereket, személytelenné teszi magukat a hivatalnokokat, egyszerre ügyintézőgép lesz belőlük! De személytelenné teszi magát az ügyfelet is, s azzal, hogy ügyfélnek neveztem, már bizonyos értelemben deperszonifikáltam.³⁵ Az én fajtámbelieknek egzisztenciális problémái ott először csak esetté válnak, azután ügydarabbá, majd aktává, és végül is az akta mi más, mint papiros, forma? Ezen a helyzeten kell változtatni, illetőleg a változás megindult folyamatát gyorsítani.

Nagyon hasznos dolog, hogy vannak különféle közigazgatási tanfolyamok, továbbképzők. Ezeken ennek a szempontnak – hiszen a legmagasabb helyről is elhangzanak ezek időről-időre – továbbra is hangzaniok kell. A kemény fába nehezen menő szegeket addig kell ütni újabb és újabb kalapácsütéssel, lehetőleg mindig fején találva a szöveget, míg a szegek át nem hatolnak a kemény deszkán is. S ezért kérjük a belügyi kormányzat illetékes szerveit is, annak a kormányzatnak a szerveit, amelynek közegei a legszélesebb területen érintkeznek a magyarsággal, hogy erre a szempontra ne unják meg újra meg újra figyelmeztetni hivatalnokaikat, közegeiket és mindazokat, akik ebben a tekintetben jó példát tudnak felmutatni. Győzzék meg őket elismerésükkel, kitüntetésükkel és jutalmazásukkal arról, hogy jó úton járnak, és hogy ilyen példát kell mutatniok. De ugyanakkor a másik oldalon rá kell mutatnom arra is, hogy akik ebben a tekintetben bűnt követnek el a magyarság élete, fajtánk tisztessége ellen, azoknál ne riadjon vissza kirívó esetekben a legkeményebb megtorlástól sem, még tisztviselőhiány idején sem. A tisztviselőhiányról lévén szó felvetek egy kérdést, amelynek súlypontja a kultusztárcához tartozik: per tangenterem³⁶ ott is meg fogom említeni. Ez az, hogy

³⁵ személytelenné tettem

³⁶ érintőlegesen

a tisztviselőhiányon a közigazgatás területén talán nagy mértékben enyhítene az, ha az egyébként sok kritikával illetett jogi oktatást bizonyos mértékig kettéválasztanánk. Külön kellene folynia – mondjuk – a par excellence jogi képzésnek, amely tudósokat, vérbeli jogászokat nevelne, és külön kellene folynia – vagy legalább is el kellene ágaznia – annak a képzésnek, amely az állami közigazgatás számára nevelne olyan tisztviselőket, akik elsősorban az állami közigazgatás gyakorlati problémáiban volnának inkább otthon. Nem ártana bizonyos szempontból ez az elágaztatás egyéb konkretizált jogi pályáknál sem, például az ügyvédi és a bírói pályánál sem. Ennek a nyomait meg is lehet, találni: hiszen ezért van kétféle doktorátus, jogi és államtudományi doktorátus. Ennek a kettős célkitűzésnek magában a képzésben is jelentkeznie kellene. Lehetne egy egységes alapképzés, de két vagy négy szemeszter után elágazhatnék az államtudományi képzés, az állami közigazgatás és szervei számára, s ez erősebb gyakorlati hangsúlyt nyerhetne.

T. Ház! Azok között a problémák között, amelyeket – úgy érezzük – még mindig a panaszlistán kell szóvá tenni, van az egyik előttem felszólalt képviselőtársam által már érintett kérdés: a menekültek, a visszahonosítást váró állampolgárok kérdése. Az a tortúra, amely az állampolgárság megszerzésekor rájuk vár, bizonyos mértékig hasznos, mert legalább ezen a nyelven érteti meg velük azt az elvet, hogy azok a magyarok, akik még nem tértek vissza, ragaszkodjanak a megszállt területen levő helyükhöz, mert minden magyar fő, akit oda számlálhatunk, minden talpalatnyi föld, amin még magyar láb áll odaát, a mi örök és elmúlhatatlan igényünket segíti fenntartani és érvényesíteni adott esetben. Ezért nem árt az, ha nem könnyű onnan átjönni, s az anyaország kevésbé zaklatott és kevésbé őrlő élethelyzetet jelentő állapotába kerülni. De kérdezem, vajon éppen a legértékesebb odaáti, megszállt területi magyarságra nem fordulna-e meg a beállítottság, ha azt tételezné fel bármelyik magyar, akinek megszállt területen kemény és nehéz próbákat kell elszenvednie, s ha tudná azt, hogy végső szükség esetén, amikor esetleg már csak pusztá életét tudja átmenteni, ha a lábát magyar földre áteszi, akkor itt nem procedúrák és tortúrák várnak ebben a tekintetben rá, s hogy ő a határ átlépése pillanatától fogva nemcsak teljes jogú magyar állampolgár, hanem olyan valaki, akit mint megüldözött és sokat szenvedett testvért a magyar föld különös melegséggel és szeretettel vár.

T. Ház! Szeretem a magyar állami élet kérdéseit, különféle problémáit elsősorban a magyar nép, a magyar falu szempontjából nézni. Azt igen sok könyv, folyóirat, értekezés, ankét sorai, megállapításai, proklamációi elmondják, hogy a magyar népiség nagy tömegei, elsősorban a parasztság, mennyire integráns alkotó részét képezi az egész magyar nemzettestnek, azonban ehhez kevés az elvi látás. Az, hogy parasztságunknak valóban ez legyen a szerepe, ezt a helyzetet ki is kell munkálni, meg is kell teremteni. Kevés azt mondani, hogy a parasztság dekadenciája az egész nemzet dekadenciáját és parasztságunk erősödése az egész

nemzetestnek olykor nem csupán megerősödését, de nehéz esetekben fennmaradását is biztosítani tudja. Ebből az elvi látásból célnak kell lenni, és a célból tényleges munkának kell lenni. És azért örülök, hogy a belügyi tárca területén talállok olyan címeket, olyan területeket, ahol a magyar parasztság szolgálata, kifejlesztése, megerősítése valóban tényekben, tettekben jut szóhoz. Ezt elsősorban a közegészségügy terén találom. Talán érdemes a költségvetés tárgyalásán az ország Házában megemlékezni arról, hogy a magyar közegészségügy bizonyos szerény jubileumot is ünnepel az idén. Emlegették az előttem szólók azt, hogy vitatható kérdés, vajon jó helyen van-e a magyar közegészségügy és a közegészségügyi politika a belügyi tárca helyén, hiszen volt már más megoldásra is kísérlet, volt a magyar közegészségügy a világháborúk és forradalmak után a népjóléti és közegészségügyi tárcánál, és tíz évvel ezelőtt, 1932-ben került újra a belügyi tárca igazgatása alá, úgyhogy bizonyos mértékig a 10 esztendő spácium arra is módot ad, hogy megnézzük, lett-e belőle közegészségügyi politika, és milyen eredményei vannak ennek a közegészségügyi politikának.

Azt találjuk, hogy ez az elmúlt tíz esztendő valóban gyümölcsöző decennium³⁷ volt. Kialakult megítélésem szerint egy magyar egészségügyi politika, mégpedig egy egészséges közegészségügyi politika. Jelentkeztek, sőt uralkodóvá lettek benne olyan elvek, amelyeket elég szinte címszavak szerint felsorolni, hogy lássuk, a prevenció gondolata mennyire kiemelkedett, mennyire ez alatt az idő alatt erősödött meg a falu egészségének szolgálata, általában annak a nehéz gondolatnak a győzelme, amelyet sokan szeretnének még mindig a másik oldal felé dőlve látni, hogy még mindig nem a minőségi csúcsokra való törekvés a magyar közegészségügy első renden lévő feladata, hanem az, hogy minél szélesebb rétegeknek akármilyen kevéssel is, de emelje az egészségét és az életnívóját, biológiai erejét azért, mert itt nem csupán statisztikai adatokról van szó, hanem a százalékok, az ezrelékek, de még azoknak töredékei mögött is mindenütt a magyar fajta él vagy beteg, magyar emberek élnek vagy nehezen élnek. Ezért örülök, hogy éppen ezek az elvek, a prevenció és a kvantitatív egészségszolgálat elvei győztek.

Kialakulóban van egy egészen új magyar szociális higiéné, szinte az ország képén látszik ennek az új magyar egészségpolitikának aratása, hiszen amerre járunk, a felületesen néző szemnek is meg kell akadnia az egészségházak vagy az ellenőrzött kutak zöldkeresztjein, plakátokon, a moziba járó emberek a filmekben látják, a rádiót hallgatók a hangszóróból hallják a magyar egészségügy különféle munkáit, megnyilatkozásait, létesítményeit és propagandáját. Sőt, ha ezen a téren kívánni valónk van, akkor éppen ezt a propagandaoldalt szeretnénk még jobban aláhúzni, hogy még jobban közvéleménnyé legyen a magyar szociális higiéné ebben az országban.

³⁷ évtized

T. Ház! Jubileumokról beszéltünk. A tízéves jubileum mellett van egy még hosszabb jubileum a magyar egészségügy történetében. Ha jól tudom, 15 éves az Országos Magyar Közegészségügyi Intézet, ez az európai viszonylatban is nagyszerű létesítménye a magyar egészségpolitikának. Itt is csak címszavakban lehet felsorolni az idő rövidsége miatt ennek nagyszerű munkáit és létesítményeit. Szinte kívánnám, hogy minden képviselő nézze meg legalább egyszer az intézet telepét. Telepnek lehet mondani, bár városrésznek nevezhetnénk minél hamarabb. A magyar társadalom minden rétegének tudnia kellene arról a szervezett és nagyszerű munkáról, amely itt folyik, ahol a hatósági orvosi, községi orvosi, sőt ha jól tudom, az iskolaorvosi kart is nevelik, nem beszélve a zöldkeresztes nővéri karról. Meg kell említenem azokat a nagyszerű munkákat, amelyek a közegészségügyi intézet laboratóriumában folynak. Hogy ezek mennyire nem csupán lombikmunkák, nem csupán l'art pour l'art munkák, azt mutatja ezeknek a laboratóriumoknak a működése, nagyszerű szérumtermelő munkája. Nem utolsósorban meg kell említenem az egészségügyi közigazgatás apparátusának legfontosabb alkatrészét, az embert: az orvost, az ápolónőt. A diftériát majdnem teljesen leküzdötte az intézet az egész magyarságban, a tifusz fenyegető rémét, ha nem is teljesen küszöbölte ki, de a rémből most már egy sokkal könnyebben lebírható ellenfélle tette. Az új feladatként jelentkező maláriaveszedelemmel már a visszacsatolások után azonnal felvette a küzdelmet, azt hiszem, csak a költségvetési kereteken múlik, hogy ez a küzdelem még intenzívebb, még erősebb legyen.

Ha figyelembe vesszük azt, hogy a magyar halálozási statisztika nemcsak a felnőttek halálozásának, hanem a csecsemőhalálozásnak és a tuberkulotikus halálozásnak a terén is az utolsó 3-4 évtizedben csaknem 50 %-os, sőt a tuberkulózis vonatkozásában valóban 50 %-os csökkenést mutat, akkor megállapíthatjuk, hogy a magyar közegészségügy az államéletnek olyan tevékenysége, amelyben minden befektetett pénz az élő, egészséges, áldott piros magyar vérsejteknek, megtartott magyar egészségeknek és erősödő magyar nemzettestnek a formájában, az életében jelentkezik. Nem győzünk elég jó szót szólni minden tételért, minden újabb fillérért, minden újabb ígéretért, amely ezen a területen jelentkezik.

Nagyon természetes, hogy a magyar közegészségügy sorsa végeredményben nem csupán az egészségügyi hadseregen és egészségügyi intézményeken fordul meg, hanem az sok minden másnak az eredője is, így a legszorosabb összefüggésben áll elsősorban a különféle szociálpolitikai célkitűzésekkel és munkákkal, sok konkrétummal, a lakáskérdéssel, a csatornázással, a vágóhídkérdéssel, a hűtőházkérdéssel, a honvédelmi kérdésekkel és sok minden mással, ami a legszorosabb értelemben véve az egészségügyi politikát jellemzi. Lehet vitatkozni, hogy a legjobb helyen van-e most ott, ahol van, de hogy ezen a helyen dicséretre méltó eredményeket tudott produkálni, azt itt a törvényhozás házában köszönettel és hálával kell elismerni.

Az előbb beszéltünk arról, hogy a nemzettest egészségével a legközelebbi összefüggésben van minden szociálpolitika. A magyar szociálpolitika egyik hatalmas, nagy tényezőjeként jelentkezik – erről is sok szó esett már a mai nap folyamán is – az Országos Nép és Családvédelmi Alap. Ennek izmosodása is mindnyájunk őszinte öröme szolgál. Ez is olyan munka, amely egészen a magyar élet hajszálgökeréig, kis, apró gyökérszállaiig tudta elvinni a magyar közösség, a magyar társadalom, végeredményben a magyar nemzet segítségét, együttérzését, konkrétumokban is megnyilatkozó segítő erejét.

Mi őszintén hálásak vagyunk a kisembereknek nyújtott minden segítségért, a még oly kicsiért is. Az Oncsa azonban, amikor sokgyermekes és rászoruló családokat támogat, tulajdonképpen maga is nemzedékekben gondolkozik. Amikor tehát az Oncsáról beszélünk, nekünk is bizonyos mértékig nemzedékekben is kell gondolkodnunk, nemcsak a pillanatnyi adott helyzet szerint. Bármennyire nem feladata az Oncsának, sőt egyenesen tilos számára, hogy olyan munkái, olyan létesítményei és olyan vállalkozásai legyenek, amelyek csak távolról is magukon viselnek valami üzleti szagot, mégis meg kell, hogy forduljon a fejünkben, vajon egy ilyen évről-évre a magyar szociálpolitika vérkeringésébe és ezzel az egész magyar életbe bekerülő hallatlan nagy tőkét nem kellene-e bizonyos esetekben koncentráltabban felhasználni. Hány olyan területe van a magyar életnek, amely kiált a tőke, a vállalkozási kedv után. És nincs meg ez a tőke, és nincs meg ez a vállalkozási erő. Én nem mondom, hogy válogatás nélkül minden esetben és minden profitszagú tervnél jelentkeznie kellene vállalkozóképpen az Oncsának, de bizonyos esetekben ez is előfordulhat. Ismétlem, nem azért, hogy a maga zsebére keressen, hanem azért, mert egy-egy vállalkozás és a belőle fakadó létesítmény, ipartelep, gyártelep munkája egyúttal családok egzisztenciáját, esetleg sok-sok embernek és a családokkal együtt sok-sok gyermeknek a kenyérhez és magasabb életszinthez jutását jelenti. Talán nem ad alkalmat félreértésre, ha így mondjuk: az aprólékos segítségnyújtás mellett néha a nagyüzemszerű segítségnyújtásnak is megvan a lehetősége és a szüksége is. Mondjunk egy példát. Szintén Oncsa-emberektől hallottuk, hogy ilyesminek a szüksége is felmerült: ha például Mezőkövesdet kell megsegítenem, ahonnan az emberek ezerszámra járnak a Dunántúlra summás munkásnak, akkor helyben nem tudom őket földhöz juttatni, mert nincs annyi föld, hogy erre meglegyen a lehetőség. Ha másutt juttatom őket földhöz, akkor az átköltözés, a gazdasági felszerelésre hitelnyújtás és segítségnyújtás horribilis pénzkidrást jelent, míg ezer emberre számolva, ennek pontosan egyharmadából olyan ipartelep tudok létesíteni Mezőkövesden, amely ezer ember számára jelent kenyeret és pedig nagyon tisztességes darab kenyeret. Nagyon sok szempont merülhet itt fel, de a felmerülő szempontok között talán ennek az általunk felvetett és körvonalazott szempontnak is lehet némi szerepe és jogcíme.

T. Ház! A nemzettest egészségével nagymértékben függ össze az a kérdés is, amelyet – úgy érzem – kötelességem megemlíteni. Nem először kerül ez szóba itt a Házban, és remélni szeretném, hogy az én igénytelen szavaim után is nem utoljára. Az egyke kérdéséről van szó. Különféle társadalmi mozgalmak és ankétok boncolták, anatomizálták ezt is eleget. Néha éppen azt hagyták ki belőle a túlságos anatómiával, ami a problémának szintén egyik lényeges alkatrésze, hogy ti. ez lelki, etikai kérdés is. Voltak azután olyan irányú kutatások is, amelyek csak ezen az alapon indultak el, és nem látták meg benne azt, ami pedig a kérdés testét, valóságos fizikai alkatrészét képezi, hogy tudniillik ez egyúttal gazdasági kérdés is. Ide, a törvényhozás házába az tartozik, hogy az egyke lehet lelki, lehet etikai, lehet gazdasági kérdés is, de egy bizonyos vonatkozásban az egyetemes magyar felelősségnek és ezért a magyar törvényhozásnak a kérdése is. Olyan életjelenség vagy olyan haláljelenség, amellyel annak a tényezőnek, amely törvények formájában igyekszik a nemzettest életét szabályossá, egészségessé termi és ilyennek megőrizni, foglalkoznia kell.

Akármilyen unalmasnak látszik, hogy valaki megint piszkálja vagy érinti, vagy sürgeti az egyke kérdésének megoldását, én lelkész is vagyok, t. Ház és mi lelkészek hozzászoktunk ahhoz, hogy az emberek nem unják meg a bűnt elkövetni, vagy – mondjuk úgy – mi emberek, nem unjuk meg a bűnt újra meg újra elkövetni. Ezért az egyháznak sem szabad megunnia azt, hogy az embereket újra figyelmeztesse arra, hogy a bűn az bűn, a bűn rossz, a bűn tilos és kárhozatos. Ugyanezzel a konoksággal kell kikiáltani azt is, hogy az egyke – veszedelem, az egyke bűn, az egyke a nemzet pusztulása és súlyos esetben a nemzet halála. Az egykével való foglalkozás kötelezettsége alól nem mentesít az a tény, hogy most háború folyik, sőt úgy érezzük, hogy ez a tény ezt a kérdést még jobban a megoldandó feladatok előterébe helyezi. Ugyanakkor, amikor különben is túl sok magyar fog a harctereken, túl sok magyar vére ömlik a legszentebb célok érdekében önfeláldozóan, úgy érezzük, hogy fokozottabb mértékben van szükség arra, hogy eltömjük ezeket a bűnös utakat, ezeket a bűnös nyílásokat, amelyeken keresztül eldugul vagy elfolyik a magyar életerő. Minél inkább fájdalmas büszkeséggel látjuk az újságok rovataiban s a visszkapott tábori kártyák megjegyzéseiből azt, hogy hősi halottak sírjaival népesedik be a távoli orosz mező, annál inkább szükséges az, hogy ringani kezdjenek azok a magyar bölcsők, amelyek eddig állottak, és csecsemő sírjon azokban a magyar házakban, amelyek eddig némák voltak, vagy amelyekben a magyar csecsemő sírása elnémult. Nagyon kérem tehát a felelős kormányzatunkat arra, hogy sürgős törvényhozási szabályozást, főleg örökösödési jogunkkal összefüggő törvényt előkészíttessen és segítse elő, hogy több magyar legyen ebben az országban. A költségvetést bizalommal a belügyi kormányzat iránt és reménységgel a magyar nemzettest életének további erősödése és épülése iránt, elfogadom.

A KULTURÁLIS KÖLTSÉGVETÉSRŐL

*Az országgyűlés képviselőházának 304. ülése
1942. évi november 11-én, szerdán³⁸*

T. Ház! Mielőtt tulajdonképpen költségvetési beszédemre rátérnék, két intézményünkről szeretnék megemlékezni. Az egyik régi, a másik új intézmény.

A régi intézmény megemlézését az teszi időszerűvé, hogy a mai napon van 150 éve annak, hogy Kolozsvárott magyar színház létesült. Olyan dátum ez a magyar kultúrtörténetben, amelyről kötelességünknek érezzük itt a Ház színe előtt is megemlékezni.

A másik intézmény egy egészen új intézmény. Az igen t. előadó úr megemlékezett előadói előterjesztésében arról, hogy most nyílik meg az Országos Magyar Sajtókamarának egy nagyjelentőségű létesítménye az újságíróképzés terén, az általa felállított sajtófőiskolai tanfolyam. Ez a kezdeményezés a törvényhozás részéről is megérdemel minden dicséretet és támogatást. Bizonyos, hogy az újságírói pályához elsősorban rátermettség kell, és ha hiányzik ez a rátermettség, ezt semmiféle iskolai képzés nem pótolhatja, de az bizonyos – és maguk az újságírók sem tagadják –, hogy a tehetségnek, a rátermettségnek csak előnyére szolgál az, ha egy főiskolai nivójú oktatás megcsiszolja és megszínesíti. Megítélésünk szerint tehát az Országos Magyar Sajtókamara igen szerencsés megoldáshoz nyúlt ennek a tanfolyamnak létesítésével, továbbá azzal az eljárásával is, hogy e tanfolyamra elsősorban már működő újságírókat vesz fel, úgyhogy nem forog fenn az a veszély, hogy diplomás újságírókat gyárt, akik elméleti kiképzésükkel a gyakorlati életben esetleg nem tudnak elhelyezkedni.

Nagyon szeretnők, ha ezzel a kérdéssel kapcsolatban az is megvalósulna – amint erre külföldön példák vannak – hogy a sajtókérdés egy vagy két egyetemünkön egyetemi katedrát kapna. A debreceni nyári egyetemen már volt sajtótanfolyam, és ez nagyon biztató jelenség volt ennek a kíváncsornak irányában is. Nagyon szeretnők tehát, hogy a kultuszminiszter úr a Sajtókamarának ezt a tevékenységét továbbra is szerető figyelemmel és megértéssel kísérje, hiszen ez a munka kulturális szempontból is elsőrendű állami feladat és érdek is. Kiegészítőleg még azt szeretnők kérni, hogy ezen a tanfolyamon rendkívüli és vendéghallgatóképpen olyanok is részt vehessenek, akiket hivatásuk és életpályájuk nem köt az újságírói foglalkozáshoz, de saját hivatásukban az ezen a téren való tájékozódásnak esetleg igen nagy hasznát vehetik.

³⁸ Képviselőházi napló, XV. k. 221–224.

Még azt említjük meg ezzel a kérdéssel kapcsolatban, hogy igen szeretnők, ha a szaklapjók munkásai is részt vennének ezeken a tanfolyamokon, mert a szaklapok szempontjából sem közömbös az, hogy szerkesztőik az újságírás minden finomságával és technikájával ismerősek, és azon kívül tájékozódnak — ez fontos kulturális szempont is — a magyar nyelv, magyaros nyelvhasználat minden lényeges és árnyalati kérdésében.

Ezek után, t. Ház, rátérünk a tárca tulajdonképpeni költségvetésének megvilágítására. A nevelés ideológiájában általában két dolog érdekes. Mi az új, az eszméltető, a termékenyítő a magyar kultúrpolitikában és bármely kultúrpolitikában, és mi az időálló, mi az időfelelti?

Minden fejlődésnek talaja a hagyomány, a tradíció. Ez az a szülői ház, ahová tékozló fiúként visszatér sokszor idegen eszmék kosztjáról a magyar nevelés. Az ezeréves magyar nevelésnek is megvannak a maga örök, időálló, tradíció-szerű vonásai. Az ezeréves magyar nevelés az Isten és a haza számára nevelt mindig egyszerre. Amíg egyházi nevelés volt, addig eleve közösségnevelés volt. Amikor a racionalizmus és a liberalizmus időszaka felvetette az egyéni és a közösségi nevelési gondolat birkózását, akkor nálunk aránylag korán és nagyon szerencsés szintézisként jelentkezett a nemzetnevelés gondolata.

Az emberi közösség legközelebbiről és legkötelezőbben a nemzetben jelentkezik. A nemzetnek tagjai pedig rendeltetésszerűen, Isten által vagyunk, úgyhogy a nemzeti gondolattal a nemzetnevelés fogalma szerint is összefügg a vallási gondolat. Ezért minden magyar kultúrpolitikának, a mai nemzetnevelésnek is állandó alapja — és örömmel nyugtázzuk, hogy ez a vonal töretlenül meg is van a magyar kultúrpolitika alapcélkitűzései között — a keresztyén nemzeti gondolat.

Szeretnénk azonban még olyan gondolatokat említeni, amelyek szerintünk éppen így odatartoznak, eddig is odatartoztak, és a jövőben is oda kell, hogy tartozzanak a magyar kultúrpolitikához. A nemzetnevelés tényéből folyik az, hogy alapgondolatai közé kell, hogy tartozzék a nemzeti hivatástudat; úgy is formulázhatnánk, hogy történelmi, nemzeti hivatástudat. Nem közömbös, vajon nem csupán csak vezető elménk, hanem a magyar nemzet egésze, a népszéles rétegei is mennyire vannak tájékozva több-kevesebb intenzitással arról a misszióról, amelyikért van a magyarság mint nemzet.

Ide, az alapgondolatok közé tartozik a népi gondolat is és pedig nemcsak abban az irányban, hogy élénk és erős kultúrpolitikai célkitűzés legyen a népnevelés, a népkultúra színvonalának emelése, hanem abban a formában is, hogy a nép által fenntartott értékek az egész nemzet szellemiségébe állandóan átvétessenek. Ezért igen-igen örültünk, amikor az új kultuszminiszter úr erre a kérdésre nagyon rávilágító és programot adó kijelentéseket tett eddigi megnyilatkozásaiban.

Sok mindent említhetnénk még ezen a vonalon, de csak egyet említünk meg, ami látásom szerint szintén domináns gondolata a magyar kultúrpolitikának,

hogy népi pszichénkből kifolyólag is a magyar kultúrpolitikában az oktatás fölött mindig uralkodnia kell a nevelés szempontjának.

T. Ház! Minden nevelés értékhez vezetés. A magyar nevelés olyan értékekhez vezet a magyar embert, amelyek között a magyar nemzet értékelése a legmagasabb fokon áll. Már tegnap is volt alkalmunk és szerencsénk elmondani, hogy az értékelés szempontját azért tartjuk fontosnak hangsúlyozni, mert valamit elvileg ismerni, elméletileg belátni valamit, és értékelni valamit, az nem mindegy. Valamiről tudhatok anélkül, hogy azt akarnám, de amit értékelek, azt igenlem, azt akarom és éppen ez a szempont ad a magyar kultúrpolitika számára is egy célratörő dinamizmust. Amiket tehát alapelvekként fölhoztunk, azokat az egészséges kultúrpolitika nem csupán látja és ismeri, hanem valóban értékeli is, és ezért célratörő akarattal akarja, és bele akarja vinni a köznevelési szervezeteken keresztül az egész magyar életbe.

Ennek a célkitűzésnek a szolgálatában áll a magyar kultúrpolitikának egész szervezete és serege. Ennek a szervezetnek a feje kétségtelenül a vallás- és közoktatásügyi minisztérium. Nem én vagyok az első, aki megemlítem azt a szempontot, hogy talán rávilágítóbb lenne »vallás- és közoktatásügyi« helyett »vallás- és nemzetnevelés-ügyi« névvel nevezni ezt a minisztériumot. De bármiképp nevezzük, mi mindenesetre mintaminisztériumnak szeretnők, a magyar szellemiség fellegvárának. Csak azért nem egy második tudományos akadémiának, mert távolról sem akarnám veszélyeztetve látni azt a dinamikus akaratot, amelynek meg kell lennie a vallás- és nemzetnevelés-ügyi minisztériumban, és amely mellett meg kell lennie benne egy óramű szabályosságával működő igazgatási apparátusnak. És nemcsak szeretnők ilyennek látni, hanem ilyennek szeretnők értékelni is, ilyennek akarjuk is. Ezért a magyar közoktatásügy és nemzetnevelés-ügy eme legfőbb testületének a legelsőbb rangú anyagot kell összegyűjtenie. Ezzel távolról sem akarjuk kritika tárgyává tenni jelenlegi munkásainak értékét, legfőképpen azért nem, mert akiket van szerencsénk közülük ismerni, azokat kivétel nélkül mind valóban mint értékeket ismerünk.

Felvetjük azonban azt a szempontot, hogy talán ez a minisztérium szolgálhatna mintául és például abból a szempontból is, hogy szorosabban, mint bármelyik minisztérium, egy erős testületi szellemet is kellene, hogy kiépítsen. Sok példát látunk arra, hogy egy testület állhat egyénileg nagyon értékes tagokból, de mivel nem lendíti őket egy központi akarat, a testület összehatása nem lehet annyi, mint amennyit lehetne tőle kívánni. Azt szeretnők felvetni — lehet, hogy szavaink nem eléggé világosak ebben a tekintetben, de a gondolat ezeken is átszűrődik —, hogy vezérkari megbeszélései kellene, hogy legyenek ennek a minisztériumnak, nemcsak az osztályfőnökök számára, hanem a minisztérium egész személyzetének, majdnem azt merném mondani, hogy az altisztától felfelé.

Bizonyos irigységgel hallottam, hogy Németországban az ipari üzemeknek is minden héten van üzemi megbeszélése, éspedig nem csupán csak üzemi szakkérdésekről, hanem világnézeti jellegű kérdésekről is. Nehéz csaták, nehéz ütközetek előtt a tisztek buzdító beszédet szoktak tartani a katonák számára, azért, hogy a csata kimeneteléhez a szellemi, a lelki erőket is mozgósítsák, ne csak a fizikaiakat. A vallás- és közoktatásügyi minisztérium hatalmas, nagy szellemi tőkét képviselő seregére igen nagy csaták megnyerése vár. Munkáján sokféleképpen megfordul az, hogy a magyar kultúrának van-e vonzása, és mekkora intenzitású vonzása, a határokon belül és sokszor a határokon kívül is. Ennek a fontos csatának, ennek az állandó harcnak érdekében vetjük fel ezeket a meglehetősen töredekés és nyers, de minket mégis nagy felelősséggel nyomasztó gondolatokat. Ezt a vezérkari irányítást éppen a személyes érintkezés vonalán jó volna bizonyos időszakonként kiterjeszteni a decentralizáció folytán létesült külső igazgatási szervekre is, és jó volna bizonyos mértékig – ha nem is ebben a közvetlen, szoros és rendszeres formában – kiterjeszteni az egész nevelői karra, amely a második nagy tényező a vezérkar, a minisztérium után a magyar kultúrpolitika harcában.

A nemzet napszámosságainak szokás emlegetni a magyar nevelői kart. Ma is rájuk illik ez a szó, legfőképpen a nehéz munka és a kicsiny bér analógiája szerint. A kultuszminiszter úr egyik nem régi megnyilatkozásában munkatársainak szólította a magyar tanítókat. Itt vagyok tanúnak arra, milyen jólesett maga ez a megszólítás és az ebben foglalt értékelés a magyar tanítói karnak. Az ő nevében köszönöm. De ha nevet kell nekik adni, éppen azért, mert munkatársainak fogadja őket a magyar kultúrpolitikának mostani legfőbb őre – az azelőtti is annak fogadta –, akkor elvileg mi a nemzet nevelő rendjének látjuk a magyar kultúra munkásait. És ez a név abban az irányban is kell, hogy kötelező és szuggesztív legyen, hogy rend legyen ebben a nevelői rendben, nemcsak a belső felkészültségben és alkalmasságban és munkavégzésükben, hanem egzisztenciális megalapozottságában is. E ponton én is osztom azoknak az elismerését, akik méltányolták az ideai költségvetés szociális jellegű intézkedéseit, az egy év híján közel félszázados panasz orvoslását, értve a kántori javadalmak rendezését. Itt egy szempontot hozunk fel, t. Ház. A bevonult tanítókat igen sok helyen, – nem lévén más munkaerő a helyettesítésre – a lelkészek helyettesítik, főiskolát végzett és a nevelés dolgában is sokféleképpen otthonlévő erők. Munkájuk után azonban kell, hogy kapjanak valami ellenszolgáltatást is. Úgy tudom azonban, hogy az illetékes szerv a helyettesítési díjnak részükre való folyósítását eddig nem engedélyezte. Én azt kérném, hogy ilyen esetekben kapjanak méltányos díjazást azok, akik egyéb munkájuk terhe mellett ezt a munkát is magukra veszik azért, hogy a magyar kultúra munkájában fennakadás ne legyen.

A fizetés kérdésénél felvetjük – inkább lelkiismereti felelősségből – a nevelői pótlék gondolatát. Azután, ha már az anyagi kérdéseknél tartunk, felvetjük azt

a gondolatot is, hogy ott, ahol a nevelői utánpótlásban a legerősebb hiányok, a legaggasztóbb hiatusok jelentkeznek, ott speciális rendeltetésű ösztöndíjakat kellene kitűzni, illetőleg, amennyiben ez már folyamatban van, sűríteni kellene ezeket az ösztöndíjakat azokra a szakokra, ahol leginkább jelentkeznek a hiányok. Azt is felvetjük még, hogy a tanítói és tanári karoknak tagjai is katonai szolgálatot teljesítvén, jó volna a katonai szolgálatra való bevonulásokban valami olyan tervszerű ökonómiát megvalósítani, amely nem fenyegeti veszéllyel az egész intézet életét, hogy az intézetek ne legyenek annak kitéve, hogy fiatal tanári karuk lévén, esetleg olyan nagy számmal vonulnak be ugyanattól az intézettől katonai szolgálatra, hogy az intézetben a további tanítás munkája lehetetlenné válik.

Beszéltünk a kultuszminisztériumról, a nevelői rendről, mint a magyar kultúra munkájának faktorairól, beszéljünk most a következő tényezőről, az ifjúságról, a diákságról is! A nyolcosztályos iskola létesítésének egy nagyon érdekes tünetéről kell beszámolnunk, mégpedig arról, hogy ennek a VII., VIII. osztálynak növendékei számtalan helyen vagy beiratkoztak a nyilvános polgári iskolákba, vagy pedig magánúton fogtak hozzá a polgári iskolai tananyag elvégzéséhez. A polgári iskolák tanulójának létszámát annyira felduzzasztotta, szerintünk éppen ez az intézkedés, a nyolcosztályú elemi iskola létesítése, hogy információink szerint ebben az iskolaévben 6000-re rúg azoknak a növendékeknek száma, akiket nyilvános tanulóknak a polgári iskolákba nem lehetett felvenni, mert nem volt rá mód a tantermek megteltsége miatt. Így óriási módon megduzzadt a magántanulók, a magán vizsgázók száma a polgári iskolákban. Mi ebben örvendetes jelenséget látunk. Látjuk benne a magyar kultúrszomjnak jelentkezését, ami tulajdonképpen – ha egészségesen elégül ki – egyúttal a magyar kultúrszínvonalnak hatalmas emelkedését is fogja jelenteni.

Amikor diákságról, tanulóifjúságról beszélünk, akármilyen távoli, még elérhetetlen ideálnak látszik is most, a célokat mindig magasra kell tűzni akkor is, ha nem tudjuk mindig elérni. Felvetjük ezért annak a magyar közoktatásnak ideálját, amely minden tagozaton végig eltörli a tandíjat, amely nem kér pénzt azért, hogy valaki tanulhasson. Ennek a legsürgősebben esedékes fejezete szerintünk a tanítóképzés frontján kell, hogy jelentkezzen. A tanítóképzés ingyenessége egyrészt elvileg is szervesen kiegészítő része lenne a népoktatás ingyenességének, de másfelől sürgősen segítene a tanítóhiányon is. De ismételjük azt, hogy az egész vonalon való ingyenes oktatás elvileg hihetetlen nagy tőkebefektetést jelentene a nemzet egyeteme számára, mert szellemi erőben úgy megnövekednék az ország, hogy ennek az összes életterületeken az anyagi előnyei is jelentkeznének.

Sok szó esik a középiskolák és többek között a gimnáziumok reformjáról is. Ezt azzal kapcsolatban említtem, hogy a túlterhelés kérdéséről is sok szó esik. Véleményem szerint kétségtelen, hogy a mai diák előtt megnövekedett feladatok állnak, de viszont annyi típusú középiskola áll most rendelkezésre, hogy ha

minden diák, valamennyire középiskolába való diák a neki megfelelő iskolatípusban helyezkedik el, nem fenyegeti a túlterhelés. Biológiaiilag nem rosszabb a mai diák, mint mondjuk, a megelőző generációbéli. Azt hiszem, hogy a testnevelő szakemberek megerősítenek ebben a szakvéleményükkel. Azonban sok diák nem neki megfelelő iskolatípusban van, gimnáziumban küszködik, amikor annak valóban csak a kiválóak iskolájának kellene lenni, és nem megy esetleg gyakorlati vagy szakjellegű középiskolába, amikor pedig ott könnyen meg tudná állni a helyét. Aki oda sem való, az egyáltalán nem való középiskolába.

A tegnapi napon beszéltünk a jogi oktatás reformjáról. Olyan fejezete ez a közoktatásügynek, amely igen sokszor került már itt a törvényhozás házában is szőnyegre. Nem akarom megismételni a tegnapi mondottakat. A jogi oktatás egy esetleges bifurkatív³⁹ elágaztatásának gondolatát. Ehelyett inkább azt hangsúlyozom, hogy a komoly jogi oktatás megvalósítására sürgős szükség van. Sok a jogászunk és mégis kevés az igazi. Bizonyos fokig képmutató rendszer áll fenn, amely a papíron a legmagasabb követelményeket érvényesíti, és gyakorlatilag tulajdonképpen jogászok nem a mi nagy egyetemeken, fakultásainkon nőnek, hanem gyorstalpaló szemináriumokon, zugegyetemszerű berendezkedéseken.

Felemlítjük még az ipari középiskola és ipari szakiskola problémáját. Az ipari középiskolát megnyugtató iskolatípussá teszi szakszempontról az, hogy a szakminisztérium minden szempontot érvényesíthet, a maga felügyeletét akadálytalanul gyakoroltathatja. A tanterve nagyon megnyugtató képet ad szakszempontról is, hiszen a tanterv egyharmada közismereti anyag, egyharmada szaktárgy, egyharmada pedig tisztán gyakorlati képzés. Az ipari szakiskolák szempontját az teszi aggályossá, hogy a nemzetnek nemcsak szakemberekre van szüksége, hanem ugyanazon a magyar világnézeten egységesen nevelődő szakemberekre is. Ha ez valaha követelmény volt, akkor ma még inkább követelmény.

Csak egy mondattal említjük fel, hogy mennyire szükség lenne a kerületi, körzeti tanoncotthonokra. Ezek lehetővé tennék egyrészt a veszélybe kerülő tanoncutánpótlás megoldását és azt, hogy kicsiny faluból, kisebb mezővárosokból kikerülő tanoncok is nívós szakképzéshez jussanak. Egy mondatban összefoglalva: igen szeretnők, ha az ipari középiskolákat végzetek felkerülhetnének az utánpótlási nehézségekkel és hallgatóhiánnyal küszködő műegyetemre.

Megemlítünk még egy iskolatípust, a nép főiskolát. Hiába a falu számára minden gazdasági és szociális segély, ha magában, a falusi embernek a lelkében történt egy bizonyos törés, amely a faluhoz való kötöttségét eloldja, a falutól őt belsőleg elszakítja. Ha csak olyan nevelési hatásokat kap a falu, amelyek közvetlenül vagy közvetve a városból a városi szemlélet értékelődése szerint hatnak, amíg az újság, a film, a színpad, a rádió, a könyv elsősorban városi ízű, addig a

³⁹ kétfelé, két irányba (ágazó)

falu bajain gyökerében nem tudunk segíteni. Itt pótol hézagot és egészít ki a népfőiskolai munka. Ezen a ponton említjük meg azt, hogy ugyancsak mint a falu kultúráját közvetlenül munkáló nevelési faktornak, az iskolán kívüli népművelésnek a fontossága és súlya – különösen az országgyarapodások után – még inkább előtérbe nyomul, s ennek a fontosságnak és súlynak a költségvetési tételekben is nagyobb intenzitással és erővel kell jelentkeznie a jövőben.

Még a tankönyvkérdést említtem meg, t. Ház! Nagy diadala volt a magyar szellemi életnek, amikor sikerült elkötni a fölbujánzott ponyvairadalom tápláló ereit, de ezzel felkerült a másik kérdés: honnan vesszük, és megnyugtató módon biztosítani tudjuk-e az úgynevezett nemes ponyvát. Szeretnék már most a nemes ponyvának egy megvalósulási formájára rámutatni. Legyenek a magyar iskolai tankönyvek a nemes ponyvának első termékei, legyenek abban a tekintetben ilyenek, hogy kerüljenek fillérekbe (bár annyiba se kerülnének, de inkább kerüljenek fillérekbe), hogy ezen keresztül is lássák: érték van bennük, ezen kívül legyenek olyan könyvek, amelyeket nemcsak a gyermek, a tanuló, hanem a felnőtt is haszonnal, tudásvágygal és szomjúsággal tud forgatni. Mi tisztában vagyunk azzal, hogy nincs normáltankönyv, nincs »ideális tankönyv«, de a meglévőnél jobb mindig van. Bár ezután a tankönyvek ezzel a célkitűzéssel készülének!

Szerettem volna kitérni arra, hogy a vallás- és közoktatásügyi minisztérium vallási minisztérium is volt, töretlenül az volt, és szerettem volna higgadtan, nyugodtan és testvéri szívvel megemlíteni a reverzáliskérdést,⁴⁰ amely nemcsak felekezeti szempontból, hanem magyar szempontból a magyar fajta szempontjából is mégis csak felszínen tartásra és revízióra szorul. Az idő letelt, talán az appropriációnál⁴¹ még alkalmam lesz visszatérni rá.

Végül befejezésül még megemlítem a Nemzeti Múzeum növénytárának igényeit és kéréseit. Agrárországban fontos ez az intézmény is, és szeretném, ha ennek szükségleteit is kiemelné a jövő évi költségvetés.

T. Ház! A tárca munkaterülete a magyar lélek. Ez a szellem tükröződik a költségvetés vizében, és ha az új költségvetési év zsilipjei felhúzódnak ezek előtt az áldott vizek előtt, kívánom, hogy nyugodt és békés légkörben, a világégés és a világháború idején is végezze el a maga áldott munkáját.

Bizalommal a kultuszminiszter úr és a kultuszkormányzat iránt, a költségvetést elfogadom.

⁴⁰ Ha egy protestáns és egy katolikus egybekel, a katolikus félnek egy papírt kell aláírnia arról, hogy a gyerekeit saját vallása szerint kereszteli meg és neveli. A protestáns felfogás szerint a házasság nem szentség, ezért engedékenyebben viszonyultak a vegyes házasság ügyében, s a reverzálást a történelmi egyházak közötti együttműködés egyik akadályának tekintették.

⁴¹ a felhatalmazási vitában

A BELÜGYI TÁRCA KÖLTSÉGVETÉSE

*Az országgyűlés képviselőházának 337. ülése
1943. november 16-án, kedden.⁴²*

T. Ház! A belügyminisztérium a magyar állam vezetésének kiemelkedő fontos órhelye és munkahelye, helyrajzilag is kiemelkedő jelenlegi helyén, a Várnak közlekedési szempontból egyre nehezebben megközelíthető részén. Nemcsak az ott megforduló közönség számára jelent időt, költséget és fáradságot a Belügyminisztériumba járni, hanem az ott dolgozó, igen nagy munkát végző miniszteriális tisztviselői karnak is. A budapesti városrendezési tervekben tudomásom szerint állandóan szerepel egy a Duna-parton felépítendő miniszteriális negyed. Az a tiszteletteljes kérésünk, hogy ha erre eljön egyszer a kedvező idő és alkalom, méltóztassék akkor a Belügyminisztériumnak idevaló áthelyezésére gondolni.

T. Ház! Budapesti városrendezési kérdésről lévén szó, felemlítem azt az anomáliát, amely a budapesti utcanévtáblák körül tapasztalható. Igen sok utcasarkon a portálok elnyelték az utcanév-táblákat, máshol a túl magasra helyezett és sokszor beszennyeződött utcanév-táblák nem olvashatók, különösen nem olvashatók közvilágítási korlátozások vagy éppen' elsötétítés idején. Talán éppen ez a helyzet kellene, hogy megsürgesse azt a nagyon időszerű intézkedést, amellyel úgy, mint igen sok külföldi országban látható, más utcanév-megjelölési rendszerre kellenie áttérni. Az utcasarkokon álló oszlopokra szerelhető olyan táblákra van szükség, amelyeket különösebb fejforogtatás és szemmeresztgetés nélkül is könnyen meg lehet találni, amelyek egyúttal arra is alkalmasak, hogy az egy-egy utcátömbben lévő összes házszámokat a kezdő és a végpont megjelölésével feltüntessék.

Utcanevekről van szó. A belügyi kormányzat a névmagyarosítással kapcsolatban igen helyesen adott bizonyos direktívákat egyrészt tiltás, másrészt pedig ajánlás formájában a magyarosítás során felvehető nevek tekintetében. Én tanácsosnak látnám azt, hogy városaink, sőt falvaink elnevezésénél vagy elnevezések megváltoztatásánál is történjék bizonyos irányítás, vagy ha van, akkor még erősebb irányítás történjék. Mindig sajnálom, ha egy-egy régi, talán, többszázados, nem mindig túlságosan ünnepélyes hangzású, de éppen régi patinájánál fogva kedves utca nevet valamely hirtelen felkerült és vitatható értékű nagyság kedvéért a feledés homályába taszítanak. Az talán nem is kérdéses, hogy élő emberekről ne igen neveztesse el többé utcák. Nem tudom, van-e ilyen rendelkezés, de ha nincs, akkor kell ilyen rendelkezés.

⁴² Képviselőházi napló, XVII. k. 321–324.

T. Ház! Ezek után az aprólékos kérdések után rátérek a belügyi tárcának azokra a pontjaira, amelyek hozzám személy szerint a legközelebb állanak, és pedig a közegészségügyi és szociálpolitikával kapcsolatos kérdésekre.

Sokan megállapították már azt, hogy a magyar közegészségügy az elmúlt negyedszázadban óriási előrehaladást tett. Áll ez mind a szervezeti kiépítettség-re, mind a közegészségügy gyakorlatára. Szeretnénk, ha ennek az egyre tökéletesebbé váló munkának még hibátlanabbá tételére még egynéhány kiegészítő és betetőző intézkedés is történnék. Az egyik, amit itt szóvá teszünk az, hogy a községi körorvosokra már eddig is igen nagymérvű adminisztrációs terhelés hárult. Nagyon kíváncsi vagyok, hogy ezek az adminisztrációs terhek az ő nagy munkájuk érdekében csökkentessenek, legfőképpen pedig ne történjék meg az, hogy ezek az adminisztrációs terhek még inkább növekedjenek. Különösképpen nagy terhet rónak rájuk a társadalombiztosítással kapcsolatos intézkedések.

Ha a társadalombiztosításnál tartunk, itt is szeretnék néhány dolgot elmondani. Előtte szólott képviselőtársam nagy panaszlistát mondott el itt az OTI-ról. Jól tudjuk, hogy valóban vannak itt szóvá tehető panaszok, de ha valaki megpróbált csak egy kicsiny közösség, egy szűk körű szervezet élén állni, és annak ügyeit intézni, tapasztalhatta azt, hogy minden közösségi munka, minden szervezet vagy elvi konstrukciója miatt, de talán még inkább a munkát lebonyolító emberek különbözősége és részben vagy egészben való alkalmatlansága miatt igen sok zökkenővel kell, hogy dolgozzék. Mennyivel inkább állnak ezek a megállapítások olyan óriási munkavolumennel, a biztosított embereknek olyan óriási tömegével dolgozó szervezetre, mint amilyen az Országos Társadalombiztosító Intézet. Ha bajok vannak, akkor nem szabad, hogy az legyen a jelszó, hogy nosza, támadjuk az OTI-t, hanem, az, hogy elismerjük annak mérhetetlen nagy munkásságát, és azt aényt, hogy ha nem volna — amitől Isten őrizzen —, akkor most kellene feltétlenül megcsinálni, még ha rosszabbul is, mint ahogyan nyugalmasabb időkben a szociálpolitikai kormányzat megcsinálta. A hibák nem olyanok, hogy azokat ne lehetne orvosolni, mi pedig legyünk büszkéek arra, hogy ez a hatalmas, egészségjavító és a magyar egészségügy felett őrködő szervezet megvan.

Szóvá tette előtte szólott képviselőtársam az orvosok megélhetésével kapcsolatos panaszokat. Ezeket is sok részben jogosulttá teszi az egyre fokozódó nehézségű megélhetés. Azonban mutassunk rá a másik oldalra is, arra, hogy éppen belügyi kormányzatunk megértése igen nagymértékben orvosolta — hogy egyszer az orvosok is részesüljenek orvoslásban — orvosaink megélhetési panaszait.

T. Ház! Az egészségügyi kérdések között megkérjük a belügyminiszter urat arra, hogy amint majd az átmeneti gazdálkodás idején esedékes kiépítési program egyes pontjaira gondolnak, gondoljon majd a kórházak kiépítésére is. Ismerjük és helyeseljük az ő elvi felfogását, hogy annakidején, amikor az egészségügyi kiadások előteremtésének nehéz problémája előtt állott, választania kellett, hogy

melyik legyen a sürgősebb és fontosabb: a preventív egészségvédelem, vagy pedig az egészségügyi intézmények, tehát azok között a kórházak és klinikák építése. Jól tette, hogy az elsőt választotta. De bizonyos mértékig ez olyan circulus vitiosus,⁴³ amely még ebben az esetben sem hagyja háttérbe szorítani a kórházak kérdését, hiszen nagyon sokszor éppen az a prevenció, hogy fertőző betegek minél nagyobb, lehetőleg teljes számban az elkülönítést és gyógyulást szinte egyedül lehetőséggé tévő kórházi ápolást megkapják. De még ha különválasztjuk is a prevenciót a kórházi ápolástól, akkor is el kell hogy következzen az az idő, amikor ez az elhanyagolt ága a magyar közegészségügyi szolgáltatnak megkapja intézményekben és azok dotálásában is a megérdemelt súlyt és méltánylást.

A közegészségügyi kormányzat az elmúlt évek során államosította a tisztiorvosi és védőnői kart is. Talán egyetlen lépés van még hátra ennek a szervezetnek betetőzésétől, tudniillik a bábák államosítása. A magyar bábaképzés és a képzett anyagnak nívója tekintetében disztिंगválunk kell. Bábaképzésünk színvonala magas, ellenben a kiképzés alá kerülő anyag esik kifogás alá. Ez az anyag nem olyan, amilyenek kezeibe nyugodtan oda lehetne tenni azt a nagy kérdést, amelyet úgy nevezünk: a magyar anya, a magyar csecsemő, a magyar sarjadéknak, a magyar nemzettest utánpótlásának kérdése. Bizonyos, hogyha ez a rendezetlen közület az államosítás által megélhetésében, fizetésében egy bizonyos rendezésen átmenne, akkor az ezt az életpályát választó anyagnak színvonala is javulna.

Egyébként erről a helyről is köszönetet mondok, és megismétlem a többször elhangzott köszönetet a magyar közegészségügy nem csupán miniszteriális irányítójának, belügyminiszterünknek, hanem közvetlen vezetőjének, Johan Béla államtitkár úrnak is. Hálásak vagyunk nekik nem csupán a tett konkrét intézkedésekért, hanem azért is, hogy munkájuk nyomán az egész magyar közvéleményben történt egy rendkívül értékes átnevelődés. Probléma lett végre a magyar közvéleményben az, hogy a közegészségügy nem magánügy, nemcsak azoknak az ügye, akiket utolért a betegség, hanem a közegészségügy az egész nemzetnek közügye. Ezt a közszellembeli átfarmálódást, átalakulást mi is legalább olyan nagy eredménynek tekintjük, mint az intézményekben, törvényalkotásokban megnyilatkozó haladást és ezek együtt — közszellem, intézmény és az intézményeket létrehozó törvényalkotás — biztosítják majd a magyar közegészségügy további ígéretes fejlődését.

T. Ház! A szociálpolitikai kérdéscsoportra áttérve még visszatérek ehhez a kérdéshez azért, hogy megemlékezzem én is az orvoshiány kérdéséről, amelyet: egyes képviselőtársaink szóvá tettek. Sokat foglalkoztunk vele a bizottsági tárgyalások kapcsán is, én a bizottsági felszólalások közül hadd emeljek ki legalább egyet. Téglássy Béla képviselőtársunk hozott ott elő egy rendkívül érdekes ötletes

⁴³ kiúttalan okoskodás

indítványt, amely havi 300 pengő ösztöndíjak juttatásával kívánta elősegíteni azt, hogy talán éppen a szegény néprétegekből származó érettségizettek, akik arra hajlamot éreznek, jelentkezzenek az orvosi pályára. Egy ilyen ösztöndíj valóban lehetségessé teszi a tanulmányok elvégzését; ha ezek aláírnának egy olyan kötelező nyilatkozatot, hogy bizonyos ideig magukat esetleg éppen az állami közegészségügy szolgálatára bocsátják, akkor a képzési idő befejezése után száz-as rajok jelentkeznének évről-évre az orvoshiány pótlására, s ezzel az intézkedéssel nagymértékben enyhülne, vagy talán éppen meg is szűnnék az orvoshiány. Ezt a javaslatot erről a helyről is tisztelettel ajánljuk a belügyi kormányzat szíves figyelmébe.

A szociálpolitikai kérdések csoportjából legelsősorban és főleg az Oncsával szeretnénk foglalkozni. Az Oncsa minden tekintetben mintaintézményként szerepel. Jólesik megállapítani, hogy annak is mutatkozik. A miniszterelnök úr kassai tartózkodása során az ottani Oncsa-telep felavatásán elmondott beszédekéből s az azokkal foglalkozó hírlapi tudósításokból az ország közvéleménye megint nagymértékben ráfigyelhetett azokra az értékes eredményekre, amelyet az Oncsa létrehozott. Bár többször volt már szó ezekről az eredményekről, egyetértek Donáth György t. képviselőtársammal abban, hogy történik ma már sok minden ezen a magyar földön, amit mi magunk sem ismerünk és méltatunk eléggé, pedig nemcsak nekünk kellene ezeket ismernünk, hanem azoknak is, akik a magyar problémákkal szemben közönyös vagy ellenséges beállítottságot éreznek.

A kassai rádió újra világáá röpítette azokat a figyelemreméltó adatokat, hogy az Oncsa működésének csak első két esztendejében 84.000 magyar családot részesített nagyobb, jelentékenyebb egyéni juttatásban, s hogy az árvizes házak helyrehozatalával együtt 20.000 magyar házat épített fel. Ezzel nem csupán a nagymértékű magyar lakáshiányon segített, nem csupán csak építészeti stílusnevelést adott ennek az országnak, és azzal a lakásépítési higiéniaiával, amelyet az Oncsa képvisel, nem csupán csak a közegészségügyi nevelést szolgálta, amint arról Kosuth Pál képviselőtársam is megemlékezett, hanem olyan munkát is végez, amely ma sem állt meg. Amikor minden építkezést beszüntetéssel fenyeget az érthető anyagihiány, jól esik látni az Oncsa-telepek további emelkedését és munkába vételét. Itt említjük meg, hogy különösen a Felvidéken még inkább megvan a lehetőség arra, hogy bizonyos típus szerint tervezett és talán a típusgyártás előnyeit felhasználó alkatrészgyártással készülő Oncsa-faházak építtessenek, annál is inkább, mert a helyszínen történő vagy legalább is az erdővidékek közelében történő Oncsa-házépítések így nem igényelnék azt az anyagot, amely házépítésknél elsősorban nélkülözött, fel nem található és igénybe nem vehető.

T. Ház! Az Oncsa igen nagy szolgálatot végzett a telepítés kérdésében is; sokképpen beváltak azok a telepítési akciók, amelyek az Oncsa égisze alatt mehettek eddig végbe. Különösképpen fontos volna, hogy ez az egészséges lendület és

egészséges megoldani tudás érvényesüljön annál a nagy telepítési feladatnál is, amely a magyarságra vár akkor, amikor a székelység természetes irányba való kirajzását kell elősegítenie. Ma a Székelyföld százezer főnyi emberfelesleggel rendelkezik, ami megterhelést jelent a megélhetés szempontjából. Megírták a szakemberek azt is, hogy az elmúlt 60 esztendőben körülbelül 140.000 ember ment el a Székelyföldről, vándorolt el néha a magyar határon kívülre, de még akkor is, ha a magyar határokon belül maradt, félő, hogy sok esetben a városi ipari proletariátus számát szaporította. A természetes irányokba való kirajzás elősegítése éppen az utóbbitól kímélné meg ezt a nagyon értékes réteget. Én nagyon szeretném, ha ennek a kérdésnek a megoldásánál ez a remek Oncsa-szervezet és Oncsa-szellem megkapná a maga munkaporcióját. [...]

Szeretnék még a panaszlistából is — amely, hála Istennek, elég rövid — egyet-mást megemlíteni. Arról panaszkodnak a vidéki közjóléti szövetkezetek, hogy némelykor egymást keresztező intézkedéseket kapnak, amelyeket éppen ezért nehéz vagy egyenesen lehetetlen végrehajtani. Azután sajnáljuk azt, hogy az Oncsa állatszolgáltató akciója bizonyos mértékig megakadt. Az a szervezet, amely korábbi években 25.000 nagyobb állatot, tehenet és sertést tudott a kisemberek kezére adni, és ezzel őket szinte lábra is állította, jó volna, ha még a nehézségek ellenére is, még ha csökkent mértékben is, folytatná ezt az akciót, különösen akkor, amikor egyéb, a helyzetünkől kifolyó tények miatt az országot egy eléggé veszélyes depekoráció⁴⁴ fenyegeti, állatállományunk végzetes kiapadása.

T. Ház! Az Oncsa szíve, amely a vért a tápláló erekbe hajtja, egészséges. Ha a hajszálerekben mégis vannak vérkeringési zavarok, hisszük hogy ezen könnyen lehet segíteni és ezt a segítséget a szívkamráktól szeretettel kérjük.

Az ország közvéleménye, amely hallott már ennek bejelentéséről, feszülten várja a mezőgazdasági gyermeknevelési pótlék bevezetését. A magyar szociálpolitika hatalmas, új nagy alkotásaképpen várjuk. Hiszen körülbelül negyedmillió magyar gyermek, szegény gyermek sorsát érinti. Ebben az országban sokan vannak olyanok, akiknek nem jutott a magyar földből. Nem is biztos, hogy éppen a mai időkben egyhamar juttatni is lehetett ebből a magyar földből. A föld azonban a magyar nemzeti vagyonnak csak egyik, de nem egyetlen formája. Ha éppen a legszegényebb emberek, akik számára a nagy család egyúttal fokozott megélhetési gondot jelent, gyermeknevelési segély formájában rendszeresen részesülnek segélyben, akkor őket ez a segélyezés a magyar nemzeti jövedelem részeseivé teszi, és fokozottabb mértékben köti éppen ezeket a kicsi egzisztenciákat az összmagyarság testéhez, a nemzet egyeteméhez; pedig éppen őket igyekszik onnan leválasztani minden szélsőséges propaganda és nemzetet gyöngítő törekvés.

⁴⁴ a marhalétszám fogyása

T. Ház! Örömmel üdvözlünk annak a rendeletnek megjelenését is, amely lehetővé teszi, hogy az Oncsa támogassa a kategóriájába eső, tehát a mezőgazdasági eredetű és megélhetésében veszélyeztetett népesség fiainak a felsőbb iskolákban való tovább tanítását. Annak bizonyítására, hogy milyen szükség volt arra az ösztöndíj rendeletre, szeretném felsorolni, hogy az Oncsa által érintett kategóriákból mennyi volt eddig a főiskolán tanulók száma. Öt évvel ezelőtti adatahoz fértem hozzá. Az 1937/38. iskolai évben a mezőgazdasági munkás- és cselédkategóriából százezer lélekre 18 főiskolás esett, a kisbirtokos-kategóriából százezer lélekre 139, ezzel szemben például a közszerződési altszerek kategóriájából százezer lélekre 387. Ez esetben tehát háromszor annyi, mint a kisbirtokosokra, és csaknem harmincszor annyi, mint a mezőgazdasági cselédekre és napszámosokra.

Pedig hogy mennyi érték rejtőzik itt is, azt megmutatták az eddigi tehetségkutató akciók. Éppen ezeknek a kategóriáknak néha már csak azért is lehetetlen volt, hogy rágondoljanak a főiskolás fokon való iskoláztatásra, mert nem csupán szegények, hanem ők esnek legmesszebb földrajzilag, topográfiaiilag is egyetemi városainktól. Úgyhogy ez az ösztöndíjrendelet olyan hiányon segít, amely meglehetősen kiáltó volt, és olyan értékek beépülését teszi lehetővé a magyar szellemi életbe, amelyek eddig onnan nagyon is hiányoztak.

T. Ház! Amikor a belügyi kormányzat az Oncsán keresztül a telepítés ügyét is szolgálja, további, még pedig elég sürgős feladat lesz, hogy a törvényhozás rendezze a létesített telepesbirtokok öröklésének kérdését. Mert ha ez meg nem történik, akkor félok, hogy a telepes család, illetőleg annak leszármazottai talán már a következő generációban egykézni fognak. Az egyke kérdése, ha máshonnan nem, de erről az oldalról aktuális, de aktuálisabb teszi ezt sok minden. Eddig szinte minden a tárcával kapcsolatos felszólalásomban igyekeztem ráterelni erre a kérdésre a magyar törvényhozás' figyelmét. Szeretném most is ezt tenni, több súllyal, mint amennyi súly az erről elmondható szavak mennyiségére, sőt mi- nőségére is esik. A minősítést a probléma nagysága végzi el, és én nem tehetek mást, mint hogy ennek a fontosságát és sürgősségét itt is kiáltó szóval hirdetem.

T. Ház! Időm lejárt. Az ellenzék igen t. képviselői közül egyik-másik támadta a belügyi tárcát, mert azon keresetül a rendszert akarta és vélte támadni. A belügy nem csupán a rendszer kérdése, hanem a rendnek kérdése is, és félok, hogy aki a Belügyminisztérium és a belügyi államvezetés rendszerét akarja gyöngíteni, az a magyar rendet is gyöngítheti ezen keresztül. Én a belügyi kormányzatunkat, mint a magyar rend, a magyar nyugalom, a magyar népi élet és dolgozni tudás lehetségessé tételének tényezőjét, amely iránt bizalommal viseltetem, a tárca költségvetésének elfogadásával is támogatandónak tartom, és ezért a költségvetést elfogadom.

A KULTUSZTÁRCA KÖLTSÉGVETÉSÉRŐL

*Az országgyűlés képviselőházának 338. ülése
1943. évi november 17-én, szerdán⁴⁵*

Tisztelt Ház! A legszínvonalasabb költségvetési vita sem igen tudna már változtatni a költségvetés számain, összegein a legközelebbi években, legfeljebb a távolabbi jövőben. A kultusztárca költségvetése egymaga anyagi vonatkozásban olyan ruha, amely kiszabott, elkészült és legalább egy esztendeig úgy kell vele beérnünk, ahogyan van. De természetesen nem lényegtelen, hogy milyen azért ez a ruha. Gyenge és vékony köntösben fázik a legvérbővebb kultúrpolitika is. De viszont nem ez a lényeg. Itt sem a ruha teszi a kultusztárcát, hanem a lélek, az, hogy milyen szándékai, intenciói, lehetőségei, folytatást igénylő kezdetei vagy éppen minden támogatást megérdemlő törekvései, úttörései vannak. Az életnek és különösen a mi magyar életünknek mindig többel tartozunk, mint amennyit anyagi erőink szerint tehetünk. A kultúra és a vallás a nemzet életének a gyökeréhez nyúl. Ennek szolgálata folytán és csak ennek szolgálata folytán a kultusz-kormányzat dajkája, orvosa és tanítója az egész nemzetnek. A körültekintő, nagyvonalú, a nemzet lelkiségével és alapvető adottságaival számoló higgadt és mégis bátor s határozott vonalvezetés fokozottabban kötelezi a mi kultúrpolitikánkat ma, mint máskor, ma, éppen a nagy erőpróbák és változások idején. Nyilvánvalóak ezek a nagy irányvonalak: kereszténység, magyarság és népiség. Általában minden kornak két programja van: egy romboló és egy építő. Minden kor néha kevesebb, néha több heveséssel igyekszik eltávolítani az előző kor más irányú programjait, és helyükön felépíteni a maga lelkiségéből fakadó újat. Rombolja minden kor igen sokszor nem csupán a helytelent, hanem a jót is, és építi néha nemcsak a helyeset, hanem a károsat is.

Érdekes lenne ebből a szempontból a magyar kultúrpolitika történetét áttekinteni. Vajon nem ment-e veszendőbe éppen a sajátos magyar értékek leltárai-ból a múltban sok olyan, ami pedig kár lenne, ha elveszett volna? És vajon a nem mindig előnyünkre átvett hatásoknak nem a legmeddőbb maradványait hurcoljuk-e tehetetelképpen még mindig magunkkal? Feladatunk azonban nem az, hogy ezt a vizsgálatot elvégezzük, hanem csupán az, hogy szellemiségünk és kultúrpolitikánk nagy irányvonalainak vezetésével vizsgáljuk, ha nem is szellemi életünk egészét, de néhány fontos parcelláját.

⁴⁵ Képviselőházi napló, XVII. k. 360–363.

Őszinte bizalommal nézünk a közoktatási tanács működése elé. Kérjük és várjuk tőle, hogy oldjon meg sok fontos kultúrpolitikai kérdést. Hogy nevén is nevezzünk ezek közül egynehányat: oldja meg az egyre elkerülhetlenebb tanterv- és tankönyvrevíziót, és szüntesse meg a teljesen üzleti alapon álló tankönyvkiadást.

A nevelők mind népiskolai, mind középiskolai fokon sűrűn panaszoznak, hogy a felügyelet nem elsősorban tanácsadást, útmutatást és ösztönzést jelent, hanem ellenőrzést, sőt, sajnálatos, de meg kell említenem, hogy épp a tanítókból lett körzeti iskolafelügyelőkkel kapcsolatban hangzik el a panasz, hogy az ő munkájuk merőben csak hibakeresés. Jól tudjuk, hogy nem ez a modern iskolafelügyelet központi célja. Hadd essék a központi tanfelügyelői értekezleteken erre a szempontra még erősebb hangsúly, hogy a tanító, a nevelő, a felügyelet szempontjából ne csupán munkás, hanem munkatárs legyen. Ha a kultuszminiszter úr vállalta munkatársnak az egyszerű falusi magyar tanítót, akkor a körzeti iskolafelügyelő és a tanfelügyelő, aki nem tud erre az elvi magaslatra felemelkedni, megérett a mielőbbi lecserélésre. A miniszter úrtól azt kérjük, hogy azt a 100.000 pengő többletet, amely a II. cím 3. rovatában emelkedésként jelentkezik, fordítsa a körzeti felügyelők úti átalányának emelésére, hiszen e látogatásaik során végzett önfeláldozó munkájukért ma igazán csak filléreket kapnak.

Elvi síkon azt tesszük tisztelettel szóvá, nem lehetne-e újra megkísérelni – ami, úgy tudom, már kísérlet tárgya volt – az egész tanári státus összeolvasztását, vagy talán még inkább az egész nevelői rendnek ugyanolyan külön státussá emelését, mint amilyen a bírói és a katonatiszti hivatás külön státusa. Idő hiányában itt teszem röviden szóvá azt az egész magyar ifjúsági nevelés szempontjából nagyon jelentős kérdést, amely a leány leventemozgalomnak egyelőre önkéntes szervezet formájában való megindulásával függ össze. Eddig is sokat panaszkodtunk arról, hogy hiábavaló az az ifjúsági nevelőmunka, amely bizonyos módszerek és korok tekintetében csak a fiú ifjúságra alapozódik. Olyan ez, mintha az egyik szárnyat lekötve akarnók tartani, félszárnyal akarnánk repülni. Ezért tekintjük nagyjelentőségűnek e munka megindulását, és ezért osztozunk azon kíváncsisággal, hogy ez a nagyjelentőségű munka is megkapja a maga külön státusát.

A III. címmel nemcsak annak az óhajnak adunk kifejezést, hogy az egyetemi ifjúság ne csupán anyagi, értelmi, de lelki oldalról is hangsúlyozottabb nevelést kapjon, hanem annak a konkrétumnak is, hogy az egyetemi ifjúság lelki gondozására minél nagyobb számú egyetemi lelkészi kar szerveztessék. A szakképzés a lelki egyensúlyában higgadt, jellemében szilárd ifjúságnál a leghatásosabb és leggyümölcsözőbb. A misszió- és szórványlelkészség további szaporítása és e

lelkészségnek kongruával,⁴⁶ korpótlékkal és családi pótlékkal való ellátása olyan fontos érdek, amely nem szorul bővebb magyarázatra vagy indoklásra.

A t. vallásügyi miniszter úrtól bizalommal kérjük a felekezeti béke feletti fokozott őrködést. A magyar életnek a felekezeti béke éppolyan drága, kiemelkedő értéke, mint a nemzetiségekkel való megértés. Az egyik – ez utóbbi – azért nagy érték, mert kialakult s történetivé lett adottság az, hogy itt, a Kárpát-medencében harmonikusan éljünk együtt nemzetiségeinkkel. A másik fontos érdek a felekezeti béke, mert ugyancsak kialakult és történetivé lett adottság az, hogy békés együttműködésben éljünk együtt mi, keresztyén felekezetek. Sőt, ha végzetes hiba a nemzetiségi meg-nem-értés, mert magyart és nemzetiséget állít egymással szembe, talán egy fokkal még végzetesebb hiba a felekezeti ellentét, amely magyart és magyart állít szembe egymással. Magas állású vezetők nagyjelentőségű megnyilatkozásai ebben a tekintetben nagyon megnyugtatók, dicsérendők, azonban ezzel szemben – ritkán és szórványosan – alárendelt közegek túlkapásai ellentétben állanak e nyilatkozatokkal. Ez alárendelt közegek működésének helyes mederbe terelését és ilyenben való megtartását kérem.

A művészeti célok támogatásával kapcsolatban a következőket szeretném szóvá tenni. Az öncélú, l'art pour l'art felfogású művészetnek örvendetes átfogalmazása és átalakulása történt, és ebben művészeti kultúránk szerencsés fejlődését látjuk. Művészetpolitikának csak egy jelszava lehet: nemzetinek maradni és a nemzetben maradni. Örömmel hallottuk a miniszter úrnak ezt a tételt kidomborító elvi megnyilatkozásait, és örömmel láttuk, amikor megjelent a magyar művészeti és tudományos kultúra őrhelyein, szinte mindig ott, ahol a legnagyobb szükség volt rá, ahol a magyar kultúra egy-egy pillérét kellett erősíteni, vagy éppen újonnan alapozni.

Itt említjük meg azt, hogy szükségesnek tartanánk, hogy a miniszter úrnak különböző alkalmakkor elmondott beszédei könyv alakban is megjelenjenek. Nemcsak azért, mert megkaptuk ezt nagynevű elődjétől is, és sokszor jó ezt a könyvet fellapozni és egy-egy axiomatikus igazságú tételnek benne utána olvasni, hanem azért is, mert éppen a miniszter úrnak az elmúlt esztendő folyamán elhangzott beszédeit sok tekintetben alapvető jelentőségűeknek tartjuk. A magyar szellemi életnek bizonyos tekintetben szerencsés, talán néha kritizálható természete az, hogy minisztereik beszédeit néha a belső érték arányával egybe nem függően is szükségképpen idézni, forgatni kell, különösen ünnepies alkalmakkor. Jól esik elmondani, hogy ezek a beszédek igenis, megérdemlik, hogy idéztessenek, s mennél több fülhöz és mentől több szemhez jussanak el.

Igen szerencsésnek és példamutatónak tartjuk a felsőbalogi művésztelep létesítésével kapcsolatos elgondolást. Ezzel már Hokky Károly igen t. képviselőtár-

⁴⁶ a lelkésznek jövedelem kiegészítésül folyósított államsegéllyel

sam is foglalkozott. Az általa elmondottakhoz legfeljebb azt tennénk hozzá, hogy az ősmagyar milió mellett és a festői vidék mellett nagy jelentősége lenne egy ilyen művésztelepnek ifjú festőművészeinkre azért is, mert ott maga a környezet is megőrzi őket az enyhén szólva túlzott elbohémósodástól. Megfelelő vezetéssel a régi magyar kerámiaművészetnek új reneszánszát lehetne elindítani a régi magyar gömöri kerámia művészi elemeinek felkutatásával és felhasználásával. Kíváncsún tartjuk, hogy a képzőművészeti főiskola ifjú rajztanárjelöltjei az abszolutórium után első évüket egyenesen kötelezően itt töltsék, ez az év gyakorlóidejükbe is számíttassék be, és ennek az időnek az indításaival menjenek azután ki tanítani.

Rágondolva a miniszter úrnak a Zeneművészeti Főiskola megnyitása alkalmával mondott beszédére, szeretnők annak intencióit is mennél előbb és mennél gyökeresebben megvalósulva látni.

T. Ház! A felsőbalogi képzőművészeti telep mellett szeretnők, ha megszületnének a zeneművészeti „felsőbalogok” is. A Bartók és Kodály által megkezdett munka teljességre vitelére van szükség.

Egy Kodály-tanítványnak a miniszter úr zeneakadémiai beszédére felépített elgondolásáról szeretnék most szólni: népzene kutató intézetek, illetve állomások felállításának a tervéről. Az ilyen intézet a népdal- és népzene kincs teljes felkutatásával, feldolgozásával és terjesztésével egész zenei műveltségünknek döntően más képet adna, és különösen a zenei folklór gyümölcsoztatásával hazánknek világviszonylatban így is jelentékeny súlyát és hírnevét egyenesen az első vonalba emelné. Szeretnők, ha az első kísérleti állomás megszületését, ennek bizonyosra vett eredményei alapján az országos hálózat későbbi kiépítését lehetővé tenné a kultuszminiszter úr annak a memorandumnak az alapján, amelynek egy példányát tisztelettel letesszük a Ház asztalára, hogy képviselőtársaink esetleg most is belepillanthassanak, és úgy kerüljön az a miniszter úr kezeihez.

T. Ház! A magyar zenei nevelés fontos eseményeképpen könyvelünk el egy könyvet, a Kodály Zoltán szerkesztésében, az Országos Köznevelési Tanács kiadásában megjelent iskolai énekgyűjtemény első részét. Jóval több ez, mint amennyit egy évvel ezelőtt a bizottságokban és ezen a helyen is kívántunk. A kért 50-60 magyar dal helyett kereken 300 ének és dal vár benne arra, hogy szárnyra keljen a magyar gyermekek százezreinek ajakán, és visszhangot verjen egy egész ország millióinak lelkében.

Ugyancsak nem szólhatunk másképpen, mint elismeréssel arról a pályázatról, amelyet a miniszter úr a magyar szépségideál megfogalmazására írt ki.

A tudományos célok támogatásával kapcsolatban a műemlékvédelem fontosságára hívjuk fel a miniszter úr figyelmét. Nemcsak a múlt művészi értékű emlékeit kell őrizni és konzerválni, hanem mindazt, ami a magyar múltat jelzi, állítja, dokumentálja, még akkor is, ha nem tapad hozzá kiemelkedő történeti

esemény dicsősége, vagy ha nem ékeskedik művészi külsőben. A magyar műemlékeknek megvannak a várak és katedrálisok mellett a névtelen hősei is. Egy régi építési módot megőrző falusi ház – talán úgy rakták meg újra, meg újra, tatárdúlás és törökpusztítás után paticsból, sárból, vályogból, mint a fecske a rossz gyermekek által levert fészket újra meg újra megrakja – mégis nagy érték, vagy talán éppen ezért nagy érték. Nemzettudat nincs történeti tudat nélkül, történeti tudat pedig nem lehet anélkül, hogy a falu tudja, hogy ő is ezeréves, és azért lehet ez az ország ezeréves és nézhet elébe új ezredévnek, mert a falu ezeréves. Újra felvetjük a „magyar Skanzen” többször emlegetett gondolatát. A múzeumok létesítését akadályozhatja az épülethiány, az építkezési anyagihiány, a magyar szabadtéri néprajzi telep és múzeum létesítését azonban nem, sőt nem akadályozzák ezek a szempontok a falumúzeumok létesítését sem.

A levéltárak tekintetében van továbbá sürgős és átfogó intézkedésekre szükség. Sok olyan magán, családi és egyházi levéltár van, amelyből a múlt sok tanulságos, mai problémákban is perdöntő bizonyosságait tárhatja fel egy friss és tetterős kutatógárda. El ne kallódjanak és feltárhatók legyenek ezek az értékek.

Hogy idő szűkében említetlenül ne maradjanak az idevágó problémák, a 14. címre ugrunk át, a népművelési kérdésre.

T. Ház! A népművelési költségvetési tétel az emelkedés ellenére még viszonylagosan is igen alacsony összegű. A népművelési munkának nem csupán csak aránya, hanem feladat- és problémakörei is jelentékenyen megnöttek. Például a miniszter úr nagyon helyesen kezdeményezte a népi játékok összegyűjtését és feldolgozását. Játékból épül fel tulajdonképpen az igazi élet. Minden társadalmi formának, szervezetnek, tevékenységnek primitív alakja ott él a játszó gyermek lelkében. A játékszabály betartása már a törvény tiszteletére való nevelés, és a játékszabályt szívesen betartja a gyermek, – bár olyan szívesen tartaná be a felnőtt a törvényt – a gyermek nem játszik együtt a csalóval, aki megsérti a játékszabályt, a játéktörvényt. Szeretnék itt rámutatni bábjátékkultúránk fontosságára is.

Azután itt van a népfőiskolának a problémája. Túlzás nélkül merjük állítani, t. Ház, hogy századunk, illetve a népfőiskolával kapcsolatban külföldön a múlt század második fele új pedagógiát két ponton hozott: a cserkészetben és a népfőiskolában. Legjobb eredményeiben például éppen a cserkészetre épült az egész magyar ifjúságot is legegyetemesebben átfogó leventemunka. A népfőiskola az élő szónak az életbe lépő falusi ifjú testére-lelkére szabott új iskolája. Eddigi fejlődésében gyökeresen, sajátosan magyarnak bizonyult. Népfőiskola után kiált a jelen és a jövő sok magyar feladata és kötelezettsége. Segítsen a miniszter úr, hogy ez a munka is tovább segíthessen és tovább építhessen.

Népművelődési probléma, amelyet Hokky Károly t. képviselőtársam is szóvá tett, a falusi kultúrházak kérdése. Szeretném ezeket inkább művelődésházaknak, a magyar művelődés házainak nevezni. A művelődésházak tekinte-

tében se egykézzünk; Budapesten is többre van szükség, mint egyre, de kellene ebből a legkisebb faluban is. Az ezután épülő nép- és kultúrházak a népművelési szempontok szélesebb méltánylásával épüljenek és szereltesse fel!

A népművelés területén szeretnénk azt is felemlíteni, hogy a tanítók és a népművelés egyéb munkálói, mint népművelési előadók, néha egy-egy egész évad munkájáért 12-14-16 pengő tiszteletdíjban részesülnek. Mi arra kérnénk a miniszter urat, hogy ezek helyett az igen csekély tiszteletdíjak helyett inkább adjon a kultuskormányzat az ő számukra egy-egy magyar könyvet, jó magyar könyvet szépirodalmunk java terméséből, vagy egy szép történeti munkát, vagy esetleg éppen a falusi munkások számára egy-egy lexikont, amelynek adatait ők a kulturális centrumoktól való elzártságukban a legeredményesebben tudják felhasználni. Ha még egy felelős kultúrvezető autogramját vagy ajánló sorait is kapják ezekbe a könyvekbe, akkor az ilyen könyv sokkal szebb és ösztönzőbb jutalmuk lesz, mint ez a vitatható értékű pénzösszeg.

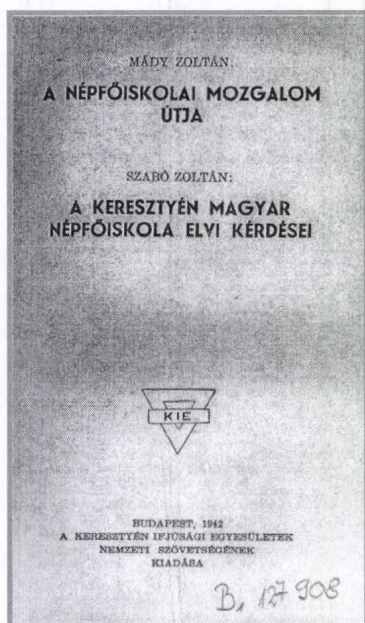
T. Ház! A népművelés címe alatt említjük a nép megismerésében való művelődés kötelezettségét, is. A hungarológia feladatköréből a legsürgősebb lenne a magyar és nemzetiségi vidékek lakosságának lelki típus, személyiségi típus szerinti felmérése. Mintegy a magyarországi népesség lelki kataszterének, lelki térképének elkészítésére van szükség. Az államvezetés minden munkásának szüksége lenne egy ilyen megbízható, módszeres, rendszeres tudományos munka eredményeképpen létrejövő lelki térképre. Bárki kerül az ország bármelyik vidékére, mint állami hivatalnok, mint népnevelő egy ilyen előzetesen elvégzett és megbízható munka alapján kellene már ismernie az ottani nép karakterét, a vele való bánásmódnak ebből adódó követelményeit. Szűnjék meg az a babona, hogy az orvosláshoz és a népismerethez mindenki ért. A módszeres szakismeret hiánya egyiknél és a másiknál is csak kártékony kuruzslás.

A diákjóléti kérdések közül csak egyet teszünk szóvá, de ez nagyon égető: diákságunk szállásviszonyait. Internátusok sokaságára van szükség minden vonalon. Ezt elmondották már az előttem szólók is. Tanyai internátusok, tanoncotthonok, középiskolai tanulóotthonok szaporítására van szükség, de a legnehezebb helyzetben talán éppen a fővárosban tanuló, vidékről származó ifjúságunk van. Légmentális pincékben, nyilvános óvóhelyeken lappangtak tudomásom szerint sokan, míg onnan el nem távolították őket, és akkor nem egy esetben kénytelenek voltak hazamenni, mert egy ágyrajárási helyet sem tudtak a fővárosban kapni. Felvetjük, hogy komoly vendégforgalmat nem szolgáló, dicsekvésünkre egyébként sem való, utcákat és városnegyedeket is rossz hírűvé tevő egynéhány garniszállót kellene legalább átalakítani diákotthonná.

T. Ház! Időnk lejáróban van, de gereblyénk alól legalább még egy-két dolgot szeretnénk előadni. Az egyik az, hogy nagyon hasznosnak tartjuk, hogy megjelent a 8500-as rendelet, amely a diákegyesületeknek legalább bizonyos

szabályozását jelenti. Megért ez a helyzet a jótékony belenyúlásra. De ne essék zokon, ha felemlítem, hogy összefér-e ezzel a rendelettel, vagy ha forma szerint nem is ütköznék ebbe a rendeletbe, összefér-e egy magas kultúrát jelentő egyetemi város nevével, annak főiskolásaival, hogy az „öregdiák” nevet ezek az egyébként nagyon rokonszenves, tehetséges – mondjuk – ifjak a szórakoztató iparban, a bár- és dzsesszkultúra szomszédságában vagy éppen területén szerepeltetik. Nem kívánjuk kedvverítő, sok tetszéssel fogadott és kísért munkájukat korlátozni, csak kérdezzük, nem csinálhatnák-e ezt is más néven? Nekünk is vannak éneklő és muzsikáló diákjaink, de azok a falut járják a magyar dal és a magyar kultúra szolgálatában.

T. Ház! Kiindulási gondolatunkhoz térünk vissza. A legbőkezűbb költségvetés is mindig kicsiny, és ennél a tárcánál különösen kicsiny, sohasem fér bele a mindenkori magyar kultúrpolitika. Nem is szabad, hogy beleférjen. Új meg új célkitűzéseivel, eszményeivel mindig nagyobb kell, hogy legyen a kultúrpolitika a tárcánál, de tudni kell a szűk költségvetés keretei között is dolgozni. Ha rövid a költségvetésed, toldd meg egy lélekkel, egy felelős, hívő lélekkel. Ennek jóleső biztosítékát látom a miniszter úrban és egész kultuskormányzatunkban, ezért a tárca költségvetését magam és pártom nevében elfogadom.

A KÜLÜGYI TÁRCA KÖLTSÉGVETÉSE

*Az országgyűlés képviselőházának 345. ülése
1943. november 26-án, pénteken.*⁴⁷

T. Ház! A magyar lét értelmének keresésénél még a magyar misszió legön-célúbb megfogalmazásában is találunk egy bizonyos kifelé való fordulást. Erre nagyon szép bizonyosság volt Makray képviselőtársam imént elhangzott értékes beszéde is. Egy sajátos magyar hivatástudat Duna-Tisza-közi örökségünk átvétele óta eltelt ezer év alatt mindig túltekintett határainkon. Nem a hódítani vágyás imperializmusával, hanem a használás, az együtt munkálkodni akarás lel-kületével. Úgy vélem, hogy nem tévedek, ha annak a felfogásomnak adok kife-jezést, hogy e mások felé fordulás egyik meghatározó vonásképpen mutatható ki a mi külügyi szolgálatunk történetében is. Éppen ezért a tragikus magyar sors egyik legtragikusabb vonása a megértéshiány, a félreismerés, problémáink odakint való nem ismerése. És történelmi katasztrófáink helyhez rögzítő színte-rein, Mohi, Mohács, Nagymajtény, Világos, Trianon végzetes nevein túl van egy olyan mező, amelyen a legtöbbet vérzett, vesztett, szenvedett a magyar test és a magyar lélek egyaránt: a meg-nem-értés pusztája ez. Ezért van az, hogy a ma-gyar lélek a szeretet és hála szinte áradó megnyilatkozásaival fordult mindig ar-ra, ahonnan ennek a megértésnek, igazságos méltánylásnak legalább a jeleit vagy halvány bizonyítékait látta. Nem csupán csak a nagy magyar igazságta-lanságokat részben jóvá tevő, nehéz órákban nekünk segédkezet nyújtó nagy történelmi alakokra múltból [...], de kiáradt a magyar szív szeretete azokra az emberekre is, akik nem voltak ugyan államvezetők, de megéreztek azt, hogy a magyar egy szeretetre, megértésre, segítségre érdemes nép. Körülölelte a magyar lélek Romanelli ezredes⁴⁸, Pedlow kapitány⁴⁹ és Rothermere lord⁵⁰ alakját is.

Schopenhauer általában a tévedésekre mondja, hogy azok ellen mindenkor a legnagyobbak küzdöttek és csak az lett az emberiség köztulajdonává, amit ezek a nagyszerű emberek a tévedésektől el tudtak ragadni. Ez a megállapítás

⁴⁷ Képviselőházi napló, XVIII. k. 294–297.

⁴⁸ *Guido Romanelli* (1876–1973) olasz alezredes, aki szembeszállt a Tanácsköztársasággal és magyarországi humanitárius tevékenységéről volt ismert a két világháború közötti időszakban.

⁴⁹ *James Pedlow* (1865–?) amerikai kapitány, emberbarát. Az I. világháború alatt a Vöröskeresztet szolgálta. 1920-tól kezdve éveken át igen sok szeretetadományt hozott hazánknak az amerikai magyaroktól és jóté-konyossági szervektől.

⁵⁰ *Sidney Harold Harmsworth Rothermere* első vikomtja, brit sajtómágnás és politikus (1868–1940), a magyar revíziós törekvések támogatója.

áll a magyarság történetére is, mindazokra a tévítéletekre, amelyek a magyarsággal kapcsolatosak. Történelmünk nagyjai, státusférfiaink legkiválóbbjai küzdöttek a magyarsághoz tapadó ferdítések, rágalmak és felismerések ellen, és még mindig olyan kevés az, amit el tudtak innen ragadni, és az emberiség közkincsévé tudtak tenni. Ezért a konkrét diplomáciai célok mellett külügyi szolgálatunknak ma is egyik legalapvetőbb feladata a külföld helyes tájékoztatása. Nagy munkájának végzésében minden olyan tényezőnek segítenie kell, amely alkalmas és képes arra, hogy a rólunk terjesztett és elterjedt ferdítések, befeketések helyesbítését önzetlenül és becsülettel szolgálja. Éppen egy ilyen segítő-társra szeretném felhívni a külügyi kormányzat figyelmét.

Van egy olyan szerv, amelynek a neve Protestáns Világszövetség. És ennek Genfben van egy ökumenikus irodája. Mi az az ökumenikus munka? Az egyházak szervezete annak a ténynek bizonyágául, hogy a mostani világégés ellenére az egyházak között nem ment végbe egy áthidalhatatlan hasadás. A világ összes görögkeleti és protestáns keresztyéneit egyesítő nagy gyakorlati munkaközösség ez a világszövetség, ahol a hívő katolikusok és protestánsok politika-mentesen, az egyetemes erkölcsi elvek érvényesítéséért küzdenek már most, a háború alatt is. Az a cél, hogy ezek az elvek egy eljövendő békekötésnél is ismeretesebbek, irányadók, szerepvivők legyenek, hogy ne ismét bomlasztó, hanem építő béke születhessék. Ennek a világmozgalomnak van egy magyarországi szerve: a Magyarországi Egyetemes Tanács. Ez éppen olyan helyeken adhat hangot a magyar szempontoknak, a magyar álláspontoknak, amelyek a politikai befolyásolástól egyenesen el szoktak zárkózni. Kérésünk az, hogy ennek a szervnek működését vegye igénybe a magyar külügyi szolgálat. A római Szent széknél évszázados képviselőtünk van, és ez jól is van így. A világ protestáns és görögkeleti egyházait összefogó ökumenikus világmozgalomnál, Genfben nincsen megfelelő magyar képviselő. Ezért az ezzel érintkező komoly egyházi munka minél jelentősebb támogatása és egy protestáns kapcsolat rendszeres kiépítése igen jelentőségteljes és alkalomadtán igen nagy horderejű lehet.

Távol áll tőlem, hogy a legkisebb mértékben is valamilyen felekezeti hangnak adjak itt kifejezést, nemcsak ebben a kérdésben, hanem bármi másban is. Szeretném, ha szavaimnak itt olyan kifejező ereje lenne, hogy ennek, a gyanúnak még az árnyéka sem merülne fel. Egyes-egyedül a magyar ügy minél eredményesebb szolgálata áll ennek a kérdésnek felemlítésénél is előtérben. Kötelességünk azonban éppen ezért a magyar szempontért rámutatni arra, hogy egész svájci külképviseletünkben egyetlen protestáns tiszteletbeli konzul van, aki egyúttal a protestantizmust képviseli. Svájci külszolgálatunkban, annak genfi szerveinél közelebből, egyetlen protestáns tisztviselő nem volt, és talán ma sincs. Az ösztöndíjasoknál is természetesen figyelemmel kellene lenni arra, hogy nagy protestáns többségű helyekre legalább néhány protestáns magyar diák is kimehessen.

Genfben hallomásom szerint az elmúlt évben 14-16 magyar ösztöndíjas közül két vagy három volt protestáns, és jelenleg csak egyetlen protestáns ösztöndíjas van, aki egyúttal volt tanítványom. Újból hangsúlyozom, ez nem felekezeti kérdés, ez az eredményes magyar külügyi szolgálat kérdése. Hiszen sokan lehetnek külföldön semleges, országokban, akiket Magyarország politikai oldalról kevésbé érdekel, vagy pedig egyáltalán nem, sőt talán egyenesen ellenséges beállítottságúak politikai tekintetben velünk szemben, de érdekli őket Magyarország, mint a protestantizmus legdélekeletibb földje. Érdekli őket, mint olyan hely, ahol ennek a világmozgalomnak egyik szerve szintén dolgozik. Az ő felelősségérzetük ebben az irányban felelősségteljes, tájékoztatásukon sok minden megfordulhat, különösen pedig az utódállamok egy-némelyikébe — gondolunk itt főképpen a dél-erdélyiekre — szakadt magyarok egyházi, iskolai viszonyai, erőfeszítései, terhei rendkívüli visszhangot találhatnak nálunk — és itt jól esik rámutatni arra, hogy felekezeti különbség nélkül. Egy-egy egyházi munkás, néha talán egy nyelveket tudó lelkipásztor kinn élésének lehetővé tétele is nagyon áldásos lenne.

Ha egyebet nem tenne, mint a különféle helyeken tartani szokott, sűrűn ismétlődő egyházi gyűléseken megjelennék, pár mondatban üdvözlőjeit átadná, már ez is alkalom volna arra, hogy országunk ismeretét és az iránta való rokonszenvet fokozza. Ennek a munkának a múltból is tiszteletreméltó hagyományai vannak. Az erdélyi fejedelmek egyszerű, de lelkiismeretes, szakképzett, jellemes embereket küldtek ki — és itt például Kolozsvári Istvánra⁵¹ vagy Pápai-Páriz Ferencre⁵² gondolok — az ilyen helyekre így például Richelieu-höz,⁵³ Frigyes Vilmoshoz,⁵⁴ a németalföldi rendekhez és ezek a követségek sok esetben eredményesek voltak. A mi sárospataki kollégiumunk érdekében volt eset rá, hogy ez az egyházi vonal olyan eredményesen volt igénybe vehető, hogy érte német, svéd, svájci, angol intervenciók történtek. A humánusm iránt mindig a divinum⁵⁵ szomszédságában találjuk a legnagyobb fogékonyságot, és lesz idő, amikor talán máshol talán nem is találjuk meg erre a fogékonyságot, csak ott, ahol a divinumnak az áldott tüzei égnek, és ahol ennek a gócai megvannak.

T. Ház! Amikor ezeket a gondolatokat felvetjük, nem akarunk semmilyen lehetőséget, dicsőséget elvenni a külügyi szolgálat hivatalos és hivatásos munkásaitól, és nem akarunk a világért sem valami külügyi dilettantizmust felburjánkoztatni. Szolgálni szeretnénk olyan stratégiai pontokon, ahol a szolgálat más módja nem eredményes, vagy ahol semmi egyéb mód ezenkívül nem is lehetséges.

⁵¹ Nagybányai Kolozsvári István ref. lelkészről lehet szó, akinek Brémában (1729) és Groningenben (1731) jelentek meg teológiai munkái.

⁵² Pápai Páriz Ferenc (1649–1716) nagyenyedi tanár, az orvoslás és a filozófia doktora.

⁵³ Armand Jean du Plessis de Richelieu (1585–1642) francia államfő, XIII. Lajos főminisztere.

⁵⁴ I. Frigyes Vilmos (1688–1740) 1713-tól Poroszország királya.

⁵⁵ az istenhit, hitbéliség

A Kánya Kálmánok, Csáky Istvánok keze alól olyan magyar külügyi generáció került ki, amelyre büszkék lehetünk. Mindenki, aki a díszteri palota munkásait vagy az onnan kirajzottakat ismeri, csak egy kívánnivalót támaszthat velük kapcsolatban: roskadoztatóan nehéz és felelősségteljes munkájuk nagyobb lét-számra való elosztását, több vállra való áthelyezését.

Nehéz időkben minden belső faktor egyúttal külpolitikai tényezőként is jelentkezik. Ezért, bár nem tartozik szorosan a külügyi tárcához, mégis itt szeretném felhívni a figyelmet az etikai faktor fontosságára. A francia összeomlás fő oka a morális hanyatlás volt. Én is vallom azt, amit velem együtt, hála Istennek, sokan vallanak, hogy kis állam létünkre is nagy nemzet vagyunk. De éppen ezért mi sohasem tévedhetünk olyan területekre, amelyekre esetleg nagyobb államok elmehetnek; a pénz és a morálisan nem vagy morálisan kevésbé kötött módszerek sohasem lehetnek a mi módszereink. Éppen ezért esik fokozott hangsúly az erkölcsi tényezőre. És éppen mert a külügyi munkások számát növelendőnek tartjuk, kérjük, hogy mind a státusbeli, mind a külső munkatársak felvételénél ezután is erős hangsúly essék erre az erkölcsi tényezőre. A nyelv-és szakismeret, jó alapműveltséget feltételezve, több-kevesebb idő alatt pótolható, ha hiányos, de Isten őrizze a magyar külügyi szolgálatot az egyéni érdekre, a fényűző életmódra beállított emberektől! Még a külföldre menő ösztöndíjasaink megválasztásánál is elsőrendű minősítő kellék kell, hogy legyen ez, amely megelőzi fontosságában és sorrendben a tudományos képzettséget és szakképzettséget.

T. Ház! Külügyi kormányzatunk éppen a mai időben éberem kell, hogy vigyázzon az esetleges átfestődésekre is. Ha lennének bizonyos irányokba beállított és exponált emberek, akik opportunitásból vagy elvből gyors irányváltoztatásra hajlamosak, ez nem magánügy, hanem közügy, mert minden oldal előtt és hangsúlyozom, minden oldal előtt elsősorban az ilyenek diszkreditálják legjobban a magyarságot. Általában a megfelelő típusú emberek megfelelő helyekre kell, hogy jussanak. Ha a belső beállítottság és régebben kiépült személyi kapcsok indokolttá teszik, akkor még a rangsor és a státus se legyen akadály, hogy ez az elv érvényesüljön: megfelelő embert a megfelelő helyre. Jólesően láttuk néhány külföldi megbízatásnál ezeknek a szempontoknak érvényesülését az utóbbi időkben.

A konkrét kérdések között megemlíti azt is, hogy az elmúlt években több olyan tájékoztató munka látott napvilágot nagy költséggel, amely szakszerűség és olykor egyéb szempontból is, szerény megítélésünk szerint, de ismerem erre vonatkozólag a semleges külföld egynémely véleményét is, nem voltak teljesen megfelelőek. Megemlítem azt is, hogy van a külügyi szolgálatban egy olyan osztály, amely négy különböző helyen van elhelyezve. Az osztályok széttagoltsága nem válik az eredményes munka elősegítőjévé. Megemlítiük kifejezetten a kulturális osztályt. Létszámát a költségvetés keretéhez képest — javadalmazását éppen ebben a költségvetésben jelentékenyem emelték —, de különösképp

pen a ráváró feladatok nagyságához mérten kevésnek tartom. Nem szabad, t. Ház, hogy ezen a fontos osztályon egy előadó öt-hat referátumot lásson el segítség és helyettes nélkül. Nagyon hasznos volna, ha ide akár más tárcáktól is áthozatnának nagyon kiváló szakemberek, hiszen az itt szakszerűen dolgozó keveseknek az érdeklődők százezrei számára kell dolgozniuk, mégpedig nemcsak hazai, hanem külföldi vonatkozásban is.

T. Ház! Gróf Apponyi Albert, nemzetünk nagy öreg embere, a Magyar Külügyi Társaság alapításakor az új Magyarország egyik alapjának a magyar közvélemény helyes külügyi kiképzését nevezte. Elismeréssel szólunk arról a Társaságról, amelynek nevét említettük, a Magyar Külügyi Társaságról s arról a munkáról, amelyet a magyar külügyi közvélemény nevelésére a megadott szűk keretek között végez és végzett. Sajnáljuk, hogy az anyagi keret, amely ezt lehetővé teszi, alig valamivel bővült az új költségvetésben is. Nagyon szeretnők lehetővé tenni, hogy anyagi akadály ne álljon útjába annak, hogy ez a fontos munkásság továbbfejlődhessen.

Teljes mértékben egyetérték Balás Károly t. képviselőtársammal mindabban, amit ennek a külügyi közvéleménynek kialakítása fontosságairól mondott. A rádiós külügyi negyedórákon kívül bizony csak a Külügyi Társaság foglalkozik módszeresen magyar külügyi közvélemény formálásával. És ezért is van talán, t. Ház, hogy az a teher, amely máshol, más országokban esetleg eloszlik, az egyesült erő, az úgynevezett köznek a teherbírásán nálunk éppen összeroppanó erővel kevesek vállára szigetelődik rá; mondom, talán ezért van az, hogy éppen külügyi politikánk felelős intézőit roskasztja össze az a szörnyű teher, amely olyan nagy súllyal nehezedik rájuk, mert külügyileg nem képzett magyar közvélemény nem tud eléggé osztozni velünk a felelősségvállalásban.

T. Ház! Szeretnők legalább azt lehetővé tenni, hogy külföldre menő diákjaink kimenetelük előtt összegyűjtsenek s egy tanfolyamszerű közös tájékoztatáson halljanak illetékes, irányadó, szinte törvény erejével bíró kiképzést: hogyan beszélj odakint a te hazádról! A külügyi kormányzatot arra is szeretnők megkérni, hogy segítse elő és szorgalmazza komoly és értékes diákjaink külföldi útjait, természetesen a semleges és baráti országokba. Sajnos, ma a helyzet az, amint azt a bizottsági tárgyalásokon is ismételten szóvá kellett tennem, hogy a külügy az egyik faktor azok között a tényezők között, amelyek feltételeket és akadályokat támasztanak a magyar útlevél megszerzésében is. Bár elismerem a sűrű szűrő alkalmazásának szükségességét, de legalább, akik ezen a szűrőn vita nélkül át kell, hogy menjenek, azoknak a számára a kijutás legyen könnyebb és gyorsabb, legalább ami a magyar feltételek megteremtését illeti. Az a helyzet például, hogy négy olyan diákunk, akik svájci stipendiumaikat két és fél hónappal ezelőtt megkapták, csak az elmúlt napokban jutottak abba a helyzetbe, hogy magyar útleve-

lüket is a kezükbe vehették, amelyeken azonban nincs rajta a svájci beutazási és a német átutazási vízum.

T. Ház. Lelkiismereti terhünket is megemlíthjük akkor, amikor szóvá tesszük: közelről volt alkalmunk látni, mit tett Hollandia a lerongyolódott trianoni Magyarország vézna, sápadt és éhező magyar gyermekeiért. Legalább valami kicsi részben, csak annyira, hogy a jóindulat lássék, és lelkiismeretünknek valamilyen könnyülésére, lehetővé kellene tenni a viszonzást, s ami ebből a külügyi szolgálatra és a diplomáciára esik, hadd kérjük annak elvégzését.

T. Képviselőház! Hadd emlékezzem meg akkor, amikor a nehéz külügyi szolgálat esetleges segédtársairól vagy munkatársairól szó esik, a magyar cserkészetről is, erről a minden ízében magyar mozgalomról, amelynek értékes nemzetközi kapcsolatai voltak a múltban, s amely ezeket a nemzetközi kapcsolatokat mindig arra használta fel, hogy a magyarságot ismertesse, számára megbecsülést és sokszor barátokat szerezzen.

Az aktuális külpolitikai kérdések közül én is csak egyet hadd említsek meg, amelyet előttem szólott képviselőtársaim közül is már többen szóvá tettek. Közvéleményünk dél-erdélyi testvéreink sorsával kapcsolatban több erélyt sürget. T. Ház! Mi szívesen rábízunk külügyi kormányzatunk bölcsességére az ebben a kérdésben való magyar magatartás lényegének és tempójának megszabását, csak azt szeretnénk kijelenteni, hogy ha egyszer kormányzatunk elérkezettnek látja az időt, hogy az erély szavát kimondja, akkor az egész nemzet felelősségérzése és elszántsága fogja ezt az erélyt erővé tenni.

T. Képviselőház! Nem hallgathatom el, hogy a mai vita során egyik igen t. képviselőtársam a túloldaltól bizonyos gúnyos beállítottsággal említette meg azt, hogy a »szentelt víz és a jámborság« szóba se jöhetnek ott, ahol a tankoké és az ágyúké a szó. A szavakra pontosan nem emlékszem, a lényeg ez volt. Ez a képviselőtársunk ugyanazzal a lélegzettel szólott nagy elismeréssel és megbecsüléssel finn testvéreinkről. Kár volt azonban elfelejtenie azt, hogy a finn ellenál-lásnak és kitartásnak csodáit elsősorban éppen az a jámborság motiválta és táplálja, amelyről olyan gúnyosan szólott. A hívő lélek ereje a finn magatartás egyik legfőbb titka, és ezért ne szóljunk lekicsinyléssel a jámborságról és a szentelt vízről. Eljőhet annak az ideje, mint ahogyan beszédemben említettem, a majdan elkövetkezendő béketárgyalások alkalmával is, amikor jó lesz azt látni, hogy a spirituális hatalom fogja felemelni a maga szavát, amely halk és szelíd szó lehet, hogy az ágyúdörgés közepette nem hallatszik, de akkor majd meg kell, hogy szólaljon, és akkor deklarálja, hogy nemzet nem ítélhet nemzet felett, hogy egy magasabb elv alapján nem lehet egész népeket egyoldalúan bűnösnek nyilvánítani. Ezt nem a gyűlöletet lihegő hatalmi csoportosulásoktól, hanem a spirituális hatalmaktól lehet majd várni.

T. Ház! Hadd idézzek befejezésül attól a Horváth Jenőtől, akinek színvonalas fejtegetéseit olyan szívesen hallgattuk annakidején Lillafüreden. Ő azt mondta, hogy a békeszerződés — ti. a trianoni — tragédiája sok tekintetben a Duna-medence rendezetlen viszonyaiban rejlik, amelynek viszonyait a békeszerződések megalkotásakor nem ismerték kellően, és amelyeket a magyar társadalomnak kellett volna megismertetnie a többi társadalmakkal akkor, amikor erre alkalom, eszközök és idő bőven álltak rendelkezésére. Ki ne látná, hogy az a helyzet, amelyben valamennyi nép egymásnak ellensége, valami szerkezeti hibát rejt magában, amely a történelmi fejlődésnek aligha fogja szilárd alapját alkotni, mert konstrukció helyett destrukcióhoz vezet. Bár óvva intő tanulságul érvényesülnének e megállapítások legalább a jövőben!

T. Ház! Válságos időben hősi munkát végző külügyi szolgálatunkat mindnyájunk legbensőbb ügyének vallván és kívánva, hogy annak felelős vezetője mindenkor az egész nemzetet tudja maga mögött, a tárca költségvetését tisztelettel elfogadom.

AZ 1944. ÉVI KÖLTSÉGVETÉS ÉS MEGAJÁNLÁS VITÁJA

*Az országgyűlés képviselőházának 350. ülése
1943. évi december 3-án, pénteken⁵⁶*

Igen t. Képviselőház! Előttem szólott igen t. képviselőtársam befejező mondataiban célzott arra, hogy ez a Ház már az ötödik megajánlási vitát érte meg ebben a ciklusban, tehát normális körülmények között tulajdonképpen ennek az appropriációs vitának⁵⁷ kellene az utolsónak lennie. Fél évtized nem túl hosszú idő, bár nehéz időben az itteni szolgálat is kétszeresen számít feszültségben és a teherhordozásban. Az első – vagy mint tréfásan mondják: békebeli – világháború évei megmutatták, hogy éppen az ilyen teherhordozó idők mennyire kihatnak súlyban és jelentőségben az utánuk következő évtizedekre, mert hiszen ezek az évek már magukban hordozták a mostani második világháború csiráját, sőt annak a csiráját is, ami ezután a háború után következik. De ha nem túl magas is az a kilátó pont, amelyet ez a parlamenti ciklus a mi számunkra ad, mégis nem csupán lehetőség, hanem úgy érezzük, bizonyos mértékig kötelesség is egy kis visszatekintés és az az előretekintés, amelyre az appropriációs vita módot ad. Hadd tekintsek én is vissza úgy, mint ahogyan igen t. képviselőtársaim is megtették a saját pártjuk vonalán, hadd tekintsek vissza én is a saját pártom vonalán, nem mint annak vezérszónoka, hanem mint „egyéb” szerény szónokainak egyike, mint közkatonája.

T. Ház! A lefolyt időben sohasem kellett megbánnom, hogy ennek a pártnak és nem más pártnak keretei között végezhettem parlamenti munkámat. Csak az ülőhelyemet kellett megváltoztatnom, azt is csak azért, hogy közöttünk és mellettünk helyet adjunk a felszabadított országrészek képviselői számára. Mondom, csak az ülőhelyemet kellett változtatnom, de álláspontomat és szemszögemet nem. Azt is jól esik elmondanom, hogy régebbi képviselőtársaim, pártvezetőim és nem utolsó sorban a házszabályok és egyben a formákon át a lényeg felett is őrködő közjogi méltóságot viselő házelnökeink megtanítottak e fontos hely olyan hagyományos vonásainak ismeretére, amely vonások mindaddig kötelezők lesznek, amíg parlamenti élet lesz.

Sokan szeretik megvádolni ezt a ciklust azzal, hogy a parlamenti élet olyan vonásai hiányoznak belőle, amelyeknek hiánya azt a kérdést veti fel, hogy igazi

⁵⁶ Képviselőházi napló, XVIII. k. 595–600.

⁵⁷ felhatalmazási vita a költségvetés végrehajtására

parlamentarizmus-e a mi parlamentarizmusunk. Én nem vitatom ezt a kérdést; én a parlamentarizmusnak ezt a formáját ismertem meg, ez mindig alkalmat és lehetőséget adott szabad véleményem nyilvánítására, az ország közönsége legjobb hiszeműleg megismert mondanivalóinak idehozására, én itt nem éreztem magam jogaimban csorbítva és korlátozva.

A pártélet vonalvezetése megtanított arra, hogy a pártban lehet több szín, több árnyalat, és jól is van így, de az egyéni látás sokszor alárendelendő vagy felülvizsgálandó annak az ideológiai alapnak a vonalain, amelyről mindig öntudattal vallottam, és most is öntudattal vallom, hogy nem változott: ez az alap a magyar öncélúság, amit mi a szegedi gondolatban formuláztunk meg. Ez az ideológia kötelező volt nem az elveim revideálása szempontjából, ezeket nem kellett revideálnom, legfeljebb ötleteket és felvetődő gondolatokat kellett ennek a nagy vonalvezetésnek mérőléce alá helyezni.

T. Ház! Ezt a pártot, amelynek tagja vagyok, ez alatt az öt esztendő alatt úgy ismertem meg, hogy az ország népéhez való viszonyában szociális, stílusában emelkedett, a többi párthoz való viszonyában megértő és türelmes, a hatalom gyakorlásában felelősségérző és arányt tartó, gyászában méltóságteljes, állásfoglalásaiban következetes, a vitális nemzeti érdekek tekintetében körültekintő, de meg nem alkuvó, és haladásvágyában mindig őszinte. Meg vagyok arról győződve, hogy ha történelmi viharok nem akadályozzák meg ennek a pártnak lendületét, akkor éppen ez lett volna legeredményesebb konstruktív eszköze egy olyan magyar építő politikának, amelyre mindnyájan őszintén vágytunk és vágyunk. Arról is meg vagyok győződve, hogy békésebb, építésre alkalmasabb időkben, amikor nem kellett volna egyik kezünkben mindig a kardot fogni, ez a ciklus igenis a magyar parlamentarizmus történetének legeredményesebb ciklusai között foglalt volna helyet.

Sokan szerették volna ennek a ciklusnak tempóját gyorsabbnak látni. Ezzel kapcsolatban eszembe jut a felejthetetlen és haló porában is szeretett Teleki Pál, aki a tempó emlegetésekor mindig figyelmeztetett arra, hogy a magyar a tempót nem a gyorsaság, hozzá talán a meggondolatlan gyorsaság jelzésére, hanem a meggondolt, a körülményeket mérlegelő, néha még a formákat is szigorúan betartó cselekvési mód jelzésére használja. De jólesett sokszor látni, megélni, hogy az országépítésben mozdító és lendítő erő volt az a hatalmas többségi párt, amelynek többségi és nagy voltában különleges veszélyek rejtettek. Nem állítom, hogy ideális volt az összetétele és minden tagja. Nem is lehetett; rajta lehetnek a minden emberhez szükségképpen tapadó gyarlóságnak attribútumai, de igenis, motor, erő és lendítőkerék tudott lenni a nemzetszolgálatban, a lendítőkeréknek pedig nemcsak a gyorsaság a feladata, hanem éppen az, hogy a lendítést kilengésmentessé tegye. Sokan vádolták középutassággal. A szélsőségek között az egyenes út igen sokszor éppen középre esik. Nem a horatiusi aurea mediocri-

tasnak,⁵⁸ az utilís⁵⁹ és kényelmes megalkuvás útjának láttam én pártunk ilyen módon emlegetett középén állását, hanem az arisztotelészi „to meson”-nak,⁶⁰ amely azért óvatos, sokszor ellenálló és kemény, mert olyan, mint a csonthéjas gyümölcs, amelyen a csonthéjnak azért kell keménynek lennie, mert belsejében drága és becses termő magot őriz: ezt jelenti a pártnak a szélsőségek között, a magyar természetnek annyira megfelelő kiegyensúlyozottsága.

T. Ház! Ennek az ötödik költségvetési felhatalmazásnak bizalmi, ideológiai fedezete is elsősorban ezen a többségi párton nyugszik, de itt hangsúlyozzuk azt, hogy a többségi párt bizalma egyúttal a magyar milliók bizalmát is reprezentálja. Ennek emlegetéséről és vallásáról, igenis nem vagyunk hajlandók lemondani.

Mélyen t. Ház! Nemzetnek, állammal is bíró státusnak lenni, nem statikus állapot, hanem dinamikus akarat. Sok mindenben megmutatkozik ez az akarat: a nemzet gazdasági erejében, kultúrájában, nyelvében, katonai hatalmában. Bármiben is mutatkozik meg, két főcsoportra oszthatjuk a nemzeti akarat életnyilvánulásait: a létakarat és az értékakarat életnyilvánulásaira. Lenni, fennmaradni, folytatódni, ez az első parancsa a nemzetnek, különösképpen a mi nemzetünk életének. De rögtön együtt, egy lélegzettel továbbhangzó parancsa: nem akárhogyan fennmaradni, hanem önállóan, szabadon, magyarul, értékeinket megvalósítva és kifejtve.

A nemzetnek nemcsak a teste, hanem a lelke is kell, hogy éljen. Nem rab-
szolgaéletet akarunk. A rabszolgák néha nagyon jó húsban vannak. A nemzetnek nincs szükségük rabszolga-kondícióra, hanem inkább inas, sovány és éhező testre, amelyben azonban szabad az éltető lélek. A költségvetés mindkét akaratot, az akarat mindkét vonását dokumentálja. Vannak tárcák, hatás- és szolgáltatatkörök, amelyek inkább a létakaratot, mások, amelyek inkább, az értékakaratot tükrözik vissza, de valamennyi életnyilvánulása a nemzetnek mégis a kettőt kell, hogy reprezentálja.

T. Ház! Appropriációs beszédben (a megelőzőkben is ezt tettem) szívesebben foglalkozom egyetemes nézőpontokkal, összegezésekkel, de a költségvetési tárcák tárgyalásának természetében van, hogy sok mindent nincs alkalom rövid időn belül felemlíteni, úgyhogy az appropriációs beszédben szükségképpen az összefoglaló karakter mellett azt a másik karaktert is, azt a bizonyos tallózást is lehet és kell is végezni. Ilyen tallózást szeretnék beszédem további részében végezni.

A belüggyel kapcsolatban ismételtelen sok szó esett ennek az egész vitának folyamán az Oncsáról. A nép- és családvédelmi munka a megélhetésében veszé-

⁵⁸ arany középút

⁵⁹ hasznos

⁶⁰ középen, közepén

lyezettetett földműves népünk anyagi és szellemi felemelését van hivatva szolgálni. Az anyagi felemelésről sok szó és sok jogos dicséret hangzott. Én a másik vonást szeretném most kissé alátámasztani. Igenis nem tudunk megélhetésében és létében veszélyeztetett emberen segíteni akkor, ha csak anyagi helyzetén segítünk. A teljes segítséget az egész emberen, az egész családon való igazi segítséget az fogja jelenteni, ha anyagi és szellemi létében, egyszerre mind a kettőben segítünk. Ezért az Oncsának az anyagi téren elért ragyogó eredményei mellé szeretném most már felsorakoztatni a szellemi téren nyújtott segítségnek nagy és szép állomását.

Czermann igen t. képviselőtársam nagy örömeinkre már megemlítette és fontosságában is hangsúlyozta az Oncsának ösztöndíj-akcióját. Mi ehhez azt szeretnénk még pótlólag hozzátenni, hogy ezen a vonalon kell, hogy mozogjon az Oncsának olyan támogató munkája is, amely éppen az Oncsa által segített népkategória számára termel és munkálkodik. A népfőiskola munkáját vegye az Oncsa azok közé a programpontjai közé, ahol erőteljesen, a három esztendei munkában már megszokott lüktető, friss tempóban dolgozik. A népfőiskolát – jól esik ezt elmondani – a mi földközelségünkben élő népünk egyik legáldottabb és legeredményesebb szolgálatának tekintjük, mert ilyennek tapasztaltuk.

A belügyi feladatkörrel kapcsolatban megemlítettünk egy konkrét kérdést.

Színházi konjunktúra van Ez felburjánzottatta ezen a téren is a feketepiacot. A jegyzérek garázdálkodása folyik a színházak körül. És itt nem elsősorban csak a budapesti színházlátogató közönség érdekében szeretnék szót emelni, hanem annak a vidékről két-három-négy napi budapesti tartózkodásra följövő vidéki magyarnak érdekében, aki szeretné az ország első színházában vagy az ország színművészetét reprezentáló többi színházban megnézni a színművészet termékeit, szeretne kiváló színészeink művészetében gyönyörködni, azonban vagy egyáltalában nem tud jegyhez hozzájutni, vagy pedig kétszeres, háromszoros áron kell megvásárolnia a színházba jutás lehetőségét.

Nem érdeke a magyar kultúrának, hogy a szellemi közellátásban is megtúrje ezeket a fekete kezeket, annál is kevésbé, mert ezekre ráütni sokkal könnyebb, mint az ország közellátása terén jelentkező sok-sok feketekéznek a visszafogása. Nagyon szeretném tehát, ha módot találna a belügyi kormányzat ennek a kérdésnek megoldására. Nem hiszem, hogy akár a színházjegypénztárnál, akár a jegyirodákban ne lehetne olyan jegykiadási rendszert, technikát életbe léptetni, amely ezt a panaszolt bajt legalább is erőteljesen vissza ne nyessné.

A közoktatásügyi kormányzat területén is volna még egy kis mondanivalóm. A mi sárospataki kollégiumunkban, amelynek két ágazata van, egy angol és egy human ágazat, pár esztendő óta érdekes összehasonlításra nyílik alkalom e két ágazat között. Az angol ágazat növendékei csak az ötödik osztálytól kezdik a latintanulást, és mégis azt tapasztaljuk, hogy amikor együtt érettségiznek, azokkal, akik az alsó négy osztályban heti 19 órában tanulták a latint, semmi nívókülönb-

séget nem lehet megállapítani. Akik négy évvel később kezdik a latint, teljes mértékben utolérlik a nyolc éven keresztül tanulókat, és ugyanazokat az auktorokat olvassák, fordítják ugyanolyan vagy nem kisebb sikerrel, mint a nyolc év óta tanulók. Ez nekünk igen sok gondolkodásra adott alkalmat. Feltette előttünk a kérdést, hogy nem lehetne-e intézményesen megtakarítani minden ágazatban a négy alsó osztálynak 19 óráját, és nem lehetne-e az így megtakarított óraszámot átadni azoknak a tárgyköröknek számára, amelyeknek vagy egyáltalában nem jut óra, vagy nagyon kevés óra jut. Itt van a nagyon sokat emlegetett hungarológia tárgyköre. A magyar fiatalság felnő anélkül, hogy módszeres és a dolgok mélyére néző tájékoztatást vagy vezetést kapna éppen a magyar lét leggyökeresebb kérdéseivel összefüggő problémákban.

Hadd említsem meg, hogy például milyen kicsiny a magyar nyelv és irodalom tanításának óraszámja relatíve és abszolúte is, és mennyire nem tud eljutni óraszámhiány folytán is éppen a tájékoztatás és vezetés a legújabb irodalomig, amelyre pedig büszkén mondhatjuk el, hogy nemzetközi, világviszonylatban is hallatlan értéket reprezentáló, nagyon nagy kincsünk. Az irodalmat úgy szokták emlegetni, hogy annak berkei vannak. Egy berekben kétségtelenül a nagy fák és a faóriások tövében felburjánozhatik a geszt, a bozót, és ennek nyomait is láthatjuk a mai magyar irodalomban, de ezt leszámítva nekünk igenis vannak íróóriásaink, van olyan pezsgő élete éppen a mai magyar irodalomnak, amelyről nem egészen illetéktelenül és elhirtelenkedve nyilatkozom, ha azt állítom, hogy az egész magyar irodalomtörténetnek éppen egyik legvirágzóbb korszakát reprezentálja. Elég ha utalok az urbánus és népi iránynak még ha bizonyos tekintetben ellentétesen konfrontált, de a maga hatásaiban szintetikus, eredményeiben mégis az egész magyar lelkiséget gazdagító életére.

A földművelésügyi kormányzattal kapcsolatban is volna egypár tiszteletteljes szavát tenni valóm. Azt tartjuk, hogy a földművelésügyi kormányzat számára a magyar címer több vonatkozásban állandó tanítómester kell hogy legyen. Címerpajzsunkban a négy folyó ezüstös szalagja arra tanít, hogy vizeinknek a valóságban is ilyen szép szabályszerűséggel kellene öntöznie a magyar földet, mint ahogy ez a címerpajzsban történik. Ez megszabadítaná a magyar földet a szabályozás és öntözés még teljesebb kiépítésével mind az aszályok, mind az árvizek veszedelmétől.

Bárczay János államtitkár úr igen kitűnő árvízvédelmi kormánybiztosnak bizonyult, nemcsak azért, mert neki nagyon jó képességei vannak, de azért is legfőképpen, mert az Isten száraz esztendőt adott a közelmúltban. De nincs az a jó árvízvédelmi kormánybiztos, aki egy nedves esztendő esetén újból maradék nélkül tudna segíteni az árvízveszélyen. Igenis, a magyar címer arra tanítson, hogy a magyar vizek és a magyar föld egymáshoz való viszonyának kérdését úgy oldjuk meg, ahogy ez a címeren van, szabályszerű és szép kiépítettséggel.

De a három halom is emlékeztet valamire, arra, hogy ezzel kapcsolatban is van egy kötelesség és egy igény, s ez az, hogy mindazt, amit a három halom reprezentál, a magunkénak valljuk, és a magunkénak vallva, mindent a szentistváni, az ezeréves határokon belül magyarnak kívánjunk. Addig legalábbis azt, ami birtokunkban van, meg kell ismernünk. Emeljük ezt az igényt egy nagyon népes réteg, a magyar turistatársadalom nevében is.

T. Ház! Az erdő, a hegy a legnagyobb és legolcsóbb szanatórium, iskolája egyúttal az ízlésnek, a szabadságnak, a földdel való érintkezésnek, az attól való el nem szakadásnak, a hozzá való üdítő, frissítő visszatérésnek. Az ezzel összefüggő kérdések is fontosak. Az idegenforgalom szegény vidékekre pénzt, kulturális hatásokat visz. Nemzetiségi területeken érintkezést, kapcsolatot teremtő tényező ez az idegenforgalom.

Hadd említsek egy kicsi példát! Amikor a Horthy-csúcsra felérkeztem, egy ott lévő román pásztor „Szebb jövőt!” köszöntéssel fogadott nagy örömmre, de ezt az örömet azután mérsékelte az, hogy hamar kitűnt, hogy egyelőre ez az egész magyar szókingse. Amikor küldtem ennek az embernek azokból a fényképfelvételekből, amelyeken rajta volt, majdnem egy negyedév múlva küldött hozzám egy alig-alig olvasható, de magyar nyelvű levelet, amelyben egypár verébfejes szóval azt írta meg, hogy azért válaszolt ilyen sokáig, mert közben megtanulta azt, hogyan kell megköszönni a vett szívességet magyarul.

T. Ház! Lehet ezt a hazát mint fogalmat is önfeláldozóan szeretni, és igenis hajlandók vagyunk a mi életünket elvinni a férfibecsület mezejére azokért az országrészekért is, amelyeket testi szemeinkkel sohasem láttunk; de tudjuk, hogy hozzátartoznak a magyar korona testéhez. De a magyar föld akkor igazán a miénk, ha városai lüktetését, falvai báját megismerjük, ha erdőinek zöldje és hegyeinek megkapó szépsége szemeimbe ivódott, a lelkembe gyökerezett, ha verejtékem hullott lehetőleg minden darabjára, akkor úgy érezzük, hogy egy fokkal még inkább elvehetetlenebbül mienk lesz ez a magyar föld.

Ezért teszem tehát szóvá a turistaságnak azt a nagyon jogos igényét, amely konkrétan vonatkozik például a kárpátaljai turista-menedékházak használatára. Éppen az erdőkincstár akarja ezek használatát ahhoz a feltételhez kötni, hogy augusztus 15-ike és október 15-ike között, vagyis a szarvasbőgés tartama alatt a turistaházakat egyáltalában nem szabad használni, azokat le kell zárni, és ebben az időben az összes erdőkben szüneteljen az egész turistaforgalom. Ilyen kemény intézkedés Európában sehol sincs, legfeljebb a vadászatok tartama alatt nem közlekednek az érintett területeken, a menedékházak azonban az engedélyezett útvonalakon minden időben hozzáférhetők. Az ilyen zárlat esetén semmiféle menedékház nem lehet gazdaságosan üzemben tartani, annál kevésbé, mert ezek a házak nem üzleti, hanem altruista intézmények, és fenntartásuk, amely így is sok

áldozatba kerül, csak akkor kifizető, ha egész éven át megvan a szabályos turista-forgalom.

Általában az volna a kíváncsiságom – tekintve, hogy bizonyos tényezők az erdőket a rendzavarásoktól féltik –, hogy az erdők látogatása a turistaszövetség ellenőrzése alatt álló igazolványos turisták számára legyen ilyen helyeken megengedve, de ezek számára igenis meg legyen engedve, annál inkább, mert az igazi turista a helyes erdő- és vadvédelemnek is egyik eszköze, és az orvvadászok elleni egyik orvosság. Szigorúbban ellenőrzött területeken esetleg elfogadható az a kikötés, hogy az illető helyen közlekedő turistatársaságot igazolványos szövetségi túravezető vezesse, aki azután rendészeti szempontból is teljes mértékben garanciát vállalhat a turista társaság minden tagjáért, még esetleg a társasággal lévő gyermekekért is. Ilyen vezető ez idő szerint elég bőven van, amennyiben mintegy háromszázan vannak. Ezzel a garanciával minden területtulajdonos és vadászbérlő meg lehetne elégedve, mert ezek kézbentartása könnyű, és vétség esetén az ilyen vezetőktől a vezetői jelvényt és igazolványt is be lehetne vonni.

A tárca vonalán még két dolgot szeretnék megemlíteni. Az egyik a kolozsvári nyári egyetemi előadásoknak éppen egyik idevonatkozó gyakorlati kíváncsisága. Lehet, hogy erről gondoskodás történik a tárca területén, de én nem tudok róla. Ne csak állatorvosaink legyenek, hanem növényorvosaink is. A növény is élőlény, annak a betegségei is megvannak, ezeknek gyógyításával is szakember foglalkozzék intézményesen. Több újságban, például az Új Időkben, egy hosszú, többhasábos rovatot látok, amelyben kizárólag azzal foglalkozik egy kertészeti szakember, hogy a szobanövények betegségeinek gyógyítására ad tanácsokat. Kézenfekvő tehát az a gondolat, hogy a növénydoktoroknak is éppen elég tennivalójuk és éppen elég széles munkakörük akadna ebben az agrár országban!

A másik, amit szeretnék szóvá tenni, a természetvédelem körébe esik. Itt van a mi drága kincsünk, a Balaton. A balatoni tájnak szinte emblémája a Badacsony-hegy. Mindenki, aki arra járt, megütközéssel kellett, hogy lássa, hogy ez a Badacsony-hegy immár olyan csorba és csonka lett, mint Magyarország, azzal a különbséggel, hogy míg az ország revíziója megindult, és a mi legszentebb hitünk szerint egyszer betetőződik, addig a Badacsony csonkítása és feldarabolása egyre inkább tovább folyik. Nincs olyan gazdasági szempont, amely ezt indokolni tudná. Nagyon kérem a Balatoni Társaságot, annak tagjait, de a törvényhozás tagjait is és legfőképpen az illetékes minisztériumokat, hogy az utolsó órában mentse meg még a Badacsonytól, ami menthető, mert egyszer majd nem marad a Badacsonytól semmi.

T. Ház! Az igazságügyi kormányzat területéről más képviselőtársaim is elismeréssel említették már a magyar szociális jogszabályok ismertetését tartalmazó könyv megírását. E helyről is megköszönjük az igazságügy miniszter úrnak e könyvnek a kiadását. Vannak dolgok, amelyeket ebben a könyvben nemcsak vas-

tag betűkkel kellett volna nyomatni, hanem ha a nyomdatechnika megengedte volna, arany betűkkel, mert ezek az időszerű, nemcsak a kor színvonalán álló, hanem Európa igen sok államát megelőző szociális törvényalkotás dicséretei. Nem is volna nálunk semmi baj a szociális kérdés terén, ha a szociális problémát csak ezeknek a jogszabályoknak a tükrén keresztül néznők. A törvényalkotásban nem sok a kívánnivaló, de a gyakorlati helyzet tekintetében vannak hiányok. Az a sejtésünk, hogy a magyar társadalomnak néhány olyan strukturális hibája, baja van, amely még akkor is megtermi a szociális bajokat, ha helyes és fennálló jogszabályok gondoskodnak ezek gyógyításáról. Itt tehát mélyebbre kell menni, és magát a szociális szellemet kell a magyar társadalomból kitermelni, hogy így megjavítsuk társadalmunk strukturális hibáit.

Azután még egy kérdést szeretnék megemlíteni. A legutóbbi törvényjavaslat tárgyalásakor, amely a közellátás ellen vétők szigorúbb büntetéséről szolt, az igazságügy miniszter úr helyesnek látta azt a nézetet, hogy ezt a törvényt a magyar nép széles közvéleménye előtt is ismertté kell tenni. Én azt szeretném, ha ezen a törvényen túl általában a mindenkori magyar törvényalkotás eredményeire kiterjesztenők ezt az elvet. A törvényhozó testület munkásságának és presztízsének érdekében állana ez az intézkedés. Igenis tudja meg az ország mindenkori közvéleménye, hogy mi az, amit ez a Ház alkot. Ennek a köztudatba adásának nem a betű, mégpedig az a betű az egyetlen módja, amely a törvénytárba írja a törvényt. A törvényeinknek van egy formanyelvük, amely nem mindenki számára érthető. A törvénynek nyelve olyan, mint egy vegyi vagy matematikai képlet, szakember számára szabatosan őrizi az igazságot, a törvényt, de a nem szakember elől elrejt. Le kell tehát fordítani a képletnek, a formulának nyelvére minden törvényt a közérthetőség nyelvére! A görög zsarnok magasra és apró betűkkel íratta fel az állam törvényeit azért, hogy ne tudják elolvasni az állampolgárok, s ő könnyebben tudjon a törvényt nem tudó alattvalók felett kormányozni és zsarnokoskodni. Nekünk ellenkező a célunk. Minden törvényt igenis nem alacsonyra, hanem szemmagasságra és nagy betűkkel kell felírunk, mert ettől az intézkedéstől várhatjuk a törvénytisztlet nagyobb és döntőbb növekedését. Ma már a hírközlésnek nagyon modern formái vannak, a falragasz, a rádió. Miért nem használjuk ki ezeket az eszközöket az ily módon való közvélemény formálás céljából?

A rádiót említettem. Korábbi felszólalásaimban elmondottam egynehány zokszót ezzel kapcsolatban. Most nem akarom ezeket ismételni, csak egyetlen dolgot szeretnék itt szóvá tenni. Ezekben a történelmi időkben a rádión keresztül sok olyan hírközlés, ünnepi megnyilatkozás, proklamációszerű tájékoztatás történik, amelyet igazán fontos, hogy a maga komolyságában és súlyosságában hallgasson meg minden magyar. Azt szeretném, hogy ne történjék meg az, ami különös véletlen folytán igen sokszor megesik, hogy ezeket a súlyos mondanivalókat egyébként nagyon rokonszenves és kedves hangú nők, női műsorközlők mondják

el, ami által maga a közlés valahogy súlytalanabbá, könnyedebbé válik. Legalább olyankor, amikor vitálisabb jelentőségű közlés történik, súlyosabb, keményebb dinamikájával megfogóbb férfihang legyen az, amely a közleményt bemondja.

A magyar államvasutak személyzete, munkahadserege iránt a legnagyobb megbecsülésemet és legőszintébb értékelésemet kell kifejeznem; kicsitől a nagyig értékeljük felelős, fegyelmezett munkát végző seregüket. Minden szolgáltatásra, amit bármilyen címen kapnak, fokozott mértékben rászolgálnak. Amidőn azonban azt a furcsa világot éljük, hogy Baross minisztériuma kénytelen kérni, sőt rászorítani az ország népét, hogy ne használja azokat a közlekedési eszközöket, amelyeknek mozgatása az ország használatára van, akkor azt is kérjük, hogy ne legyen rossz házigazda a MÁV, és a nagyon szűkössé vált helyeket igen lényeges százalékban ne foglaltassa el saját embereivel fizető vendégei elől. Távol áll tőlünk az általánosítás, de az a sejtelmünk, hogy a vonaton batyuzó, feketén bevásárló utasok számát a magyar államvasútiak szabad jegyekkel és személyzeti jegyekkel utazó nyugdíjasai és családtagjai is szaporítják. Nem irigyelünk, újra hangsúlyozom, semmit, amit a MÁV az övéinek ad, sőt szeretnénk ezt a juttatást megszorítani. Kapjanak olyan bő pótlást, amilyen csak lehetséges, de nem tudom, nem lenne-e tanácsos az utazási lehetőségeknek éppen e kategóriában való megszigorítása, mert pár száz főnyi gárda – nem általánosítok – elég arra, hogy állandó mozgásával bénító és akadályozó hatásképpen jelentkezzen az egész magyar utasforgalomban.

A külügyi kormányzat vonaláról csak egyetlen mondanivalóm van. A külügyminiszter úr nagy figyelemmel hallgatott és súlyos mondanivalókat tartalmazó költségvetési beszédében felemlítette, hogy fontolóra veendő egy konzuli akadémia felállítása, amely esetleg intézményesebben szolgálná a külügyi szolgálatban dolgozó munkaerőink utánpótlását. Mivel mi nagyon fontosnak tartjuk ezt a szolgálatot és szaporítandónak az itt dolgozó felelős és hozzáértő munkaerők számát, ezért szeretnénk ebben a kérdésbe mi is segítségére lenni. Ő azt az aggályát fejezte ki, hogy ha lenne is olyan intézményünk, kérdéses, akadna-e oda elegendő jelentkező. Azt hiszem, hogy akadna. Javaslom, hogy az illetékes igazgatási szerveken, tankerületi főigazgatóságokon keresztül kérdeztessék meg a pályaválasztás előtt álló középiskolás ifjúság legalább a két felső osztályban arra nézve, hogy ha volna ilyen intézetünk, ohajtana-e annak növendéke lenni. Én azt hiszem, középiskolás ifjúságunknak meglepően nagy arányszáma fogja ez irányban kívánságát nyilvánítani.

T. Ház! A pénzügyek területén – előre is szíves elnézést kérve – egy nem szakembernek, a laikusnak gondolatát szeretném megszólaltatni. Fáy András volt az, aki az első magyar takarékpénztárat megalapította, ki vitális nemzeti, tehát közügynek tekintette azt, hogy legyenek takarékok, legyenek hitelügyleteket lehetővé tévő bankok. Azt hiszem, ha derék jó Fáy András feltámadna halottaiból,

nagyon elcsodálkoznék azon, mivé lett az ő drága, szép, nagy, minden ízében közügynek tekintett gondolata. Vajon nem kell-e megkérdeznünk nekünk is anynyit, nem korlátozódott-e egész bankügyünk közügy helyett részérdekeket szolgáló szűk körre? Nem kell-e attól félni, hogy közvetve használhat ugyan a mai nagyban-rendszer a nemzet egyetemének, mert mindazzal, amivel bír, szaporíthatja a nemzeti vagyont, de vajon nem túl közvetve gyakorolja-e ezt a hatást, nem lehetne-e azt közvetlenebbé tenni? Amennyire az én szűk körű ismereteim terjednek, az a sejtelmünk, hogy ma a bank őrzi és menti saját tőkéjét, de nem investálja, s a hitelműveletekre szinte kizárólag állami pénzt használ. Márpedig ha állami pénzt használ, akkor miért nem juttatja el az állam közvetlenebbül a maga pénzét mindazokhoz az akciókhoz és beruházásokhoz, amely pénz eddig a bankok közvetítésével jut ezekre a helyekre. Csak ezt óhajtottam tisztelettel megjegyezni.

T. Ház! Legfőképpen arra való tekintettel, hogy éppen közöttünk tisztelhetjük a nemzetvédelem első, hivatalos munkását, hadd szóljak legalább egy-két mondatot a nemzetvédelmi propaganda minisztérium munkaköréről. Annál is inkább szeretném ezt tenni, mert azok közé tartozom, akik ismételten kívánták és sürgették egy ilyen szerv létesítését, és éppen ezért örömmel üdvözölték annak megszűlését.

A minisztérium nevéből szeretném eleve kihagyni a „propaganda” szót. A propagandát mi szinte intern használatban emlegettük csak, amikor erről a minisztériumról beszéltünk, de maga ez a szó bizonyos mértékig elriasztó hatású lett nemcsak országos viszonylatban, hanem világviszonylatban is. Azzal jelentkezni, hogy én most propagandát fogok csinálni, annyi, mint dobbal verebet fogni.

Jó volna akciót indítani a magyar cím- és rangdömping ellen, amely kíváncsian a mostani költségvetési vita során is felmerült. A magyarság szellemi alkata és lelki sajátosságai megkívánnák, hogy egy ilyen akció ne alulról, lármázva indulna el, hanem felülről. Csak akkor lenne igazán eredménye és sikere.

Előttem szólott képviselőtársaim a bürokrácia körüli bajokat említették meg. Ebben a tekintetben is szeretnék egy konkrétumot javasolni, mert megítélésem szerint sokszor nem az egyes tisztviselőkn van itt a vád súlya, hanem magán ezen a sajátos bürokratikus beállítottságon, azon a levegőn, amely szinte egy valás – nem, jobb szóval mondom: –, egy szekta elfogultságával tudja abszorbeálni mindazokat, akik belekerültek, és teremti meg a maga külön liturgiális nyelvét és dogmáit. Azt hiszem, segítenénk a bürokrácia gépezetében a kerekeket alkotó hivatalnokoknak is, ha táblákat helyeznénk el minden magyar hivatalban, olyan feliratos táblákat, amelyeken ezt lehetne olvasni: „Honfitársaid iránt az udvariasság kötelez!” Ez az ügyfélben is mindig felkeltené a jogigényt ahhoz, hogy neki igenis joga van ott elintéztést kérni és várni, de tisztviselő testvérében is felkeltené azt a

kötelezettséget és felelősséget, hogy igenis én azért vagyok itt, hogy honfitársaimnak – tehát nem idegeneknek és ügyfeleknek, hanem honfitársaimnak – szolgálatára legyek. De hogy a bürokrácia bálványának is elég tétessék, közzé kellene tenni ezen a felírtos táblán annak a belügyminiszteri vagy miniszterelnöki rendelkezésnek a számát is, amely már ismételten megjelent, és amely ebben a tekintetben a maga bürokratikus nyelven igyekezett orvosolni a bürokrácia körüli hiányt. Nagyon szívesen látnánk némelyik hivatalban a helyett a tábla helyett, hogy „Idegeneknek tilos a bemenet!” az ajtón belül azt a táblát, hogy „Idebenn tilos a magánbeszélgetés, a nem idegeneknek!”

T. Ház! Végül szeretném még megemlíteni azt, hogy vannak témák, tárgyak, amelyeknek jelentősége magukban véve nem nagy, de mégis van valami különös kisugárzó, közvélemény formáló, hangulatkiváltó hatásuk, amely messze túlhaladja tárgyi jelentőségüket. Ilyenek például a képeslapoknak, magazinoknak a divatvotái, divathírei. Sokan elmondották már nekem – és nemcsak férfiak, hanem nők is – panaszképpen, hogy fel vannak háborodva, amikor néha kezükbe veszik ezeket a lapokat. Látják a fényűző képeket mutató divatillusztrációkat, és amikor azt látják, hogy a saját kispolgári vásárlási könyvükbe évenként csak három ruha írható be a mai könnyen nyúzódo, könnyen szakadó' műanyagokból, akkor egyes lapok divattudósításai X. Y. dámának vagy úrnőnek húsz ruhájáról számolnak be. Nem tudom, szenzációhajhászásból teszik-e az ilyesmit az illető újságok. Az viszont bizonyos, hogy mérgeznek, és ingerült hangulatot teremtenek.

T. Ház! Essék egyszer szó a költségvetési vitában a mai nap folyamán már másodszor, magáról a t. Házzal is. Molnár Lajos t. képviselőtársam említette a háromnegyed százados jubileumát ünneplő gyorsíróirodát. Ad multos annos!⁶¹ – kiáltjuk feléjük, mert hiszen ezzel a parlamentarizmus nyugodt és higgadt ezutáni életét is kívánjuk, amikor az ő további szolgálatukat kívánjuk.

De említést kell tennem a t. Háznak nemcsak erről az előkelő, hanem egy szerényebb testületéről is. A t. Ház altiszti karával kapcsolatban költségvetésünk kisegítő szolgálai állásokat is említ. Én legalább néhány rövid szóval megérdeklődtem ezt a furcsa nevet a mi altisztjeinknél, és kiderült, hogy altisztjeinknek legalább három, olykor öt, olykor több évig kell szolgálniuk ebben a minőségben, amelynek igenis ez a hivatalos neve, hogy „kisegítő szolga”. Olyanokat minősítenek így, akiknek a mellén kitüntetések árulják el azt, hogy ők a becsület mezején megfordultak, és akiknek a katonakönyve altiszti vagy őrmesteri sarzsit őriz. Nem az anyagi részhez akarok itt hozzászólni az ő sorsukkal kapcsolatban, hanem ahhoz, hogy adjuk meg méltányosan az ő számukra azt, ami nem kerül

⁶¹ Hosszú éveket; sokáig éljen!

pénzbe. Nevezzék el őket kisegítő altiszteknek vagy harmadosztályú altiszteknek, és ezt a mai terminológiánkban ellenszenves elnevezést vegyük el tőlük.

T. Ház!

Akik odakint bírálják az államvezetés és a kormányzás gesztióit,⁶² azok igen sokszor zavarba jönnek, amikor azt szegezem az ő kritikájukkal szemben, hogy ha ők lennének a magyar államvezetők helyén, akkor mi volna az ő programjuk, mik volnának az ő konkrét intézkedéseik. Egyik testvérünk egy ilyen alkalommal úgy nyilatkozott, hogy még akkor sem vállalná el a magyar kormányzati vezetők roskasztó felelősségét, ha aranyhegyeket adnának neki. Nem is kérnek aranyhegyeket a mi kormányunk tagjai, akik ólomnál súlyosabb gondját viszik a nemzet értékének, és viselik az esetleges egzisztenciális döntések felelősségét is, de szükségük van az erőfokozó, energiafrissítő bizalomra, amely aranynál is értékesebb, mert a helyes úton járás tudatának biztonságát adja számunkra.

Ezt a bizalmat nyilvánítjuk most a magunk részéről sokak nevében is a költségvetési javaslattal kapcsolatban. Amikor bizalmat szavazunk a megajánlási javaslaton át, akkor a kormányzat is szavazzon bizalmat a nemzetnek, amelyet mi képviselünk, és amelyet ők vezetnek. Tudjon a mi kormányzatunk számítani, merjen építeni arra, hogy becsületes törekvéseiben, egzisztenciális döntéseiben a nemzet ereje, akarata, teherbíró készsége és türelme áll mögötte. Ez a kölcsönös bizalom, amellyel a nemzet nagyobbik része viseltetik a kormányzat iránt, és ez a bizalom, amellyel a kormányzatnak is bíznia kell a mi magyar fajtánkban, egyengetse útját a lidércnyomástól felszabaduló, harmonikus országőrzés és országépítés ezután elkövetkezendő áldott munkájának. Ezzel a kívánsággal fogadom el a megajánlási törvényjavaslatot!

⁶² ügyvezetését, igazgatását

A VÁDLOTTAK PADJÁN

Tekintetes Népbíróság!

Sátoraljaújhely

Ügyem iratainak könnyebb áttekinthetősége végett a bizonyítékokra vonatkozó észrevételeimet az alábbiakban legyen szabad összefoglalnom:¹

A Vádirat a) pontja szerint: 1939-től a felszabadulásig a MÉP országgyűlési képviselője – mint nevezett párt által megbízott szónok, illetve vezérszónok – az ezen időben megszavazott és a nép érdekeit súlyosan sértő honvédelmi, fajvédelmi, internálási, birtokrendezési jogszabályok meghozásában tudatosan részt vett.

I.

Szemponatok ehhez:

1.) Hogyan érkeztem a képviselőséghez? 12 éves tanári szolgálat után. Szakom: gyakorlati teológia, egyházam életével, főleg annak széles rétegeit alkotó falusi lakosságával, parasztságunkkal legszorosabb kapcsolatban áll. Kezdetől mélyítettem, fokoztam, szolgáltam ezt (népismerettel foglalkozó gyűjtések, feldolgozások, szociáldemokrata földreform-program egész ifjúságunkkal való át-tanulmányozása 1930-31-ben!), cserkészet, öregcserkészet, iparos-, földműves- és utcagyermek-cserkészet által.

Első feleségem halála után maradéktalanul főiskolám és magyar népünk szolgálatára szántam életemet. (Jelmondataim: I. Kor. 13: 8.,² II. Tim. 2: 3.³ és Aliani serviendo consumor (másoknak való szolgálatban emésztettem meg).

1932-ben kezdődik „Korán sötétedik” ügyem. Szociális érzésű, háborúellenes beállítottságú diákjaim kötete elé írt „előszó”-m s a felelősségre vont diákjaim mellé állás következményei: államfőgyűűrs doktorra avatásom eltiltása, doktorra avatásom csaknem eltiltása. (Bizonyíték: Révész Imre levele.) Fegyelmi vizsgálat, súlyos feddés, bizonytalan időre helyettes tanárrá lefokozás (1939-ig tartott!). Az ügy az országgyűlésen is szerepelt. (Finkey Ferenc emlékezik rá!); a zempléni főispán időnként jelentéseket kellett tegyen rólam a Belügymi-

¹ Dr. Szabó Zoltán önmagát védte a népbíróságon a vádakkal szemben, megírta fellebbezéseit, védőiratait számos nyilatkozattal alátámasztva. E szöveget a hagyatékban, a SRK Tudományos Gyűjteményeiben őrzött gépirat alapján közöljük.

² A szeretet soha el nem fogy: de legyenek bár jóvendőmondások, eltöröltetnek; vagy akár nyelvek, megszünnnek; vagy akár ismeret, eltöröltetik.

³ Te azért a munkának terhére hordozzad, mint a Jézus Krisztus jó vitéze.

nisztériumba. „Igazság és Élet” c. lapunk indulásakor a miniszterelnökségi sajtóosztály a szerkesztőségből való kihagyásomat kívánta. Ha ifjúságom s Enyedi Andor akkori püspökhelyettes mellém nem állanak, állásomat is vesztettem volna. Állandó ellenőrzés mellett is e hét esztendőre eső munkáim: út- és tempomépítő munkatáboraink, népi főiskola, regös munka megindítása, vitele; valamennyi népi szolgálat, csökkentett fizetésemet is ezekre áldoztam. Ez utóbbi munkáimban Teleki Pál erkölcsileg egyedül támogatott, biztatott.

1939-ig politikával semmiféle formában nem foglalkoztam, párttag sem voltam, még választásokon sem szavaztam. Számomra a legnagyobb meglepetés volt, mikor az 1939-es májusi választási küzdelem kezdete előtt közvetlen pár nappal Teleki Pál kormányelnök azt a határozott és nyomatékos kívánságát nyilvánította, hogy pártjában jelöltséget vállaljak. Mint a népért, faluért dolgozót és cserkészt szólított fel erre. Bár Teleki atyai jóakaróm, baráti vezetőm, mint tiszteletbeli főcserkész előjáróm volt, az önmagában nyomatékos kívánság elől is ki akartam térni. A sokágú népi szolgálat sok új tervével foglalkozó Főiskola akkori vezetőségének minden tagja kívánta, hogy főiskolánk és számomra is drága népi programunk érdekében vállaljam a fölkérést. Előjáróságunk lehetővé tette, hogy előadásaim nagy részét megtarthassam, s el nem látható óráimra helyettest állított be. Ez a kényszer s az a vágy, hogy sok nehézséggel, gyanúsítással, elnyomással végzett szolgálatainkon az elnyomott sorban élő magyar rétegek sorsán segíthessek, bírtak rá a jelöltség, illetve a mandátum elfogadására. Tehát a képviselőség-vállalás indoka, célzata a lehető legtávolabb állt anyagi haszon, karrier-csinálás, egyéni érvényesüléshez jutás egoisztikus célkitűzéseitől. Minden ízében az elnyomottak, szenvedők érdekében való munka vágya uralt. Anyagi igénytelenségem az askétizmus határain járó, bőjtölő, kis bevételeimet is jó szívvel mások segítésére adó életmódom közismert volt, s ez az életstílusom képviselőségem alatt, mai napig sem változott.

Ez volt vázlatosan az az útravaló, amivel a képviselőségben, politikában való teljes járatlansággal és tájékozatlansággal megérkeztem. (Meditációs füzetemben fellapozhatók a választási eredmények, mandátumátvétel utáni gondolatok!)

2.) *Nem voltam MÉP-képviselő a felszabadulásig!* 1944. október első napjaiban, a Szálasi-puccs előtti hetekben – a Szálasisit támogató *Nemzeti Szövetség* alakulása előtt ezt *hevesen elleneztem*, s ebbe be nem léptem – e lépéssel, illetve be nem lépéssel MÉP-tagságom is megszűnt. (Lásd Ravasz L. nyilatkozatát.) A vádirat „*ezen idő alatt*” kifejezésre is szűkítendő! Képviselőházi munkám 1943. decemberben a költségvetési és felhatalmazási vitában – emlékezetem szerint a külügyi költségvetésnél elmondott beszédemmel – befejeződött. A Ház munkájában többé nem vettem részt. Csak a parlamenti könyvtárba, a levelezőül is szolgáló olvasóba, postára jártam olykor be. *A Sztójai, Lakatos kormányok alatt egyetlen ülésen sem vettem részt.* A Szálasi-uralom alatt már magam is üldözöttnek számított-

tam. A törvénytelenné vált országgyűlést Sopronba nem követtem. S mikor ez a mentelmi jog *látszatát* azzal akarta megőrizni, hogy SAS katonai behívót küldött, annak – sok hasonló sorsú képviselőtársammal ellentétben – *nem engedelmeskedtem, s a katonaszökevényesség halálkockázatával éltem a felszabadulásig.*

3.) A *vezérszónok* nem valami vezér- és hangos szájú pártfunkcionáriust jelent, hanem azt a szónokot, aki a parlamenti vitában a pártnak mintegy hivatalos álláspontját köteles kifejeteni az illetékes minisztertől rendelkezésére bocsátott, mintegy előírt anyag alapján. Elfogadása pártfegyelemtől előírt kötelesség. Így a vezérszónok egyéni felelőssége szükségképpen kisebb. A vezérszónoki kijelölésben általában a szakszerű hozzáértés volt az irányadó. Így pl. a kultusztárca költségvetési vitájában 1943-mal bezárólag mindig megkaptam ezt a megbízást.

4.) A vádirat „*fajvédelmi*” törvényt, illetve jogszabályt említ. Ilyen törvényjavaslat vitájában részt nem vettem.

A házassági törvényjavaslat vitájában a theológiai igazgatói hivatal telefonján interurbán beszélgetésben közölte erre való kijelölésemet Bonczos Miklós akkori belügyi államtitkár Keresztes-Fischer miniszter és a párt nevében. Az éppen együtt levő theológiai kar tagjaival – kagylót takarva – közöltem a kijelölést, véleményüket kérve, ne jelentsek-e betegség miatti távollétet. Mivel az Oncsa internátusunk építése érdekében való tárgyalásaink ez időben folytak, kartársaim a kijelölés elvállalására kértek. (Kihallgatható dr. Zsiros József akkori igazgató.)

5.) *Internálási* javaslatról nem is tudok, még kevésbé vehettem részt meghozatalában. Internálási ügyekkel azonban foglalkoztam abban a formában, hogy internáltak sorát szabadítottam ki. (Kihallgatható: Füzeséry Sándor volt szolgabíró, Tóth Béla Felsőhatárból, Horváth N. Bodroghalászból, Győry Kálmán erdőhorváti lelkész, egy Vaik nevű cipész, gönci lakos politikai internált ügyében stb.)

6.) A *birtokrendezési* ügyben mondott beszédemben – a kisemberek és szegények érdekében mondva – mint mindig, már akkor 500 k. holdban jelölve meg *a nagybirtok felső határát*, csaknem pártfegyelmet kaptam, mint a párt álláspontjával nem egyező állásfoglalás hangoztatásáért.

7.) Megjegyzem még, hogy nemcsak a nem inkriminált, hanem vád tárgyává tett beszédeim egész és hiteles szövegéből is annak kell kitűnnie a tárgyilagos vizsgálatnál, hogy az azokban nyilvánuló *célzat, szándék – tudat és okozat* nem a népellenesség – hanem ellenkezőleg, a *félretolt osztályok*, a nélkülözők, éhezők, kisemberek ügyéért való kiállás, helyzetükön, sorsukon való őszinte jobbítani akarás.

Így a *népellenesség* szükségképp *antiszemita látszata* kitételek használatára korlátozódik. Ennek indokolására és megvilágítására még visszatérünk.

II.

A vádirat nem teszi vád tárgyává képviselőházon kívüli, képviselői minőségemben gyakorolt *cselekedeteimet*. Már pedig a *szándéknak, célzatnak, akaratnak* nem a beszéd, hanem a *cselekedet* az igazi s beszédnél *döntőbb* megnyilatkozása. Ha beszédeimben népellenesség gyanúja merül föl, ennek bizonyára tetteimben, illetve cselekedetek elmulasztásában is bizonyulni, tükröződni kellene. 1939–44 közti években különféle rendű, nemű emberek sok ezrei fordultak írásban-szóban hozzám segítségért. Legnagyobb számban küszködő, szegény emberek. Senki se úgy, hogy meg ne hallgattam volna, hogy meg ne próbáltam volna segíteni, de mindig anélkül, hogy valakitől *egy tűt ért volna* *elfogadtam volna*. Idevágó levelezésem bombatalálatkor budai szobámban megsemmisült. Indexet sem vezettem azzal a sanda hátsó gondolattal, hogy egyszer alibit szerezzek, vagy tőkét kovácsoljak belőlük.

Álláshoz, üzlethez, segélyhez juttatás, katonaságtól, internálás alól szabadítás, kérvények kisürgetése, házassági ügyek intézése, iparendelékek, a nyersanyag-korlátozás, kötött gazdálkodás idején kiutalások szerzése, rigorózus eljárások alóli mentesítés vagy enyhítés, Oncsa segélyek, földhöz juttatások stb. (Tanúk Patakról: Szoták Istvánné 14 éven át volt takarítónőm, főiskola bajorossai, dr. Nagy Elemér ügyvéd, Csathó József v. lelkész, kollégáim, Kiss Tóth Miklós ipartestületi elnök – Pavletits melletti *zsidó* bőrösnek is szereztem ajánlatára kiutalást! – Harsányi Gyula is több kérést közvetített hozzám, köztük *zsidó* munkaszolgálatos feleségét is!)

Lámpám Patakon, Budán is mindig hajnalokig égett, a képviselőház levelezőjének akkori altisztje, Bedi János és portása, Fenyvesi bizonyára bizonyítja, hogy a képviselőház legtöbbet levelező tagja voltam! Több száz népfőiskolás, sok száz diák, maga a Főiskola, lelkészeken keresztül az ország minden részéből – Erdélyből is – ismeretlen emberek, Rozsnyó vidéki községekből – hol egy nyáron át a Táj- és Népkutató Intézet munkacsoportját vezettem – kisemberek sokasága. Vadidegenek írták kéréseiket arra való hivatkozással, hogy vonaton, útitársaiktól hallották emlegetni senkit el nem utasító jószívűségemet és ember szeretetemet. Hát mindez népellenes lenne? Mindezekért soha még válaszbélyeget sem kértem. Épp oly egyszerű, a szegény, kerékpáron és gyalog vándorló ember maradtam, mint azelőtt. Még azokat a hatósági kiutalásokat sem vettem igénybe, miket mindenki megkaphatott. Soha se cipő-, se talpjegyet nem kértem.

III.

Az európai háború kitörése, a világnézeti frontok kialakulása, a politikai életben való tájékozódásom, Teleki Pállal való bizalmas munkatársi és eszmei közösségem további mélyülése új feladatok elé állítottak. Béke állapotokra,

aránylagosan nyugodt építő munkára magammal hozott képviselői célkitűzéseimnek, szándékaimnak szükségképp ki kellett bővülnie.

A hitlerista Németország új pogánysága mint lelkészt állított azzal ellentétes oldalra. (Egy „Péntek esti” előadásomon – a modern ember vallása – ezt nyilvánosan is *naturalisztikus nihilizmusnak* bélyegeztem.) Mint *theológust* a Hitlernek való hűségesküt megtagadó hitvalló német theológussal, Barth Károllyal való meleg kapcsolatunk (1931 óta tiszteletbeli tanárunk) ugyancsak ebben az álláspontban erősített. Egyházunk és a pataki Főiskolánk sok százados demokratikus hagyományai és a cserkészlet mindig friss, élő demokráciája ugyancsak erre köteleztek. Ezért mint *politikus* is kezdettől élesen szemben álltam ennek magyarországi csatlós mozgalmaival a szélsőjobboldali pártok mindenikével. Állandó *nyilas-ellenes* magatartásom bizonyosága a legtöbb parlamenti beszédem. Különösen az 1940. XI. 24-i interpellációm, első éles parlamenti állásfoglalás Szálasi ellen. Nyilas névtelen levelek lámpavassal fenyegettek! A Német–Magyar Társaságba – bár voltam a weimari Németországban berlini kollégista – ismételt felhívásra sem soha nem léptem be.

Telekit bizalmas körben sokszor kértük a nyilasok elleni erélyes intézkedésre, hogy országunknak jövőtehetetlen károkat ne okozzanak. Válasza: a gazembereket és ostobákat hagyjuk addig cselekedni, amíg gazemberségük és ostobaságuk mindenki előtt nyilvánvalóvá lesz. Igaznak bizonyult, de sajnos a mi aggodalmunk is. Mesteremnek, Telekinek az volt a külpolitikai elgondolása, hogy a földrajzi (geopolitikai) helyzetünk a nemzet ideológiai átneveltségének, öntudatának hiányai miatt lehetetlen nyíltan a német ellen fordulnunk. A háborút az orosz beavatkozás előtt is – melyet nem ért meg – a németek számára elveszettnek tartotta az angolszász hatalmak ellen, az USA beavatkozását már ekkor biztosra véve.

Terve az volt, hogy a kényszerből németekkel érintkezést tartó hivatalos kormányunk mellett legyen egy kormány-garnitúra való kiváló politikusunk az angolszászoknál, kik a személyiség értékével pótolják az egyelőre hiányzó közjogi súlyt, s a döntés után magatartásunk és ránk vonatkozó rendezés szószólói és munkatársai legyenek. Így történt Eckhardt⁴ kiutazása. S mivel a vezető személyiségek mellé sok beosztott is szerepelt elgondolásában, e célra három volt tanítványomat én is javaslatba hoztam, közülük Szabó István ungvári lelkész az USA-ba ki is vergődött. (Tanúk: Harangi László és Bíró Sándor.) A gyorsan burjánzó német kémiszolgálat s a Berlinből mozgósított szélsőjobboldal megakasztották ennek a vonalnak a kiépítését, s letragikusabban megakadályozta ezt Teleki Pál hirtelen tragédiája, halála. Németellenes beállítottságom, az a szilárd meggyőződése, hogy a háborút a németek elvesztik, s attól ne-

⁴ Eckhardt Tibor (1888–1972) politikus. A kormányzó és Teleki Pál miniszterelnök megbízásából 1940 nyarán az USA-ba ment, hogy ott kapcsolatokat építsen ki; nem tért vissza. Előadót lett a georgetowni egyetemen. 1945 után a szovjetellenes és antikommunista emigráció egyik vezéralakja.

künk lehető távol kell maradunk, soha nem változott, ennek valamennyire bizalmas körben rendszeresen, propagandaszerűen folyton hangot adtam. (Tanúk: dr. Salacz, Pados Ottokár, Ruszkai András, Egei Antal.) Sőt, nem egyszer nyilvános előadásaimba is – bár nagy kockázat volt – meg mertem ütni ezt a hangot. (Pl. A magyarság egysége című Péntek Esti előadás.)

Belpolitikában is Telekit vallom mesteremnek. Legfontosabb megmaradni magyarnak, amennyire lehet, függetlennek. Őrizni a legdrágábbat: az emberi életet. Egyebekben időt nyerni, mert szerinte a tudományban minden csak 30 évig, a politikában sok minden csak 3 évig igaz. Így a zsidókérdésben presszió alatt hozott rendeletek, jogszabályok nem teszik lehetetlenné a zsidóságnak a jobb időkhöz való átvészelését, s a végrehajtásnak is Keresztes-Fischer alatt ez volt a tendenciája. Ezért vállaltam hangban a nálunk is – Piukovich sárospataki képviselő nyilas átállásával – jelentkező *nyilas veszély ellensúlyozására*, a németek kémhálózata részéről a cserkész képviselők ellen fenyegetően jelentkező veszély elhárítására, további cselekvési lehetőségeim biztosítására – pl. a házassági javaslatban, a zsidóbirtok-rendeztetés ügyében való – pártmegbízásos felszólalásokat.

Erre még egy komoly indokom volt: sárospataki Főiskolánk, s főleg angol ágazata, angol internátusa, s született angol tanárai érdeke. A háborúba belépéstől kezdve a felszabadulásig mindez folyton fenyegetés volt. Hátvédet nagy részben az én képviselő munkám, magatartásom, s a helyreigazítás nélkül eltűrt, velem kapcsolatos, valótlanul színezett sajtóhangok képezték. Iniciatívámra történt, a Bárdossy-kormány alatt internált angol tanárainknak a Kállay-kormány alatt pataki szolgálatba visszahelyezése, s hogy ott 1944. júniusi évzárásig taníthattak. (Tanú: Szabó Gyula, Berecz Árpád.)

Mihelyt a zsidóellenes rendelkezéseknek hátrányos következményei s a német megszállás után embertelen túlzásai jelentkezték: habozás nélkül és teljes erővel, minden kockázat vállalásával melléjük álltam. Ennek bizonyosságai:

1. Egyházi tiltakozás elindítása, mozgatása. (Tanúk: dr. Zsiros, dr. Nagy Barna, dr. Enyedy.)

2. Nemzetközi Vöröskereszt Jó Pásztor gyermekmentő munkájában feleségem, segítőbizottságában saját magam zsidókat mentő munkája. (Tanúk: dr. Móricz, Pógyor I., Papp László és igazolványaim, esetleg Lukács Sarolta. Gettóba üzenethordásra a Kont család, zsidók rejtésére: Móricz, dr. Nagy E., Egressy Lajos stb.)

Egyéb vonatkozásban is egyre aktívabb magatartás és cselekvés lehetőségeit kerestem a háborúból kiválás és a német béklyóból való szabadulás elérésére, hogy pártunk ama csoportjával tartottam bizalmasabb érintkezést, amely németellenes volt (Laky, Bencs). Tanári katedrámon soha nem politizáltam, de cserkész tábor szabadabb formái között sok szó esett fenti vonatkozásban. Ezért nem véletlen, hogy volt tanítványaim közt többen vannak az ellenállási mozga-

lom vezetői közül. (Dr. Jánossy, Vatai dr., Sz. Kiss Sándor.) Angol fordítások, körlevelek készítését, továbbítását vállaltam semleges és ún. ellenséges külföldön. 1943 őszétől az ellenállási munkába még szorosabban bekapcsolódtam dr. Soós Gézánnak keresztül. 1944-ben a Kiss János, Nagy Jenő mozgalom külügyi csoportjában Fekete Zsolt néven vállaltam, végeztem életveszélyes megbízatásokat. (Soós, Vatai, Bereczky Albert.)

A változásra programtervezetet készítettem, nehéz üzeneteket közvetítettem. Vatai László Gestapo-fogságból szabadulását saját veszélyeztetéssel lehetővé tettem, sárospataki csoport szervezését megindítottam stb. Ostrom alatt sebesült orosz katonákat ellenséges tűzben önként kötözőhelyre vezettem stb. Többet nem tettem, mint a legtöbbet: életemet tettem kockára a náciizmus-fasizmus ellen.

Nyugatra nem távoztam, sőt mindenkit helyben maradásra intettem és bírtam. Budapestre is csak püspökünkkel való megbeszélés alapján mentem, abban a feltevésben, hogy a felszabadítás ott előbb bekövetkezik. A legdemokratikusabb módon – a kerület gyűlekezetei 90 %-os többségével választattam püspökhelyettes-főjegyzővé.

Gondolom, a politikai és parlamenti életben tájékozott hatóság készítette el a Ház képviselői közül a *háborús és népellenes bűnösök* jegyzékét, melyen – tudomásom szerint – nem vagyok rajta. Nem lehetek a jelenlegi államfő⁵ tudatában sem népellenes. Ostrom után, 1945 februárjában két ízben szívélyesen fogadott, terveiről velem beszélgetett. 1946 januárjában a népművelés eddigi munkásai között az *Országos Szabadművelődési Tanácsnak*, ennek a par excellence demokratikus, néperdekeket szolgáló testületnek tagjai közé kinevezett. (Tanúk: Pógyor István, Bíró György.) A kultuszminisztérium az elmúlt hónapban fogadta el a demokratikus népnevelésben úttörést jelentő *Népegyetem*-tervezetemet, s adott megbízást megvalósítására. (Vatai, Újszászy.)

IV.

Mindezek után annál határozottabban tagadom a Vádirat b) pontjában közölt és idézett kitételek valóságát, illetve tőlem eredő voltát. Egyéniséggemmel, beállítottságommal össze nem férnek! Soha a Határőrnek⁶ egyetlen újévi vallásos elmélkedésen kívül cikket nem adtam. Legtöbb beszédem különben is cédulákra feljegyzett címszavak alapján készült, ezeket mindig papírkosárba dobtam. Az ismeretlen cikkírók cikkeiket hallomásból vehették, ezt szabadon stilizálhatták, legtöbbször a beszédek után napokkal, esetleg hetekkel megjelenő kis vidéki lapban, az ilyen lapoknál nem szokatlan lazasággal, felelőtlenséggel és felületességgel. Hogy mindez milyen ferdeségekre és pontosan ellentétes jelentésű kitételekre

⁵ Tildy Zoltán köztársasági elnök

⁶ A *Határőr* sárospataki hetilap volt (indulásakor Határszéli Újság címmel) 1933 és 1944 között; a Nemzeti Egység Pártjának lapja lett.

vezethet, arra maga a Vádirat is bizonyítékuul szolgál. A Vádirat ad b) bekezdésének alulról számított 4. sora – számba adva – a Moveról, mint *rongáló* erőről beszél. Íme, már egy egyszerű másolás vagy diktálás pontosan ellenkezőre fordíthatja a szövegezés értelmét. Pedig ez az idézet talán ellenőrzésen és összeolvasáson ment keresztül! Mennyivel több hibaforrás van a vidéki lapszerkesztésben.

Hogy miért nem éltem helyreigazítással?

Több oka van: az egyik óriási elfoglaltságom. A hétvéget töltöttem általában Patakon. Péntek éjjel szortíroztam a postámat, s az esetleges Határőr mindig olvasatlanul került a tüzelésre és ablaktisztításra való újságok közé. Soha nem voltam hiú, hogy nevemet nyomtatásban keressen. Sőt, elég köztudomású, hogy bár két egyházi lap szerkesztője voltam, saját cikkeim nyomdai korrektúrájától is borzadtam. (Egyébként kidolgozott egyházi és kulturális előadásaim és cikkeim tömkelegében, melyekért nyugodtan vállalom a felelősséget, nincs inkriminálható. Ha a forrás tiszta, máshol sem lehet szennyesebb.)

A Határőrt jelentéktelen lapnak tartottam, azzal a semminél is kevesebbet törődtem. Elírásait azzal a gondolattal is eltértem, hogy hátha ennek felelőtlenkedéseivel is több fedezetet nyer a nyilas oldalról sokszor fenyegetett Főiskola, főleg az angol internátus.

Feltéve azonban – de meg nem engedve! –, hogy a Határőr velem kapcsolatos cikkeinek való magva is volna, bizonyos, hogy összeállítható lenne belőle egy olyan szemelvénytársorozat is, mely nem „népellenességemet”, hanem fasisztaellenességemet igazolná, vagy legalább is tükröztetné. Bár ezt az igazolást éppen nem a Határőrtől várom.

V.

A Vádirat c) pontja (17. § 2.) a Move-ban 1941 júniusától viselt elnökségemet teszi vád tárgyává. Nem tagadtam ezt az elnökséget, de tagadom, hogy a *közvetett kényszer alkalmazása velem szemben fenn nem állott volna!* E közvetett kényszer tényezője elsősorban Fáy István volt főispán volt. A főispán, mint a kormánypárt megyei exponense, lényegében mindig bizonyos mértékben fölöttese volt a kormányzópárt megyéjebeli képviselőinek. Nyomatékos, sokízbeni presszióját azzal is indokolta, hogy Piukovich sárospataki képviselőnek pártunkból kilépése, illetőleg az imrédisták pártba átlépése s az általa széles körben megkezdett szélsőjobb-oldali agitáció és szervezkedés ellen politikamentes, illetve nyilas ellenes kézbe kell adni a Move-t, nehogy – mint némely helyen történt – a Move Sárospatakon is szélsőséges jobboldali tényező legyen. Erre a Határőr is hoz bizonyítékot, amikor azt írja, hogy a népi gyökereket erősítő irányban kívánom a Move működését.

Én a Move-nak tagja sohasem voltam, sőt az elnökség vállalása után sem írtam alá soha belépési nyilatkozatot, sem tagdíjat nem fizettem. Az elnökséget is azzal a feltétellel vállaltam, hogy nem engedem a Move-t jobboldalra eltolódni,

és nem vállalom az alapszabályokban körülírt ténykedést sem! Szóval lényegében a csendes szabotázst vállaltam a Move-ban. Valóban ottani elnökségemnek ez a jellemzője. Életemben sem voltam 4-5 alkalomnál többször a Move helyiségeiben, az ottani vendéglőben való 2-3-szori étkezést is beleszámítva. (A Határőr 1943. III. 10-i száma szinte mint rendkívüli eseményt jelzi, hogy a közgyűlésen egyáltalán jelen voltam.) Nem is ment a Move-ban elnökségem alatt más, mint sport, strand igazán politikamentes élete. A strandon pedig 1943-ban is háborítatlanul fürdött nemcsak a pataki, hanem az újhelyi zsidóság is, sőt hallottam, hogy kabinbérleteiket sokan 1944-re is befizették.

A közvetett kényszer másik tényezője, ugyancsak Főiskolánkra tekintettel, szeretett Főiskolám volt. A főispánok az elmúlt évek alatt közellátási kormánybiztosok is voltak. Saját birtokán gazdálkodó, 400-500 diákot s az iskolához tartozó tanárok, nyugdíjasok, alkalmazottak, altisztek (családtagokkal több, mint 400 fő) egy egzisztenciálisabb érdeket jelentő természetbeli ellátásának tömördek részletkérdése, azok kedvező elintézése a kormánybiztos-főispán jóindulatán és segítségén sarkallott. Az elnökség merev visszautasítása ezeket az érdekeket keresztezte. Nem egyéni, vagyoni vagy erkölcsi fenyegetettség kényszere állt itt tehát fenn (soha nem volt még egy saját malacom sem), hanem ennél több és fontosabb: sok száz szegény diák és sok száz szegény szülő és sok száz szegény alkalmazott érdeke.

A kényszer harmadik tényezője – ezúttal már közvetlenebb jelleggel – végül velem, beállítottságommal és politikai magatartásommal is kapcsolatos volt. Teleki Pál halála óta egyre határozottabb, egyre sok ágúbb s rám nézve egyre fenyegetőbben jelentkező nyilas és német veszéllyel kellett szembeszállnom. SAS behívóm is megmutatta, hogy ez a fenyegetettség nem volt alaptalan! Úgy sejtettem, hogy a Move elnökség látszata is segít beállítottságomat és cselekvési szabadságomat fedezni.

Született angol tanáraink s az USA állampolgár Berecz Árpád állandó internálási veszélyét is tudtam ezúton kivédeni. Füzesséry,⁷ illetve rajta keresztül az internálási ügyek feletti „hatalmam” erősebb volt. (Füzesséry mint szakosztályelnök mintegy alárendeltemmé lett.) Bereczet a Gestápó 1944 nyarán kerestette is, Marsi tiszthelyettes a tanú reá.

A Move még feloszlata előtt, 1944 nyarán tulajdonképpen magától ki is múlt. Kaszinóját látogató tisztek egyike, akire a sárospataki nemzetőrség szervezése volt bízva, már nyilvánosan kiabálta, hogy jól tudja, hogy „a pataki tanárok mind vörösök, és készen tartott vörös zászlóval várják az oroszokat”. (Enyedy Andor püspökhöz írt levelében is benne van.) Move elnökségem a tárgyilagos elbírálás szerint nem terhelő, hanem javamra írható tény.

⁷ Vitéz füzesséri és tövisi Füzesséry Sándor (1892–?) 1937-től volt a sárospataki járás főszolgabírája.

Summázva tehát: igaz, hogy MÉP képviselő, de itt igazi népképviselő voltam. Igaz, hogy mondtam beszédet, de beszédeimben a legszélesebb népréteg érdekeit nyilvánítottam ki. Azért mert a múltban is a legelesettebb réteg felkarolója voltam, sokszor volt részem mellőzésben, büntetésben, üldöztetésben: beszédeim, magatartásom, egész életem éppen arra volt alkalmas, hogy a fasiszta-ellenes irányzat terjedjen el és erősödjék meg, és hogy a demokrácia mielőbb megvalósuljon. A közfelfogást pedig sohasem gyűlöltre, hanem szeretet tanúsítására és megvallására igyekeztem ébren tartani és jelentős mértékben befolyásolni. Írásaimban is ezt tettem: a Határőr cikkeit pedig nem én írtam, azért felelősséget nem vállalom.

Hogy „tudatosan részt vettem valamely jogszabály meghozatalában”, szeretett népem érdekeit súlyosan sértő törvény meghozatalában? Tagadom. Tudatosan hangsúlyoztam, hogy a nagybirtok felső határa 500 holdon felül ne legyen. Ehhez hasonló tudatos megnyilvánulásaim kizárják azt, hogy népellenes büntetésben részes lehetek. Népellenességben sem érzem magam bűnösnek: a Move-ban kifejtett „tevékenységem” nem minősülhet vezető jellegűnek, legfeljebb kevésbé jelentősnek vagy jelentéktelennek. Mert amit ott tettem, az a Move elsorvasztására irányult.

A Vádirat nem nevezi meg, hogy mely honvédelmi, fajvédelmi, internálási javaslat tárgyalásánál vettem részt, így erre nézve csak annyit, hogy mindezek képviselőiségem előtt lettek törvényt, mert az 1939. IV. tc. meghozatalában semmiképpen nem vehettem részt. Internálási vagy honvédelmi javaslat tárgyalásáról sincs tudomásom, ilyenekben részt nem vettem.

Tekintetes Népbíróság!

A Move-ban mint demokráciaellenes pártban is a demokráciát szolgáltam, mint az országgyűlésnek tagja antifasiszta és nyilasellenes voltam. Egyetlen, a nép érdekeit súlyosan sértő jogszabály kezdeményezője sem voltam, ilyenek meghozatalában részt nem vettem. Beszédeimben soha fasiszta vagy demokráciaellenes hangot nem használtam, sőt éppen ellenkezőleg: antifasiszta voltomat a tanúk sokasága és az a körülmény is igazolja, hogy az ellenállási mozgalomnak igazolt tagja lettem éppen a napokban. Amikor a faji és felekezeti béke érdekében annyit munkálkodtam, úgy érzem, hogy csak *a nekem tulajdonított, de nem az én megnyilatkozásaimból született* meg az a vád, amely alól felmentésemet azért is kérem, mert most, amikor megnyílt az alkalmam arra, hogy népemet szabadabban szolgáljam, ennek a népi szolgálatnak nem áldozata, hanem hőse akarok lenni.

A Népbíróság felmentő ítéletét kérve, maradtam tisztelettel:

Sátoraljaújhely, Népgyűlés, 1946. ápr. 16.

Dr. Szabó Zoltán

FALUHELYEN

FALU ÉS VÁROS

„... mikor beesteledék, kiméne [Jézus] a városból” (Mk. 11:19.)

„... mikor közeledett, látván a várost, síra azon.” (Luk. 19:41.)

Az Ember Fiának – megváltói munkájának kezdete óta – nem volt hová fejét lehajtania, nem volt otthona. Úton járásában a vidék, a falu volt az, hol magvetése könnyebben hullott termő talajba. Tanítványai közül háromról – Péter, András, Fülöp – tudjuk, hogy egy halászfalu lakosai közül hívtak el. Körülötte mindig azokon a helyeken tolongott, sereglett a sokaság, melyek távol estek a főváros merev és megkövesedett szellemétől. A fővárosban csak visszahúzódó, óvatos, félenk hívei voltak (Nikodémusz, Arimáthiai József), s rajtuk kívül néhány elárvult lélek, akiket az ő szeretete látott és mentett meg az embervadonban. (A Bethesda 38 év óta sínylődő betege, a házasságtörő nő, az adakozó özvegy.) A város köveze köves talaj volt az ő igehirdetése számára, *keresztfájának* kellett a Koponyák hegyének sziklájába plántáltatni örök prédikációjául a váltságnak.

Alapigénken is megítéli Krisztus a várost. Kimegy belőle éjszakára, Bethániába, az Olajfák hegyének a keleti lejtőjén fekvő faluba, amelyet ma „Lázár helyé”-nek hívnak: *A város az emberrel együtt az emberi bűnt is központosítja.* Nemcsak a közigazgatás, ipar és kereskedelem számára vannak nagy berendezkedései, hanem a bűn számára is: mulató-szórakoztató negyedei, bűnbarlangjai, pénz- és lélekvesztő üzemei. Legbűnösebb a város este. Mint ingovány felett a lidérclámgok, kigyúlnak csalogató lámpái, fényei, s mint pillét vonzzák – vesztébe – a csapongó, kicsapongó embert.

Krisztus kimegy éjszakára tanítványaival együtt a városból. A falu csöndjében, a bethániai ház békéjében akar velük együtt igazán megpihenni, felüldülni a magányos vagy közös imádság erőiben, meghordozni szemét a keleti tiszta, harmatdús éjszaka fénylő csillagtáborán, amit a földi fények miatt, de ritkán lát a városi ember.

Nem akarjuk eszményíteni a falut. Ott is együtt lakik az emberrel a bűn. De kevesebb a kísértés, olvashatóbb Istennek a teremtet világba, a természetbe is beírt írása, egészségesebben fáradt, s a lelket is egészségesebben pihentető az élet, az imádsághoz több a csend s jobban hallszik benne az Ige szava.

Hány lelkipásztor-testvérünk van, akiknek álma a városi parókia, s akik előtt be nem vallott vagy hangoztatott irigységnek a tárgya a városi lelkészség. Nem okvetlenül a nagyobb kenyérért. Vannak, akik egy – a falusi kenyérnél kisebbet adó – hitoktatóságért is szívesen cserélnék, s ha ez nincs is módjukban, örök sóvárgást éreznek a város után. Még jó, ha csak a gyermekek könnyebb iskoláztatása végett. Nagyobb baj, ha a sármentes, villanyfényes utcáért, „kultúráért”, még nagyobb baj, ha a szórakozásért.

Pedig a falu az iskoláztatási többletköltség kárpótlásául a gyermekeknek is drága értékeket adhat: napfényt, friss levegőt, az arc pírját, töretlenebb életerőt, fertőztlenebb lelkiséget. A „kultúra” élvezőjénél nagyobb és szentebb hivatás a kultúra *adójának* lenni. Nagyszerű a kész járdán járni, de az is nagyszerű, ha segíthetnek, hogy járdák készüljenek ott is ahol még nincsenek.

És melyik falusi pásztor az, akit meg ne döbbentene az irtózatossá válás: a néven ismert – legalább is néven ismerhető – kis nyáj helyett vállalni a városban szétszórt mammut gyülekezet gondját, melynek sok tagjával, soha nem találkozik, pedig a pásztorok Pásztora azokért is megszámloltatja egyszer.

Melyik az a magyar város, amelyik azt mondhatná, hogy nincs szüksége Krisztus szánakozó, könyörülő szeretetére? Amelyik azt mondhatná, hogy miatta nem lenne oka sírni a Krisztusnak?

Bár vigasztalására és erősítésére lenne falun szolgáló lelkipásztor testvéreimnek ez a húsvét közelségből fakadó bizonyágtétel. „Hazabeszélés” is ez, mert arról is bizonyágot teszünk, hogy kisvárosban élve is a magyar református falu szolgájának és követének érezzük magunkat.¹

¹ Eredeti közlés: Igazság és Élet, 1937. III. évf. 4. sz. 129–131.

BEKÖSZÖNŐ IGEHIRDETÉS ÓFEHÉRTÓN

Lekció: 1. Thessz. 3:9-12. Textus: Jel. 22:13.¹

Az egyházmegye esperese elmondotta rólunk, hogy a tanítói szolgálatból jövünk. Pár esztendővel ezelőtt a teológusokkal vizsgái dolgozatot íratam „*beiktató beszéd egy képzelt gyülekezetben*” címmel. Íme, most nekem is ezt kell mondanom. Amit most mondok, ezért az Egek Ura meg fog számoltatni a nagy számoltatásban. Ne mondjunk nagyokat, de bántót se, sem mellverő büszkeséget, se hamis alázatot! Ehhez hozzájárul, hogy 1952 utolsó vasárnapja van, és ez sok feszültséget okoz. Nekünk felfelé kell néznünk, arra, aki ember is volt, Isten is, a Jézus Krisztusra. Ő az Alfa és Ómega, kezdet és vég. Nagyobb feszültség sehol sem található. Róla szóljunk most! Bár mindig is csak róla tudnánk szólni! Ez a különös bemutatás érthető: Ő a kezdet, nemcsak az első karácsonykor, a világ teremtésekor is őreá nézve teremtettek mindenek. Ő az utolsó, vagyis mint aki elmondotta magáról, hogy az Ember Fia nem azért jött, hogy neki szolgáljanak. Utolsó úgy is, hogy mikor minden történésnek vége lesz, eljő az ég felhőin, hogy mindenek szolgáljanak a dicsőséges királynak. Azt is jelenti, hogy Ő, aki a kezdet és vég, a teljes tökéletesség, a teljes szeretet, Akiben együtt kell szolgálni.

Gondoljunk rá, hogy ezen az éven is úgy tudunk átvonni, hogy Ő az első, a családban is, ahol sok vita folyik. Ki az első? Azzal bizonyul be, hogy az az első, aki legtöbbet szolgál a családban. Vajon nem úgy tudunk-e neki menni az új esztendőnek, hogy Ő az utolsó. Mint családban az apa, a gazda, ő fekszik le utolsónak, mint harctéren a hátvéd, hogy a többiek megmenekülhessenek. A mi Urunk egyszerre kezdet és vég. Az első és utolsó milyen nehezen tudjuk összekapcsolni. A mi Urunkban együtt van a kettő. Hozzá tartozik a külső rendezettség, hogy mindenki a maga helyén legyen.

A lelki életben azonban ez másképpen van. Mindig az Úrral kell járnunk. Ha nem is tudunk szorosan a nyomába lépni, de legalább egy irányban botorkálni Vele. Valami részünk nekünk is van abban, hogy Ő az első. Így szeretnék én köztetek járni. Első és utolsó lenni. Törődésben, szolgálatban elsőnek, a nektek, értétek való imádságban, vigyázásban utolsónak lenni, hogy sohase sajnálkozhassak elhagyott szolgálati helyemért.

¹ 1952. december 31-én iktatta be Békefi Benő nyírségi esperes dr. Szabó Zoltánt az ófehértói gyülekezet lelképásztornai tisztségébe. A beszolgáló lelkészként jelen lévő *Komolay Sándor* jegyezte le a beköszönő beszédet, s 1994-ben közzé tette a Sárospataki Református Lapok XLVII. évfolyamának 2. számában, a 16-17. oldalon.

Az ófehértói református templom

Jogotok van kívánni a teljes erőt, számon kérni ennek az órának kinyilatkoztatását, hogy vállaljam a szolgálatot, veletek mindenben való, örömben és szenvedésben való osztozást.

Nem szeretnék soha közömbös lenni az evilági életben való tájékozódásokban sem. Az ófehértói gyülekezet nem rezerváció. Benne van népünk sorsában egészen és teljesen.

Nincsen hatalom, csak Isten által, Aki adja azt ítéletes kegyelemre vagy kegyelmes ítéltre. Ami most adatott nekünk, ez sincs Isten akarata nélkül. Nem szabad idegennek tartanunk. Segítenünk kell építeni az adott lehetőség

szerint. Aki segít, az barát. A hibát a saját fületekben keressétek, mert néha félre hall. Azután a mi szavunkban. Hogyan lehet már e földön felismerni a barátot és testvért? A mi Urunk megtanított az irgalmas szamaritánus történetében a közös szolgálatra, a nehéz helyzetekben való tényleges cselekedetre. Ezt fel kell ismerni nemcsak az egyházban, hanem a világban is. Ilyen a békesség szolgálata.

Hadd érkezzünk be a szűkebb családdal a nagyobb családba is! Hátha Isten nemcsak a lakóhelyet jelölte ki, hanem a temetőhelyet is. Talán a lelkipásztor holtig „jött ment” marad a falu életében. Mi nem szeretnénk „jöttmentek” maradni. Hadd tartozzunk ez órától hozzátok. Szeretném megérni, hogy ne csak csecsemőket kereszteljünk, hanem szeretnénk majd újjászületett lelkeket is megismerni. Vágyunk arra, hogy az egyház Urának munkája által újjászületések is történjenek. Ha nézitek az én és enyéim életében a hatnapi életet, hogy a hetediken igaz-e, amit mondok, a szeretet szemével nézzétek.

„Én vagyok az Alfa és az ómega, a kezdet és a vég...” Ezzel kezdtem a szolgálatot, a Róla való bizonyosságtétellel szeretném folytatni. Ha testem hantjának a ti temetőtök homokját adja az Úr, akik túléltek, ez Igével temessetek el!

Ámen.

SZABÓ BÉNI BRASSÓI SZÜCSMESTER ÖNÉLETRAJZÁBÓL

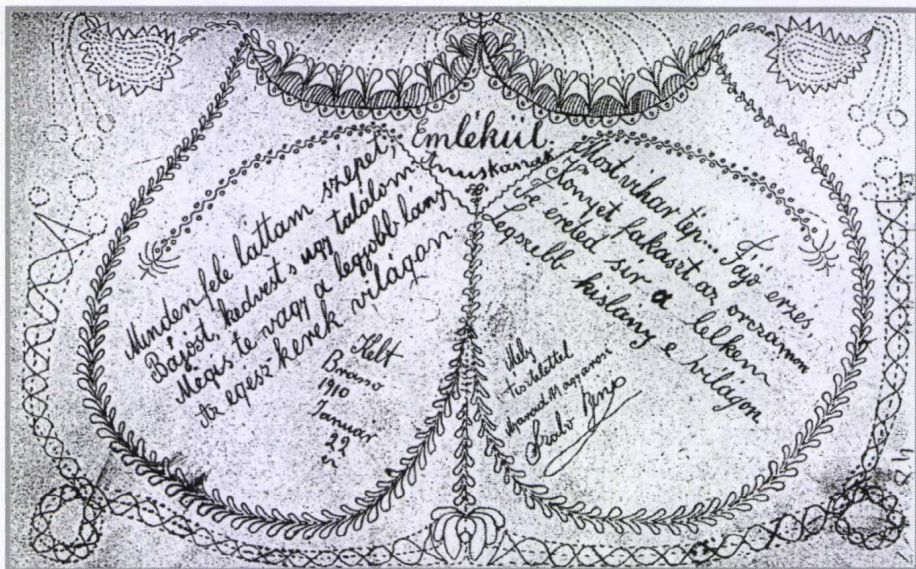
Dr. Szabó Zoltán noszovaji lelkészként rendszeresen készített néprajzi feljegyzéseket. A Néprajzi Múzeum országos pályázatán 1960-ban V., 1961-ben és 1963-ban IV. díjjal jutalmazták dolgozatait. Küllös Imola „Szabó Zoltán néprajzi gyűjtései az Ethnológiai Adattárban” címmel mutatta be ezt a tevékenységet tizenegy témacsoportot sorolva fel. Ezek között szerepel az erdélyi szűcsiparosság néprajzához sok érdekes adalékkal szolgáló munkája. Szabó Zoltán professzor Szabó Annát, Szabó Béni brassói szűcsmester leányát vette feleségül, s a család 1958-ban történt erdélyi látogatása alkalmával kérdezte ki az apósát. Beszélgetéseik alapján készült el a gépirat, amelynek egyik példányát a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeinek faluszemináriumi kéziratai között őrzik Fsz. Kt. 1125. számon.

Szabó Béni (1886. november 25. – 1971. július 20.) sikeres szűcsmester és megbecsült közéleti ember volt Brassóban. 1918-tól 1936-ig brassói ipartestületi elnök, 1926-tól három éven át betöltötte az alpolgármesteri tiszteket, 1928 és 1938 között több kerületben is a Magyar Párt listavezetője volt, négy egymást követő cikluson át választott képviselőként tevékenykedett, majd pedig szenátor lett a bukaresti parlamentben. 1940 és 1944 között a Romániai Magyar Közösség négy megyére kiterjedő tartományi elnökeként tevékenykedett. Ő kezdeményezte az elektromos utcai világítást Brassóban. Kapu utca 28. szám alatti háza pincéjében villanytelepet működtetett, s az utca végén álló Korona Szállóig kiépítette az utcai közvilágítást. A brassói református egyház főgondnoki tiszteket hosszú időn át, haláláig töltötte be. Feleségével, Pakucs Annával (1892. június 11. – 1980. augusztus 8.) sokat tettek a rászorultakért, pénzüket megosztották az árvaakkal, hadiözvegyekkel, szegény sorsú gyermekekkel. A város magyar kulturális életének szereplőiként gyermekeikkel együtt tagjai voltak a Brassói Magyar Dalárdának. 1944-ben internálták, elvették házáat, amelyet 1912-ben vásárolt, a családot kitelepítették. Később az odaköltöztetett katonatiszt segítségével egy szobát visszakaptak a régi házból, ott dolgozott a mester javításokon, ködmönökön. Munkaasztala egyik sarkán jegyezte le veje ezt az itt közölt visszaemlékezését. (A Szerk.)

1. A szülőfalu

Születtem 1886. november 25-én Nyárádmagyaróson, Marostorda megyében.¹ A falum nevében is benne lévő Nyárád itt tulajdonképpen még csak Kisnyárád. A szénégető Selye felől folyik a Selye-patak, ez a Sugóval Magyarós alatt egyesül, innen kezdve hívják Kisnyárádnak. Bekecsaljának hívják a tájékunkat a vidék felett uralkodó Bekecs-hegyről. Szomszéd vagy közeli faluk: Kendő, Kibéd, Makfalva, Szentanna, Szentsimon, Szentimre. Azon a hegynyúlványon, melyen Magyarós határának legnagyobb része elterül, még Kendő és Keresztúr bekecsalji

¹ Ez életrajzot Szabó Béni, most 75 éves szűcsmester, Brassóban 1958. szeptember havában mondta el több szakaszból. A lejegyzés egyik melléklete feleségének leánykori emlékkönyve. Ez önmagában sincs érdekesség nélkül: ilyen volt akkoriban egy iparoslány emlékkönyve. A Szabó Béni által írott oldalak külön érdekessége, hogy a díszítő rajzok a torockói ködmönök, gyéresi mellények szűcsbárművészeinek mintáiból vannak. (Szabó Zoltán jegyzete.)

Szabó Béni emlékkönyvi rajza és bejegyzése

faluk osztoznak. Mindhárom falu völgyben van, és az az érdekességük, hogy a kikiáltó nem a falu belsejét járja itt végig, ha kikiáltanivalója van, hanem a maga kitaposott ösvényén a falu felett ment kereken és megadva a felhívó jelt, kikiáltotta vagy lekiáltotta a közhíres ügyeket. Így volt, nem tudom, hogy ma is így van-e még. Régen elkerültem a falunkból, arra csak nagyjában emlékszem, hogy gyermekkoromban vagy másfélezernyi lakosa volt Magyarósnak. A határ, akármilyen partos is, de a gyümölcs szépen termett, különösen a cseresznye meg a szilva, főként a kelet és dél felé eső meredek partokon. A völgyek termékenyek, de a hegyoldalak annyira árkosak, szakadékosak, hogy sok része még legelőnek se jó. Szétnézni igen szép volt innen, mert tiszta időben a Fogarasi-havasokig, Bucsecsig el lehet látni. A mi családjunk 7-8 holdja is ilyen szép helyre esett, de abból csak 2 hold volt megmunkálható, az se könnyen, a többi részéből a jobbik fele vízmosások közé ékelt legelő volt, a rosszabbik meg még erre se való szakadék.

2. A család

Édesapámat Szabó Istvánnak hívták, édesanyámat Kósa Annának. Négyen voltunk testvérek. A hattagú család nem tudott élni a kis, sovány földből. Édesapám azért az otthoni keresetet azzal pótolta, hogy a marosvásárhelyi cukorgyárban dolgozott, mikor gyártási kampány volt. Jó munkás volt, s ezért minden évben felvették, mikor az újrépával indult a gyár, de nemcsak keresetet adott, a halált is onnan hozta. Édesanyám sokszor emlegette, hogy egy túlerőltetésben fázott meg, kapott tüdőgyulladást, és az 43 éves korában elvitte. Minket aztán édes-

anyám nevelgetett, míg ő is meg nem halt. Szégyellem, de nem is tudom, hány éves korában pontosan, de 58-on túl volt, hatvanon innen, én akkor nem is voltam az országban, mikor meghalt.

A testvéreimről is beszámolok. Domokos öcsém Tordára került. Azért Tordára, mert én is ott inaskodtam, és mivel ő négy évvel fiatalabb, legalább az első inas éve alatt nem volt annyira magában, mint én. Ő csizmadiamester lett, mint ilyen került Kolozsvárra, ahol most kooperatívában² dolgozik. Lányai Kolozsvárott vannak férjnél. Egy fia van, tehetséges ember, de erkölcsi hibái miatt nem boldogul. Liza húgom maradt Magyaróson az ősi föld és családi ház birtokában. Férje Baricz Albert gyergyóalfalusi származású cipész volt. Már meghalt. Öt élő gyermekük közül egy bányász, egy másik Budapesten az optikai művekben dolgozik, a harmadik erdőmunkás. Egyik lányuk görgényi erdőmunkás felesége, másik a faluban van férjnél. Ágoston öcsém szintén szűcsmester lett, mint ilyen később ő is Brassóba került, most ő is az itteni szűcs kooperatívában dolgozik. Felesége Kiss Mihály építőmester leánya, Róza. Tíz élő gyermekük van.

Édesapámnak négy testvére volt: Elek, Sándor, Béni és Rákhel. Elek 80 éven felüli korban halt meg. Lidi nevű lánya ma is él. Sándor is meghalt, egyetlen fiúgyermekének, aki szintén Sándor, nagyon kósza természete volt mindig. Családunk itteni tagjai nem is tudják, hogy mi van most vele. Jól jellemzi az a humoros eset, hogy az első világháború után leszerelve lóval ment hazafelé és minket is útba ejtett itt, Brassóban. Már akkor itt laktunk, ahol most is, a Belvárosban, a Kapu utcában. Sándor a lovát bevonszolta a földszintre, ott talált nyitva egy fürdőszobát, oda a lovat bekötötte, és erről nekünk semmit se szólva jött fel az emeletre. Éjjel csak hallottam, hogy valami lódobogás van odalent. Vagy kétszer le is néztem, mert azt hittem, hogy a kapun zörgetnek. De olyankor a ló csendben volt. Reggel megy valaki a fürdőszobába, s fut rémülten fel, hogy ott egy ló. Béni, akitől én is a nevemet kaptam, magánúton tanulva, Csíkszépvízen lett pénzügyi tisztviselő. Itt nősült be – nem hiába szerette a pénzt – egy örmény családba. Csak leányaik születtek, ezekben ágazik tovább a családja. Rákhel nagynéném Károly Márton földműves felesége lett, gyermektelenek maradtak.

Édesanyám apját, anyai nagyapámat Kósa Jánosnak hívták. Édesanyámnak csak lánytestvérei voltak: Eszter, szintén földműveshez ment, nem lett soha gyermekük. Jusztna egy búzaházi gazdához ment feleségül. Búzaháza a Bekecsaljának azon a részén van, amit a tájék „szentföldjének” hívnak. Mikor búcsú volt ott, sokszor meglátogattuk őket, és gyermekkorom érdekes emlékei közé tartoznak azok a sokadalmak, szórakozások, verekedések is, amik búcsú idején estek volt. Zsuzsa tanítónő lett. Abban az időben igen ritka volt még, hogy a nők tanítói pályára menjenek, még ritkább volt, hogy falusi parasztlányból tanítónő legyen.

² szövetkezetben

3. Iskolás évek

Ezekről igen sokat tudnék beszélni, mert iskolába igen szerettem járni, egy időben én is tanító szerettem volna lenni. Magyaróson két iskola volt. A „kicsi iskola” református volt, a tanítója volt Pataki Dénes. A másik, nagyobb iskola községi volt, ennek Jenei Mihály volt az igazgatója. Én mint református fiú először a kicsi iskolába jártam. Igen szerettem tanulni, és amikor olvasni megtanultam, már a kicsi iskola kis könyvtárából is kértem és kaptam is olvasnivalót Pataki tanító úrtól. Én úgy érzem, hogy életemnek ez volt az egyik legboldogabb ideje, bár lehet, hogy csak a visszaemlékezésben látjuk, hogy milyen boldogok voltunk, mikor benne voltunk, akkor ezt nem láhattuk világosan. De hogy édesapám olyan hirtelen meghalt, én voltam a legnagyobb gyerek, és segíteni kellett valahogy a szükségbe jutott családon. Először csak tehenet, juhot őrzeni, legeltetni mentem nyári vakációban Ráki nénémékhez, Károly Mártonnéhoz, és hogy a községi iskolában nem vették olyan szigorúan, hogy még akkor is legeltetni kellett, mikor beállt az iskola, a harmadikat már a községiben jártam. Az ezután következő nyárra már be is szegődtettek Ráki nénémék szolgálégénynek. Hiába nem volt gyermekük, hiába voltam én rokon, bizony, csak annyi volt a kondíció, mint más kis szolgálégénynek: egy évre 5 forint, egy rend ruha, egy rend fehérnemű, két pár bocskor, egy sapka, egy kalap. Még az volt a jó, hogy azt ígérték, iskolába is járhatok rendesen. De csak akkor mehettem, ha a dolog nem volt sűrű, vagy a rossz időjárás miatt nem lehetett semmi külső dolgot tenni. Két évet szolgáltam így Ráki nénéméknél. Akkor elhívott Kása Béni. A kondíció nála is ugyanaz volt, de azért voltam nála szívesebben, mert többet eresztett iskolába. Mikor a hatodikat jártam, és Jenei igazgató úrnak dolga volt, vagy ment valahova, csak hívott: „Jöszte, Béni! Mára vagy holnapra, ötödik, hatodikban ez meg ez a tanulnivaló.” Elmondta, aztán rögtön ki is kérdezte. Ahol valami hiány volt a feleletemben, azt kiigazította, és még egyszer kikérdezte. Akkor én szoltam Győri Júliának, aki a lányok közül a legjobb tanuló volt, és őt is így tanítottam be a leckére. Aztán én is, ő is hívtunk egy jól tanuló fiút meg lányt, s azoknak is elmondtuk, kikérdeztük. A következő fordulóban már négy gyermek másik négy gyermeket tanított, még egy-két forduló és mind az egész be volt tanítva. A húsvét táji vizsgára el volt végezve az egész könyv.

Jenei igazgató úrnak volt egy velembeli korú fia. Azt ő tanítónak szánta a maga helyére, de nem volt valami könnyű a feje. Ezért engem is sokszor melléadott, mert nem volt neki türelme a fiához. Még olyat is, ami nem volt az elemi iskolai anyagban, megtanított nekem, aztán azt mondta: „Most tanítsd meg rá Miskát!” Édesanyámnak is kezdte mondogatni: „Szabóné, taníttassa ki Bénit”. „Hogy bírnam én kitaníttatni? Mennyi pénz kell arra és mennyi esztendő!” „Jó tanító lesz belőle, az nem is olyan nagy idő, már oklevél nélkül is kimehet segéd-

tanítónak...” Én igen örültem az ilyen beszélgetésnek, édesanyám is kezdte rászánni magát, hogy valahogy, ha földet kell is miattam eladni, kitaníttat „úr”-nak... Sok minden írásom, munkakönyvem, segédlevelem elkallódott viszontagságos életpályám alatt. Elemi iskolai utolsó bizonyítványom megvan és kedves emlékként őrzöm.³

4. Fordulóponton

Magyaróson nem szült volna jó vért, ha hamar szétszívárog annak a híre, hogy néhai Szabó István Béni fiát, a szolgálégénykét „úrnak” adják, kollégiumba küldik. Így tágabb tere maradt egy másik indításnak is. Onnan indult ez, hogy volt egy Nagy Lajos nevű rokonunk, akit édesanyám Lajos komának hívott, de nem tudom, melyikünknek volt, ha volt, keresztaja. De ennek a kicsi termetű embernek volt egy hasonlóképpen kicsire sikeredett fia, ő is Lajos volt. Ez Tordán inaskodott, és éppen a húsvéti vizsgánk táján, mint frissiben szabadult szűcssegéd a húsvéti ünnepekre hazajött pár napra látogatóba. Nálam három évvel idősebb fiú volt, de igen szerettem, ő is szeretett engem és mind faggattam őt mindenféléről. De az akadt meg bennem legjobban, hogy ez a fiú már önálló pénzkereső. Egy hétre kap annyit, mint én a szolgálégényi kondícióból – legalábbis pénzben – egy egész esztendőre. Még jobban elgondolkoztatott, mikor azt is elmondta, hogy nemcsak a segédek keresnek pénzt. Már inaskorukban is gyakran üti 2-3, 5 krajcáros borralaló a markukat, ha munkát visznek haza, és egy ügyesen vonalazó inas 20-25 krajcárt könnyen nyer egy vasárnap délután. Meg is mutatta, hogy kell vonalazót játszani és fél óra múlva mindig az én krajcárom került közelebb a vonalhoz, mint az övé. Nem voltam oda sohasem a nyereszkeskedésért, de most ez is bizgatott. Másképpen ez a kis Nagy Lajos, mintha csak azért lett volna szűcssegéddé, hogy a nagy szeget az én fejembe üsse, mert – bár, mint fiatal szűcssegéd letelepedett ugyan Magyaróson, de – nemsokára otthagya az ipari pályát, elment a vasúthoz és kalauz lett. Az emlékezetes húsvéti beszélgetés után korán lehetett kukoricát kapálni, és mikor a kevés magunkéra került a sor, Kása Béni keresztaapám eleresztett segíteni. Kapálás közben faggatni kezdtem édesanyámat: „Hány év múlva kapok én fizetést, ha úr leszek?” „Bizony, abba beletelelik 8-10 esztendő.” „Akkor én nem is leszek úr.” „Miért nem fiam?” „Mert én

³ Az 1898-99. tanévről kelt, 75/1901. sz. elemi népiskolai bizonyítvány adatai: Erkölcsei magaviselete: dicséretes. Szorgalma: dicséretes. Hit és erkölcstanban, Beszéd és értelemgyakorlatban: nem taníttatott. Magyar nyelvben, írásban, olvasásban, nyelvtanban, fogalmazásban: kitűnő. Számtanban: kitűnő. Mértanban: kitűnő. Földrajzban: kitűnő. Történelemben: kitűnő. Polgári jogok és kötelességek ismeretében: kitűnő. Mezei gazdasági ismeretekben, kertészeti gyakorlatokban, házi iparban: nem taníttatott. Mértani rajzban, éneken, testgyakorlásban: jó. Egészségtanban: kitűnő. Mulasztott 70 félnapot, ebből kimentett 57, ki ne mentett 13 félnapot. (Tudjuk, hogy a kényszerű mulasztások oka a szolgálégényi állapot volt, melyben alaposan kipótolhatta az iskolában nem tanított, mezei gazdasági és kertészeti gyakorlatokat.) Kelt Magyaróson, 1901. július 2-án. Győrfi I. Miklós iskolaszéki elnök. Jenei Mihály iskolaszéki jegyző. A pecsét felírása: Magyarósi Községi Iskola. (Szabó Zoltán jegyzete.)

mennél hamarább segíteni akarok édesanyámon.” „Hát akkor mi lennél?” „Szűcsinas leszek, mert az nem kerül pénzbe, hozzá még mindjárt keres...” S mindez nem a levegőbe mondódott. Az emlékezetes kukoricakapálás után, édesanyám megkönnyezte még egy párszor az én egyre inkább semmibe foszló uraságomat, de mikor látta egyre nagyobb kívánczúságomat, bakancsot szerzett az eddig hordott bocskor helyett, megrakta kis holmimmal az általvetőt, és ő maga kísért el ahhoz a mesterhez Tordára, akinél Nagy Lajos is tanult, Fodor Déneshez, aki a legjobb mesterek közé számított Tordán. Vele az én inaskodásom felől nemcsak megállapodott, de ott is maradt Tordán egy pár napokig, mert tudta, hogy neki is, nekem is, ezek a napok voltak a legnehezebbek, mikor el kellett válni Magyaróstól.

5. Tordai inasévek

Eljött az idő, mikor édesanyám nem maradhatott tovább. A vasútig való kíséréséhez már jó inas módjára a mesteremtől kérőztem. Nem felejtettem el soha, hogy a mesterem azt mondta: „Nemcsak az állomásig mész fiam, hanem elkíséred Gyéresig”. Aranyosgyéresnél ér be a tordai vicinális a fővonálhoz. Arra aztán halálomig emlékszem, amit édesanyám akkor mondott, mikor a vonat füstje előfeketedett a kanyarban: „Légy mindig becsületes, és segíts mindig a náladnál gyengébbeken!”⁴

Fodor Dénes, első mesterem, jó szűcs volt. Annyira jó, hogy a mesterségből, mire én hozzá kerültem, vagy 120 hold földet szerzett abban a furcsa fekvésű, 20.000 holdas tordasi határban, melyet három oldalról eléggé közel rekesztenek be a szomszédos faluk határai, de a szabadon maradt negyedik oldalon aztán annál messzebb futott. Nekem az volt nála azon az őszön a fő dolgom, hogy egy egylovas kocsin egy szolgálával együtt élelmet szállígtassunk meg a munkához szükséges dolgokat azoknak az idénymunkásoknak, akik a többféle levő birtokán dolgoztak. Ha kiértünk, akkor estig nekem is azokkal kellett dolgozni. Ezek a munkások mind románok voltak. Én az erdélyi románságot, mikor jobban megismertem, megszerettem. De ezek a románok e tájt eléggé meg voltak vadítva. Mert tőlök kaptam én is az első leckét arról, hogy a magas politika hogy játszik bele a kisember életébe. Tavalyig [1899] Bánffy Dezső volt akkor a miniszterelnök. Erre a Bánffyra már beszüntetett főispánsága idején is haragudtak a szászok, de legfőképp a románok, nemcsak az odavalósiak, de mind az egész erdélyiek. Miniszterelnöksége alatt meg még több olyan intézkedést tett, ami a nemzetiségeket felizgatta, és első sorban az erdélyi románságot, akiknek a vezető embereiből álló bizottságukat széteszlatta, a románság minden szervezkedését gátolta, és

⁴ Pontosan olyan tanács volt, amelyet egy másik édesanya adott magányos útjára induló fiának néhány esztendővel ezelőtt, a világirodalom egyik remekét ebből író kis Móríc Zsigának: „Légy jó mindhalálig!” (Szabó Zoltán jegyzete)

mindezzel és még sok mindennel az egész erdélyi románságban nagy magyar-gyűlöletet keltett. A magyart a Fodor Dénes bátyám nem sokat kereső románjai közt jobban kezük ügyében én képviseltem. Akkor még nem értettem, nem beszéltem románul, öltözetben is nagyon kiríttam közülök, a székely zsinóros harisnyámmal, amin belül dugtam az ingemet, a piros lajbimmal, ócskábbik segesvári kalappal. Ha szóltak, nem értettem, ha a gúnyolódásukra valamit visszanyeltem, egy-kettőre megbúboltak, rögtön, karódarabot vágtak hozzám. Vagy három hónapig ment ez így, a szűcsségből meg jóformán semmit sem láttam. Akkor odaálltam Fodor Dénes bátyám elé, és bár nem akartam, mégis elpityeregtem magam: „Mester úr, tessék engem elereszteni, hazamegyek.” Hogy első mesterem derék ember volt, az abból is látszik, hogy nem egy pár pótpofonnal vagy kézlegyintéssel intézte az én keservemet, hanem komolyan maga elé állított és szeretettel azt mondta: „Most mondd el, fiam, bátran, miért akarsz te hazamenni?” „Hát ezért s ezért...” Mire ő: „Nézd fiam, én miattad a mesterségemből keresett birtokom el nem lökhetem, a román munkásaimat belőle ki nem verhetem... hanem adok most neked egy levelet egy másik tordai szűcs kollegámhoz. Neki nincs annyi földje, mint nekem, nála hamarabb hozzá jutsz a szűcs munkához, mint nálam. Hozzád hasonlókorú gyerekei is vannak, ott biztosan jobb lesz neked.”

Így kerültem hát át három hónap után második mesteremhez, Nagy Miklós-hoz, akinél három és fél esztendő töltem, és akinél fel is szabadultam. Neki is volt szőlője – három darabban is – szántója, rétje, de az egész nem tette ki a Fodor Dénes első mesterem birtokának a harmadát se. Nála is volt egy egylovas kocsi, és az inasnak ott is részt kellett venni a szőlőbeli és gazdasági munkákban. De itt hamarabb hozzájutottam a mesterség sűrűjéhez, tél is jött, és minden olyan műhelybeli munkában, amit kezem alá adtak, hamar otthon lettem.

A műhelyben 8 segéddel, három másik inassal meg a mesterrel 13-an dolgoztunk. A segédek közül a két legügyesebb, legtanultabb, jól rajzolók, jól hímzők és jól szírozók a legdrágább munkákon dolgoztak csak. Ők csinálták a torockói ködmönöket, a marosmenti szőlővidéki, celnai, magyarigen-vidéki, jómódú székelységnek a hímzett mellbundákat. Négy segéd csak sapkát csinált. Prémkari-más báránybőr sapkát, bevágott tetejűt, az aranyosszéki székelységnek, mert ezek meg a városiak ilyet hordtak, karima nélküli kucsmasapkát a románoknak. Egy éven át kétezren felüli sapkát is megcsináltak. A romános kucsmasapkát *keculának* hívták, a havas vidéki, szegényebb románságnak csinált, egyszerű, díszítetlen mellest meg *gyeptárnak*. Két segéd ilyen gyeptárokat csinált. Az inasok mindféle-fajta munkával megpróbálkoztak – persze, hogy ház körüli munkával is bőven – de a műhelymunkában is. A mester és a segédek figyeltek bennünket, inasokat, és kinek mihez volt nagyobb hajlama, abban kellett aztán igyekezni nagyobb szakmai tudásra. Abban az időben egy-egy sapka ára forint húsz, forint ötven krajcárba, az ünneplő karimás 2 Ft-ba, 2,50-be került. A gyeptár 4 Ft-nál

kezdődött, a szép torockói ködmön tízszeresébe, a legszebbje hússzorosába is belekerült. A mesternek volt négy tehene és egy lova is. Ezt Zsidónak hívták. Az állatokhoz bérest tartott a mester, ezekkel nem kellett nekünk, inasoknak bajlódunk, bár a ganézó vagy szénahúzó villa nyelét is megfogtuk párszor, ha a béres valahova odajárt.

A műhelyben aludtunk. Én az első három esztendőben az emeletes ágyak alá kis kerekeken betolható, éjszakára előhúzzható, karikás ágyon. Kelni reggel hatkor kellett, télen is. Öltözködés és tisztálkodás után a műhelyt kellett rendbe tenni az aznapi munkához, ha valamit elő kellett készíteni, azt elvégezni, aztán jött a reggeli. Früstökre rendszeren a vacsorából maradt puliszkát ettük. Reggel tej nélkül, egy kis zsírral felmelegítve. Legjobban azt szerette mindenki, ami melegítéskor az óriási nagy puliszkás edény oldalához hozzápirult. Ebből mindenkinek kimérték, kikarcolták késsel a maga porcióját. Olyan segéd, aki nagyon szerette a hasát, egy, néha két krajcárt is adott annak, aki ebből a pirultjából átadta neki a maga részét. Együtt ettünk segédek, inasok. Felül mindig a mester ült, aztán rendre a segédek, inasok kor szerint. Ugyanabból az ételből kaptunk mindig, amit a család is. Jóllakásig ehettünk. Mesterné asszonyunk és a gyerekek azután ettek, mikor mi felkelünk az asztaltól. Nagy Miklós mesterünk emberségesen bánt velünk. Fül- vagy hajhúzásból se kaptunk többet, mint akármelyik saját gyereke, ha okot adtunk rá, egy-egy suhintás is kijárt a mogyorópálcával, ami a szűcsműhelyben mindig kéznél van, mert a mesterséghez tartozik, de elmondhatom, hogy én ebből is kevesebbet kaptam, mint a tulajdon gyermekei.

Ősztől húsvét utánig, minden hétköznap este két óra hosszára tanonciskolába jártunk. Tordának volt 700-on felüli, majdnem 800-ig menő iparos mestere, köztük 25 szűcs. Ezért el lehet gondolni, hogy mennyi sok volt az inas. Ha az inas társadalom valamiért megbolydult, annak hamar volt látatja, de még hallani való is elegendő. Pedig az én időmben is voltak ilyen bolydulások. Ennek oka megint az a nemzetiségi politika volt, amit a Bánffy Dezső miniszterelnöksége hozott, ami bár sohase hozódott volna! Az inas-szükségletet nem fedezte a székelységből jövő utánpótlás, mert ebben az időben az iparosság száma országszerte, Erdélyben is nagyon megszorodott. Így a tordai iparosok is sok román fiút vettek fel inasnak. Vettek azért is, mert román nyelvű vidékek számára is dolgoztak, vásárokon könnyebben, jobban ment az eladás, ha voltak románul is jól beszélő inasok vagy segédek a sátorban, bár a legszükségesebbeket a mesterek nagy része is tudta románul. Míg a Bánffy-féle intézkedések meg nem zavarták a székelység és románság viszonyát, barátságosak voltak a kapcsolatok. Voltak vásárok, ahová három etetéssel kellett szekerezni. Egy etetést – az út járhatóságától függően – 15-25-30 km-rel számítva, sőt, voltak vásárok, ahová három napig is mentünk. A mesterek nem szerettek kocsma előtt még etetni se, éjszakára ott maradni még úgyse. Etető és megszálló helyeken minden mesternek volt egy-két ismerős csa-

ládja, ahová beálltak vagy éjjelre is megszálltak, és sok ilyen család a román vagy vegyes lakosságú vidéken román volt, akik nemcsak befogadták, de tehetségük szerint szívesen vendégelték is a mestereket, amit ők valami szűcsárún kívül azzal is szívesen viszonzottak, hogyha ezekből a családokból iparba is kívánczolt valamelyik gyermek, azt szívesen fel is fogadták. Így Tordán minden 100 inasból legalább 30 az én időmben román fiú volt. A nemzetiségi torzsalkodások hullámai a tordai inasok közé is lejutottak, és el is fajultak. A román inasok azt, hogy kevesebben voltak, azzal is pótolták, hogy nemcsak a követ vették fel az utcáról, de a tót bicskát is elővették a zsebből, és a tanonciskolából esténként sok inas nemcsak szakadt ruhával, de véres fejjel is került elő. Iskolába igyekezés és onnan való eloszlás idején, három-négy rendőrnek kellett kordába szorítani a kilengő szenvedélyeket. Nem szeretném, ha dicsekvésnek hangzana, de itt értem el életem első politikai sikerét, nem politikából. Nekem az is nagyon fájt, amikor a Fodor Dénes román munkásai bántottak, de még jobban fájt, amikor azt láttam, hogy az én inas társaim meg a román inas társaikat bántják, azok meg késsel felnek vissza. Harmadik éves inas voltam, amikor egy szabad vasárnap délután az Aranyos partján összeszedtem a székely meg a román inasok közül is egy pár fő verekedőt, megvendégeltem őket tordai pogácsával, és azt mondtam nekik: „Nézzétek, nálatok is, nálunk is kevés a föld, szűkön terem, nehéz a megélhetés, hiszen azért kellett minekünk otthonról eljönni, inasnak állni. Annyi mindenben egy sorsot viselünk, miért bántjuk mi egymást... Ne is bántsuk tovább, legfeljebb azt, aki újra össze akar ugrasztani bennünket...” Így mondtam valahogy, és fogott a jó szó, a belátás, megszűnt a hadakozás a városban is, sokan csodálkoztak és örültek. Nekem is jó lecke volt, mert azóta nekem se románnal, se szásszal semmiféle összeütközésben, súrlódásban nem volt részem, sőt, ahol illet láttam, ott is az inaskorban megtanult és kipróbált módon igyekeztem mindig megértést és békességet létrehozni.

6. Képek és emlékek az inas életből

Nemcsak a mesterek, de a segédek és inasok életében nagy elfoglaltságot és sok tarka élményt jelentettek a heti piacokra, vásárookra való járások, amikről már korábban is történt említés. Lehet mondani, hogy olyan iparcikkekből, melyekből vásári és piaci árusítás és vétel fedezte a fogyasztók szükségletét, belső Erdélynek a szükségletét főleg Torda, Székelyudvarhely, Marosvásárhely és Kézdivásárhely kisipara fedezte. Például a tordai szűcsök árusítottak minden szombaton az e napra eső tordai heti piacon, ugyancsak hetenként a marosújvári piacon, évi 30 alkalommal Alsójárán. A vásárookra járás fő iránya és útvonala a Maros-völgy volt. A Maros mentén lefelé a legnagyobb vásárhely Tövis volt, melynek a fekvése olyan volt, hogy sokfelől tengernyi népet ontott belé az odatorkolló völgyek és közlekedési útvonalak csatornája. Két-három napig tartó országos vásárain a

szakma szerint kijelölt vásárrészekeken pl. a szűcsöknek 80-120 sátra is sorakozott, olykor nemcsak kettős, hanem hármassorban is. De élénk vásárhelyek voltak: Nagyenyed, Gyulafehérvár, Felvinc, Déva, Zám, felfelé Szászrégen, a Küküllő völgyön Medgyes, Kiskapus, Segesvár, a Mezőség felé Úzdiszentpéter, Sármás, Mezőtő, Mezőzáh. A havas felé: Abrudbánya, Verespatak, Topánfalva, Torockó voltak a fő szűcspiácok, de eljártak a tordai szűcsök nemcsak Kolozsvárra, hanem Bánffyhunyadi, Csucsára, sőt a Nagyvárad felé eső Feketetóra is.

A vásározásnak is eléggé zárt rendje volt, ami már a készülétkben is megnyilvánult. A tordai nagy iparosságnak volt egy szakmaközi ipartestülete. Ezen belül a fő szakmának külön szakmai vezetői voltak, akiket az én inas időmben még mindig céhmestereknek hívtak. A társulat számon tartott minden vásáros helyet és vásáros napot, ami Torda érdekerületébe tartozott, és erről az összes szakma vezetőit időről-időre kiértesítették, bár ezeket jórészt minden műhelyben is számon tartották a mesterek, mégis a céhmesterek külön is értesítették a szakmabeli embereket. Távoli vásárookra mindig úgy indultak, hogy még vásár előtt, idején megérkezzenek. Az indulásra való gyülekezés Tordán, a Szénapiacson történt. A céhmesterektől jövő értesítés mindig közölte, hogy pl. a tövisi vásárra való indulás ekkor s ekkor történik. A kijelölt órára még egy fertály órát ráadtak várakozási időnek a később szállingózók számára. A vásárra való menetel szokott módja az volt, hogy minden mesternek megvolt a saját egyfogatú szekere, és ritkább eset volt az, hogy fuvarost fogadtak az útra. A szekér közepére került a vásáros láda, melynek a formája olyan volt, hogy a szekérderekba jól beilleszkedjék. Abba került a vásárra szánt portéka; lakattal vagy kulccsal zárható volt. A láda előtt volt a féderes ülés, mögéje meg a ló számára szánt széna, abrak, takarmány került. Két oldalra a vásáros sátor rúdjai és egyéb tartozéka a ponyvakkal együtt. A szekerek aztán egész hosszú karavánsort formáltak. Így zaklatott időkben bátorságosabb is volt, hiszen erdők közti utakon a magányos szekérnek elibe is állhattak. A többször emlegetett, Bánffy-féle politikai izgalmak, nemzetiségi forrongások idején az én inaskodásom éve alatt is megtörtént, hogy nem annyira a havasalji, mint a mezőségi román falukban az iparosok szekereit meghajigálták, a magukban csellengőket meg is verték, portékájukat szétszórták, széthordták. De másképpen is jobb volt együtt. A hosszú út alatt a jó barátságban levő mesterek átültek egymás szekérére, beszélgetéssel rövidítve az utat, együtt bontogatva némelyik szekéren az elemőzsiás általvetőt is, kínálgatva a másikat a magáéból. Borozgatás, italozás se vásárra menetelkor, se a pihenő helyeken nem volt szokásos, mert a vásár tiszta fejet kívánt. Még a kortyondibb természetűek is azzal bíztatták egymást: „Majd a vásár után!”

A vásárhelyek árusító helyein a szakmáknak megvolt az előzetesen kijelölt helyök, tehát nem keveredtek a sátrak, hogy itt egy szabó, ott egy szűcs, amott

egy csizmadia. Ezek a helyek a legtöbb vásáron emberemlékezet óta ugyanazok voltak. De a szakmán belüli mesterek minden vásáron másképpen osztoztak. Vásár elején, még annak a kezdetén, összegyűltek a mesterek és a rendet – szinte percek alatt – megcsinálták. Az osztozás így történt: először jöttek mindig a helybeli iparosok. Aztán annak a megyének a megyeszékhelyéről valók, amelyik megye területére a vásár esett, aztán a vásár helyétől való távolság számított: előbb jöttek a közelebbiek, aztán a távolabbról valók. Az egy helyről való emberek között az életkor, az idősebbség jelentette az elsőbbséget. Ezt a rendet akkor is szigorúan betartották, ha maga a mester nem volt jelen, hanem csak a segédje vagy akár csak az inasa. Amikor megvolt a vásárrend, a sátrakat felverték vagy a várakozás alatt már összeállított sátrakat, sátorvázakat a helyükre tolták. Ez sem ment akárhogyan! A sátraknak szépen, egyenesen, sorban, utcává kellett rendeződni, nagyvároson egy szakmának két-három ilyen sátorutcája is volt. A sátorutcának mindkét oldaláról az utcára nézett a sátor eleje. A sátornak vízmentes tetőponyvája volt, melyet a vázra úgy húztak, hogy hátrafelé lejtessen. Az oldalponyvák könnyebbek, zsákszövetűek voltak. A felnyitott vásárláda tetején és üregén át deszkát fektettünk és készen volt a vásári pult. A felrakható fogasokra sapkákat és gyeptárokat akasztottunk. Ez volt a kirakat. Az volt a szabály, hogy mindig csak annyi portékát szabad kirakni, amennyit akkor is szemmel lehet tartani, ha egyszerre több vevő áll a sátor előtt, s egyik-másik vásárló több darabot is kér egymás után próbára. Mert az ólálkodó vásári tolvajoknak az volt a huncutságok, hogy nem magukban voltak, cimborájuk is volt, néha egész bandájuk, ravasz félkéz kalmárokból. Egyik ismert fogásuk az volt, hogy mikor a fején volt próbára a sapka, már másikat kért, hogy az nem jó. Még kézbe tartotta a második sapkát, a maga rosszabb sapkájával együtt, és mikor a fején levőt hirtelen lekapta, lehetőleg olyankor, amikor senki nem nézett oda, a lekapott sapkát nem a sátorba adta vissza, hanem hirtelen hátradugta az ott ólálkodó cimborájának, az esetleg megint tovább a harmadiknak, és mire észbe kaptunk, a sapka kézen-közön eltűnt, és még a zsvány méltatlankodott. Minden vigyázat mellett is voltak vásári lopások. A megcsípett tolvaj verést kapott, de sokszor rajtakapás nélkül, bántatlanul elvitték a saját irhájukat is, meg a szűcstől lopottat is. Volt jó vásár, rossz vásár. Voltak vásárok, ahová két nap is szekereztünk, és 2-3 sapka, ha elkelt. Jó vásár után se volt szokás a mulatozás. Ha az izósabbak hívogatták is a többit, hogy „Most már vásár után vagyunk, meg lehet inni valamit”, azzal feleltek vissza: „Ha inni akarsz, idd meg otthon!”

Nem minden vásáron lehetett ott maga a mester. Ezért néha más szakmabeli-ekkel „párosítottak.” A szűcs szempontjából fontos vásárra ment szűcsmester tímárinassal, aki a kevesebb tímár-árut vitte és árusította. A tímár érdekéből fontos vásárra ment a tímármester szűcsinassal. Ha a vásár után maradt elég jelentős mennyiségű portéka, s közeli napon vagy éppen nem távoli helyen másik vásár

volt, nem volt idő és nem volt érdemes hazaszekerezve újra odaszekerezni, hanem a megmaradt árut egy segéd vagy inas vasúton vitte oda, ha vezetett arra vasút. Nem minden inasra lehetett ilyesmit rábízni, még nem is minden segédre. Az, ha a mester – akár párosítva, akár megmaradt portékával – az inast vásárra engedte vagy küldte, annak a jele volt, hogy a mester az inast nemcsak becsületében megbízhatónak, hanem szakmájában is ügyesnek, arravalónak tartja, ezért a kitüntetés jele is volt.

Én a szakmában is elég jól haladtam, különösen a legnehezebbik ágában, a hímző munkában. A tanonciskolában is jól tanultam, a számolásban meg kisiskolás koromtól ügyes voltam. Amikor nemcsak azokat a román szavakat tanultam meg, amelyek az áru fajtájára, nagyságára, árára vonatkoztak, de beszélgetni is egyre jobban tudtam, a vásárra járásban elég hamar külön porciót kaptam: Alsójára lett az enyém, ahol főleg románság volt a vásárlónk. Bár természetesen sok más helyen is megfordultam. Emlékezetes maradt egy felvinci vásár. Ínséges esztendőben volt, május elejétől fogvást augusztus 20-ig egy szem eső nem esett, minden leelő kiégett, kiaszott, még a havason is. A jószág sanyargott, hullott. Lovat szinte bőre árában, 5 Ft-ért is lehetett venni augusztus közepén. Így a felvinci, nyárvégi vásárra, ahová azelőtt megrakott ládákkal szoktak menni, csak engem küldött mesterem egy fogadott szekeresrel, aki még két másik mester inasának és segédjének is vitt portékát. Odamenet is mind arra fordult a szó, hogyha valamikor s valahol, akkor itt s most nagyon rossz lesz a vásár. Én meg ki is szalasztottam a számon a szekeresnek: „Ha mégis jó lesz a vásár, fizetek egy fél litert”. „Szép ígéret, tartsd es meg!” szolt ő. És a vásáron mindent eladtam, az utolsó darabig, amit vittem volt. Indulás előtt, hogy a könnyű, üres, kisebbik ládát feltettük, megkérdi a szekeres: „Aztán milyen vásár volt?” „Jó vásár volt, amit ígértem, megtartom.” Be is tértünk a másik két cimborával egy kocsmába, és kiparancsoltam négyünknek egy egész litert. Bort én addig soha életemben nem ittam. Ebből a borból egy pohárral-é vagy kettővel, megittam. Fejembe is szállt, meg is szédített, még a hosszú út se térített egészen magamhoz, csak arra eszméltem, mikor Tordán a szekeres a holmimmal együtt a kapun bévül tett, és én rogyadozó lábbal ott álltam a mesterem előtt. Az rútolt⁵ is keményen: „Én benned megbíztam, a vagyonomat is a kezedbe adtam, te így pocskoltad el azt is, magadat is!” A mesterné megsajnálta, védett: „Rosszul van ez a fiú, ne rútold, míg nem tudod, van-e okod rá!” Bementünk, én kivontam a nyakamból a pénzes zacskót, a mester kifordította az asztal közepire. Annyit mondtam még hozzá: „Portéka pedig nem maradt, minden elkélt.” Meg se számolták a pénzt, a mester megenyhült és azt mondta: „Asszony, adj a gyerekeknek jó vacsorát!”

⁵ szidott

A pénzt a vásárban még a mesterek sem szokták megszámolni. Az volt a szokás, hogy vásár után a család körülülte az asztalt, és a mester vagy ha a segéd vagy inas volt a vásározó, kifordította a pénzes zacskót az asztalra. Ez erős vászonból varrt kis tarisznya volt, a korcába zsinór húzva, annál fogva a nyakunkba akasztva hordtuk, még a hirtelen zsebre tett pénzt is, mihelyest egy kis idő volt rá, ebbe átraktuk. Szóval, ha a pénzes zacskó az asztalra már ki volt fordítva, a mester mindenkinek kijelölte, hogy milyen pénzt gyűjt és számol a csomóból: fillérest, kétfillérest, 10-20 fillérest, 1 koronást, 2 koronást. A számolás egyúttal verseny is volt, hogy ki gyűjt többet. Nem a pénzösszeg nagysága döntött, hanem a pénzdarabok száma, ezért e versenyt krajcárossal vagy 10 krajcárossal hamarabb meg lehetett nyerni, mint forintokkal, mert a forintoknak nevezett kétkoronások ritkábbak voltak. A nyertes – rendszeren valamelyik növendék gyerek, hogy hadd legyen öröme – rendszeren az e célra vett vásárfiát kapta. A felvinci vásár után is így számolták a pénzt, és utána azt mondta a mester: „No, Béni fiam, látom, jól gazdálkodtál, nem haragszom, de mi gyalázott így el?” Én elmondtam, hogy jártam volt a szekeressel meg a borral, és akkor még csendesen az asztalra tettem a zsebkendőmet, és kibogoztam a bekötött két sarkát. Az egyik bogból kivettem három összehajtogatott, 10 koronás bankót, a másiktól meg két 10 koronás aranyat. „Még ez is hozzá jár”, mondtam csendesen. „Jól van fiam, az egyik aranyat megkapod majd szabadulásodkor”, szólt a mesterem. Nem is felejtette el.

Az aranypénzt különben nem nagyon szerették a mesterek vásárlkor. Egyik mesterrel is, másikkal is megtörtént, hogy mikor sietséggel kellett a vásárban visszaadni, kiadták újveretű, fényes krajcár helyett. Otthon aztán a pénzszámláláskor hiába keresték külön is, meg a fényesebb krajcárok között is. Ezért az volt a szokás, hogyha aranypénz került, azt mindjárt a zsebkendő bogjába kötötték. Ez meg azért volt rossz, mert erre a tolvajok is rájöttek, és ha a zsebkendő csücske kilátszott a lajbi zsebből, ügyesen ellopták. Sok olyan zsebkendőt is összeloptak így, amiben nem volt más csak takony, de sok aranyasat is. Én, ha aranypénz került hozzám, nem is dugtam a zsebkendőm a lajbi zsebbe, hanem a harisnya ellenzőjébe, mert a mi időnkbeli harisnyának nem volt nadrág hasítékja, hanem ellenzője elől, az jó volt, mert mindig szem előtt volt.

De az első aranyhoz mégis másképpen jutottam. Tanonciskolás korunkban az iskola minden év végén csinált egy tanoncmunka-kiállítást. Ezt egy bizottság elbírált, és a legjobb tanoncmunka aranyérmet, az utána következő ezüstöt és a harmadik oklevelet kapott. Én második osztályos inaskoromban egy gyéresi himzett mellényt csináltam a kiállításra az első mesterem műhelyében, mert a tanoncmunkát nem volt szabad az otthoni műhelyben csinálni. Ez a mellény a tordai kiállításon ezüstöt kapott. De az első és második díjas munkákat Kolozsvárra is felküldték, ott volt az iparkamara székhelye, itt is csináltak ezekből egy kiállítást, ezt díjazták, és itt az én mellényem aranyérmet kapott. Ez volt az én első

aranyam, édesanyámnak adtam, mikor akkortájt meglátogatott. Pedig ez a mellény más jót is tett még velem: elvitt Budapestre is. Ez úgy volt, hogy az iparkamarák első, második díjas tanoncmunkáit összegyűjtötték Budapesten az Iparcsarnokban egy országos tanoncmunka kiállításra. Itt már több első és második díjat osztottak ki, és aki itt is aranyat vagy ezüstöt szerzett, annak a készítőjét – ha nem volt pesti – jutalomképpen elvitték egy hétre Pestre. A mellény Pesten is aranyat kapott, Orbán nevű szűcs céhmesterünk fiáé meg ezüstöt, így Tordáról ketten mehettünk Pestre. Ennek jobban örültem, mint az aranynak. Huszonnégy óráig tartott az út személyvonaton Budapestig, de egész úton el nem tárgultunk az ablaktól, még éjszaka sem, amikor szinte semmit se lehetett látni. Különösen csodálkoztunk a hegyek nélküli, sima Alföldön, mert ilyen sík vidéket mindketten akkor láttunk először. Pesten jó szállásunk, jó kosztunk volt, de ennél is sokkal többet ért a temérdek látnivaló, amivel nem győztünk eléggé betelni. Bennem is ekkor gyökerezett meg a vágy arra, hogy mennél több várost, népet megismerjek, Ez az emlékezetes pesti utunk 1903-ban volt.

Pénzem – ha nem is aranyanként, hanem krajcáronként – már inaskoromban összegyűlt. Mint minden inas, én is örültem, ha hazavitt munkáért pár krajcár borraalót a kezembe nyomtak, amit dehogy is költöttem volna borra. Krajcárokat adott a mester a műhelyben vagy a padláson elfogott molylepkékért is, és ebben elég szemes is voltam, mert hamar megláttam a lepkét, és elég ügyes is, mert egy kis hálóval hamar el is fogtam. Krajcárjaimat azonban legjobban a vásárnap délutáni *lyukbavetősdí* vagy még inkább a *vonlazás* játékok szaporították.

Vasárnap délelőtt a templomba küldtek bennünket a mesterek. Tizenkettőtől egyig volt a jó vasárnapi ebéd. Ebéd után télen este hatig, nyáron nyolcig szabad volt az időnk. A legtöbb inas, ha ebéd után az illem szerint jelentette a mesterének, hogy hová megy, azt mondta: „A Széchenyi-ligetbe”. Sok csoportban folyt itt a jól célzó szemet, jól dobó kezet igénylő két játék, amit említettem. Én mind a kettőben – különösen a vonlazásban – nagyon ügyes voltam. De ez nemhogy elriasztotta volna az inas társakat, inkább vonzotta. Ha egy-egy csoportban megszédte magát valaki krajcárokkal, a vesztesek egy kis irigységgel és bosszúvágygal azt mondták neki: „Jó, jó! Velünk elbántál, de próbáld csak meg Nagy Miklós szűcsinasával, Szabó Bénivel!” És jöttek és megpróbálták. Rá sohase fizettem erre az ártatlan kis nyerekedő játékra, ellenben alig volt olyan vásárnap, hogy 25-30 krajcárt, néha többet is ne nyertem volna. Ennek azért örültem, mert már inaskoromban a második esztendőől minden hónapban tudtam küldeni édesanyámnak legalább 2 Ft-ot, néha többet is. Pedig a tordai pogácsásoknál, pecsenyéseknel ezt is el lehetett volna költeni vagy elcukrozni, mint sokan tették, de én a mesteremék kosztján jól meg is voltam, és nem felejtettem el, hogy azért lettem iparosinas, hogy mielőbb tudjam segíteni édesanyámat.

Azért egy pogácsás-pecsenyés vendégelés még eszembe jut azon kívül, amivel a székely és román inasokat békítgettem. Egy forró nyári napon az Aranyosról jöttem a mesterem Zsidó nevű lovával, amit mosni, fürösztetni vittem le. Éppen rászóltam: „Ne! Zsidó, ne!”, mikor egy ember odaugrott, vagy kétszer jól pofonvert: „Te haszontalan kölyök, miért gúnyolod te a zsidót?” A mesterem, mikor látta, hogy a képem piros, a szemem könnyes, kivallatott. Másnap az én megpofozómat, a zsidó embert az utcán találta, és szemére hányt, hogy az ő Zsidó lovát a város, szinte a fél vármegye ismeri, és igaztalanul verte meg az ő inasát, aki tisztességtudó legényke. A zsidó ember értem jött a műhelybe, azt mondta: „Ne haragudj, tévedtem, gyere velem.” Nem tudtam, hová akar vinni, de a mesterem azt mondta, csak menjek. Kivitt a piacra, és vett a kofánál pogácsát, aztán el akart vinni a másikhoz is, aki a pecsenyéket sütötte. Mondtam, hogy nem vagyok éhes, ad nekem a mesterem eleget enni, a pecsenyés kofát meg annál inkább kerüljük el, mert az disznóhúsból süti a pecsenyét, az pedig a jó zsidó ember számára tilalmas. Nevetett, kezét fogott velem és azt a tanácsot adta, hogy sohase bántsak a fajtájáért, hitéért senkit, mert mindenkinek becses a magáé. Nem is bántottam soha se zsidót, se mást, sok jó barátom is volt a később való években közülök. Nekem is kedves volt a magam hite, amit a vasárnapi templomozáson kívül úgy gyakoroltam, hogy – úgy, ahogy kisgyermek koromban édesanyám tanított – minden este elmondtam a Hiszekegyet, a Miatyánkot, imádkoztam édesanyámért és testvéreimért, és utána azt is mindig felsóhajtottam: „Segíts Istenem, hogy a mesterség minden részét becsületesen megtanuljam!”

7. Segédévek

1905 májusában szabadultam. Inas fejjel azt tervezgettem, hogy szabadulásom után is Nagy Miklós mesteremnél maradok segédnek, vagy – ahogy akkoriban még a segéd helyett szívesebben mondták és magunk is mondtuk – az ő *legénye* leszek. Pálfi Károly barátommal együtt tanácskoztunk arról, hogy ha a katonaidőnk elintéződik, akkor Károly elveszi a mester egyik lányát, Ilonkát, én meg a másikat, Juliskát és együtt maradunk majd tordai szűcsmestereknek. Pálfi Károly ezt mind a kettőt meg is csinálta: elvette Ilonkát és Tordán lett szűcsmester. De én nemcsak Juliskát kedveltem, akivel még úgyis igen sokáig kellett volna várnunk egymásra, hanem a mesterségemet is.

A mi műhelyünkben, másokban is, sokat emlegették a legények, hogy más városokban, más műhelyekben nemcsak ilyen fehérmunkás dolgokat csinálnak, mint nálunk. Vannak helyek, ahol „úri munkákat” csinálnak, és nem kézzel varrnak csak, hanem szűcsvarrógéppel, mert már van az is. Engem ezek megismerésére, megtanulására is nagyon húzott a vágyakozás. Arra is gondoltam, hogy Juliskát elvenni, ha az egymás iránt való hajlandóság megmarad bennünk kölcsönösen, akkor is visszajöhetek Tordára, ha a mesterségem még nem ismert ágait

máshol tanulom. Így csak szabadulásom után három hónapig voltam Nagy Miklós kedves mesterem legénye. A tőlük való elbúcsúzás nemcsak neheztelés nélkül történt, de szeretetben. Jó szűcs megérti és megbecsüli, ha a fiatalok is jó szűcsök vagy még jobb szűcsök szeretnének lenni. Az egész család könnyei kísérték, mikor a fecskékkel én is útra keltem, talán nem is a viszontlátás reménye nélkül.

Brassóba jöttem a Sárosi-céghez, mert úgy tudtuk a szakmában, hogy Erdélyben ez a legnagyobb szűcsüzem. Vasárnapi napon érkeztem, Sárosi rögtön fel is vett, és hétfőn reggel már csakugyan az ő műhelyében dolgoztam. Ott is laktam. Láttam, hogy a legények közül többen csakugyan tudnak gépen is dolgozni. Engem azonban nem igen engedtek a gépeknek a közelébe sem, mert némelyik segéd – sőt, mester is – félti a maga tudományát, és nem akar magának versenytársat nevelni, és ezek a brassói kollegák is ilyenek voltak. Ezért azután vasárnaponként megvártam, míg az idősebb segédek mind elmennek, s akkor ültem a géphez, és először üres varrással, majd később kisebb bőröket összeillesztve ismerkedtem meg a gépvarrás titkaival. Ha ezt a többi segédek észrevették, ami óhatatlan volt, akkor nem elismerést, hanem szidást kaptam érte. Ezért is, meg azért, hogy még több munkamódot ismerhessek meg, a következő év januárjában Budapestre mentem. Sárosi ugyan arra intett, hogy okos szűcs nem változtat ilyenkor munkahelyet. Hiszen éppen városon, karácsonytájjra a főszezonnak vége, és a szűcssegédek egy részét januárban, ahelyett hogy felvennék, inkább elbocsátják. Budapesten azonban olyan céget kerestem fel, amelyikre még inaskoromban való pesti látogatásomból úgy emlékeztem, hogy elsősorban áruházak számára készít még a tél elején ún. konfekcionált árut, amikor fő a bő és gyors termelés. Ezért is jóval több a hulladéka, mint a kis szűcsműhelyeknek, és a hulladék jó része még feldolgozható a tulajdonképpeni szezon utáni nyugodtabb munkatempóban használható áruvá. Itt is sajnálom, hogy a régi munkakönyvem elkallódott, így csak emlékezetemre tudok támaszkodni, mikor a cég nevét keresem, de úgy emlékszem, hogy „Kerekes” nevű volt. A főnök, mikor jelentkeztem nála, azt mondta, lássuk, mit tud a vidékről jött segéd, és két bőrdarabot adott, hogy varrjam össze. Nekem meg éppen a kézi varrás volt a legerősebb oldalam. Mikor átadtam a próbamunkát, a főnök jól megnézte, aztán odahívta a műhelyben dolgozó kollegákat: „Nézzétek meg, ilyen jó kézi varrást alig láttam, őszintén szólva, ezt a fajtáját nem is ismerem.”

Ez a munkahely nagyon jó volt a többféle munkával való megismerkedésre. Fizetésem is magasabb volt, mint Brassóban. De viszont a pesti megélhetés, ahol nem alhattam a műhelyben, hanem szobát kellett bérelni, jóval többbe is került. Itt hallottam, hogy Kézdivásárhelyen van egy kiváló mester, Kovács Kelemen, aki Párizsban tanult, ezért rágondoltam magam és elutaztam Kézdivásárhelyre. A mester nem volt otthon. Ezért egy másik, ismert mestert kerestem fel, Molnár Mózes. Ezen a napon is vasárnap volt. A műhely emeletes ágyainak minden sza-

kaszában legények feküdtek, a jelek szerint abban a másnapos állapotban, ami a szombat esti nagy mulatásokat szokta nyomon követni. Egyikük, Veres Géza mégis felneszelt és megkérdezte: „Te ki vagy s mért jöttél?” „Ez s ezért.” „Inni tudsz-é?” „Azt nemigen.” „Akkor édes öcsém legjobb, ha innen a legelső vonattal elpucolsz. A mester csak ebédre jön haza, addig hová mégy?” „Láttam, szép, régi templom van itt, oda.” „Ha oda, imádkozz értünk is, erősen ránk fér, de azt újra mondom, ha inni nem tudsz, nem lesz belőled kézdivásárhelyi szűcs.” Mégis lett, legalább kis időre, mert a mester megvallotta, s szívesen munkát adott. De nem nagyon bírtam az ottani segédregulát, ami ilyesféle volt: keresd meg a heti 12 koronát, ezzel megvan nemcsak az ételre, de az italtra való is, és ezen túlmenőleg ne törődj senkivel és semmivel. Ezért három hónapnál tovább itt sem maradtam.

Még a tordai segédek közt volt egy idősebb, javíthatatlan részegessége miatt örök segédeskedésre kárhoztatott ember, aki azonban világjárt ember volt, és a szakmából is sok olyat tudott, amit a tordai fehérmunkában nem használhatott: Farkas Józsi bácsi. Szerettem hallgatni, ha utazásairól, tapasztalatairól beszélt. Ő szokta volt mondogatni, hogy a jó szűcsiparos igazi továbbképzője: a vándorút. Erre szántam én is magam, és Kézdivásárhelyről Budapesten át Bécs felé indultam. Itt három hétig maradtam, tanulgatva, ami a szakmából ott tanulható volt, és az ottani németet, ami erősen különbözött az erdélyi szászok beszédjétől, és költséget szerezve fizetésemből a továbbutazáshoz. Így a bécsi hetek után következett Lipcse. Lipcséről már Tordán tudtuk, hogy az nemcsak a nemzetközi szőrmeke-kerkedelem legnagyobb piaca, ahol a világ bármely részén található szőrmét, ami a szűcsiparban felhasználható, meg lehet szerezni, hanem azt is tudtuk, hogy a szűcsipara is világhírű. Lipcsében a szőrmekekerkedelem és a szőrmeipar világszerte ismert, klasszikus utcájában, a Brühlön kaptam alkalmazást a Thorer cégnél. Fiatal szűcsök nagy ambíciója volt, hogy szőrme és bőrfestésre alkalmas recepteket szerezzenek. A festéshez a németek értettek a legjobban. De ott láttam nemcsak azt, hogy a szőrmeipar vezető cégei közösen tartanak fenn egy nagy apparátussal dolgozó laboratóriumot, mely a szőrmeipar sok kérdésével foglalkozik, főleg a festés kérdéseivel, de ott láttam azt is, hogy a laboratórium kétféle receptet ad: egyiket az érdekelt cégeknek, belföldi, intern, szinte titkos használatra. A másik fajta recepteket nem kezelték ilyen bizalmas módon, sőt, az volt a cél, hogy hadd ismerjék meg azokat széles körben, más országokban is, hogy mennél több megrendelést kapjon a terebélyesedő német festékipar. Szinte a nyálam cseppent el nekem is, ha rá gondoltam a mi kezdetleges, fagombából főzött, hamar szétolvadó, kifakuló festékeinkre, s láttam itt azokat a festékeket, amiknek a nyomán szinte nemes perzsává válik a foltos, fakó báránybőr. Hálás vagyok ma is, ha egy öreg segédre gondolok, az egész nevét már nem is tudom, csak arra emlékszem, hogy Johann bácsinak hívtuk. Őt környékeztettem legalább egy receptért, és mivel az öreg szerette a sörítalt, sokat puhígtattam a Franciskanerben, míg

adott egy receptet, aminek sok hasznát is vettem, mert a vereses bőrt is meg lehetett vele tartósan festeni, és alkalmassá lett az addig szinte használhatatlan bőr pl. sapkakészítésre is. Megbecsült a főnököm, Thorer is, és előzékeny üzletféllé lett azokban a későbbi időkben, mikor mint brassói önálló mester a lipcsei piaccal is létrehoztam kapcsolatot.

Lipcséből még egy állomás volt a tengerig: Párizs. A szakmában ez volt a szűcsök Mekkája. Itt a munkakönyvembe a Revillon cég neve került. Ez volt a legnagyobb munkahely, amit életem folyamán megismerhettem, és ahol én is dolgozhattam. Nagy, négyemeletes épületben székel, és volt tizenkét osztálya. Az egyik osztály pl., ahol egy darabig én is dolgoztam, csak fehér rókával és hermelinnel, másik kék és ezüst rókával, harmadik csak szkunszkkal, negyedik perzsával foglalkozott. Voltak külön divattervezői, külön kiállításai és divatbemutatói. Két osztályon magyar szűcsök voltak a vezetők is. Minden osztályon dolgoztak magyarok, köztük többen Erdélyből, ami az akkori magyarországi szűcsiparnak – lehet mondani – ősterülete volt. Párizsban egyéb ipari szakmákban is sokan voltak akkor magyarok. Az akkori követség egy tanácsosa törődött is velük, elhelyezkedésüket is figyelemmel kísérte, és magyar kulturális alkalmakat is rendezett. A kereset jó volt, és az élet sem volt drága. Párizsban a magyar iparos keresetét magyar vendéglőben költötte, magyar borbélynál borotválkozhatott, ami csökkentette ugyan a honvágyat, de meg nem szüntette. Azt tapasztaltam, hogy a külföldön dolgozó magyarok közül mindig az Erdélyből jövőkből jelentkezett leg erősebben a honvágy. Vagy ezt csak magamon keresztül éreztem így?

Mikor a hazatérés gondolatával kezdtem foglalkozni, az egyik magyar osztályvezető, a győri származású Kertész György szeretettel biztatgatott, hogy maradjak. Idővel lehet belőlem is a cégnél osztályvezető, vagy tovább mehetek Amerikába, ami a szűcsiparban úgy a termelés, mint a jövedelem szempontjából a legfelsőbb fokot jelentette ebben az időben. Igyekeznem kellett azért is, mert végleg sohasem akartam külföldön maradni, és bár az első sorozásnál külsőre vézna alkatom miatt nem vettek be, közeledett a második sorozás alkalma is.

Levelezve azzal a kézdivásárhelyi mesterrel, aki maga is megjárta Párizst, Kovács Kelemennel, a francia fővárosból egyenesen hozzá utaztam. Nála ekkor 5 másik segéd és 3-4 tanonc dolgozott. A műhely főleg a Fogaras vidéki románok és a Szeben környéki szászok számára dolgozott. A szászoknak készülő felsőruhát *kurtinak* hívták. Ez tulajdonképpen brassói bőrs fekete posztóból való rövid körgallér volt, melyet belől fehér báránybőrrel béleltünk, és elől fókaprémme szegtünk. Ünnepi viselete volt ez a szászoknak, és olyan nyúzhatatlan, hogy ha nem is ünnepi ruhának, bizonyosan sok hányódik belőle még a szászoknál mint takaró vagy ház körüli, téli viselet. Ez időbeli ára darabonként 15 Ft volt, vagyis 30 korona. Kovács Kelemennél másfél évet töltöttem. Szerettem ott lenni, elég jól is kerestem, a családban serdülő lányok nőttek eladókká. Talán miattuk is marad-

tam volna, bár egy Túróci nevű könyvkereskedő leánykájával is komolyabban akartam foglalkozni, de a mesteremmel kellemetlenségem támadt.

Szabad időmben ui. szerettem olvasgatni, szívesen szavaltam, énekeltem. Igyekezni szerettem volna arra, hogy segéd társaimat meg a tőlük látott szellemben nővé inasokat is kivegyem valahogy abból a bántó életmódból, ami azt eredményezte, hogy sehol se volt ez időben olyan részegeskedésre, züllésre hajlamos iparos-fiatalság, mint Kézdivásárhelyen. Ezért néhány hasonló gondolkodású kollegával igyekeztünk életet vinni az iparos ifjak meglévő de halódó olvasó- és önképzőkörébe, és egy műkedvelő társulatot is összehoztunk, és ezzel együtt egy kultúregyesületi, ünnepi műsorra készültünk karácsony táján. A próbákra – mindig munkaidő után – én is szorgalmasan jártam. Egy próbáról hazajövet a mester valamiért nagyon indulatosan azzal fogadott, hogy rám rivallt: „Rendes szücsnek decemberben nem lehet ideje komédiázni!” Igen érzékenyen vettem a hangot is, de főleg az utolsó szót, amivel egész igyekezetünket lepocsékolta. Nem szájaltam semmit vissza, ez nem is volt soha szokásom, csak annyit mondtam csendesesen: „Mester úr, holnap innen elmegyek.”

Megint Brassóban voltam, Sárosinál. Most már nem kellett lopva ülnöm a géphez. Sőt, a cég azokat a finom munkákat, melyeket eddig Pestre küldve készítettett el megrendelői számára, itthon csináltatta velem gyorsabban és önmaga számára olcsóbban, én készítettem el azoknak a festéseknek nagy részét is, amit eddig Lipcsébe kiküldve kellett elkészíttetni. Szóval, jó hasznomat tudta most már venni a Sárosi cég, én is hasznát láttam annak, hogy egyre tudtam tökéletesíteni az e téren külföldön szerzett tudásomat. Fizetésem sem volt rossz. Felment heti 30 koronára, azon kívül a túlmunkákkal még ezen felül legalább havi 20 koronát megkerestem. Az akkori viszonyok közt ennek a fele is bőven elég lett volna arra, hogy megélhetési költségeimet fedezze, beleértve a tisztességes ruházzkodást is. Így a fizetésem másik felét hazaküldhettem édesanyámnak, és igen jól esett, hogy életének ezeket az esztendeit így megkönnyíthettem. Örömmel vettem részt az anélkül is nagy és egy növekvő brassói iparosság önképző egyesületében és annak munkáiban, és hamarosan valami tisztséget is kaptam ebben.

A Sárosi cégnél való alkalmazásom 1908 decemberétől 1910. május 1-ig tartott. Mióta 21. életévembe léptem, egyre többet foglalkoztam az önállósulás gondolatával, annál inkább, mert katonának a következő sorozáson sem vettek be.

8. Önállóság. Családalapítás

Az önállósulásra a következőkben igyekeztem felkészülni.

1. Még takarékosabban éltem, hogy a fizetésem nálam maradó feléből is tudjak valamit gyűjteni az önállósulással elkerülhetetlen költségek fedezésére. És bár eddigi, Brassó martonfalvi részében, Tulugor kőművesnél bírt lakásomat nagyobbra cseréltem fel, hogy szükség esetén műhelynek is alkalmas legyen, és Pál

Józsefhez költöztem a Kosteí u. 4. sz. alá, a különbözetet mégis megtakarítottam azzal, hogy otthon ettem a reggelit és vacsorát, csak ebédelni jártam továbbra is egy olcsó vendéglőbe.

2. Lépéseket tettem az iparendély megszerzésére.

3. Megkezdtem a legszükségesebb szerszámok, munkaeszközök beszerzését. Egy öreg szásztól, aki abbahagyta már az ipart, sapkához való famintákat, ún. *tőkéket* is sikerült vásárolni, s most már elmondhattam, hogy nem kell „tőke” nélkül indulnom majd az önállóság útján.

4. Számvetéseket csináltam, kezemben papírral és ceruzával. Ezekből kitűnt, hogy, mint önállónak az első esztendőn legalább havi 100 koronára lesz szükségem. Ehhez megvolt 800 korona megtakarított pénzem. Igaz, hogy ennek legalább a felét, 400 koronát arra kell szánni, hogy feldolgozni való báránybőrt vásárolhassak. Megmarad 400, ez 4 hónapra való megélhetés. A másik 4 hónapra való 100 korona összegyűlik abból, hogy azokat a munkákat, amiket a Sárosi cégnél csak én tudok csinálni, az első évben még továbbra is én végzem. A harmadik 4 hónapra már számításba vettem az önálló keresetet.

5. Végül nősülésre is gondoltam, mert azt tartottam, hogy fiatal ember ne éljen erkölcsileg rendetlenül, hanem mielőbb nősüljön meg. De az is elvem volt, hogy először bizonyosodjak be, hogy önállóan is szert tudok tenni olyan tisztes keresetre, amiből el tudok tartani egy családot.

Szerettem volna egy szűcsvarrógépet szerezni. De erre ráment volna a parányi pénzkészletem. Ezért az ipartestületi titkár biztatására kérvényt írtam a m. kir. kereskedelmi és iparügyi miniszterhez, annyi kölcsönt kérve, amivel a gépet megvehetem, lekötve a törlesztés, visszafizetés megtörténteig a gépet is fedezetül. Erre a kérvényre Hieronymi Károly miniszter aláírásával azt a választ kaptam, hogy a kért összeg olyan jelentéktelen, hogy árának havi részletekben való törlesztését az iparos saját erejével is megoldhatja, ezért a kölcsön nem folyósítható.

Itt összehasonlításként megjegyzem, hogy Brassóban a Teutsch szász cég, mely bőripari áruk gyártása mellett szűcsüzemmel is rendelkezett, évenként 25.000 korona vissza nem fizetendő állami szubvenciót kapott iparpártolás címén azzal az egyetlen kötelezettséggel, hogy legalább 30 munkással dolgozik. De a cég azt sem tartotta be, és fele létszámban sem volt állandó munkása. Igaz, hogy évenként egyszer megjelent az iparfelügyelő ellenőrző látogatásra, de a céglátogatás napjáról mindig jó előre tudott, és arra a napra szakképzetlen munkások néhány napra való alkalmazásával pótolta a hiányzó létszámot. Bizony, keservesen esett, hogy amikor a szakmán belül is ilyen tényekről tudomással bírtunk, a jelentéktelen összeget, ami pedig a kezdő fiatal iparosnak egzisztenciális ügy volt, megtagadta akkori államunk felelős minisztere.

Még az is elintézendő kérdések közé tartozott, hogy iparendély elnyeréséhez megkívántatott a nagykorúság, tehát a betöltött 24. év. Én pedig ezt csak

1911. november 25-én érhettem el. Ezért a szülőfalum szerint illetékes Maros-Torda megye árvaszékehez mint gyámhatósághoz beadtam a kérvényem nagykorúsítás végett. Kéréssem indoklásában az is benne volt – s mint hallottam, a hatóságnál derűtséggel is olvasták –, hogy az őszi fogarasi vásáron már részt szeretnék venni, ott pedig árusítani csak önálló mesternek szabad, az önálló mesternek pedig nagykorúnak kell lenni. A nagykorúsítási engedélyt 1910 szeptemberében megkaptam, így a fogarasi vásáron csakugyan megjelenhettem.

Megjelenhettem műhelyem első gyártmányaival. Ez pedig úgy sikerült, hogy úgy, amint ki is terveztem, a megtakarított 800 koronám felével elmentem báránybőröket vásárolni. Jó érzéssel, Töröcsvár környékére mentem, és a vártnál olcsóbban, darabonként 1 korona 30-40 fillérjével, igen jó, sapkának való báránybőrt vásároltam. Két rokon fiút magamhoz fogadtam tanoncnak, és a kis szűcsműhelyünk varrógép nélkül is fürgén dolgozott, s mire a fogarasi vásár eljött, készen volt 400 sapka, amiről az volt betervezve, hogy mindeniken lesz egy korona tiszta haszon. A sapkák a fogarasi és a sárkányi vásáron az utolsó darabig elkeltek, a vártnál jóval nagyobb haszonnal. Így a nyárádmagyarósi kis szolgálégény, a tordai szűcsinas, aki Tordáról egy 10 koronás arannyal és még 10 korona megtakarított aprópénzzel és egy szabaduló ruhával indult el az életbe, egyre inkább megvetette lábát az életben. Bebizonyult az is, hogy tudok úgy keresni, hogy egy családot eltarthassak, hiszen máris két tanoncot tartottam, igaz, hogy jobb szóval, mint jó étellel, mert a legsűrűbb volt az étrendben a túrós puliszka, bár nem voltam még messze az inassortól, és ügyeltem arra, hogy az inasaim tisztességgel táplálkozzanak, de az önálló műhely mellett az önálló háztartás is egyre sürgetőbb kívánságom volt. Egy brassói származású barátommal sétáltunk egy vásárnap délelőtt, mikor megláttam két lányt. „Kik ezek, kérdeztem, ismered-e?” „Ismerem: Pakucs-lányok, Kákován laknak (ez Brassó Bolgárszeg nevű városrészeinek nyugati szektora), az apjuk Pakucs János csizmadia mester. Tekintélyes ember az öreg, a brassói iparosságból egyedül ő tagja a városi tanácsnak.” „A lányok varrni tudnak-e?” „Azok igen. S mért kérded?” „Mert én azt az egyiket – s megmutattam melyiket – feleségül veszem.”

Nemsokára fölkerestem a családot, nem titkoltam azt sem, hogy komoly szándékaim vannak. A Pakucs szülőknek nem volt kifogásuk a törekvő fiatal mester igyekezete ellen, de úgy gondolva, hogy a lányok sorra kell, hogy következzenek, s öten voltak, és még csak egy volt férjnél, nem az általam kiszemelt Annát, hanem az idősebb Rózsival próbálták a szíveinket összehajlítani. De én ragaszkodtam Annához, és ő is szívesebben kezdett felém hajlani. Igaz, hogy az öt lány sokat nevetett rajtam, ami bizony megesett velem, mert abban az időben szinte éjt-napot eggyé téve, sokat dolgoztam. Anna varrni tanult még abban az időben, s míg a varroda táján rá vártam, beültem a *tramway* egy kocsijába, ami ott álldogált a Sétatér közelében lévő végállomáson. Ez a *tramway* a derestyei végál-

lomású, kis kávédaráló volt, Brassó közúti vasútja, gőzvasút volt, és naponta pár-szor végigsistergett Brassó egyik fő útvonalán. Hát ennek a kocsijába ültem én be várakozás közben, és mi tagadás, fáradtságomban elaludtam, s elaludtam egyben a találkozást is. Az is ennek a kis regénynek a bonyodalmai közé tartozik, hogy a kákovai fiatalság nem nézte jó szemmel, hogy a szép Pakucs-lányok egyike körül egy „idegen” kezd forogni, és a más, hasonló járatban lévők ellen, sikerrel alkalmazott, elijesztési taktikával akarták elvenni az én kedvemet is a kákovai nősüléstől. Nem tudtam mire vélni, hogy amikor egy összejövetelről estefelé hazakísértem őket, miért igyekeznek erről a kísérésről lebeszélni: „Ne jöjjön tovább! Menj vissza! Fáradt lehet, reggel is olyan korán szokott felkelni!” Míg végül az egyik nővér kibökte: „Ne jöjjön tovább, mert ha hazakísér, megtudtuk, hogy visszafelé, ha megkapják, megverik.” Engem ez nem rettentett vissza, hiszen úgy véltem, hogy most már csak azért is... Hazakísértem a nővéreket, és hiába tartóztattak tőlük, hazafelé indultam. Egyik utcasarkon nagyobb csoport fiatalember álldogált. Nem is gondoltam, hogy ezek lehetnek a támadók, de amikor mellettük elhaladtam, egyszerre zuhogni kezdtek körülöttem a kövek. Nem futottam, hanem azt tettem, amit talán legkevésbé vártak: pusztá kézzel szembe mentem velük és azt mondtam: „Én az elébb önök mellett eljöttem. Ha valami bajuk van velem, elém állhattak volna és elintézhették volna szemtől-szembe. De hátba támadni és hozzá többnek egyet, ez aljas tempó. Szégyelljék magukat! Jó éjszakát!” Eljöttem csendben, bántódás nélkül, s másnap a műhelybe bejött egy fiatalember, és azt mondta: „Szabó úr, én azok közül vagyok, akiket tegnap este megleckézett. Akkor elhatároztuk, hogy megmondjuk magának, hogy csakugyan elszégyelltük magunkat, és nem állunk többet az útjába.” Ezután csakugyan nem volt többé bajom Kákova lovagjaival.

Így azt a leányt, akit barátomnak pár hónappal ezelőtt megmutattam, hogy el fogom venni, eljegyeztem. Az év őszén új lakást is vettem ki a Kórház u. 7. sz. alatt, családi otthonnak és műhelynek is elég tágasat. Azt szépen fel is szereltem, kivéve a bútorokat, mert tudtam, hogy a bútorzat együtt jár majd a menyasszonyom tisztességes kiházásításával.

1911. január 7-én volt az esküvőnk.

Mivel a legtöbb regény és színdarab házassággal végződik, elérkezve a házassághoz, itt hagyom egyelőre abba életem regényét, mert most úgysem lenne időm végigmondani. Ha még erőm, egészségem, életem lesz, majd sor kerülhet még a második kötetre is.

EMLÉKEK 1919-BŐL

(*Bojtor István*: Az Egerben való levéltári kutatásom ideje alatt látogattam el egykori kedves professzoromhoz Noszvajra. Sűrű hóesésben, magas hóban, csúszós úton Lajos öcsém fuvarozott ki gépkocsival. Az egész éjszakát Zoltán bácsiéknál szerettem volna tölteni, de öcsém nagyon kérte, hogy vele maradjak. Bizonyos vagyok benne, hogy látogatásom éppen olyan hasznos volt készülő dolgozatom számára, mint nekem. 1919-es ifjúkori emlékeiről így beszélt dr. Szabó Zoltán:)

Hetedik gimnazista voltam, egymást váltó nagy események confundáltja.¹ Edzettségem mellett is az ínségessé lett konviktusi koszt éhenkórása, két tanítvány egyre értéktelenebb papírkoronákat kapó nevelője. Eléggé belénk nevelték, a háború alatt is sokszor elismételték, hogy a diáknak három kötelessége van: tanulni, tanulni, tanulni.

De 1919-ben mégis először volt olyan március 15-i ünnepélyünk, mely elűtött a szokásos március 15-i ünnepélyektől. A pataki iskola szenvedélyes „hazafisága” tartalmában nem volt sokrétű: minden baj oka az osztrák. El Ausztriától! Éljen Kossuth, az egykor pataki diák... Ezek forrtak a minden március idusán újra tűzre tett fazékban. Ezidén először szólaltak meg domináns hangokul: munka, munkás, proletár... Pár nap múlva egy népgyűlésen, melyet a városház előtti téren (nem is tér, inkább a Bodrog hídja felé forduló utcák kiszélesedése) – oda felsőosztályos diákokat is felvezetve – tartottak, először hallottam ezt a szót: proletárdiktatúra, s annak, mint fogalomnak is e gyűlésen volt számomra a születésnapja. Március 21-22-e táján – kedden, vagy pénteken kellett legyen, mert ekkor voltak fizika-gyakorló óráink –, egy szeles, esős délutánon a fizikai teremben hajoltunk vagy 15-en kísérleti készülékeink fölé, amikor jött Koch János pedellus, s harsányan újságolta, hogy a borbély fia most mondta: Károlyitól a kommunisták vették át az országot, egy Csuta nevű munkás lett Újhelyben a főispán, egy Nyisztor nevű paraszt a földművelésügyi miniszter. Lehet, hogy Kun Béla nevét már előtte is hallottam, de Koch János szavai óta emlékszem rá, amikor mint külügyminisztert említette.

Pár napra rá az egész kollégium ifjúsága felvonult a városháza udvarára és esküt tettünk a Tanácsköztársaságra. A várra, Windischgraetzék sárga-feketét lengedeztető zászlórúdjára piros zászló került. Piros karszalagot s fonott zsinegen Frommel-pisztolyt kezdett hordani a főiskolai könyvkereskedés segédje, s

¹ (nagy események által) összezavart szemlélője

nem engedte többé magát Babos „úr”-nak szólítani. Az *elvtárs* szót nem tőle hallottam először, hanem már első koromban a főiskolai nyomda nyomdászaitól, akikkel négy évig egy udvarban laktam, s akik közül (négyen voltak) Pető bácsi mindig piros nyakkendőt hordott.

A főiskolai „Ifjúsági Egylet”-et, melynek tagjai a teológusokon, jogászokon kívül a felgimnazisták voltak, összehívta a szénior, s osztályonként választott bizalmikból ifjúsági tanács-féle alakult, mely kíváncsiságát és követeléseket kezdett kidolgozni. Ilyesmikre emlékszem: jótétemények, alapítványok odaítélésénél a diákságnak is legyen szava, a nyolcadikosok egyhangúlag kívánták az érettségi eltörlését, a teológusok a héber nyelv tanulásának megszüntetését.

Új tantárgyat kaptak a felső osztályok: a szociológiát; itt olvastuk először a „Kommunista kiáltvány”-t. Tanáraink továbbra is hűséges iskolai munkára serkentettek, s mikor Zsíros József barátommal együtt egy vasárnap délelőtt bekopogtattunk a várbeli direktórium egyik aijáján, s ott elmondtuk a funkcionáriusoknak, hogy szeretnénk agitátor-tanfolyam végzésének lehetőségéről érdeklődni, még megkérdezte, miért kérdezzük ezt. Arra a válaszra, hogy tanáraink járnak a bodrogi és a hegyaljai községekbe agitálni, az illető csak azt mondotta, hogy ha szükség lesz rá, szólnak, hogy a fiatalok között mi, diákok is agitálhassunk. Addig tanuljunk csak szorgalmasan.

Dolgozatot írtunk akkor is, mikor az utcáinkon a hercegiúti Becker Andrásék ellenforradalmi akciói gyors elfojtásának puskalövései dörrentek...² Megindult a románok, csehek beavatkozása... A Bodrognak hosszantartó hatalmas tavaszi árvize volt, s az ártereket betöltő víz hangvezetése napokon át közvetítette a Tokajt hasztalan ostromló román ágyúk dörejét. Vékony volt azonban a jól felfegyverzett cseh légiók elleni felvidéki láncvédelem. S bizony, a tanítás is abbamaradt azon a délelőttön, mikor az emeleti tantermekből is láthatóan felgomolygott a visszavonulás közben felgyújtott csörgői és szőlőskei hidak füstje, s többnyire lóháton vagy szekereken vonult a proletár hadsereg visszafelé.

A Kollégium előtt a konviktus üstjeiből meleg levest osztogattak a fáradt, borús arcú katonáknak. Egy megbokrosodott ló hátán rázódo huszárnak valahogy elsült a karabélyja, s az eltévedett golyó akkor ölte meg az ácsorgó diákok közt a kis Luby Bélát. A sereggel elment a direktórium s néhány tanárunk, kik a direktórium tagjai voltak. De arra következő napon, hogy a cseh elővéd kerékpároszata bekerekedett a városba, a tanítás tovább folyt. Csak akkor lett zavarodás, mikor megindult a vörös hadsereg diadalmas offenzívája. Újra morajlani kezdett Szerencs felől az ágyúdörgés. Az iskola hatalmas udvara megtelt visszavonuló cseh szerelvények, szekér- és kocsioszlopok sokaságával, az állomás

² A proletárdiktatúra ellen fellépő Becker András elrettentésül 1919. április 7-én Patakon a városháza aijájára felakasztották.

vágányain visszafelé igyekvő szerelvények torlódtak fel. A konviktus utolsó sovány készletei is kimerültek, s az igazgatók kihirdették, hogy az élelmezés és a tanítás megszűnt, a közel lévő diákság igyekezzék a szülői házhoz hazajutni. Néhány napig a Kispatak környéki tanyákról tudtunk tejet szerezni, ezt ittuk, s ezen kívül egyetlen táplálékunk a sóska és a friss hagyma volt.

Híre járt, hogy a csehek a diákok nagyobb évjáratait internálják Patakon, vagy máshol, hogy meg ne támadják visszavonuló alakulatait. Kihirdették, hogy katonai hatóságtól származó igazolvány, „dovolenka” nélkül senkinek sem szabad Patak határát elhagyni...

A következő órában hatalmas szélvihar s nyomában felhőszakadászerű nagy zivatar tört ki. Ennek fedezete alatt vittem át a Hernád-völgyi diákokat a vasúti vágányokon, s mire a váltóórházikóból kiabáló őr riasztólövéseit leadta, már a magasra nőtt rozsban igyekeztünk a makkoshotycai erdők felé... Kétszer is találkoztunk szétugrasztott cseh csoportokkal...

Az éjszakát a regéci erdőkben egész éjjel szitáló esőben, szabad ég alatt töltöttük szénégetők tüznél, hol egyik, hol másik oldalunkat fordítva a máglya felé, s hallgattuk az immár közeli Hernád-völgy felől a heves ágyúdörgést... A csehek itt menekülésszerű visszavonulásban voltak, hiszen egy napra rá felszabadult Kassa. Reggel egy kirándulásainkból ismerős erdőőr család segített, régóta nélkülözött kenyérrel, tojással töltve meg üres gyomrunkat, üres zsebeink ellenére. Kora délután a gönc-abaújszántói országúton kerülgettük a lóháton, gépkocsikon, szekereken előnyomuló jókedvű, vörös pántlikás magyar vöröskatonákat. Többször kikérdeztek, honnan jövünk, merre láttunk cseheket, s az egyik tiszt azt mondta: „Valamelyiketeket beviszem autón az encsi állomásra, ott van Stromfeld, majd elmondjátok a pataki helyzetet.” Örömmel delegáltuk Oláh Istvánt, neki útjába is esik, mert két bakterházzal odébb vasúti őr az apja.

A falunkban, Hernádszentandrason semmi kár, a nép a felszabadító sereg hőskölteményét zengi: a páncélvonat első lövésre beletalált a Hármashalomra fészkelte cseh gépfegyverállásba, s egyetlen vörös huszár zavarta ki a faluból azt a cseh osztagot, mely beásta magát a falu szélén. Már újra helyén volt a direktórium elnöke, Kiss András bácsi. Édesapja annak az Andris barátomnak, akit apám pásztorgyerek-sorból emelt ki, s már a negyedik polgárra készítette elő. (Igazgató tanító lett Megyaszon, s egy „Népszabadság”-beli cikkben halás szeretettel emlékezik meg apámról s rólam.)

Egy június végi vasárnap, egy falunkból való pesti vasas, Árvai nevű, tart agitációs népgyűlést, lelkesen hallgatjuk végig, s utána elvonulunk Zsíros József és Kis András barátaimmal Erdős Dániel földes padlójú házába, mely telezsúfó-lódik a falu nincstelenjeivel. Dániel is apám egyik „felkutatott tehetsége”. Erős muzikalitását látva nekiadta rongált hegedűjét, s adott neki pár hegedűleckét.

Danyi e hegedűt ügyesen kireparálta, s gyönyörűen megtanult rajta hegedülni, s a száraz fa a harcteret is megjárta vele.

E nyáron a Tolnai: „Világtörténelem”-nek a francia forradalom s a negyvennyolcas szabadságharcról szóló köteteit olvastam, s bizonyosan azért nyerte a jelenlévők kebeléből kiküldött alakulat a „Hernádszentandrásai Földosztó Bizottmány” nevet, melynek jegyzőkönyvében az ódon név ellenére a történelemben először sorakoztak egymás alá földtelen parasztok nevei, a családtagok számával s az igényelt földterület holdjaival...

Ha innen folytatódhatott volna a kis falu, a kis ország históriája, töretlenül, körül nem táborozva külső, nem gyöngítve belső ellenség által...³

Diáksereg a kollégium tápintézetében

³ A Szabó Zoltánnal készült interjút annak idején *Bojtor István* készítette. Darányi Lajos püspök kérte fel őt az „Egyház a forradalomban” című dolgozata megírására a Tanácsköztársaság 40. évfordulója kapcsán 1959-ben. A püspök nyilván segíteni akart vele a pályakezdő, családos lelkész szerény körülményein, s adott neki jutalmul 2.000 forintot. A gépirat a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeibe került.

ÉRDEKES EGYHÁZI NÉPSZOKÁS: A CENZÚRA

Egyházi népszokásaink egyik legérdekesebbike viseli ezt a nevet. Elterjedtsége nagyon megritkult, de számos helyen, így a mi gyülekezetünkben is változatlan szilárdsággal él ma is a gyakorlatban.¹ *Cenzúra* a régi képesítő, szigorlati vizsgák latin neve volt (lelkészi, jogi cenzurák). Innen kaphatta nevét az a sajátos szokás, melynek lényege: Menyasszony és vőlegény esküvőjük előtt felkeresik lelkipásztorukat, hogy bizonytságot tegyenek református hitükről, és tanítást nyerjenek a házassági élet hitbeli és erkölcsi követelményeiről.

Jegyesség. Gyülekezetünk anyakönyveiből megállapítható, hogy a fiatalság nálunk aránylag korán lép házasságra. Különösen a leányok, kik háromnegyed részben már, 16-17 éves korukra menyasszonyok. A 20 éves leány már megleghezősen „vénlány”-nak számít. Ha a legény „jegyet vált”, falusi szójárás szerint már „elvette”, de ennek a fogalomnak nincs semmi erkölcstelen mellékértelme. Az eljegyzés csak igen ritka esetben, akkor is valami igazán súlyos ok miatt bomolhatik fel. Utána rendesen egy, legfeljebb három hónap múlva következik az esküvő. Az esküvők igazi időszaka a nóta szerinti „szüret után”. Megvárják, míg a jó savanyú újbór kiforr, s elvégződik az őszi mezőgazdasági munkák dandárja. Ősz eleji, őszi vasárnapokon nem egyszer három-négy új párt hirdetünk, amely szám a korábban hirdetettek másodszori és harmadszori hirdetéseivel együtt olykor a tízet is meghaladja.

A cenzúra lefolyása. A jegyesek az esküvőjük előtti napon egyszer jönnek fel a parókiára cenzúrázás végett, éspedig délelőtt a vőlegény keresztapjával, délután a menyasszony keresztanyjával. Előzőleg már szorgalmasan készül a jegyespár erre a nem kis eseményre. Imádságokat, zsoltárverseket, dicséreteket, bibliai igéket tanulnak és ismétелgetnek. Néha azonban megtörténik, hogy a keresztszülő csendesesen megkéri a lelkipásztort: „Ne tessék azért nagyon kikérdezni, mert nagyon elfoglalt, és nem volt elég ideje a készülésre.”

A cenzúra kérdései főleg az apostoli hitvallás, úri ima, úrvacsorai imádságok, hitünk főigazságai körül forognak. Helyet kaphat azonban az egyes hittételek részletesebb megbeszélése és magyarázása is. Gyülekezetünk derék egyházfija most, 70 éves korában is nagy szeretettel és nagy büszkeséggel gondol arra viszsza, hogy mikor ő esküdött, az előző napon két másik vőlegénnyel együtt volt egyszerre cenzúrán. A lelkipásztor nagyon kikérdezte őket. Ő mindenre megfe-

¹ Kádár Zoltán ártányi segédlelkész adatgyűjtése alapján írta Szabó Zoltán. Megjelent: Igazság és Élet, 1937. III. évf. 1. sz. 28–30.

lert, s a végén vállára tette kezét a tisztelendő úr és azt mondta: „Öcsém, tartsd meg ezeket egész életedben.”

Vegyes házasság esetében, akár van reverzális, akár nincs, a másvallású jegyes fél nem kerül cenzúra alá. Ellenben a hozzánk tartozó fél a cenzúra alatt figyelmeztetést és irányítást kap a tekintetben, hogy leendő élettársát hozza el templomunkba, s igyekezzék őt megnyerni szent hitünk számára. Özvegy házassulandókat – mivel ők már egyszer cenzúráztak – újabb házasságkötés előtt nem szokás újból cenzúrázni.

A cenzúra ősi velejárója, hogy úgy a vőlegény, mint a menyasszony egy tál süteményt és egy liter bort hoz a lelkipásztornak, ritkán kendőt adnak helyette.

A cenzúra jelentősége. A cenzúra alapján második konfirmáció, helyesebben: konfirmációi újítás. A 12 éves gyermekek éretlen, öntudat nélküli korban történő, szinte tisztán csak formális jelentőségű konfirmációja után hogy milyen nagy jelentősége van a cenzúrának éppen ilyen életkorban és éppen ilyen egész életre döntő lépés küszöbén, nem szorul bővebb méltatásra. A cenzúra számonkérése a konfirmáció óta eltelt éveknek: milyen gyümölcsöket termettek azok? Bizonyoságtétel arról, hogy a fiatalok azóta is gyarapodtak hitben, lelkiekben. A lelkipásztor számára az egyéni lelkigondozás egyik kiváltságos alkalma. Örömteljes lelki aratás is, mely megmutatja, hogy élete munkájának van eredménye, magvetésének aratása. Az egyházfegyelem megalapozásának, gyakorlásának, a családi élet tisztasága előmozdításának is egyik erőssége a családalapítás előtt állóknak e ponton is az egyházhoz való kapcsolása. A keresztszüleségnek sok tekintetben megürült fogalmát étellel és jelentőséggel tölti meg ez az áldott szokás.

A cenzúra lehetőségei. A cenzúra – tapasztalatunk szerint – annyi sok áldással jár, hogy gyakorlatát erőteljesen ápolnunk és fenntartanunk kell. Jó lenne mindazonokon a helyeken, hol elhalványult, feledésbe ment, feleleveníteni. Sőt, kíváncsian volna lehetőség szerint azokon a helyeken is bevezetni, ahol merőben ismeretlen. Mivel népi, szokásszerű, azért nem idegen, s nem kell, nem is szabad erőltetni. Azáltal azonban, hogy pl. vallásos estélyeken ismertetjük, vágyat lehet támasztani, szükségletet ébreszteni annak bevezetésére.

Szükség volna egy jó cenzúrakaté kiadására, illetőleg először megírására. Tágabb, bővebb lehetőségeket nyújtana, mint a konfirmációi káté. Az utóbbinak anyagán kívül a reverzáliskérdést, a házasságkötési eskütétel méltatását, magyarázatát is tárgyalhatnák benne ügyesen megírt fejezetek. Ha a családi életre vonatkozó bibliai igék, énekversek, imádságok is helyet kaphatnának benne, az öreg Szikszai mellett és helyett egy új, korszerű vallásos népkönyvet adhatnának általa a magyar református családoknak.

*Censuram faciendam esse censeo.*²

² Javaslom a cenzúra bevezetését.

A SZOMOLYAI KAPTÁRKÖVEKRŐL

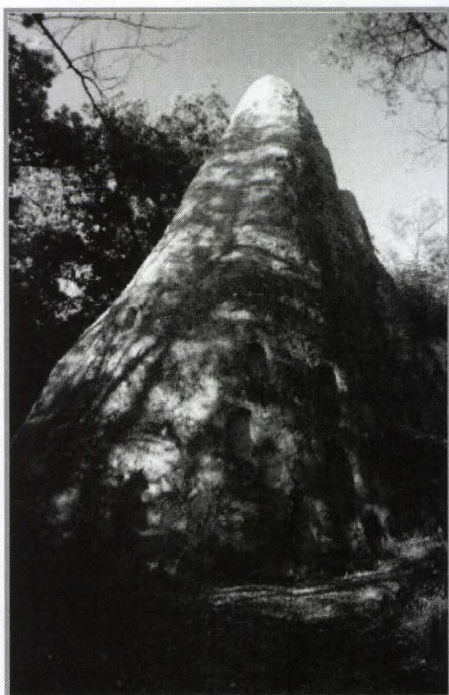
Huszonkét hónapja kerültem Noszvaj (Heves m.) községbe, s bár lelkeszi hivatásomon túl a néprajzban vagyok otthon, kezdettől fogva intenzíven foglalkoztam itt a délkeleti Bükkalja régészeti és kultúrtörténeti rejtélyével, a kaptárkövek számbavételének, összehasonlításának, rendeltetésük megoldásának kérdéseivel.

Közelmúlt napokban Szomolya községtől nyugatra, a Vén-hegy (241-es magassági pont) és a Vásáros-hegy (269 m. p.) közti Kaptár-kő-tető (200-160 m-es szintvonalak) kaptárkőcsoportot néztem meg. Sajnálattal tapasztaltam, hogy a kúpos bányakemence-idomú tufasziklákat több ponton épületkő-fejtésekkel megbontották, kitermelve, szétverve a kaptárüreges sziklák egy részét, s vesztelyezve a többit is. Pedig ez a csoport a Délkelet-Bükk s országunk e hasonlíthatatlan régészeti és művelődéstörténeti értékének egyik leggazdagabb és leginkább pótolhatatlan lelőhelye. Nemcsak a fülkék nagy számánál fogva (még mindig megvan belőlük 72), hanem a változatos elhelyezés és a legelütőbb formagazdagság miatt. Ásatásokat is (a cserépváraljai Mangó-tetői kövek mellett) ítéletünk szerint itt lenne leginkább célravezető csinálni, annál inkább, mert a kártékony kőfejtéseknek legalább az a haszna van, hogy több ponton adnak szelvényeket.

Ezek előrebecsátása után a következő intézkedések lennének szükségesek:

1) A szomolyai kaptárkőcsoportnál a további kőfejtés azonnali letiltása. (Annál inkább, mert a tufában igen gazdag szomolyai határban a legnagyobb építkező kedvet és szükségletet kielégítő módon lépten-nyomon van tufakő.)

2) A többi kaptárlelőhelyek számbavétele, feltérképezése s ezek előfordulási helyeinek s közvetlen környéküknek *védetté* nyilvánítása.

3) A deformálódás, rombolás veszélyeire tekintettel is a kőfülkék lajstromozása, lefényképezése vagy filmre vétele.

További lehetőségekre (esetleges ásatások, haladó hagyományoknak megfelelően egy szakemberekből álló vándorgyűlésnek a helyszínen való instituálása¹⁾ itt nem térünk ki.

E feljegyzés egy-egy példányát elküldöm: 1) A Tudományos Akadémiának, azt különösen az alakuló Régészeti Osztály figyelmébe ajánlva. 2) Borsod megye Megyei Tanácsa Művelődési Osztályának. 3) A miskolci Herman Ottó Múzeum igazgatóságának, 4) az egri Dobó István Múzeum igazgatóságának és 5) Szomolya község V. B. elnökének.

Bármily tényezőnek, mely a kaptárkövek kérdésével foglalkoznék, a tőlem telhető szerény segítséget mindenben ajánlván bizalommal kérem az érdekelt tényezőket a feljegyzés figyelembevételére.

Noszvaj, 1958. november 24.

Dr. Szabó Zoltán s. k.
ref. lelkipásztor²

¹ létrehozása

² A „Feljegyzés a szomolyai (Borsod m.) kaptárkövek problémájáról” című gépiratot, amely közlésünk alapjául szolgál, a SRK Tudományos Gyűjteményeiben Szabó Zoltán hagyatékában őrzik At. 1924 tételszám alatt.

NOSZVAJI GYÜLEKEZETANALÍZIS, 1958

Minden keresztyén gyülekezet hasonlít is egymáshoz, de különbözik is egymástól. Ezért egy rövid analízisben³ a közlendő adatokat nem lehet az öt kategória kereteibe úgy beilleszteni, hogy a kategóriák határai némely ponton el ne mosódjanak, s egymásba át ne menjenek.

I. Háttér

a. A gyülekezet rövid története

Noszvaj Heves megyében, a Bükk hegység lábánál, Egertől 10 km-re, erdők és hegyek közé települt kisközség. Okirat 1248-ban említi először, az egri érsekség, majd a karthauzi szerzet jobbágyfaluja volt. A XII. századból származó műemléktemploma⁴ a reformációkor a református gyülekezeté lett, 1928-ban – egyházi és világi ellenőrzés híján – úgy építették át, hogy műemlék jellege elveszett. Az 1552-i egri várvédelem idején, mely történelmünk egy dicsőséges lapja, az érsekség és római katolikus papság messze menekült a töröktől háborgatott vidékről, s Noszvaj 1564-ben már önálló reformált egyház. Jelenlegi lakossága mintegy 2000. Ebből 1560 ref., 240 r. kat., 180 baptista. Szántóföldje 1300 kh, szőlő, gyümölcsös 300 kh.

b. Pasztoráció

E sorok írója másfél év óta szolgál itt. A megelőző félszázad alatt a gyülekezetnek hat lelkésze közül egy volt jó pásztor és jó igehirdető, egy másik – rövid egy évi szolgálat után, mint tábori lelkész – az orosz fronton tűnt el. A megelőző 15 év alatt a gyülekezet tradicionális kegyessége csaknem nyomtalanul eltűnt, az istentiszteletek, a bibliaórák elnéptelenedtek, adakozás, egyházfenntartás a minimumra csökkent.

³ E valószínűleg egy adott kérdőív pontjaihoz igazodva készült gyülekezetrajznak a gépirata a Sárospataki Református Kollégium Adattárában található: At. 1941. A további lábjegyzetek dr. Szabó Zoltán leányától, Szabó Anna tanárnőtől valók.

⁴ A lebontott Árpád-kori műemléktemplom színes táblaképe megjelent *Malonyai Dezső: A magyar nép művészete* c. műve V. kötetében a 184. oldalt követően (a templom említése a 169. és 174. oldalon).

Erőfeszítéseink a Biblia használatának növelésére:

1. Meglévő reggeli, vasárnapi, ünnepi istentiszteleti alkalmak megürült edényeinek tartalommal megtöltése. (Serkentés arra, hogy a Bibliát templomi istentiszteletekre is hozzák magukkal. A templomban mennyezetekre, szószerkekre, karzatokra írott bibliai textusok „körbeprédikálása” stb.)

2. Két új bibliaóra (a meglévő elnéptelenedett mellé) beállítása, vasárnaponként gyermek-istentiszteletek kézbevétele. A 20-22 gyermekkel indult alkalmat „100 juhocska” akcióval⁵ 120 résztvevőre lehetett emelni.

3. Januárban a baptistákkal közösen tartottunk imahetet,⁶ februárban egyhetes evangélizációt s ősszel egy konferencianapot.

4. Elérhető távolságban lévő evangélizációs és konferenciai alkalmakra csoportot, távoli helyekre egy-egy résztvevőt igyekszünk küldeni.

5. Mivel a bibliaellátást végző Konventi Sajtóosztályunk általában havonként csak 10 Bibliát ad, minden hónapban átlag 10 Bibliát rendelünk és adunk el a gyülekezet tagjainak. Ittlétünk óta kb. 150-et.

6. Bibliai-igés falimondást kb. 400-at rendeltünk és adtunk el a gyülekezetben. A ref. egyháztagok házaiban kb. 90 %-ban van a szobák falán ily falimondás. Új házak lassan meggyökerező evangéliumi házszentelő házi istentiszteleti alkalmaira ilyen falimondást viszünk ajándékba.

7. Házi látogatást – történjék az akár betegek felkeresése, presbiterek vagy konfirmandusok látogatása vagy különleges lelkigondozói célból – sohasem végzünk bibliai ige felolvasása és magyarázata nélkül.

8. A három közül egyik bibliaóránkat úgy végezzük, hogy a 60-70 résztvevő közül 10-15-en az elmúlt héten olvasott bibliai igék közül arról mondanak rövid bizonyágtételt, mely leginkább megszólította őket.

9. Konfirmandusaink ígét választanak maguknak. Ezt emléklapjukon s a hivatali anyakönyvben is feljegyezzük. Esketésnél, temetésnél ezeket felhasználjuk.

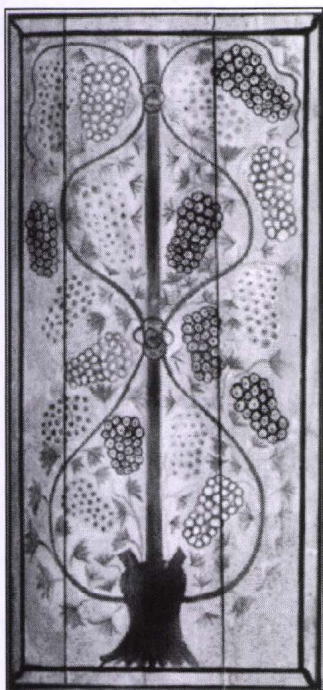
10. A gyülekezet is választott ígét magának: Fil. 4:5.⁷ Ezzel látjuk el templomképes bibliajelzőinket, s ilyeneket adunk házasságkötéskor, születésnapok, évfordulók alkalmával: öregeknek a régi, műemléktemplom képével, fiataloknak a mai templomképpel.⁸

⁵ Utalás a vasárnapi iskolás gyermekékre: „Száz juhocska mind együtt legel, / Egy közülük vajon hová lett? / Valahol a sűrű erdőben, / Nem leli a nyáját sehol sem. // Megyek, megyek, felkeresem őt. / Felkutatok hegyet és erdőt, / Legyen az út bármilyen nehéz, / Juhocskámat visszahozom én...”

⁶ Édesanyám visszaemlékezése egy későbbi fejleményre: „1965. január közepén meglátogatott minket a szomszédos Bogács község plébánosa. Elmondta jó uramnak, hogy a korábbi imaheteken rendszeresen átjártak hívei a noszvaji templomba, de ebben az évben ő is el szeretne jönni a hívei után, hogy részt vegyen az imaheti alkalmakon.” Mindez tehát a megelőzte a 40 évvel ezelőtti első protestáns és katolikus egyházak közötti hivatalosan számon tartott ökumenikus alkalmakat. Lásd még jelen írás III/b részét!

⁷ Pál levele a Filippibeliekhez 4:5.: A ti szelídlelkűségetek ismert legyen minden ember előtt. *Az Úr közel!*

⁸ A kézzel festett bibliajelző valószínűleg Búzás Irma Klárának, a noszvaji általános iskola tanárnőjének munkája. Az itt bemutatott példány eredetijét édesapámtól kaptam, ő írta rá a bibliai verset.

Egy tábla a régi noszvaji templom mennyezetéről⁹

c. Adalékok a táj és a község struktúrájához

1. A gyülekezet jelene igen sok összetevő eredője. Ez összetevők közül némelyek történelmi, sőt történelemelőtti idők távlatába mosódnak. Noszvaj 407, aránylag egészséges kőház mellett 55 pincelakással bír. E pincelakások ősei a Bükk hegység természetes mészkőbarlangjai voltak. Mikor a késői jégkor enyhülésével a bükki ember kedvezőbb körülmények közé került, szaporodott, változatosabb egzisztenciális lehetőségek után nézett: e tájon talált jó települési helyre. A mészkővidékkel itt vulkáni tufaövezet érintkezik. Puha kővébe primitív eszközeivel is bemélyíthette a természetes barlangot pótló mesterséges barlangot: a pincelakást. E vidék egyben ősi kultuszhely is. A falunk fölötti hegyes kúp neve ma is *Imány* (a névben az ima, imádás szó rejlik). Közel az *Imó-kő* szirtje, alatta barlang, melynek időszakai forrása tavasszal kitörése előtt kilométerekre hallatszó morajlással jelentkezik: kitűnő kultuszhely volt varázslók, sámánok számára. Az itt lakók lelkiségében ma is éles kontrasztban jelentkezik a vad és a szent, a szakrális és a démoni elem. Isten is, a Sátán is erősen mozgósított e helyen.

2. Egy másik összetevő: biológiai. A falu világtól elzártsága, közlekedésbeli elszigeteltsége szinte csak az utóbbi két és fél évtizedben oldódott fel. Igen régi településű 8-10 család ágazódott el a falu lakosságának zömében. Nemzedékről-nemzedékre egyre veszélyesebben közelívé válik a falu össze rokonosodása. Ennek hitbeli és élettani veszélyeire komolyan és rendszeresen figyelmeztetjük gyülekezetünk tagjait.

3. További összetevő: gazdasági. A határ kicsi, külterjes mezőgazdasági művelésre szinte senkinek nem nyújthat egzisztenciát. Belterjesség inkább szőlő és gyümölcs irányában van, ez sem elegendő mértékben. A szocializmus előtt Noszvaj – néhány más Bükk hegység alji falu lakosaival együtt – az ország minden részében megforduló idénymunkások rajait adta. Az a készség, mely távoli munkahelyeket is nagy vállalkozó kedvvel keres fel, ma is él. Nemcsak

⁹ A régi noszvaji templom festett fámennyezetének egyik tábláján tőkéből kinövő, két hullámvonalban felfutó fűrtökkel telt szőlővesszőt festettek. Ez Krisztust jelképezi, aki magát szőlőtőnek, követőit pedig a tőből, vagyis belőle fakadt szőlővesszőnek nevezi. A 40 festett tábla eredetileg az 1928-ban lebontott noszvaji román kori templomot díszítette, ma az egri Dobó István Múzeum őrzi őket. A templom valószínűleg 1681-ben került a reformátusok használatába; miskolci Asztalos Imre 1734-ben festette újra.

búza-, rizsaratásra, de másféle idénymunkára is szívesen mennek. Aránylag kevesen dolgoznak bányákban, ipartelepeken. A távollét ideje: 10 naptól két-három hónapig. A hosszú és mély tufapincékben, szellős padlásokon igen jól elálló gyümölcsökkel, a jóízű noszvaji burgonyával késő ősszel, télen és koratavaszon át sokan a fél országot is beszekerezik. A családtól való sűrű elszakadás, a huzamosabb ideig való távolélés, utazgatás sok kísértést jelent.

A hatások két véglet közt széles skálán helyezkednek el. Egyik véglet: a hajszáig, hajszoltságig menő pénzkereseti vágy, mohó gyűjtés, fukarsággá váló takarékoság. Másik véglet: a nehezen keresett pénzt könnyen elszóró, az alkoholizmus lejtőjére sodródó típus. A kettő között becsületes igyekezet, otthontól távol is tisztán élni, s az úti szennyel a rossz hatásokat is lemosni magunkról. A falu lakosságának túlnyomó többsége mezőgazdasági ősfoglalkozású maradt. Saját törpebirtokán kívül az idénymunkákban is mezőgazdasági jellegű munkákban foglalatoskodik. Határunk és községünk területén egy termelőszövetkezet működik, mintegy 30-35 taggal.

II. A gyülekezet élete és felépítése

E kérdés általánosságban való megvilágítására számunkra a legjobb eligazítást az Igének az a látása adta, mely Krisztusnak a magvetőről és a négyféle talajról elmondott példázatában tükröződik (Mt. 13: 1-8, 10-23).

Gyülekezetünk 1560-as lélek-, vagy inkább „test” számából az *útfél* a legtöbb. Ez különösen a racionalizmus utolsó évtizedeiben, 1900 óta lett oly széles, hogy először 1909-ben, később több más alkalommal is számos barázdát szántott ki belőle a baptista egyház, mely nemcsak erőteljes anyaggyülekezetet, de messze vidékre kiterjedő szórványközpontot is hozott létre Noszvajon. Emellett millenisták, jehovisták, adventisták, testvérgyülekezet tagjai is „telepítettek” a református gyülekezet által egyáltalán nem, vagy kevéssé „művelt” részen. A névleges egyháztagságban maradtak közt kb. 50 %-ban mutatkoznak olyanok – nagyobb számban férfiak, kisebb számban nők –, kik az Ige iránt szinte semmi fogékonyságot nem mutatnak. Kor tekintetében ez 50 %, legnagyobb arányszámban a 16-25 közti fiatalok és az 50 éven túliak vannak.

A következő kategória: a *köves hely*. Konferencia, gyülekezeti nap, evangélizáció, legfőképpen a temetési igehirdetés (200-400-an hallgatják) olykor igeközelségbe vonja s megmozdítja őket, átmenetileg meg is marad ez az érdeklődés, de ez inkább érzelmi, mint spirituális megmozdulásnak bizonyul, s hamar kiég. Kb. 20 %-ra tesszük ezt a típust.

A *tővisék közé esett mag* típusa is elég elhatárolhatóan tünetkezik. Beteg úrvacsoráztatások hatásai, azok a nyilvánvaló imameghallgatások, melyeket a környégszomszégek rendszeresen hordozott beteg családtagoknál megdöbbenve tapasztaltak, továbbá egy-egy alkoholizmus vagy más veszélyben forgó családtag, s raj-

ta keresztül az egész család megmentésére irányuló vágy létrehoz egy hosszabb ideig tartó erőfeszítést: meggyökerezni a hitben. De a döntés küszöbén mégis mindez immanensnek bizonyul. Szeretné az új életet, de a régivel, vagy legalább annak maradványaival együtt. Elnéző múltjának rossz hajlamai iránt, s a hátratekintgetésből megállás, majd elszakadás lesz. Becslésünk szerint ez 15 %.

Kb. ugyanilyen százalékot ad a negyedik kategória [*a jó földbe esett mag*] is, az Igét mindig szívesen hallók, értők, élni kívánók kategóriája, mely a bizonygató és a rendszeresen szolgáló szeretet gyümölcseit is termi.

A szolgálatban felemelő tapasztalatunk, hogy a kategóriák nem determináltak lezártak, s főleg a harmadik és a második, de az első kategóriából is jó talajja lesz egy-egy szív.

a. Az egyes gyülekezeti tagok szokásai

A negyedik csoportba tartozók mindennapi bibliaolvasók. Közülük az idősebb asszonyok – 25-30-an – minden napon részt vesznek a reggeli istentiszteleten, melyen mindig van rövid igemagyarázat: felváltva egy-egy ó- és újszövetségi könyvön megyünk végig. Egyházi lapunk, s ennek nyomán pár oldalas külföldi nyomtat, közöl egy textusokból álló vezérfonalat, mely egy éven át az egész Szentírást átíveli, de ez gyülekezeti vonalon nem igen jelent segítséget. Óriási a vágy egy leszakító naptárszerű évenkénti kiadvány iránt. Ilyen 1950 óta nem jelent meg, sem nálunk, sem más hazánkbeli felekezet kiadásában. Rendszeres, naponkénti családi áhítatot sehol sem tartanak, mert ritka az a család, melynek minden tagja eleven hitben jár. De hangos bibliaolvasás, az olvasottakról való bizonygató vagy vitatkozó beszélgetés, hangos éneklés, különösen télen át, mikor az idénymunkás családtagok is itthon vannak s a család általában teljes, a családok 23-25 %-ában előfordulnak.

Tudunk olyan asszonyról, ki bibliáját a kamrában tartja. Férje egy régi bűncselekmény állítólagos tettese, amiről szinte mindenki tud, de ezért senki felelősségre nem vonja. A férfi azonban attól fél, hogy felesége ezt „bűnvallásképpen” elmondja, ezért állandóan ismételt s sűrűn beváltott fenyegetéssel tiltja feleségét a Bibliától és az imától. Így az asszony lopva olvassa az Írást, s utána egy lomos ládába hajolva imádkozik, hogy ha a leskelődő férfi rányit, azt gondolja, hogy abban keres valamit.

b. Bibliakörök

Egyesületi munkára egyházi életünkben nincs lehetőség. Bibliakörök – abban az értelemben, hogy azok 8-15 keresztyén Ige körül találkozó csoportjai – nincsenek. Másfél év előtt, itteni szolgálatunk megkezdésekor találtunk egy 3-5 taggal, heti egy összejövetelen találkozó kis csoportot, egy 20 évvel ezelőtt 40-50 taglétszámú, revival-pietista jellegű Bethánia-egyesület roncsait. Az idői keretet megtartottuk, az alkalmakat kettőre szaporítottuk, majd a helyiséget is változtatni kellett. E magas létszámú „bibliakörökről” más helyen már szóltunk.

Konfirmandus ifjúságunk 6 hónapon át heti két alkalommal történő előkészítése hord részben magával bibliaköri jelleget. Nemcsak a teljes Szentírás ismeretére, használatára (gyors igekeresés) tanítjuk őket, hanem épülés céljából való közös és otthoni bibliaolvasás, magyarázat és megbeszélés is van.

c. Istentisztelet

A bibliaórát látogatók s a II. fejezet elején említett negyedik kategória tagjai a Bibliát a templomba is mindig magukkal hozzák, a megnevezett textust kikeresik, megjegyzik. A század elejétől lassan elfogyott hagyomány az volt, hogy az iskolás gyerekek nem ülhetett addig a vasárnapi ebédhez, míg el nem mondta, mi volt a délelőtti istentiszteleten az Ige, és a prédikáció fő mondanivalói mik voltak.

A templomi bibliaolvasás és textushasználat nem történik egy országosan egységes sorozat alapján, alkalmazkodik az egyházi évhez, de nem oly értelemben, mint pl. az evangélikus egyházakban használni szokott perikopa.¹⁰ Nálunk az igehirdetés általában sorozatok alapján történik (pl. Az istentisztelet alkatrészei, Úri ima, 10 parancsolat, Makarizmák,¹¹ példázatok, csodák, a Szentírás imádkozói, ifjak a Szentírásban, Jézus főpapi imája stb. vagy pedig egész bibliai könyvek sorozatos magyarázása).

Itt említjük meg, hogy a gyülekezethez állandó a lelkipásztor kérése, hogy a 10 napnál hosszabb időre távollévő családtagokat (kivéve, ha katonák) jelentsék be. Címükre a lelkipásztor hetenként gyülekezeti levelet készít. Ennek első oldalán ő közli a heti igéket, azok főbb mondanivalóit, gyülekezeti híreket (halálozás, születés, esketés stb.) aztán felbélyegzett, nyitott borítékban átadja a családnak, s a család az üres oldalra maga is ír, s postára adja. Tervünk: minden új házaspár kezébe, minden új házba nemcsak igefeliratos táblát, hanem új Bibliát adni.

d. Egyházi csoportok

Egyesületi munka, mint említettük, nem folytatható.¹² Gyermek-istentiszteletek, mint azt már említettük, folynak országos irányítás nélkül. Félév óta használjuk a hazai evangélikus egyház sajtóosztályának *diafilm* szalagjait egyházi és világi hatásainknak előre bejelentve ezt az akciót. Igen bevált bibliai történetek, személyiségek életének tanításánál.

Még megemlítjük, hogy két évtizeddel ezelőtt Sárospataki Ref. Kollégiumunkban népfőiskolai munkát kezdeményeztünk és végeztünk. Az ott pár éven át megforduló csoportokban e távol eső gyülekezet fiataljai közül is megfordult négy parasztleány. Egy elesett a második világháborúban. A másik három az ott vett igei indításokban újra élettellen megerősödött.¹³

¹⁰ Adott keresztyén ünnepnapra kijelölt szentírási szakasz.

¹¹ A hegyi beszéd boldogságai, a boldogmondások (Máté ev. 5. rész 1-12. versek).

¹² 1948-ban állami rendelkezés oszlatta föl, tiltotta be az egyházi egyesületeket.

¹³ A következő adattári anyagok vajon nem az említettektől származnak-e: At. 238. Noszvaj, 1947. *Csufor Vilmos*: Dalszöveg 2 db, vőfélyvers 9 db stb. 15 p.; At. 239. Noszvaj, 1947. *Szabó Aladár*: Vőfélyversek, közmondás, népszokás, utcanév stb. 16 p.; At. 80. Noszvaj, 1948. *Bárdos Zoltán*: Népszokás, közmondás. 1 p.

Dr. Szabó Zoltán konfirmandusaival (Noszvaj, 1962)

Ha az ötvenes években elindult s rövidesen megszakadt *bibliai iskolák* újra folytathatók lennének, nézetünk szerint sokan vennének részt ezekben.

III. Aktivitás

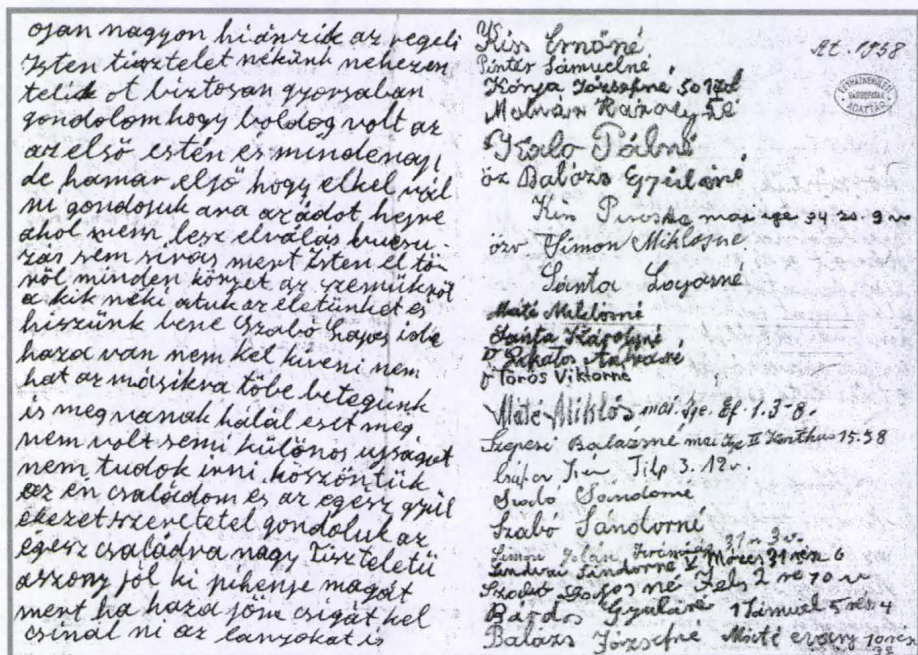
a. Az egyház közössége

Említettük, hogy gyülekezetünk tagjait sűrűn összeszövődött vérségi kapcsolatok kötik össze. Ez nemhogy nem akadályozza a súrlódásokat, haragokat, de szinte elő is segíti. Annyit elmondhatunk, hogy ez a helyzet problémává lett. Diagnózisunk van, terápiánk csak tapogatózik.

Szeretetadományként *tésztakészítő* estekre gyűlnek össze asszonyaink télen át havonként egyszer a parókián 20-25-en.¹⁴ A többórás együttlét alatt, a munka közben Bibliát olvasunk, ígérről való bizonyágtételek történnek és sok éneklés. Ugyanezek az asszonyok azok, kiket el lehet küldeni egy-egy beteghez lelki, sőt fizikai segítségnyújtásra, evangélizációk idején hívogatásra. 12 presbiterünk évenként négyszer felkeresi a rábizott körzetben lakó családokat, s bár többnyire csak az önkéntes egyházfenntartási adományokat szedik be, olykor lelki szolgálatot is végeznek. Konfirmandusainkért szülőkkel, keresztszüleikkel tartunk közös imaórákat.

Emlékeim szerint Csufor Vilmos és Szabó Aladár gyakran megfordult délutáni beszélgetéseken a noszvaji parókián.

¹⁴ 8 levél Noszvajról Brassóba 1959. *At. 1938.* Közös levél, 2. oldal: „nagy Tiszteletű aszony jól ki pihenje magát mert ha haza jön csigát kell csinálni”. (Lásd illusztrációnkat a következő oldalon!) Édesanyám visszaemlékszik arra, hogy később az egyik bátor általános iskolai tanárnő, Lucskai Gézáné segítségével a parókia konyhájában főzőtanfolyamot is szerveztek a gyülekezet lányainak.

Noszvaji asszonyok levele a Brassóban időző lelkészeknek

b. Külső kapcsolatok

Frissen megmozdult lelkeket élő hitű szomszédokra rá lehet bízni, s ezeket a megbízottak elég készségesen és eredményesen vállalják, s az érdekeltek elég szívesen el is fogadják. Két református gyülekezet van 5-5 km-es szomszédságban közel a mi hegyektől, völgyektől barázdált tájunkon (Bükkzsérc és Cserépfalu). Ezeknek a megmozdulásaiban a mi gyülekezetünk tagjai 30-60-as csoportokban részt vesznek, mint ahogyan – ennél kisebb számban – a szomszédok is eljönnek evangélizációinkra és gyülekezeti napjainkra.

Az egyetemes egyház ökumenicitása iránt erős az érdeklődés és fogékonyság. Minden ökumenikus vonatkozású hírről, eseményről örömmel hallanak. Augusztusban egy vasárnapunk ökumenikus jellegű, s erről szóló Igék hangzanak templomban, bibliaórákon. Külmisszió iránt – érthető okokból – kevés az érdeklődés.

IV. A gyülekezet vonatkozásai az átfogóbb közösségek felé

Politikai község

Községünk tanácsában két presbiterünk van. Véleményük komoly súlyú. A lelkipásztor maga is készített egy minden vonatkozásra kiterjedő, több éves közsegfejlesztési tervezetet, s annak bemutatására a tanácstól meghívást kapott.¹⁵

¹⁵ Megjelent: Szabó Zoltán: Feljegyzés Noszvaj jelenéről és jövőjéről 1958-ban. Széphalom 16., a Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve 2006. 327–336.

Esketés a noszvaji templomban – Kiss Ernő és Nagy Olga (1960. dec. 3.)

Az 1890-es évekig a politikai és egyházközség vezetése szinte azonos volt. Községi elöljárók egyben az egyháztanács gondnokai és presbiterei voltak. Templomunk egyik padját ma is az elöljárók székének hívják. Ma az érintkezés a két közösség között kevés, de nem feszült.

V. Mit tartanak a Bibliáról?

„Azt is csak emberek írták...” mondja a népi kritika. A teremtéstörténet szószerintisége, az emberiség egy családból való elszaporodása, miért engedte Isten a bűnt... ilyen érvek, ürügyek merülnek fel a közönyösebb vagy hitben elszakadottak részéről. „Úgyse lehet megtartani, amit kíván” – védekeznek mások. „A hívőknek is vannak bűneik” – hangzik sokszor. A családok háromnegyed részében azonban van Biblia, éspedig a legtöbb helyen a valamiféle használat nyomaival. Készülő helyi gyülekezeti múzeumunkba begyűjtöttük a gyülekezet két legrégibb Bibliáját: az egyik a nagyváradi 1660-as kiadás, a másik az Ingerbrand-féle 1704-es, Casselből.

Az egyik megyebeli edénygyár¹⁶ a Lukács ev.-beli úri ima szöveggel tányérokat gyártott: hat (illetve egy másik sorozatban négy) tányéron van rajta az úri ima szövege. (Megvan gyülekezeti múzeumunkban.) Teljes sorozat már igen kevés van belőle, de egyes darabjait majdnem minden háznál látni a falon ki-függesztve. Újabban falvédőket is hímeznek bibliai felírásokkal.

Sok gyülekezeti tag használja csapások, betegségek, szorongattatás idején a „rányításos” bibliaolvasási módszert. Valahol felüti Isten ígését, s a kinyíló lapon keres vigasztalást vagy tanácsot. A Biblia nagyobb mérvű elterjedésének fő akadálya gyülekezetünkben az országos bibliahiány.

¹⁶ Béliapátfalva.

AZ EGRI REFORMÁCIÓ KISUGÁRZÁSA

Egerben nemcsak a ki tudja mióta buzogó meleg források rádiumtartalmú emanációjában,¹⁷ sugárzásában rejtett el a Gondviselés az életre hasznos erőket. A „genius loci”, a hely szelleme bőven buzogtat ilyen sugárzó erőket a történelem, közelebbről a protestáns egyháztörténetünk számára is. A hősi várvédelem emléke és színhelye előtt nemcsak az 1952. év, a négyszáz éves forduló volt a tisztességtétel alkalma, hanem azóta is hazai és külföldi látogatók áradata, százezreket mozgóatoló zárandoklata jó ide. A dolgok természete szerint rejtettebb, csendesebb az a másik ünnepi év, mely kettős jubileum. Az 1961. év négyszázados fordulója az *Egervölgyi Hitvallás* keletkezésének, s mint ilyen az egri protestantizmus, sőt az egész hazai protestantizmus ünnepe s centenáriuma az egri református egyház újjáalakulásának. Tisztességnek tartjuk ott lenni a tisztességtévők sorában ezzel a kis előadással, melynek címe: *Az egri reformáció kisugárzása*, s egyik feladata: a szomszéd, a szomszédság hálájával, örömeivel, reménységével táplálni a jubileumi tűz világosságát és melegségét.

A hatásgyakorlásnak három korszakát különböztetjük meg. Az első a gyülekezetté alakulástól Egernek 1596-i elvesztéséig, egyben az önálló gyülekezeti élet feltételeinek valószínű megszűnéséig tart. Ezt a rövid, alig félszázados kort váltja fel az a hosszú, az újjáalakulásig terjedő két és félszázados korszak, melybe nemcsak a török megszállás kilenc évtizede tartozik bele, hanem a vár 1687-i visszafoglalása után kezdődő s változott módszerekkel a XVIII. századon át is tartó ellenreformáció, amit nevezhetnénk a negatív hatásgyakorlás korának is. A harmadik periódus kezdetét az 1861-i újjáalakulás adja.

I.

Az egri reformációnak a hitvallás keletkezése, a konföderáció létrejötte előtt is voltak előzményei. A mohácsi vész után még 10 évre is csak három r. kath. püspöke volt az országnak, s a püspöki javadalmakat a vetélkedő ellenkirályok vezérei foglalták le. Így az egri püspök javadalma Perényi Péter kezébe kerül, a várral együtt. Perényi sejtethetőleg még a mohácsi vész előtt, a budai udvarban a királynő környezetében ismerkedett meg a reformáció alaptételével, s Mohács után egyre határozottabban az evangéliumi hit mellé áll. Övé a Dunántúl, Siklós, Zemplénben Sárospatak, Abaújban – amelynek főispánja – Abaújvár, Borsodban Diósgyőr, Ónod, Dédes, Eger. S váraiban kapitányokká is a protestantizmussal egyetértőket tesz. Így Egerben Varkoch Tamást, kinek 1548-ig tartó, hétéves kapi-

¹⁷ kiáradásában

tánysága alatt sok külső építkezés történt, de folyik a lelkek építése is, s nyomok vannak arról, hogy ottléte alatt három prédikátor is volt a várban. Ez nem történhetett volna, ha a várvédő katonaság, mely lelkiismereti szabadság tekintetében a föld népénél, sőt a városi polgárságnál is előnyösebb helyzetben volt, nem látja szívesen munkájukat.

Ez a kedvező helyzet némiképp hátrányosabb lett Varkoch 1548. augusztus 15-én a nagyváradi főkapitányságba való távozása után. Dobó István lesz az egri várkapitány. Oláh Miklós püspök távol van Egertől, az 1552-ben csakugyan elfoglalt esztergomi érseki székre is várakozóban, s a püspöki jövedelem egy részét Dobó a vár erősítésének továbbfolytatására használhatja. Érdeke fűződik tehát ahhoz, hogy a püspökség területén a róm. kath. vallás fennmaradjon, s a várbeli három prédikátort is őrizetbe veteti. Mégis azt tartjuk valószínűnek, bár erről hiteles történeti bizonyítékaink nincsenek, hogy a vár négy év múlva bekövetkezett dicsőséges védelme idején sokan voltak a várvédők között olyanok, kiknek szívét az evangéliumi hit erősítette. Lehetek ilyenek nemcsak az állandó helyőrség korábban reformációs hatásokat nyert tagjai közt, de az ostrom idejére a Várba sok helyről küldött és gyülekezett segítőcsapatok – inkább csoportok – sorában s környékről besereglett föld népe s városi polgárság közül is.

Az ostrom hetei alatt az óriási török sereg sarcolva, pusztítva, mint ahogyan Noszvajt s a Bükkalja legtöbb községét is felégette, s Heves–Borsod területét egy időre széles körben el is néptelenítette. A menekülésre készített lakosság új lelki hatások iránt fogékony állapotban, széles lelki felületen találkozott olyan vidékek népével, melyeket erősebben érintett a reformáció. Erősítő tényező lehetett a várvédelem sikere is, s az egyre ismertebbé váló szentírásból ennek analogonjaiképpen kelthettek erős visszhangot Gedeonról és háromszázáról s a Dávidnak Isten segedelmével Góliáton aratott győzelméről szóló szakaszok.

Voltak ugyan hátráltató tényezők is. Az ostrom után, 1553-ban Verancsics Antal kapja az egri püspökséget, javadalmát, a várbeli főkapitányságot. Ő azonban Laszky Jeromossal együtt vagy egyedül Ferdinándnak nehéz ügyekben járókelő diplomatája, s a kettős tisztséget csak 1557-ben tudja elfoglalni. Addig a kapitányok sorában az elkedvetlenedve leköszönt Dobó után Bornemissza Gergely 1554-ben Mezőkeresztesnél történt fogságba esése után 1555-től Figedy János, a várvédelem egy másik hőse a kapitány. Figedy – a káptalan panasziratából tudjuk – nemcsak a reformáció, de annak genfi, kálvini iránya felé hajlik, mert a panasz sakramentáriusnak nevezi. A bontakozó református irány követőit nevezték így. Azzal is illették, hogy concionatort, azaz igehirdetőt hozatott a várba. Figedy felmentését is kéri, de távozása után sem szűnt meg a hívek gyarapodása.

Lehet, hogy nem is távozott messzire, csak Noszvajra. A falu Eger ostromáig a karthauziak birtoka volt. Az ostrom alatt megsemmisült a rendház, eltűntek a rendtagok, s megüresedett birtokba ideiglenesen donációt nyert Figedy János. A

család itt meg is gyökerezett, Noszvajinak, avagy Noszvaji Figedynek nevezte magát, s úgy véljük, hogy az ő noszvaji gyökerezésével erednek meg Noszvajon is a reformáció első gyökérszámai is. 1564-ben egy *Galambos* nevű szőlőt 15 aranyon elad Szepesi Antalnak, Pálnak és Barnabásnak. Az adásvételt tanúképpen coramizálják¹⁸ Mille István főbíró és tiszteletes Posgai Márton noszvaji prédikátor. Noszvaji eklézsiánk ezt a dátumot, 1564-et tekintí születési évszámának, Deo Favente¹⁹ három év múlva ezt az évet jubilálja. A *Galambos* dűlőnév, a Szepesi személynév (11 családban) ma is él Noszvajon, s hálás kegyelettel elvenítettük meg Figedy János nevét és emlékezetét Eger kisugárzását bizonyító adatképpen.

Verancsics aztán 1557-ben átvéve a püspöki és főkapitányi tisztségeket hozzáfog az evangéliumi iránynak nemcsak Egerben és közvetlen környékén, de a püspökség egész területén való kiirtásához. S mint ahogyan negyedszázaddal előbb, 1531-ben elődje, Szalaházy Tamás akkori egri püspök, Kassán fogatja el a reformáció akkori első bajnokát, Dévai Bíró Mátyást, Verancsics is elfogatja a Bullingerrel levelező tudós tipográfus reformátort, ki üldöztetésében Magyarvárról menekülve Kassán állapodott meg. Midőn azonban Verancsics a fogoly reformátort titokban Egerbe akarta szállíttatni, a kassai nép kiszabadította, menekülésében segítette, s így került vándor nyomdájával együtt 1561-re már Debrecenbe... Talán már ő is tudott segíteni ólomkatonáival az egri hitvédő katonának az 1561-i Egervölgyi Hitvallás 1562-i kinyomtatásában. Verancsics fenekedő zaklatásaiból tudjuk, hogy Maklárról, Nagytállyáról, Kistállyáról három prédikátort és egy iskolamestert citált Egerbe. Kár, hogy a prédikátorok nevét nem ismerjük. Egyikük kihallgatásakor arra hivatkozott, hogy Luther barátjától, Melanchtontól nyert kibocsátást a szent hivatalra. Legnagyobb panasza mégis az egriek ellen volt, mert – mint írja – a nemesség, a nép nagy része a várbeli katonasággal együtt Luther vallásának követője. Úgy gondolta, hogy a gyökerekre vetheti a fejszét, ha az egriek lelkéseit és tanítóit börtönnel vagy száműzetéssel eltávolítja. Ám éppen ez a szándék váltotta ki az egri várkatonaság, városi polgárság, helyi és vidéki nemesség egységes, bátor hitbeli állásfoglalását. Esküt tettek – az ún. *egri confederatio* létrehozásával – arra, hogy prédikátoraikat, hitükben való megmaradásukat és annak szabadon való gyakorlását megvédelmezzik. A konföderációhoz Zoltay és Reghy várnagyok is csatlakoztak.

Verancsics pártütés és lázadás vádját emelte ellenük. Ám az 1561-ben megjelenő királyi biztosok, Thurzó Ferenc és Dersffy István hiába hozták azt a rendelkezést, hogy „eretnek prédikátort” a várban megtűrni nem lehet, az egri vitézek válasza az volt, hogy készek inkább odahagyni Egert, (hol a Verancsics-kor alatt egyébként se püspöktől, se királytól zsoldot, élelmet, ruhát, tüzelőt nem kaptak

¹⁸ jelenlétükkel tanúsítják

¹⁹ ha Isten is úgy akarja

rendesen), mint lemondani evangéliumi hitükről. Igaz hitük megmutatására és védelmére kéri Meliust Juhász Péter püspöktől az *Egervölgy*inek nevezett *Hitvallást*, azt – mint maguk hitének kifejezését és igazolását – megküldik Ferdinánd királynak és Miksa trónörökösnek. A 221 cikkely fogalmazásában, összeállításában Méliuszon kívül részt vett a valószínűleg korábban Egerben is szolgált Szegedi Gergely és Czeglédi György. Az erre következő 1562. március 10-i rendelet megpróbálja, hogy r. kath. embereket állítson a vezető katonai és gazdasági tisztségekbe. De e lépésnek sincs számba vehető eredménye. Sőt, Verancsics az, ki hamarabb belefárad abba a meddő küzdelembe, melyben az egriek szívóssága, bátorsága ezúttal is győztes marad. Verancsics a frissen megkoronázott Miksával 1563-ban oly egyességre lép, mely szerint lemond az egri vár főparancsnokságáról, a várat a szarvasköivel és a püspökség összes javadalmával átadja a királynak, csak az egyházmegye feletti egyházi, lelki jurisdikciót²⁰ tartja fenn. Kárpótlásul a túrói prépostság javadalmát és a semtei kincstári bevételekből évi 8000 forintot kap. 1564-től Mágócsy Gáspár az egri főkapitány. A Mágócsyak egész családját a reformáció buzgó támogatója. Gáspár, aki megjárta a török rabság nagy iskoláját is, zsoltárt fordít, 34 dicséretet ír, Szegedi Gergely is neki ajánl énekeket. (Lehet, olyanokat, melyeket Szegedi egri lelkészi szolgálata s Mágócsy főkapitányi tiszte ideje alatt szerzett, például a máig énekelt „Örül mi szívünk, mikor ezt halljuk...” kezdetűt.) Testvére, András, beregi, tornai főispán két ifjút, Nagytállyay Bertalant és Szegedi Tamást (Gergely fiát?) külföldi akadémiákra segít, a pártfogók közt van Mágócsy Ferenc főispán is.

Verancsics keserűen kifakad ellene is, akinek az volt az utasítása, hogy eretnek prédikátorokat és iskolamestereket ne engedjen működni Egerben és az egri völgyben, s ehelyett a r. kath. vallásnak kellett üldöztetést és megaláztatást szenvedni. Mágócsy 1667-ben felmentését kéri utódjául Forgács Simont ajánlva. Hogy ő is támogatója a reformációnak, azt az az adat is bizonyítja, hogy Felsőtárkányban a hívek nagy része protestánsná lévén, a templomot is nekik adja, a papi javadalom felét a prédikátornak utalja. S bár ő – mint a Dunán inneni hadak főkapitánya – hamar megválik Egertől, utóda, Ungnád Kristóf is a reformáció támaszaiként szolgálom Ungnádok közül való. (Ungnád János 1565-ben horvát nyelvre fordította a bibliát, Kristóf és felesége, Losonczy Anna, a temesvári hős leánya, udvari prédikátort tartanak, Magdeburgi Joachimot, ki 150 tallér évi fizetést kap.

Ha ezeknek és a következő éveknek amaz adatait nézzük, melyeket a dézsmacédulák szolgáltatnak, azt látjuk, hogy a régi Borsodban egymás után születnek a református gyülekezetek. 1569-ben csak Bogács, 1575-ben Vámos, de 1576-ban Arló, Csát, Cserép, Dédes, Kaza, Kazinc, Kisgyőr, Lászlófalva, Mályi, Mezőkövesd, Mezőkeresztes, Nyárád, Nyék, Sajókeresztúr, Szendrő, Szilvás, Tard,

²⁰ igazságszolgáltatást

Varbó, Ziliz, 1577-ben Aranyos, Csaba, Diósgyőr, Emőd, Gelej, Kápolna, 1578-ban Zsolca, Boldva, Vadna s az azóta nyomtalanul elpusztult Mohi, Montaj, a visszakatolizált Szirák. Három év alatt szinte egy egyházmegyére való új gyülekezet. Lassabb ütemben még két évtizedig tart a református eklézsiák előállása, de nem szünetel a török időkben sem. Például 1627-ben újjáalakul Poroszló, 1634-ben Geszt. Bár magában Egerben a reformáció iránt egyébként türelmes török sem enged szabad gyülekezeti életet, mert Eger Budával, Temesvárral, Kanizsával, 1660-tól Nagyváraddal együtt török kormányzósági területnek székhelye volt, s Egerben dervis iskolával s a török e helyekből a keresztyén felekezetek fokozott elnyomásával is igyekezett mohamedán kultikus és művelődési gócot csinálni.

A hatások sugárzásának legfontosabb tényezője a gyülekezet. S az *Egervölgyi Hitvallást* magáévá tévő hívősereg 1561-ben már kialakult, testületté is lett, hitvalló egységgé is tömörült gyülekezetképpen van előttünk. Ezt azért tartjuk fontosnak, mert a hatásgyakorlásnak és hatásbefogadásnak szerve elsősorban éppen a gyülekezet. Luther, Zwingli, Kálvin a maguk idejében nem általában az egyházat reformálták meg, hanem a wittenbergi, zürichi, genfi gyülekezetet. S mikor ezek a megreformált, megújult gyülekezetek példájukat és hatásukat mindenfelé kiárasztották, más városok, falvak megújulása, reformálódása lett e tovaáradó hatás következménye. Egerben is messze vidékek népe forgott. Vásárokon, piacokon, a várban rendszeresen végzendő erődítési, palánkújítási munkák ígás és kétkezi munkaszolgálatában. Nemzeti nyelven való igehirdetést, imádságot, új liturgiát, buzgóságot s megújult életek sokaságát láthatták, hallhatták az idejövők, s vitték tova, haza innen a megújító hatásokat.

A hatás kisugárzásának másik lényeges faktorai a gyülekezeten kívül – tulajdonképpen azon belül – a gyülekezetek pásztorai, az igehirdetők. Bár az adatok hézagosak, azt látjuk, hogy Egerbe a pásztorokon át is fontos személyi képviselést nyert a reformáció. *Lukács* – másképpen Egri Lukács – az első, ki név szerint említettk az egri concionatorok²¹ sorában. Később antitrinitárius jelleg felé tévedő tanításait az 1566-i gönci, az 1568-i szikszói zsinat kárhoztatja, sőt ugyanez évben a kassai zsinat fogságra ítélte, honnan öt év múlva, téves tanításai megtagadása után szabadul. Bucsay Mihály tanulmánya számol *Szegedi Gergely* esetleges egri lelkésziségevel. A Genfben, Wittenbergben tanult, hatalmas készségszerű pásztor Méliusznak is legfőbb küzdőtársa. Ha szolgált Egerben, ez a szolgálata az 1563–67 években lehetett. Hasonlóképpen kiemelkedő név a *Szikszai Hellopaeus Bálinté*. (A Hellopaeus valószínűleg a Halász vagy Halászi név görögösített alakja.) Ő is tanult a reformáció mindkét fókuszában: Wittenbergben és Genfben. 1567-től 1574-ig lehetett egri prédikátor, innen ment Debrecenbe. Két kátéja közül az 1573-ban megjelent terjedelmesebbnek címlapja hiányzik, az 1574-ben megjelentnek címe:

²¹ hitszónokok, prédikátorok

„Az egri Kereztien ania zent eghaznak es azzal egietemben az többinek is tanusagara irat-tatot rövid Catechismus”. Szikszai egri pásztorsága alatt esperes is volt, ami szintén jele az Eger környéki reformáció ez időben való széleskörű elterjedtségének. *Paksi* (Paxi) *Mihály* Wittenbergben, Heidelbergben, Franciaországban és Itáliában fordult meg, először sárospataki tanár, majd valószínűleg az 1566–76 körüli években egri lelkész. Egyes források az újjáalakulás koráig utolsó egri lelkésznek mondják. Valószínű, hogy éppen nem utolsó, csak éppen mások neveit nem ismerjük. Bár egy végrendeletben *Tharnóci András*nak mint egri főprédikátornak neve szerepel még. A kevés név ellenére is világos, hogy Egerben a reformáció akkori élvonal-beli prédikátorai szolgáltak, kiknek hatása nemcsak a közvetlen befolyások, ha-nem a közvetett hatások figyelemmel szinte alig kísérhető finom idegvezetékein távoli vidékekre, sőt országos ügyekre is kihatott. (Szikszai Hellopaeus például Méliusz oldalán jelen van János Zsigmond fejedelem jelenlétében a Nagyváradon 1569. október 20-25-én Dávid Ferencékkel szemben tartott hitvitán.)

II.

Bár az egri reformáció sugárzásának „fény”korát Eger török uralom elűzésé-vel lezártak tekintettük, a negatív hatásgyakorlás nem a török időkre esik. Sőt, bár az 1681. évi soproni országgyűlésre összegyűjtött anyag adatai az ellenreformáció pusztító hullámaival 888 elvett protestáns templom felsorolásával jelzik, ezek közül még kevés esik Eger közelebbi körzetébe. (Abaújba: 114.) Az alsóborsodi tractusban lévő prédikátorokat, iskolarektorokat, templomokat s jövedelmeiket 1596-tól kezdve, de többnyire 1640-en túl felsoroló protocollum²² mint meglévő eklézsiákról beszél a tiszahalászi (Újlőrincfalva), sarudi, kiskörei, tarnaszentmik-lósi, pélyi, boconádi eklézsiákról. A dézsmanyugták a tulajdonképpeni Heves te-rületéről mint a XVI. század végén, sőt a XVII. század elején fennálló egyházakról szól Bükkszenterzsébet, a két Debrő, Ecséd, Egerbocs, Felnémet, Gyöngyös és környéke, Pata, Püspöki, Tarján, Solymos, Hort, Kömlő, Pétervására, Szücsi, Tar-naörs, Tarnaszentmiklós, Tiszaigar, Verpelét gyülekezeteiről.

Végzetes lett azonban az Eger környéki reformációra a XVIII. század, annak szinte kezdő évétől fogva, amikor Telekessy István személyében az egri püspök újra visszatér Egerbe a *restitutio in integrum*nak²³ mind az anyagi, mind lelki-egyházi birtokállományra vonatkozó programjával, az eszközökben legfeljebb azért válogatva, hogy a durvánál durvábbat is alkalmazzanak céljaik érdekében. Sarud, Bábolna, Borsodszirák papjait elűzve, templomaikat elvéve, az áttérni nem akaró reformátusokat kiűzik, helyükre új, római katolikus telepeseket, olykor gyűlevész népet hoznak. Így települnek a sarudiak Poroszlóra és Nánára, a bá-bolnaiak Dorogmára, a szirákiak Zilizre.

²² jegyzőkönyv

²³ teljes visszahelyezés a korábbi állapotba

A szellemi téren való inkvizíció egyik jellemző példája az egri biblaégetés. A bibliák fogyása, drágulása idején a debreceni református egyház a Komáromi Csipkés György-féle Bibliát Leidenben 4000 példányban megrendelte. Az első, közel 3000-es példányból álló szállítmányt Erdődy egri püspök lefoglalva a kassai jezsuitákhoz szállíttatta megbírálásra. Négyévi kérelmezés után Károly király 1723-ban megparancsolta a bibliák visszaadását. De ezeket a püspök Egerbe szállíttatta, s utóda, Barkóczy Ferenc 31 év múlva, 1754. november 1-jén megégettette. A szállítmányból csak egy égett példány táblája került a debreceni könyvtárba. A kis zsérci ekléziát, mely először Bogács filiája, majd 1600-tól anyaegyház, 1748-ban megfosztják első templomától. Lukács István kurátorát és egy presbiterét a noszvaji kastély pincéjében őrzik, míg a templom kulcsait meg nem kapják.

Csáti Szabó János noszvaji prédikátornak itteni szolgálata alatt olyan patrónája van, mint a gyülekezet Tabithájának,²⁴ dajkájának nevezett Platthyné br. Bossányi Krisztina, az 1755. évi templomrenoválást lehetővé tévő, harangot, úrasztali tányért, pénzbeli adományt ajándékozó kegyes földesasszony. Mégis 1746. november 16-án Szathmáry Király Ádámhoz és Györgyhöz írott levelében arra panaszkodik, hogy kényszerítik a decretális ünnepeknek²⁵ a szószékről való kihirdetésére, 1751. március 13-i levele pedig Vay Ábrahám tiszáninneri főgondnokhoz azt sérelmezi, hogy a kövesdi és bogácsi plébánosok őt el akarják tiltani az ismét elárvult zsérci leányegyházban való szolgálattól. Csonka József noszvaji prédikátor 1769. december 1-jén jelenti Őri Fülep Pál esperesnek, hogy Eszterházy Károly egri r. kath. püspök az évben megvizitálta a noszvaji ref. ekléziát. Zaklatásaival csak akkor hagyott fel, mikor megtudta, hogy Csonka József Pápán született, és ott is tanult, s mint „földi”-nek békét hagyott aztán. Hogy milyen sóvárgással gondoltak pedig a szomszédok Egerre, hol harangjaikat a nehéz időkben is öntették, annak egyik későbbi korból, 152 év előtről is beszédes bizonyága az a bejegyzés, mely a „Nevezetes történetek” cím alatt egyik noszvaji ekléziális jegyzőkönyvünk 157. lapján található: „Maj. 29.a, Ttes Ns és Vzlő Csoma Sigmond urnak Ttes Ns Heves vármegye edjik nagy érdemü nótáriusának és Mgos Szilassy Therézia asszonynak Egerbe született Leánykájokat, Therésiát, Franciskát, Klárát, kinek Kereszt Attya Ttes Ns és Vzlő Bocsári Mocsáry Pál úr, Kereszt Anyja Mlgos Consiliárus és OrdTtes Ns Heves megyei Vice Ispány, Almássy József úr Kegyes élete párja, Kohanecz Franciska Asszony megkeresztelte ugyan Egerbe (mely keresztelés Egerbe a Protestánsok részéről leg első volt) Halászi József, akkori Noszvaji Prédikátor 31a, May 809.”

III.

A harmadik korszak elkövetkezése is valószínűleg több tényező következménye. Kellett hozzá az *Egervölgyi Hitvallás* keletkezésének háromszázados jubi-

²⁴ Tabitha: bibliai nőtanítvány, aki sok jót cselekedett.

²⁵ a hivatalosság által elrendelt ünnepek

leuma. Kellett hozzá a fáradhatatlan szomszéd, Prágai Lajos maklári lelkész, borsodi esperes és az apostoli buzgalmú Czelder Márton moldva-oláhországi miszcionárius lelkész. Még az ő egri szolgálatához is kellett egy pár tényező találkozása. Hogy Czelder munkáját nem a féltékeny erdélyi egyházkerület, hanem a Tiszáninnen patronálta és kontrollálta, ezért járt az egykori sárospataki tógátus távoli missziói rendeltetése ellenére e tájon (tíz évvel korábban, a virágzása egyik korát élő főiskolai énekkarban altista volt), s kellett az a 12 református lélek, kik Czelder prédikációjának meghallgatására összejöttek, s azt az indítást vették, hogy ha leányegyházképpen is, de újra meg kell induljon a ref. egyház harmadfél száz év óta elhalkult szívdobogása.

Azt is hatáskisugárzásnak tartjuk, hogy szűkszavú számadáskönyveink az újjáéledő gyülekezet legelső életjelétől kezdve megható gonddal tartják számon. Noszvajon s bizonyára máshol is az egri ügyet. Már 1861-ben ott van: az egri templomot építeni szándékozó leányegyház kérőíve, azzal a megjegyzéssel, hogy nemcsak templomban hirdetendő, hanem házanként...A következő évek is számon tartják az egri alakuló egyház, egri leányegyház ügyét, még azután is, amikor 1867-ben megvehette a kis egyház az Irgalmas utca 2. alatti házat, a Herner-házat, az újjáalakuló gyülekezet második istentiszteleti helyét, lévén az első a „Sánc”-beli Vasváry család házának e célra átengedett szobája.

Ez a harmadik periódus folytatódott azzal, hogy 1930 óta harmadik istentiszteleti helye, stílusos, szép temploma van, hogy 1955-től Eger ismét esperesi székhely, egyházkormányzati, missziói sugárzások újabb góca.

Egy gyülekezet számára nagy ajándék a beszédes, tanulságokban gazdag múlt, de még nagyobb ajándék a ennivalókban mindig friss feladatokat, programot adó jelen, s a jövő ajándéka is a jelen hűségesen végzett szolgálatán adatik.

Idei naptárunk őrzi Dagadunak, az afrikai protestánsok egyik néger püspökének mosolygó képét. A püspök azóta meghalt. Érdemes feleleveníteni azt a feleletét, melyet európai útján arra a kérdésre adott, hogy mi a véleménye az európai keresztyénségről. Azt felelte, hogy örömtelennek látja. Sok igazsága volt. Az örök ember s a mai ember is szomjazza az **örömet**. De többnyire csak **örömekeket** tud szerezni, pénzzel fizetve, múltó tartalommal. S olykor a többes szám kevesebb, mint az egyes. Egyes örömeink: ezek kevesebbet érnek, mint a szív öröme. (Pénzei is vannak az embereknek, s mégis az a sűrűbb panasz, hogy pénzük nincs.)

Jubileum: örömnépnep. Alkalom nem egy múltó, hanem a múltból a jelenbe nyúló, jövőre is tovább tartó öröm érzésére.

E jubileumi örömben gazdag jubileumi évet kíván szomszédi hálás szeretettel, együtt örvendve:

Lajos Zoltán
Helyi. Lajos, magyar. b.

FELJEGYZÉS NOSZVAJ JELENÉRŐL ÉS JÖVŐJÉRŐL

I.

Népi államunknak mint noszvaji lakos vagyok tagja.²⁶ Közösség iránti felelősségből, hazaszeretetből ki-ki ebben a szűkebb közösségben is vizsgálzik, melynek lakóhely szerint tagja. A sejt egészsége és betegsége az egész test egészsége és betegsége is. Ez méri a falunk felől való tervezés jelentőségét és mértékét. A hiányokra való rámutatást is felelős, építeni kívánó szeretet diktálja. Ha egyik-másik látás túlságosan fantasztikusnak, kivihetetlennek, indokolatlannak látszanék is, egy pont miatt ne ítéljük el, ne igyekezzünk lehengerelni az egészet: sok lehetetlennek látszó terv vált már rövid jövőn belül is valóvá. Látásainkat igyekeztünk néhány fő szempont alá csoportosítva összefoglalni, ám a csoportok nem különülnek el élesen egymástól, hanem a dolog természete szerint átmennek egymásba. E tervezés nem tart igényt a teljességre. A „lehetségesnek”, a „szükségesnek” nagyobb a leltára, mint azt egy csupán 15 hónapja itt lakó, egyéb szolgálati körben is elfoglalt egyén láthatja. De egyre alkalmas: lehet vele vitatkozni, hozzátoldani, belőle elvenni, sok szemnek többet látni, több kézzel többet tenni.

II. Noszvaj adottságai

1. *Tájbeli adottságai:* 267 m tengerszint feletti magasságával ott van a Bükk tíz legmagasabban fekvő községe közt. Sőt, a Déli-Bükknek Zsérccel együtt legmagasabb községe, a Déli-Bükk legmagasabb pontjától, a 669 m-es Vár-hegytől 3 és fél km légtávolságban van, s ezen belül két turistaház, kettős erdei tó s tíz festői erdei forrás helyezkedik el a változatosan tagolt, sokféle fanemmel díszített erdős hegyek között. Reprezentatív KTSZ-üdülője s a készülőben lévő másik üdülőszanatórium mutatja, hogy ezen a csendes, félreeső, a nagy forgalmi utaktól mégsem eldugottan elszigetelt helyről mások is felfedezték: milyen jó adottságai vannak Noszvajnak mint üdülőhelynek, mint idegenforgalmi tényezőnek.

2. *Geológiai és ebből következő agrobiológiai adottságok:* A Bükk földtörténeti-órkori, középkori agyagpala, homokkő tömbje s reátelepült mészkő kőzetei itt ereszkednek alá – többnyire észak felé zárt, dél felé nyitott lejtőkkel – a harmadkori s pleisztocénbeli talajhullámokra, mely utóbbiak nagy része vulkáni eredetű tufa. Kiváló talaj majdnem minden fajta gyümölcs és nemes szőlők termesztésére.

²⁶ Az itt közölt feljegyzést dr. Szabó Zoltán noszvaji lelkészi szolgálata idején, 1958-ban írta. Szövegét a hagyatékában megmaradt, a SRKTGy-ben őrzött gépirat alapján közöljük, melynek jelzete: At. 1977. sz. A szerző zárójeles megjegyzése az előterjesztés alján: „E feljegyzés kézírata készült az 1958. márc. 24-i tanácsülésre, melyre a gondolatok ismertetésére meghívást kaptam, de hirtelen rám tört 40 fokos láz miatt azon részt nem vehettem, így a kéziratot utóbb legépelve igyekeztem hozzáférhetővé tenni.”

A tufatalaj mélye pedig ideális a borospincék könnyű bemélyesztésére, melyek gyümölcseletartásra is kiválóan alkalmasak. A korai cseresznyétől az igénytelen, mégis ízletes „bacsá” körtéig, melyet még április felé is ömlesztve, szekérkasban lehet szállítani, Noszvajban mindig van gyümölcs, s almából a sokáig elálló tavalyi itt éri a korai újat. Mandula majdnem minden ápolás nélkül, úgyszólván vadon terem, a rengeteg erdei mogoró termését főleg csak a mókus gyűjti.

3. *Lélektani adottságok:* Az üdülőhelyként való alkalmasság szempontjából nem közömbös, hogy a noszvaji ember barátságos, szíves szavú, vendégszerető, könnyen ismerkedő és fesztelenül érintkező. 1956 szeptemberében például az IBUSZ svéd turistacsoportokat hozott a faluval lassan összeérő Síkfőkútra, kik a faluban is sorra megfordultak, sokat fotografáltak, sok gyümölcsöt, virágot kaptak. A következmény volt: iskolásainknak szóló sportszer- és kakaóadományok, s a mai napig folyó fényképcsere és elég élénk levelezés.

4. *Egyéb és rejtett adottságok:* A 2000 lélekszám körüli lakosság csak 1300 k. h. szántó- és rétterülettel rendelkezik, s kb. ugyanennyi az erdőterület. (Ez utóbbiból 624. k. hold közbirtokossági.) Mindebből annak is következni kellene, hogy a község lakóinak életében az erdőnek jelentékenyebb szerepe kellene, hogy legyen. Nemcsak alkalmi tisztító, favágó, fuvarozó munkákban. Nemcsak gomba, erdei virág s gyógynövény gyűjtésének formájában. (Habár ezek jövedelméből új házak is épültek Noszvajon.) De hiányzik pl. a fával kapcsolatos kisipar és háziipar. A háti kas fonásához ugyan sok családban értenek, de a felhasznált anyag beszerzése félig illegitim történik. Nincs faragó háziipar, sőt a képesített kerékgyártó, bogár, ácsmester is hiányzik.

Hegyek ásványkincsének kutatására van megfelelő állami szerv. De ennek is lehet segíteni azzal, hogy figyelmét felhívjuk egyre-másra. Például egyes vidékeken a geológiai kutatócsoport gyűjtötte azokat a hely- és dűlőneveket, melyekben a „bánya” szó előfordult. Nálunk is vannak ilyen helynevek, s tudomásunk szerint nincsenek összegyűjtve. (Az is szándékunk, hogy a Kilián Gimnázium Kosuth-díjas igazgatóját,²⁷ ki hosszú évekkal ezelőtt egy vezetésünk alatti táj- és népkutató csoport geológusaképpen kitűnő munkát végzett, szünidei vendégül magunkhoz hívjuk, vele a környéket bejárjuk, s a tapasztalt geológus szeme által esetleg látottakat igyekszünk a köz számára is hasznossá tenni.)

III. A falu képe

Falunk a délkelet felé nyitott, keskeny völgyben út és völgy menti ún. szalagtelepülés, részben hegyoldalakra is felhúzódva szépen fekszik, s külső képe különösen megkapó a falu közepe fölé meredő Imány-bércről. Az utcák képe is elég vonzó. Különösen a most épülő Béke úté, a régebbi utcák közül a Herceg-oldal szőlői és gyümölcsösei alatti Rákóczi utca, az alsó falurészben a Hunyadi utca.

²⁷ Dr. Peja Győző földrajztudós volt ekkor a miskolci Kilián Gimnázium igazgatója.

Noszvaj látképe

A házak is elég szépen épültek és soraik – különösen ott, hol az utcai kőkerítéseket is rendszeresen fehérre meszelik, s ahol az utcai fásítás fasorszerűen rendszeres – ízléses utcaképet mutatnak. Ám a falu külső képén sok tatóngó hiány is van. Talán ott kezdjük, hogy Egerben a vár alatti szűk utcák labirintusában ember legyen a talpán az az autó vagy motorvezető, aki megtalálja a Vécsey utca szűk bejáratát, ahol a noszvaji műút elágazik. Út- és távolságjelző táblák kellene: az egri Május 1 út és Vécsey utca sarkára, a síkfőkúti elágazáshoz, a Kossuth és Béke úti elágazáshoz, a Kossuth utca és Sztálin utca keresztezéséhez, a Kossuth utca, a Mátyás tér és a Zserci utca találkozásához, a Gárdonyi utca és a Piac tér találkozásához s a Sztálin utca Szomolya felőli végéhez. A Kossuth útnak, mely a falu hosszában végigvonuló főút, végig összefüggő beton vagy legalábbis kőburkolatú járdát kellene kapnia, mely sármentes közlekedést biztosítana egész éven át. Még úgy is, hogy a járda egyelőre nem az úttest mindkét oldalán, hanem a könnyebben megépíthetőség szerint a falu egyes szakaszain az egyik vagy másik oldalán épülne meg. Az eltömődött, beszakadozott vízvezető csöveket, hidakat még a hároméves terv keretében ki kellene javítani, a Kossuth u. 59. sz. ház előtti patakparti szakadék sürgős restaurációjával, míg végzetes baleset nem történik.

„Foghíj” a házsorok között aránylag kevés van. Talán legfeltűnőbb, mert a falucentrum közelében, a felső szövetkezeti bolt tőzsomszédságában van a Kossuth u. 86. sz., özv. Pintérné Kiss Borbála-féle telek, mely omladozó, romos kőfalával mostani állapotában a falu csúfja. Ha középítkezésre (orvosi lakás) át nem cserélhető vagy magánépítkezésre záros határidőn belül nem kötelezhető, akkor az utcavonalban pavilonépítkezéssel azt a szövetkezeti cukrászdát kellene

Barlanglakások Noszvajon

de építeni, melyről utóbb is szót ejtünk még. A patakot azon a kb. 200 méter hosszú szakaszon, ahol a főutcán folyik végig, mindkét oldalon kőburkolat közé kellene venni, esetleg társadalmi munkával, lévén nálunk kő elég. A nyert szegélyen kellene elkezdni, illetve részben folytatni azt az utcafásítást, mely gyümölcsfákkal szegélyezné először a főutat, s aztán minden utcát, ami éppoly szép lenne, mint hasznos.

Sürgősen pótolni kellene azt a hiányt, hogy a középületeknek *felirataik* nincsenek. Így a tanácsháznak s vele szemben a kultúrháznak. Ez utóbbinak nevet is kellene adni. (Például a megye nagyjai közül Bornemisza Gergely deákét vagy Lenkey tábornokét, vagy a falu régi életében szerepet játszó Szemere, Fáy család valamelyik kiemelkedő tagját, például Szemere Bertalan, Fáy András. Az üdülőnek sincs neve (pl. Fazoláé).

Legsúlyosabb problémája a faluképnek, hogy a falu mintegy 430 lakóháza, illetve lakóhelyisége közül 70 barlanglakás, s majdnem minden negyedik noszvaji barlanglakó. Egyik-másik ily lakás nemcsak állandó egészségi veszélyt, de folytonos életveszélyt is jelent. Némelyik család félig kijő a barlangból, elébe vagy hozzáépítve a felszínen, de a telek, lakás még mindig egészségtelen. Pedig olykor ugyanazon pénzen egészséges telken egészséges lakást lehetne építeni. Ezért e célra is kell, hogy legyen falufejlesztési terv, elsősorban Síkfő és az Avas felé, de a Hosszúsziel felé is programatikusan kellene építeni, építtetni a falu új házait.

IV. A falu kulturális élete

Iskolai kérdésekkel itt nem foglalkozunk. Azt azonban felemlítjük, hogy nagyobbbrészt Egerből átjáró pedagóguskarunknak legalább egy részét jó lenne idekötni tanítói lakások építésével. Tanterem is igen kevés. Meg kellene tervezni az üdülő s egyben a régi iskolák közelében egy többlakásos, több tantermes új iskolaházat.

Községünknek érdekes, sok problémát felvető múltja, néprajza, népnyelve s részben ma is élő *népviselte* van. Telenként falutörténeti és néprajzi előadások sorát kellene tartani, és összehozni azt a munkaközösséget, mely egy lehetőleg bő s tudományos tekintetben is színvonalas *falutörténetet* készít. A noszvaji ember a summás időkből kifolyólag – de lélektani alkata szerint is – járni-kelni, utazgatni szerető volt, s az maradt ma is. Jó keresetet adó szezonmunkára elmegy az ország minden részébe. Így teljességet nem igénylő összeállításunk szerint az elmúlt 1957. évben a következő megyékben dolgoztak – Hevesen kívül – noszvajiak: Borsod, Nógrád, Pest, Komárom, Fejér, Tolna, Somogy, Baranya, Szolnok, Csongrád, Békés. Munkaágak szerint: gyáripar, bánya, részes- és bérarató, rizsarató, komló- és szőlőművelés, szárvágás, répaszedés, cséplés, erdei munkák. Gyümölcsfel, krumplival szekerezve is sok piacot, községet járnak be, különösen télen, mikor a noszvaji gyümölcseladásból a „második aratót” szerzik. Télen át hétről hétre más-más tájon járt más-más munkacsoportnak lehetne szabadművelési esték keretében alkalmat adni arra, hogy a látottakról, tapasztaltakról a legkülönbözőbb szempontok alapján beszámoljanak, pl. agrotechnikai, kereseti, ideológiai szempontokból.

Falunkban szinte semmiféle *sportélet* nincs. Nem tudjuk, mi az ok és mi az okozat. Ezért oly kritikán aluli a sportpálya vagy fordítva? Pedig a pályára iskolánkban is szüksége lenne. Viszont remek „pályái” vannak ily szabadtéri sportoknak: sí, turisztika. Ezeknek viszont művelői nincsenek. A *kultúrház* mozija keskenyfilmes, nézőtere szűk. Pedig itt az üdülő miatt is igény van a normálfilmes mozira, kifizető is lenne. Noszvajnál kisebb falvaknak is van tágasabb kultúrházuk, melyekben a faluszínpad társulatai is meg tudnak fordulni. De addig is, míg ez nálunk is valóra válik, könnyebben és gyorsabban meg lehetne és kellene csinálni a szabadtéri színpadot. Alkalmas helye látásunk szerint három is lenne, legközelebbi és talán legalkalmasabb a régi kastélykert északkeleti sarka a szelídgesztenyék alatt. Helyi kultúrcsoporton kívül – mely még ezután szervezendő – nyáron át az üdülő transzportok, úttörő- és KISZ-táborok szereplői válhatnak rajta egymást. Szervezés és gyűjtés alatt lévő falu- és gyülekezeti múzeumunkat – úgy helybeliek, mint idegen látogatók számára – kulturális tényezőnek is szántuk. (Ez az egri Dobó István Múzeumnak lenne szervezetiileg hozzákapcsolt „filiája”. Költségeire a polgári községtől semmit sem igénylünk.)

V. Idegenforgalom, üdülés

Eddig érintett szempontoknak is voltak idevágó részei. Vannak szorosabban idetartozó problémák. A romba dőlt várhegyi *kilátó* újbóli megépítése. Országunk egyik legszebb kilátó pontjáról – kivéve a telet – rügyfakadástól lombhullásig csak az égboltozat egy részét látni. A nagyszerű megoldás az lenne, ha a kilátó egyben a televízió és mikrotávíró közvetítő állomásának tornya is lenne. Noszvajon, sőt Egerben és sok más környékbeli helyen – a technika mai állása szerint – jó televíziós vételt ez idő szerint csak egy várhegyi közvetítő állomás biztosítana. Pécsi és nyíregyházi-debreceni példa szerint ez anyagilag – sorsjegyek kibocsátásával – nem megoldhatatlan kérdés. Pár szép forrásfoglalást kellene csinálni. Legsürgősebben a Bükk egyik legszebb és legbővebb vizű forrásánál, a *Forró-kútnál* hol legalább egy felül nyitott betongyűrű megvédené a betaposástól és szennyeződéstől ezt a turisztikai szempontból is nagy értéket.

Új *turistautakat* kellene jelezni, páratlanul szép látnivalók felé: a Pajados-hegyi, Vásáros-hegyi, Hintó-völgyi, Mangó-tetői kaptárkövek európai, sőt világviszonylatban is érdekes történeti és kultúrtörténeti talányokat felvető látnivalók. De ilyen a Felső-szoros hosszanti felrepedéséből előtört megfagyott láva alakzatainak mesevilága, az alig látogatott Cserép-várat se felejtjük ki. Mind e helyeken a noszvajiak alig vagy egyáltalán nem fordulnak meg, így annál kevésbé tudnak turistákat, üdülőket erre irányítani. Fiatalokból kellene egy turistáskodó, hely- és környékismeretre nevelt, egyben vezetésre is alkalmas gárdát összehozni. Nincs megszervezve nálunk a *fizetővendég*-szolgálat. Gazdaságilag is jelentős ügy. Nincs arról gondoskodva, hogy nyaraló itt, a gyümölcs hazájában könnyen és gyorsan friss gyümölcshöz jusson. *Cukrászda* kellene s a korcsma helyett vagy mellé *étte-*

rem. A noszvaji ember, háziasszony közszükségleti cikkei nagy részét a sűrűn látogatott Egerben szerzi be, itthon alig vásárolnak, bizonyos mértékben vegetálásra ítélve ezzel két vegyesboltunkat. Az üzleti fantázia is a jelzett irányban van: szövetkezeti cukrászda, szövetkezeti étterem, sőt szerintünk fényesen prosperálna egy-egy szövetkezeti hentes-mészáros, továbbá gyümölcs-zöltség bolt.

Noszvaj ezelőtt 30 évvel szomorú hírre tett szert műemlék templomának gyors széthányásával. Pedig itt a kastélyon kívül a parasztházak, sőt barlanglakások közt is vannak *műemléknek* minősíthetők. Ezeket felismerni, megjelölni, nemcsak idegenforgalmi, hanem helyi kulturális, sőt országos érdek is. Nincs elég helyi *képeslap*. Ezerszámba fogyna pedig. Nincs helyben női *fodrászat*. Az üdülő és turistaház vendégei Egerbe kénytelenek bejárni ezért is. Nincsenek – pedig nagyon keresik – helyi *emléktárgyak* és ezek kielégítésére helyi *háziipar*. Mikor e problémát az üdülő vendégeivel is tárgyaltuk, voltak ajánlkozók ilyenek díjtalan megtervezésére. *Közlekedésünk* sokat javult, további javulásra szorul. Az autóbusz járatok kevesek, sokszor agyonzsúfoltak, turisták, üdülők sűrűn lemaradoznak. Sok a kocsiromlás, a nehéz terepre az AKÖV sokszor ad ócska kocsikat. Járatokat még nagy kocsikkal is sűríteni kellene. Úgy tudjuk, hogy az Eger környéki hálózatban a noszvaji járatok a legsúfoltabbak. Közlekedő makadámútjaink közül a noszvajbogácsi, noszvaj-szomolyai utak mind hevesi, mind borsodi szakaszai sürgős javításra és állandó karbantartásra szorulnak. Távoli álom lesz-e a falun átvezető útszakasz portalanítása? A villanyhálózat kiegészítésére nemcsak újonnan épült, de régi falurészek is epedve várnak.

VI. Gazdasági kérdések

A *gyümölcsstermés* abszolút számokban is jelentékeny. A felvásárlás kismérvű, a helyi árak aránylag alacsonyok. Rengeteg gyümölcs leszedetlenül vagy lehullva megy pocsékba, vagy kísértést ad a falu lakóinak illegitim pálinkafőzésre, ami nemcsak pénzügyi kihágás, de súlyos etikai és közegészségügyi veszély, és a nagyfokú alkoholizmus egyik fő oka. Helyi gyümölcsipar kellene. Még egy szeszfőzde sincs belterületen, távoli tanyán működik egy igen kicsi kapacitással, tömérdek idejük megy pocsékba vele a noszvajiaknak. Hűtőház kellene a gyümölcsnek, s ha nem konzervgyár, legalább egy gyümölcsíz- és szörpgyártó vagy pulpoló [gyümölcsbúrt tartósító] üzem, ami kisebb keretek közt is megvalósítható s mégis az egész lakosság számára jelentős gazdasági tényező lenne. *Erdei termékeket* (gubacs, toboz, makk, cserszömörce, gomba, mogoró, málna, szeder, som, erdei gyógynövények, fagyöngy) gyűjtő és feldolgozó vállalatot is lehetne Noszvajon üzemeltetni. Az *erózió* a harmadkori rétegekben néhol óriási károkat okoz. Például a Vesszősön, a régi egri út sárosdi szakaszain. Védekezésre, megkötésre, a szakadékok feltöltésére megvannak a módszerek, csak alkalmazni kellene azokat. Alig van *méhész*. Tanfolyam, fiókegyesület szervezése kellene.

A ktsz-ek országos üdülőhelyén egyetlen cipészrészleg dolgozik helyben. Asztalosaink idejük és erejük nagy pazarlásával egri munkahelyre járnak. Állani kellene itt valahol egy *ktsz-munkaháznak*, melynek különféle részeiben cipészek, asztalosok végeznének helyben kifizetőbben elvégezhető munkákat, s benne lennének a ma még hiányzó részlegek is, pl. kovács, bogvár, hátikas-készítő stb. Helyi piac kellene. Sok időt és útiköltséget takarítatnánk vele nemcsak a helyi kisárutermelők, de az ilyeneket fogyasztók is. A méhészekeken kívül *szőlőművelő és gyümölcstermelő szakcsoportok* és termelési társulások is kellenének. Szükség lenne *helyi takarékszövetkezetre* is. *Orvosi lakás* kellene rendelővel. (A szomszéd Cserépfalu Borsod megyétől félmilliót kapott e célra, s a községnek egy fillérjében sem kerül.) Nem lehetne-e az ún. alsókastély üdülőszanatóriumát úgy megcsinálni, hogy az egyben *szülőotthon* legyen? Ezek nemcsak közegészségügyi, de egyben gazdasági ügyek is. Kisiparképpen határunkban két helyen folyik *mészégetés*. Egészséges körülmények közt ezeknek nincs jövője, elsősorban mint idegenforgalmi látványosság tartandó fenn.

VII. Mit vállalunk?

Akik e gondolatokat hallják vagy olvassák, joggal kérdehetik: a felvetésen kívül mit vállal a javaslattevő? Erőnk és egészségünk mértéke szerint:

1. A táj-, illetve falu- és gyülekezeti múzeumocská anyagának gyűjtését, be rendezését, az azzal kapcsolatos minden szolgálat díjtalan ellátását.

2. Falu- és helytörténeti előadásokban való részvételt, a falutörténet elkészítésében való közreműködést. (Hat év híján 400 éves helyi ref. gyülekezetünk. Ennek történetét is gyűjtjük és írjuk. Mivel a múltban a falu és a gyülekezet élete nagy mértékben összeszövődött, a gyülekezet története jórészt a falu története is.)

3. Készséggel részt veszek egy kis idegenvezetői tanfolyam szervezésében, elméleti és gyakorlati felkészítésében, rossz nyomon vezetett turistautak helyett jobb nyomvonalak készítésében, új vonalak kijelölésében.

4. Ha jobb erő e célra nem akad, télen szívesen tartok egy koromhoz és egészségi állapotomhoz mért intenzitású sí tanfolyamot.

5. A megyei lap önként jelentkező vagy kijelölendő helyi tudósítóját szívesen bevezetem ily szolgálat elméleti és gyakorlati tennivalóiba.

6. Gyülekezetünk, presbitériumunk hangadó és érzékkel bíró tagjain keresztül készséggel segítünk egészséges, cselekvő közszellemet kimunkálni minden itt érintett vagy nem érintett jó ügy mellett.

7. Községi tanácsunkkal készséggel együttműködünk közösen vállalható és végezhető nagy ügyek szolgálatában: közös békenap, alkoholizmuselleni harc, a köztulajdon, a családi élet egészségének védelme. Készséggel rendelkezésre bocsátom idegenforgalmi, levelezési ügyekben ezután is nyelvismeretemet stb.

Szeretettel és szolgálatra készen a faluért s a falun át a közért.

ADALÉKOK NOSZVAJ KÖZSÉG NÉPRAJZÁHOZ

I.

1959. novemberi gyülekezettörténeti kiállítás célkitűzéseiről, leltáráról, tapasztalatairól

1939 márciusában – még mint sárospataki tanár – regös kiszálláson voltam Noszvajon. Akkor már tíz éve nem volt meg az a gyönyörű, hét évszázadnál régiebb műemléktemplom, melynek képe: *Malonyai A magyar nép művészete* című munkájának V. kötetében a 169., 173. oldalakon és a 184. oldalt követő színes táblán található, melynek külön is műemléket képező festett famennyezetéről Az iparművészet könyve (Bp., 1905. II. k. 490-491.) is emlékezik. Különböző tényezők tudatlansága, nemtörődömsége olyan kárt okozott, mely után hiába kavarodott fel egy eléggé nagyarányú vihar az akkori időszaki sajtóban.

Alkalmunk volt látni, hogy milyen sajátosan paradox vonások ötvöződnek egybe a noszvaji néplélekben. Egyfelől szinte ezredéves elzárttság, elszigeteltség, másfelől a noszvaji summásmunkás, gyümölcseivel kereskedő, aratást és más idénymunkákra az ország minden részébe eljáró noszvaji ember mozgékonyasága, népfőiskoláinkon fiataljaiban is megmutatkozó kultúraszomjúsága: néprajzi, kulturális és más szempontokból is vonzó helyé tették Noszvajt.

Amikor 17 évvel azután, 1956 decemberében ideköltöztem, célul tűztam ki az egykor futólag megismert község népeletének feltárását, tanulmányozását. Ehhez vezető egyik fontos eszköznek tekintettük, hogy egy helyi gyűjtemény anyagát igyekezzünk kezdettől összeszedni. Egyik melléképületünk, egy egykori elég masszív építésű, kéthelyiséges kocsislakás kezdettől fogva alkalmasnak látszott, hogy egyik felében falumúzeumot, másikban gyülekezeti múzeumot rendezzünk be. Az elvi hozzájárulást helyi egyháztanácsunk meg is adta. Ezen kívül meglévő gyülekezeti termünk kopasz falai számára az első hetektől fogva kezdtük a leendő múzeumok számára alkalmas anyag gyűjtését.

1958 márciusában a helyi tanács számára kidolgoztam egy 3+5 éves falufejlesztési tervet. Ennek főleg IV. *Kulturális kérdések* című része foglalkozik az említett múzeumok tervével s számos néprajzi vonatkozású terv felvetésével. (Egy-egy példánya van a Heves megyei tanács elnökségénél és a Művelődésügyi Minisztériumban is.) Lépéseket tettünk abban az irányban, hogy a noszvaji műemléktemplom faragott román és gótikus kövei s a műemlék festett mennyezet, melyet Leszih Andor igazgató annakidején bementett a miskolci Herman Ottó Múzeumba, (most azonban évek óta az alagsorban, szinte hozzáférhetetlenül van el-

helyezve mindkét anyag), átkerülhessen az egri Dobó István Múzeumhoz, hol hely is bővebben van, s ahová az időközben Heves megyéhez kapcsolt község kulturálisan is, néprajzilag is inkább tartozik. Célkitűzésünk volt az is, hogy a megmozduló anyag egy kis része helyi gyűjteményeink számára visszaadassék. A terv elé még mindig sok elvi és bürokratikus akadály tornyosul. Mégis, hogy a gyűjtött anyag legalább a könnyebben járható út vonalán használtassék, s a gyűjtés folyamatosságát, esetleg lendületet is nyerjen, 1959 novemberében közel egy hónapon át tartó gyülekezettörténeti kiállítást rendeztünk.

Hogy e törekvések ne maradjanak csak Noszvajra korlátozódva, hanem a tájban más vonatkozásban is otthonosodjanak, összeállítottuk a hevesi egyházmegye összes gyülekezete számára azokat a szempontokat, amelyek segítséget jelenthetnek. (Két példányukat mellékeljük.) A noszvaji anyagot a gyülekezeti teremben rendeztük el, ilyen csoportosításban:

1. „*Amit nekiünk írtak.*” – A noszvaji ember szellemi, lelki tápláléka. E csoportosításban bemutattuk a falu legrégebb bibliáit, köztük az aránylag ritka és értékes Váradi Bibliát (1660), a Kasselit (1704), a Baselit (1770), továbbá a feltalálható legrégebb énekeskönyveket, a Debreceni Énekeskönyv két kiadását (az egyik az 1750-es pozsonyi), két 1816-ost, a tiszta lapjaikon kéziratos „írott énekkel” a Szikszay Keresztyén tanítások több kiadását, A Biblia versekben 1807-i kiadását, az iskolai használatra szánt *Erkölcstan* kétkötetes, 1821. évi debreceni kiadását, egy 1792-ben kiadott temetési beszédgyűjteményt, benne *Szentpetery Sámuel* egykori noszvaji földesúr halotti prédikációját, sok érdekes helytörténeti adattal.

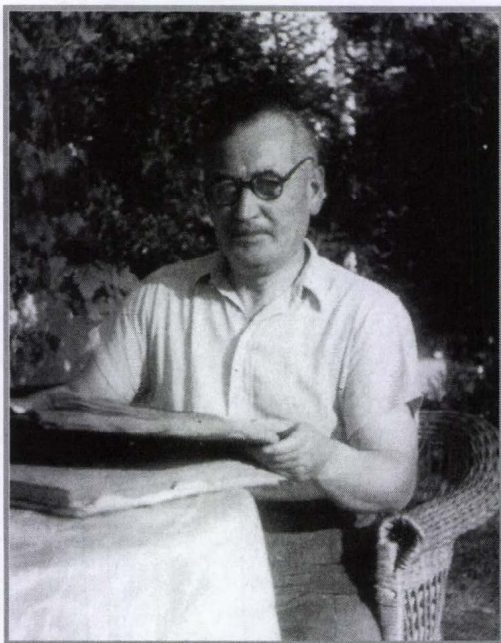
2. „*Amit rólunk írtak.*” – Anyakönyveink 1727-től falitáblákra kiírva a ma is szereplő családnevek s az idők folyamán ismeretlenné vált családnevek. Presbiteri jegyzőkönyveink 1738-tól. Falitáblákra összeállítva azok adatai alapján a lelkészek, iskolamesterek, kurátorok, egyházfiak, harangozók, segédlelkészek névsorai. (Munkába vettük a községi bírók, nótáriusok, hitesek összeállítását is.) Kurátori számadás könyvek, leltárak, díjlevelek: 1718-tól. Ezekből sok gazdaságtörténeti adalék meríthető: gyümölcsfajták nevei, árai, borfajták, termésmennyiségek, árak, az iskola berendezése, felszerelése; a rektorok, preceptorok alkalmazása, fizetése stb. Sok gyűjtött, de még végleges formába nem rendezett anyagunk van. Az egyházi fegyelmelés, építkezés, temetők címszavai alá is jelentős anyag gyűlt.

3. „*Szemen át tanít a múlt.*” – Magyarázatos Bocskai-, Szenczi Molnár-, II. Rákóczi Ferenc-, Kossuth-képek, a régi templom színes képe: az orgonaállító, adományozó Lakatos család képe. A templomkert parkírozása közben kiásott román és gótikus faragott kövek a régi templomból. Régi úrvacsorai edényeink és terítőink. 217 éves harangunk képe és felirata. Tablók négy régi lelkész, négy régi kurátor arcképeiből. Egy régi presbitérium csoportképe. Három kép az 1929-es templomépítésről. Hat miatyánkos tányér (teljes sorozat) az egykori 48-as szabadságharcos, Földváry hajdani belapátfalvi edénytárából. Kossuth-tányérok ugyanonnan.

Dr. Szabó Zoltán
régi kéziratos egyházi könyvekkel

Az 1939-i regös látogatásunkkor készített felvételek nagytapasztalatai. (Ma már pótolhatatlanok a mennyaszszonyi viseletet bemutató felvételek.)

4. „Szemünkön át is ismerjük jobban jelenünket, magunkat, tervezzük jövőnket.” Több tabló 32 képpel, melyek gyülekezeti életünk mozzanatait, típusait mutatták: keresztelő, esküvő, konfirmáció, gyermek- és felnőtt csoportok, presbitérium, ünnepélyek templomi és csoportképei. A falu hol a gyülekezet lakik: Imány (az egykori imahely), pincelakások és új házak, a háti ka-

sos cipekedő s a 60 személyes Ikarus stb. B. L., bányász két, rajza: az egyik *Bunyan* Zarándokút című könyvéhez illusztrációsorozat mai elképzelés szerint (italbolt, bár stb.), a másik: *Életed vonata hamis vágányokon* címmel. Kézimunkás, bibliai mondásos falvédők, terítő. A kijárat fölé fel is írt, el is mondott kérdés: „Nem akadna-e otthon valami, ami ide kíváncznék?”

A kiállítást kb.1800-an nézték meg. A két szakszervezeti kastélyüdülőből jött egyik látogató (Vértessy) a látottak nyomán arról számolt be, hogy anyai nagyanyja, nemes Fekete Zsuzsanna egy Noszvajról származó Almássyhoz ment férjhez. A Noszvajról Vértessybolgárra költöző Almásy innen három családod vitt magával, az egyik Mille, a másik Pálinskás, a harmadikra nem emlékszik, megpróbál utána járni. Érdekes lesz ezt kontrollálni. Mille – egykor noszvaji bíró – a legrégibb nevek egyike, melyek noszvaji okmányon előfordulnak, viszont anyakönyveinkben már semmi nyoma.

Egy gyülekezettörténettel foglalkozó dolgozatot, (melynek két példányát szintén mellékeltem) a kiállítás bevezetéseképpen október 31-én az egész gyülekezet előtt felolvastam. Otthoni elolvasásra sokan elkérték.

A kiállítás tartama alatt tizenhárom könyvet és egy kéziratot hoztak a látogatók. Egyebek közt *Nagyválti János* „A szorgalmatos mezei gazda” című 1791-es, két kötetes munkáját, a már megírt legrégibb kiadását, Gerhard.János elmélkedéseinek egy ismeretlen fordítótól való fordítását ritka, 1839-i karcagi kiadásban stb.

Szomorú csak az volt a tanulságok közt, hogy volt, aki a bemutatások után így szólt: „Ha hamarabb tudtam volna, hogy az ilyesmit is meg kell becsülni!” Elmondta,

hogy tetőrenováláskor a padlásról szedtek le egy csomó könyvet vagy négy évvel ezelőtt. A gyerekek hurcolták, olvasni nem tudták, mert „*Nem jól volt magyarul írva*”, aztán csónakot akartak csinálni a patakon a lapokból, de rögtön elült a lap, mert olyan volt, mint az itatós, aztán feltüzelődött, elkallódott.

II.

Köszöntők

Karácsonyi köszöntő:

Örülj és örvendezz e háznak serege,
Oszoljon szívednek bánatos fellege,
Mert az áldott Jézus mái nap született,
Értünk ember fiává lett.
Jézusom e házra szemeidet vessed,
Kicsinyit, nagyjait sokáig éltessed,
Holtok után pedig mennybe felvezessed,
Ott dicső karokkal egy székbe ültessed!
Köszönöm szívesen, hogy meghallgatátok,
Ezért a nagy Úrtól áldás szálljon rátok,
Ha el talál jönni utolsó órátok,
A mennyország legyen örökös hazátok.
Szívesen kívánom, szeretettel, békességgel.

Pünkösdi köszöntő:

A mennyei követ ma szállott le mennyből,
Nagy örömet hozott az Atyaistentől,
Ennek a követnek Szentlélek a neve,
Szállj bé szíveinknek belső rejtekébe!
Szívemből szívesen kívánom.

Mindkettőt 1957. december 30-án mondta el özv. Pintér Jánosné sz. Majnár Rebeka, akit különben elhalt ura megkülönböztető nevével *Berki nanónak* hívtak. 1959. május 10-én halt meg, a 81. születésnapját követő napon. Mint elmondotta, mindkettőt apai nagyjától tanulta, aki Majhárné Majnár Erzsébet volt, s 61 éves korában halt meg. Nagyanyjaék gyerekkorukban ezt mondták karácsony első napi köszöntőnek, kettesével, hármásával házról házra járva, s ezzel *pünkösödöltek* pünkösöd első napján.

III.

Falucsúfoló

E falucsúfolót Máté Lajos 62 éves földműves, egykori summás munkás mondta el. Megértéséhez megjegyezzük, hogy *Ábrahám: Ábrányt* jelenti, melynek mai neve tényleg az Ábrahám-ból származik. *Püspök* a Mezőkeresztessel azóta egybeépült s külön néven nem is szereplő *Püspökit*, vagy más néven *Keresztespüspökit* jelenti. Hogy a falucsúfoló régi, azt az is bizonyítja, hogy a noszvajiakat abronccsinálóknak aposztrofálja. Ez pedig abból az időből való, mikor a vasabroncs még ismeretlen volt, hanem a hordók dongáit a noszvaji erdőkben bőven termő mogyoró vesszővel, abból hasított abronccsal vagy abból csavart gúzzsal fogták össze.

Tehát a – sajnos csonka – szöveg:

Elindult Ábrahám,
Felbukott Nyárádban,
Ugy megütte Keresztet:
Alig kelt fel Nagymihály...
Oh Szentistván, Püspök, Lövő
Ott indultunk meg legelő.²⁸
Zsinórszövők az egriek,
Kurvák az erdőtelkiek.
Fehérgatyás szalókiak,
Abronccsináló noszvajiak,
Szűk ületű cserépiek,
Ingyenadók a zsérciek.

Én Istenem vedd fel Kácsot,
Üsd véle agyon Bogácsot!

IV.

Népi kéziratok

Noszvajon a népi kéziratok legnagyobb részét ún. *írott énekekkel* megtelt vagy megtelő énekeskönyvek, könyvecskék, füzetek teszik. A leírt énekek felhasználásának különböző alkalmak vannak.

a) *Éneklő vagy diktáló lányok énekei*

A XIII. századbéli alapokon épült református templomban ősidők óta pontos ülésrend van. A szószékkel szembeni 8 padsorban ülnek a lányok, konfirmált idejűektől, azaz 14 éves koruktól. E padsorok első padja hagyományosan a

²⁸ Tudniillik: legelőszőr vagy legelőltre. (Szabó Zoltán megjegyzése.)

mennyasszony leányoké. Ha ilyenek nem lennének, a hajadonok közül a legmagasabb évekbelieké. Ha lány nem megy férjhez, ami igen ritka, 25-26 éves korában csendben elhúzódik a lányok közül, nem is a fiatal vagy középkorú, hanem az idősebb asszonyok padjainak valamelyikébe.

Az első pad legelső két helyén ülő lányok: az *első lányok*. Még ma is előfordul, hogy így emlegetik őket. „Még nemrég vót iskolás, oszt má' most, nézem, első jány.” A 30 évvel ezelőtti, átépítetlen régi templomban a lányok padsorai előtt még volt két kispad. Egyik a földesuraságok nőtagjai számára fenntartva, sokszor állt üresen. A második kis padba a két „első lányt” rendelte az eklézsia. Liturgikus szerepük is volt. Úrvacsoravételkor a férfinemen lévő gyülekezeti tagok után a nőnemen lévőket következtek, s ezek közül – ma is így van – a lány-sereg vesz először úrvacsorát. Mikor a 60-80 főnyi lány-sereg felállt, hogy az *első lányok* vezetésével kiálljon az úrasztala köré, az első lány elkezdett diktálni egy alkalmi úrvacsorai éneket, ezt ő is kezdte el énekelni, vele énekelték a lányok, s az egész gyülekezet. Ha elvégződtek ennek az éneknek a strófái, és még tartott a lányok úrvacsoravétele, másikat diktált és kezdett. Olykor a második éneket a másik első lány diktálta s kezdte, s aztán ismét az első. Ezek a lányok kezdték először a hagyományos úrvacsorai énekek leírását, lemásolását, de mivel éneket szerető, énekelni, éneket kezdeni tudó képességűek voltak, legtöbbször egyéb énekeket is gyűjtöttek: halottvirrasztó, temetési és temetői, s más alkalmi énekeket is.

b) Halottvirrasztó énekek

Ha valaki reggel 8-ig hal meg, s a reggeli istentisztelet után már harangoznak neki, azt másnap délután 2-kor eltemetik. De ha valaki későbbi órában hal meg, azt már csak a harmadnap következő délután 2-kor temetik. Így a halott egy vagy két éjjelen van *kiterítve*, s a virrasztás is egy vagy két éjszakás.

Az erősen összerokonosodott faluban az atyafiságból is bőven vannak virrasztók, de vannak kegyes asszonyok, jól éneklő férfiak, kik készséggel elmennek az este 11-ig, éjfélig tartó virrasztásra, sőt szépen énekelni tudó lányoknak is lehet nemcsak jelen lenni, de éneket diktálni, kezdeni is. A halottvirrasztó énekeket is „írott énekek”-et tartalmazó könyvekből, füzetekből diktálják, ez énekek száma igen nagy.

c) Temetési énekek

A halottat a gyászház udvaráról temetik. Nagy dologidőben, vagy olyankor, amikor a halott nagyon elöregedett, elmagánosodott volt, kinek kortársai már régen meghaltak, kisebb a temetési gyülekezet, bár 150-180 fő körül ekkor is van. Nagyobb temetések résztvevőinek száma 350-550 körüli. Amikor a lelkész és a kántor elvégezték a szertartás „hivatalos” jellegű részeit; előlép az asszonyok valamelyike kezében a kiskönyvvel, vagy abból külön kiírt, esetleg átmódosított, papírlapra írott énekszöveggel, s azt soronként diktálva, valamely

ismert dallamra ő kezdi, s az egész temetési gyülekezet éneklí. Olykor-három asszony is diktál. A diktálás hangja jellegzetes: nyújtott, kissé vontatott, emelt hangú, van benne valami sajátosan szakrális, amit csak a fonográf, vagy magnetofon felvétel tudna visszaadni.

d) *Temetői énekek*

A temetőben a sír behantolása, vagy – tufába vágott, kriptaszerű sírokba temetkezésénél – a koporsó elhelyezése s a *takarókövek* feltevése alatt a kántor diktálja és intonálja az éneket. De miután az elhantolás befejeződött, s a bejáró is megköszönte a lelkész, kántor szolgálatát, s a segédkezőknek is megköszönte fáradságukat, s kívánta, hogy *Isten adjon elment erejük helyett ezer annyit, hogy máskor is szolgálhassanak ilyen szomorú kötelességnél*, s meghívta őket a gyászháznál tartandó rövid torra, újra előáll a diktáló asszony. A lelkész, kántor már elmentek, a kikísérők egy része is széledezik vagy haza siet, vagy hozzátartozó sírjához néz el, de a friss sír körül ott van még a gyászoló család, s olykor 100-200 főnyi sereg, s egy vagy két ének néhány strófáját ilyenkor is eléneklí.

e) *Egyéb alkalmak.*

A gyülekezet biblia-imaóráira való gyülekezés közben; ha esküvő vagy disznótorra készülődés közben, csigacsinálásra összegyűlnek, szintén szeretnek *írott énekekből* énekelgetni. Ha összeszokottabbak vannak együtt, nem is kell diktálni, mert mind ismerik. Akinek megtetszik egy-egy általa nem ismert ének, elkéri a könyvet, s hazaviszi, hogy leírja a magáéba. Ezeket sokszor, ha a könyv gazdája meghalt, mellé tették a koporsóba. (Amit eléggé sajnálunk, s mikor tudomást szereztünk róla, a hátramaradottakat igyekszünk rábíni, hogy adják ide, vagy tartsák meg legalább.)

f) *Az írott énekek tartalma, származása*

Bár ilyeneket korábbi évtizedekben más helyről is nagy számban gyűjtöttünk és gyűjtettünk, még sok utánjárást igényel ezek genealógiájának megfejtése. Bizonyos, hogy egy részük nyomtatásban is megjelent termékekből ered, különösen az első világháború előtti évtizedekben elég nagy számmal megjelenő halotti énekeket, vagy búcsúztatókat tartalmazó kiadványokból. Itt is érdekes megfigyelni a válogatás kitapintható szempontjait, a leírás vagy átírás közbeni változásokat vagy változtatásokat. Véljük, hogy sok eredhet olyan tanítóktól, *rektoroktól*, akik egészen az 1870-es évekig három évenként váltakoztak. (Erről gyűjtésünk anyagában máshol emlékezünk meg részletesebben.) Ezek fiatal teológusok, lelkészjelöltek voltak, akik három év után még visszamentek a kápláni vizsga letételére, tehetségesebb, amikor lehetett, külföldi akadémiákra, de sok közülük végleg a tanítói pályán maradt. A nem *prédikációs* temetéseket könyörgéssel, énekszóval ők végezték. Közülük sok értett a versfaragáshoz, poétázáshoz, s az írott énekek egy része az ő alkalmi énekszövegeik, búcsúztatóik szövegéből kerülhetett. Végül falusi vers- és énekíróink is mindig voltak, ma is

vannak. (Az 1960. március 26-án, 80 éves korában meghalt Balázs Miklós nagyrészt rimes írásokból álló, elég nagy írásos hagyatékának átvételére és átnézésre a közel napokban készülök.)

Presbiteri gyűlési jegyzőkönyveinkből az I. k. 201. lapján 1840. Szent György hava 5-éről olvassuk: „A Földes Asszonyságok széke megett lévő rövid székecske két állandólag kiválasztandó templombéli énekes és diktáló Leányoknak rendeltett oly végből, hogy netán egyik lánynak távol létele a szent asztalhoz járuláskor a gyülekezetet botránkoztató éneklésbeli tétovázást okozzon, mint közelebbi böjti alkalmatossággal megtörtént vala.”

Az 1903. április 10-i határozat régi idők óta fennálló gyülekezeti szokásként aposztrofálva, hogy diktáló leányok választassanak ki, kik magaviseletre és erkölcsre is a legjobbak közül legyenek, név szerint megnevez egy diktáló lányt, kinél éppen erkölcs tekintetében merült fel súlyos kifogás, ezért nem maradhat tovább helyén.

Az 1910. december 18-i határozatban a lelkész felveti, s a presbitérium az ő javaslatára kimondja, hogy „az első leányok eddigi szokásos éneklését feleslegesnek s azért eltörleendőnek tartja, s helyeiket bármelyik lány számára felszabadítja”. (Ugyanez a lelkész, ahogy pár soros határozatban lebontatott egy ily szokást, 10 évvel később lebontatta a 700 éves gyönyörű műemléktemplomot is.)

g) Kézirataink a gyűjteményben

Az Ms/manuscriptum) I.-gyel jelzett gyűjtemény a legutolsó énekes lányok egyikéé. A kéziratos kötet eredetijét fiának, K. Szabó Zoltánnak hozzájárulásával a Tiszáninneni Egyházkerület Sárospataki Tudományos Gyűjteményének (melyen belül a gyülekezetrajz-gyűjtemény kezdeményezője voltam) ajándékoztuk. Kedves s még általa diktált úrvacsorai énekei közül a 6. lapon lévő *Bűnök súlya* alatt kezdetű és a 97. lapon lévő *Óh, mely szép útra indultam* kezdetű éneket a mai gyülekezet örömeire felújítottuk, s diktálás nélkül használatba vettük. Az eredeti kötet hátsó kemény táblájának következő felirata e másolatból sajnálatosan kimaradt: „Ezen éneket részint saját elméméből, részint pedig gyűjteményekből szedegettem össze. Mindezt egyedül Istené legyen a Dicsőség. Noszvaj 1912. Dec. hó.”

MS. II. jegyzőkönyvecske az utolsó ma is élő első lány tulajdona volt. Amint a szalagocskával megjelölt helyen sajátkezű beírása nem kis dicsekvéssel mondja: „Az elsőszékbe megtettek 1907 december 4-én Bodnár Bélaa tisztelendő úr 13 éves koromba”. S mivel tudjuk, hogy egy év múlva megszűntették ezt a szokást, a leányka nem sokáig viselhette szép tisztét. A könyvecskében van világi vers, leánykérő alkalomra szóló vers is egy másik megjegyzett helyen. Az ilyen könyvecske afféle emlékkönyv jellegű is volt némelyek számára, így Sz. Gy.-né Szepesi Lídiának is.

A MS. III. jelű kéziratos könyvet „Szabó Péter naplója” címmel vettük az 1959. november hóban rendezett gyülekezettörténeti kiállításunk leltárába ideiglenes letétként. (A kötet volt Sárospatakon, az említett gyűjtemény gondozója néhány

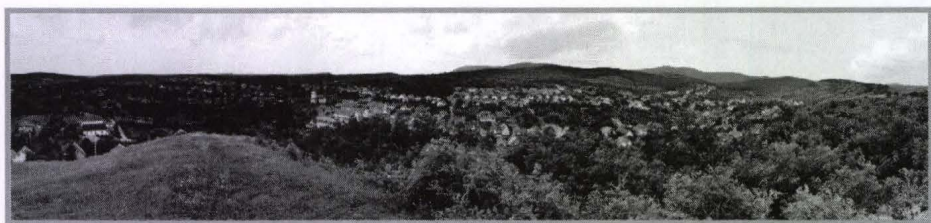
adatot belőle kimásolt. A jelenlegi tulajdonos azonban ragaszkodik hozzá, mert a naplórírást elkezdő előd után mások is jegyeztettek bele, sőt ő maga Szepesi Zoltán is hozzáfogott a folytatáshoz.)

A MS. IV. *jelzésű rövid irat* már nem szoros értelemben vett noszvaji néprajzi adalék. Úgy az életrajz alanya, néhai. Vasas Tamás, mint a leíró, ifj. Jakab Miklós, jelenleg 22-éves (a leíráskor 3 évvel fiatalabb földműves) a szomszéd Bükkzsérc község lakói. A zsérci Vasasokkal azonban elég szoros rokonságban állnak a noszvaji Vasasok. Vasas Tamást tragikus szerencsétlensége előtt is, utána is mindenki ismerte Noszvajon, s bár 1956 decemberében történt ideköltözésem idején Vasas Tamás már három hónap óta halott volt, nevét, esetét olyan sokszor és olyan sokat emlegették, hogy ez motivált arra, hogy egyik ottani parasztiút életrajzának leírására megkérjek.

A MS V. *jelzésű kézirat* s annak levélmelléklete időben is, tájban is még meszebb esik. 1939 februárjában a Sárospataki Theológiai Akadémia egyik regös csoportja Ungvár környéki falvakban tett regös körút után egyebek között beszámolt arról, hogy Tiszaágtelek községben van egy fiatal parasztasszony, akit a környéken *az ágteleki mondó asszony*, vagy *látó asszony* néven sokan emlegetnek, és sokan látogatnak is. Regöseink fel is keresték ezt az asszonyt, ifj. Badó Ferencné Borku Juliannát, 2 gyermekes 27 éves volt akkor. Annyit nekik is elmondott, hogy álomban vagy ébren kijelentést vesz Istentől, és azt szokta elmondani a népnek. Nekik azonban nem akart nyilatkozni. Mint mondotta, hétköznapi legtöbbször ő is el van foglalva. De megmutatta nekik az udvaron lévő nyári konyhát, ott szokott gondolkodni, izenetre várni legtöbbször, és ha vasárnaponként felkeresik a népek, a nyári konyha előtt lévő *tőcikre* (tuskóvég) szokott felállni, és onnan mondja el, amit Isten elmondania enged. A közelben lévő legnagyobb ungi gyülekezetnek lelkésze egykori osztálytárs lévén, őt (Gönczy Pált) kértem meg arra, hogy keresse fel azt az asszonyt, foglalja írásba látásait. Érveljen főleg azzal, hogy akik régen is Istentől üzenetet kaptak, írásba foglalták, s azzal is, hogy ha fontos, amit leír, arról a *nagydobronyaiaknak* is kell tudni, hiszen ott van a megyében a legnagyobb gyülekezet. Badóné elfogadta az érvelest s pár hét múlva elküldötte ezt az írását, s a szintén mellékelte kísérő levelet Gönczy Pálnak, ki azt hozzám juttatta. (A piros ceruzás lapszéli jelek az első áttanulmányozáskor tőlem származnak.) A kézirat olyan gyűjtési-anyag közé került (világháborús naplók, hadifogságos feljegyzések), melyekhez hosszú éveken át nem nyúltunk s nemrég került elő. A pszichikai életnek az a rétege, mely ez írást termette, Noszvajon is termőképes. Itt reformátusokon, római katolikusokon s 50 éves múltjukkal történeti karakterűnek számító baptistákon kívül vannak szabad keresztyének, adventisták, millenisták, Jehova tanúi.

A MS. VI. *a-b-c. jelzésű iratok* írója, illetve a litografált költemény szerzője: Sági Kálmán. Tanult s nem ügyetlen cipész. Háza és annyi kis földje van, ami

Noszvajon szorgalommal már egzisztencia. Mint annyi siketnéma, ő is hasonló testi hibás házastársat keresett. Két lányuk ép fülű. Nagyobbik lánya már férjhez is ment fényes, nagy lagzival. Sági alig dolgozik. Kéregető leveleket ír, többnyire gyülekezetekhez, külföldre is. Korábbi években elég sűrűn-kapott pénz-, élelmiszer-, ruhaküldeményeket. Restségre s könnyű keresetének birtokában alkoholizmusra hajló természete miatt nem kap tőlünk egyházi ajánló levelet, csak esetleg konkrét formájú segílyt: megvett kenyeret, lisztet, nem az árát... Versét 5 ezer példányban litografáltatta, viszi Egerbe s küldi postán, elég sokat hoz ez **is**. A falu közösségében elfoglalt helyzete néprajzi szempontból is felvet ilyen problémákat: mi az oka, hogy a falu, mely megértő, résztvevő a testi hibásokkal szemben, eléggé kegyetlen módon nevetségesnek, komikusnak tartja a nagyothallást, süketiséget. Rajtuk kívül még a csendes bolondok, mániákusok esetében ily meg nem értő, bár utóbbiakkal szemben kisebb mértékben. Én csak papírral-ceruzával, írásban tudok és szoktam vele „beszélgetni”, családja egymás közt intézetben tanult süketnéma jelbeszéddel könnyen és gyorsan „társalog”. Vannak a községben néhányan, kik e jelbeszéd ismerete nélkül, írás nélkül könnyen és gyorsan érintkeznek velük, alig néhány gesztust, inkább mimikát, szem- és szájmozdulatokat használva – maguk sem tudják, miért érti őket a süket, s ők a süketet... Egyikük azt mondta: „A cigány is kóta nélkül muzsikál”.²⁹

Noszvaji panoráma

²⁹ Közlésünk forrása: Vallási Néprajz II. Protestáns egyházi források, kutatók, hagyományok. Szerk. Dankó Imre és Küllös Imola. Bp., 1985. 255–271. Lásd még: SRKTGy. Adattára, At. 2003.

LAKODALMI „TARTOZÁS” NOSZVAJON

Néha még előjövő, lassanként kihaló lakodalmi szokás tartozéka az a játékszerű ökörfogat, melyet az öregek *tartozásnak* emlegetnek röviden. Ha megvan, két vékony szálon kötődik a lakodalom, a *lagzi* rituáléjához.

Először akkor esik róla – futólag – szó, amikor a megtörtént polgári és egyházi házasságkötés után a vőlegényes és menyasszonyos násznép még mindig külön tér vissza a kiinduló házába, aztán a vőlegényes ház násznépe elindul a menyasszony kikérésére. Másodszor akkor kerül rá sor, mikor éjfélt után, vagy – két napos lakodalomnál – az első nap utáni hajnalon a nagyvőfély a menyecskeköszöntőt mondja.

A régi noszvaji házasságkötés ceremóniáinak összes mozzanatait egymás mellé állítva az a kép vetítődik elénk, hogy a polgári és egyházi házasságkötés a szokások rendjébe nem szervesen illik. Szinte be van mintegy „nyomva” a bevezető, előkészítő jellegű alkotórészek közé, de éppen az utána még következő aktusok mutatják, hogy e szükségszerű, sőt, szinte-szinte kényszerű aktusok „beékelődése” után egy messzebbről és régebből jött sorrend folytatódik ismét tovább. Hiszen bár a menyasszony immár a vőlegény törvényes és hites felesége, még ezután következik a menyasszony kikérése és elbúcsúztatása. A vőlegényes ház násznépe nótaszóval, pisztolydurrogatással, régebben lovasok nyargalászával közeledett a menyasszonyos házhoz. Félútból „követet” is küldött, rendesen a kisvőfélyt, aki a menyasszony násznagya, a kiadó násznagy előtt így verselt:

*Násznagy uramnak most sietve jelentem:
A sereg közeleg és násznagy uramtól
Olyan dolgot kíván, amit nem adhat más,
Csak ki a menyasszony személyére vigyáz.*

Ez a híradás a menyasszonyos háznépet tréfás mozgósításban sietteti. Az utcai kiskaput, nagykaput szalmakötéllel bekötik. A kapuk és kerítés mögött és fölött a menyasszonyos násznépből való asszonyok szénvonóval, kenyérbevető lapáttal, pemetével, seprőkkel *hadaznak*, hadonásznak. Az így elrekesztett kapu előtt karéjban áll az érkező menet; zene, nóta, lárma elcsendesedik, és a nagyvőfély rigmusa hangzik:

*Most hát itten vagyok, nem késtem sokáig,
Nagy sietve jöttem e ház kapujáig.
Egy kicsit megállok, addig nem megyek be:
Megkérdem: bemenni meg van-e engedve?*

Most a kérő és a kiadó násznagy közt tréfás akadékoskodás, alkudozás kezdődik:

– Hogy bocsátanánk be, mikor azt se tudjuk, kik vagytok?

– Pedig követet is küldtünk, hogy jövétek.

– Mit akartok?

– Üszőt, csikót venni.

– Az nincs eladó.

– Hát leány?

– Az van, de már el van adva.

– Mink vagyunk a vevők.

– Elhoztátok-e az árát?

– Mi az ára?

– Tudjátok, hogy *egypár ökör* (vagy kétpár) *meg egy szekér búza* (vagy egy szekér bor).

– Azt is megadjuk maga idejében.

– De nem valami maskurás törökök vagytok-e, akik sok vén feleségekhez keresztyén szüzet akartok szerezni? (Eger közelsége!)

– Igaz keresztyének vagyunk.

– Akkor feleljetek meg a bibliából erre... (Pár tréfás bibliai találós kérdés következik: Pl.: Mikor állt Krisztus Urunk fél lábon? Mikor a számár hátára fel akart ülni.)

A szalmaköteleket aztán elvágják, a kaput benyomják, vagy ha sarokvasra jár, leemelik, s a vőlegényes násznép bevonul, vagy inkább benyomul az udvarra. Ezután mondja el a kérő násznagy ünnepélyes prózában, a nagyvőfély rigmusban, mi járatban vannak. Ezután a vígság és komolyság közt hullámzó „vonavezetés” ismét tréfát kíván: álruhás öregasszonyokat vezetnek elő a menyasszony helyett, csak *harmaggyára* (harmadiknak) vezetik be az igazit, vagy néha el is bűjtatják a menyasszonyt, s a vőlegénynek kell megkeresni. Aztán történik a sok könnyet fakasztó búcsúztatás. Utána étellel való kínálkozás. Először eszik együtt a fiatal pár közös tálból. Majd átkísérik a menyasszonyt a vőlegényes házhoz. Ez volt a házasságkötés első csomópontja, fókusza, ahol a menyasszony áráról, a *tartozásról* – inkább célzásoképpen – szó esett.

A vőlegényes háznál sok rigmussal *beköszöntik* az új asszonyt, rigmus vezet be a vacsora előtti táncot, az asztalhoz hívást, ültetést, a lakodalmi vacsora egymás után következő ételsorát. Éjfélkor következik a lakodalom másik csomópontja. Ez kezdődik a menyasszonyfektetővel. A nagyvőfély hatstrófás verset mond, s a násznép hat főszereplője: a vőlegény, a menyasszony, a nagyvőfély, a nyoszolyóasszony, a kisvőfély, a nyoszolyólány körbe fogózva, jobb kezükben egy-egy – tehát összesen hat – égő gyertyát tartva, minden strófa után „cincogó”, halk muzsikaszóra ünnepélyesen körbefordultak.

Ezután a fiatal párt kifuttatták. Régi, kétnapos lagziknál tényleges, az egy naposnál jelképes *elhálás*ra. A távollét alatt a menyasszonyt átöltöztették, fejről a koszorút levéve felkontyolták, reá *tutylit, féketőt* (főkött), később csak élénk piros vagy lángszínű menyecskekendőt kötöttek. A levett koszorút a nagyvőfély behozta „kardján” – valójában nyeléről levett kaszára vagy sarlóra akasztva – a násznép közé, s hatstrófás versben mondott *koszorúköszöntőt*. Megváltásra is ajánlotta. 3 régi forint volt a megváltás. (Rendesen maga a menyecske váltotta meg, de sokszor a nagyvőfély tulajdona maradt, aki azt otthoni házuk tiszta szobájának mester- vagy padlásgerendájára akasztotta sorba. Mennél hosszabb a sor: annál büszkébb volt rá, mint vadász a trófeáira.) Éjfél után egy órára a menyasszonyos ház násznépe is átjött *herőszre*. (Noszvajon nem hérész vagy hőrész, hanem herősz. Talán, mert sok *herőcét* hoztak magukkal...) Itt vannak a *herőcések* – mondták a vőlegényes háznál, ha amazok megjöttek. Éjfél után egy órakor a nagyvőfély az átöltözött menyasszonyért ment, karjánál fogva a násznép közé vezette. Mögötte állt a vőlegény, s a mögött a nyoszolyóasszony és nyoszolyólány. A nyoszolyóasszony kendővel letakart deszkalapot, tálcát tartott, a nyoszolyólánynál két kendőbe kötve a nyoszolyóasszony és nyoszolyólány által ez alkalomra sült süteménnyel (rendesen túrós, mákos, lekváros *köttes* tészták), utánuk a menyasszony anyja, nála is kendőbe kötve a menyasszony süteménye. A nagyvőfély középre áll, vele szemben a vőlegény és menyasszony, ömelle a két nyoszolyó, s ekkor mondja a nagyvőfély a *menyecskéköszöntőt*. Ezt három szakaszban mondja a vőfély, s mivel itt jó elő újra a *tartozás*, ezeket ide is iktatjuk:

Szerencsés jó estét (jó reggelt a kétnapos lagzinál) kívánok mindennek,
 Úgy az ifiaknak, mint az öregeknek.
 Mindanyájtoknak, úgy, miként ezeknek. (A fiatal párra mutat.)
 Egészséges éltek nagy hosszasan nyúlják,
 Kérem, hogy vígságok ma is el ne múlják,
 A muzsikusunk meg olyan nótát húzzék,
 Ha nem jól muzsikál: örökre megfúlják. Húzd rá!

A 2-3 perces szünetben zene szól.

Szép tulajdonság volt, ugye az egekbe',
 Hogy ily egypár embert teremtett kezdetbe',
 Amelyet állítok mostan elejtekbe,
 Győződjenek meg, hogy nincs hiba benne.
 De most száz szónak is egy legyen a vége:
 Most jól megvizsgáljuk, van-e egészsége?
 Mert át törekedtünk mind jégen, mind fagyon,
 Nézze násznagy uram, sértődött-e nagyon?
 Akkor a vőlegényt mindjárt üssük agyon. Húzd rá!

Lakodalmi ajándék, menyasszonyváltság, „tartozás”. Noszvaj, 20. század első fele

Dobó István Vármúzeum Néprajzi Gyűjtemény. Ltsz:81.31.1-3., 81.33.1., 81.33.3-4.

A következő zene alatt a násznagy a menyecskét tréfásan körüljárja, megvizsgálja, s némajátékkal mutatja, hogy a menyecske egészséges, nem sértődött.¹

*Szép a vőlegényünk, de szebb a mátkája,
Most is milyen szépen csókra áll a szája.
Se fejiül, se alól nincs semmi hibája,
Násznagy uramnak is megállott a szája,
Hogy hát kedveskedem ily szép menyecskével,
Násznagy úr **tartozik az ökrös (négyökrös) szekérrel,**
Megrakva búzával, bőven, nem fősvénye,
(vagy: Megrakva jó borral, nem lőrével,)
Másként násznagy úrnak esünk üstökébe!*

A násznagy most a nyoszolyóasszonynak int, aki leveszi a kendőt a deszkalapról. Azon van az ökrös fogat, esetleg négyökrös fogat. A pár ökör egyforma, arasznyi, vagy annál kicsit nagyobb, 20-25 cm hosszú, villás szarvaik kibokrértázva, rajtuk parányi, hímzett takarók, testük tésztábol van ügyesen sütvé, szemük fekete babszem, takarosán fel vannak járomolva, s ezzel a 20-25 cm hosszúságú,

¹ nincs rajta seb, testi hiba, betegség

fából faragott szekérke elé *ragasztva* (befogva). A szekérke meg van rakva parányi zsákokkal, bennük búza, bab vagy csak fűrészpör. Vagy zsákok helyett egyetlen hordócska tölti ki a szekeret, melyben vagy egy deciliternyi bor rejtőzik. A szekérre egy kocsis figura is van illesztve, fából, rongyból készült bábu, festett nagy bajusz, pörge kalap, borjúsájú ujjú ingecske és lobogós gatyá az öltözete, kezében feldíszített ostorka.

A násznagy az elébe tartott *tartozást* hangos szóval megbecsüli, felértékeli. Discéri az ökröket, milyen nagyok, erősek, *a tornyot is elhúznák a helyiről*, megérnek legalább 50 forintot (régi forint). A búza tiszta, megvan harminc véka, vékája egy forint (ritkábban: 12 mázsa, mázsája 6 forint). A szekér takaros, erős, ennek a tengelye nem törik egyhamar, megér 20 forintot. Az egész tartozás ajándék, ha 100 forintba vesszük. El kell árverezni a menyecske javára. Ki ad ennyit vagy ennél többet érte?

Rendesen a hērősszel átjött kiadó násznagy jelentkezik első társnak, kicsinyli, *gucsmolja* a tartozást: az ökrök lába csámpás, a szarvuk *csajla*, rúgnak, döfnek, de nem húznak, a búza *nincs ki* 30 véka, a bor savanyú, a kocsis sánta, az egész nem ér 10 forintot. Mások is beleavatkoznak, a vőlegény násznagya lefele enged, az árverezők ráígérnek, végre valaki 30-40 forintért megkapja. De az is *csak szó*, azaz kifizetni nem kell, vagy forgalomból kiment, rossz pénzzel fizetik. Az árverés nem tart 5-6 percnél tovább. Ezalatt a menyasszony az anyjától átvett süteménnyel sorra kínálja a násznép lehetőleg minden tagját, nyomában a nyoszolyóasszony és nyoszolyólány is kínálkoznak a maguk süteményével.

Aztán a nagyvőfély *halljunk szót!*² kiáltással csendet parancsol, a főszereplők visszaállnak korábbi helyeikre, s a vőfély elmondja a menyecsketűt utolsó strófáját. Aztán következik a menyecsketű. Ezt először három pár táncolja: vőlegény a menyasszonnyal, nagyvőfély a nyoszolyóasszonnyal, kisvőfély a nyoszolyólánnyal. Két nótá csak a menyasszonytű, egyik *lópós*, másik *friss*, vagy *ugrós*, aztán a vőfély nagyot kiált: *Szabad a tánc!* Ezután bárki, bárkivel táncolhatott. Noszvajon szinte a második világháborúig nem volt *pénzes tánc*, sem *eladó a menyasszony*. Utána már a reggelig tartó tánc, esetleg a menyasszonyos házhoz *visszahērőszbe* való látogatás, és napfelkeltekor a ház előtt gyűjtött szalmatűz körűltáncolása, átugrálása, eltaposása, a lagzi *elporgolása* következett.

A noszvaji lakodalomról készített dolgozatunkban a *tartozás* ökröcskéekkel kapcsolatban (ritkábban *válcság*nak is nevezték) feltettük a kérdést, hogy vajon ebben a szokásban nem a *kalim*² nyomait találjuk-e. Igaz, a tartozás nem előzetes. A jelképes vagy valóságos elhálás után teljesítik. A nagyvőfély menyecsketűtűjének vonatkozó strófaiban ott van az utalás arra, hogy a menyasszonyban

² A nő ára. Gardízi, a XI. századi perzsa történetíró leírása szerint a magyaroknál „Leánykéréskor vételárat kell a kérőnek fizetnie, többnyire állatok formájában. De ez lehet coboly-, hermelin-, mókus-, nyest- és rókaprém is.”

nincs semmi hiba. Alkalmas arra, hogy feleség s később anya legyen. Amiben mintegy az is foglaltatik, hogy ha nem így lenne, akkor nem lehetne követelni a vőlegény képviselőjétől, a násznagytól és a nyoszolyóasszonytól a tartozást.

Részletek után kutatva és kérdezősködve, figyelemre méltóknak bizonyultak még a következő mozzanatok:

1. A tartozás lehet kétökrös, de lehet négyökrös is. Adatszolgáltatóink szerint nem akárhová járt a négy ökör. Általában csak a két ökör volt szokásos. Még itt is voltak fokozatok. Egyfelől az ökrök nagysága szerint. Nagyobb ökör „dukált” a jobb módú vőlegénynek, vagy éppen a házasság, a feleségre esetleg ránéző juss miatt jobb mód elé néző fiatal párnak. Fokozat volt az is, ha a pár ökör *testyi* (= teste) nem tésztáblól készült, hanem fehér nyúlborból. Ez esetben tehát az ökrök „szőrösek” voltak. A „szőrösség” a népi hiedelemben ma is a gazdagságot, jómódot jelent. Akkor is járt a nagyobb ökör vagy a négy pár ökör, esetleg „szőrösen”, ha a násznagy, a nyoszolyóasszony vagy a vőlegény rokonai, illetve a keresztszülei magtalanok lévén – vagy gyermekeik elhalván – a vőlegényre számítottak „jussolni”, „hagyatékozni”, úgy, hogy ilyenkor az ökrök nagysága és száma bizonyos mértékig szóbeli nyilatkozat vagy okirat nélkül is „előre jelzésszerű” volt a vőlegény javára.

2. Az ökröcskék, ha tésztáblól készültek, festve is voltak. Vagy fehérre, vagy piros tarkára; mert *svájcer* tehenek voltak, ha tarkák, *magyar* fajták, ha fehérek. Ha négyes volt az ökröfogat, akkor rendszeren egy pár „szőrös” ökör volt a fehér nyúlborból készült magyar fajta, a másik pár pedig festett „svájcer”. Ez bizonyos értékig tükrözteti a megelőző nemzedékek ideje alatti fajtacserét a marhaállományban.

3. Az ökrökre kerülő takarók nagyon hasonlítanak a régi nyeregtakarókra. Amikor adatszolgáltatóinknak megmondtuk, hogy ezek lóra valók, s illet marhára, ökrökre nem igen szoktak tenni, azt mondták, hogy a nagyon partos noszvaji határban régen csak az ökrök bírták a munkát, bizonyosan azért csináltak a régiek a lagzikra is ökröket, de lovakat nehezebb is lenne csinálni.

4. A szekerke rakománya rendszeren aszerint lett zsák vagy hordó, hogy a fiatal pár *megélhetősége* inkább szántóterületből, vagy pedig szőlőből s esetleg pálinkafőzésre is bő anyagot adó gyümölcsből adódott.

5. Az ökröket hajtó béres öltözeke is volt szegényesebb és díszesebb. Néha csak kendervászonból készült szűk gatyá, a *tőgyfagatyá* ruházta kenderinggel. A *gyócsing*, *gyócsgatyá* fokozatjelző volt még e jelképes alak öltözeténél is. Az talán túl messze menő feltételezés volna – bár kizártnak nem lehet tartani –, hogy a fogattal együtt adományozott emberalak nem rabszolgát, rabot jelképezett-e. Jobbágyra nemigen gondolunk, mert Noszvajon a feltűnő nagyszámú középnemesi családokon kívül (Almásy, Gallasy, Teleki gróf, Fáy, Szemere, Platty,

Szentpétery, Nikházy, Bossányi, Ónody, Dőry, Patay, Téglásy) csak 2-3 kisnemes család volt.

6. A régi véka, akó súly és űrmérték mellett a mázsát, hordót is emlegették, ami azt mutatja, hogy az újabb kori mértékek bevezetésekor a szokás virulensebb volt.

7. Ügyes nyoszolyóasszonyok az ökrópár szarvai közé rigmusos felírást, kis papír- vagy kartonlapra írt verssorokat is illesztettek. Egyik adatszolgáltatónk az egri múzeum részére készített első pár „szőrös” magyar ökor szarvai közé a következő rigmust illesztette:

*Ha kél az ég szép hajnala
Kezembe az eke szarva.
Ekém előtt négy tulok jár:
Csákó, Szilaj, Gyöngyös, Bogár.*

A második „svájcer” tarka pár ökor szarvai közé ez a felírás került:

*Kihajtom az ökröm a rétre,
Magam is kifekszem melléje.
Elkiáltom magam: gyér ide babám,
Üjjél az ölembe vijolám!*

Készített még egy harmadik pár sovány ökröt, tarkákat, gyalogbéressel, amint – ritkán, átmeneti foknak –külön is egyet, két ökörnél több, négynél kevesebb. Ezek nem voltak *beragasztva*, feljármolva a szekérbe, hanem csak a feljármoltak elé állítva. Rigmusuk ez volt:

*Cserebogár, cserebogár, cselőre Bogár,
Kérdezd a rózsámat, mért csapodár.*

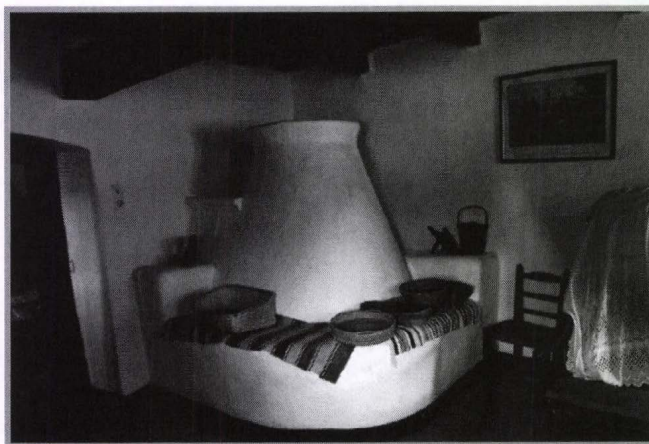
Szóljunk még a fogat készítéséről! A szekérke – esetleg a hordó is – ügyes férfimunka. Az ökröket asszonykéz készítette, minden tartozékával együtt. Néhány drót és fadarab adta a vázat. Hasba, fejrészbe rongy is került. A kész vázat *gyengére hagyott* gyúrt tésztával, lábakat, szarvakat ennek csíkjaival vont be. A szemeket fekete babszem képezte. Sok ügyességet, jó érzéket, tapasztalatot igényelt a tepsire állított ökrök kellő módon való „kisütése” a sütőben, hogy *nyesen* se maradjanak, se túl barnára, törékenyre ne süljenek. A szarvakat színes papírral is befonta, s ilyen papírból készített bojtocskákat is tett a végükre. Ő készítette hulladék ruhaanyagból a szélükön kivarrott, kicifrázott takarókat is. Sütés után történt az ökröcskék festése. Aki gyermekeknek való bábukat tömegével csinált saját gyermekeinek vagy rokon gyerekeknek, annak nem volt nehéz a kocsisfigurát sem elkészíteni. Kézzel kellett megvarrni a szekérre rakandó 10-12 zsákocskát is. Egy parányi „takarmánycsomót” is illesztett a készítő a zsákok tetejére, a kocsis hátához, ez egyben annak támasztékaul is szolgált.

A tartozás-fogatot a fiatal pár őrizgette. Ritka helyen maradt meg sokáig. Legsűrűbben az esett meg vele, hogy a lakásban, szobában maradt macska *kuszmálta szét*, néha nemcsak a tésztából, de a nyúlbőrből készült állatokat is, sőt, a bőrt még hamarabb. Vagy összefurkálta, szétporlasztotta a tésztamoly. A szekérke meg rendesen az első fiúgyermek egyik első játékszere lett.

Még annyit, hogy a jelképes árverésnél szívesen használták hatásfokozásnál a rossz pénzt. Az öregek emlékeznek rá, hogy *negyvennyóc* után még sokáig előkerült ilyenkor a Kossuth bankó. Az 1945/46-os inflációs idők milliós, milliárdos bankjegyei még ebben az évtizedben is szerephez jutottak. De ha valahol és valamikor váltópénzből is nyakán maradt valakinek az ólomkorona vagy újpesti hatos, első mérge után azt mondta: „Jó lesz tartozásra a lagziba!”

A készítőik lassan elhalogatnak, a még élők is reszkető kezű aggokká öregednek. A csinált utak már három évtized előtt az ökröket is megritkították, helyüket előbb a lovak foglalták el, ma pedig már egyetlen igavonó ökör sincs a faluban, a nehéz terheket traktorok viszik. Megszűntek azok a vagyoni cenzusok is, melyek fokozatait olyan érzékenyen jelezték a lakodalmi „tartozások” is. Egyenlítődőtt, nivellálódőtt és pedig fölfelé történt ez a kiegyenlítődős a korábbi vagyoni különbség.

Aki tudja, mily hosszú időt átvészelt szokás néhány színe, tanulsága hadd őriztessék meg a néprajzi feljegyzés munkája által.³

Noszvaji gazdaház

³ A dolgozat 1964-ben készült. Közlésünk alapja a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeinek Adattárában At.2115. számon nyilvántartott 7 oldalas gépírt.

FELJEGYZÉS A NÉPRAJZI ISMERETTERJESZTÉS KISZÉLESÍTÉSÉRŐL

Hálásak vagyunk a Néprajzi Társaság választmányának, hogy idevágó javaslatunkat rövid írásba foglaltságában is elfogadta.¹ Az előszóba szánt részletesebb kifejtést és indoklást rögzítjük itt hozzá írásban.

A néprajz tudományának *felépítménye*: az egyetemek szaktudósainak, a múzeumok, Adattár szakembereinek munkája, könyvekben, folyóiratban megjelenő publikációk. Idesorolnánk a felolvasó ülések, esetleges vándorgyűlések előadóit, előadásait és előadássorozatait.

Az ezután következő szint egy olyan *ismeretterjesztés*, mely – ha el is érne helyenként a szélesebb néprétegekhez – elsősorban még nem ezek jelentenék a legszélesebb bázist! TIT-előadások közé jó előadók előadásainak beillesztése. A meglévő gyűjtőhálózat gyűjtőinek, szakkörvezetőknek írásban, megyei vagy tájegységi találkozókra való instruálása jelentené itt azt, amit jobb híján *középfoknak* neveznénk. Ida tartozhatnék még a múzeumok néprajzi osztályának időnként változó anyagú kiállításainak rendezése és vezetéssel való bemutatása.

A legszélesebb bázist azonban olyan közlési és népszerűsítési módok jelentenék, melyek népünk egészére – a tömegesedés idején így is mondanánk: – tömegekre számítanának. Itt pedig a szakkönyv, a szakfolyóirat, az egy terembe zárt hallgatóságnak szóló előadás nem elégséges. Ide ezek érnek el: *rádió, tévé, film*. Nem mintha ezeknek nem lennének eddig is néprajzi jellegű szolgálataik és szolgálattévőik, pl. Falusi életképek (Kispista István, Volly), népdalcsokek, melyek értéke olykor megkérdőjelezendő... De nem kell részleteznünk, hogy elsősorban nem *csak ennyit* s nemcsak *ilyesmit* értünk igazi néprajzi szolgálat alatt. Rendszeresség, tervszerűség, színvonal itt a hangsúlyos követelmények. Néprajzi negyedórának vagy „10 perceknek” olyan rendszeresen kellene épülni a heti programokba, mint pl. Lőrincze „Édes anyanyelvünk” adásainak. (Még kabarétréfák poenjévé is lett!)

Még rádióközlésben is különbséget lehetne tenni olyan jellegű adások, szolgáltatások közt, melyek a néprajzi ismereteket – elvibb jelleggel – *közismeretté* igyekeznének tenni. Ez nem jelentene szűrkeséget, unalmat, hiszen illusztráló anyagunk hihetetlen gazdag. S nemcsak versről, klasszikus zenedarabról lehet és

¹ Ezt az 1964. június 27-én kelt írást a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeiben őrzött gépiratból (Analekta 2694) ismerjük. Végén a szerző kézírásával ez a megjegyzés olvasható: „Ezt a feljegyzést Ortutay kérte és kapta, s ezenkívül Morvay Péter, ki a javaslat nyomán megbízást kapott arra, hogy e kérdésnek felelőse legyen.” A néprajzi ismeretterjesztés és – közvetve – az oktatás múltjának tanulságos dokumentumaként közölte ezt a kiadatlan írást a Honismeret c. folyóirat 2003-ban; XXXI. évf. 6. sz. 26–27. (A Szerk.)

kell bemutatni, *mi benne a szép*, hanem néprajzi értékekről is. A rádiós anyag aztán bizonyos százalékában meglévő néprajzi anyagot, megvilágított néprajzi ismereteket tenne egy némileg eltérő célkitűzéssel: *közismertté*. (Mennyi rejtett tartalékot mozgósíthatna ilyen rendszeres hatásgyakorlás. Az egyszeri paraszt igencsak felnőtt korában tudta meg, hogy „prózában” beszél. Néhányan – talán még nem túl későn – megtudhatnák, hogy néprajzi értékek közt élnek, esetleg termelnek ilyeneket, vagy mellettük kallódik, megy veszendőbe, feledésbe ilyesmi.)

Csak azért említem, hogy több mint két éve vagyok a magyar rádió, tévé közvélemény-kutató osztályának önkéntes munkása, hogy alátámasszam, mennyire igyekeztünk emiatt is egyfelől a műsoranyagnak, másfelől a hallgatók, nézők igényeinek, kívánságainak, a kapott anyaghoz való viszonyának, irányíthatóságának problémáival megismerkedni. Van helye, szükségessége, öntudatosítható igénye a néprajzi jellegű közléseknek úgy a műsorban, mint a hallgatóságban, illetve a tévénézőkben is.

Ha rádióra gondolunk, nemcsak az egész országra sugárzó Kossuth és Petőfi adókra gondolunk, (az URH-műsorok kialakítása még kezdeti stádiumban van, a készülékek többsége nem is alkalmas ennek vételére), hanem a helyi adókra is. Ezek a rövid műsoridőben is nem annyira programszegénységben, mint programszűrkességben szenvednek – tisztelve a kivételeket. A helyi adó különösen alkalmas arra, hogy a kisugárzásában fekvő tájak néprajzi értékeivel foglalkozzék. Mint ahogyan erre hellyel-közzel jó példát mutat Pécs és Szolnok. (Pécs adójával igen ügyesen gazdálkodik a Történelmi Társulat helyi csoportja is.) De szerintünk kellene jól megválasztott néprajzi adásoknak rendszeresen kerülni a külföldi magyarok számára sugárzott műsorokra is!

A tévével kapcsolatos kérdésekkel együtt a *néprajzi film*, kisfilm problémái is felvetődnek. Nem merőben ismeretlen terep ez sem. A rendszeresség, módszeresség jelenti az előrelépést. És mennyi gazdag lehetőség: a cigándiak keménycsárdása vagy a pingáló asszonyok munkája színesben. S nem kellene a magyar határokron belül maradni: népek népi táncainak bemutatásához – úgy vélem – nem is nehéz lenne bárhonnan csereanyagot kapni, ha már egyszer van mit cserélni.

Még inkább címszavakban felvetünk néhány idevágó gondolatot:

1. *Néprajzi bélyegek* is vannak, ami kitűnő népszerűsítő és ismeretterjesztő mód. Vannak, hála a posta filatelista bélyegtervezőinek, kik egy-egy ötletszerű tervnél a néprajzi szakértőket is megkérdezték. De ha az utóbbiak *ajánlanák* az ezután következő sorozatokat...

2. Egyetemi városaink némelyikében Budapesten kívül szépen munkálkodó néprajzi csoportok vannak (Debrecen, Szeged). Nem lehetne-e, nem kellene-e ilyeneket életre hívni ott is, ahol még nincsenek? Megyei városokban, nagy tájegységek központi helyein (Hegyalja: Sárospatak; Bükk-Bükkalja: Miskolc, Eger; Mátravidék: Gyöngyös stb.)

3. Amikor néprajzról szólunk, nemcsak a parasztságra, falura gondolunk. Az üzemi munkásságra és munkásokra, esetleg a külföldön nagyobb települési egységekben élő magyarságra is.

4. Az ismertetésben, népszerűsítésben egyébként sem kellene csak határaink közé szorulnunk. A szomszéd népek néprajza – közös vagy egymással vonatkozásban lévő értékeivel, jelenségeivel – különösképpen hangsúlyos. De bárhonnan vetülnek eléink a népi élet színei, megnyilatkozásai: mind érdeklődésre tarthatnak számot. (Kérdezzük meg nemcsak a falusi, hanem a városi könyvtárak könyvtárosait, milyen kapósak az utazási, világjáró könyvek, elsősorban azok, melyekben – kalandok mellett – sok a néprajzi érdekesség is.

5. Érintkező tudomány- és munkaágakkal (történelmi, irodalomtörténeti, nyelvtudományi társaságokkal) is lehetne szélesíteni, egyben intenziválni a kapcsolatot. Vannak problémáink, melyek munkaközösséget, kollektív együttműködést igényelnek. Sőt, régészek is rászorulnak néprajzi ismeretekre és viszont (paleoethnográfia).

Társaságunk [a Magyar Néprajzi Társaság] motívuma mindebben nem a szakelfogultság vagy szakhiúság, hanem a mindenestől népközelségre kötelező szakfelelősség.

Kollégájával, dr. Szabó Ernővel, Kodály Zoltán legjelesebb pataki követőjével

II.

Írások Szabó Zoltánról

*„Boldog ember az, aki a kísértésben kitart, mert minekutána megpróbáltatott,
elveszi az életnek koronáját, amit az Úr ígért az őt szeretőknek.”*

Jakab apostol közönséges levele 1: 12.

Nagytiszteletű Dr. Szabó Zoltán theologiai tanár úrnak,
vált tanítványomnak és barátomnak. Boldog újévet kíván, szeretettel:

Jánosbácsi

Ady: Az Úr érkezése.

Andante religioso. Kénijét szerelte: Dr. Bathó János.

Enck I-II.

Mi-kor el-kap-tar, Mi-kor a lel-kem

ros-ka-dor-va vit-tem, Esu-de-ken és vá-rat-la-mul át-ö-lett az

Is-ten. Ném-jött kat-so-ná-val, Ké-nem-jött né-ma, i-gaz

ö-le-lés-sel, Ném-jött köp-tü-zes nap-pa-lou, de há-bo-rús

új-jel, és meg-va-ka-l-tar ki-ú sse-me-im, Meg-kelt új-jü-sá-gon,

De Ó, de Ó, a fé-mysét, nagy-sse-rút, Mind-ö-rök-re lá-tom.

Mind-ö-rök-re lá-tom.

1935 január 1-én.

A PÉLDAADÓ

Teleki Pál

A NEMZETISÉGI KÉRDÉSRŐL

*Az országgyűlés képviselőházának 165. ülésén,
1940. évi december 3-án, kedden.¹*

Társadalmi kérdésnek tartom a nemzetiségi kérdést is a maga globális vonatkozásában. Erről már sokat nyilatkoztam, úgyhogy ismerik az álláspontomat. De talán sohasem nyilatkozhatom eleget, hogy ne neveljek akár magyar, akár európai értelemben, mert ennek a kérdésnek megoldásáról, azt hiszem, még európai vonatkozásban is tudok valamit mondani, elég sokat foglalkoztam vele, nemcsak magyar politikai szempontból.

Hokky Károly képviselő úr hozta elő azt, hogy nyelvi és vallási tekintetben – és az ő szavaival élek – teljes egyenlőséget kell biztosítani a nemzetiségeknek és a társadalmat ebben az irányban fel kell világosítani. Az első világos. Odáig is elmegyünk már, hogy lehetővé tettük még azt is, hogy egyesek ne is tanuljanak meg magyarul, bár ez rájuk nézve sem hasznos. Ami a fontosabb feladat itt, az nem a szabályozás, mert ez játék a fegyverekkel, hanem a felvilágosítás mindenkiel szemben. Nem szeretek így tagolni és elválasztani, de mondjuk ki ennél a témánál, hogy a magyaroknál és nemzetiségeknél egyaránt nem arról kell felvilágosítást nyújtani, hogy kinek mi a joga, mert az állam dolga, hogy ezeket a jogokat szolgálja, hanem arról, hogyan szeresd a másikat, és hogyan jussál hozzá közelebb, mert különben folyton bicskázni fogjuk egymást, és ebből nem lesz sok haszon.

Én próbálok ebben a tekintetben tenni, amit lehet. Füzetet állítottam össze a magam nézetéről, szétküldtem mintegy 200.000 számban az összes papoknak, tanítóknak, leventeoktatóknak és a többieknek. Éppen ebben a munkában ké-

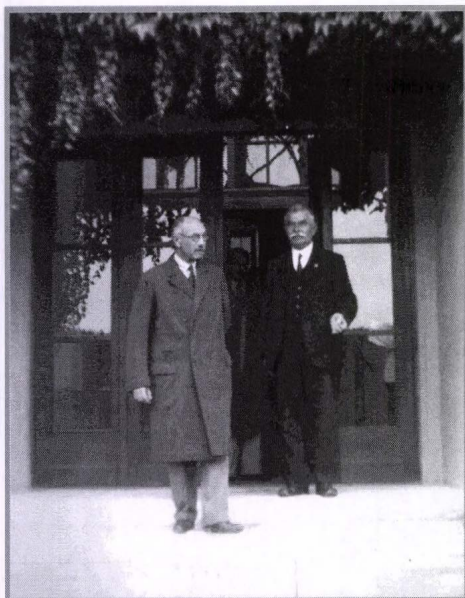
¹ Képviselőházi napló VIII. k. 1185–1186.

rem a képviselő urak segítségét is: méltóztassanak ezt a társadalmi munkát szintén végezni, a politikai momentumot levetkőzve. Méltóztassanak ezt a társadalmi munkát úgy végezni, hogy mindenki, magyar és nemzetiségi egyformán tartsa fenn a maga karakterét, mert Bajcsy-Zsilinszky képviselő úrnak igaza van, amikor azt mondja, hogy a magyar fajvédelem nincs ellentétben a nemzetiségekhez tartozó állampolgárok jogos kívánságaival, csak egyiknek sem szabad, sem a magyarnak, sem a másiknak a fajvédelmet a másikon kezdeni, hanem mindig magán. És parallel csinálják, tisztelik, egymást, táncolják egymás táncait, énekeljék egymás nótáit. Amikor a Felvidék visszafoglalása után a mi első regös cserkészcsapatunk, amelyeket Szabó Zoltán t. képviselőtársam szervezett, Sárospatakon átmentek, és két nap alatt lefordítván a magyar nótákat szlovákra, azokat szlovákul énekeltek, nagyon sokat segítettek a nemzetiségi megértés terén. Ahhoz, hogy egymást megszeressük, nem nagy tárgyalások, hanem emberi dolgok kellene, amelyek az embereket egymáshoz közelebb hozzák.

A kormánynak azonban a maga részéről formai kereteket is kell adnia. Beszéltem itt már múltkor erről, és ezt nem szükséges megismételnem, mert a budgetbeszéd² egy egészet alkotnak az appropriációs³ beszéddel. Budgetbeszédben foglalkoztam a kisebbségi szerződésekkel, nevezetesen a német-magyar kisebbségi szerződéssel. Csak azt szeretném még ehhez hozzátenni, hogy amit aláírtunk, azt betartjuk. Ami régen fennállt, azt revideáltuk javított formában, és azt ugyanúgy betartjuk, mint ami új benne. Bármiképp nevezzük ezt az okmányt, megállapodásnak, jegyzőkönyvnek vagy szerződésnek, az nem lényeg. Mi aláírtuk és betartjuk, és ez a lényeg. Vannak, akik azt beszélnek, hogy nem vesszük komolyan. Ezek jobbára uszítók, és rontani akarják azt a szoros viszonyt Németország és Magyarország közt, amely természet adta viszony. Vannak országrészek, ahol ellentéteket szítanak; a rutén-magyar ellentétet is szítják, de az is el fog simulni. Talán a zsidókérdés nehézsége az, ami ennek a problémának a nehézségeihez különösen hozzájárul, de örülök, hogy Fenczik képviselő úr itt ebben a tekintetben elismerte a magyarság jóakarátát és jó törekvéseit.

² A költségvetéssel kapcsolatos beszédek.

³ Az országgyűlés felhatalmazása a kormány számára, hogy a megszavazott költségvetést végrehajtsa.

Teleki Pál Sárospatakon

MINISTERELNÖK

Budapest, 1940. évi április hó 9-én.

Kedves Barátom!

Nagyon örültem a jóleső megalázkodásnak, hogy az egyházi és Fialtal Magyarország-jellegű népfőiskolák vezetőinek és munkatársainak Hagytarsasán megtartott megbeszélése alkalmából üdvözlő soraimmal felkerestél.

Köszönöm Neked ezt a kedves figyelmet és egyben kérlek, tolmácsolj a levél összes aláírói előtt őszinte köszönetemet és üzenetemet, hogy működéseket továbbra is változatlan figyelemmel kísérem és hiszem, hogy a fajtánk szeretetétől áthatott céludatos munkáinak az eredményei nem fognak elmaradni.

Szíven üdvözléssel

Nagyságos
Dr. SZABÓ ZOLTÁN urnak,
országgyűlési képviselő,
SÁROSPATAK.

Teleki Pál levele Szabó Zoltánhoz⁴

Szabó Zoltán és Újszászy Kálmán népfőiskolások között (1943)

⁴ A levél fénymásolatát a család bocsátotta rendelkezésemre. Továbbá: SRKTGy. Adattára Fsz. Kt. 3148.

Képes Géza

A MEGÉBREDT VÁROS

Én megértem, Szabó Zoltán,
 hogy egy kicsit szabódol tán –
 azt mondd, elkomorodva:
 „Nem vagyok való eposzba.”
 Ki való eposzba, ki nem:
 eldönti a történelem.
 A fény veled kezdődik el:
 itt a reggel, ébredni kell!
 Falusi fi, erős, gyöngéd,
 megvéded azt, aki gyengébb,
 bátorítod az erőset,
 hogy legyen így meg erősebb.
 Felkavarod az ifjakat,
 új hajtás köztük így fakad,
 sok burjánzó hajtás, friss-zöld,
 örül nekik az ég és föld.
 Könyvet szerkeszt az ifjúság:
 a magyar társadalom húsát
 bevágja, be az erekig,
 címe: *Korán sötétedik*.
 Előszót írt Szabó Zoltán
 hozzá – ez aztán sok volt ám,
 sokan fordultak ellene,
 kik azt lesték: hogy kellene
 megtámadni, mindegy: miért,
 ha más nincsen, hát semmiért.
 A cél az, hogy lefokozzák –
 mit ér tehetség, okosság?
 Majd a lefokozás után
 egyszerű lelkesz lesz csupán.
 De megtámadni még nehéz:
 övé a kezdeményezés –
 ami volt, azt fölkarja,
 porzik a múlt holt avarja.

Hű tanítványok csapatja
 kirajzik, ki a falvakba,
 onnét hozzák, mint a méhek
 kaptárba, a tiszta mézet.

Társa volt örömben, gondban,
 a munkában, a bajokban
 Újszászy Kálmán, jó barát,
 maga előtt veszélyt ha lát,
 figyelmét megkettőzteti,
 cselvetés nem árthat neki.
 Szabó Zoltánnak sem árthat:
 védi a hű tanár- s diákhad.
 A *Korán sötétedik* felett
 jó korán besötétedett.

A százados álom után
 ébred a város, még sután;
 szól a kakas már – hallja ezt,
 felrezen és ébredni kezd,
 megébred és tápáskodik,
 mi, hogy felkeljen, várjuk itt.
 Mondom „mi”, mert hát nemcsak egy,
 aki az új életre tett,
 de voltak itt még mások is,
 egy helyt ennyi még tán sok is.
 Újszászy Kálmán, Szabó Zoltán:
Népfőiskola – az volt ám
 szemdörgölés, felkönyöklés:
 lesi az egész közösség
 és figyeli már az ország
 a falukutatás sorsát.
 Zemplén, Abaúj, Tiszahát
 parasztfiai jönnek – nahát
 ők szülik Szeretettfalvát,

alkotmányát is ők adják.
 Szállásuk a Főiskola –
 Nem is gondoltak rá soha,
 hogy ilyen otthonban lakhatnak,
 kirepítő fészket raknak.
 Előadni idehívják
 (vagy elbeszélgetni inkább)
 a főváros nagy íróit,
 művészeit – szólnak ők itt
 mindenkiről s mindenről, mi
 e parasztfiúkat érdekli.
 És érdekli őket minden,
 mert bármiről van szó: innen
 a Főiskoláról másképp
 hat – kinyilatkoztatásképp.
 Jakab Mihály, Jakab Sándor,
 Varga András és György Károly
 s Kurucz János – e pár nevet
 jegyzem teljes névsor helyett:
 ezek a Népfőiskola
 hallgatói – s a sors oda-
 szegezte őket, felajzva
 a várt vendég-vonta rajzra.

Vendégük most Móricz Zsigmond,
 isszák a szavát – mit is mond?
 Felidézi diákkorát,
 megaláztatások sorát,
 közben sok mindent elárul
 a műalkotás titkárul.
 Németh Lászlót is meghívják,
 Veres Pétert, Illyés Gyulát.
 Parlamentté alakulnak,
 vitatkoznak, nem lapulnak.

Egyszer Shakespeare és koráról
 adott elő Maller Sándor:
 Kurucz János harcra készen
 előlépett nagyszerűen.
 Professzorral vitába száll:
 „Énnekem drágább Szabó Pál;
 mint Shakespeare, bár meggondolom,
 hogy az világirodalom.”

Nagy-nagy meglepetés most már,
 amit Patakon Szabó Zoltán
 és Újszászy Kálmán csinál.
 Megcsodálta Teleki Pál,
 hát Szabó Zoltánt kiszemelte,
 képviselőnek kiemelte.
 Zoltán elhagyta Patakot –
 Újszászyék dolgoztak ott
 tovább, a várost nem hagyva el.
 Jött a nem égi, földi jel:
 eldőrdült a pisztolylövés,
 Teleki Pál búcsúja – és
 a nemzet szivenütve állt,
 tűrte a sorstragédiát.
 Ez volt Szabó Zoltánnak is
 sötét tragédiája, hisz
 képviselő maradt tovább
 végig – vérzivataron át.
 Önkínzás –nem kevés – után,
 tengernyi szenvedés után
 meghalt kilencszázhatvanötben. –
 A pataki temetőben
 fekszik – a sírkövén ennyi:
 Szabó Zoltán. Egyéb semmi.¹

¹ Képes Géza: A pataki diák. Bp., 1989. 80–84.

Ravasz László

DR. SZABÓ ZOLTÁN

Összeszedem emlékeimet, hogy felelhessek arra a magamnak feltett kérdésre: *Milyen benyomást tett reám Szabó Zoltán?*

Sok szempontból új és ígéretes volt.

Az első teológiai professzor, aki a *cserkész*etből jött. Innen eredt egyszerűsége, természetessége és fiatalossága. Nagy ajándék ez éppen egy lelkészképző főiskola professzoránál, akinek meg kellett küzdenie egy avult papi életformával, a felgombolós mellény, térdig érő zakó és vaskalap nagytiszteletű külső auktoritásával.¹ Legnagyszerűbb az egyszerű: az evangélium; legtermészetesebb dolog a Megtestesülés; mindig fiatal az, ami örökkévaló. Csak az lehet Mester, aki maga is tanítvány. Legnagyobb titka, problémája minden professzornak maga a diák, s hány professzor van, aki éppen csak ezt az egy problémáját nem tudja megoldani soha, sőt talán meg sem látja. Szabó Zoltán megértette a diákot, mert ismerte önmagát; a diákok is megértették őt, s ezzel ráismertek önmagukra, mint alkalomra és lehetőségre.

Másodszor Szabó Zoltánnal bejött a lelkészképző főiskolára a *folklore*. Az embernek a magyarban s a magyarnak az emberben való szemlélete, s mindketőnek a néplelek ősforrásaiból való megértése. Emlékszünk-e a régi magyar paraszt-szemléletre? Mennyi gőg, mennyi leereszkedés, mennyi sértő megbocsátás rejtett benne? Azután következett a múlt század második felétől a népszínművek hamis romantikája. Milyen hamis, milyen élettelen, milyen művirág! Lassankint kezdett terjedni és hatalmasodni a politikai magyarázat, kár, hogy a propaganda a tudományosság álarcában megrontotta. Végre kialakult a néprajzi szemlélet a magyarságról mint kultúrát teremtő eleven erőről. A magyar népműveltség becse magasra emelkedett; a nép maga génusz és egyben múzeum; életének titka egyszersmind életének módszere is. Szabó Zoltán ezt a megfigyelést hozta át a gyakorlati teológiába s felelt arra a kérdésre, hogy az evangélium a maga egyházszervező és egyházfenntartó munkájában hogyan teremti a magyar református embert és gyülekezetét.

Mindez nem adja még az egész Szabó Zoltánt, csak magyarázza sajátos vonásait. Ezen kívül és felül ő még hívő ember, teológus és ember volt. Nagy szenvedéseken ment át, voltak csalódásai és győzelmei, küzdelmei és kísértései, de érzett rajta, hogy eszköz egy Kézben, s ezt ő is érzi. Ez volt ereje és jutalma.²

¹ a hivatalon alapuló tekintélyével

² Dr. Ravasz László Duna-melléki református püspök (1882–1975) 1965. április 8-án, Leányfalun keltezett emlékeztetését az eredeti kéziratból közöljük. Lelőhelye: SRKLT, Analekta 2705.

Enyedy Andor

MI VOLT NEKEM SZABÓ ZOLTÁN?

Ő volt nekem a minden tekintetben egészséges ember. Az volt testi mivoltában. Pirospozsgás arca, arányos testalkata, izomtól feszülő tagjai, szabályos vonásai, mélytüzű, mosolygós szemei az emlékek ködén át is átragyogva, a nyolcadik zsoltár írójának vallomására ihletnek: „Micsoda az ember, Istenem, hogy őt dicsőséggel és tisztességgel koronáztad meg!”. Egészséges volt a szellemiségében. Tudós volt, de nem volt szobatudós, nem vált az élő valóságtól, az eleven élettől elvonatkoztatott könyvmollyá. Megvalósult benne a régi latin mondás: *non scholae, sed vitae discimus* (nem az iskolának, hanem az életnek tanulunk). Nem ragadta el semmiféle izmus, nem lett megszállottja semmiféle elméletnek. Amit tanult, olvasott, hallott: azt átszűrte a józan észnek, a gyakorlati gondolkozásnak azon a rostáján, amit tudománytól és elmélettől meg nem fertőzött egyszerű embereink sok esetben meglepő sikerrel tudnak alkalmazni. Egészséges volt a hitében, lelki életében, vallásosságában. Nem volt lelki szférákban lebegő átszellemült misztikus, nem csepegték ajkáról émelygősen kegyes szólamok, nem volt benne semmi megmerevedett orthodoxok vaskalaposágából, öntökéletességükben hivalkodó, úgynevezett megtértek fölényeskedéséből.

Egyházlátogató körútjainkon a bevett szokás szerint ő igét olvasott és imádkozott, én hirdettem az igét. Úgy szerettem nézni, az imádságát követni, mert úgy állt Isten előtt, mint egy ember a többi ember közül. Nem hunyta le a szemét, nem változtatta a hangját kenetes dallamoskodásra, és nem használt nagy szavakat. Úgy éreztem, hogy imájában benne vagyok én, az egész gyülekezet, az egyház és az ország népe, az emberiség: minden bűnünk, gyarlóságunk, elesettségünk, nyomorúságunk, de egyúttal Istenhez való vágyakozásunk, Benne vetett rendületlen bizalmunk. Azt mondta valaki, hogy a természetes embernek először Istenhez kell térni: azután a megtért embernek természetessé kell válni. Azt az igaz megtérésből fakadó józan emberies kegyességet láttam Szabó Zoltánban, amit a kálvini keresztyénség termelt ki magyar férfiakból és nőkből is.

Ő volt nekem a gazdag és másokat is gazdagító egyéniség. A nagy, kivételes egyéniségeket a polaritás a sarkiság jellemzi. Az, hogy van bennük valami a játékos, könnyed, gondtalan gyermekből: de emellett húzza és nyomja őket a komoly hivatástudat, a kötelességérzés, a felelősségvállalás: az érzelmi és szellemi mélyenjárás ereje. Szabó Zoltánban mindig éreztem ennek a sarkiságnak:

ennek a két, látszólag ellentétes emberi vonásnak a feszülését, hullámzását. A szeme és arca mindig mosolyban fürdött, a szavaival, derűt árasztott: de belül, a lelkében mintha mindig sebek véreztek és könnyek záporoztak volna.

A maga kivételes módján egyszerre tudott tanár és diák lenni: ezért ő törte át legjobban a tanár és diák közötti válaszfalat. Igazi tanár volt a katedrán. Meg nem alkuvó komolysággal, lelkiismeretes alapossággal végezte a tanítást, követelte meg a tanulást. Viszont igazi diák, csak éppen a legidősebb diák volt, amikor síelésre, csónaktúrára, kirándulásra ment, vagy a tantermen kívül együtt volt a diákjaival. Tanári lényével, tekintélyével, jótékony szigorával, oktató és nevelő módszereivel készítetett a tanulásra, segített az önképzésre, az ifjú embernél olyan sorsdöntően fontos önnevelésre, szellemi és lelki erők összeszedésére. Közvetlen modorával, jó szívével és szavával viszont ki tudta váltani és meg tudta nyerni tanítványai bizalmát, ragaszkodását.

Közös kirándulásaik tele voltak kacagtató élményekkel. Egyszer Pusztafalu határ menti községen ment át síelő diákjaival. A vakmerő szilajságukról ismert falubeliek megkérdezték tőlük, hogy nem katonák-e. Mikor megmondták, hogy nem azok, a pusztafalusiak csalódottan magyarázták: „Azért kérdeztük, hogy nem vennének-e katonapuskát.” „Hát honnan van maguknak katonapuska?” – kérdezték a diákok. „Átjárogatunk – mondták – a határon át Tőketerebesre, és elsedjük a határőröktől meg a fináncoktól.”

Szabó Zoltán sokoldalú ember volt. Minden irányú, mohó érdeklődésével felszedte magába a teológia mellett a lélektan, irodalom, művészet kincseit. Mivel sokat felvett, sokat tudott adni, és másokat is tudott a felvételre, a keresésre, a gyűjtésre biztatni, serkenteni. Mint néhai jó, száz év előtt élt Erdélyi János volt pataki tanár szellemi örököse, ő is fel akarta jegyezni, meg akarta öröközni, az utókor számára át akarta menteni a még élő, de már feledésbe merülő, veszendőbe menő népszokásokat, néphagyományt, a vallási és lakodalmi népköltészet termékeit: mindazt, ahogy éltek falusi embereink vallásukat, kereszteltetik a gyermekeiket, temetik a halottaikat, ünneplik az egybekelő párokat; amint viszonyulnak Istenükhöz, papjukhoz, tanítójukhoz, egymáshoz és a sorukhoz. Mindenütt ott volt és mindenben benne volt, ahol és amivel szolgálhatta magyar lelki életünk gyógyulását, tisztulását, színesítését, gazdagítását, fejlődését és izmosodását.

És mindennek a tetejében kedves ember, nekem is igen kedves emberem volt. Szerénysége, becsületes nyíltsága, a veszteség, csalódás, méltatlan hátrátétel és mindenféle megpróbáltatás keresztjeit alázattal, türelemmel, derűvel hordozó hősiessége, közösségvállalása, meggyerő modora, rokonszenves egyénisége hozzábilincselte azokat, akiknek ilyenfajta emberi tulajdonságok felismerése és megbecsülésére érzékeny és hajlandóságuk volt. Szeretett és tudott örömet szerezni. Nekem többek között azzal szerzett egyszer felejthetetlen örömet,

hogy szülőfalumból, latorcai csónaktúrájukról diákjaival együtt üdvözlő lapot küldött. Névnapi megemlékezéseiben mindig a szívét küldte el hozzám. Azt a szívet, amiről igazán el lehetett mondani, hogy mi nekem fáj, neked is fáj. Fájt sok minden egyéb mellett, hogy térbeli elszakadásunk óta nem tudtunk találkozni, összejönni, elbeszélgetni: egymáson és magunkon könnyíteni.

Azt írta az utolsó levelében egy fájdalmas felsóhajtás után: „Reá tekintek ilyenkor hosszabban és kitartóbban.” Most Reá tekint állandóan, akiben bűnünk bocsánata, váltságunk és üdvösségünk van. Elvesztése fájdalmában keresem a vigasztalást a szent ígében: „Lássátok, milyen nagy szeretetet adott nekünk az Atya, hogy Isten fiainak neveztetünk... Szeretteim, most Isten gyermekei vagyunk, de még nem lett nyilvánvalóvá, hogy mivé leszünk. De tudjuk, hogy ha nyilvánvalóvá lesz, hasonlókká leszünk Ő hozzám, mert meg fogjuk Őt látni, amint van.” (I. János 3. r. 1-2. v.)¹

Dr. Enyedy Andor református püspök

¹ Dr. Enyedy Andor (1888–1966), a tiszáninneni egyházkerület egykori püspöke 1965-ben vetette papírra ezt az írást. SRKTGy. Kézirattár, Analekta 2703.

Nagy Lajos

HÓVIRÁG A NOSZVAJI SÍRRA

A tengerentúli magyarnak van egy bánata, amit a hazai ember ritkán érez meg. Amikor emlékei drága Atlantisa alámerül a tűnő évek óceánjába, először ebből a tűnő világból a legkedvesebb arcok mennek el, azután a barátok, ismerősök s végül minden belevész a kéklő messzeségbe. Először azt hisszük, könnyeinktől nem látjuk azt a világot, melyet örökre szeretnénk megtartani, amit akkor kezdünk elveszíteni már, amikor átléptük kis falunk határát. Néha minden úgy marad, mint régen. A templom a helyén van, csak kisebb lett. Az ősi portán áll a régi udvarház, csak mindenki elment belőle. A legdrágább hely, ahová ezer édes emlék fűz, idegen lesz számunkra, mert hazamentek, akiket szerettünk. Hazalátogató embernek csak egyért akar megszakadni a szíve, hogy bár a hívogató, virágos kiskert és a füstölgő kémény még a régi, de mégsem áll ki senki a kapuba, és nem készül ölelésre, édes Istenhozottra. Sok amerikai magyar nem megy haza, mert elhaltak, akiket szeretett. Hiányzanak a kedves arcok, s idegen lett számára az a hely, ahová ő álmodozásaiban egy életen át hazajárt.

A magyarországi Református Egyházból is hazament valaki 1965. február. 20-án. Csak egy személy ment haza, de itt a tengeren túl egy sereg ember azt mondja: egy drága kapocs megint elpattant. Egy hatalmas fáklya utolsót lobbant, egy melegen érző szív tüze kialudt, s a félelem ott bujdosik a lelkünkben: megint idegen lett az a lelki fészek, ahonnan kirepültünk. Attól félünk, hogy mind hazamennek, akiket szerettünk, s majd ha otthon járunk, senki sem vár izes szóra, emlékkincsek ládafiából való kiszedegetésére és megszimogatására.

Arról a személyről, aki hazament, 20 tanítványa a tengeren túl azt állítja, hogy egy magyar református világ szállt vele a sírba. Ez a személy *dr. Szabó Zoltán* noszvaji református lelkipásztor, a híres sárospataki Főiskolának neves professzora volt. Egy nagy sereg lelkipásztort tanított meg imádkozni, igét hirdetni. Ő oktatta ki kis falvak és városok lelkészeit, hogyan vigasztaljanak koporsók felett, betegségben, milyen áldott tanácsot adjanak az életútjukra induló fiatal pároknak, hogyan vessék fiatalok lelkébe az istenfélelem bölcsességét. Tanítványain keresztül szolgálta magyar református népét, bárhol élnek is a világon. Nincs hely tengeren innen és túl, ahol egy fiatal vagy öregedő szolga fel ne állna, és ne vallaná büszkén, hogy „engem *Szabó Zoltán* tanított meg szeretni és szolgálni titeket, én népem”. Nagy bánatunkra csak egy könyve jelent meg nyomtatásban, tanításait tanítványai szívére írta, akik tanításait tudatosan vagy öntudatlanul tovább adják. Az ő szíve csendesen pihen a noszvaji temetőben, de néha-néha hol az egyik

amerikai vagy kanadai szószéken egy-egy idekerült lelkipásztor ajkán egy régi gondolata újraéled.

Hatvankét éves volt, amikor fajtájáért dobogó szíve megállott egy budapesti kórházban. A sárospataki Főiskola kiváló diákja, aki kormányzógyűrűs doktórátust azért nem kap, mert egyik nagyság nem tudta megbocsátani, hogy diákjainak a jövő kapuit döngető írásaihoz előszót írt. Tanárai néhány hónapi káplánkodás után beviszik Patakra a gyakorlati teológiai tanszékre. Tanítványai egykorúak vele, vagy már idősebbek is nála. Öreg kerületi atyák nem tudják megbocsátani, hogy a híres *Novák Lajos* tanszékére ilyen fiatal ember került, aki egy percig sem volt gyakorló lelkész. A racionális – vagy jobb esetben – liberális világ kultúrkeresztényei kétségbe vonták, hogy a fiatal professzor tud valamit a nagyon fontos egyházi adminisztrációról. *Szabó Zoltán* nem törődött az akadémikusok furcsa okoskodásával. A fiatal professzor beletemetkezik a Szentírás magyarázatába, s minden gyakorlati írásmagyarázata lelki lakomává válik, és élményévé lesz még a tanulástól húzódozó fiatal diáknak is.

Nem adott praktikus tanácsot arra, hogy mit mondjon a lelkész annak az embernek, aki a temető fűvébe belekaszált, holott ez az ő jövedelme volt. Még az én időmben az egyházi adminisztráció megtanulását is a kápláni évekre bízta, de tanította, gyakorolta és folyton másik tanártársával, hogyan kell *szeretni* a magyar falu népét. A magyar református ember lelkivilágát kevés ember ismer-te úgy, mint ő. Ennek a népnek ismeretére és szeretetére oktatta tanítványait, s ezzel adott az élet minden kérdésére egyetlen és elégséges bölcs tanácsot. Az első világháború harctéri leveleit gyűjtette tanítványaival, s feldolgozta ez írások alapján a magyar református ember lelkivilágát. Milyen kár, hogy ez a könyv, amit ő doktori értekezésnek szánt sohasem látott napvilágot. A falusi papból egyetemi tanárrá lett vizsgáztató kifogásolta, hogy a munka érthető magyar nyelven lett megírva. Erre *Szabó Zoltán* művét visszakérte és megírta helyette az „Ifjúság lélektana” című könyvét olyan nyelven, ami a professzort boldoggá tette, minket magyarul beszélő diákokat pedig megkeserített.

A gyakorlati teológiára vonatkozó írásai forradalmiak voltak. Éles szemmel, prófétai bátorsággal mutatott rá az „egyházi beszéd” minden hibájára, furcsa kinnövéseire. Néhány év alatt a Tiszáninnen Egyházkerületet rákényszeríti az igehirdetés revíziójára. Lassan az „egyházi beszéd”-ekből „igehirdetés”-ek lesznek, a lelkészek lelkipásztorokká alázatosulnak. Tanítványai a tavasz illatát viszik a sokszor múzeum-mű dermedt lelkiélet mezőire. Aki valaha találkozott vele, egy kedves ajándékot vitt el tőle, amit nem lehetett elfelejteni. „Lelki munkát nem lehet leírni” állította a régi világ; ő legalább a szolgálat jó szándékát lejegyezteti. Hozzászoktatja diákjait, hogy naponta jegyezzék le Istennek hozzájuk érkező üzenetét, s ezzel egy nagyszerű igehirdetői gárdát nevel fel. Egyik tanítványa az egész országot látja el lelki eledellel, másoknak híre túlnőtt kicsi országa határain.

Dr. Újszászy Kálmán tanártársával olyan faluszemináriumot szervez, amire az egész nemzet felfigyel. Megérte még, hogy tanítványaik egyre másra vitték el az országos díjakat, kitüntetések, amiket a magyar faluról írtak. A mai Magyarország vezetőinek lépten-nyomon kell tapasztalniok, hogy Sárospatakot, amelynek *dr. Szabó Zoltán* egyik kiváló professzora volt, nem lehet kitörölni a nemzet és az egyetemes kultúra történetéből.

A cserkész mozgalmat *dr. Vincze Károly* boldog emlékü főesperesünkkel és *dr. Zsíros Józseffel* (ma a Hope College tanára) együtt szervezi meg. A magyarországi cserkészlet egyik országos tekintélye lesz, és *gróf Teleki Pál* belső munkatársai közé kerül, aki országgyűlési képviselőnek beviszi a parlamentbe a tehetséges fiatal tudóst és az égő szívű magyart. A nagyszerű tanárt, a kiváló ígér-detőt, a Tiszáninnen Kerület jutalmazni akarván, az erdélyi mintára, *dr. Enyedi Andor* püspök mellé megválasztja egyházkerületi lelkészi főjegyzőnek. Akik valaha elleneztek, hogy szinte diákemberként kerüljön be a gyakorlati tanszékre, most már igen örülnek sikereinek, és az emberi gondolat a legszebb jövőt álmodja számára.

Az Úristen pedig beleszól az emberi álmok világába. Egy kedves világ érényeivel, bűneivel, hagyományaival, jövődő terveivel a második világháború szörnyű viharában darabokra tört. Maga alá temette *Szabó Zoltán* karrierjét is.

A magyar falut halálosan szerető, bajait, nyomorúságait roppantul élesen látó embert, aki a lelki, testi nyomorúságokon segíteni akaró embereket nevelt, ezt az embert a „szociális” Magyarország félreállította az útból. Nem volt bocsánat az életét hazájáért feláldozó *Teleki Pál* barátjának. Más professzor egy kis faluban kezdi, a híres professzor egy kis faluban végezte pályafutását. Lehetett-e másutt végezni a falu szerelmesének? Messziről úgy láttuk, hogy odamentették barátai *Szabó Zoltánt*. Vagy talán ezt is mondhatjuk? A tékozló vagy halálra rémült magyarországi Református Egyház legfényesebben égő gyertyáját véka alá rejtette. Ki tudja? A történelem vagy írásai felelnek reá egyszer.

1965. február 26-án *Ráski Sándor* püspök, az elhunytak tanítványa, hirdette kihűlt nemes szíve felett a vigasztalás ígét. Száz palástos lelkipásztor és egy megszámlálhatatlan sereg kísérté el az utolsó útjára. *Dr. Újszászy Kálmán* és *dr. Nagy Barna* legközelebbi munkatársai, egykori tanítványai és leghűbb barátai szóltak a sírja felett. Temetése hatalmas tisztelgés volt *Szabó Zoltán* nagysága előtt és néma zokogás a bezárt pataki teológia után.

Azt írták, hogy *dr. Újszászy Kálmán* egy marék pataki földet és egy csokor pataki erdőben nőtt hóvirágot szórt koporsójára.

Ideszakadt tanítványai nevében, gyermekkori emlékeim erdejéből, az alsó-szuha erdőből, ahol ősei földje az erdővel összeölelkezett, abból a gömöri faluból, ahonnan 62 évvel ezelőtt elindult tüneményes útjára, erről a vidékről én is viszek

egy csokor hóvirágot a noszvaji temetőbe. Míg könnyem és virágom friss sírjára szórom, lelkem Istent áldja, aki drága ajándékul adta nekünk *Szabó Zoltánt*.

Kedvenc gondolata volt, hogy húsvét hajnalán a falusi temetőben kellene istentiszteletet tartani. Mi, akik nem lehattunk jelen a noszvaji temetésen, a magunk bánata édes vigasztalásra elismételjük megváltónk üzenetét: „Aki hisz én bennem, ha meghal is, él.” Szabó Zoltán nekünk örökre él!¹

Palástos lelkészek hosszú sora kíséri utolsó útjára dr. Szabó Zoltánt Noszvajon

¹ Nagy Lajos (1911–1984) 1965-től az Amerikai Magyar Református Egyház keleti egyházmegyéjének püspöke. Megemlékezésének forrása: Magyar Egyház – Magyar Church. Az Amerikai Magyar Református Egyház hivatalos lapja. Cleveland, Ohio. (1965. március.) XLIV. évf. 3. sz. 3–4. (Továbbá: SRKTGy Adattára Fsz. Kt. 3163.)

Újszászy Kálmán

DR. SZABÓ ZOLTÁN KOPORSÓJÁNÁL

Gyászoló Testvéreim! Szomorú halotti Gyülekezet!¹ Az a dolgok rendje, hogy Isten üzenetének és az Ige vigasztalásának a Kerület püspöke általi tolmácsolása után a főgondnok szólaljon meg először, és elindítója legyen annak, amit az ember tartozik elmondani a dr. Szabó Zoltán koporsójánál.

Ó, de sokat lehetne, ó de sokat kellene elmondani! Ha temetési gyülekezetből valami csoda folytán átalakulhatnánk koporsóban fekvő testvérünk szeretetében és tiszteletében eggyé forrt családdá vagy baráti körré, ugye reggelig tudnánk szóval tartani egymást gyászoló noszvaji hívek, tanítványok és barátok végtisztességtevő gyülekezete! Akkor is úgy éreznénk, hogy csak egy kanálnyit merítettünk tengeréből annak a gazdag életnek, amelynek földi pályafutása végére, szabad végzéséből most tett pontot az az Atya, Aki a történelemnek s benne a mi életünknek is eleve elrendelő bölcs és jó Ura!

Első feladatom az, hogy a Tiszáninnen gyülekezeteinek; református népének nevében szóljak, és megköszönjem Istennek Szabó Zoltán dr.-ban azt a mestert, aki a tiszáninneri gyülekezetek lelkipásztorait igehirdetőkké formálta. Azt, hogy megtanította őket az Igét megérteni és a megértett Igét magyarázni, átadni, az emberi szívekhez közel vinni. Mégpedig úgy, hogy annak nyomán egyformán hallunk és értünk, más kerületekéhez viszonyítva az Ige nyelvének egyik sajátos tájszólását beszéljük, és az azonos igemegértésből következően, a gyökerekben azonosan reagálunk nemcsak egyházunk életének megnyilvánulásaira, hanem arra is, ami körülöttünk, a társadalomban, a világban történik. Igen, a Szabó Zoltán dr. hitének nemes egyszerűsége és szilárdsága, szellemének nyitottsága, kegyességének formáktól mentes szabadsága, érzésvilágának gazdagsága, a magának vallott Ige szenvedélyes szeretete, soha sem volt idegen ettől a tájtól és ennek gyülekezeteitől, de az ő személyiségében, munkájában, tanításában plasztikusabbá, tehát érzékelhetőbbé vált és így felfokozottabban hatott!

Nehezebb már mint diák- és tanártársnak megállani ennél a koporsónál! Nem azért, mintha itt nem lenne olyan mondani- és annyik köszönnivaló, mint a gyülekezetek esetében. Éppen ellenkezőleg azért, mert itt a mondanivalók, tehát a köszöendőök is sokrétűbbek, s ezért egybefogásuk is nehezebb. Élő és halott tanártársak és diáktársak nevében köszönöm hát Istennek, hogy a koporsóban nyugvó testvérünkben olyan társat adott, akire a Sárospataki Főiskola éle-

¹ Dr. Újszászy Kálmán (1902–1994) dr. Szabó Zoltán legközvetlenebb munkatársa volt Patakon. Elhangzott Noszvajon 1965. február 26-án. A közlés forrása: Sárospataki Gyülekezeti Élet, 2002. IX. évf. 3. sz. 8–9.

tében az erjesztés, tanártársai körében pedig a serkentés szolgálatát bízta. Gondolataival, kezdeményezéseivel, terveivel, egyszerre erjesztett és serkentett a többre, az újra, a korszerűre, frissre és merészre, és ha valami ezekből a pataki iskola tanárainak és diákjainak életén és munkáján az alatt a negyven év alatt, amelyet mint diák és tanár Patakon töltött, mutatkozott és mutatkozik ma is, ezt mint Isten kezéből vett ajándékot elsősorban dr. Szabó Zoltánnak köszönhetjük.

Még nehezebb dr. Szabó Zoltánt, a „homo patakiensis” egyik legjellegzetesebb megformálóját attól búcsúztatnom, amit olyan végzetesen szeretett: Pataktól és mindattól, amit ez a már-már több, mint helynév: fogalom, küldetés, sors, másnak is, de elsősorban neki jelentett. Az izgalmas történeti tájtól, amely mindig alkalmas volt és ma is alkalmas arra, hogy az olyan fogékony szellemeket, mint az övé is, mozgásban tartsa. A hegyektől, amelyek, mint ezek az itteniek is, annyiszor látták, amint kirándulócsoportokkal vagy magánosan járja az erdőket. A hús forrásvizektől, amelyeknek a legkisebbjét is ismerte. A Bodrogtól, amely tavasztól őszi ringatta csónakját. Az iskolakerttől, amelynek fái alatt előbb tanult, majd tanított. A falaktól, amelyek között annyiszor álmodott álmokat és látott látásokat a szeretett iskola, egyház és haza jövőjéről, és amelyektől elszakadni az életében annyi nagy harcot megharcoló dr. Szabó Zoltánnak talán a legnagyobb harca volt! Istené legyen a dicsőség, hogy ezt a harcot is megharcolta, és úgy harcolta meg, hogy ebben a harcában szent megkeseredettsége mellett is az emberi nagyság példaképe tudott lenni.

Ma délelőtt nincsen temetés Patakon. De nem sokkal az előtt, hogy ez a gyászszertartás itt, a noszvaji templomban elkezdődött, megszólaltak a pataki harangok is. Először a templom kisebbik harangja csendített, de mire az öreg fededelemé is ráfelelt, vele együtt sírt az óiskolaépületnek évszázadokon át annyi pataki tanárt és annyi pataki diákot meggyászoló harangja. Ez a harangzúgás, pár fenyőgally az ottani erdőkből, csokor hóvirág a Király-hegy oldaláról és egy marék magammal hozott föld a pataki temetőből, legyenek a jelei annak a halálnak, amivel Patak és iskolája, valamíg rendeltetése lesz az anyaszentegyház és a hon életében, dr. Szabó Zoltánért Istennek tartozik.

A legnehezebb azonban magamként megállanom e mellett a koporsó mellett. Nem azért, mert amikor valakit temetünk, magunkból is temetünk valamennyit. Hanem azért, mert örök törvény, hogy halottak mindig megnőnek és mellettünk az élők mindig megkisebbednek. A halálban letisztul rólunk minden sömörködés,² hogy annál világosabban tetsszék meg az mirajtunk, akik itt maradtunk. És még egyért. Halottainktól, köztük dr. Szabó Zoltántól a kor- és küzdőtárstól, a baráttól és testvértől, az ihletőtől az ösztönzőtől koporsója mellett állva is csak úgy köszönhetek el, mint a tanítványok Mesterüktől ott a hegyen!

² rancosodás, gubanc (Pál apostol szava Károli Gáspár fordításában: Ef. 5: 27.)

Újszászy és Szabó professzor Noszvajon

Némán és csendesen.

Alázatosan tudomásul veszem: a baráti kézszorításnak, a forró testvéri ölelésnek ideje elmúlt. Elmúlt a leveleké is és elmúlt a párbeszédé is.

Ha valamit meg nem mondtam eddig neki, ezután már megmondani nem tudom. Nem azért, mert nem látnak többé azok a szív rejtett zugáig fürkészni tudó drága szemek, és nem hallanak már a ki nem mondott szavakat is meghallani tudó fülek, hanem azért mert, akinek mondanám, azóta, hogy szíve utolsót dobban, hallatlan utat tett meg: hazaérkezett. És éppen

azért, mert hazaérkezett, már csak magamat is Isten színe elé állítva, az egyetlen olyan tettben, amely közös odafent és idelent, az imádságban, találkozhatom vele.

Itt vagyok hát, de ha könnyektől gyötört szemem erre a koporsóra szegeződik is, tekintetem felfelé irányul és ebben a felfelé irányultságban a neki szánt és neki köteles köszönet az elvett jókért, imádsággá formálódik: Köszönöm Uram, hogy adtad őt egyháznak, hazának, Pataknak, munkatársaknak és közöttük nekem. Könyörgök, adj – nem helyette – hanem helyébe munkásokat a Te aratásodba, s ajándékozz meg minket a dr. Szabó Zoltán földi pályafutásának életre és halálra elegendő erőforrásaival: a fiúi hittel, a mélységes emberszeretettel és az egykor színről színre látás reménységével.

Ámen.³

³ SRKTGy Adattára Fsz. Kt. 3257.

Nagy Barna

BÚCSÚ A VOLT TANÍTVÁNYOK NEVÉBEN

Testvéreim! A volt tanítványok nevében szólok.¹ A mi évfolyamunk 1927-től 1931-ig volt a keze alatt a pataki teológián. *Mi még az egészen fiatal Szabó Zoltánnak voltunk a tanítványai.* Csak egy évvel azelőtt (1926) kezdte el tanári működését – 24 éves fejjel! – s amikor végeztünk, még akkor sem volt 30 esztendő. Nálunk is csak 5-6 évvel lehetett idősebb. És mi büszkéek voltunk legfiatalabb tanárunkra, aki ifjú fővel országos hírnévre emelkedett – különösen és éppen az ifjúsági mozgalmak révén. Ezért is éreztük oly közel magunkhoz: fiatalemberek a fiatal tanárhoz vonzódnak leginkább.

De őbenne valami különös telítettséggel jelentkezett a fiatalos életerő, s maradt meg mindvégig az egyik legalapvetőbb jellemvonásának. Éppen ez teszi olyan megdöbbenővé váratlan hazaszólíttatását az őrhelyről. Hiszen mindig úgy láttuk: személyiségének legátfogóbb sajátossága – a test, a lélek és a szellem egyúttömpolygó, roppant energiája. *A nagy feladatoknak nekifeszülő erő kifejtés felejtethetetlen példája volt ő előttünk.* Még a járása, a testtartása is olyan volt, mintha folyton segítségül vinné a vállát, mintha elakadt szekereket akarna kiemelni a kátyúból. Ki tudott úgy gyalogolni, mint ő? Csak egyet gondolt, s máris otthontermett az édesanyjánál Abaújszántón, toronyiránt, a hegyeken át. Tréfásan úgy szoktuk mondani: ő nem is ment, hanem gurult felfelé a hegyek meredekjén. (Biztosra veszem, hogy a noszvaji hegyeket sem ismerte senki jobban nála, pedig jól túl volt már az ötvenen, amikor idekerült.) Sízni is tőle tanultunk. S ki bírta úgy az evezést hatalmas vízitúrákon? Óh, ez az országjáró, hazát, népet megszerettető szenvedély! Ki bírta vele a tempót? Később diákmunkatáborokban, utak és templomok építésénél járt elől, és adta a példát tanítványainak: ő a dolog nehezét, a munka sűrűjét szerette. Közben, anélkül, hogy észrevettük volna, már nevelt a testi munka megbecsülésére. Nem elméletileg, hanem a tett, a tevékeny erő kifejtés módján. Észre sem vettük, de már a tenyerünkön át is el voltunk jegyezve azzal a dolgozó néppel, amelyik kapával, csákánnyal vagy bármi egyéb kétkezi munkával kereste a megélhetését. *A kirobbanó testi életerőt így igázta nevelő példaadássá, egész életre szóló leckévé számunkra.* És ha kellett, meg is sanyargatta azt a testet, nemcsak a munka igájával, hanem *böjttel* is. Egyszer olyankor nyitottam rá, amikor éppen pusztá aludtتهet vacsorált. Elmondta; hetek óta így csinál, böjtrel fogta magát, mert időnként arra is szükség van. Augustinusszal, a nagy egyház-

¹ Dr. Nagy Barna (1909–1969) teológiai tanár, Kálvin-kutató búcsúztató beszéde dr. Szabó Zoltán ravatalánál hangzott el Noszvajon 1965. február 26-án. SRKTGy. Kézirattár, Analekta 2704.

atyával szólva szerette „szamártestvér”-nek nevezni a testet, amelyet kordában kell tartani, hogy ne rakoncátlankodjék. Gyakorlati teológus volt, ezzel is a gyakorlati teológiára tanított, személetesen, példamutatóan: „Avagy nem tudjátok-é, hogy a ti testetek a bennetek lakó Szentlélek temploma?” (I. Kor. 6, 19.) „Szánjátok oda a ti testeteket élő, szent és Istennek tetsző áldozatul, mint a ti okos tisztelgeteket!” (Róm. 12, 1.) Nem a test megvetésére, hanem a testnek a megszentelődés, az istentisztelet és szeretetszolgálat igájába, Krisztus gyönyörűséges igájába hajtására nevelt. Mert úgy ismerte és vallotta, hogy Krisztus a testnek, a testfizikai világnak is Ura, aki azt akarja, hogy a testi realitások kézzelfogható világában is ábrázoljuk ki az Ő egyedül való uraságát.

Nem kevésbé szerettük és tiszteltük Szabó Zoltánban mint professzorunkban a *szellem* gazdag, színes, hatalmas energiakészletét. *Szellemes ember* volt, a szó sziporkázó, tréfára, szójátékra mindig kész módján. Ki ne őrizne az ő elmés mondásaiból, fordulatos kiszólásaiból legalább egy csokorra valót? Ki ne várta volna drukkolva az írásbeli homilétikai gyakorlatok vagy a vizsgai dolgozatok kiosztását: vajon most milyen megjegyzések kíséretében minősítette azokat? Az ilyen megjegyzései híresek voltak, s nemegyszer szállóigékké váltak. Ha olykor csíptek is, úgyhogy felszisszentünk tőle; a pedagógus nyilai és parittyái voltak, célba találtak, serkentettek, személyesen eligazítottak. Óráira, igeszolgálataira, előadásaira, ünnepi beszédeire úgy emlékszünk, mint az *érdekesség*, az *elvenség* jó ízeire. Stílusa is ennek volt a kifejezője, tele szemléletes szellemességgel. Nem hiába szeretett mindvégig bámulatos tömegű és sokféleségű könyvet olvasni. Ha egyszer egyszer szétnézhettem a házi könyvtárában, elcsodálkoztam annak sokrétűségén. Mi minden iránt érdeklődött, mennyi tájat bejárt ez a páratlanul mozgékony szellem?! *Olvasottságánál csak eredetisége volt nagyobb.* Ő volt a legleleményesebb igehirdető, akit ismertünk, s ő az ötletek legtermékenyebb kohója a pataki iskolában egy negyedszázadon át. Ki tudná számba venni azt a tömérdek kezdeményezést és elgondolást, amelyek tőle indultak el, s váltak munkaágakká, gyűjteményekké, rendszerre, életgyakorlattá, lelkipásztori és gyülekezeti életstílussá? Ifjonti fővel nem is tudunk mindent kellő megértéssel fogadni, ami ebből a szüntelen ötletzuhatagból elibénk áradt. S ő maga sem akarta valamennyit egyforma erővel megvalósulás felé vinni: válogatta, próbálgatta őket; *kifogyhatatlanul kísérletezett a minél eredményesebb formákkal, módszerekkel, keresve a legjobb megoldásokat a szolgálatra, a minden irányú gyülekezeti és missziói szolgálatra való felkészítésünkben.* S hogy éppen ezzel milyen sajátos, az elméletet és a gyakorlatot mindig új meg új formákban összekapcsoló, tanító és nevelő munkát valósított meg tanári működésének mindjárt az első évtizedében, arra legjobb példaként említhetem, hogy pár hónappal ezelőtt találkoztunk régi svájci tanárommal,² a jelenkori református teo-

² Karl Barthról (1886–1968), a kiváló svájci protestáns teológus professzoráról van szó.

lógia világviszonylatban is egyik legkiemelkedőbb alakjával, aki éppen 30 esztendeje járt Patakon, s az összes akkori tanárok közül egyedül a Szabó Zoltán nevére emlékezett, ő iránta érdeklődött. Annyira felejthetetlen benyomást tett rá eredeti tanári munkásságával, hogy ennek emlékét három évtized sem tudta benne eltörölni. Azt hiszem, az is világviszonylatban egyedülálló dolog, hogy a gyakorlati teológia tanára évről évre egy-egy gyülekezet vagy vidék egyházi szokásainak és néprajzának megírását tűzi ki lelkészi vizsgadolgozatul, s ilyen formán másfélszáz gyülekezet belvilága nyer feldolgozást az évtizedek során éppen egy óriási társadalmi és kulturális átalakulás küszöbén.

Ha volt valami, ami a pataki teológusképzést és lelkipásztor-nevelést az első világháború után sajátosan jellemezte, akkor az a népi, társadalom- és néprajzi megfalukutató-falunevelő munkákkal való egybefonódása volt. S e kettőnek az igeszolgálat jegyében történő egybeforrasztásában ő járt az élen, a gyakorlati teológia tanára, aki munkatársaival együtt vallotta, hogy a lelkipásztornak – a szoros értelemben vett teológiai tudományokkal együtt – szakavatott módon, a modern tudományos kutatások legfejlettebb eszközeivel, minden tekintetben a lehető legalaposabban kell ismernie annak a népnek és társadalomnak az életét, amelynek körében szolgálatát végzi. Szabó Zoltán lángoló odaadással szerette ezt a népet. Minket is erre nevelt, nekünk is erre adott példát. (Pedig mennyi félreértés és mellőzés érte fiatal éveiben vaskalapos egyházi hatalmasságok részéről. Jól emlékszünk a „Korán sötétedik” című kötet körüli hajszára. Néhány teológus diák, megértvén „az új időknek új dalait”, megpróbált annak a maga fiatalos módján versben és prózában hangot adni. Szabó Zoltántól annyira rossznéven vették a forradalmi hangúnak talált kötethez írt előszót, hogy még teológiai doktorrá avatását is évekig hátráltatták.)

Ritka fényű magyar elme volt ő, messze világított életutunkon: megtanított népünk létkérdéseinek a legjobb magyar elmék társaságában való vizsgálatára. Mennyien tőle fogtak először tüzet az akkori leghaladóbb írógárda, a népi írók szeretetére, akiknek legjelesebbjei mai szellemi életünknek is legkiemelkedőbb alakjai közé tartoznak. S hogy szerettek ezek Patakra jönni! Szólni hozzánk, de látni és hallani is; ihletést adni, de venni is, éppen Szabó Zoltántól és munkatársaiktól. És ő sohasem szűnt meg a jóra gyűjtogatni: élete utolsó szakaszában is a szívéhez nőtt néprajzi kutatásra adott országos elismerést kiváltó példát.

Mindez pedig nem öncélú vagy az erőfölösleget levezető mellékfoglatosság volt nála, hanem – hivatása és célkitűzése szerint – egy még nagyobb ügynek, az egyetlen, a végső ügynek: a *Krisztus evangéliomának, az Igének és a Léleknek állt a szolgálatában*. Ez volt az a sajátos többlet, az az előfeltétel és végcél, ami minden egyébnek értelmét adta. Szabó Zoltánt egy örömhír ejtette rabul, egész fiatalon: a magyar evangéliumi ébredés friss forgószele sodorta magával, s ez a pünkösdi sugás hatalmasodott el rajta. A Lélek embere volt. Mindenekelőtt, mindenekfelett,

mindenekben ezt kereste: *mit mond a Lélek a gyülekezeteknek?* Erre tanított, erre nevelt, nem kisebb mérték szerint, mint amilyen a Pál apostolé volt: „Gyermekeim, kiket ismét fájdalommal szülök, méglen kiábrázolódik bennetek a Krisztus!” (Gal. 4, 19.) Egyik tanárunkon sem éreztük úgy a szülésnek ezt a fájdalmát, ezt az elszánt szülői akaratot, mint önála. Emlékeztek a *hangjára*?! Kinek volt olyan különös *lélekdöngető* hangja ebben a nemzedékben, ha prédikált, ha imádkozott, ha tanított, akár csöndes szóval, akár dübörögve?! Vették-e legalább egyszer hangszalagra, hogy a Léleknek ez az élő szerszáma ilyen formában is fennmaradt legyen? De ha ez elmaradt volna: a tanítványok lelki hangszalagján, mindazokén, akik valamilyen módon hallgatói voltak, felvésődött az, felejtethetlen zendülése szerint. Azt szoktam mondani: nem jó prédikáció az olyan, amelyiknek elhangzása közben az igehirdetőnek is, az igehallgatónak is legalább egyszer meg nem borsószik a háta; nem valami olcsó hatásvadászat eredményeképpen, hanem a jelenvaló Isten fenségének a félelmétől és kegyelme gyönyörűségétől. Azt hiszem, ezt a szabályt első renden a Szabó Zoltán igeszolgálati tettek világossá előttem.

Tőle nem elméleti, hanem gyakorlati módon kellett megtanulnunk, hogy a teológiában, – vagyis az Ige tudományában – minden kérdés egyúttal létkérdés, mert az Ige üzenete először mi magunkat, egész embervoltunkat a személyes létkérdés nyomatékával megragadó és igénybevevő hatalom. Az Ige ügye a te ügyed: rólad van szó, személyesen és egészen; menthetetlenül, mert örökre megmentve! Ha te magad meg nem tértél, ha nem jársz a bűnbánat útján, és nem élsz a bűnök bocsánatával: hogyan hirdetheted az Isten országának evangéliomát? Ha te magad, az engedelmesség mindennap kiújuló módján nem termed a megtérés és újjászületés gyümölcseit, hogyan szólhatsz ezekről? Mert csak a szív teljességéből szólhat a száj. Igen, ha itt önmagunkat kifelejthetjük, elsikkasztjuk vagy kiiktatjuk: haszontalan szolgálkává leszünk, elszigeteljük, és nem adjuk tovább az Ige világosságát, meleget, életet hozó áramlását. De mi azt tanultuk Szabó Zoltántól, hogy *ez a kegyelem minden reggel kiújuló csodája rajtunk: éppen azért kell minden nap esengve megtusakodni érte.* Zoltán bátyánk nem olyan orvos volt, aki csak másnak írja a recepteket: ő csupa önmagán kipróbált receptet kínált. Megéreződött rajta, sugárzott belőle az Igével való naponkénti táplálkozás és az azzal együtt járó imaélet valódisága. Ezért ajánlotta annyiszor, s kívánta is meg konok szívóssággal tanítványaitól az ún. „magánexegézist”: a Szentírásból naponként személyesen vett üzenet és az ahhoz kapcsolódó fohászkodás írásban rögzítését rövid, naplószerű feljegyzés formájában. Csak aki kipróbálta, az tudja, milyen hasznos mód ez önmagunk ellenőrzésére, a lelki fegyelemre, a szolgálatkészség felajzására. Zoltán bátyánk éppen ezt tette felejtethetlenné számunkra: hogy az Igét csak a tett, a tevékeny engedelmesség módján lehet igazán meghallani, megérteni és követni. Nem hiába vonzódott különösképpen a Jakab apostol leveléhez, az Újtestámentomnak ahhoz a darabjához, amelyik olyan sajátosan figyelmeztet a

gyakorlati keresztyénségre, a cselekedetekben élő hitre, az Igének nemcsak hallgatására, hanem megtartására. Ezért tanulhattuk meg tőle, sőt vele együtt magából az Igéből kellett és kell folyton tovább tanulnunk, hogy igeszolgálatunk *elevenbe vágó, az élet teljéből merített s az egész életet formáló* legyen.

Nemcsak hivatalból, mint a pataki főiskola lelkésze, hanem legbensőbb hivatása szerint is ő volt a mi elsőszámú *lelki gondozónk*. Ugyan melyik tanárunk tudta volna úgy megpogtatni lelkünk csontjait, úgy megmasszírozni lelkünk izmait, mint ő? Voltak *villámai* is számunkra: perzselő, feddő, kemény kitörései. Egyszer úgy elkeseredett valami hitványságon (ha jól emlékszem, „futás” alkalmával, a legátusprédikációk és imádságok felmondásakor történt), hogy felkapta a zsebóráját, és a falhoz vágta, úgyhogy darabokra mállott. Így adott jelt arról, hogy vannak ügyek, amelyekkel nem lehet tréfálni, és ha az igeszolgálat szentségéről van szó, övele nem lehet kukoricázni. Pedig milyen parányi utalás volt ez arra a haragra, amellyel az Úr fenyegeti a hűtlen szolgát! Aztán senki sem tudott olyan messzire néző szomorúsággal nézni ránk, ha csalódott benünk. Akár tanulmányi téren voltunk hanyagok, akár a lelki szolgálatban restültünk meg, akár valami haszontalanságot követtünk el. Olyankor jobb lett volna a föld alá süllyedni, mint abba a mély szomorúságú szempárba nézni. Azt hiszem, egy-egy ilyen pillantásával jobban formált, mint bármi mással: pontosan megmutatta, milyen messze estünk attól, ahol lennünk kellene. Mibennünk is Isten szerint való szomorúságot, bűnbánatot értelt. S ha gyarlóságunkat megvallottuk, ha őszintén összetörtünk: erős, biztos kézzel emelt fel, segített rajtunk. Legjobban azzal, hogy megvallotta: neki is mennyi – még több – a tusakodni valója. Az az igazi lelki gondozó, aki Krisztushoz visz, s Őneki ad át. Milyen jó volt, hogy a Szabó Zoltán által vezetett csendesnapok mindig *úrvacsorai közösséggé* váltak. A bűnbocsánat és örökélet bizonyosságában járt előttünk. Bár fölöttébb érzékeny lélek volt, és nagyon megszenvedte a ráhalmozódó sebeket: mégis, maga is a bocsánatból élvén, tudott bocsánatot kérni és adni. Csak egy helyre nem bírt soha visszamenni: ahonnan 13 évvel ezelőtt el kellett költöznie, s ahová a legforróbb diáktalálkozói hívogatásokra sem tudott visszazárándokolni.³ Tiszteljük benne, haló poraiban is, ezt a fájdalmat...

Őt különben mindnyájan alapjában vidám, derűs léleknek ismertük. Társas együttlétek alkalmával, kivált kirándulásokon meg diáktáborozásokon: dálnak, tréfának, jókedvcsinálásnak nagymestere. Csak úgy patakozott belőle az adomák és kedélyes történetek. Jutott ezekből előadásaiba is. De nem hiányzott a humor hímpora igehirdetéséből sem. Ha egyszer az Örömhír követői lettünk, nem hiányozhatik szolgálatunkból az Isten gyermekeinek szent vidámsága. S

³ A sárospataki teológiai akadémia megszüntetése (1951), kényszerű távozása után nem látogatott el többé Sárospatakra.

van úgy, hogy ezt önmagunk ellenére is vállalnunk kell. Mert ez nem természetes kedélyállapot, hanem hozzánk jövő, győztes lehetőség. Onnan felülről való. Nem tudom, Szabó Zoltán szolgálatai nem akkor lettek-e a legnagyobb áldássá számunkra, amikor tudván tudtuk, milyen fájdalmak és próbáltatások mélységeiből jött örömhírt mondani!? A kereszt Ura a magunk keresztjeinek vállalásában akarja hitelesíteni evangéliom-hirdetésünket. Így ha Szabó Zoltán el is tudott keseredni, de végsőleg meg nem keseredett.⁴

Szolgálatkészsége, folytonosan építő, találékonyan segítő akarata a jóság és a szeretet melegével töltötte el. Így maradt tanítónk mindvégig, még ha meg is ritkultak találkozásaink vagy levélváltásaink. S ha ezek megritkultak, az legtöbbször nem rajta, hanem mirajtunk múlt. Mennyiszer, milyen kedvesen hívott, várt látogatóba. (Ide, Noszvajba is. Mindig készültem, s lám, csak a koporsójához értem ide. Most már gyalog is eljőnnék...) És milyen hűséges volt a levelezésben! Mert legfőképpen *szeretetre vágyó lélek volt. És ebben, azt hiszem, mindnyájan adósai maradtunk.* Ezt itt, a koporsója mellett, búcsúzóul, meg kell vallanunk. Adósai maradtunk, ha nem is szeretetének viszonzásával, de viszonszeretettünk megmutatásával. Vegyük fel tőle ezt az utolsó gyakorlati leckét: ne fukarkodjunk ki is mutatni a szeretetünket szóval, tettel, magatartással mindazok iránt, akiket szeretünk, akik iránt szeretettel tartozunk! Amíg itt vannak, amíg van rá időnk! Mert csak ez az egy marad majd meg, csak ez nem fog el soha. Még a hit és a reménység is átalakul színről színre látássá. Csak a szeretetnek lesz ugyanilyen nevű örök folytatása Istennél és Istenben. Mert az Isten: szeretet.

Egy kéréssel szeretném befejezni megemlékező búcsúbeszédemet. Szóljon ez a kérés mindazokhoz, akiknek a szívébe most nagyon belehasít a fájdalom – szerte e hazában vagy a határokon és tengereken is túl – kivált, akik tanítványai voltak, akár a teológián, akár a népfőiskolai vagy egyéb tanfolyamokon: *gyűjtsük össze most a róla szóló, hozzá fűző emlékeinket.* Egy ilyen méretű léleknevelőnek a szétszórt lelki morzsái is drágák. Derűs és komoly apróságokat, tőle vett kis és nagy leckéket, legfőképpen személyes emlékezéseinket jegyezzük le, és küldjük el Patakra. Legyen ezekből későbbi nemzedékeket is tovább nevelő gyűjtemény. Ő elsősorban nem tudós könyvek vagy vaskos tanulmánykötetek sorozatában akar tovább tanítani, (bár hiszen ezekre is bőven telt volna belőle), hanem sokkal inkább a lelkekbe vésett hatásközléseiben. Ő a szívek hústábláira a Lélek által felírt üzenetközvetítésekben akar tovább szolgálni. Legyen hát ez szeretetünk és hálánk szíves, egyszerű, igaz megnyilatkozása!

⁴ Szabó professzort több erőteljes próbatétel érte. 1932/33-ban a „Korán sötétedik” című antológiához írt előszava miatt rótták meg jobbról, majd mivel dr. Szabó Zoltán Teleki Pál felkérésére 1939 és 1944 között a Magyar Élet Pártja képviselője volt, 1945-46-ban balról szembesült politikai váddal, 1957-ben pedig Kádár Imre tollával az akkori hivatalos egyház felől érte támadás. Magánéletét első feleségének halála viselte meg (1931); 14 évvel később talált új, megértő hitvesre a brassói származású Szabó Anna személyében.

Én egy fiatalkori, derűsen mosolygó képét őrzöm. 1931 májusában készült, amint a katedrán ül, az egyik legutolsó nála hallgatott óránkon. Mindenki kapott ilyet, mindenkinek mást írt rá. Nekem ezt írta: „Órán készült, de nem egy órára (60'-re) való emlékezésül.” Nem, őtőle nem egy órára, hanem egy egész életre kaptunk Isten-áldotta hatásokat, amelyeket nem lehet elfelejteni.

Hálát adunk Istennek, hogy ilyen tanítót és ennyi drága ajándékot adott nekünk őbenne. Az Úr szentelje meg a reá való emlékezést, és tegye azt is gyümölcsözővé országa számára. Szentlelkével adjon erőt, igaz vigasztalást forrón szeretett feleségének és gyermekeinek, ennek a gyülekezetnek és minden őt gyászoló szívnek. Őfelőle nekünk biztos reménységünk van a mi Urunk ígérete szerint: „Ahol én vagyok, ott lesz az én szolgám is.”

Azért most, kedves Zoltán bátyánk, Isten-adta drága tanítónk, Isten veled, a viszontlátásra! „A szeretet soha el nem fogy.” (I. Kor. 13, 8.) „Féljétek az Istent és Néki adjatok dicsőséget!” (Jel. 14, 7.)

A temetési menet a templomtól a temetőig (Noszvaj, 1965. február 26.)

Major Zoltán

EMLÉKEIM DR. SZABÓ ZOLTÁNRAÓL

1965. február 26-án, napfényes későtéli napon kísértük utolsó útjára a nosz-vaji református temetőbe néhai dr. Szabó Zoltán lelkipásztort a sárospataki 'teológia gyakorlat tanszékének professzorát nagy részvét: mellett. Nagyon megsiratta és meggyászolta a gyülekezet, barátai és tisztelői serege a gyászoló családdal együtt, tanítványai azonban – véleményem szerint – nem voltak olyan nagy számban jelen, mint ahogyan várni lehetett volna. A templomi szertartást Ráski Sándor püspök, egyik volt tanítványa végezte, majd dr. Újszászy Kálmán egyházkerületi főgondnok a diáktársak és tanártársak hevében dr. Nagy Barna pedig a tanítványok nevében mondott búcsúbeszédet. A sírnál a síri liturgiát Komjáthy Aladár egri lelkész, Eger-völgyi esperes végezte.

Dr. Nagy Barna volt pataki professzor búcsúbeszédében felhívást intézett a jelenlevőkhöz, hogy gyűjtsük össze dr. Szabó Zoltánról és tőle való emlékeinket, és juttassuk el Patakra, a Gyűjteményekhez. Ennek a felhívásnak szeretnék eleget tenni, és papírra vetem áldott emlékü professzoromról való emlékeimet, rögzítem személyes élményeimet, melyeket tőle vagy vele kapcsolatban őrzök szívemben. Megemlékezésemben nem szeretném elidealizálni alakját, véleményem szerint erre nincs is szükség. Egy ilyen nagyszerű embernek még az emléke is elbírná, ha itt vagy ott sorsának és jellemének sokrétűségéből kifolyólag negatív vonások is felötlének. Úgy teljes egy ember jellemképe, ha a kontrasztok is kivehetőd, melyeket nem csupán külső tényezők adnak, hanem benső világából is számba veszünk. Hiszem, hogy így nem lesz torzkép a Szabó Zoltánról megőrzött képem, hiszen nekem még ezekkel a kontraszt elemekkel is kedves tanítóm marad ő, talán a legkedvesebb életem tanítói közül.

Még felsőbb gimnazista voltam Miskolcon, amikor a gimnáziumból már a teológiára jutott barátaimtól érdeklődtem, hogy milyen emberek azok a professzorok, akik Patakon, a teológián tanítanak. Érdeklődtem, mert n is oda készültem. Ezek, valamint a miskolci segédlelkészek, akikkel teológus éveim előtt is kapcsolatban álltam, a pataki tanárokról való előzetes tájékoztatásukban is mindnyájan dr. Szabó Zoltánról rajzoltak legbiztatóbb és legmelegebb képet. Érdeklődéssel vártam hát a napot, hogy én is megismerjem ezt a rajongásig szeretett „nagy embert”, akit úgy emlegettek az általam elébb említett volt vagy akkori tanítványai – és később mi is –, mint egykor majd jövőendő püspökünket.

1939. augusztus 19-20. napjaiban kellett megjelenünk Sárospatakon „be-mutatkozásra”, ez akkor afféle „felvételi vizsgá”-nak számított. Vizsgáról per-

sze szó sem volt, több okból. Először is oly kevesen jelentkeztünk, mindössze nyolcan, hogy meglepte a professzori kart, de azt hiszem a kerület elnökségét is, hogy egyik évről a másikra felére csökkent a jelentkezők száma. Azért végigcsináltuk mi is azt, ami ilyenkor szokásos volt. Minden professzorral külön találkoztunk, elbeszélgettek velünk, kérdéseket tettek fel, a legáltalánosabb persze az volt, hogy miért jövünk teológiára, de a kar előtt prédikálni is kellett. Igaz, csak pár mondatot mondattak velünk. Annyiból is meg tudták állapítani, hogy van-e valami gyakorlatunk, vagy nincs. Nem akarom én most akkori első benyomásaim alapján egykori professzoraimat jellemezni, de mint ahogyan nekik megformálódott rólunk első találkozásunk alapján is valamiféle véleményük, nekünk is született lelkünkben egy-két benyomás róluk. A legtöbben komolyan, kioktatóan, bírálóan, szigorúan, sokat sejtetően néztek ránk, vagy szóltak hozzánk, de dr. Szabó Zoltán arca, szemei, tekintete biztató, bátorító volt számunkra, szemeiből szeretet, félelmeket és drukkot eloszlató kedvesség sugárzott. Alig szólt valamit, talán nem is szólt semmit, de lényéből áradt a jóság, és már akkor, ott tudtam, éreztem, hogy ezt az embert én is szeretni fogom, és talán azt is éreztem, hogy ez az ember engem is szeretni fog.

Aztán elmentünk minden professzorhoz vagy a lakására, vagy szemináriumi szobájába, és ott is beszélgettünk. Nekem akkor volt egy szorongató problémám. Akkoriban már megvolt a dohányzás átkos szenvedélye bennem, és úgy gondoltam, hogy a teológián nem fogok dohányozni, talán nem is szabad, nem is illik. Amint dr. Szabó Zoltán fogadott bennünket, szerető mosolya, szíves szava azonnal hellyel kínálva rögtön felolvasztott és elolvasztott bennünk, bennem minden tartózkodó félelmet. Legnagyobb meglepetésemre első dolga volt, hogy cigarettával kínáljon, ő maga is erős dohányos volt abban az időben. Arra már nem is emlékszem, vele miről beszélgettünk, de azt hiszem, a legfesztelenebb a vele való beszélgetés volt. Felszabadító és sok reménységet adó.

Első és másodéves koromban nem sok találkozásunk volt vele, de azért elég volt ahhoz, hogy még jobban megismerjük, megszeressük, és ő is megszeressen bennünket. Elsőéves korunkban nem is tanított, akkor még a régi teológiai tanterv volt érvényben, és első éven, azt hiszem, hogy csupán valami gyakorlati bibliamagyarázatot tanultunk heti egy vagy két órán, de Szabó Zoltán akkor képviselő volt, és ezt Darányi Lajos sárospataki lelkipásztor, későbbi püspök adta elő, valamint másodéven a homilétikát is. De Szabó Zoltánnal is volt azért találkozásunk. Minden szombaton volt egy óránk, melyen bibliaköri előkészítőt vezetett, ez előkészítő alapján tartottuk mi, teológusok a diák-bibliaköröket. Ezeken az előkészítő órákon ismergettük meg őt mint professzort. Engem személy szerint elkápráztatott az az ötletesség és leleményesség, ahogyan ő összeállította ezt az, egész anyagot. Előre kidolgozta az egész évi tervet, óráról órára pedig oly különleges ötletességgel és változatossággal tudta a bibliaköri magya-

rázatokat velünk együtt feldogozni, hogy engem, a kezdő teológust csodálatra ragadott. Prédikálni nem sokat hallottam, de az Igét magyarázni gyakorlatiasan, élet-közelben elég sokszor. De mindig úgy éreztem, hogy többször szeretném hallani, sohasem eleget.

Másik találkozási alkalmaink a cserkészotthoni órák voltak. Ezeken is többször ő tartotta a bibliamagyarázatot, de ha valamelyik teológus ifjú tartotta is, akkor is olyan bőségesen, olyan mélyen és mindig olyan élet-közelbe hozva egészítette ki, hogy számomra komoly élményt jelentettek ezek a cserkészórák is. Ugyanilyen lelket-elmét gazdagítóak voltak a cserkészórákon az általa vezetett szabadbeszélgetések, melyeknek témái az akkori nemzeti élet, országos és világesemények voltak. Benne voltunk a háborúban, Magyarországon is egyremásra jelentek meg a faji kérdést népszerűsítő apróbb-vastagabb kiadványok, „Mi a magyar?” és más című könyvek, melyek a nacionalizmus égiske alatt és szempontjából a magyar sorskérdéseket tárgyalták, szuggerálták. Zsidókérdés, hazafiság, háború, németbarátság, antikommunizmus, szocializmus, irredentizmus, országgyarapítás és más hasonló, izgalmas, ma már átok alatt lévő kérdések mind előkerültek ezeken a cserkészotthoni órákon. És mi volt az ő álláspontja? Az akkori politikai szituáció, nemzeti szempontok, az uralkodó és mindenkit megejtve tartó légkör, a győzelemben és a további ország gyarapításban reménykedő magyarság lelki atmoszférájában az ő álláspontja sem volt valami kivételesen más, mint az akkor általunk is legjobbnak ismert állásfoglalás, mint az akkor legjobb magyaroknak tartott vezető emberek állásfoglalása. Ő is reménykedett a háború győzelmében, hitt abban, amiben milliók hittünk. Lehet, hogy a német nemzeti szocializmus nem volt mindenestől fogva ingére, de mégsem félt annyira tőle, mint ahogyan akkor mindenki más félt a szovjet bolsevista kommunizmustól. Nem volt rajongó németbarát, nem volt nyilas érzelmű, minden elfogadó rajongója Hitlernek és a hitlerizmusnak, hiszen a német hitvalló egyház szenvedéseiről éppen eleget hallott, és tudott arról, hogy mi történik ott. Az akkori magyar politikai élet vezetői között különben is jelentéktelenül kevés volt az ilyen hazafiak és politikusok száma. De a magyarság felemelkedését, létének jobbrafordulását, problémáinak kibontakozását és megoldását inkább remélte egy győzelmes háborútól, mint annak elvesztésétől, és nagyobb bizalma volt Nyugathoz, mint Kelethez. Akkoriban úgy gondolkozott mindenki, aki valamilyen felelősséget érzett és hordozott ezért az országért és népért, és felelős tisztkben volt, hogy még ha győz is Hitler, a győzelem után lesz elég erőnk önálló nemzeti politikával magyarságunkat megőrizni, de ha nem ő győz, nemzeti és politikai függetlenségünknek egyszer s mindenkorra vége lesz. Ebben a politikai szemléletében nem volt egyedül, és erre nem is cáfolt rá az idő és a történelem. Ezért vállalta a képviselőiséget is. Az a politikai és történelmi helyzet kedvezett népi, nemzeti és politikai szempontból legjobb vágya-

inknak és álmainknak. Ha most már utólag nacionalizmussá devalválják is ezt a történeti beállítottságot, ezt a nemzeti érzésekkel átítatódott hazafi habitust, akkor ez a legjobb hazafiaknak legszebb, legtisztább és legbecsületesebb törekvése, vágya és álma volt, amely napról napra jobban haladt előre a beteljesedés felé, a megvalósulás útján. A régóta aktuális legégetőbb magyar sorsprobléma, a földreform már annyira a politikai gondolkozás homlokterébe került, hogy a háború győztes befejezése után kétségkívül megoldódott volna.

Mit adott különben Szabó Zoltánnak a képviselőség? Iszonyú munkát, egészségi állapotának sokszoros próbára tételt. Hetenként egyszer jött le Patakra, szombaton, és hétfőn már ment vissza Pestre. Szombatra volt téve minden órája, ami még megmaradt számára, és a nagyobb rész megmaradt, de ezeket az órákat is hányszor megrövidítették azok az egyszerű emberek, akik ügyesbajos dolgaikkal jöttek hozzá, a képviselőhöz. Ő egyet sem küldött el. Mennyi levelet írt, mennyi ügyet intézett el, annak csak a jóságos mindenható Úristen a megmondhatója, mert azt senki, ő maga sem tartotta nyilván. Egyszer, egy szombaton délután kollokviumára jelentkeztem nála, több mint egy órát kellett várnom a folyosón, mert egy környékbeli szegény emberrel, ha jól emlékszem, fél lába volt, töltötte el az időt. De nemcsak óráit, hanem éjszakáit és minden idejét megrövidítették, elfoglalták képviselőségével járó ügyei, dolgai. És mennyi pénzébe került mindez! Egyszer Pataktól Miskolcig utaztam vele, és egy asszony, lehet, hol szélhámós volt, megjárta a kétségbeesettet, mert állítása szerint a tolongásban elvesztette jegyét. Ő gyorsvonat másodosztályú jegyet váltott számára saját pénzén Pestig jó borsosan, hiszen büntetéssel együtt kellett megfizetni.

Mire használta fel nagy összeköttetéseit, melyet képviselőségével szerzett? Nem a maga egyéni érdekeire. Abban az időben megüresedett a debreceni tudományegyetem teológiai karán a rendszeres tanszék, neki felajánlották, de az egyszerű pataki katedráért nem tudta el nem utasítani azt. Ahogyan én láttam, a legtöbb hasznát összeköttetéseinek a pataki Népfőiskola látta. Nem szükséges itt most ezt a nagyszerű intézményt részleteiben ismertetni, kezdetét és működését feltárni, nem is tudnám megtenni, nincs megfelelő forrásismeretem és nagy munkával járna, de azt hiszem, megtették ezt már mások, vagy meg fogják egyszer tenni. Egy bizonyos, hogy a Népfőiskola, mely később országos intézménnyé lett, Patakról indult ki, és ha nem csalódom, elsősorban az ő kezdeményezésére. Istennek legyen hála, ebben a nagy vállalkozásban megfelelő munkatársakra talált teológiai professzor társai és a gimnáziumi tanárok között is, de főként teológiai hallgató tanítványai vagy már-végzett hallgatók, lekipásztorok között. Most más neveket nem is említek, noha tudnék, de nem akarok az esetleges mellőzés bűnébe esni, csupán annyit jegyzek fel, hogy ez az évenként néhány hétre, a téli hónapokban Patakra összegyűjtött parasztfiúkból álló sereg, a

kerület minden részéből az alatt a néhány hét alatt olyan sok ismeretet és szeretetet kapott Patakon, hogy egész életükre felejthetetlenül meggazdagodtak. És ő ezekre a népfőiskolai tanfolyamokra az ország sok neves emberét meghívta, beszéltette. Én magam is így ismertem meg Móricz Zsigmondot, Móricz Miklóst, Veres Pétert és még nagyon-nagyon sok magyar író, politikust, vezető embert. Két alkalommal voltam népfőiskolai „lelkipásztor”, a két-csoportnak, az „alvág”-nek és a „felvág”-nek gondozója. Szolgáltam az esti áhítatokon és ezek a szolgálatok voltak számomra azok, melyekkel Zoltán bácsi úgy a szívébe zárt, hogy abból soha többé ki nem eresztett.

Nem volt a kerületben, és talán ma sincs egyetlen magyar falu sem, ha van, az szomorú, ritka kivétel, ahol az ő nevét éppen a népfőiskolák révén ne ismerték volna, és így rengeteg tanítványa volt, hiszen ezek mind büszkék voltak rá, hogy nemcsak a lelkeszek, hanem ők is tanítványai voltak. Temetésén egy noszvajai ember ült előttem, és amikor megtudta, hogy én is tanítványra voltam, hátrafordult, és azt mondán: „én is”. Megmagyarázta: „Harminc évvel ezelőtt népfőiskolán voltam Patakon, így hát én is tanítványa vagyok.”

Másik nagy alkotása a diák-munkatábor volt. Ez a szerény pataki kezdeményezés, melynek a történetét megint csak meg kellene írni, jóval az én pataki éveim előtt kezdődött el, de az én éveim alatt is folytatódott. Amint hallomásból emlékszem, úgy kezdődött, hogy valahol utat építettek a teológusok egy nyáron. Én a szegilongi templomépítés idején vettem részt egy nyáron, sőt, egy rövid őszi időszakban.

Rengeteg elfoglaltsága között szakított időt arra, hogy egy-két napot velünk töltsön, úgy dolgozott, hogy az ember szinte ámult: hogyan bírja ez az ember ezt is. Csákányozott, követ hordott, földet talicskázott olyan tempóban, olyan buzgósággal, mintha két nap alatt egymaga fele akarta volna építeni azt a templomot. Olyan izmai voltak, pedig akkor nagyon le volt fogyva, hogy azt gondolta volna az ember, egy díjbirkózóval találkozott. Ennek titka egészen bizonyosan a rendszeres testgyakorlásban volt. Többször magyarázta az Igét: A test gyakorlásának kevés haszna van, de ezért a kevés haszonért is érdemes gyakorolni a testet. Hallatlan munkabírását nagymértékben éppen ennek köszönhette, hogy testét hozzáédzette a nagy szellemi, fáradságos munkájához.

A regös csoport munkájáról is lehetne beszélni, én ennek a-csapatnak nem voltam tagja, bizonyára lesz valaki, aki ebből a szempontból nézve is meg fogja világítani drága egyéniségét. Annyit azonban én is hadd jegyezzek fel, hogy a népdalok, a népi kultúra terjesztésével is segíteni kívánta az evangélium ügyét, a magyarság szolgálatával, a református keresztyén hitet és életet. Jó zenei hallású és jó hanggal bíró teológusokat toborzott össze, akik szerény zenei 'kísérettel (gitár), ünnepélyeket rendeztek gyülekezetekben, tábortüzeket, mint cserkészek, vidám, humoros verseket szavaltak, vagy derűs elbeszéléseket olvastak

fel. Sok kedves emléket hagytak így maguk után a Tiszáninnen apró falvaiban, de nagyobb gyülekezetekben is. A regös csoportot már-már országos hírűvé is tette Szabó Zoltán. Volt velük Erdélyben, sőt Angliában is. Talán ez is az ő szolgálatának méltó jutalma lett, hogy ezek a regösök most az ő temetésén egyházkerületi lelkészi énekkar néven néhány szép éneket énekeltek.

A regös csoport az ő másik nagy szenvedélyének, a cserkészetnek volt egy eleven, fiatal hajtása. Én nem sokat tudok feljegyezni a vízi cserkészlet és a téli táborozások nagyszerű emlékeiből, akkor már nem volt neki erre ideje, és az idők is olyanok voltak, hogy ás irányban foglalták le őt is, a tanítványait is. De bizonyára lesz, aki apróra összeszedi majd ezeket a nagyszerű és becses emlékeket.

Szabó Zoltán a katedrán. Nem egy olyan cím ez, amit most minden szempontból ki tudnék itt dolgozni, csak néhány mozaikszerű élményem róla. Tantárgyai, amit előadott, és ahogyan előadta, önmagukban is vonzózóak voltak, s még vonzóbbá tette előadása. Engem különösen azért vonzott, mert én gyakorló lelkipásztornak készültem, s Isten végtelen kegyelméből az vagyok most is. Bizonyára a magán egzegéziséről fogják őt legtovább tanítványai emlegetni. Ezt nagyon 'komolyan vette ő maga is, és nagyon komolyan vétette velünk is. Én olyan nehezen tudtam ezt megérteni, sőt teológus éveim alatt egyáltalán nem is. Nem tudtam egyszerűen, hogyan kell ezt csinálni. Csináltam én, és minden héten bele-bele is nézett, nem dicsért, nem gáncsolt, de éreztem, hogy nem ez az, amit ő vár, kíván, gondol, és nem ez az, aminek csakugyan értelme volna. Egyszer, talán éppen, amikor munkatáborot vezettem Szegilongon, és ő is kint volt a már említett egy-két napra, valamiért elküldött a szállásra, az iskolában volt a szállásunk, és ott dolgai között keresgélve, hogy megtaláljam, amiért küldött, kezembe akadt azt ő magánegzegézis naplója. Kíváncsian belepillantottam, és elolvastam az aznap reggelit, amit ő írt. Csodálatos volt. Egy olyan világ titka nyílt meg előttem, amibe oly igen vágyakoztam betekinteni. Ha jól emlékszem, valamelyik ésaiai textusról írt pár mondatot. Mily kár, hogy ezek soha napvilágot nem láttak és talán nem is maradtak meg. Teológus éveim utolsó napjait éltem akkor már Patakon, de úgy örültem, hogy végül is nem kerültem ki a teológiáról anélkül, hogy – ha egy kicsit illegálisan is, ha egy kicsit lopva is – végül mégis megtanultam, hogy milyen az igazi magánegzegézis. Hallatlan bátorsággal és merészséggel tudta a textust alkalmazni magára is, másokra is, az életre, a gyülekezetre, az egyházra, népre, hazára.

Kedves humorával mindig úgy fel tudott villanyozni, órái világosak, élvezetesekek, gazdagítóak voltak. Nem olvasta előadásait. Bibliánál egyebet sohasem láttam a kezében. Talán idetartozik még néhány egészen személetes élményem róla. Kápláni vizsgai gyakorlati dolgozataimat Darányi Lajos helyettes előadó úr bírálta el, ő is mindig kedvező bírálatot írt dolgozataimra, de a papi vizsgán, 1945 júniusában már Szabó Zoltán vizsgáztatott és bírált. Mind a készített dol-

gozatokra, mind a beadott segédlelkészi idő alatt elmondott idehirdetéseimre olyan nagyszerű bírálatot írt, hogy ez egész lelkeszi pályám alatt ösztönzőleg el fog kísérni, noha az élettől még eddig semmi komoly elismerést nem kaptam. Ezt írta beadott prédikációs kötetemre: „Nagy adományai: ami a szívét átmelegíti, értelmét is termővé teszi, s vonzó, szuggesztív természetességgel jelenik meg ajkán, illetve stílusában. Természetessége, közvetlensége kötelezi is arra, hogy sem érzelmi (legfőképp hitbeli), se értelmi oldala ne üresedjék meg. Folyamatosan nőnie kell: megállása több mint veszélyes, már hanyatlás lenne. Sem az élő emberi léleknek, sem a hasznos könyveknek, az építő tanulásnak a közelségéből nem szabad elszakadnia. Ha ezt megtanulja, könnyen és szépen lát és láttat ott, ahol más aggyal és verejtékesen bizonyít, 'heroikus kiállások' nélkül is győz ott, ahol más csak kinnal ostromol.” Ennek a bírálatnak eredeti példányát őrzöm, és most e megemlékezés magam számára megmaradó másodpéldányához fűzöm. Ez a néhány sor engem egész életemben annyszor megvigasztalt, és annyszor erőt adott nekem ennek a csúnya életnek csúnya harcai között.

Pataki emlékeim közé hadd jegyezzem fel még azt is, hogy egy alkalommal, akkor még talán első, vagy másodéves lehettem, nagyon lefogyott Zoltán bácsi. Amikor először megláttam az utcán. egymással szembe mentünk, és én nem ismertem meg. Elkezdtem gondolkozni, hogy ki lehet ez az ismerős ember, de nem köszöntem neki, csak néztem rá bámulva. Ő azonban köszönt nekem. Megkérdeztem egy nagyobb diáktársamat, hogy „De ismerős volt ez az ember. Nem tudod, ki ez?” Azt mondja: „Hát Zoltán bácsi. Nem ismerted meg?” Ó, én szerencsétlen! Valóban nem ismertem meg. Másnap hozzámmentem a folyosón és bocsánatot kértem tőle. „Ne tessék haragudni, nagytiszteletű úr, de én nem ismertem meg tegnap az utcán, és azért nem köszöntem. Bocsánatot kérek.” Jóságosan elmosolyodott, és azt mondta: „De fő, hogy én megismertelek, druszám!” Az volt akkor azonban az érzésem, hogy kételkedik szavaimban, mert mily rossz értés lett volna elismerni magáról, hogy ő a megismerhetetlenségig lefogyott.

Egy más alkalommal Miskolcon találkoztunk, ez már 44 novemberében lehetett. Turistának öltözve, hátizsákkal a hátán jön a Kossuth utcán ki a Fő utcára, és ájtön hozzám a másik oldalra. Akkor is szembe mentünk egymással, akkor is alig ismertem meg. Végül is hozzám jött, jobbról, balról megcsókolt, és azt mondta: „Most megyek. Pestre, nem tudom, látjuk-e még egymást, tarts meg jó emlékezetedben!” Azt hittem, rögtön sírva fakadok, valóban könnyek is gyűltek a szemembe, de ő nem várta meg válaszomat, hanem igyekezett tovább útján.

A papi vizsgán történt vele még egy kedves emlékem. Nem valami díszesen tudott két társam a homiletikából, és én igyekeztem segíteni nekik. Súgtam. A

vizsga végén azt mondja nekem a folyosón: „Neked meg különösen is hálás vagyok, druszám, hogy segítettél annak a két szerencsétlennek.”

A további emlékeim már az életből valók. Illetve még egy a papi vizsga alkalmából. Miután túljutottunk a vizsgán, meghívott magához egy teára. Akkor nősült másodszor, és mint fiatal házas bemutatott feleségének. Jó volt hozzá az Úr, hogy éppen akkor adott melléje társat, amikor elkövetkeztek élete újabb nagy megpróbáltatásai. A „Korán sötétedik” néven emlegetett bajvívásairól én nem sokat tudok hitelesen, hiszen az az én teológus éveim előtt, sokkal előbb folyt le, de azt hiszem, az a fájó élmény is egyik rugója volt annak, hogy a negyvenes évek elején az aktív politika felé sodródott.

1945-től 47-ig Hernádnémetiben szolgáltam, ez alatt az idő alatt volt ő börtönben vagy internálva. Egy falunkbeli asszony is volt Sátoraljaújhelyben, a börtönben, és amikor az megszabadult, sokat beszélt nekem arról, hogy milyen áldott szolgálatot végzett ő ott akkor. Majd amikor én is elkerültem Hernádnémetiből, ő is visszajött a börtönből, sőt elkerült Ófehértóra, újra írtam neki egyszer-kétszer. Pataki válaszában nem valami vigasztaló volt írása, azt hitte, hogy én valóban elkövettem azokat, amikkel vádoltak engem (párttag lettem, kommunista szimpatizáns stb.), de amikor vele is megtették azt, amit velem, hogy minden ok nélkül elvágták Ófehértóra, akkor ő is belátta, hogy milyen elszántak az emberek, és milyen kegyetlenek tudnak lenni az egyházi vezetők az átkozott pozícióhajhászásért folyó versenyben. Ófehértóról már egészen megértő, sorsársi levelet kaptam tőle, egyeki szolgálatom alatt gyülekezetem területére nagyon sok egykori vezető embert, minisztereket, államtitkárokat, katonatiszteket telepítettek ki, ezeknek a lelki gondozásáról számoltam be neki. Az erre adott válaszban megint a régi Szabó Zoltán bácsi volt.

Aztán mind a ketten visszakerültünk Tiszáninnenre. Én 53-ban, ő valamivel később. Meghívtam beiktatásomra, nem tudott eljönni, de írt egy olyan meleg hangú köszöntést nekem, illetve a gyülekezetnek, melyet beiktatásomkor felolvastott Fodor Lajos lelkész, hogy nagyon megszégyenített. „Kíváncsképpen való igehirdetőnek és lelki gondozónak” nevezett. Amikor elragadta a szeretet árama, akkor gyakran esett ilyen jóindulatú túlzásokba.

Miskolcon aztán többször találkoztunk, mindig-szeretettel ölelt magához, és mindig kérte tőlem írott prédikációimat. Én viszolyogtam azokat elküldeni neki, részint mert mikor válogatni kezdtem, magam sem tartottam azokat olyan jóknak, részint igazán az volt a gondolatom, nem terhelem vele szegényt, van neki elég baja.

Egyszer a feleségem jön haza Miskolcra, és nagy szenzációként újságolja, hogy tudom-e, milyen betege volt a sógoromnak, aki a miskolci SZTK-ban fogorvos? Nem tudtam, természetesen, és aztán legnagyobb meglepetésemre közölte, hogy Szabó Zoltánt kezelte sógorom. Ő akkor valamilyen vesepanaszok-

kal a miskolci kórházban feküdt, és közben a fogát is reparáltatta. Ő természetesen nem tudta, hogy az orvos nekem sógorom, hanem a sógorom említette meg a nevemet. Így reagált a hírré: „Óh, Zoltán, a legkedvesebb tanítványaim egyike volt! Ez az élet egyik nagy fonáksága, hogy ő Kakon van”. Aztán még emlékeiből hozott fel egyet-mást. Sógoroméék megtudva, hogy egyik professzoromat kezelték, aki annyi jót mondott rólam, külön is felkeresték betegszobájában. Nem régen is kaptam tőle egy levelet, azt írta, hogy szeretne újra eljönni Miskolcra fogait kezeltetni sógorommal. Azt hiszem, erre nem került aztán sor.

Utolsó emlékem róla 1964 nyaráról van. Miskolcon járt dr. Vasady Béla, egykori pataki professzor, most Amerikában él és tanít, és az avasi gyülekezeti teremben folyt az említett Vasady professzor jelenlétében is a mátraházai őszi lelkészi továbbképző tanfolyamra a szokásos előkészítő. Ő volt az őszi tarfolyamon a reggeli igetanulmányok vezetője, amelyet egy korábbi nyári tanfolyamon, az elsőn én vezettem. A nyilvánosság előtt is, de külön a szünetben is megkért, hogy küldjem el neki tanulmányomat, nagyon szeretné látni és olvasni szolgálata előtt. A tanulmányt el is küldtem, és az most is ott van valahol abban a rettentő medencében, ahova ő mindent összegyűjtött, amire vágyott, és amit el lehetett neki érni, íróasztala vagy szekrénye valamelyik fiókjában. A másolata megvan nekem, ezt nem azért írom, mert szeretném visszakapni.

Többet nem találkoztam vele, nem hallottam róla, csak az egyházmegyei tanulmányi bizottsági gyűlésen jelentette be Ablonczy esperes úr, hogy meghalt Zoltán bácsi. Elmentem a temetésére. Örültem, hogy elmehettem. Mindig gondoltam rá, hogy egyszer Noszvajon meglátogatom, de sohasem látogattam meg. Ezt utólag nagyon bánom és sajnálom.

Temetésén részt vettem. Élményt jelentett számomra ez is. Láttam, hogy mennyire szerette gyülekezete, és milyen büszke volt az a nép, hogy ilyen papja van. A régebbi években a falunkba gyakran jöttek aratók arról a vidékről, Noszvajról is. Vasárnap a templomba is eljöttek hozzánk. Mondtam minden noszvajinak, hogy a lekipásztoruk professzorunk volt. Tudták, és boldogan mondták: nagyon sok lelkésznek volt ő professzora. A templomban egy volt népfőiskolás híve ült előttem, akiről már írtam, meg egy keresztyén testvérgyülekezeti tag vagy vezető. Ahogyan ez az ember róla nyilatkozott, az már maga is egy nagyon kitűnő bizonyítvány volt. Azt mondta: nem hagyta magát nagytiszteletű úrnak szólítani, csak Zoltán testvérnek tőle. „Nagy szíve volt – mondta –, engem nagyon sokat megvigasztalt.”

Egyszer, ez már vagy 6-7 évvel ezelőtt volt, kerékpáron jöttem haza, és az úton utolért egy fiatalember. Noszvajból jött kerékpáron Gesztelybe az arató-résért, vagy talán aratnivalót keresett, már nem emlékszem pontosan. Szóba elegyedtünk. Mondtam, hogy ismerem a lekipásztorukat, professzorom volt, én is lelkész vagyok. Jól emlékszem a fiatalember róla tett bizonyosságára. Körül-

belül ezeket mondta: „Neki többet ér egy prédikációja, mintha az ember 100 könyvet elolvasna. Én is náluk tértem meg.” Nemcsak ő, hanem a felesége is nagyon komoly, kedves hívő asszony.

Azt írta nekem egyik legutóbbi vagy talán a legutóbbi levelében: „Kedves Druszám! Nincs semmi, ami minket az életben jobban meg tudna örvendeztetni, mint az igehirdetés mélysége és magassága!” Milyen igaza volt!

Most ott nyugszik a noszvaji temetőben. Temetése úgy meg volt rendezve, mintha ő maga rendezte volna azt valaki másnak. De hiszen ő maga is rendezte azt meg magának 8 évi noszvaji áldott szolgálatával. A templomban a három beszédben sok mindent elmondtak róla. Meghatóan sok igazat és szépet. És bizonyára sok tanítványa és barátja megír majd róla még sokkal többet. De az igazi Szabó Zoltánról minden csak ott van feljegyezve, ahol a szentek igazságos cselekedetei mind be vannak írva. S majd, amikor megnyitják a könyvek, ahol neveink és cselekedeteink híven és igazán írva vannak, hiszem, hogy az ő neve és cselekedetei ott is nagyon fénylő betűkkel lesznek beírva.

Én is köszönöm, kedves Zoltán bácsi, szeretetedet, engem is elkísérnek drága szavaid, biztatásaid, dicséreteid a sírig. Legyen csendes tetemeidnek megoszlattatása, feltámadásod dicsőséges! Nyugodj Jézus Krisztus szeretetében a boldog viszontlátás napjáig!¹

Dr. Szabó Zoltán Noszvajon debreceni diákokat fogad

¹ Major Zoltán (1921–1996) református lelképásztor 1945-ben Sárospatakon szerzett lelkészi oklevelet.

Gidófalvy Andor

TALÁLKOZÁS¹

Elsőéves teológus voltam, amikor az egyik vasárnap – azt hiszem, az öt óra körül induló gyorsvonattal – Felsőmérára igyekeztem a távollévő lelkipásztor helyettesítésére. Nem is vettem észre a hajnali derengésben, hogy Zoltán bácsi is ugyanazzal a vonattal utazott. Amikor elindult a vonat, a legnagyobb meglepetésemre szolgált, hogy egyszer csak valaki nevemen szólít, s az után érdeklődik, hogy mit olvasok. Emlékszem, Giertz: *Hitből élünk*² című könyvét olvastam. Alig hagytuk el Olaszliszkát, jött a kalauz, s megkérdezte Zoltán bácsit, hogy miért nem megy át az első osztályú kocsiba, hiszen oda szól a jegye. A maga megszokott udvariasságával válaszolt, hogy egyik tanítványával találkozott, s nem mulaszthatja el azt a lehetőséget, hogy vele együtt utazzon.

A vele való együttutazásban nemcsak ez volt a nagyon megkapó, hanem az, hogy érdeklődött azután, miről fogok szolgálni. Elővettem vázlatomat s elolvastam. Most már nem emlékszem arra, hogy miket mondott, de azt tudom, nem a professzor magabiztos fölényével szólalt meg, hanem mint hitben idősebb testvér egészítette ki a nagyon hézagos mondanivalómat, s mutatott rá a textusban rejlő gazdag igei tartalomra és üzenetre. Amikor a miskolci állomáson elbúcsúztunk egymástól, azt is megígérte, hogy imádságban gondolni fog az én szolgálatomra. S olyan megerősítő volt az a tudat, hogy ő is gondol rám imádságban, számomra is nagyon áldásos volt a Felsőmérán eltöltött nap. Ez 1951 kora tavaszán történt.

Több alkalommal meglátogattam Zoltán bácsiékat, amikor az ófehértói gyülekezet lelkipásztora volt. Utolsó teológus éveimet végeztem Debrecenben, s mivel Nyíregyházán laktak szüleim, minden szabadidőt a nyírségi gyülekezetekben való látogatással töltöttem. Különösen egyik délutáni istentisztelet marad emlékezetes számomra, aminek tanulságát szeretném közkinccsá tenni. Zoltán bácsi igehirdetés után éneket tanított. Az új énekeskönyv³ 264. énekét tanította: „Áldjad én lelkem a dicsőség erős királyát!” Mielőtt a dallam tanításába fogott volna, kb. 5-8 perces magyarázattal szolgált az ének szövegírójával kapcsolatban. Hogy ki is volt Neander Joachim?⁴ Miért is nevezték el róla azt a völ-

¹ Sényőn, 1965. máj. 31-én írta le visszaemlékezését a református lelkész. SRKTGy. Kézirattár, Analekta 2701.

² Bo Harald Giertz (1905–1998) svéd hitvalló lutheránus püspök és író.

³ Az ún. új énekeskönyv (*Énekeskönyv a magyar reformátusok használatára*. Kiadja a Magyarországi Református Egyház) 1948-ban lépett érvénybe és használatba.

⁴ Joachim Neander (1650–1680) német kálvinista igehirdető, himnuszok költője. A Düssel folyó völgyébe gyakran kirándult, itt kapott ihletet egyházi énekeihez, s igehirdetéseket tartott ott. Ezért róla nevezték el a 19. század elején a völgyet Neanderthalnak.

gyet? S a falusi templomlátogatók, akik a koradélutáni időpontban, a nyári nagy munkák idején elég álmosak szoktak lenni, s legtöbbször csak az ámenre ébrednek fel, feszült figyelemmel hallgatták velem együtt Zoltán bácsi szolgáltatást. S úgy megtanultuk az éneket, hogy azóta sem tudom úgy énekelni, hogy ne gondolnék arra az ófehértói délutánra.

Az istentisztelet utáni beszélgetésben mondta el Zoltán bácsi, hogy minden énektanítás alkalmával így cselekszik, s ennek áldását látja is a gyülekezetben. Megéri a fáradságot – tapasztaltam már azóta sokszor – nekem magamnak is, hogy vagy a szöveg, vagy a dallam szerzőjének élete után utánanézzek.⁵

Dr. Szabó Zoltán mint ófehértói lelkész (1956)

⁵ Gidófalvy Andor (1931–1981) Sárospatakon kezdte teológiai tanulmányait, 1956-ban Debrecenben szerzett lelkészi oklevelet.

Boros Pál

A NÉPFŐISKOLA: ÖSSZETARTÓ ERŐ¹

1937-ben Kovács Péter Sárospatakon rendezett téli tábor, melyre meghívott engem is, de Miskolcra rajtam kívül jó néhányan vettek részt rajta. Itt ismerkedtem meg dr. Szabó Zoltán teológiai professzorral, aki látva a téli táborban való forgolódásomat, meghívott a Sárospatakon rendezendő 1938. évi népfőiskolai tanfolyamra. A tanfolyam előtt egy hónappal levélben is meghívott, de anyagiak híján én nem jelentkeztem. Szabó Zoltán átnézve a jelentkezők névsorát, miután nem találta ott az én nevem, sejtve, hogy esetleg mi lehet az ok, táviratot adott fel, „Jöjj a népfőiskolára, minden költséged fedezve”. Így hát részt vehettem a sárospataki népfőiskolán is. S hogy milyen összetartó erő a népfőiskola, arra jó példa volt a háború után dr. Szabó Zoltán professzornak, a háború előtti népfőiskolai tanfolyamok vezetőjének alábbi esete.

Közvetlenül a háború után Miskolcon voltam. Az egyik nap egy sárospataki népfőiskolás társam azzal a hírrel keresett fel, hogy dr. Szabó Zoltán professzort letartóztatták, és Sátoraljaújhelyen internálótáborba zárták, a többi internálttal szeméttakarításon dolgoztatják. Megdöbbenett a hír, hiszen Szabó Zoltánt mi, népfőiskolások úgy szerettük, mint édesapánkat. Társammal meghányva-vetve a lehetőségeket, úgy határoztunk, hogy vagy 25 népfőiskolás társunkat levélben értesítünk, hogy egy hét múlva, bizonyos napon, Sárospatakon a Kollégiumban találkozunk. A jelzett napon 18 ünneplőbe öltözött csizmás parasztfiú jött össze.

Sárospatakon dr. Újszászy Kálmán professzor tájékoztatott bennünket az eseményekről, illetve dr. Szabó Zoltán rendőrség által való elhurcolásáról. Utána az egyik tanár bejött velünk Sátoraljaújhelybe, és messziről megmutatta a rendőrség épületét. Velünk nem mert odajönni, mert abban az időben nemegyszer előfordult, hogy az internáltért közbenjárót is internálták.

Bevonultunk a rendőrségre. A rendőrkapitány egy kereskedősegédhez hasonló fiatalember volt. Egyedül volt az irodában, és úgy látszott, zavarban van, látva ezt a szobát betöltő komorarcú csizmás sereget. Én voltam a szószóló. Elmondtam, hogy milyen nagy megdöbbenéssel hallottuk a hírt, hogy dr. Szabó Zoltánt, a sárospataki főiskola professzorát, a népfőiskola vezetőjét internálták. Mi most három vármegyéből a sok ezernyi népfőiskolás küldöttségként jöttünk

¹ Boros Pál volt népfőiskolás (Miskolc, 1914 – Keszthely, 1996) visszaemlékezése megjelent a Sárospataki Református Lapokban „A hitet megtartottam” címmel 1999 decemberében (LII. évf. 4. sz.). Ebből közlünk egy részletet. Idézte már Csorba László is a Sárospataki Református Lapok 1995. októberi számában.

ide a professzor úr kiszabadítása érdekében. Kérjük, adjon magyarázatot, hogy hogyan történhetett meg ez az eset, hogy egy ilyen embert, mint dr. Szabó Zoltán professzor, internálták. A rendőrkapitány zavartan védekezett, hogy ő nem sokat tud erről az ügyről, ő nem is ismeri dr. Szabó Zoltánt. A rendőrség egy általános rendelkezést hajtott végre, amely úgy szólt, hogy minden volt kormánypárti képviselőt internálni kell. E rendelkezés alól, csak rendkívüli esetekben van kivétel.

– Nos – mondtam –, mi éppen erre a rendkívüli esetre hivatkozunk, amikor kérjük dr. Szabó Zoltán kiengedését. Mert dr. Szabó Zoltán úgy is, mint a sárospataki főiskola professzora, úgy is mint a népfőiskolák szervezője és vezetője hosszú évtizedeken keresztül nevelte az ifúságot egy új életre, amelyben nem a cím és a rang, hanem az emberekben lévő belső értékek, a becsület, a hazaszeregetés és a köz alázatos szolgálata fogják az ember helyét megszabni a társadalomban. Az igaz, hogy dr. Szabó Zoltán országgyűlési képviselő volt, de a képviselőházban is a szegény nép, a föld fiai érdekeiért harcolt. Éppen ezért felháborító igazságtalanság, hogy egy ilyen embert internáltak. Kérjük és követeljük a szabadon bocsátását.

– Ígérem maguknak – mondta a kapitány –, hogy sürgősen kivizsgálom az ügyet, és intézkedem.

– Kapitány úr! – mondtam. – Mi most visszamegyünk Patakra, de ha három napon belül nem engedik ki dr. Szabó Zoltánt, akkor mi felriasztjuk a fél ország népfőiskolásait, és ha kell, ezren jövünk ide, hogy kikényszerítsük dr. Szabó Zoltán szabadon bocsátását. Most pedig adjon engedélyt, hogy meglátogathassuk az internálótáborban.

– De nem mehetnek be – mondta a kapitány.

– Mi pedig el nem megyünk addig – mondtam –, amíg nem láttuk őt.

Látta, hogy nem mozdulunk az irodából, egy kis gondolkodás után megadta az engedélyt.

A város szélén egy nagyobb terület volt dróthálóval körülkerítve közepén néhány raktárszerű épülettel. Ez volt az internálótábor. Napfényes délelőtt volt, amikor megnyílt előttünk az internálótábor kapuja, és mi több száz internált ember között vonultunk az egyik távolabbi épület felé, ahol az őr és az internáltak szerint dr. Szabó Zoltán, a mi szeretett Zoltán bátyánk tartózkodott. Az internáltak csodálkozva nézték az ünneplőbe öltözött csizmás sereget. A szemükben ott volt a kérdés: „Már a parasztokat is internálják?”

Bevonultunk a jelzett épületbe. Amikor Zoltán bátyánk meglátott és megismert bennünket, kitárt karokkal rohant felénk. Egymás nyakába borultunk... Az örömtől és a meghatottságtól hullottak a könnyei... de a miénk is. Külön-külön megölelt bennünket. Határtalan volt a boldogsága. Úgy érezte, hogy érdemes volt élni... Mert az a szeretet, amelyet az évek során nyújtott nekünk, íme, meghozta gyümölcsét. Mert a bajban, amikor senki sem mert megpróbál-

kozni, hogy segítsen rajta, íme, az ő népfőiskolát végzett parasztfiai jöttek el, álltak ki érte. Ekkorra már betelt a barakk a betóduló internáltakkal, akik meghatódva nézték a szeretetnek eme csodáját, hogy íme a parasztfiatalok jöttek el messze földekről, hogy szeretett tanárukat kimentsék a bajából. A többi internált nyomorúságát is megkönnyezve búcsúztunk el Zoltán bátyánktól, és térünk vissza Patakra.

Három nap múlva megjött a hír Sárospatakról, hogy dr. Szabó Zoltán professzor szabad.

Népfőiskolások csoportja a sárospataki Iskolakert kapuja előtt

Jakab Sándor

MEGEMLEKEZÉS A PATAKI SÍRNÁL¹

Megemlékezni és tiszteletünket kifejezni jöttünk most ide messze falvakból és városokból *dr. Szabó Zoltán* professzor, lelkipásztor, a mi felejtethetlen népfőiskolai vezetőnk, bennünket még holtában is tanító *Zoltán Bátyánk* nyugalóhelyéhez.

Kiemelkedő adottságai, tehetsége és hatalmas műveltsége ritka módon ötvöződtek roppant lelki és testi erejével; ugyanakkor mindezek harmóniában voltak a végtelen emberi megértésre és szeretetre termett különleges képességeivel. Egész egyéniségét olyan állandó sugárzás övezte, hogy ebben az erőterben járt, ezt vitte mindig magával; s ez annyira jellegzetes és csodálatos volt, hogy kevés emberre lehet úgy, olyan pontosan emlékezni holtában, mint Őrá, akik ismertük és szerettük Őt. Mintha közöttünk élne most is, úgy vagyunk Vele! Amikor a felesége, a Főtiszteletű Asszony emlékszik és beszél a férjéről, azt mondja nekünk biztossággal: „Az én párom, az én lányaim édesapja *nem halt meg*, Ő él, csak elutazott; de eljön az idő, hogy találkoznak Vele, akik Őt szerették.” Mi, férje tanítványai, itt most különösen nagyon érezzük ennek igazát...

Amikor fiatalságában, tanártársaival összefogva, hallatlan munkabírással, olyan – nem kötelező, hanem ráadás – szolgálatot vállaltak a nagyon kilátástalan magyar életben, mint a népfőiskola megszervezése és felvirágoztatása, szokatlan és nehéz feladatra vállalkoztak. Úgy segítettek magukon (és ezért segítette meg őket az Isten), hogy valamiféle csodálatos fából: a *találékonyaságukból* faragtak maguknak baltanyelet, és különleges ötvözetű acélból: a *szeretetükből* edzették hozzá a vasat. Ezzel a szerszámmal vágta utat a magyar ugar „vad indái” között. Nekünk, népfőiskolásoknak, már csak rá kellett lépni és járni ezen az úton! *Szabó Zoltán* egyéniségére az is jellemző, hogy éppen az Ő gondolata volt a *Szeretetfalva* falunév és annak a közösségi életre nevelő szervezetnek a kialakítása, amit ez a név jelentett. Ő volt az ötletgazda. Ő volt a mozgató motor. De ha kellett, Ő húzta meg a féket is! Éppen a hibázókat is lebilincselő szeretetével tudott mesterien fegyelmezni! A kivételesen jó pedagógusokra jellemző *meleg láng lobogott benne*.

Mi, népfőiskolások, csupa falusi gyerek, az eszmélkedésünket és a vak sorson való felülkerekedéshez szükséges szellemi mentőeszközök sorozatát *Szabó Zoltántól* kaptuk ajándékba, és ezeket a 40 év után is kicsorbulatlan, rozsdáálló „munkaeszközöket” még ma is használjuk. Tanításai, egész egyénisége ma is bennünk él, beépült az életünkbe! Jelképesen ennek a koszorúnak a sírjára helyezésével, tisztelettel, szeretettel és hűséggel gondolunk *Zoltán Bátyánkra!*

¹ Jakab Sándor megemlékezése 1976. július 3-án hangzott el a pataki temetőben. Közlésünk alapja a beszéd kéziratát *dr. Szabó Zoltánné* levelezéséből. (SRKTGy Adattára, Fsz. Kt. 1511.)

Varga András

DR. SZABÓ ZOLTÁN EMLÉKEZETE¹

Kedves népfőiskolás öregdiákok, kedves minket váltó új népfőiskolások, kedves barátaink szerte az országból! E kopjafa² mellett dr. Szabó Zoltánra, a pataki teológia professzorára, a mi számunkra egyszerűen *Zoltán bátyánkra* emlékezünk. Nem én mondom – mert az méltatlan lenne az ő emberi és nemzeti nagyságához –, hanem társának, kortársának és gondolati társának, Újszászy Kálmán bátyánknak őt jellemző szavait idézem: „kirobbanó tehetség volt”. Hogy miben volt tehetséges, az nem fér semmiféle szokványos kategóriába. Ő az egyetemes emberiség, ezen belül az egyetemes magyarság ügyét volt képes szintetizálni önmagában, de gondolkodó kortársaitól eltérően ő az akkor uralkodó nézetekkel szemben nem az ősök révén, karddal szerzett családi és nemzetségi előjogokat tartotta meghatározónak, hanem a természet törvényei által teremthető istenadta tehetséget. Zoltán bátyánk jól látta, mert azóta is igazolódott, hogy a magyarság további megtartója csakis a természetes tehetségek tervszerű kiválasztása, ezen belül pedig a harmonikus közösség-szervező és társadalomszervező tehetségek emberi, jellembeli, a magyarság érdekében, s ezzel az egyetemes emberiség érdekében tiszta és gerinces tartású emberek nevelése az egyetlen járható út.

Sárospatak 450 éves szellemi magatartásának folytatásaként Zoltán bátyánk abban a korban ezt a természetes tehetségbázist a falvakban, a parasztságban s az őket nevelő és vezérlő, közülük származó prédikátorokban és tanítóknak látta. Mai szemmel nézve is jól látta. A sárospataki kollégium akkori vezető testülete, az ősi pataki szellem nyomban azonosította magát ezzel a korszellem meghatározással, és tétovázás nélkül a gyakorlati megvalósítás mellett határozott és cselekedett. Az egymásra épült hármas eszme – a népfőiskola, a tehetségkutatás, a kitűnőek iskolája – közül mi a népfőiskolának mint a tehetségfelismerés és tehetségnevelés első lépcsőjének voltunk élő résztvevői. A magyarság történelmi vesztesége, hogy ez a háromlépcsős és a gyakorlatban is kifejlődő, egyre izmosodó eszmerendszer 1948-ban kényszerűen megszakadt. Zoltán bátyánk már ezt az időszakot emberileg és hivatásbelileg meghurcolva élte meg. Jellemében azonban töretlen maradt. Zágoni Mikes Kelemennel reá is mondhatjuk: „Vagyok, aki voltam, és leszek, aki vagyok”. Az ő fejfájánál legalább három magyar jellemre emlékezzünk, akik ugyanazon céltól vezérelve három különböző utat jártak be!

¹ Dr. Varga András népfőiskolás öregdiák méltatása dr. Szabó Zoltán sírjánál hangzott el a pataki temetőben 1987. júl. 5-én, a népfőiskolások találkozója keretében. A szöveget dr. Szabó Zoltánné levelezéséből közöljük.

² Váro Márton szobrászművész alkotása, 1976. A művész egyike dr. Szabó Zoltán keresztgyermekének.

**Dr. Szabó Zoltán sárospataki sírja, kopjafája.
Mögötte Cs. Szabó László író síremléke**

Szabó Zoltán bátyánk – nem égi szublimátum, hanem teljes földi ember lévén – korábbi tévedéseit is vállalva maradt a helyén, és ugyanolyan derűs jövőbe tekintéssel söpörte a jól ismert utcákat, cipelte a pataki hídhöz a gerendákat, mint amilyenel csákányozta a sziklákat a bányácskai önkéntes útépítő munkatáborban a teológusaival; amilyenel járta a Patak környéki falukat a növendékeivel; amilyenel szervezte a falvak cserelegátusait a pataki kollégiumba; amilyenel tömte a szalmazsákokat a teológusaival együtt ezeknek a cserelegátusoknak, az érkező népfőiskolásoknak a számára. Ugyanilyen derűs jövőbe tekintéssel vállalta és viselte később az egyházi deportációt, az ófehértói majd a noszvaji gyülekezetbe. Beszűkült akkori hatáskörrel, de haláláig hűen. Hűen ehhez a földhöz, ahol élte minden percét haláláig. És halálán túl is sugárzó, szélesedő, termékenyítő hatással. Példát mutatva kitartásból és hűségből.

Cs. Szabó László más utat járt meg, amíg kolozsvári nevelkedésétől magyarországi munkálkodásán, majd negyedfél évtizedes önkéntes száműzetésén át Európából, Londonból költözött ide, a pataki temető mellettünk lévő három hársfája alá. Ő kolozsvári nem lehetett, később magyarországi sem, külmisziós gyanánt Európában szolgált hát a magyarságért és Magyarországért, de csontjait az európai kitekintésű magyar „Bodrog-parti Athén” temetőjében óhajtotta porladni.

Koncz Sándor professzor, akire harmadikként emlékezünk, Patak „napszámósaként” volt magyar és pataki. Ő a mindennapok tanító, nevelő szolgálatát végezte a Kollégiumban. Ő és a többi Koncz Sándor rakták le és erősítették folyamatosan azt a fundamentumot, amelyre Patak szétverhetetlen szellemisége épült.

Emlékezünk hármójukra, és rajtuk keresztül a magyar gondolatiságot, a pataki szellemet ötödfél évszázada építő és erősítő többi patakira!

Szabó Zoltán bátyánkra meg különösképpen emlékezünk ma, hiszen fél évszázaddal ezelőtt ő egyike volt a magyar népfőiskolai gondolat példamutató megvalósítóinak. Annak a népfőiskolai gondolatnak, amely a mi szétzilált társadalmunkat újból közösséggé szervező eszmerendszerből kíván tevékeny részt vállalni.

Népfőiskolások tisztelgése a sárospataki újratemetés után

Emléktábla Sárospataki Református Kollégium udvarán

AZ ÖRÖKHAGYÓ

Szentimrei Mihály

SZABÓ ZOLTÁNRA EMLÉKEZÜNK

Többen és több helyen elmondottuk már a közelmúltban, hogy a Sárospataki Református Kollégium történetében az 1952-es felszámolását megelőző három évtized mind külső, mind belső épülését tekintve egy felfelé ívelő, tartalmas korszak volt. Természetesen ezt a pozitív fejlődést, növekedést és gazdagodást Istentől elhívott, talentumokkal megajándékozott emberi eszközök, jeles tanáregyenységek is munkálták. Ennek a három évtizednek elég részletes elemzését és ismertetését a Theológiai Szemleben 1989-ben elvégezte egy tanulmány.¹ Ennek a korszaknak volt jelentős tanító és nevelő személyisége Szabó Zoltán, a gyakorlati theológiai tanszék professzora.²

1902. november 24-én született Alsószuhán, Gömör megyében. Édesapja Szabó István tanító, aki családjával a következő éven Hernádszentandrásra költözött, s lett ott az iskola igazgatója. Azok közé az igen tiszteletre méltó tanítók közé tartozott, akik a gyermekek oktatásán és nevelésén túl az egész faluközösség szellemi, lelki és anyagi felemelkedésén önzetlenül munkálkodtak. Szabó István ezt úgy is tette, hogy igen komoly gondot fordított a tehetséges falusi gyermekek továbbtanulására. Olyan ember volt, akinek munkáját és emlékét halála után is megbecsülte, szeretettel emlegette népünk. A tehetséges gyermekeket általában a tájegység, az egyházkerület kollégiumába, Sárospatakra irányította. Fiát, akinek igen jó szellemi képességei már gyermekkorában kiderültek, szintén a sárospataki Kollégiumba íratta be 1912-ben. A gimnáziumi osztályokat kitűnő eredményel végezte, 1920-ban érettségizett kitűnően. Utána a Sárospataki Református Theológiai Akadémián folytatta tanulmányait. Már elsőéves korában bekapcso-

¹ Theológiai Szemle, 1985. 5. sz. 305–312.

² Szentimrei Mihály jelen tanulmánya (sajnos szerkesztői tévedésből Szentirmai néven) a Theológiai Szemle 1992. évi 2. számában jelent meg a 119–122. oldalakon. A további lábjegyzetek a szerzőtől valók.

lódott az első világháború után kibontakozó diákmozgalomba. Egyike lett annak a harminc fiatal teológus diáknak, akik 1921. július 11-én, Siófokon megalapították a Soli Deo Gloria Diákszövetséget.³ Még ebben az évben, a balatonkiliti konferencián a mozgalom egyik céljaként az új lelkipásztori személyiség kialakításán való munkálkodást jelölték meg: „Mi, akik a jelen konferencián részt vettünk, világosan megláttuk, hogy csak az lehet igazi lelkipásztor, aki találkozott lélekben a Jézus Krisztussal, mint az ő személyes Megváltójával, és aki élő összeköttetésben van az örökkévaló Istennel. Kimondjuk tehát, hogy azokat, akiknek életében ez a találkozás soha nem történt meg, és ez az összeköttetés hiányzik, nem tekintjük igazi lelkipásztoroknak. Ebből levonjuk a következményeket magunkra nézve is, és lelkünk bensőséges vágyakozásával, a csendes órák minél gyakoribb megtartása által arra törekszünk, hogy Isten kegyelméből a mi életünkben megtörténjék a találkozás.”⁴

Az SDG 1923-i gönci konferenciáján Szabó Zoltánt a diákmozgalom egyik titkárává választották. Ekkor választotta jeligéjévé a mozgalom a 2Tim 2,3-at, „Te azért a munka terhéért hordozzad, mint a Jézus Krisztus jó vitéze.” Az SDG Diákmozgalom eszméihez és eszményeihez, amely később nem csupán a református teológusok, hanem a világi egyetemi és főiskolai hallgatók, sőt a középiskolások diákmozgalmává is vált, Szabó Zoltán végig hű maradt. Ahhoz a célkitűzéséhez is, hogy a mozgalom a diákság között végzett tevékenységével olyan, az Isten Igéjét szemléletébe, magatartásába beépítő értelmiséggel ajándékozza meg a magyar társadalmat, amely nemcsak a magyar református gyülekezetek vezetésében és szolgálatában, hanem a magyar társadalom kulturális, gazdasági és politikai életében is pozitív tényező lehet.

Szabó Zoltán teológiai tanulmányait is lelkiismeretesen, szorgalmasan és eredményesen végezte a pataki lelkészképző főiskolán. Az iskola alapítványi ösztöndíj-rendszere segítette az anyagiakban nem bővülködő tanítói család tehetséges fiát. Egyik másodéves korában írott, „Augustinus és Rousseau confessióinak összehasonlító ismertetése” című pályamunkájáért komoly jutalmat kapott, de pénzbeli jutalomban részesült a francia nyelvben és az exegetikai tudományokban elért eredményeiért, továbbá az énekkari munkában kifejtett fáradozásaiért. Az 1923/24. tanévben a Főiskolai Ifjúsági Egyesület elnöke, az Egyesület lapjának, a Sárospataki Ifjúsági Közlönynek a főszerkesztője. Az ifjúság lapjában kisebb cikkei mellett több részletben jelent meg egy nagyobb lélegzetű, lélektani tárgyú tanulmánya „Az álom” címmel. Mivel erősödő hitéből és személyes Megváltójával, Krisztussal mélyülő közösségéből arra a meggyőződésre jutott, hogy már a lelkipásztori szolgálatra való felkészülés is szent dolog, tudatosan és elszántan

³ *Főnyad Dezső*: Bevezetés a diákmissziós munkába. Bp., 1936. 14.

⁴ Uo. 16.

küzdött az ifjúsági lap hasábjain is az akadémiai ifjúságban az első világháború után is tapasztalható léha, igénytelen szemlélet ellen, amely a hegyaljai bor fogyasztásában sem tudott mindig mértéket tartani. Egyik cikkében, amelynek címe a „Diákélet” volt, egyebek mellett ezt írta: „...a diákélet a nemzeti életnek a reservoirja,⁵ a diák nem a magáé, hanem már ma a jövőé.”⁶

Első lelkészképesítő vizsgája után nem sokkal, 1924 őszén az iskola ösztöndíjával Berlinbe ment, s az egyetemen két félévet hallgatott. Egy szemesztert Mahling professzor irányításával gyakorlati teológiai stúdiumokat végzett, majd Spranger professzor vezetése mellett az ifjúsági evangéliumi mozgalmakkal és a cserkészettel ismerkedett. Közben igyekezett a német nyelvet is jobban elsajátítani. 1925-ben a Stipendium Bernardium elnyerésével három és fél hónapot tanult az Utrechti Egyetemen, ahol szintén gyakorlati tanulmányokat végzett, s igyekezett megismerni a hollandiai református gyülekezetek életét. A nyár végét Franciaországban töltötte, s tájékozódott a francia reformátusok helyzetéről. Néhány napra Angliába, Londonba is átrándult.

Az 1925/26-os iskolai évben segédlelkészként Sátoraljaújhelyen középiskolai hitoktatói szolgálatot látott el. 1926 szeptemberében tett második lelkészképesítő vizsgát, ezt is, mint minden eddigi vizsgáját, jeles eredménnyel. Már előtte, a nyári egyházkerületi közgyűlés helyettes tanárként megbízta a Sárospataki Református Teológiai Akadémia gyakorlati teológiai tanszékének az ellátásával. Munkájáról egy év elteltével a pataki kollégium vezetése már elismerően nyilatkozott: „fiatal kartársunk úgy munkálkodott, hogy elismerés és dicséret mellett egy szebb jövő reménysége csillan fel lelkészképzésünk terén, legszebb reményekkel nézhet a pataki iskola a fiatal tanár, az alma mater hű fia, saját neveltje működése elé”.⁷

Egy darabig – mint nőtlen tanár – a nyári szünidőket külföldön töltötte. 1927 nyarán Berlinben a Collegium Hungaricumban kutatómunkával gyarapította ismereteit, de három hétre Dániába, néhány napra Svédországba is ellátogatott ismerkedni a skandináv protestantizmussal. 1928 nyarat Tübingenben töltötte, gyakorlati teológusokkal cserélték ki tapasztalataikat, s az egyetemi könyvtár szakanyagát tanulmányozta. Innen két hétre Svájcba ment, egy kis gyülekezetbe, annak életét igyekezett megismerni.

Közben megszilárdult a helyzete a gyakorlati teológiai tanszéken, amiről az évi közigazgatói jelentés így emlékezett meg: „Szabó Zoltán teológiai helyettes tanárt az akadémiai szék ajánlatára az állandóság jelével tüntette ki az előjáróság. Kimondotta az Egyházkerületi Közgyűlés, hogy továbbra is alkalmazza...; ha a

⁵ vízgyűjtő medencéje, utánpótlása (A Szerk.)

⁶ Sárospataki Ifjúsági Közlöny, 39. évf. 6. sz. 1924. febr. 93–94.

⁷ Csontos József: Közigazgatói jelentés az 1926/27-i iskolai évről. A Sárospataki Református Főiskola Értesítője. (A továbbiakban: Értesítő.) Sárospatak, 1927. 5–6.

teológiai doktori fokozatot elnyeri, rendkívüli tanárrá, ha még azon felül egyetemi magántanári képesítést is szerez, akkor rendes tanárrá lépteti elő. Úgy hiszszük, hogy ez az előlegzett bizalom a legméltóbb érdemek jutalmazása.”⁸

Igyekszik is megfelelni az irányában megnyilvánuló bizalomnak.

Előadásaira alaposan készült, s tanítványai visszaemlékezései arról beszélnek, hogy azok magukkal ragadóak voltak. Mind a katedrán, mind a tanítványaival való egyéb érintkezéseiben és kapcsolataiban arra koncentrált, hogy Isten Igéjére alapozott gyakorlati teológiai elméletét a hallgatók szolgálatra való felkészülése közben már a mindennapi iskolai életükben is éljék meg. Az Isten Igéjével való naponkénti táplálkozásukat a naponkénti, írásban is rögzített ún. magán-exegézis által igyekezett állandóvá tenni. Ezen túl személyisége súlyának egyéni ráhatásával is arra törekedett, hogy hallgatóiban úgy formálódjék ki a hivatástudat, hogy szemléletük, magatartásuk tükrözze a keresztyén személyiség, a Krisztus szolgálja mások által is érzékelhető jegeit.

Szakterületével összefüggő tartalmú cikkeket és tanulmányokat publikált a helyi és országos egyházi sajtóban. Felkérést soha nem utasított vissza, amikor különböző iskolai, belmissziós és népművelési rendezvényekre, szolgálatra kérték. Ezekben az években intenzíven foglalkozott a cserkészlet elvi és gyakorlati problémáival. Ennek egyik lecsapódása egy német cserkészújságban, a Spaeherben, „Die ungarische Spaeherbewegung” címen összefoglalta a magyar cserkészmozgalom múltját és jelenét. A már öt éve működő középiskolások cserkészcsapata mellett, zömükben a pataki gimnáziumból jött teológusokból megalakította az öreg cserkészek Timótheus csapatát 1926-ban, ezen belül a vízi cserkész tagozatot. A pataki cserkészmozgalomnak, a középiskolások, a földműves és iparos ifjak csapataiban, a kallódó gyerekekből verbuvált Pipacs órsben folyó munkának mindvégig szellemi irányítója volt. Maga is tevékeny részese lévén az egyházunkban kibontakozó belmissziós mozgalomnak, Patakon a teológusokat is mindig bekapcsolta a pataki gyülekezet gyermekmunkájába, a vasárnapi iskolai foglalkozások vezetésébe, a házi istentiszteletek tartásába és a tanyamisszióba. A tanítóképző és a gimnázium ifjúsága körében szervezett bibliakörökben is az általa hetenként felkészített teológusok szolgáltak.

Amikor 1930. május 11-én Móricz Zsigmond meglátogatta régi iskoláját, s megtörtént a „nagy kibékülés”, s az író a tiszteletére rendezett irodalmi délutánon diákkorára visszaemlékező előadással, a Bornemissza Péter Elektra-fordításának tökéletességéről és szépségéről készített tanulmányának és egyik készülő regénye részletének a felolvasásával szolgált, az összejevetelt Szabó Zoltán nyitotta meg „Móricz írói egyénisége” című előadásával. Ekkor kezdődött az a barátság Móricz Zsigmond és Szabó Zoltán között, amely később a közös kulturális és tár-

⁸ Értesítő 1927/28. 18.

sadalmi, sőt politikai küzdelmekben bajtársivá alakult. Móricz Zsigmond haláláig öccsével, Móricz Miklóssal együtt támogatta Szabó Zoltánnak a pataki, később a többi református népiskola szervezésével és működtetésével kapcsolatos erőfeszítéseit, valamint képviselősege idején a szélső jobboldallal folytatott politikai küzdelmeit.

Szabó Zoltán 1930 júniusában Sátoraljaújhelyen kötött házasságot Rác Irénnel, akiben hozzáillő társat kapott. 1931 augusztusában azonban felesége hirtelen támadt, gyógyíthatatlannak bizonyult betegségben elhunyt. Rettenetes lelki meg-rázkódtatást jelentett ez számára, amely majdnem összeroskasztotta. Ennek mélységeit 2000-ig zárt anyagként őrzik a pataki Nagykönyvtár Kézirattárában azok a füzetek, amelyekbe fájdalmas érzéseit és gondolatait leírta. Méltó társának elvesztésével kezdődtek el Szabó Zoltán életében a nagy próbatételek, amelyek sokak – köztük kortársai szerint is – őt alkotásra edző keresztnek bizonyultak. Szinte az aszkézisig sűrűlő önfegyelmeléssel, a minimálisra csökkentett materiális, de felfokozott lelki és szellemi igényességgel vetette bele magát még jobban a tanári, a nevelői és lelkeszi munkájába.

Nem sokkal felesége halála után újabb próbatételként a *Korán sötétedik* című, diákszerzők antológiájának általa írt bevezetése miatt szakadt rá az akkori államhatalom és a konzervatív egyházkormányzat üldözése.⁹ Ebben a szépirodalmi antológiában négy fiatal szerző szárnypróbálgatásaiban érződik annak a kornak szociális és társadalmi problémáit balról szemlélő, a vezető réteg, még az egyház mulasztásait is látó és elítélő fiatalok véleménye. Az előszóban Szabó Zoltán az iránta őszinte bizalmat tanúsító diákjait atyai barátként szerető professzor, lényegében néhány gondolatot hozott fel mentségükre, amit a hatalmon lévők nem akartak megérteni, és nem tudtak megbocsátani. Az egyházkerület elnöksége a kötet példányainak elkobzását rendelte el, s az egyházkerületi ügyész véleménye alapján Szabó Zoltán ellen fegyelmi vizsgálat indult. A kötet szerzői közül kettőt a teológiáról is eltávolítottak. Lehet, hogy Szabó Zoltánnak is ez lett volna a sorsa, de az akkori ifjúság azt nyilatkozta, hogy professzoruk elbocsátása esetén ők is elhagyják az akadémiát. Ezért meghosszabbodott Szabó Zoltán fegyelmi ügye, s 1933-ban dorgálással és pénzbüntetéssel ért véget, illetve ahogy nemsokára kiderült, a Belügyminisztérium mint megbízhatatlan elemet nyilvántartásba vette. Mint megbélyegzett embernek, neki is még sokáig kellemetlenkedtek olyanok, akik ilyen esetben mindig akadnak. Például 1932-ben már nyomás alatt volt egy prédikációs kötete, de elrendelték a nyomtatás azonnali abbahagyását, s az elkészült öt ív, 80 oldal megsemmisítését. Tudtommal egyetlen példány maradt meg a *Testamentum* című csonka műből, ma a pataki Nagykönyvtár őrzi.¹⁰

⁹ Nagy István–Haller Gábor–Stéphan László–Kárász József: *Korán sötétedik*. Elbeszélés, karc, vers. Sárospatak, 1932.

¹⁰ Jelzete: b. 19.301.

1932. december 13-án teológiai doktori szigorlatot tett a debreceni egyetemen *summa cum laude* eredménnyel. Disszertációjának címe: Az ifjúság lélektana és az ifjúság lelkipálcázása. A debreceni teológiai fakultás akkori dékánja, Révész Imre felszólította Szabó Zoltánt, mivel eddigi tanulmányait mindig jelesen végezte, kérje a *sub auspiciis gubernatoris*¹¹ doktorrá avatását. Ezt a kérését az egyetemi tanács elutasította.

Tartozunk az igazságnak azzal a megjegyzéssel, hogy Elekes Imre, akkori gimnáziumi igazgató kivételével a pataki Kollégium tanárai Szabó Zoltán mellé álltak. Közvetlen tanártársainak, a teológiai tanároknak a véleményét foglalja össze az 1933. május 17-én tartott kari gyűlés jegyzőkönyvének 5. pontjában, itt a 3-5. bekezdésekben fogalmazott jellemzés: „Szabó Zoltán Istentől különös kegyelmi ajándékokkal megáldott tanár. Tanári szolgálatában, a gyakorlati teológia tanára lévén, bár széleskörű tudással és bizonyágtevő lélekkel végzi a tanítás munkáját, fő feladatának a gyakorlati munkára való előkészítést tartja, legfőképpen az igehirdetésre való ránevelést. Ezt végzi azáltal is, hogy maga is az Ige szerelmese, azaz Igében lüktető, életet megragadó, bizonyágtevő igehirdető.... Tanári munkájában egy fő szempont vezet: a magyar falu megtartására nevelni a magyar nép szeretetétől áthatott lelkipásztorokat. Tanári munkáját azáltal is végzi, hogy már a teológia falain belül neveli rá a rábízott theológus ifjakat a különböző missziói munkára... Mindenestől benne él az ifjúság világában. Melegsívű barátja és atyai lelkű vezetője annak. A szenvedések tüzeiben is megacélozott életét mindenestül a rábízott ifjúság szolgálatába állítja, minden munkája a hitből fakad.” Ennek ellenére a „Korán sötétedik” úgy kapcsán felháborodott világi és egyházi többségek sokáig gyanús szemmel nézték Szabó Zoltánt. Amikor 1934-ben az Igazság és Élet című egyházi folyóiratunk előkészítői lapengedélyért folyamodtak, a miniszterelnökség sajtóosztálya jó darabig csak úgy akarta engedélyezni, ha Szabó Zoltánt kihagyják a szerkesztőségből.

A Sárospataki Református Kollégiumnak a harmincas évek folyamán történő külső és belső megújulásába úgy kapcsolódik bele Szabó Zoltán, hogy igyekszik tudatosan a Kollégium egész népének, a kiszolgáló személyzetnek, a diákságnak és a tanároknak egész életét jól szervezett és jól előkészített bibliakörök segítségével Isten Igéjének a hatása, befolyása alá vonni.

Az öregcserkész csapat keretében az 1934/35. iskolai évben alakította meg a regös csoportot, amely a magyar egyházi és népzene művészi szinten történő megismertetését és terjesztését végezte éveken át.

A theológusok felkészítése vonalába tartozott a theológusok Szabó Zoltán ötletéből és kezdeményezésével indított munkatábor mozgalma. Az első munkatáborban 1935. június 20-a és augusztus 4-e között mérnöki vezetéssel két fiatal

¹¹ kormányzói kitérítéssel

theológiai tanár jelenlétével a sátoraljaújhelyi hegyekben utat épített 42 theológus, „...hogya a testi munkát is megbecsülve, elteltődjének a nemzeti szempontból értelmezett szociális hajlamokkal, s a délutáni szellemi foglalkozás keretében a mai magyar élet sokrétű problémáival foglalkozzanak.”¹² A negyvenes évek elején a nagykázméri templom felújításán és a szegilongi templom építésén hasonló módon dolgozott három nyáron át egy-egy theológus csoport.¹³

Szabó Zoltán ott bábáskodott a sárospataki népfőiskolának a Theológiai Akadémia égisze alatt történő megindulásánál, s munkájával részt vett ennek életében és működésében egészen annak megszüntetéséig. Nemcsak érzekelte és igyekezett tanítványaival is megismertetni az akkori magyar társadalom bajait, feszültségeit, hanem elsősorban a magyar falusi, paraszti rétegek számára a kibontakozás, a segítés útját és módját is kereste. Minden tudásával és energiájával részt vett a népfőiskola koncepciójának, tantervének kidolgozásában úgy, hogy az tovább erősítse az iskolás koron már túl lévő parasztfiatalok művelődési vágyát, gyarapítsa általános műveltségüket, tágítsa látókörüket, fokozza önmagukkal szemben támasztott igényességüket, lelkesítse fel őket gyülekezetükért, falujukért végzendő odaadó szolgálatra. Szabó Zoltán is vallotta, hogy a népfőiskola oktatási tervében a fő hangsúly ne a részletismeretek megtanulására, hanem az egész és az egészet magyarázó lényeg felmutatására, mindennek az egésszel való összefüggése láttatására essék. Az évek múlásával mindig hosszabbra nyúló népfőiskolai tanfolyamok külső és belső szerkezete és szervezete szintén Szabó Zoltán ötlete volt. Ennek az volt a lényege, hogy a népfőiskola népe, előadók és hallgatók faluszervezetet és gyülekezetszervezetet alkottak, eszmei faluként és gyülekezetként „Szeretettelva” néven működtek. Működésük ideje alatt újságot jelentettek meg „Kerékvágás” néven. Az első népfőiskolai tanfolyam 1936, az utolsó 1950 telén volt.

Szabó Zoltán a harmincas években mindig több szerepet vállalt országos szinten is a cserkész- és népfőiskolai mozgalomban. Ekkor mélyült el a már egyszer említett kapcsolata Móricz Zsigmonddal és Móricz Miklóssal, de a népi írókkal is, különösen Szabó Pállal és Veres Péterrel, valamint a politikusok közül Teleki Pállal. Velük és tanártársaival való többszörös tanácskozás után vállalt Szabó Zoltán 1939 tavaszán képviselőiséget. Tette ezt azzal a reménységgel, hogy mint képviselő eredményesebben szolgálhat olyan ügyeket, elsősorban a magyar parasztság kulturális, gazdasági és társadalmi helyzetének a javítását, amelyben mint megrendszabályozott tanárnak korlátozott volt a mozgása. Képviselőségét a későbbiekben az üldözöttek sorsának könnyítése és védelme érdekében is mindig latba vetette egészen addig, míg az 1944. októberi nyilas puccs miatt – ő is azonnalra

¹² Értésítő, 1934/35. 19.

¹³ Értésítő, 1940/41. 54–55.

szóló SAS katonai behívót kapott – illegalitásba nem kényszerült. Illegális lakása Móricz Miklósnak a III. kerület Ürömhegyi-dűlőben álló házában volt. Már Teleki Pál halála után kereste, s meg is találta a kapcsolatot az ellenállási mozgalommal Budapesten, Fekete Zsolt fedőnéven működött. Tagja volt a Nemzetközi Vöröskereszt Bizottságának, tevékenyen részt vett a zsidó és politikai munkaszolgálatosokat, az elítéltek gyermekeit mentő vöröskeresztes otthonok szervezésében. Budapest ostroma alatt a Nemzetközi Vöröskereszt alkalmazottjaként betegek és sebesültek biztonságba helyezésénél segített.

Nem sokkal Budapest ostroma után kötött házasságot Szabó Annával, aki korábban jött fel Brassóból, akivel már Buda ostroma alatt együtt dolgozott a Vöröskereszt mentő munkájában. A második világháború befejeztével az új országvezetés neki is szánt politikai szerepet. Megvan a pataki Nagykönyvtár kéziratárában az a kétnyelvű nyílt parancs – otkritij prikaz –, amely a debreceni kormányhoz való utazását biztosította volna.¹⁴ Szabó Zoltán azonban, amint lehetett, hazautazott Patakra, s beállt a Kollégiumnak még a háború végén elkezdett, de már békében befejezett 1944/45-ös tanévének a munkájába.

Ekkor következett el életének harmadik nagy próbatétele. Mint a negyvenes évek országgyűlési képviselőjét 1946. március 12-én letartóztatták, és népellenes bűntett címen emeltek vádat ellene. Jellemzi a sok ellentmondással terhelt korszakot, hogy az ellene elfogatási parancsot kiadó rendőr őrnagy és népbírószági ügyész, aki mindenáron népellenes bűntettben akarta elmarasztaltatni, később mindkettő egy csomó összeharácsolt értékkel nyugatra szökött, s politikai menekültekként kaptak menedékjogot Franciaországban. Végül is felmentették, kiszabadult, de újra megbélyegzett ember lett. Korábban a szélső jobb, most a szélső bal részéről, amit haláláig kénytelen volt hordozni. A Tiszáninnen Református Egyházkerület, amelynek 1942-től főjegyzője volt és a pataki Kollégium – míg mindkettőt meg nem szüntették – személyét és munkáját értékelő megbecsüléssel mellette állott.

Szabó Zoltán tevékeny részese volt a Kollégium, benne a Theológiai Akadémia utolsó hatéves, a nehéz körülmények között is virágzó, a háború utáni intenzív ébredési hullám által is megérintett korszakának. Tanórái mellett továbbra is szervezője és irányítója volt a Kollégium egészét elevenítő, hitébresztő, erősítő, a lelki nevelést segítő alkalmaknak, amelyeken a tanárokon kívül a theológiai hallgatók, a felsőéves tanítóképzős növendékek és gimnazisták is szolgáltak. Továbbra is közreműködött a pár évig még élő népfőiskola és gyülekezetimunkás-képző tanfolyamok munkájában.

A pataki Theológia erőszakos felszámolásakor mint egyházkerületi főjegyző tagja volt annak az 1951. október 15-én tartott kerületi közgyűlésnek, amely tilta-

¹⁴ Jelzete Kt.a. 640/88.

kozott a Theológia megszüntetése ellen, s részt vett a jegyzőkönyv ide vonatkozó 7. pontja szövegének megfogalmazásában, amely egyebek mellett kimondotta, hogy az egyházkerület „...továbbra is ragaszkodik a sárospataki theologiai akadémiájának fenntartásához, nem járulhat hozzá annak megszüntetéséhez, s fenntartását Istenben bízó hittel és a végsőig menő áldozatkészséggel vállalja. Egyben kéri annak lehetővé tételét, hogy a sárospataki theologia akadémiát egyházkerületünk már a folyó iskolai év második felében, de legkésőbb a jövő iskolai év elején, vagyis 1952 szeptemberében, Deo volente újra megnyithassa.”¹⁵ Tudjuk, hogy a közgyűlés határozata eredménytelen maradt, sőt a Tiszáninneni Egyházkerület önállóságát is nemsokára megszüntették. Sok huzavona után Szabó Zoltán jövődőlő szolgálatát, sorsát illetően úgy döntöttek az „illetékesek”, hogy Ófehértón, a Nyírségi Református Egyházmegyében szolgálhat lelkészként, ahova 1952. december 31-én iktatta be Békefi Benő esperes.

Negyévi szolgálata alatt itt nem tudott igazán meggyökerezni, s felesége egészségi állapota is arra készítette, hogy éljen az adódó álláscsere lehetőségével. Így került 1956-ban a Bükkaljára, Noszvajra, ahol december 18-ától élete végéig szolgált. Itt hamar beleépült a gyülekezet és a faluközösség életébe, s mint gyakorló lelkész, itt próbálta megvalósítani mindazt, amit professzor korában elméletben tanított. 1957-ben abban reménykedett, hogy megszabadul megbélyegzettsége terhétől, s ekkor érte egy újabb övön aluli ütés a Kádár Imre: Egyház az időn viharában című könyvéből. Erre írásban is reflektált a következő címmel: Feljegyzés Kádár Imre Egyház az idők viharában c. könyvének Szabó Zoltánnal kapcsolatos passzusaihoz.¹⁶ Ez az írás egy higgadt, alázatos, a maga tévedéseit is ismerő, belátó és megbánó, de a rosszindulatú támadást fájlaló keresztyén ember megnyilvánulása. Noszvajon szűkebben vett lelkészi, igehirdetői, pásztori és kormányzói munkája mellett helytörténeti és néprajzi területen is a régi lendülettel tevékenykedett. Theológiai témájú dolgozatokat is készített a következő címekkel: A kazuális igehirdetés kérdései, A kereszteleési igehirdetés dogmatikuma, A szekularizáció, mint gyülekezeti kérdés, A gyülekezeti lelkigondozás mai kérdései, A konfirmáció és a hitoktatás gyakorlati kérdései. Noszvajon volt tanítványai, barátai, néprajzi szakemberek látogatják, de az egyházkormányzat és az Állami Egyházügyi Hivatal emberei még mindig fenntartással tekintenek rá. Megbecsülő elismerést hivatalosan csak világi vonalon, néprajzi munkássága vonalán kapott. A Magyar Néprajzi Társaság 1964. január 29-én választmányi ülésén a Társaság tagjává választotta. Ezután már csak egy év adatott neki. 1965. január 21-én még a

¹⁵ Hitelesített kivonat a Tiszáninneni Református Egyházkerület Miskolcon 1951. október 15-én tartott rendkívüli közgyűlésének jegyzőkönyvéből.

¹⁶ A Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Kézirattárában. Jelzete Kt. a. 640/10. [2003-ban közzétettük a Kazinczy Ferenc Társaság Széphalom c. évkönyvének 13. kötetében, a 297–303. oldalakon. (A Szerk.)]

reggeli áhítaton szolgált, majd rosszul lett. Egy hónap múlva, 1965. február 20-án befejezte földi útját.

Személyiségének jellemzésére, a fentiekén túl, álljon itt Enyedy Andornak Szabó Zoltán halálakor írt „Mi volt nekem Szabó Zoltán?” című visszaemlékezésének néhány részlete: „Ő volt nekem a minden tekintetben egészséges ember. Az volt testi mivoltában. Pirospozsgás arca, arányos testalkata, izomtól feszülő tagjai, szabályos vonásai, mélytűzű mosolygós szemei az emlékek ködén is átragyognak... Egészséges volt szellemiségében. Tudós volt, de nem volt szobatudós, nem vált az élő valóságtól, az eleven élettől elvonatkoztatott könyvmollyá... Nem ragadta el semmiféle izmus, nem lett megszállottja semmiféle elméletnek... Egészséges volt hitében, lelki életében... Úgy állt Isten előtt, mint egy ember a többi emberek közül... Úgy éreztem, hogy imájában benne vagyok én, az egész gyülekezet, az egyház és az ország népe, az emberiség: minden bűnünk, gyarlóságunk, el-esettségünk, nyomorúságunk, de egyúttal Istenhez való vágyakozásunk, Benne vetett rendületlen bizodalunk... A maga kivételes módján egyszerre tudott tanár és diák lenni... Tanári lényével, tekintélyével, jótékony szigorával, oktató és nevelő módszereivel készítetett a tanulásra, segített az önképzésre, az ifjú embernél olyan sorsdöntően fontos önnevelésre, szellemi és lelki erők összeszedésére. Közvetlen modorával, jó szívével és szavával viszont ki tudta váltani és meg tudta nyerni tanítványai bizalmát, ragaszkodását... Mint néhai, jó száz év előtt élt Erdélyi János... ő is fel akarta jegyezni, meg akarta örökíteni, az utókor számára át akarta menteni a még élő, de már feledésbe merülő, veszendőbe menő népszokásokat, néphagyományt..., mindazt, ahogy éltek falusi embereink vallásukat, kereszteltetik gyermekeiket, temetik a halottaikat, ünneplik az egybekelő párokat: amint viszonyulnak Istenükhöz, papjukhoz, tanítójukhoz, egymáshoz és a sorukhoz... A veszteség, csalódás, méltatlan hátrátétel és mindenféle más megpróbáltatás keresztjeit alázattal, türelemmel, derűvel hordozó hősiessége, közösségvállalása, rokonszenves egyénisége hozzábilincselte azokat, akiknek ilyenfajta emberi tulajdonságok felismerésére és megbecsülésére érzékük és hajlandóságuk volt... Azt írta utolsó levelében egy fájdalmas felsóhajtás után: 'Reá tekintek ilyenkor hosszabban és kitartóbban'. Most már Reá tekint állandóan, akibe bűneink bocsánata, váltságunk és üdvösségünk van.”¹⁷

¹⁷ A Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Nagykönyvtárának Kézirattárában. Jelzete An.2,703.

Bojtor István

SZABÓ ZOLTÁN EMLÉKEZETE

Gömör megyében Alsószuhán született száz esztendővel ezelőtt, 1902. november 24-én.¹ Első gyermek. Még csak néhány hónapos csecsemő, amikor székéren Hernádszentandrásra költöznek, ahová édesapját igazgató-tanítónak nevezték ki a református elemi népiskolába. Kilencéves koráig nevelték az ősi, öntudatos, tradicionális Hernád-menti faluban. Édesapja kitűnő pedagógus. Növendékekkel és módszerekkel kísérletezett, tehetségeket kutatott. Amikor ilyenre talál, azt továbbképzésre küldi Sárospatakra a Református Főgimnáziumba. Hernádszentandrásról közel hetvenet.² Zoltán fia otthon szívja magába a falu és a nép szeretetét. Ezt dolgozza fel magában Sárospatakon, ahol a Református Főiskola szelleme nem „kívülről jött hatásokból, hanem belső szükségességből táplálkozott.”³

Korhatár előtt írárták be a Sárospataki Református Főgimnáziumba. A nyolc osztályban elejétől végig kitűnő diák. Az 1920-ban szerzett érettségi bizonyítványa is ilyen. A teológiára jelentkezett, annak öt évfolyamán is kitűnő. Teológus diákok, mintegy harmincan, 1921-ben alakítják meg Balatonkilitiben a Soli Deo Glória (SDG) evangéliumi diákszövetséget,⁴ hogy a fiatalok csöndes meditációban „lélekben Jézus Krisztussal találkozzanak”. Teológus éveiben ez az ige ragadja meg: „te azért a munkának terhére hordozzad, mint Jézus Krisztus jó vitéze.” (II. Timóteus 2:3.) Az 1921-22-es tanévben készített pályamunkájának címe: „Augustinus és Rousseau confessioinak összehasonlító ösmertetése.”

A teológia elvégzése után kétszer választják szeniornak⁵ a könyvszerető, franciául beszélő alkönyvtáros tehetséget. Az 1924-25 években német és holland egyetemeken ösztöndíjasa. Ekkor halt meg Novák István, a gyakorlati teológia tanára. Szabó Zoltánt külföldről hazahívják, 1926. szeptember 23-án leteszi második lelkészsképesítő vizsgáját, és október 1-től a gyakorlati teológia tanszékén óraadó tanár. Hallgatói nagyon büszkéek a fiatal professzorra. Tanítványaihoz körültekintő és humánus.⁶ Az 1927-es nyári szünidejét Berlinben tölti, ahol könyvtárakban

¹ E méltatás 2002-ben jelent meg a Kazinczy Ferenc Társaság *Széphalom* c. évkönyvében: 12. kötet, 281–290.

² Közöttük volt például Béky Zoltán református püspök (USA), Zsíros József teológiai tanár (Sárospatak, USA) meg a Benke lelkészcsalád több tagja.

³ *Újszászy Kálmán*: A Sárospataki Népfőiskola. Confessio, 1983. VII. évf. 3. sz. 111.

⁴ Soli Deo Glória = Egyedül Istené a dicsőség. Kálvin jelmondata volt. A Diákszövetség újságja: „Református Diákmozgalom”, később pedig: „Magyar Út” világnézeti és társadalompolitikai hetilap.

⁵ Senior = az első számú diákvezető a kollégiumban.

⁶ Abszolválásom után egy év „belföldi ösztöndíjjal” maradtam az 1951-ben megszüntetett Sárospataki Teológián. Szabó Zoltán atyai szeretettel irányított tanulmányaimban. Munkáját Koncz Sándor professzor is nagyra értékelte: „Szabó Zoltán, a teológus.” 1982. Kézirat. Vö. még: *Szentimrei Mihály*: Szabó Zoltánra emlékezünk. = *Theológiai Szemle*, 1965. 119–122. (*A szerző jegyzete*.)

búvárkodik, azután Dániába, Svédországba és Franciaországba is ellátogat. Az óraadót 1927-ben a gyakorlati teológiai tanszék rendes tanárának választották. „Pataki szellemben” kezdte és folytatta munkásságát.

Mi volt ez a „pataki szellem”? – A tehetség, a kiválóság szorgalmas kutatása, nevelése a közösség javára. A „pataki szellem” mindenütt, mindig, mindenben értéket keres, amit tovább fejleszteni akar az egyház és társadalom hasznára. A szeretet, megbecsülés, valamint bátorítás lelkületének is mondhatjuk ezt, hogy szebbé, könnyebbé tegyük a földi életet, szüntelenül az égre, az üdvösségre nézve. Jó szándékú emberi törekvés, buktatókkal és tévedésekkel tele. Azzal kísérletezett, ami még nem volt. Úgy ápolta az ősi hagyományokat, mint talán senki más Magyarországon, és úgy ballagott a jelenben, hogy a jövő izzott szeme előtt. Tradicionális és ortodox. Maradi és merészen modern. Bezárkózott és mégis nyitott. Ilyenféle volt a pataki szellem.

Szabó Zoltán, a sárospataki hagyományokon nevelkedett, evangéliumtól és ifjúsági mozgalmaktól megtermékenyített univerzális érdeklődésű és kirobbanó tehetségű fiatal professzor. „1930-31. évi jelentésében ajánlotta a teológiai karnak, hogy ... arccal a falu felé készíthesse el a jövőben az ifjúság gyakorlati képzését meghatározó munkatervét.”⁷ Több tényező fordította érdeklődését a falu felé. Hernádszentandrásról jött, ahol lélekben-szellemben gyökerezett. A faluról és parasztságról abban az időben általános vélemény volt, hogy „embertelen elhagyatottságban és nyomorúságban él, tehát segíteni kell és pedig minél gyorsabban”.⁸ Szabó Zoltánt éppen az elhagyott, a rendkívüli érdekelte. Miután a trianoni diktátum Magyarország nagyobbik részét az utódállamokhoz csatolta, a Tiszáninneni Egyházkerület Eger, Miskolc, Sátoraljaújhely kivételével város nélkül maradt. A diákok zöme faluról jött, válságban kínló gyülekezetekből és faluközösségből, ahol parasztságunk vallási, kulturális, mezőgazdasági és szociális nyomorban szenvedett. Szabó Zoltán a teológus ifjúság által igyekezett a falut elérni azért, hogy az ottani ifjúságot evangéliumi, kulturális, gazdasági szintre felemelje, „amely képessé teszi egyfelől a maga helyes önértékelésére, másfelől kijelöli és biztosítja helyét, szerepét a nemzet életében”.⁹

Az „örökmozgó” és állandóan kezdeményező tanár különleges karakter. Szakcikkeket ír, rádiós prédikációkat készít, Jakab levelét a cselekedetek szempontjából tanulmányozza, páratlant keres és gyűjt. Fogékony és érzékeny lelkű, szeretetre vágyik, és szenved, ha megalázzák. Nehezen oldódik fel, mert jót akar. Korán kel, kellemes társalgó, fizikai teherbírása óriási. Hosszú természetjáró útjai-ra legszívesebben egyedül indul. Előadásait adomákkal, szójátékokkal, csípős megjegyzésekkel fűszerezi. Állandóan a néphagyományokból idéz, falusi történe-

⁷ Újszász i. m. 111.

⁸ Erdei Ferenc: Faluvezetők Balatonszárszón. Magyar Út, 1939. 1. 3.

⁹ Újszász i. m. 111.

tekkel illusztrál. Őstehetéseket kutat. Gyakorlati szemináriumán a Szociáldemokrata Párt agrárpolitikáját tanulmányozza hallgatóival, és megállapítja, hogy „a magyar tanyakérdés megoldása – a magyar feltámadás”.¹⁰ Gyakorlati teológiai szemináriumai dolgozatainak témáit a falukutatásból meríti. Róla mondta Ravasz László: „Szabó Zoltánnal bejött a lelkészképző főiskolára a folklór. Az embernek a magyarban, s a magyarnak az emberben való szemlélete... A magyar népműveltség becse magasra emelkedett: a nép maga géniusz és egyben múzeum, életének titka egyszersmind életének módszere is.” A gyakorlati teológiából indult ki, és onnan érkezett a faluba, mert élesen látta „ennek a népnek hangtalan sorvadását,... ennek a helyzetnek gyökeres megváltoztatásáért minden idegszálukkal küzdenek, már évek óta várnak, könyörögnek és követelnek”.¹¹

Az első és második lelkészképesítő vizsgákra következetesen falutörténeti, szociológiai és szociográfiai témákat jelölt ki. Például ilyeneket: *Az egyházközség egyházi szokásai. Vallásos gyakorlatok. A gyülekezet élete és története. Adalékok a falu és gyülekezet vallásos rajzához*” Temetésén Nagy Barna professzortársa egyebek között azt mondta: „Azt hiszem, az is világviszonylatban egyedülálló dolog, hogy a gyakorlati teológia tanára évről évre egy-egy vidék egyházi szokásainak és néprajzáinak megírását tűzi ki lelkési vizsgái dolgozatul, s ilyenformán másfélszáz gyülekezet belvilága nyert feldolgozást az évtizedek során, éppen egy óriási társadalmi és kulturális átalakulás küszöbén.”¹² Szabó Zoltán nemcsak Tiszáninnenről vagy általában Magyarországról gyűjt, hanem külföldről is. Vatai László második lelkészképesítőre írt disszertációjának ezt a címet adja: *„Az amerikai magyar református egyház szervezete, liturgiája és egyházi szokásai”* (1939).¹³ Falukutató és nevelő munkáját Isten igéjének útmutatása alapján végezte, mert a lelkipásztornak szakszerűen „a lehető legalapossabban kell ismernie annak a népnek és társadalomnak életét, amelynek körében szolgálatát végzi.” – „Mennyien tőle fogtak először tüzet az akkori leghaladóbb írógárda: a népi írók szeretetére, akiknek legjelesebbjei mai szellemi életünknek is legkiemelkedőbb alakjai”.¹⁴

Sárospatak óriás kiterjedésű határában tanyákon él a parasztság. Szabó Zoltán náluk kezdi a falukutatást. Gyűjtése mindenre kiterjed: fényképek, naplók, harctéri lapok a második világháborúból, mert a lélek „halálvonalon kitárulkozik”, a levante mozgalom története, munkatáborok. „A munkaszolgálat gondolata Magyarországon 1934 táján jelentkezett. Az első munkatábor a sárospataki Református Főiskola állította fel 1935-ben... Bár a mintát a nemzeti szocialisták által Németországban megvalósult diák munkatáborok szolgáltatták, azonban ezek reakciós, fasiszta jellege akkor még nem vált világossá.”¹⁵ Gyűjtik és bemutatják a népdalt, népnyelvet, iro-

¹⁰ Koncz i. m.

¹¹ Idézi Pap Béla: *Végre... Magyar Út*, 1939. I. 3.

¹² Nagy Barna. A tanítvány emlékezése dr. Szabó Zoltánra. *Református Egyház*, XVII. 1965. 104-105.

¹³ Vatai László, a kiváló tudós az USA-ban pásztorolt ref. gyülekezeteket, a Szabad Európa Rádióban is prédikált.

¹⁴ Nagy Barna i. m.

¹⁵ Salamon Konrád: *A Soli Deo Glória magyar útja és a népi mozgalom kezdetei*. *Confessio*, VI. 1982. 4. 23.

dalmat, népművészetet. A leventeoktatásban is egyházi módon kell részt venni, ugyanígy a munkatáborokban és öreg cserkészek regös munkájában. A begyűjtött népdalkincset és népművészetet ezután vissza kell vinni falura. Szabó Zoltán évenként 15-20 falut látogatott meg, és 7-8.000 emberrel találkozott. Az adatokat „sátoros ünnepeken” legátusok és mendikánsok gyűjtötték be. Sokszorosított kérdőíveket 1936-tól vittek magukkal, amire gyermekek, középiskolások, felnőttek, különféle rétegű és életkorú személyek válaszoltak, pl. Kálvin Jánosra vonatkozóan. A fölmeréseket Szabó Zoltán összegezte. Megállapította, hogy a református vallásosság függ az egyházi neveléstől és a társadalmi helyzettől. Ne legyünk idealisták! A múlt fölbecsülése szólamszerű sekélyesedésre vezet. Református egyházunkat negatív vonások jellemzik. „Nincs túl sok dicsekedni valónk, nincs sok restellni valónk, de annál több tennivalónk.”¹⁶ A sárospataki Adattárban több mint 10.000 leírást gyűjtött össze, amelynek terjedelme 2 fm. A kérdőíves módszert 1927-től használta, 1931-től intenzívebben kutat, gyűjtése kiegészül Újszászy Kálmán faluszemináriumi anyagával. Nemcsak tanárként, teoretikusan foglalkozott a magyar parasztsággal, hanem gyakorlatilag is. Noszvajról írja 1960. április 29-én Morvay Péter tudós barátjának: „Jólesik tapasztalni, hogy a falut nemcsak flaszterről szerettem, itt a sárban is azonosulni tudtam vele, s nem remélt módon viszont szeretnek...”¹⁷

Szabó Zoltán életének egyik nagy próbatétele feleségének hirtelen halála (1931).¹⁸ Másik, amit 1945 után jóra fordított Isten, a *Korán sötétedik* című könyv kiadása 1932-ben. Nagy István, gr. Haller Gábor, Stéphan László, Kárász József kritikus verseit és írásait tartalmazza ez a mű. Megbírálták az akkori egyházat és társadalmat „dr. Szabó Zoltán előszavával” és a „Főiskola betűivel.” Dözsölőket és éhezőket, fényt és árnyékot állítottak egymással szembe, és kipellengérezték az üresfejű és üres szívű embereket, még az egyháziakat is! A *Korán sötétedik* című gyűjtemény szociális gondolatokkal szimpatizált. Nagy árat fizetett érte Szabó Zoltán. Degradálták „Sub auspiciis Gubernatoris” értékű doktorátusát, letiltották nyomás alatt lévő prédikációs kötetét, megbírságotlák, és 1934-ben kihagyták az Igazság és Élet című folyóirat szerkesztőségéből. Legsúlyosabb pedig az volt, hogy a Belügyminisztérium kommunista gyanúként vette nyilvántartásba. Az 1934-35-ös tanév végi jelentésében javasolja, hogy 1935-36-ban „iskolánkban egy később kidolgozandó terv szerint munkálkodó népfőiskola nyitassék a

¹⁶ Szabó Zoltán: Kálvin a népi tudatban. Igazság és Élet II. 1936. 190-197. Vasady Béla társszerzővel. A kérdés korszerű összefoglalását adja Kiss Endre József. Vallási Néprajz I. Bp., 1985.

¹⁷ Levél Morvay Péterhez, 1960. ápr. 29.

¹⁸ Rác Irénnel 1930-ban kötött házasságot, aki egy év múlva hashártyagyulladásban hunyt el. Isten előtt ösztörve, emberek előtt bezárkózva hordozta vérző sebeit. Második házassága Szabó Annával történt. Vízi cserkészekkel érkezett Brassóba, ahol a lelkipásztor megbízásából a fiatal, csinos Anna fogadta őket az álmódon. Budapesten kötöttek házasságot 1945. március 5-én. Leányaik, Anna (1946) és Mária (1948) kiemelt értelmiségi feladatkörben dolgoznak. Szabó Zoltánné később Budapesten a Kálvin téri református vendégszobák vezetője volt évtizedeken át.

környék református parasztsága számára." A Kar elfogadta indítványát, a Sárospataki Népfőiskola 1936. február 1-jén megnyitotta kapuit Szabó Zoltán és Újszászy Kálmán tervei és tananyaga alapján. 30 lelkésztől, illetve tanítótól kértek egy-egy „gazda ifjút” a februárban tartandó tanfolyamra. A következő években 25-35 gyülekezetből érkezett 17-25 év közötti ifjú, a 10-14 napos lelki-szellemi képzésre.

Átütő sikerként könyvelték el, hogy az első hívásra 36 „csízmás diák” érkezett Patakra. Diákszobákban laktak és a Főiskola közösségében éltek. A tanfolyam vezetője Szabó Zoltán volt, és kiváló munkatársakkal dolgozott együtt, mint például Túri Sándor igazgató-tanító (Paszab)¹⁹ és Móricz Miklós, Zsigmond öccse, aki a sajtóban is publikálja a Népfőiskola megalakulását.²⁰ Néhány éven belül a Népfőiskola országos mozgalommá terebélyesedett, beszüntették államilag 1948-ban. Cél az volt, hogy rövid idő alatt sokat adjanak át a résztvevőknek és megkedveljék, magukénak tekintsék a főiskolát. Páratlan kezdeményezés volt a névadás is: Szeretettfalva, amelynek lakói testvéri közösségben éltek, a Felvégen és az Alvégen laktak a bíró és a kisbíró felügyeletével, és a *Kerékvágás* című napilapot adták ki. Mindezt *„ugyanaz az ember gondolta, vagy ha így tetszik: ötlötte, kínlódta ki. Ő volt az, aki mindent, amihez hozzáfért átszűrte a maga személyiségén... Konzsenziális munkatársakkal. Ez a Népfőiskola speciálisan pataki volt, innen indultak az erővonalak, s csak később vett irányt a Skandináv népfőiskolai típus felé.”*²¹

A kiváló képességű Szabó Zoltán aránylag keveset írt. Mády Zoltánnal közösen adták ki *„A népfőiskolai mozgalom útja”* című dolgozatot. Híressé váltak Patakon a *„Péntek esték”*. Emlékezetes maradt Szabó Zoltán 1942. február 13-i előadása: *„Sárospatak szerepe a magyar nemzet életében”*. Alapvető kérdésekkel foglalkozik *„A keresztyén magyar népfőiskola elvi kérdései”* című tanulmányában (Budapest, 1942). Ebben kifejti, hogy a pataki népfőiskola jellemzője: magyar és keresztyén. Magyar népfőiskolák az egyház területén alakultak, az egyház közösségéből hívnak, és oda küldenek vissza. Keresztyén (krisztianus), mert az Istentől adott kösziklára, Krisztusra építkezik a szeretet és ismeretnyújtás melegében. Magyar, mert magyar nyelv, magyar irodalom, magyar népzene, magyar népművészet tárgyával foglalkozik. Az iskolában erős nevelő hatások áramlanak. Paraszti jellegű mert a népe. Főiskola, mert univerzitásra törekszik függetlenül az államtól, de nem ellentétben azzal. Közösséget vállal hasonló célú szervezetekkel. *„Éppen mostanában kerül a népfőiskolai gondolat az egyetemesen érdeklődés homlokterébe,”* írja említett tanulmányában, *„s éppen ezért kötelességünk nyomatékosabban hangsúlyozni, hogy a magyar népfőiskolának hiten épülő elvi, egyházi, tehát protestáns és kato-*

¹⁹ Kiváló munkatársai még: Rácz István, Harsányi István, Palumby Gyula, Ködöböcz József, Szabó Ernő.

²⁰ Újszászy i. m. 112.

²¹ Újszászy Kálmán i. m. – A pataki népfőiskola anyaga és Szabó Zoltán magánhagyatéka megtalálható a SRKTGy-ben, Kt. 640.

likus népfőiskolának kell lenniük." Fölkéri az ország tekintélyeseit, hogy a sárospataki Népfőiskolán előadást tartsanak. Így közvetlenül találkozhatnak a „néppel,” a „nép” pedig az ország szellemi irányítóival.²² Mindezt azért teszi, hogy összefogja a nemzetet. A Magyar Nemzet újság hasábjain „Szellemi honvédelem” címen közzölt írásokat.²³

Az Országos Táj- és Népkutató Intézet 1940. július 24-én tagjai közé választja, ahol a népnevelő munkát fontosabbnak tartják a falukutatásnál. Gömör megyét kapja feladatul. Nyíregyházán a Bessenyei Társaság Igazgató Tanácsába vonják 1944-ben, s ugyanez év november 12-től a Nemzetközi Vöröskereszt segítőbizottságában is vállal szolgálatot. A Magyar Élet Pártja Sátoraljaújhelyen országgyűlési képviselőnek jelöli, amit elfogad. Országgyűlési képviselő 1938-tól 1944 októberéig, amikor a nyilasok vették át uralmukat Magyarországon. Magas társadalmi-politikai funkciójában is a falusi nép érdekében, valamint a rohamosan szaporodó üldözöttek segítségén fáradozik. Somogy megyében nagy erővel segíti a telepítési akciót. Bakó Bálint hedrehelyi református lelkész tanácsával és barátságával 1940-től igyekeznek felfrissíteni a református őslakosságot. Pontosan ismeri az „egyke” dunántúli problémáját, mert nyári vakációkban kerékpáron járta végig teológus diákjaival a pusztuló vidéket.²⁴

A népkultúra és népegészségügy állandó vesszőparipája. „*Alig van parlamenti beszédem, melyben elnyomottak, szegények... különösen kisparasztságunk érdekében szót ne emeltem volna.*”²⁵ Nyilas ellenes interpellációval 1940. október 10-én tiltakozik, és a zsidó jogállapotokat védi. A második világháborúból való kilépésről 1943 őszén írja alá a kormányhoz küldött memorandumot. „*Én nekem... ezzel az úri renddel nem volt közösségem, nem tartoztam hozzá és nem fűződött ehhez semmi érdek,*” – írja 1945. május 11-én. Kádár Imre „Egyház az idők viharában” című könyvében három helyen marasztalja el Szabó Zoltán országgyűlési képviselőt, amire ő egyebek között így válaszol: „*Legnehezebb időben mertem elismeréssel szólni a Szovjet öt éves tervek nagyvonalúságáról.*”²⁶

Gr. Teleki Pál professzor kultuszminiszterrel, majd miniszterelnökkel közeli barátságba jut. Mesterének tekinti. Teleki Pál 1938 novemberében nyitja meg a falukutatásról rendezett kiállítást. Szabó Zoltán tőle veszi át azt a gondolatot, hogy Magyarországot valamiképpen átmentsék egy szebb jövőbe. Ezért is mint országgyűlési képviselő odaadással intézi a letelepítéseket, segélykiutalásokat, munkafelvételt, a hősi halottak családtagjainak adókedvezményét, katonai fel-

²² Major Zoltán: Emlékeim dr. Szabó Zoltán professzoromról. 1965. Kézirat. A neves előadók között találjuk a következőket: Veres Péter, Illyés Gyula, Ortutay Gyula, Képes Géza, Erdei Ferenc, Kiss Lajos, Németh László, Balla Péter, Szabó Pál, Féja Géza, Győri Elek.

²³ Salamon i. m. 29.

²⁴ Bojtor István: Fűrész István (1912–1974). Göncruszka 1974. Református Egyház XXIV. 10. 240.

²⁵ Szabó Zoltán mint képviselő összesen 19 beszédet mondott el. Ezek kéziratát lásd Sárospatak, Nt. 640. 1. 123.

²⁶ Kádár Imre: Egyház az idők viharában. Bp., 1957. Szabó Zoltánról 100., 109. és 131.

mentéseket, sokgyermekes családok támogatását. 1943-ban internáltakért jár közbe.²⁷ A zsidókérdésben tanúsított magatartását Kádár Imre bírálja, pedig a zsidókérdés bibliai megoldásán fáradozott.²⁸ Tanári jelentésében (1931. június 7.) javasolja a zsidómisszió megindítását, amit a Kar elfogad. Lehetővé teszi zsidó származású teológusok felvételét,²⁹ valamint zsidó tanárok és megyei levéltáros kinevezését Miskolcon.³⁰ Az 1950-51-es akadémiai évben gyakorlati teológiából kitűzött pályatétel címe: „A zsidó és pogánymisszió problematikája”.³¹

Teleki Pál intenciója szerint is tiltakozik a zsidóüldözés ellen, mert véleményük szerint az időnyerés éppen olyan érdeke a magyarságnak, mint zsidóságnak. Memorandumot készít a zsidóüldözés ellen. Salamon Konrád bírálja Szabó Zoltánt, de elismeri, hogy „a zsidóság árnyékában húzódik meg.”³² A Sárospatak határában létesített munkaszolgálatos (MUSZ) tábort hetenként látogatja a háború vége felé, informálja és biztatja a fogolytábor lakóit. Szálasi Ferenc „SAS” behívó parancsának nem engedelmeskedik. Budapesten 1944 őszén illegalitásba vonul, és életét kockáztatva belép az Ellenállási Mozgalomba.³³ Fekete Zsolt fedőnéven dolgozik. Gettókat látogat, élelmiszer segélyt továbbít, üldözötteket bújtat. Úgy emlékezik vissza erre az időre, hogy: „Szép dolog volt benne lenni 1939-ben, és az 1944... után az események sodrában.”³⁴

Tévedéseit, mulasztásait később elismerte és megbánta. Képviselői munkájára kesernyésen emlékezik: „Jót akarásnak rossz útja volt... Szolgálni, használni, menteni szerettem volna... Tudatosan szemben álltam a fajimádó náciizmussal...”³⁵ Tildy Zoltán államelnök 1945-ben a államtitkárságára hívja dolgozni, de ő következetesen tartózkodik a politikai szerepléstől. Ugyanez év március 29-én letartóztatták. Börtön, szabadulás, kihallgatás, internálás, bírósági tárgyalás váltogatják egymást. Szóbeli és írásbeli nyilatkozók sokasága áll mellé. Bereczky Albert államtitkár, később püspök – akivel együtt dolgozott az illegalitásban – ugyancsak védi. Az ellenállási mozgalomban végzett munkájára tekintettel a vád alól fölmentik. Péter János, a köztársasági elnök titkárságának vezetője (1949 és 57 között Debrecenben püspök) az amnesztia levelet 1947-ben személyesen adta át neki Sárospatakon.

Az 1531-ben alapított Sárospataki Református Kollégiumot 1951 júliusában állami határozattal, de az egyházi főhatóság közreműködésével megszüntették

²⁷ Lásd: Sárospatak, Kt. 640. 71.

²⁸ Kádár, i. m. 109.

²⁹ Például Karaszon Dezső, Szanyi László.

³⁰ Klein Gáspár.

³¹ Bojtor István: A zsidó és pogánymisszió problematikája. Sárospatak, 1951. Kézirat.

³² Salamon i. m. 29.

³³ 15432/1946. ME. szám. 418. „Magyarország Miniszterelnöke – Igazolja és elismeri, hogy dr. Szabó Zoltán teológiai akadémiai professzor, református püspökhelyettes... a nemzeti ellenállási mozgalomban és a fasiszmus elleni harcban önfeláldozó magatartást tanúsított. Budapest, 1946. április 2.” Sárospatak, Kt. 640/96.

³⁴ Önéletrajz. Sárospatak, 1952. Kézirat.

³⁵ Szabó Zoltán szóban és írásban keresztyéni penitenciát tartott. Sárospatak, Kt. 640/123.

Abszolvált teológusok között Sárospatakon 1951-ben

Balról a hatodik dr. Szabó Zoltán professzor

A tanári fizetést egyelőre folyósították. A létbizonytalanságnál szörnyűbb viselni a munkanélküliséget. Lelkészeknek és gyülekezeteknek megtiltják, hogy a volt sárospataki professzorokat szolgálatra hívják. Azt sem engedik, hogy a debreceni teológia 1951-es őszi évnnyitóján részt vehessenek a pataki tanárok, pedig a volt pataki diákok zöme ide iratkozott be.

Egy éven át vívódik családjával együtt a szép, boltíves, kényelmes, népi bútorkkal berendezett kollégiumi lakásban. Örömmel fogadja megritkult számú látogatóit. Nehézséges, megalázó adminisztrációs eljárások után megengedik, hogy Ófehértóra (Szabolcs megye) mehessen lelkipásztornak. Elfogadja a gyülekezeti meghívást. Mint a többi tanár esetében, neki is segíték költözni. A teherautóra rakodás pillanatnyi szünetében megérinti karomat. „Tudod Pistám, élve nem jövök többé Patakra.” – Így történt. Csak a hamvai nyugosznak 1974. február 15-e óta a vörösfenyő, lombos pataki temetőben. Békefi Benő nyíregyházi esperes 1952. december 31-én, szerdán délelőtt „fagyos légkörben” iktatta be Ófehértón. Az év utolsó napjának délelőttjén azért, hogy ezzel is megalázzák, és minél kevesebben vegyenek részt az „ünnepi” istentiszteleten. Úgy jellemzi magát, hogy szárazra dobott hal. A szűkös megélhetés miatt hetente ötször köménymagos leves kerül az asztalra. Nem találja helyét. Az 1955/56-os Szabolcs megyében is fellángoló evangéliumi ébredésben örömmel vesz részt, de visszavágyik a Tiszáninnenre.

Ősz József noszvaji lelkipásztorral megegyezés alapján cserélnek. Vértő sebei gyógyulni kezdenek. A nehézségekkel küzdő gyülekezetben 1956. december 18-án kezdi szolgálatát. Ötvennégy éves. „Én elfogadom végállomásnak a Pataktól távolságban is, lehetőségben is oly távolfekvő bükkaljai falut, hol élek s igyekszem hűségesen szolgálni Uramnak, s benne földi hazámnak, melynek népi demokratikus volta...

közelebb áll az én szívemhez, mint talán azoké, akiknek ajándékképpen hullott az ölébe mindaz, amiért én magányosan, egzisztenciális szorongattatások között harcoltam..." – írta. Darányi Lajos püspök – akivel baráti, testvéri, munkatársi kötelékben volt, de néha elvi, teológiai különbségekben is – 1964-ben Mátraházán lelkeszi szaktanfolyamon homiletikai előadásra kéri. Ez volt az egyházi rehabilitáció párányi jele. Elkészíti a gyülekezet analízisét (Noszvaj, 1958). Kiváló teológusként foglalkozik a lelki élet, az ifjúság, és a gyermek-istentisztelet problematikájával. Bibliaköröket szervez, tésztakészítő asszonyok adományokat küldenek szeretetthonoknak. Külmissziói és ökumenikus távlatokban próbálja nyitogatni a falusiak szemét. Áthelyezi a harangot, festeti a toronysisakot, padlóztatja a gyülekezeti termet. Régi gyülekezetek ízléstelen hagyománya, hogy temetés után egy koszorút a templomba visznek, ahol évtizedeken át szárad, porosodik. Szabó Zoltán kegyeletsértés nélkül, közmegelegedésre úgy oldja meg ezt, hogy ehelyett a templomkertbe élő rózsafát ültet a gyászoló család.

Lelkipásztori szolgálatát hűséggel végzi. Gondosan műveli a „practica theológiát”. Évenként végigmagyaráz egy ó- és egy újszövetségi könyvet. Noszvajban készült teológiai munkái: „Az Efézuson át hozzánk küldött levél”; „Legeltessétek...” munkatervi vázlatok; „A kauzális igehirdetés kérdései”; „A kereszteselési igehirdetés dogmatikuma”; „A szekularizáció, mint gyülekezeti kérdés”; „A gyülekezeti lelkigondozás mai kérdései”; „A konfirmáció és hitoktatás kérdései”. Csütörtökön kirándul. Hosszú gyalogutakat tesz magányosan Felsőtárkányig vagy Szilvásvár felé, ami oda-vissza közel 60 kilométer. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetével 1961-től szorosabbra fűződik kapcsolata. Munkatársa lesz a Rádió és TV közvélemény-kutató osztályának, valamint a Heves Megyei Könyvtár olvasócsoportjának. Nyelvészek, tudósok, gyűjtők, néprajzosok és tanítványai növekedő számban és növekedő érdeklődéssel keresik a parókián. Újra célt, értelmet talál az életének. Rengeteget olvas. Vallási, néprajzi tanulmányokat ír. A vallási néprajz 1960-ban még nem volt „profilja” a magyar néprajznak. Ezen a téren is úttörő volt.

Mivel Noszvaj községben nyelvjárásban beszélnek, népviseletben is járnak, valamint őrzik a hagyományokat, ezért sürgeti a falutörténeti előadásokat. A kastélykertben szabadtéri színpad felállítását indítványozza. Ajánlja a falu történetének megírását és olyan kis múzeum létrehozását, ahol tárgyi és szellemi anyagok gyűjthetők. Helyes volna olyan kulturális üdülőhelyet létesíteni, ahol a vendégek megpihenhetnek, a helybeliek pedig tanulhatnak. Ha a kilátót újjáépítenék, ez nemcsak turisztikai érdekesség volna, hanem a TV hálózat láncszemébe is bekapcsolhatnák. A Forrókút-forrás kiépítése hasznot hozna. Átfestendők a turistajelzések. A régi paraszt- és barlanglakásokat minősítsék műemléknek. Többféle képeslapot adjanak ki. Megszervezendő a fizetővendég-szolgálat.

Nyissanak új boltot és hűtőházat a feldolgozandó erdei termékek tárolására. Ezek a református lelkész tervei, javaslatai, észrevételei.

Ám Szabó Zoltán nemcsak javasol, hanem részt is vállal a munkából. Megírja a gyülekezet történetét. Segít a falutörténet összegyűjtésében. Idegenvezetői és sí tanfolyam vezetését is vállalja. A gyülekezet pásztora az egész közösség szellemét igyekszik formálni, és szembeszáll a bomlasztó tünetekkel, mint például a mértéktelen ivászat. Levelet küld Kács község tanácsának a várhegyi kaptárkövek megrongálásáról. A Nemzeti Múzeumot értesíti a Tiszai Vízlépcső földmunkáinál előkerült régiségekről. Budapestről kiszállnak, megmentik a fölszínre került értékeket. A Néprajzi Múzeum országos nyelvjárási és néprajzi gyűjtőpályázataira 1960-tól rendszeresen küldi dolgozatait. Bálint Sándor, Ortutay Gyula, Kodolányi János, Manga János és Morvay Péter tudósokkal szakmai barátságot tart. 1964. január 29-én bevásárlják a Magyar Néprajzi Társaság tagjai közé.³⁶

Lelkipásztori szolgálatában vezérigéje volt: „Az Úr közel” (Filippi 4:5). Karácsonyhoz közeledve 1964 decemberében családi körben beszélgetnek a halálról. „Kérem Istent, hogy ne adjon nekem hosszú betegséget, hogy senkinek terhére ne legyek.” Utoljára 1965. január 12-én, vasárnap prédikált a szószéken. Miután január 21-én az úrasztalánál befejezte a reggeli áhítatot, Egerbe szállították kórházi szakrendelésre. Agytumor. Fájdalma nincs. Orvosai tehetetlenek. „Hosszas betegség” nélkül 1965. február 20-án Krisztushoz költözött.³⁷

Mi volt ennek a robusztus testben lakó, páratlanul hatalmas, sokszínű léleknek a titka? Humanitás, szociális törekvés, reális politika, egyházépítés, tudomány, haladó szellem, falu, nép, egyház- vagy hazaszeretet? Kétségtelenül ezek is, de csak másodrendű vonatkozásban. A hajtóerő, a cél, akiért érdemes minden áldozatot vállalni, aki Szentlelke által kényszerítette: Jézus Krisztus. Amit a faluért, népért, egyházért, társadalomért, tudományért cselekedett, az „nem öncélú mellék foglalatosság volt nála, hanem az egyetlen, a végső ügynek: A Krisztus evangéliumának, az Igének és Léleknek állt szolgálatában. Ez volt az... ami minden egyébnek értelmét adta. Mindenek előtt, mindenek felett, mindenekben ezt kereste: mit mond a Lélek a gyülekezetnek?”³⁸ Nagy Barna világhírű professzortársa mondta ezeket Szabó Zoltán temetésén. Ő jól ismerte azt a professzortársát, aki 1942-43 szilveszter éjszaká-

³⁶ Küllös Imola számba vette, méltatta Szabó Zoltán néprajzi gyűjtését. (Néprajz 2. Bp., 1985. 250–273.) Pályamunkáival megyei és országos díjakat nyert. A pénzbeli jutalom összegénél fontosabb volt az egyházban félretolt professzor állami szakemberektől való tudományos és erkölcsi elismerése. Az Ethnológiai Adattárban regisztrált anyagai: Adalékok Noszvaj község néprajzához. Gyülekezettörténeti kiállítás, 1959. Amit nekünk írtak. (Régi Bibliák, énekesek, imakönyvek, erkölccstan, keresztyén irodalom.) Amit rólunk írtak. (Anyakönyvek, presbiteri jegyzőkönyvek, egyházi szolgák névsora). Szemen át tanít a múlt. (Régi fényképek, festmények magyar fejedelmekről, úrvacsorai edények, templomi terítők.) Szemünkön át ismerjük jobban jelenünket. (Gyülekezeti fényképek, falvédők, köszöntő versek, énekek, költemények.)

³⁷ Noszvajon Ráski Sándor püspök temette. Hamvait 1974. február 15-én exhumálták, és Sárospatakra szállították. Ott várja Krisztusát.

³⁸ Nagy Barna i. m.

ján elcsöndesedve, magába mélyedve, az Úrra nézve írta naplójába: „Úgy szomjazom az igazán hasznos munka örömét. Olyan jó lenne magasabb, tisztább ökonomia: Isteni vezetés alá helyezni az életem hátralévő részét... Parasztébredést, népi ébredést... Mezőgazdaság és Népfőiskola: ezek a nagy kötelességek... Élni azt, hogy nemzetem nélkül nekem sem lehet örömöm... Falu: Odamenni, ez az első... Szót kivinni, betűt küldeni. Írni érette. Szájuk legyenek. Ne messziről szeressem... Önmagam megtagadásának nagy iskolája.”³⁹

Amit Isten cselekedett Krisztus Lelke által Szabó Zoltánban, az megmarad és tovább él. Tanulásra, tájékozódásra, találkozásokra, cselekvésre ösztönöznek bennünket. Mai művelődéspolitikánk – ebben a Kazinczy Ferenc Társaság is – gyűjti, őrzi és gyümölcsözteti magyar népünk szellemi és tárgyi értékeit, hogy ezek által is építsük jövőnket.⁴⁰

A sárospataki sír

³⁹ Sárospatak, Kt. 640/70.

⁴⁰ Újszászy i. m. 114.

Dienes Dénes

VIHARFELHŐK A PATAKI TEOLÓGIA EGÉN AZ 1930-AS ÉVEKBEN

A Kollégium történetének egyik legszebb korszaka az 1930-as évekre esik. Úgy tűnhet, hogy ideális körülmények között folyt az a munka, amely a hazai lelkészképzést szinte egyedülálló sajátosságokkal gazdagította. Rövid tanulmányunkban néhány olyan szempontra hívjuk fel a figyelmet, amelyek az árnyékos oldalra esnek, megismerésük azonban föltétlenül hozzájárul a kor és a pataki helyzet elfogulatlan megértéséhez.

1. *Korán sötétedik*

1932-ben 4 teológiai hallgató tollából jelent meg, Szabó Zoltán előszavával.¹ A kötet tartalma nagy vihart váltott ki, különösen az egyházkerületi elnökség reagált hevesen.² Nagy István írásait így jellemezte Farkas István püspök és Farkasfalvi Farkas Géza főgondnok: „Szörnyű életfelfogás; lelki durvaság; fiataloknál soha nem hallott és nem látott lelki elernyedés; hitetlenség és gőg; Isten, Haza, valáserkölcsei eszmények megtagadását, az öregek iránti tiszteletlenségnek forradalmi, kevély kikiabálását, egyházi életünk kigúnyolását, ősi tradícióink megcsúfolását, mindennek, ami előttünk szent, botor megvetését, ősi Főiskolánk eddigi életének, szellemének megtagadását olyan gyalázatosan sértő, papságunk és tanítóink ellen olyan brutálisan igaztalanul támadó írásokat még nem nyomtattak a főiskola betűivel sohasem!”³ Vitéz Kárász József prózája „szennyes írás, orcánkat piritó trágárság, telve a kloakák bűzös utálatával” a kerületi elnökség ítélete szerint.⁴

Vajon mi szította fel valójában az elnökség haragjának tüzeit? A kötet gondos áttanulmányozása során arra a megállapításra juthatunk, hogy a harag nagyságrendekkel nagyobb, mint amit az ott közölt írások józan mérlegelése kiválthat. A válasz megértéséhez tovább kell olvasnunk a dörgedelmet: „Féltünk, hogy e pár ifjú dédelgetése nekünk sokba fog kerülni. Hiszen elleneink aknamunkát végeznek ellenünk titkon. Egy szép napon majd interpellálni fognak, hogy a nagy állami segítséggel jutalmazott Pataki Főiskola diákjai: ilyenek!... Mi lesz velünk, ha elesünk a – mai efféle lelkiületű ifjak ellenünk való bűnözése miatt – elesünk az Állam segítségétől.”

A Kollégium az I. világháborút követő években egyre nagyobb figyelemmel fordult a magyar falvak felé. Ez a tény egyszerre jelentett szolidaritást a szociá-

¹ Nagy István–gróf Haller Gábor–Stéphán László–Kárász József: *Korán sötétedik*. Sárospatak, 1932.

² Részletesen ismerteti az eseményeket és a körülményeket Koncz Sándor: Szabó Zoltán teológiájának kibontakozása. Zempléni Múzsák II. évf. 2. sz. 5-28.

³ Medgyesi Pál egykor Patakon nyomtatott igen kritikus írásairól feltehetően nem volt tudomása az elnökségnek.

⁴ Sárospatak, Nagykönyvtár kéziratára.

lis-, szellemi- és nem ritkán lelki nyomorban tengődő százezrekkel, és program-szerű tenni akarást a pozitív változás jegyében. Ugyanakkor a mozgalmas ifjúsági életet a hatóságok megkülönböztetett figyelemmel kísérték, mert gyakorta hangzott a vád: „a Kollégium falai közé befészkelte magát a kommunizmus.”⁵ A kerület elnöksége nyilvánvalóan tisztában volt a politikai közvéleményben jelentkező gyanúval, sőt a befolyásos országgyűlési képviselő főgondnok még többet is tudhatott. Hiszen hamarosan fény derült a budapesti egyetemi ifjúság baloldali csoportjának tevékenységére. Közöttük volt Rácz István volt pataki diák, Szabó Zoltán egykori cserkésze. Rövidesen nyomoztak Patakon is. Letartóztatták Andreánszky István gimnáziumi tanuló, akit majd el is távolítanak az intézetből. A sajtóban a közigazgató kénytelen volt nyilatkozatot tenni, miszerint a pataki főiskola nem kommunistákat nevel.

Ebben az összefüggésben már érthető az elnökség ideges reagálása, ami Szabó Zoltán fegyelmije során is jellemezte az ügyet. *„Mérhetetlen erkölcsi kárt okozott annak a főiskolának, mely mint édes gyermekét nevelte... Tettével a főiskola fennmaradását is kockára tette...”* *„Az ifjúság kezébe olyan könyvet adott, melyért a szovjet – propaganda céljaira – minden pénzt megadna, hiszen azt támadja, ami előttünk szent, és amit ők lerombolni töreksenek”* – ahogy az elmarasztaló ítélet leszögezi.

2. A Teológia létének kérdése

A kerületi vezetés feszült hangulatát csak növelte a lelkészképzéssel kapcsolatos református egyházpolitikai helyzet. Évente 30 segédlelkészre volt szükség átlagosan, ezzel szemben 80 végzett a négy lelkészképző intézményben. Ráadásul az 1929-35-ben felvett hallgatóknak több mint a fele elégséges érettségivel jutott be a Teológiákra. (Ez a jelenség a korra jellemző volt, amint dr. Dobos Károly vall erről: *„Jelentkeztem hát a pesti Református Teológiára. A felvételin csodálkoztak, hogy jeles érettségivel valaki papi pályára készül. Akkoriban, ha sehová nem vettek fel egy fiatalembert, elment papnak.”*⁶) A szelekció nem működött, mert az egyik helyen elutasított felvételizőt a másik intézmény felvette, különösen Debrecen jeleskedett ebben. A Konvent, hogy megoldja a lelkész túltermelés régóta feszítő problémáját, 1935-ben részletesen foglalkozott a kérdéssel.⁷ Ekkor Budapesten 97, Pápán 60, Debrecenben 189, Patakon 88 hallgató tanult. Patakra 1934-ben 29 főt vettek fel, míg azelőtt átlagosan 15-16 főt, ezért a Tiszáninneri Egyházkerület nem is kerülhette el a rosszalló megjegyzést.

A Konvent korlátozta a felvehetők számát, Patakon 10 főt engedélyezett. A patakiak is léptek, és 1936-ban határozatot hoztak, hogy csak jó és jeles érettsé-

⁵ Barcza József: A Kollégium története 1919 után. A Sárospataki Református Kollégium. Tanulmányok alapításának 450. évfordulójára. Budapest, 1981. 258.

⁶ Nemzetőr, 2002. okt. 3.

⁷ A MORE Egyetemes Konventjének Budapesten 1935. május hó 1-2. napjain tartott ülésének jegyzőkönyve. Budapest, 1935.

givel vesznek fel hallgatókat. Látszólag egyszerűen megoldódott a kérdés. Farkas István Marton Jánoshoz írt levele azonban arra utal, hogy felvillant a pataki lelkészképző intézmény bezárásának rémképe. *„Vajúdnak az idők. Ki tudja, mi lesz itt. A konventen már a pataki theologia felett húzogatták a lélekharangot. A halál az nem fog jönni Sárospatak felé többé, azt szentiül hiszem, de theolakadémiánk sorsa nehezeden fog. A túltermelésünk miatt aknamunka fog folyni ellenünk. Meg fogják vonni, úgy sejtem, lassan a theol. tanárok államsegélyét.”*⁸ Ez a hangulat nyilvánvalóan hosszabb ideje érlelődött a püspökben, noha a konventi értekezlet kapcsán 1935-ben vetette papírra erről szóló sorait. Mint láttuk a *Korán sötétedik* ügynél, az államsegély elvesztésének félelme már akkor felbukkant. Az összefüggés nyilvánvaló: a legkisebb meggondolatlan lépés ürügyet szolgáltat a Patak-ellenes lépésekre.

3. A Dogmatikai Tanszék betöltése

Ebbe az összefüggésbe helyezendő a dogmatikai tanszék betöltésének ügye is. Vasady Béla Debrecenbe távozott 1934-ben, ezzel a tanszék megürült.⁹ A tanári kar Vincze Károly volt pataki diákot, akkor Amerikában szolgáló lelképásztort hívta meg.¹⁰ A kerület elnöksége azonban nem támogatta az elképzelést. Kifejezett magyarázatot nem sikerült találnom, Farkas István csupán annyit ír Marton Jánosnak fentebb már idézett levelében, hogy *„el tudjátok látni ti iskola, ifjúság, evangélium és tudományoszeretetekkel a dogmatikai tanszéket is. Bízunk bennetek. Dicseksziunk veletek. A dogmatikai tanszék 8-10 órájának ellátása édes teher legyen a vállatokon... Valahogy így látjuk mi... Okunk van látni, hogy ilyen szomorúan látjuk a holnapokat. [sic!] Személyi kérdéseket most nem kell belekapcsolni ebbe az ügybe. Mi tőletek várjuk a dogmatikai tanszék ellátását.”* Nyilván az elnökség akarata érvényesült abban, hogy pályázat kiírására került sor 1935-ben. Márkus Jenő tatái hitoktató lelkész, Kovács József noszvaji lelképásztor, Sebestyén Pál csurgói lelkész, Vincze Károly és Nagy Barna újhelyi segédlelkész jelentkezett a pályázatra. A kar ismét Vincze Károlyt támogatta, de kerület sem változtatott álláspontján. Ezért némi huzavona után, 1937-ben új pályázat került kiírásra. Erre már csak ketten jelentkeztek: Nagy Barna és Czeglédy Sándor, utóbbi azonban hamarosan visszalépett.

Lassan nyilvánvalóvá vált, hogy az egyházkerületi vezetők Nagy Barnát támogatják, akinek édesapja is pataki teológiai tanár volt egykor. A tanári kar is megváltoztatta korábbi álláspontját. Nem elvtelenül. Kiderült ugyanis, hogy Vincze Károly elutasítja a 30-as évekre Magyarországon is elterjedt, Barth Ká-

⁸ Sárospataki Református Kollégium Levéltára [SRKLT.]: Marton János iratai, N. II. 5. no. 12.

⁹ Dr. Szabó Lajostól hallottam a diákok által költött bökverset: „Azt hittük, hogy új hajnal hasad itt / De hamar elkergették a lányok Vasadyt.” Tudniillik két hajlott korú vénlánynál lakott albérletben.

¹⁰ SRKLT. Teol. tanári jegyzőkönyvek, K.e.III.28. 1935. IX. 12.

roly svájci tudós teológus által képviselt, a protestantizmus számára megújulást hozó teológiát. Részben már ebben a szellemben fogant Vasady Bélának a *Hít misztériuma* című műve, amit Vincze megbírált, s éppen a Barth-i szellemet kifogásolta. „Nekem a kis Barnusra nincs semmi szavam... Az én egykori kiscserkészem a riválisom lett. Azt azonban nem tartanám jónak, ha Barth többet jelentene, mint az élet ismerete” – írta Vincze Károly Marton Jánosnak még 1934-ben. Pontosan megérezte a jövő történéseinek lényegét. A tanszék betöltésében döntőnek bizonyult, hogy a magyarországi körúton lévő Barth 1936 októberében Patakra is ellátogatott, ahol már korábban tiszteletbeli tanárrá választották. Miután tanítványa volt, „nagyon meleg hangú és Nagy Barna dr. szaktudását kiemelő nyilatkozatot tett” – amint a jegyzőkönyvben olvashatjuk.¹¹ Ez lényegében el is döntötte a kérdést. S Nagy Barnával az újreformátori teológia végleg a pataki Kollégium falai közé költözött.¹²

Dr. Nagy Barna pataki íróasztalánál

¹¹ SRKLt. Teol. tanári jegyzőkönyvek, K.e. III.29. 1937. VI. 11

¹² Megjelent: Sárospataki Füzetek, 2002. 2. sz. 77–81.

Koncz Sándor

SZABÓ ZOLTÁN TEOLÓGIÁJÁNAK KIBONTAKOZÁSA

Nincs egy hónapja,* hogy hivatott testület, egyházkerületünk előjárósága megbízott, hogy dr. Szabó Zoltánról, tiszáninneri egyházkerületünk jelenlegi ünnepén megemlékezzem. A család számára élő, áldott kegyeletté nemesült a férj, édesapa, testvér és rokon. Sokak előtt úgy él, mint számtalan jó ügyért, éles el-
lentmondások között, férfiasan küzdő sziklaegyéniség. Én, mint teológus tanítvány s ebből meghitt baráttá melegegett teológiai tanártárs, Szabó Zoltánban a teológust helyezem előtérbe. Ahogyan Szabó Zoltánt látom, abban sok a szubjektív elem. De ez nem megy az objektivitás rovására. A tárgyilagos felmérésben a kettő kiegészíti egymást. Az elmúlt napokban nagyjából együtt látott anyagból, az előadott vázlat szerint vonom össze a rendelkezésre álló időt kitöltő tartalmat.**

Egy idézet kibontása

„Éberen vigyáztam bátor és égő felelősségérzettel, urunk és nagyságos fejedelemünk II. Rákóczi Ferenc lelkének is megfelelően, mint privátumát kizárva, hogy ki kerül be a teológiai akadémián a tanári székbe. Makkai Sándor egy évi feledhetetlen tanárság után visszavonult erdélyi hazájába. Életem egyik öröme, hogy a pataki iskola azóta sem esett ki emlékezetéből és sokszor megmutatott szeretetéből. Én az esetleges küzdelmes évek megpróbáltatásaira számítva, két ifjút gondoltam nyomban teológiai végzettségük után, vagy rövid idővel azután, örök szállal Patakra kötni, a Patakra a diákok egész seregét küldő hernádszent-

* 1982 októberéről van szó.

** A református közművelődés sokak számára ma is eleven emlékü, fáradhatatlan szervezői, tanár és tanítvány, együtt üzennek a nemrégt és a mát határoló ködfátylon át. A most először közölt írás húsz éve készült. Az akkori jelenre utaló, sokszor érdekesen óvatos fogalmazás mára kortörténeté vált. A szövegben és a jegyzetekben élőként hivatkoztak közül többen már elmentek a minden élők útján. A tanulmány szerzőjéről, Koncz Sándor sárospataki teológiai tanárról lásd: Zempléni Múzsá, I. évf. 3. sz. 46. Ez volt az utolsó, töredékes, ám különösen adatgazdag tudományos dolgozata; eredeti címe: „Szabó Zoltán emlékezete”. A nagy ívű munkából írásban csak a Szabó Zoltán pályakezdetéig terjedő rész készült el. A hivatkozott ünnepség 1982. november 25-én volt Sárospatakon, a Tiszáninneri Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményeiben. Erről Koncz Sándor a Reformátusok Lapja 1982. december 12-i számában számolt be. Az egyházkerület elnöksége akkor: Kürti László püspök és Újszász Kálmán főgondnok. Az előadást a szerző 1983 tavaszán formálta végleges tanulmányvá. Minimális javításokkal, eredeti stílusában adjuk közre. A csillaggal jelölt jegyzeteket a szellemi hagyaték gondozója, dr. Koncz Gábor készítette, a tanulmány többi lábjegyzete a szerzőtől, Koncz Sándortól, a szöveg közt szögletes zárójelbe írt értelmezések a szerkesztőtől valók. Koncz Sándor mint református teológust értelmezte Szabó Zoltán életét és munkásságát. A befejezetlen tanulmány kéziratos jegyzetei is arra utalnak, hogy a közéleti személyiséget, az oktatási reformert, az ifjúsági munkatábor- és népfoiskola szervezőt, a politizáló tanárt, a teológiai gondolkodó gyakorlati megnyilvánulásaként kívánta bemutatni. Korábbi, szemléletében párhuzamos írásként lásd *Koncz Sándor: Comenius teológiája* (Bibliotheca Comeniana III. Comenius és Magyarország, Magyar Comenius Társaság, Sárospatak, 1990. 86–102.)

Özv. Szabó Istvánné szül. Ablonczy Mária, mint hitvese, Dr. Szabó Zoltán, Dr. Szabó Irén és Szabó Béla gyermekei úgy a maguk, mint a rokonság nevében a haláltól megszomorított, de a halálon is győzelmes hit által Istenben megnyugvó szívvel jelentik, hogy a forrón szeretett hitvestárs, édesapa és rokon

Szabó István

ny. igazgató tanító,

március hó 10-én délelőtt 11 óraker életének 67-ik, boldog házasságának 35-ik évében. 42 évi hűséges tanítói szolgálat után hosszas betegség után csendesen megtért Teremtőjéhez.

Szeretett kedvesünk porait márc. 12-én délután 3 óraker fogjuk a református keresztyén egyház szertartása után a Marcinfalva 48. sz. gyászszobából a Köztemetőben siri nyughelyére kísérni.

Abaujszántó, 1936. március 10.

„Az értelmesek pedig fénylenek, mint az Égnek fényessége; és akik sokakat az igazságra visznek, miként a csillagok örökkön-örökké.” Dániel. 12 : 3.

Özv. Elek Istvánné
sz. Ablonczy Erzsébet
sógornői.

Özv. Szabó Lajosné
sz. Ablonczy Juliánna
sógornői.

Ablonczy László
sógora.

Forgács Lajos, Abaujszántó

andrásai iskolamester legszebb álmai megdicsőülésére is. (Testi szemeim talán egyszer látták ezt a derék nevelőt.) Az egyik a testvérintézetnél szolgál. Szolgálatát jelentőségét emberi elme fel nem mérheti. Hiszen a gondolatát sem csak emberek fundálták ki. A **másik** idehaza hordja vállán a mindenek szolgálat igáját s hiszem, hogy sem élet, sem halál nem választhatja el a Krisztus szerelmétől, Patak szolgálatától sem”.¹

A tündökletes mondatok az 1950 februárjában nyugállományba vonult Marton János sárospataki teológiai tanárnak, a kollégiumi köziskolai székhez és az igazgatótanácshoz intézett búcsúbeszédéből gördülnek elénk. Lelkünk most azért hajlik meg Marton János emléke előtt, mert néhány szó erejéig ráirányítja figyelmünket Szabó Zoltán édesapjára, *Szabó Istvánra*, aki a református falusi lelkészek és tanítók évszázados vonulatában úttörője volt a modern népi tehetségtudatnak, és akitől fia megtanulta az elhagyott falusi nép szeretetét. Szabó Istvánt élete alkonyán „hosszú esztendőkn keresztül becsülettel és hűséggel teljesített, egyházat és hazát példás kötelességtudással szolgáló kiváló tanítói munkássága elismerésül” igazgatói címmel tüntette ki tiszáninneri egyházkerületünk, az abaúji egyházmegye közgyűlése felterjesztésére.² 42 évi falusi taní-

¹ Lt. [A Tiszáninneri Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei Levéltára]. Kisgyűjtemény M. Marton János.

² Lásd: Szabó Istvánról adatok Kta [A Tiszáninneri Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei Kézirattára] 642. - Igazgatói kiténtetése Kta. 642/4. 1935. dec. 20. Farkas István püspök aláírásával. Szabó István

tósága alatt, több mint 70 mezőgazdasági munkás és kisparaszt tehetséges gyereket irányított Patakra. Legtöbbet Hernádszentandrásról, ahol 1903-tól 33 éven át oktatott és nevelt. Onnan került ide Béky Zoltán, akit később az Amerikai Magyar Református Egyesület és az Amerikai Magyar Szövetség elnökévé választottak, és aki 75 éves korában, 1978-ban hunyt el Washingtonban.

Az „az egyik”, akire az idézet fényre ráesik, az 1900-ban született, tehát „a századdal futó”, ugyancsak Hernádszentandrásról származó Zsiros József. Pataki teológiai tanárként 1947-ben itteni kollégiumunk testvérintézetéhez, az amerikai holland alapítású, Hope College-hoz ment cseretanárnak. Mivel ennek testvérintézete, a Sárospataki Református Kollégium országunkban megszűnt, nem volt hová teológiai tanárnak hazajönnie. Nehéz szívvel kint maradván, 1980-ban, 80 évesen, mint az amerikai Flint város református magyarjainak lelkipásztora távozott az örök hajlékokba. „Szolgálatát jelentőségét emberi elme fel nem mérheti. Hiszen gondolatát sem csak emberek fundálták ki.”

Az „a másik”, akit a Patakra a diákok egész seregét küldő hernádszentandrás-i oskolamester, legszebb álmai megdicsőülésére is az alma materbe adott, tulajdon fia. Szabó Zoltán 1902. november 24-én a Gömör megyei Alsószuhán, ahová a családot az apa akkori állása kötötte. De a mindnyájunk számára annyira jelentős gyermek- és ifjúkori „eszeledés” miatt, önmagát hernádszentandrásinak tartotta, hogy ezzel még jobban kötődjék ott és itt iskolatársaihoz, majd ezek közül kollégiumi tanárbarátjához, Zsiros Józsefhez.

Krisztus szerelmétől egyiküket sem választotta el sem élet, sem halál. Patak-tól azonban mindkettőjüket elsodorta az, amit az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke, Miklós Imre államtitkár, a pápai és pataki református kollégiumok alapítása 450. évében, 1981. november 11-én, a debreceni zsinat 100 éves fordulója ünnepén így fogalmazott meg: „A Zsinat résztvevői éppúgy, mint a széles közvélemény ismerik a küzdelmes, ellentmondásos és kölcsönösen elkövetett hibákkal együtt járó hosszú, közel négy évtized történetét. A marxista elméletnek

1901-től tanító Alsószuhán, 1903-36 Hernádszentandrás-on, ahol énekkart vezet és Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezetet szervez. Részt vesz a Csobád és Vidéke Hitelszövetkezet megszervezésében. Kiss András, a hernádszentandrás-i 1919-es direktórium elnökének fia, hálásan emlékezik meg róla a Népszabadságban, 1957-ben. Balogh Zoltán cserépfalui református lelkész közlése szerint, Szabó Zoltán nagyapja Ragályon Kovács volt, ahol Mikszáth Kálmán szóhasználatát követve, „hályogkovácsnak” nevezték, mert bicskával sikeresen operált hályogot. Ezt ő ragályi lelkipásztorsága idején hallotta többször emlegetni. - Szabó Zoltánra életrajzi adatok találhatók: főleg Kt a 638. és 640/1-131., Ért. [A Sárospataki Református Főiskola Értesítője] 1912-1949., Kszj. [Sárospataki Református Főiskola Köziskolai Székének jegyzőkönyve], Tej. [Tiszáninneni Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei], Tkj. [Sárospataki Református Főiskola Teológiai Karának jegyzőkönyve] nyomtatott vagy kéz-, gépirásos sorozatokban Tgy. [A Tiszáninneni Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei] Nagykönyvtárában, Lt-ben, Természetesen a sárospataki főiskolai igazgatótanácsi, gazdasági választmányi és más jegyzőkönyvekben Lt-ben és a Kt mintegy 2 méter terjedelmű Szabó Zoltán-hagyatékban. - Egyéni tapasztalataimra, egykorú feljegyzéseimre vele kapcsolatban azért támaszkodhatom, mert 1931-35-ben tanítványa, 1935-36-ban főiskolai széniorként segédlelkésze, 1947-51 között teológiai tanártársa voltam. Öfélértői és noszvaji lelkipásztori szolgálata alatt barátként többször meglátogattam, folyamatosan leveleztem vele.

és elveknek, valamint az egyházi tantételeknek dogmatikus eltorzulása, a személyi kultusból fakadó és a korábbi történelmietlen egyházi felfogás hatásának együttes érvényesülése súlyos károkat okoztak. Megnehezítették és késleltették a nemzet alkotó erőinek összefogását.”³

Teológiája kibontakozása

A történeti egyházi felfogáshoz hűen, lássunk néhány rajzolatot abból, ahogyan dr. Szabó Zoltán „idehaza hordja vállán a mindenes szolgálat” igáját. Mivel őt Isten s így önmaga az Ige igájába fogta, teológiája sűríti tömör egységbe sokágú, termő személyiségét.

Hogyan ércesedett ki a teológus Szabó Zoltán? Mindenekelőtt úgy, hogy a pataki gimnáziumi éveit lezáró érettségi után, 1920-ban Sárospatakon beiratkozik a teológiára. Úgy tudjuk, hogy első éves teológusként ő indítványozza a pataki teológusok és tanítóképzősök közös, Kálvin Jánosról elnevezett egyesületének megalapítását. Szabó Zoltán ennek keretében, főleg tanítóképzősöknek bibliakört szervez és vezet.⁴

Az első év befejeztével 1921. július 10-én ott van Kilitiben, ahol „Csonka-Magyarország négy református teológiájának... konferenciázó ifjúsága közül” harmincan megalapítják a Soli Deo Gloria Szövetséget. A főszervező Töltéssy Zoltán lehetett, aki tiszáninneni; Miskolcon érettségizett a református főgimnáziumban; majd kolozsvári teológussága után Budapestre került. Sárospatakról az alapító teológusok között találjuk többek között Benke Józsefet, Nagy Sándor Bélát, Szabó Zoltánt, Vincze Károlyt, Zsiros Józsefet. A jegyzőkönyvet aláírók leszögezik, hogy lelkük „bensőséges vágyakozásával a ‘csendes órák’ minél gyakoribb magtartása által” arra törekcszenek, hogy találkozzanak „lélekben Jézus Krisztussal”, benne a személyes Megváltóval, hogy élő összeköttetésben legyenek az örökkévaló Istennel. Itt gyökeredzik az, hogy Szabó Zoltán egész életében a legkomolyabban vette az egyéni elmélyülést, amiből kinőttek főleg a reggeli órákban írt „magánexegézisének” füzetes kötetei, és amit teológus társainak és a lelkipásztoroknak nem győzött eléggé ajánlani. Az önnön kegyesség gyakorlása és építése nélkül kiszáradunk, aminek óriási kárát magunkon kívül a gyülekezeti szolgálat látja. Egyébként az alapítók elhatározták egy „Theológus Telep” létesítését. A

³ Reformátusok Lapja 1981. november 29. XX. évf. 48. szám 3.

⁴ Kt. Sz. n. Kardos Béla 1982. december 3-án Koncz Sándorhoz írt 5 gépelt lapnyi visszaemlékezése. Itt olvasható, hogy 1921 őszétől létrehozták a sárospataki tanítóképző II. Rákóczi Ferenc cserkészcsapatát, miután Hegyaljai Erő néven a gimnáziumi cserkészcsapat már működött. Kta 639/102. - Feljegyezzük, hogy Kardos Béla szerint Szabó Zoltán, mint teológus diák az akkori teológus internátus, a későbbi Kis Internátus I. emeleti, bal szélő szobájában lakott, mely sok diáknak lelki-szellemi otthona volt. „Szabó Zoltán teológus szíve és az ablak alatt álló néhai tulipános ládája mindig nyitva volt a lelki és testi éhezők előtt”. Belőle „otthon vászonba takart hatalmas kenyérből szelt karaj... (a gépesítés korszakában már elfelejtett ízű) zsíros kenyér vagy a cserépfazék-ból kanállal kikapart szilvalekvár, a vászontarisznyából pedig apró, krumplis pogácsa... feledhetetlen testi-lelki-szellemi ízek áradata ömlött... a mindig mindenre éhes odaszokottakra”. - Egyébként ezekre Újszászy Kálmán is emlékszik, aki szobatársa volt Szabó Zoltánnak, mint egy évvel lejjebb járó teológus.

Somogy- vagy Balatonkilitiben felfénylett látomásból valósult meg később Balatonszárszó, mely a református ifjúságon és egyházon túl az egész ország számára olyan sokat jelentett. Isten „a látók” közé helyezte Szabó Zoltánt.⁵

1921-22-ben másodéves teológus, amikor felfigyeltek „Augustinus és Rousseau confessioinak összehasonlító ösmertetése” című, 87 lap terjedelmű, „éles szemről, jó megfigyelő képességről, logikus gondolkodásról” tanúskodó, „önálló felfogással írt” pályaművére. Olyan jónak találták, hogy a díj 147 koronáját külön jutalomként 300-ra felemelték.⁶ Ugyancsak másodévesként, 1922-ben megszerzi a cserkésztszti képesítést.

Teológus korában segít a belmisszióval országos nevet szerzett, átütő erejű Forgács Gyula pataki lelkésszé választásában. Marton János ajánlására egyes egyházközségi tagok azt mondogatták, hogy nekik nem kell „forgács”, mert az hamar ellobban. Olyan lelkész kell, aki tartja a tüzet. Szabó Zoltán a lelkészjelöltő gyűlésen szellemesen felröppentette: „De ez a Forgács olyan tűzből táplálkozik, mely a Szentlélek olaja, s az soha el nem fogy”. IV. éves korában szénior és alkönyvtárnok. Már ifjúként annyira tudta és szerette a francia nyelvet, hogy az internátusi lakószobában öltözködés közben Nagy Sándor Bélával franciául társalogtak. Így tanulták tőlük a szobatársak a franciát. Kitűnt könyvszeretetével. Hóna alatt egy csomó könyvvel járt. A kikölcsönzött könyvek egyszer erős borszagot árasztottak. Élcelődtek: ugyan ki ivott? A cőtusba éppen belépő Harsányi István főkönyvtáros magyarázatára kiderült, hogy az adományozó földbirtoikos család boros hordóba pakolta a küldeményt.⁷

Szabó Zoltán lelkési vizsgái közötti két év töményen dús. 1924–25 téli szemeszterén, a sárospataki Főiskola Pogány Istvánné alapítványa ösztöndíján a berlini egyetemen tanul. Mahling professzor vezetése alatt gyakorlati teológiai tanulmányokkal foglalkozik. A világhírű Spranger (akit 13 év múlva én is hallgattam) megismerteti az ifjúsági cserkész- és evangéliumi mozgalmakkal. Rathun berlini lelkészhez társulva, részt vesz a gyülekezeti missziói munkában. Főleg házi látogatásokra kíséri el szívesen a pásztor. 1925 márciusától három és fél hónapot a nevezetes Stipendium Bernardinum jótéteményével Utrechtben tölt, ahol Leeuwen professzor keze alatt dolgozik. A német és holland nyelvek birtokában, 1925 augusztusában Franciaországban mélyíti nyelvtudását, és Foussel lelkész segítségével „az egyházi élet praktikus megismerésére” törekszik. Mindezt kiegé-

⁵ At 23. 1953. sz. alatt van, mint ritkaság, ha ugyan nem egyedüli darab a Magyar Református Diákok Soli Deo Gloria Szövetségének alapító jegyzőkönyve. Valószínűleg Szabó Zoltántól került ide.

⁶ Ért. 1921-22. 18.

⁷ Benke Kálmán nyug. zempléni esperes közlése. Kt. Sz. n. elhelyezve. Benke István korán elhunyt hernádszentandrás lelképásztor fiai közül három, mint sárospataki diákok, lelképásztorok lettek. Benke József Hejőpáiban, Benke Kálmán Ondon, dr. Benke Imre a tiszáninneni Móráról átmént a Tiszántúlra. A gyermekeket az Abaújszántóra költözött özvegy nevelte. Itt később az ideköltözött Szabó Istvánnéval, Szabó Zoltán édesanyjával, Ablonczy Máriával, mint a hernádszentandrás tanító özvegyével, igen jó barátságot ápolt.

szítik angliai, londoni tapasztalatai. Az 1925-26. tanévben Sátoraljaújhelyben hitoktatóként működik. Göndöcz István lelkipásztor írásbeli bizonyossága szerint: „kiváló tudással, buzgósággal s szorgalommal”.⁸

A teológián már vártak rá. Második elődje, „az egyetemes ágenda előmunkálataiban”⁹ élénken részt vett, s máig ható érdemeket szerzett Novák Lajos 1917-ben elköltözött az élők sorából. Az őt követő Makkai Sándor után évekig helyettesítésekkel látták el a gyakorlati órákat, mivel „méltó utódját a tanári kar és előljáróság még nem találta meg”. Szabó Zoltán alig teszi le 1926. szeptember 23-án a második lelkészképesítő vizsgát, október 1-jétől már teológiai tanár. Példa nélkülien nagy hiányt pótolnak vele. Lelkeszi vizsgálja letétele előtt, 1926. július 14-én határozta el alkalmazását az egyházkerületi közgyűlés. Mint olyanét, aki „tanulmányait, lehet mondani sub auspiciis scholae nostrae Sárospatakiensis végezte... s erkölcsi megbízhatóságán kívül figyelmet ébresztő tehetségével, mely áldott építő és tudományos irodalmi tevékenység zálogául tekinthető, szónoki képességgel és az ifjúság nevelői munkájában... számot tevő sikerrel tűnik ki”.¹⁰

Nélkülözhetetlensége miatt hosszabb tanulmányútra nem bocsátották, noha az ösztöndíjak rendelkezésre állottak. Teológiai tanársága első nyári szünidején, 1927-ben újra Berlinben időzik. A Collegium Hungaricumban lakik. A könyvtárat bújja. Innen jól megszervezett, több hetes dániai és svédországi útra megy. Koppenhágában Rawn lelkész mellett tanulmányozza a gyakorlati egyházi életet, mint tette Berlinben és Franciaországban. 1928 nagyvakációjában megint Németországban találjuk. Tübingenben Faber és a még nagyobb nevű Fezer professzorok támogatásával az egyetemi könyvtárban búvárkodik. Hazatérése előtt két hetet szakít arra, hogy egy svájci faluban szerezzen benyomásokat a gyülekezetéről.

A gyors ütemű előkészülést követően a harmincas évek legelejére kibontakozik virágkora. Azzal kezdődik, hogy a teológiai kar 1927-ben elfogadja az ő múlt nyomába lépő, de friss lüktetésű irányelveit.¹¹ „Akadémiánk fennállása óta országunk jelentékeny részében a református papság gondolat- és érzésvilágának, teológiai nézeteinek, a pásztori munka elveinek és gyakorlatának dajkálását, fejlesztését és irányítását végezte.” A ma fokozottabban élesedő kíváncsi misszióra sürgetnek; „református egyházunk sok külső és belső bajjal küzd, tagjait szekták apasztják, szórványaiban részben református igehirdetés és zsolttárogatás nélkül él és nő fel a hívek nagy serege”. Megbizonyosodunk, hogy Szabó Zoltán a lelkészképzésért átfogóan érez felelősséget. A teológiai akadémiával együtt, mint a Főiskola lelkésze, az eklézsiákra tekintettel az egész kollégiumot, továbbá a he-

⁸ Kt a 640/14.

⁹ Zoványi Jenő: Cikkei a „Theológiai Lexikon” részére a magyarországi protestantizmus köréből. Kézirat gyűjtemény. Budapest, 1940. 330.

¹⁰ Ért 1918-21. 6. o. - Tej 1926/12/d. 85. 1.

¹¹ Tkj 1927. máj. 9./14. - kt 124. sz. 3. 1.

lyi gyülekezetet bevonja a hasznos reformok gyakorló területébe. Álljon világító toronyként a Főiskola, „hogymint mintagyülekezetet ismerjék munkáit, konfirmációját, ifjúsági pasztorációját, szegény-, beteg-, egész lelkigondozását”. Belmissziói tevékenységét például vigyék lelkipásztor-jelöltjeink megvalósításra országunk arra rászorult egyházközségeibe. E célból egymás után életre kelnek a különböző gyakorlati tevékenységek. Úgy azonban, hogy azok ne foglalják el a növendékek idejét a tudományos és iskolai tennivalóktól, sőt tanítsák meg őket a maradék nélkül felhasználandó idő beosztására. A leendő egyházi szolgák tegyenek szert megfelelő öntudatra. Adjuk meg nekik, hogy tisztuljon ki előttük a lelkesítő munka jelentősége. Kisebrendűségi érzés és nagyképűség nélkül tudniuk kell, hogy a konkrét gyülekezeti munka az egész nemzet számára hasznos. Azt, amit tesznek és önmagukat se túl magasra, se túl alacsonyra ne értékeljék. Az öntudat legyen egészségesen hitvallásos református világnézet. Szabó Zoltán nagyon jól tudta, hogy az evangélium nem világnézet. De életformáló úgy, hogy a bibliai világkép alapján kell legyen és van is: magyar református világnézetünk, amit nem szégyellni, de megélni és megvallani szükséges. Szabó Zoltán e végből igyekezett még olyan apróságot is lelkünkre kötni, hogy ha mód van rá, írásban se rövidítsük a református szót, mert nem „ref.-ek” vagyunk, hanem egész szívvel-szóval református keresztyének. Ne legyünk nevetséges törpék, akik a diadalív alatt meghajlanak, hogy be ne üssék a fejüket. Az is tartozzék lelki egyenességünkhöz, hogy a „Kedves Hallgatóim” megszólítást meghagyjuk a rádióknak, az általunk nagyra becsült „világnak”, de mi öntudatosan a „Kedves testvéreim” megszólítást használjuk.

A lelkesítő pályára készülő ifjúság tudatosan formálódjék vezető egyéniséggé. A lelkipásztorok mindenekelőtt legyenek alkalmasak a gyülekezet, az egyházközség vezetésére. De ha lehet és szükséges, ennél tágabb közösség irányítására is. Főleg az ifjúság közösséggé válását kell szem előtt tartani. Szabó Zoltán e célból bővítette ki a teológus ifjúság érdeklődését, amikor erre eljött az alkalom, a sokat bírált levantekepzés szellemi, erkölcsi vonala felé. A teológusok levantevezetőképzése helyeselhetően akarta megőrizni az ifjúságot az akkori kor divatja szerinti szélsőségektől, a fasiszta túlzásoktól, mentesíteni a belső mérgezésektől, a magyar történetre támaszkodó, elmélyülten mértéktartó hazafias neveléssel.

A modern keretek között sugárzóképes, Szentírással foglalkozó tudományos és önépítő tevékenységnek legyenek meg az érintkező pontjai és gyakorlattal, az önfegyelem és bírálat ellenőrzése alatt. Az elméleti képzés a teendők gyakorlásával együtt alakítsa ki a pásztori lelkületet. E törekvést jelzi, hogy Szabó Zoltán ugyancsak 1930-ban bevezetetti a teológián az úrvacsorai közösséggé váló csendesnapokat, melyek mint „az elmélyülés csendes ideje a lelkipásztori hivatás nagyságának és komolyságának feltárására” irányulnak. „A pásztori diszpozíció” elérésére saját példájával napi penzumként ajánlja tanítványainak a gyakorlati

exegézist, írásban a csendes percek megtartását. Meg hogy egész életükben gondos jegyzeteléssel rögzítsék füzetbe olvasmányaikat, élményeiket alkalmi felhasználásra. A Szabó Zoltántól elindult ösztönzések körébe estek a baráti alapon létrejövő, önkéntes, kis imaközösségek megalakulásai.

Kibomlott virágkorában Szabó Zoltán a lelkeszképzés egészével összhangban betagozza a hittanhallgatókat a nagy arányokban 1931-től működő, jóval húszon felüli gimnáziumi, tanítóképző intézeti bibliakörökbe vezetőkhöz, és tapasztalatszerző látogatásokra a tanári, bajoros-altiszti s egyéb bibliakörökbe. A helyi gimnáziumban, a református elemiben hospitálásra. Hogy fogalmat alkossanak az állami intézmények nevelési rendjéről: a kispataki iskolába a református hitoktatás megfigyelésébe. A vasárnapi iskolába. A gyülekezeti reggeli, vasárnap délutáni és az újonnan létrehozott kátémagyarázatos, a rátermettebbeket néha a népes vasárnap délelőtti és ifjúsági istentiszteletek végzésébe. Gyakorlóhelyekké válik a konfirmáltak egylete. A vallásos estélyek. Segédkezés írásmagyarázatokkal, szavallással, felolvasással, szóló és többszólamú énekléssel. Kötelességgént jelentkeznek a távolabbi Héccén, Kispatakon, Királyhegyen, Kácsárdon meg a központban a házi istentiszteletek. Közöttük külön szint képviselnek a teológiai tanárok családjainál a teológusok beosztott látogatásával, egyszerű kínálkozással egybefont, az ifjak által vezetett áhítatok. A pataki tanyák szétszórtságában a szórványok változatos egyházi ellátása. Már az első évesek megfordulnak a parókián „hivatali inspekciózásra”, az iratterjesztés megismerésére s a presbiteri, iskolaszéki és egyéb gyűléseken, szeretetvendégségeken „az asszisztáció”, a forgolódás tanulására. Több mint megható volt az utcaiskola kezdeményezése és az „utcgyerkekből alakított meztitlbas cserkészet”. Szabó Zoltán irányítása alatt ebben főleg Biró Sándor évfolyamtársunk vitte a prímet. Délelőtt, délután az utcán céltalanul kódorgó gyermekeket szedték össze. Lekötően foglalkoztak velük alkalmilag az utcán, vagy a kijelölt tantermekben.

Gyakorlatként hasznosnak minősültek a kollégiumi és gyülekezeti Timótheus öreg- és kiscserkészet, a helyi Keresztyén Ifjúsági Egyesület, az intézeti ágakban működő Soli Deo Gloria és más egyesületek. Meg a lelkigondozás. Benne egymás kölcsönös, jóakarató gondviselése; az iskolai és sátoraljaújhelyi kórházakban a beteg-, ez utóbbi helyen a fogházlátogatás. Nem lehetett elhanyagolni a diákszociális ügykört. A segítség céljából észrevenni: ki milyen bajjal küszködik ellátottsági helyzetében. A lélekműveléssel karöltve a test felé szintén nyíljon ki a szem és a szív. Az edzett ifjúság, az egészség fontossága miatt Szabó Zoltán téli, nyári kirándulásokat, sítanfolyamokat és táborokat, vízicserkész-túrákat szervez. A sítanulásban eléggé ügyefogyottan viselkedtem s ezzel bíztatott: „Koncz Sándor, az Isten szerelméért, ne úgy tartsd azt a síbotot, mint Szent Ferenc a liliomot”. Hogy a mozgás ne essék nehezünkre, reggelenként a nagyporta árkádjai alatt

tornagyakorlatokat tart nekünk, téli, zimankós, hófúvásos időjárásban is és körbefutást az iskolakertben. Mindez fölöttébb jól esett. Nem volt több 10 percnél.

Nem voltak közömbösek előtte az anyagiak. Közöttük az útiköltségek közösségi fedezése. Az sem, hogy a teológus ifjúság tartson rendszeres kapcsolatot első renden az országos református, protestáns egyesületekkel és a jó értelemben felfogott közművelődéssel. A vallásos ifjúsági mozgalmak kibontakozásokat kereső szerepe világos volt. Az összetartozások keresésére példának hozom fel, hogy Szabó Zoltán a brutális időket megelőzendő, már 1931-ben keresi az utat a zsidókérdés bibliailag helyeselt, missziói megoldására. Indítványozza, hogy a pataki teológia keresse meg a budapesti Skót Missziót, azon át a skót presbiteriánus egyházat, hogy állandó állomást vagy fiókot létesítsen Sárospatakon. Közismert, itt és az egész Hegyalján jelentős számú zsidó lakosság élt.

Szabó Zoltán tantárgyas óráiként szerepeltek: a homiletika [az egyházi ékesszólás elmélete], a katechetika [hitoktatás], liturgia [szertartástan], pojmenika [lelki gondozás], belmisszió, cura pastoralis [lelkipásztori gondoskodás], gyakorlati exegézis [Biblia-magyarázat] és a szemináriumok. A gyakorlati szemináriumon belül, a korabeli gondolkodás előtt járva, 1930-ban agrársettlemment [tanya- és falukutató, szociográfiai] munkát kezd, a szociáldemokrata párt agrárprogramjának tanulmányozásával. Ilyen szemináriumokon tudtuk meg a társadalmi érzékünket, szociális felháborodással is fejlesztő adatokat. Pl. azt, hogy Magyarországon 1000 holdnál nagyobb uradalom 1600 birtokos kezén van. Ebből 82-en 10-50, 12-en 50-100, 1 személy pedig 205 ezer holdat tart tulajdonában. Tehát – Illyés Gyulával szólva – magyar népünk kirekedt saját életéből. Hiszen országunkban 3,778.567 hold nagyobb uradalom. Az ilyen szemináriumokon tanította nekünk Szabó Zoltán, amit Gesztelyi Nagy László állapított meg, hogy a magyar tanyakérdés megoldása – magyar feltámadás. Képeztettségként hallottunk az egészséges társadalmi elképzelések mellett olyanról is, amilyenről a rikkancsból autógyárossá gazdagodott Henry Ford álmodott. Valami különleges rendben, legalább részben kivihetőleg, a munkások és parasztok úgy kerüljenek egymáshoz közelebb, hogy az ipari munkások a tavaszt és a nyarat az egészségesebb vidéken, a mezőgazdaságban töltsék. A falusiak meg télen a városi kényelmesebb iparban dolgozzanak.

A világlátás ökumenikus táguháza érdekében s azért, hogy a magyar református egyháznak is legyenek a külső misszióban dolgozó munkásai, Szabó Zoltán megindította a külmisziói szemináriumot. Az alkalmakra a teológus diákok szakmai előkészítését önként maga vállalta. Szervező készségét mutatja, hogy a végzendő dolgok garmadájaához kitűnő vállalkozó gárdát hozott össze. Legjobbát és legszínesebbet talán a hétkezdő nagyimatermi rövid reggeli áhítatok végzéséhez. Megteremtette a Patakon alkalmazásban álló lelkészjellegűek (lelkipásztor, hitoktató, segédlelkész, lelkész képesítésű kollégiumi tanárok) egyházi szolgálata-

tokra előkészítő bibliakörét. Hangsúlyozottan nevelési céllal is. A mostani teológusok majdani, szolgálataikért felelős lelkészekként éljenek a lehetőséggel. Baráti módon a szomszédos pásztorok váltakozva találkozzanak egymás családjainál.

A magát cseppet sem kímélő Szabó Zoltán, hallatlan sűrűségű elfoglaltságában, erőteljes robbanómotorként lobbant, zúgott, hajtott. De felettébb rokonszenvesen. A kegyelmi ajándékok dinamitjával töltött hevület és prófétai lendület sugárzottak rajta, mint valami nagy, gyógyító rádium-forráson. Parányi hőstettek napi magvetéseként szórta ránk, szuggerálta belénk szenvedélyes hitét. Különösen a kar által, indítványára, az 1932-től heti órarendszerűséggel kizárólagosan gyakorlati teológiai nappá előléptetett szombatokon. Eltervezetten ezekre előadások tartására meghívott neves lelkipásztorokat. Sok gyakorlatiaságot tanultunk tőlük. Apróságokat, amelyek hasznosak és használhatóak voltak. A Svingor Jenő radostyániéből maradandóan ötlött fel bennem alsóvadászi szolgálatom alatt: „Aztán ne gondolják a tiszteletes urak, hogy falun ragadós sárban lehet kalocsni nélkül élni!” Vagy: előttem van Szabó Zoltánnak az a biztatása, amikor a mi diósgyőr-vasgyári lelkipásztorunk, Nádházy Bertalan az ipari munkásság problémáit foglalta össze. Egy helyen igen küszködött. Mivel roppant közvetlen ember volt megmondta, hogy kipattant emlékezetéből egy általa naponta többször használt szó. Agya mélyén már 5 perce kerülgeti. Szabó Zoltán közbe szólt a katedráról felém: „ugyan Koncz Sándor, segítsd már ki lelkipásztorotokat”. Bekiáltottam hát: proletár! Mire Nádházy ezt mondta: köszönöm, Sándor. De – fiatal barátaim – a ti agyatokból, lelkületekéből, gondolkodásotokból soha se billenjen ki a proletár. Hát Patakon, a Szabó Zoltán széles látókörében, nemcsak a faluval, hanem a városi ipari proletárral szintén törődtek. Ezért hívta meg hasonló előadásra az akkori ózdi lelkipásztort, Komjáthy Aladárt. Az ő fia írja most Kanadából a Reformátusok Lapja mostani számaiban az amerikai magyarság sorsát. Imé: Isten csodálatosan összeköti az eseményeket!

Életre való szenvedés

Ha kárpitokat elvonva és visszahúzva bepillantunk a rejtett benső „szentek szentjébe”, Szabó Zoltánnál nem fedezünk fel elkülönülten elméletinek nevezhető teológiát, theologia theoreticat, de megalapozott teológus magatartást, hívó életvitelt annál inkább. Ennek némi megvilágítását bibliai textusokkal érintem. „Jézus halálát mindenkor testünkben hordozzuk, hogy Jézus élete is látható legyen testünkben” (2Kor 4,10). Testünkben a halál legbiztosabb jele a fájdalom. Az életé pedig az, amit Jézus önmagáról – nekünk példaként – jelent ki Jn 5,17-ben: „Az én Atyám mind ez ideig munkálkodik, én is munkálkodom”. Egészítsük ki ezt a Soli Deo Gloria szövetség megalapításakor elfogadott jelmondatával: „Te azért a munkának terhet hordozzad, mint Jézus Krisztus jó vitéze” (2Tim 2,3). Ez az Ige Szabó Zoltánt még teológus diák korában megszólította, amit elkötelezés-

ként egész életére vállalt. Éppen ezért az iménti bibliai megállapítások összevont tanulságaként levonható, hogy ő egybeforrt Krisztussal.

Istentől szorosan, Krisztusban fundálódott teológiájának emberi oldala két, teológus diákkorunkban tapasztalt, őt érintő fájdalmas esemény. Felesége halála az egyik. A „Korán sötétedik” könyvvel kapcsolatos a másik. Vázolom ezeket.

Gyakorlatias Krisztus-misztika

Gyakorlatiasnak azért nevezem Szabó Zoltán Krisztus-misztikáját, mert vele hittel hitre ébresztett, értelemmel észt csiszolóan tanított, érzékkel, érzelemmel nevelt.

Hittel hitre ébresztés. Krisztus ügyében a munkás életrevalóság Szabó Zoltán egyik bánatával mélyült el, ami a szemünk előtt bontakozott ki. Amikor 1931 őszen bekerültünk a pataki teológia első évére, harminc között nyolcan a miskolci református főgimnázium érettségijével, egyenesen beleestünk a kollégium alapítása 400. évfordulója tiszteletére gyűlt jubileumi lángolásba. A szeptember 30-ára és október 1-jére eső emlékezetes ünnepség forgatagos előkészítésébe azonnal bevontak minket. Velünk foglakozó tanáraink közül Szabó Zoltánról azt éreztük, hogy mordsága – a finomsága, keménysége – a gyöngédsége; zárkózottsága – a nyitottsága, szomorúsága – a vigasztalása. Megtudtuk, hogy szívében halált hordoz. Pár nappal Patakra érkezésünk előtt az Úr elszólitotta feleségét, egy évi házasság után. A gyászt akkori megfogalmazás alapján rögzítjük: „A halál kaszája zord kezével magával vitte Szabó Zoltán ifjú hitvesét s közöttünk van a gyötrődéstől szétmarcangolt férji szív”. Egyéni kesergése megszólalt az ő jubileumi imádságában: „Istenünk, Atyánk a Jézus Krisztusban!... Az ajkunk vonaglását Te rendelted sírásnak... szemünk sós cseppjeit Te tetted a fájdalom gyöngyeivé”. Hitvese emlékére Szabó Zoltán „nagylelkű és kegyeletes érzésekből fakadó alapítványt létesített az ifjúság részére”.¹² Különben pedig további sorsát meghatá-

¹² Ért 1931-32. 11. o. - Emlékkönyv a Sárospataki Református Főiskola fennállásának négyszázados ünnepén. Budapest, 1932. 67-8.1. - Kszj 1932. jún. 10. /188. pont. - Szabó Zoltán első felesége Rác Irén volt. Házasságot kötöttek 1930. júl. 8. Meghalt 24 éves korában, 1931. augusztus 21-én Debrecenben. - Az alapítványt olyan teológiai akadémiai és gimnáziumi ifjú kapja, aki szelíd, szeretettel teljes, szeretetre méltó, jó magaviseletű és előmeneteli. - Szabó Zoltán gyásztát én Majoros István harmad éves teológustól hallottam. Ő egyike volt azoknak, akiket Szabó Zoltán apja Hernádszentandrásról küldött Patakra. Majoros Istvánnal, mint falusival, én, mint diósgyőr-vasgyári városi ipari proletár-ifjú barátságot kötöttem Patakra jövetelem utáni első napokban. Ő, a mélyen hívő és teológiailag nagyon tájékozott hívta fel figyelmünket Szabó Zoltán szenvedést, halált, életigenlést egybekapcsoló Krisztus-misztikájára. S arra, hogy a szenvedés bibliaiilag táplálék. Egzisztenciálisan Majoros István is átéltte ezt. Beteg volt. IV. éves korában meghalt. „Tipikus pataki diák volt, tiszta lelkű, szerény, tartózkodó, hűséges, szorgalmas, édesanyjának egyetlen reménysége, diáktársainak legjobb barátja”. Ért 1932-33. 12. o. - A miskolci református gimnázium érettségijével 1931-ben a következők kerültek a pataki teológiára: Bíró Sándor /budapesti gimn. igazgató, az Eötvös Tudományegyetemen latin docens/, Fehér Zoltán /korán elhalt/, Iglay Ferenc /sajócecegi lelkész/, Harangi László /USA-ban egyetemi tanár/, Kecskés József /hernádszentandrás lelkész/, Koncz Sándor /Sárospatakon teológiai tanár/, Nagy Imre /fügödi lelkész/, Tóth Lajos /miskolci Gyógypedagógiai Intézet-i igazgató/. Ekkor jött első évre Kiss Péter /bánhorváti lelkész/, aki ugyan Sárospatakon érettségizett, de miskolci diáknak is számítottuk, mert több éven át ott járt velünk. Tehát ő

rozóan, gyötrelmeiben feldolgozott Krisztus-misztikájával gyakorlatiasan ébresztő, evangélizátor-jellegű s egyben ékesen tanító, nevelő igehirdetővé vált. Meggyőzően dübörgő hangjával is, mely olykor úgy hatott, mintha pöröllyel ütöttek volna a mennyboltozatra.

Igehirdetői minőségével átformáló hatást gyakorolt. Ügyeknek és egyéneknek sasszárnyakat adott. A dunamelléki egyházkerület közgyűlése határozatiilag üdvözölte az 1931-ben jubiláló főiskolát. A Ravasz László által szövegezett köszöntés egyik, a pataki lokálpatriotizmust megfényesítő mondata úgy szólt, hogy a forradalmak miatt az öreg pataki iskola „megőrizte ifjúságát s az ifjúság legszebb a pataki iskolában.”¹³ Nos, az itteni kollégiumban a 400 éves jubileum utáni megújulást jelentős mértékben ösztökölte az, hogy Szabó Zoltán a megindult lelki forradalom egyik vezéregyéniségeként működött a tiszáninneri tájon.

A Krisztus-misztika Szabó Zoltán teológiájának középpontja. Benne szenvedése nem holmi sötét vizek felett lebegő sáskosár volt. Nem letargikus megadásként a minden-mindegy szenvedő ernyedtségében nyilvánult meg. De úgy, mint ősi bibliai, mindenkori kijelentés- és ismétlődő kegyesség-történeti valóság. A jegyesség: vőlegény-menyasszony; a házasság: férj-feleség; a teológia: sponsus-sponsa [Krisztus és az egyház; Mt 25: 1-13.] szétszakíthatósága és összefonottsága mélyérzelmi, észfőlötti kapcsolatot teremt a személyes Istennel. Mégpedig a szenvedő Jézusban emberre „zsugorodott”, a feltámadott Krisztusban dicsőülten Életté „kiterjedt” Megváltóban. Fejezzük ki ezt az igazságot irodalmilag, a népköltészetben ugyancsak járatos Szabó Zoltánra nézve az erdélyi, magyarlapádi betlehemes énekkel: *„Nem láték én szebb termőfát, / Mint a Krisztus keresztfáját, / Mert az vérrel virágozzék, / Szentlélekkel gyümölcsözzék.”*

Szabó Zoltán az Úrért megbúsult Illéshez (1Kir 19,10) hasonlóan lényével hirdeti, hogy Istentől gyümölcsként kirimánkodhatjuk magunknak, mieinknek, a ránk bízottaknak az irgalmat. Nem kizárt, hogy Szabó Zoltánnak Istentől ajándékba kapott látomásai lehettek. Ő ugyan ilyesmivel sem dicsekedett soha. Bizonyágtételei erejéből azonban sejthető. Azt viszont tartalmazta érzékeltette, hogy mint bűnösök haza sirathatjuk magunkat Istenhez, ahogyan a család hazasíratja elszökött fiát. Mialatt gyorsan „eliramlik az élet”, az istenkeresés fortyogó kráteréből eljuthatunk az Istent megtalálást oromló csúcsára. Megcsendesedett révületben fegyverszünetet köthetünk a próbákkal. Felülről jött adományként felhasználhatjuk a bánatot táplálékául arra, hogy éljünk az egyik legnagyobb keresztyén kiváltsággal: a magtéréssel. Mégpedig úgy, hogy egyszeri, mindenkori, napi megtérésünk a Szentlélek gyümölcsözésében állandó dologtevással oldódik fel.

volt a kilencedik, mint „tiszteletbeli” egykori miskolci osztálytársunk. Mint miskolci diák igen összetartott velünk, valamennyiünk pataki diáksága alatt.

¹³ Id. Emlékkönyv. 58. o.

Szabó Zoltánt szenvedése nem elkeseredett szoborrá merevíti, hanem örök mozgóvá lelkesíti. Mint a fájdalmak helytartója nem mazochista, hanem a maga és mások terhe hordozásával vasveretű munkás. A belső megszorodás embere átminősül a felfokozott tettekérség derűs személyiségévé, mint akinek az Úr valóban feltámadott. Isten jár ott, ahol a szenvedés termékenyítő. Szabó Zoltán azért, hogy még dolgozabb lehessen, imádkozva rendszeresen böjtölt. A böjt eszköz arra, hogy megzabolázzuk a testet, amit Szabó Zoltán Augustinusnál „szamártestvérnek” nevezett. A test kordában tartása azért fontos, mert ez zárja körül a lelket a földön. Böjtöléséhez fűzve megemlítem egyik felidézésre érdemes ifjúkori megfigyelésünket, amit mi, diákok jólesően kilestünk. E terhes éveiben Szabó Zoltán a teológus internátus földszintjén lakott. A több ezer kötetes ifjúsági könyvtár melletti szobában. Egyetlen ablaka északra nyílt. Vasággal és a legszükségesebbekkel túlzottan szerényen rendezték be. Meszelt falára az ablak fölé eső bolthajtás peremére már régebben piros betűkkel rápingálták: „Ha Isten velünk, kicsoda ellenünk”. E helyiséget a hátsó folyosón ajtó választotta el a teológus internátusi igazgató lakásától. A gyakran sokakat iróniájával csipkedő, flegmatikusnak tűnő, de mindezzel is kitűnően nevelő Marton János, az internátus akkori igazgatója, naponta néha többször bejárt „a böjtölő református szerzetes” Szabó Zoltánhoz, meleg szóval, – de meg atyai aggodalmát és gondolkodását eláruló, hóna alá rejtett elemózsiával.

Értelemmel észt csiszoló tanítás. Sajátos Krisztus-misztikájából, mely fáradhatatlan ügybuzgalomra sarkallta Szabó Zoltánt, szervesen következett, hogy körültekintően törődött tanítványaival, akikkel az órákon és gyakorlatokon kívül ráadásként egyénileg szintén foglalkozott. Arra törekedett, hogy evangéliummal megaranyozva dűljünk neki megtanulandó hivatásunknak: a lelkipásztorkodásnak. Amennyiben a reformáció korabeli lelkészi eszménykép a vitatkozó misszionárius, a skolasztikáé az igazi tudós, a 18. századé a felvilágosult népművelő, a 19-é a hivatalnok lehetett, úgy a mai lelkipásztor – mialatt az említett tulajdonságokból birtokol legalább egy szemernyit – az evangéliumi ihletésű, szakmailag felkészült, egyszerű gyülekezeti munkás. A bizonyágtevésnek bármilyen heve sem nélkülözheti a szakmai képzést.

A tehetség maradéktalan felhasználására Szabó Zoltán éppúgy nagy gondot fordított, mint a képesség aprólékosabb odaadást igénylő kifejlesztésére. A kiadott időigényes homiletikai leckék írásbeli elkészítése nekünk, diákoknak sok elfoglaltságot jelentett. Hát még neki. Elbírálásukra legtöbbször éjszakai óráit áldozta. Az igehirdetés módszertani elsajátítására az ész csiszolásával együtt esett a hangsúly. Főleg arra, hogy az alapigében közölt igazságot ne minduntalan megkísértő általánosságban, hanem gondolkodva, megragadható sajátosságában, üzenet jellegében, a kérügmában [igehirdetésben] dolgozzuk ki. Megkövetelte, hogy írásmagyarázatszerű prédikációink pontos címét, témáját, főtételét, az ebből

folyó felosztást, a felszólító, befejező, finális tételt világosan fogalmazzuk meg. E téren Ravasz László klasszikus homiletikai elveit követte. Ezek a kipróbált eljárások szocializmusunkon belüli szellemi demokráciánk tudományos mérlegelésében, az utóbbi évek kitartó tisztulási folyamatában, az ötvenes évek fáraói piramisainak lebontásával és az elfojtások bonyolult szövevénye fokozatos felszámolásával egyházi és világi értékelésben újra helyükre kerülhetnek. Gondoljunk Tóth Károly dunamelléki püspök minapi tanulmányára és Vigh Árpád „Retorika és történelem” című friss könyvére, Ravasz László „általános elismerésével és megbecsülésével” kapcsolatban.¹⁴

Szabó Zoltán „Igehirdetésünk revíziója” című tanulmányában fejti ki önálló nézeteit.¹⁵ Ha valaki „az egyházi beszéd”, „templomi szónoklat”, „prédikáció” megjelöléseket használja, bizonyágtévesésünk emberi oldalát hangsúlyozza. Az igehirdetés elnevezéssel viszont magunk és mások előtt az isteni részre esik a nyomaték. Ragaszkodjunk az igehirdetés kifejezéshez. Kinyilvánítjuk ezzel, hogy „az írásmagyarázatszerű móddal” Isten felől és Isten felé törekszünk megvilágítani a ránk tartozó területeket. Amikor azonban szónoklati, egyházi beszédi, prédikációs kísértések között kitartóan visszatérünk a textualitáshoz [a bibliai szövegrész üzenetéhez], nem nélkülözhetjük az ésszel értelmesen megalkotható és jól kivethető vázlatot. A Bibliához, a Szentlélekhez kötött szóbeliségünket így tudják jobban megjegyezni, haza vinni, felhasználni.

Hogy Szabó Zoltán homiletikai szabályokat közvetítő tanításának hasznos gondosságát megjelenítsem, ismertetek egy korabeli szemináriumi gyakorlatot. Annál inkább, mert az „Übung macht den meister”-t [„A gyakorlat teszi a mestert”] néha így fordította le: „A sujkolás fejleszt bennünket”. Tizenegyen vettünk részt az egyik harmadéves csoportban. Bemutattunk egy-egy prédikációvázlatot a feladatul kitűzött Jótám példázatról (Bir 9,7-21). Az ismertetések után titkos szavazás döntötte el, melyik legalkalmasabb a gyülekezet építésére. A voksolásban, melyben a sajátjára senki sem szavazhatott, Szabó Zoltán vezető professzor „Zoltán bátyánk”-ként mint „szimpla” szemináriumi tag vett részt. Amit e diákműhelyből, megokolásos gondolataival példának leírok, közösségi határozattal győzött.

Cím: „A szolgálat lelkülete és gyakorlata”. Mi van a bevezetésben? A szolgálat nem szolgaság. Semmiképpen nem emberi gyengeség. Tétel: A szolgálat erő. Átvezetés: Ha visszaélünk azzal, hogy a szolgálat erő, előáll, ami a felosztásban az rész: Az uralkodás szolgálata. Ehhez magyarázat. A bibliai összefüggésből, a

¹⁴ Ravasz László: Az igehirdetés elmélete. Homiletika. Pápa, 1915. Tóth Károly: Az Isten beszéde, a történelmi tanulságok és a hit. Confessio 1982. 4. sz. 39. stb. Vigh Árpád: Retorika és történelem, Bp., 1981. Különösen: 352–373.

¹⁵ Szabó Zoltán: Igehirdetésünk revíziója, Sárospatak, 1934. - Az itt következő adatok kisebb része Martin Miklós egykori pataki szénior, radostyáni, tiszacsermelyi, jelenleg Sárospatakon élő nyug. lelkész személyes emléke, nagyobb részben az én személyes emlékem.

kontextusból (Bir 9,1-6) kiderül, hogy Abimélek sokakat megöl. Ezzel hatalmát, gőgjét, nagyravágyását, önzését, hiúságát, polcra jutását, zsarnoki uralmát szolgálja. Abimélek helyén rólunk úgy van szó, hogy ilyen vagy ehhez hasonló tulajdonságainkkal, hetvenkedéseinkkel hajlandók vagyunk embertársaink között és fölött helytelenül törtetni. Jótám példázata az utána következő versekkel (Bir 9,16-21), az Ószövetségben mintegy újszövetségi magaslaton megvilágítja, hogy a bűnös uralkodási vágy vagy a méltatlan uralkodás önző célt szentesítő szolgálata helyett, a keresztyén lelkület más gyakorlatot követel. Azt, amelyik a felosztásban a II. rész: A szolgálat uralkodása. Magyarázat ehhez. A Jótám példázatából kihangzó evangéliumi üzenet, a szolgálatnak, mint gyakorlatnak az eluralkodását helyesli és diktálja. Hogyan? Az Istentől adott alapvető jó tulajdonságainkkal. Olyanféleképpen, ahogyan a nemes fák: olaj, füge, szőlő tápláló zsírtartalmukkal, a Károli-fordítás szerint: „kövérségükkel”, édességükkel, vidámító mustjukkal állanak az ember rendelkezésére. Ne hajladozzunk, ingadozzunk a rossz szolgálatában. A fák leveleikkel is jót tesznek. A levegőt tisztítják. Amint kiszámították, egy jókora tölgy több ezer levelével mintegy 50 ember számára termel levegőt. A fák „egyenességükhöz” illően árnyékaikkal sem ártanak nekünk. Sőt üdítő, pihentető. Nem úgy a galagonyabokor. Tüskés töviseivel nemcsak ruhát, de bőrt szintén szaggat. Ügyeljünk: árnyékaink, lelki, szellemi, testi rossz tulajdonságaink, szűrő tüskéink ne okozzanak sebeket. Ne ártsunk egymásnak. A mások és magunk javát szem előtt tartó előnyükkel szolgáljunk valamennyi jó ügyben. **Finális [lezáró] tételként befejezés: Soha ne uralkodj! Mindig szolgálj!**

Prédikációinkban Szabó Zoltán bíráló és boncoló értelme üldözte „a gurgulázó unalmat”, amivel a leghatasosabban kiűzhető az emberek a templomból. Törekednünk kell, hogy a laposságot és dagályosságot váltsa fel az érdekfeszítő előtárás. A papi terjengősség felszámolására megszívlelendően hangsúlyozta: „Higgyétek el, beszédetek, ha rossz is, jó, ha rövid.” Viszont egy túl rövidre elmarasztalólag, egyben biztatóan ezt írta: „Rövid, de jó”. Fegyelmezetten vigyázzunk a befejezésre, amiről azt tanította, amit Csikesz Sándortól tanult. Legjobb, ha nincs. Ha meg van, egy-két rövid mondat vagy szó legyen. A prédikációnak „inkább csak úgy legyen vége, minthogy ráhíntük a zizegő szalmát”.

Szerettük és vártuk Szabó Zoltán értékelő megjegyzéseit, melyek a tanulva tanítás példájával önművelésre serkentettek. Amikor egyik társunk prédikációja nélkülözte a bibliai református hitvallásosságot, kifogását így adta tudtul: „A magyar református templom nem amerikai, amelyik bármely felekezetnek kiadó. A református nem lehet reformátustalan”. Valamelyikünk sokat beszélt igehirdetésében egyéni élményeiről. A tanulságot Szabó Zoltán abban szűrte le, hogy a prédikáció egyszerre nyugalom és mozgalom. Igazában azonban csak akkor, ha „de-maszkírozunk” magunkat. Ne a mi maszkunk: a beszélő tekintélye, hanem a beszéltető: a Szentlélek autoritása domináljon. A Szentlélek sugalló jelenlétéből kö-

vetkezik, ami az igehirdetést minden más beszédétől, tehát a politikaitól ugyan csak megkülönbözteti. Az, hogy mialatt megszólítja az egyéneket s felbontja a gyülekezetet egyesekre, ugyanakkor tudatosan meghagyja őket a gyülekezetben. Nem különít ki senkit. Egy olyan „szónoklatra”, melyben „a trombita bizonytalan zengést tőn”, azt a bírálatot mondta, hogy Wesley bátran folytatta és fejezte be beszédét, noha közben kétszer lőttek rá. Egy másikra így szólt a szentencia: „Nincs veleje, menj el vele”. Ismét másra: „ez a vázlat váz, -lat nélkül”. Egy összehátoltra véleményét úgy fogalmazta meg, hogy olyan, mint a szik. A sziket mésszel gyógyítják. „A mésszből vedd elő az ész, azzal rendezd el a száraz, repedezett zagyvaságot, hogy kitessek, mit akarsz mondani”. Az átlagnál gyengébb testvérünknel, ha parányi jót talált, kedvét nem szegve ösztönözte: „Majdnem sikerülőfélben levő gondolatok”. Egy dolgozatban minden összefolyt. Kosztolányi Dezsőtől vette, amit tovább adott. A vendég vizet kért a pincértől, de nedvesen. Mikor megkapta, ijedten mutatott rá, hisz ez összefolyt. A prédikáció legyen nedvdús, mert élő víz, de ne egybefolyt. Kantra hivatkozott, amikor egy közös gyakorlatunkon nem tűnt ki az írásmagyarázat célja. Kant csak akkor tudott írni, ha ablakából látta a toronygombot. Königsbergi élete alatt a szomszéd diófájának ágai azonban annyira megnőttek, hogy elfedték azt. Kérte levágásukat, hogy lássa gondolatai végkövetkeztetését. Számunkra ebből így hangzott az eligazítás: „Vágjátok le az elmélkedések girbe-görbe nyúlványait, melyek elrejtik a templomgombot”. Egy barátunk „egész teológiáját” begyömöszölte a kiadott témába. Ennek kapcsán Szabó Zoltán azzal tanított minket, hogy olyan kerek guzsaly legyünk, melyről egy orsónyit pergetünk le. Ne gabalyítsuk össze a teljes fonál-gombolyagot. Az egyik prédikáció fölöttébb „erkölcsöszködködött”. Szolgálatunk ilyen kísértéseire örök időszerűséggel fülünkbe csenghet Szabó Zoltán felkiáltása: „A bunkót ne vidd fel a katedrára!”

Az egyéni épülésen kívül a gyülekezetre tekintettel Szabó Zoltán imádkozni szintén tanított. A gyülekezeti imádság egyik klasszikusnak emlegetett szabályát a német: „laut, lieb, langsam”-ot [hangosan, kellemesen, lassan] magyarázta nekünk gyakorlati elvül. Az imádság legyen hangos. Nemcsak a kissé restül hallóknak, hanem azért, hogy ne suttogjunk, se ne ordítsunk. A lieb célozza meg azt a kedvességet, hogy nem szemet lehunyva, pláne hunyorogva, „affektált” bensőséget mímelve, hanem egyszerű természetességgel imádkozunk. A langsam nem a lassú elaltatásra biztatás, még kevésbé vontatottságot fejez ki, hanem a hadarás, a gyors végére jutás mellőzését, ami az Úri imádságnál a többenél különösebben fontos. Azért is, hogy ahol szokás, megőrzendően maradjon meg az imádságnak a lelkész szavai után mondása.

Tudásával, idegzetével szorgalmazta Szabó Zoltán a helyes, kifejező magyar beszédet. Kedvelte és kedveltette ikes igéink nyelvünket gazdagító ragozási formáit. Felhívogatta figyelmünket mondanivalóink fűszerezésére: a Biblia sokrétű-

ségével, az élet képeskönyvével, szemléletességgel, ábrákkal, meglepő fordulatokkal, a jó ízlés határain belül. A stílustalanság dudvaít irgalom nélkül irtotta. Agyunkba véste, hogy a magyar nyelvet irodalmunk értékeiből folyamatosan tanulmányozzuk. Ne legyünk olyanok, mint a magyar baka. Az első háborúban kikerült Oroszországba. Oroszul nem tanult meg. A magyart elfelejtette. Károli Gáspár bibliafordításához méltó, hogy az ő nyelvén prédikálók mintául beszéljék anyanyelvüket. „A magyar se érzésben, se nyelvében ne legyen magyartalan”. Szabó Zoltán méltányolta, ha valaki szépérzéssel foglalja össze gondolatait. Egy gyönyörűen fogalmazó teológus azonban esztétikusságában a textus igazságát félretette. A kritikába mártott biztatást abban kapta meg, hogy műve „Olyan, mint a pisai ferde torony. Ferde. De szép”. Mivel a képzeleti gazdagságot nyelvünk egyik értékének tartotta, képzelőtehetségünk fejlesztésére gondot fordított. H. G. Wells-szel vallotta: „A nemes képzelőtehetség olyan, mintha Isten járna újra a földön”. Az „aranyszájúságtól” Chrisostomos esetével óvott, aki annyira ékesen szónokolt a templomban való tapsolás akkori szokása ellen, hogy ezt a beszédét fölöttébb megtapsolták.

Érzékkel, érzelemmel nevelés. Szabó Zoltán nevelési módszeréhez tartozott, hogy ő nem „nevelt”. Ha ezt tette volna, „nevelése” elkülönült volna személyiségtől. Ha a „nevelés” önálló, mintegy külön személy, és nem maga a nevelő, akkor előáll a sohasem kívánatos és kevésbé áthidalható szakadék, mely a nevelő és neveltje között nem ritka. Ő ébresztő és tanító lényével, teljes emberségével, nemcsak jelen-, de még távollétében szintén nevelt. Istentől formált önmagát élte, és ez volt a nevelése. Anélkül, hogy mindent ránk hagyott volna, messze állt tőle „a minden percben, minden áron” való nevelés. Mert hatott, azzal nevelt. Lélektani alapja a jóhiszeműség volt, „Kikeletet, vetés-zsendülést, tavaszi virágzást” remélt „bizakodó hittel” az ifjúságban, mint „Így szól az Úr” (Ézs 65, 24) címen hirdette 1933-ban a budapesti Kálvin téri templomban a nevezetes, ezres létszámú virágvasárnapi ifjúsági konferenciák egyikén.¹⁶ Az ifjúság bajait derűlátóan ítélte meg és azzal az első sorban saját személyén behajtott cserkészparanccsal, hogy „ahol tud, segít”.

Nem szeretett figyelmeztetgetni. Annál kifejezőbb volt, amit tett. Egy diáktársunk hatalmas szögekkel tele vert talpú, igen szegényes bakancssal jött a teológiára. A köves folyosókon, padlós tantermekben éktelen kopogással járt. Nem sokáig. A nélkül, hogy az illető tudta volna, hová hívja Szabó Zoltán, elvitte a boltba. Tartós, bőrtalpas, gumisarkos cipőt vásárolt neki, hogy ne csattogjon tovább. Kikötötte: „a hálálkodás mellőzendő!” Egy szellemes, jófejú teológust, akit mindenki barátjának tartott, de órára nem járt, és hanyagságai miatt tandíjat fizetett, a félévi kollokviumon alaposan „levizsgáztatott”. Előtte papíron, ceruzával szak-

¹⁶ Szabó Zoltán: Így szól az Úr, Sárospatak, 1933.

szerűen osztva, szorozva, kivonva kiszámította: befizetett tandíjából mennyi esik az ő – Szabó Zoltán – óráira. Az összeget nyugtára, a „delikvens” legnagyobb elképedése és tiltakozása ellenére ott helyben visszafizette neki. Hiszen ezt ő, a tanár nem érdemli meg, mert a szülei pénzéből tandíjfizetésre kötelezett nem hallgatta. Viszont kérdés nélkül beírta indexébe a leggyengébb érdemjegyet. Jelezte ezzel, hogy őt semmiféle diákra „pikkelés” nem jellemzi. A kanosszát járt ezután rendesen ellátta diák-, később lekipásztori kötelezettségeit. A tomboló reverziális harc idején, a felszabadulás előtt, egy népfőiskolás tanítványának furcsálható, de sikerre vezető tanácsot adott. A fiatalok egybekelését akadályozta, hogy a leány és szülei reverzálist követeltek a katolikus egyház javára a református vőlegénytől, amit ő vonakodott megadni. Szabó Zoltán, a népfőiskolásokat is lelkigondozó teológiai tanár, amikor tanácskérésre a jegyesek nála megjelentek, kifejtette, hogy e sajnálatosság nem akadályozhatja szerelmi házasságukat, melyek az égben kötnek. A kilátástalanság feloldására adjon a férfi reverzálist. A többit bizzuk Istenre. A bigott mátká és szülei ezen a fiataltságot ennyire tekintetbe vevő módozaton annyira elgondolkoztak, sőt meghatódtak, hogy a menyasszony önként, kényszerítés nélkül adott reverzálist református egyházunk javára. Azzal okolták meg maguk előtt, hogy az az egyház, amelyik nem szid, és nem átkoz, megérdemli ezt. Hiszen olyan gyakorlati teológiai tanára van, aki Isten korlátlan szeretetének elfogadásával, a maga benső megértésével munkálja a lélektelen korlátok felszámolódását.

Szabó Zoltán szeme villantásával, arcjátékával fegyelmezett. „Szöveggel” rendkívül ritkán. Rátermett arra, hogy diákjaira irányuló nevelését önnevelés és egymás nevelése gyanánt ránk ruházta át. Felidézek erre, 1934-ből egy aprócska, nyári esetet. Szabó Zoltán pataki teológusok csoportjával járta Erdélyt. A változatos körutat úgy szervezte meg, hogy egy nagyobb havasi és hargitai túra után báró Kemény János, az Erdélyi Helikon irodalmi munkaközösség megalapítója, Marosvécssett vendégül látta a társaságot, kastélyában. Az egyszerű, mégis főúri hangulattal rokonszenves vacsora végén a teremnyi ebédlőben, hirtelen kialudt a villany. Pár pillanat múlva felkiált valamilyik diák: „Te, hisz az a kezem!” Az abban a pillanatban újra gyúlt fényben kiderült, hogy ketten nyúltak a tálba a maradék hús után. A rövid sötétben azonban az egyik villáját a másik kezébe dőfte. A jelenet láttán hahotás nevetés tört ki. Elszabadult jókedvében egyikünk szinte rángatózva dülöngélt a széken. Szabó Zoltán halk határozottsággal rászólt: „Fékezd magad!” Az udvarias rend azonnal helyre állt. Utána évekig, míg én Patakon voltam, a Szabó Zoltántól átvett önnevelésnek és egymás nevelésének jeligéjévé vált e rendre utasító felszólítás, amit szükség esetén egymás között elkiáltottunk.

Szabó Zoltán ébresztő, tanító, nevelő Krisztus-misztikáját, további útmutatásul, summázó felsugárzással foglalják össze a tőle hallottak: „Prédikálásotok,

lelkigondozásokat ne fűrészcikorgásra emlékeztessen. Inkább pacsirtahangokra. *Lényetekkel neveljétek.* Melegen. Közvetlenül!"

A „Korán sötétedik” és következményei

A második fájdalomcsoportot, mint alkotásra edző szenvedést, a Szabó Zoltán felesége halálát követő években a Nagy István, gróf Haller Gábor, Stéphan László, vitéz Kárász József: „Korán sötétedik. Elbeszélés, karc, vers”, Sárospatakon, 1932 végén, „A Református Főiskola betűivel”, azaz a kollégium nyomdájában megjelent kötet és a körülötte lezajlott események tömörítik egybe. Ezek magukban megérnek egy kiadósabb értekezést.¹⁷

A hittanhallgató pegazusok irodalmi próbálkozásaiából kicsendül az egyes dőzsölők és a nyomorúságban kenyeret váró milliók ellentéte. Meg a részvét a csendőrlődéseknek kitett szegények, szerencsétlen proletárok iránt. Sőt, az igazat adás nekik! Lényegét, hangulatilag sűrítetten, fejezi ki az egyik lapon mottóul közölt idézet Adytól:

*Retteg most a magyar falu,
Csönd legyen, mert mindenütt kének
Leskódnak a téli mezőn.
Nagy csöndben van a falu most: félnek.
De hó alatt, falu fölött
Majdnem tavaszi szelek dúdolnak,
Holnap már derülés jöhet,
S nem lesz már ilyen csönd holnap, holnap.¹⁸*

A diák quadriga, a teológusok négyes fogata szépirodalmi, radikális munkájához az előszó megírására Szabó Zoltánt kérte. „Legközelebb érezték őt magunkhoz és a legnagyobb bizalommal és ragaszkodással voltak hozzá”. A könyv szelet vetett, vihart aratott. A támadásba lendülést Elekes Imre gimnáziumi igazgató nyitotta meg 1932 decemberében. Nagy István verseiben az ifjúság hitéletét veszedelmesen befolyásoló, burkolt ateizmust fedezett fel. Ellenében Mátyás Ernő teológiai igazgató „csupán egy istenkereső lélek őszinte és komoly megnyilvánulását látja a kérdéses költeményekben”.¹⁹ A jobboldali arzenál vádjait a modern kor szociális eszméit akkor még értékelni nem tudó, sőt üldöző egyházkerületi elnökség veti fel. A „Korán sötétedik” nemzet-, egyház-, vallásellenes, hitetlen életfelfogású, földosztó, pacifista. Megcsúfolja az ősi tradíciókat. Alattomosan forradalmi hangulatot áraszt. Izgat. A szovjet propaganda kezére játszik, ami ezért minden pénzt megadna. És Szabó Zoltán előszavával ezeket támogatja! Hiszen

¹⁷ A „Korán sötétedik” ügyről részletes feldolgozás készül a Lt anyag felhasználásával is. Tkj 1932. december 17/4., 1933. január 16., január 25., január 27., február 1., február 2., március 10.

¹⁸ Korán sötétedik, Sárospatak, 1932. 103.

¹⁹ Lt. Tkj 1932. december 17/4.

azt írja, hogy a szerzők látják „drága magyar glóbuszunk korhatagságait”. Tudják, hogy „a tegnap hordaléka a holnap szent plántálásának kövérítő, csíráztató, termőerejű kurzusa.” „Látásaikat nem rózsaszínű szemüvegen át nézték, álmukat nem rózsalevéllal töltött párnán álmodtak. Áligazság, hogy az ifjúság csupa idealitás”.

Az egyházkerületi felsőség fegyelmi vizsgálatot rendelt el, 1933. január közepén Szabó Zoltán, Kárász József és Nagy István ellen. Levezetését Mátyás Ernő közigazgatóra bízta, aki ezt a bántó feladatot székely szívóssággal, vagy ahogyan diákos elismeréssel hangoztattuk: „evangéliumi góbésággal” és az előljáróság értetlensége miatt, egyre elszomorodóbb keserűséggel látta el. Megállapította: az író növendékeknek bármilyen komor a világ- és életszemléletük, „a lelki élet és a szociális nyomor megrajzolására való törekvésükben bőven akad használandó”. Romlottságról nincs szó náluk. Inkább olyan konfliktusokról, „melyek nem arra valók, hogy büntessenek, hanem hogy gyógyító orvos keze alá adattassanak”. A teológiai kar Mátyás Ernővel a védelemben szolidáris maradt. Vasady Béla bibliai, igei, Trócsányi József jogi érvekkel támogatta „a veszélyes” ügy elsimítását. Körvonalazódott, hogy három autonómia megvédése áll előtérben: a lelkiismeret és szólás örök, a Főiskola százados belső és a perbe fogottak személyi szabadsága. A teológusok közül választott, jegyzőkönyvileg kihallgatottak: Bakos Zoltán, Hegedüs Imre, Koncz Sándor, Orbán József, Palumby Gyula a vádlottak pártjára álltak. „A szociális kérdés benne remeg az ifjúságban”. A hitetlen versek sem okoznak kárt, „mert van elég hitelesség bennük”.

Szabó Zoltán a rákényszerített védekezésben, sűrű gépelt lapok során kifejti, hogy megértő, azonosuló lelkigondozással foglalkozik az ifjúsággal. Örven detes, ha az akar valamit. Még akkor is, ha csak „diszharmonikusan tud harmonikus” lenni. A könyv nem kifogástalan. Azonban „az életszépítés sok íratlan törvénye közül az egyik legfontosabb szabály, hogy a jó szó sohasem maradjon kimondatlan”. Széchenyi szerint: több joga van szidni bennünket annak, aki szeret, mint aki gyűlöl. A társadalmi kritika elengedhetetlen, ami össze kell hozzon bennünket. Úgy, mint ahogyan ebben megegyeznek a számtalan ponton különböző Móricz Zsigmond, Szabó Dezső, a több oldali és konzervatív Zilahy Lajos. Tegyük magunkévá Imre Lajos neves kolozsvári tanárnak az ifjúság válságára vonatkozó kifejtéseit. Világunk válsága és nyomorúsága sok helyen tükröződik. Hogyne visszfénylene a fiatalságból, amelyik szélsőségesen eltévedhet ugyan, mégis szeretni kell a jó irányba fordítás reményiségével. Szabó Zoltán úgy emlegette Imre Lajost, mint „a magyar református gyakorlati teológia egyik tornyát”. Vallásos téren – mutatott rá Szabó Zoltán – a magyar irodalom széles ágai mutatják, hogy az ateistának tartott versek megítélésénél nélkülözhetetlenek Makkai Sándor erdélyi és Ravasz László dunamelléki püspöknek (az Ady Endre költészetét elemző) a „Magyar fa sorsa” című könyvben, illetve

az ehhez fűződő reflexiókban elemzett szempontjai. Szabó Zoltán a „Korán sötétedik” elfogadhatóságára nézve utalt az elismerő megértést tanúsító, jóakaratú kritikákra. Közöttük az ösztönzést tartalmazó Balázs Győzőére, aki a miskolci református gimnáziumban az ország egyik legkitűnőbb vallástanára, s az utóbbi évek elismerten legjobb teológus anyagát irányítja Sárospatakra.²⁰

Az egyházkerület vezetőségét felháborította, hogy a teológiai kar Nagy István és Kárász József ellen a jótétemények megvonásával és a megrovással enyhé büntetést szabott ki, Szabó Zoltánt pedig nem marasztalta el. Amikor mi – az ifjúság – olyan értesüléseket szereztünk, hogy az egyházkerületi elnökség célja Szabó Zoltán menesztése állásából, a teológiai kart erősítő összetartozásból kijelentettük: valamennyien elmegyünk Budapestre és Debrecenbe, ha Szabó Zoltánt tanárságától megfosztják.

Az eljárás huzavonája alatt nyilvánvalóvá lett, hogy az egzisztenciális elmarasztalás mellett farkasfalvi Farkas Géza egyházkerületi főgondnok és Enyedy Andor egyházkerületi főjegyző kardoskodtak. Farkas István püspök felcsattanásai megértőbb lelket takartak. Tudtuk, hogy Farkas István elismeri Szabó Zoltánnak az ifjúság iránt táplált nagy szeretetét. Értékeli, szereti őt. Többek között olyan „apróságért” is, hogy Szabó Zoltán Farkas István püspökségének kezdetével indítványozta a segédlelkészek kibocsátásnak, az exmisszióknak a szülők, rokonság, barátok, az egyházkerületből, sőt távolabbról meghívandók, a helyi gyülekezet, a kollégium jelenlétével történő, az addigi gyakorlatnál jóval kiemeltebb ünnepélyességét. Ez a püspök személyes szolgálatának bekapcsolásával, 1932-től, ebben a felemelően „seregletes” keretben történt. Farkas István püspökben reménységünket erősítette az az eset, amikor ő és farkasfalvi Farkas Géza főgondnok, mint egyházkerületi elnökség megjelentek a teológián. A kis-áhitatteremben a teológiai karral összegyülekezett ifjúságnak Farkas István püspök alapos „fejmosást” tartott a „Korán sötétedik”-kel felszínre dobott forradalmi megmozdulások ellen. Farkas István a nála megszokott „magyaros”; „muskátli ablakos, hamuba sült pogácsás” indulattal oktatott és szidott minket. Szónoklata néha ránk zúduló dühökbe csapott át. Mi azonban éreztük, hogy felhevült „erőlködése” nem annyira nekünk szól. Inkább főgondnok elnöktársa előtti álcázás. Az ifjúságra öntött harag – védelem Szabó Zoltán számára. Hiszen Farkas István püspök „magyar fajtája” iránti szociális érzéke szélesen közismert volt.²¹ Bizodalmunkat Farkas Istvánban növelte az adhortáció [intő beszéd] utáni jelenet. A teremből kifelé tódulásunkban a folyosón úgy, hogy mi diákok halljuk, az elől menő püspök

²⁰ Imre Lajos: Az ifjúság válsága. Nagybánya, 1930. - Makkai Sándor: Magyar fa sorsa. A vádlott Ady költészete, Soli Deo Gloria kiadása, Bp., 1927. - Ravasz László: Ady vallásossága. A Thábor hegy ormán. Beszéd, cikkek, előadások, Kolozsvár, 1928. 129. skk.

²¹ Farkas István: A magyar fajta védelme, Sárospatak, 1934. - Tihanyi Endre: A „falujáró” püspök. Reformátusok Lapja, 1982. szeptember 19., XXVI. évf. 38. szám.

köt és főgondnokot kísérő Mátyás Ernő igazgató, nyilván számunkra bátorításul ezt mondta a püspöknek: „Olyan mérhetetlen jószágtól sugárzik Főtiszteletűséged haragtól izzó arca”. Mátyás Ernő abban a helyzetben a szeretet finom diplomáciájával apellált arra, amit mi magunk között így emlegettünk: „Farkas István püspök úr belekapaszkodik saját jó szívébe, és valahogy kiegyensúlyozódnak szeretett tanárunk körül a buktató hepehupák”.

Ugyanez alkalommal, kicsit később játszódott le az akkori helyzetre jellemző epizód. Négyen ballagtunk a folyosón. Szembe talákoztunk Mátyás Ernővel és farkasfalvi Farkas Gézával, aki mérges arcú főgondnokként magyarázott az igazgátónak. A hangulat enyhítésének kedélyes szándékával az igazgató bemutatott minket a főgondnoknak. Ő a Kecskés József, Kiss Péter, Koncz Sándor nevekre rá se hederített. A negyedik: Vatai László neve hallatára megenyhülve, felütötte a fejét. Kérdezte: melyik vattai Vattayakból való, a borsodi, nógrádi, szabolcsi vagy más ágazatból? A mi Vatai Lacink, nem lévén sem főnemesi, sem nemesi ágazat, csupán köztünk Adyt legalaposabban ismerő plebejus, a „legleplehebb” arccal felelte: a vasutas vataiakból vagyok. Apám MÁV altiszt Egerben.²² Utána láttunk egy megütközéstől elképedt főt, aki hirtelen huszárosan sarkon fordulva faképnél hagyott bennünket. Farkasfalvi Farkas Géza, mint általában abban az időben a mágns íjak, a katonaságnál huszártisztként szolgált, lévén az a „legelegánsabb fegyvernem”. Mi pedig öten: az igazgató és négy diák, a Patakon egyáltalán nem szokatlan tanár-diák együttesek huncut nevetésével, nem győztük kikacagni magunkat. Mátyás Ernőre ilyenek miatt is mindig úgy néztünk fel, mint aki nagy és apró módszereiben hivatása megérdemelt magaslatán álló igazgató.

Szabó Zoltánnak nagyon fájt az országosan ismert és Patakon ugyancsak nagyra becsült Enyedy Andor viselkedése. Előttünk, diákok előtt érthetetlennek tűnt, hogy e kiállást igénylő hercehurcában Enyedy Andor miért nem társult a püspök érezhető jóindulata és a teológiai kar mentő akarata mellé, amivel a helyzet egységesebben könnyebbült volna az akadémuskodó főgondnokkal szemben. A rejtélyt a lenyűgöző lexikális tudású és fogékony diákkorunknak egyik tudatosan tanulságos pataki szemnyitogató, Gulyás József főkönyvtárnok oldotta meg. Az emberi esendőség egyszerűségével rámutatott a pozícióharcban az árnyalt hatalmi helyezkedésre. A nagykönyvtárban, az olvasni bejáró teológusoknak elővetette a Sárospataki Református Lapok 1918. évfolyamát. Megmutatta a decemberi

²² Vatai Lászlóról mai méltató idézet: „Vatai László volt az SDG legkiemelkedőbb embere, önálló gondolkodója, több élvülhetetlen filozófiai, irodalomkritikai művet írt. Csak sajnálni lehet, hogy az első koncepciók pernek minősült eljárásban őt is meghurcolták, s bizalmát veszítve nem idehaza fejt ki nagyszerű képességeitől és felkészültségétől kitelhető munkásságát”. Lásd: *Sebestyén László: Emlékezés az 1942. évi ifjúsági egységtalálkozóra. Confessio*, 1982. 2. sz. 24. - Feljegyezzük, hogy Király István akadémikus, egyetemi tanár, irodalomtörténész figyelmét pataki diák korában Vatai László hívta fel Ady Endrére akkor, amikor Király István, mint kisdíák mendikációba kísérte a legátus Vatai Lászlót, és a vonatos, gyaloglásos utakon Vatai Ady-verseket szavalt, idézett Királynak. Sok más művük mellett mindketten irodalomtörténetileg méltányolt köteteket írtak Adyról. - *Vatai László: Isten szörnnyetege*, Washington, 1963. - *Király István: Ady Endre*. 1-2. kötet. Bp., 1970.

számban Enyedy Andor haladó cikkét. Többek között ez olvasható benne: „Hiszem és tudom, hogy egyházunk egyetemes közvéleményében a forradalmi vívmányok örömteljes fogadtatásra találhatnak... Örülünk a vallás-, vélemény- és sajtószabadságnak, a közművelődés, felvilágosodás terjesztésének”.²³ Gulyás József elmondta: mivel Enyedy Andor a forradalom mellé állt, a cikk előbukkanásától félhet. Azért is, mert Baltazár Dezsőt támadja benne, aki mint 1911 óta tiszántúli püspök, 1917-től a Zsinat, 1918-tól a Konvent lelkészi elnökeként viseli jelenleg református egyházunk legmagasabb méltóságát. Ezzel magyarázható, hogy a cikk a Nagykönyvtár több duplum példányából ki van tépve. Feltételezhető, hogy maga Enyedy Andor szaggatta ki vagy távolította el mással. Könnyen megtehetette, mert a 20-as évek elején a szomszédban, Sátoraljaújhelyben lelkészkedett. Enyedy Andor 1918-as s következtethetőleg 1919-es forradalmi véleményét ellensúlyozandó, mint „ügyes ember” az egyházkerületben a most futó politikai hatalmat képviselő, feudális gondolkodású farkasfalvi Farkas Géza császári és királyi kamarás, felsőházi tag mellé áll. Enyedy Andor ezzel biztosítani kívánja személyes befolyását és megnyerni segítségét, hogy a betegeskedni kezdő Farkas István utódja ő legyen a püspökségben. Jó előre kilövi az egyházkerületben, sőt az egész országban rendkívüli népszerűségnek örvendő Szabó Zoltánt, akit magával szemben fiatal titánnak láthat.

A nagyobb veszély úgy hárult el Szabó Zoltán feje fölül, hogy az egyházkerület elnöksége – valószínűsíthetően farkasfalvi Farkas Géza főgondnok és Enyedy Andor főjegyző, püspökhelyettes „forszírozására” – Szabó Zoltánt dorgálásra és súlyos pénzbüntetésre ítélte, amit fizetéséből hosszú éveken át levontak. A teológiai tanári kar és az ifjúság nagy szomorúságára a két teológust azonban ki kellett csapni.

Tekintsünk még továbbra a „Korán sötétedik” tükrének sötét foncsorozása mögé! A dorgálás és pénzbüntetés mellett ugyanis kifejektednek a Szabó Zoltánra boruló, fenyegető alkonyati árnyak, melyek tüskékké hegyesednek. Fertőző szúrásaikkal a szellemi vérmérgezés tüneteit rajzolják jellemzésül a korra.

Szabó Zoltán „Az ifjúkor lélektana és az ifjúság lelkigondozása” című, Debrecenben 1932-ben megjelent műve alapján, az év decemberében doktori szigorlatot tett a debreceni egyetem teológiai fakultásán, summa cum laude fokozattal. Révész Imre kari dékán értesíti a pataki teológiát, hogy mivel Szabó Zoltán iskolai tanulmányait mindig kitűnő eredménnyel végezte, „a debreceni egyetem hittudományi kara felterjesztést tett illetékes tényezőkhöz az irányban, hogy doktorrá avatása sub auspiciis gubernatoris [kormányzói kitüntetéssel] történjék”. Ennek jelentősége abban emelkedik ki, hogy a debreceni teológiai fakultásnak s egyúttal református egyházunknak „Szabó Zoltán lenne az első sub auspiciis doktora Ma-

²³ Sárospataki Református Lapok, december 1-8., XIV. évf. 48-9. sz. 238.

gyarországon”.²⁴ A szokásos hivatali úton gördülő felterjesztést megakadályozta az egyetemi tanács. Hogy ennek egy vagy több tagját ki tájékoztatta a Szabó Zoltán körül támadt tiszáninnyi bonyodalmakról, homály fedí. Noha az előzőekből láthatjuk, hogy az itteni vezetők közül néhányból nem hiányzott a rosszindulat. A gyűrés doktorátus megakasztása annyira jutott, hogy a debreceni egyetemi tanácsban a Szabó Zoltán esetében megkérdőjelezték magát az egyszerű doktorrá avatást is. Révész Imre teológiai kari dékán páratlan tekintélyének köszönhető, hogy a kiemelt ünnepélyesség kútba esése árán, a *summa cum laude* avatás megtörténhetett. Szabó Zoltánnak érzékenyen mart a lelkébe, hogy ellene tüsténkedett Szentpéteri Kun Béla jogprofesszor, akit Szabó Zoltán egyetemes egyházunkon belül nagyra becsült. Szabó Zoltánnak a debreceni egyetemi tanács e magatartása miatt ment el a kedve attól, hogy további tudományos fokozatként a szándékolt egyetemi magántanárságot, a teológiai doktorátus után megszabott legrövidebb időn belül, megszerezze.

A „Korán sötétedik” zajlásaival egy időben nyomtatták Sárospatakon Szabó Zoltán „Testámentum” címen megjelenendő prédikációs gyűjteményét. Nemcsak a kötet további szedését tiltották be, hanem a már kész öt ív megsemmisítését éppúgy elrendelték, mint a „Korán sötétedik” fellelhető példányait. Közben kritikái hangja miatt a Sárospataki Ifjúsági Közlönynek főleg az 1932. évi október-novemberi számai sem tetszettek az uralkodó fejesekek. Annyira nem, hogy Kalmár Lajos teológus felelős- és Bodnár István tanítóképzős társszerkesztőt, az ifjúság tiltakozása ellenére, leváltották. A lapot átmenetileg beszüntették.²⁵ A teológusok és tanítóképzősök nyugtalanságot keltő, illegális mozgolódásait némelyek összekapcsolták a Sárospatakon a 30-as évek előtti és folytatatólagosnak feltűnő, baloldalinak tartott szociális vonallal, melynek fémjelzőiként előttünk Andreánszky István, Bertók János, ifj. Marton János, Rácz György és Rácz István felsős gimnazisták nevei váltak ismertekké. Őket akkor személyesen többen azért nem ismerhettük, mert tanulmányaikat Patakon részben a mi odakerülésünk előtt befejezték.

Később barátilag én mind az ötükkel megismerkedtem.²⁶

²⁴ Tkj. 1932. december 17/2., 1933. január 10/2. pont.

²⁵ Sárospataki Ifjúsági Közlöny, 1932. XLVIII. évf. október-novemberi szám.

²⁶ Adalékul róluk. Andreánszky István a Népszava munkatársa volt. A felszabadulás után, 1945-ben a belügyminisztérium politikai osztályának vezetője. A koncepciók per idején Belgiumba menekült. (Ma már a feldolgozások különbséget tesznek a disszidensek és az életük megmentése érdekében az országból elmenekültek között.) - Ifj. Marton János a felszabadulás után az iparügyi minisztérium államtitkára volt. Mivel öt nyelven beszélt, az arab országokkal ő kötötte az ipari jellegű államszerződéseinket. A Rajk-per idején a recski rézbánya deportálták, feleségét és két gyermekét pedig a Hortobágyra. Rajk rehabilitálásával őt is rehabilitálták, s mivel ő még élt, az IBUSZ-nál kapott vezető beosztást. Ennek bécsi magyar részlegét vezette. - Bertók János, Bertók Béla munkácsi református püspök fia. Amikor Munkácsra a bevonuló orosz csapatok üdvözlésére szített, mint baloldali, földre értett helyzet miatt „begyűjtötték” az utcáról hadifogolynak, s kivitték a Kárpáton túrra, ahol nemsokára meghalt. - Rácz István a felszabadulás után Sárospatakon működött a szabadművelődés munkájában, majd a békéstarhosi zeneiskolában. Világhírű fényképésszé lett Svájcban, majd Finnországban te-

Ezt a helyzetet Szabó Zoltán kárára nehezítette, hogy a budapesti sajtóorgánusok közül mindig akadt olyan, amely kedvezőtlenül kommentálta az egymással összefügghető, „kommunistagyanús” nevezett szervezkedéseket. E konglomerátum Szabó Zoltánra azzal járt, hogy őt a belügyminisztérium a megfigyelendő nyilvántartási listáján szerepeltette. Ez akkor derült ki, amikor Vasady Béla szerkesztésében, az 1935-től Debrecenben megindult, „Igazság és Élet” lelkipásztori és nevelői folyóirat, jó előre, egyik társszerkesztőnek Szabó Zoltánt szemelte ki. Ő a szükséges engedélyt a szerkesztőségnek az állami hatóságokkal való hosszas vitája után kaphatta meg. Mégpedig csak úgy, hogy a legkülönbözőbb oldalokról nagyon elismert Révész Imre a miniszterelnökség sajtóosztályán személyes garanciájával jótállt érte, mint „országos hírű tanárért”.²⁷

A „Korán sötétedik”-kel támadt vihart Szabó Zoltán előttünk gondolatainak gyakorlatilag mozduló és mozdító szárnyütésével viselte. A szenvedését mélyítő próbákat Krisztus-misztikája hitbeli, értelmi, érzelmi teljességében fokozott életigenléssé dolgozta fel. Ennek két kivetítődését érintem: teológiai disszertációja a gyakorlatban és kiszélesült gyakorlati teológiája címen.

*Teológiai disszertációja a gyakorlatban (...)****

...

Dr. Koncz Sándor, a tanítvány, majd tanártárs

lepedett meg. Külföldi fényképész munkássága elismerésül a hazánkban bekövetkezett tisztulás éveiben itthon is kiállításon mutatták be elismert működését. - Rácz György ismert építészmérnök Budapesten.

²⁷ Kt a 640/131, 128/4.

*** Az írás itt örökre abbamaradt 1983 márciusában; a lap alján, az írógépbe indigós másolattal befüzve. A jegyzetek 27-ig elkészültek. A kézzel és géppel írt további vázlatpontok, töredékek várják a szisztematikus feldolgozást. Erre Koncz Sándor halála után Szabó Lajos református lelkész, teológiai tanárt, néprajzi író, Szabó Zoltán unokaöccsét akartuk felkérni, ám az idő az ötletet elsodorta, s már ő is elköltözött.

Fekete Károly

SZABÓ ZOLTÁN, A GYAKORLATI TEOLÓGUS
KÜLÖNÖS TEKINTETTEL MUNKÁSSÁGA ELSŐ SZAKASZÁRA
(1927–1938)

Az I. világháború után a hazai teológiai gondolkodás a Ravasz László-féle gyakorlati teológiai iskola hatására egyre többet kezdett el beszélni az elmélet és a gyakorlat problematikájáról a lelkészképzésben. A megszületett számos tanulmány¹ szinte mindegyike elvezet ahhoz a megállapításhoz, amit Makkai Sándor röviden így mondott ki: „A gyakorlat... a legalaposabb tanulást és a legteljesebb lelki felfegyverkezést kívánja.”² Ennek a programnak tökéletes megvalósítója lett Szabó Zoltán, aki „sub auspiciis gubernatoris” doktori címig vitte,³ azaz az elméletben való jártasságához nem férhet kétség, s ehhez jött az a sodró gyakorlati érdeklődés, amely főként Forgács Gyula sárospataki lelkipászor hatására már teológus korában belföldön és külföldön megmutatkozott. Ahol csak megfordult útjai során, ott behatóan érdekelték a gyülekezeti gyakorlat műhelytitkai és a gyülekezetek melletti egyházi csoportosulások belső dinamikája. Szabó Zoltán tanulmányi idejének végén úgy kezdhetette meg szolgálatát, hogy a legalaposabb tanulás és a legteljesebb lelki felfegyverkezés állt mögötte.

A Sárospataki Teológia éppen ezért kérte fel 1926. október 1-jétől óraadónak, majd 1927-től a gyakorlati teológiai tanszék rendes tanárának (24 évesen!). Nem volt egyszerű dolga az ifjú tanárnak, derül ki egyik (1954-ben írt) visszaemlékezéséből: „Kerületünk vezető szintje egy évtizedig tartó tartózkodással fogadta ezt a tanári kartól kivívott tényt, főleg ezen a tanszéken. (Hogy taníthatja prédikálni az ifjúságot az, aki maga is most került ki a padokból?) A kifogás akkor csitult el, mikor végképp nem alázatos módon az egyik évben az egyházmegyék lelkészegyesületeinek akkor szokásos prédikáció pályadíjait szinte letaroltattuk tanítványaink jelíges munkáival. A tartózkodás akkor enyhült, mikor a halálozás és

¹ Bemutatja és maga is gazdagítja a tanulmányokat: *László Dezső*: Elmélet és gyakorlat a lelkipászor életében. Az út 1935. 99–104; 128–141.

² *Makkai Sándor*: Harc a szobor ellen. Kolozsvár, 1933. 84. kk.

³ Legfontosabb támogatója Debrecenben Révész Imre professzor volt, aki az 1932/33. tanévben a debreceni Hit tudományi Kar dékánja volt. Egyik levelében így vall a válságos években kapott figyelemről „Mindig is szomjaztam, mióta Isten magamban hagyott, azóta különösen szomjazom azoknak a jóságára, akikkel valamiképpen összeköti életemet az Isten. Annál inkább sokszorosán jól esik, hogy Imre bátyám nem osztozik azok 'legtönlítélkezésében', akik siettek pálát tömi az én minden ízében szeretetre és szolgálatra áldozott életem fölé, nem kutatva azt, hogy mindabban, ami ellenem szól, vagy amit ellenem 'szólaltatnak', mennyi a valóság, s mennyi a látszat. Ha van is hibám, nem tudom, hogy a minden eszközzel vesztetre török nem sokkal inkább maguk esnek-e abba a vétekbe, amit bennem kárthatnak.” (TiREL, Adattár Szabó Zoltán levele Révész Imréhez. L.8.d. 47.)

nyugdíj miatt megürült két tanszékre is diákkori baráti körünk egy-egy tagja került, s körülbelül akkor szűnt meg, mikor a többek előtt ismeretes 'baloldali és kommunista beállítottság és tevékenység' miatti fegyelmi egyik fordulatanál akkori ifjúságunk a tanári katedráról való megfosztásunk hírére tudomására hozta az előjárásnak, hogy ez esetben testületileg emigrál Sárospatakról."⁴

Ehhez idősebb korában csak annyi megjegyzést fűzött: „Az is világos, hogy egyetemes egyházunk életének egyetlen szektorától, a lelkipásztorképzéstől azt kívánni, hogy benne minden rendben legyen akkor, mikor a nagy egészben annyi minden nincs rendben, annyi mint *filius ante patrem*.”⁵

Munkássága első szakaszának elemzésében öt területre koncentráljunk most.

1. Szabó Zoltán lelkigondozó szakemberként indult, s ezzel az attitűddel vált emlékezetes nevelővé.

„Az ifjúkor lélektana és az ifjúság lelkigondozása” című doktori értékeséről Kiss Ferenc és Csikesz Sándor szakbíráló professzor egybehangzóan kimondják, hogy a szerző és a dolgozat minden kritikát megbír, s az értekezés jóval fölötte áll a szokványos doktori disszertációknak.⁶ Teológiai megállapításai közül különösen az teszi jelentőssé, hogy a dialektika teológia felfogásán kritikát gyakorolva 1932-ben – s ez páratlan! –, azt javasolja a lelkigondozóknak, hogy szerezzenek alapos pszichológiai képzettséget,⁷ mert „az egyházi lelkigondozásnak a krízise mindennél meggyőzőbben mutatja, hogy nem maradhat az egyházi cura pastoralis⁸ abban az elszigeteltségben, amelyet a pszichológiai oldal teljes, vagy részleges kikapcsolása okozott.”⁹

Szabó Zoltán vette a fáradságot, s a még Forgács Gyulától nyert lelkigondozói ismeretek és példa mellé megszerezte a kellő pszichológiai ismereteket is. Művének jegyzetanyagából kiderül, hogy a valláspszichológia kortárs irodalmán túl egyformán jól ismeri Thurneysen és Jung addig megjelent műveit is.

Mint a teológia lelkésze és a teológusok lelkigondozója napi szinten hasznát veszi kiterjedt lelkigondozói és pszichológiai ismereteinek. Vallotta: „Az ifjúkor a maga nagy élet- és értékmohóságával konkrét irányítást, reális táplálékot vár, amely sem nem 'tejnek itala' már, sem nem a felnőtt kor *bróma*-ja¹⁰ még.”¹¹ Ez a tapasztalat megszabta lelkigondozói kompetenciájának határait. Saját visszaemlékezéseiben bemutat néhány különös megoldást, ami eredményt hozott: „Kö-

⁴ Szabó Zoltán: Mire nem készítette fel lelkésznevelésünk a fiatal lelkipásztori nemzedéket? Kézirat. Sárospataki Kollégium Levéltára, Kta 575. 15.

⁵ Uo. 36. [A latin kifejezés értelme: logikai hiba, ok és okozat felcserélése. (A Szerk.)]

⁶ A két bírálatot lásd: TtREL Adattár I.8.d.48/a.

⁷ Pl.: Szabó Zoltán: Az ifjúkor lélektana és az ifjúság lelkigondozása. Debrecen, 1932. 50. 251. jegyzet; 51.; 102. 432. jegyzet.

⁸ lelkipásztori gondoskodás (A Szerk.)

⁹ Uo. 54.

¹⁰ 1Kor 3,1. *to bróma* = kemény eledel

¹¹ Szabó Zoltán i. m. 101.

zeli diákkorunkból emlékezve, mi volt a legégőbb lelki szükséglet: ifjúságunk életéhez közvetlen közel mentünk és jutottunk. Azóta is élünk, valljuk és ajánljuk azt aényt, hogy egész lelkésznevelésünk egyik gyötrelmes kérdése: az ugyanazon kegyelem alatt élésben mennél személyesebb és bensőségesebb kapcsolatba jusson professzor és theologusdiák.”¹²

„A 30-as évektől foglalkoztunk árva, félárva, züllött utcagyermek közt mentőmunkával évről-évre adódó kiváló theol. ifjú munkatársakkal. A kezdetben 'mezítlábos'-nak nevezett munka itt nem részletezhető folyamatképen 'Pipacs-munka' nevet kapott. A növekvő pipacsokat évről évre pálya-, illetve kenyérkereseti munka választása felé is irányítottuk. Mindig melegítő tudat, hogy sokukból lett derék, komoly dolgozó. A feltűnő az volt, hogy közülük az értelmesebbek, s értelmiségi pálya felé kívánczók nagy vágyakozást éreztek a lelkipásztori hivatás iránt. [...] Sárospatakon igen bevált az az elv, hogy kedvezményeket senki sem kapott ingyen, sőt index után sem. Arányosan, hajlamnak is megfelelően beosztott, naplózott és ellenőrzött munkaszolgálat munkaórái szerint kaptak segílyt vagy kedvezményt.”¹³ „Óramulasztókkal szemben sok fegyelmi eszköznel eredményesebbnek bizonyult a következő ifjú tanárkori kísérletünk: a notórius óramulasztóknak – az egész ifjúságot egyesítő heti gyakorlati nap utolsó szombatjának nyilvánossága előtt – külön borítékolva 'visszaadtuk a tandíjat', azt az összegecskét, mely (h.) tanári fizetésünkéből évi összes tanóránk és tanítványunk számának és a mulasztott órák számának figyelembe vételével egyegy mulasztóra esett. ... Bevált az is, hogy a búcsúzó évfolyamok minden tagjának egy nevünkre címzett, felbélyegzett levélborítékot adtunk, üres levélpapírral, a kapcsolattartás állandóságának jelképezésére.”¹⁴

2. Szabó Zoltán élen járt a kreatív kegyességre nevelésben.

A professzortársává vált, volt tanítvány, Nagy Barna elevenítette fel nekrológjában Szabó Zoltán tanárságának ötletes leleményeit: „Ki tudná számba venni azt a tömérdek kezdeményezést és elgondolást, amelyek tőle indultak el s váltak munkaágakká, gyűjteményekké, rendszerré, életgyakorlattá, lelkipásztori és gyülekezeti életstílussá? Kifogyhatatlanul kísérletezett a minél eredményesebb formákkal, módszerekkel, keresve a legjobb megoldásokat a szolgálatra, tanítványának a minden irányú gyülekezeti és missziói szolgálatra való felkészítésében.”¹⁵

Így serkentette a kreatív kegyesség kibontakozását a magán exegézist megörökítő bibliaolvasó napló íratása, a templomépítő munkatáborok szervezése, a bibliakörök és a testvértanács létrehozása, havonta egy szombat gyakorlati nappal

¹² Szabó Zoltán: Mire nem készítette fel lelkésznevelésünk a fiatal lelkipásztori nemzedéket? Kézirat. Sárospataki Kollégium Nagykönyvtára, Kta 575. 15.

¹³ Uo. 23-24.

¹⁴ Uo. 28.

¹⁵ Nagy Barna: A tanítvány emlékezése dr. Szabó Zoltánra. Református Egyház, 1965. 5. 104.

tétele, valamint az evangélizációs csendesnapok sora. Sokirányú belmissziói kezdeményezés mellett, és talán éppen ezért, egyértelmű külmissziói elkötelezettség is megjelent 1935-től szervezett oktatás formájában.¹⁶ Szabó Zoltán arra törekedett, hogy teológiai konzerválódás, megmerevedés, betokosodás helyett műhelymunka, ötletesség, önállóság és önképzés valósuljon meg, amely nem tűri el a spirituális középszerűséget. Isten előtt a hívő ember nem lehet arc nélküli ember. Személyiség-igény és egyéniség-igény a vele szemben támasztott követelmény.

Az egyháznak is a Krisztus evangéliumához méltó, életszerű formákat kell kínálnia, amelyek áthatják a munkamorált és a szabadidő eltöltését is, hogy életünk az Isten dicsőséges uralmának színpadává legyen. Ennek eléréséhez tartotta Szabó Zoltán hasznos alkalomnak a vallásos estélyeket, mint az egyházépítés fontos eszközeit. „Más fogantyúval ragadni meg a lelkeket az evangélium számára, talán éppen azokat, akik már egyéb – megszokott – indítások iránt érzéketlenek.”¹⁷ Az evangéliumi világnézet terjesztéséhez kell kiépíteni azt a közösségi hátteret, amely teret adhat annak a komplex életvezetési folyamatnak, amely hozzásegíti az egyház tagjait ahhoz, hogy ne a passzívvá lett „fogyasztói” jellegű csoportokban vegetáljanak, hanem aktivizálható és aktivizáló részei legyenek a polgári közösségnek. Ez a kimozdulás túl mer lépni a bigott vallásosság méltán taszító, merev mezsgyéjén, s célba veszi a totális életközösség megvalósítását.

Szabó Zoltánnak egy másik, szó szerint kimozdító hatású ötlete volt a regös csoportok szervezése, felkészítése és vidékre küldése. Dr. Szabó Ernő, a legenda híró zenetanár a zenei közművelődés szolgálataként értékelte a csoportok tevékenységét: „Dr. Szabó Zoltán teológiai tanár egyenesen azzal a programmal hívta életre és szervezte meg a teológusok úgynevezett regös mozgalmát, hogy a népköltészet s különösen az új magyar zene értékét vigyék el azokba a kicsiny községekbe is, ahová nagy létszámú kórus csak kivételesen vagy egyáltalán nem juthatott el. Valójában a kapott szellemi értékek visszajuttatásáról volt szó. A regös csoportok könnyen mozgatható, 8-12 tagú kamara énekegyüttesek voltak. Tagjai valamennyien régi kórustagok, akik a kórusban tanult és kamara énekekkel is előadható művekből állították össze zenei műsoraikat.”¹⁸

Ezekből a példákban is világosan érzékelhető, hogy igaz az állításunk: Szabó Zoltán élen járt a kreativitásban, a pataki diákok ilyen irányba történő mozdításában.

3. Szabó Zoltán mint gyakorlati teológus felismerte, hogy tudományterülete nem lehet meg az interdiszciplinaritás igénye és a segédtudományok határterületeinek ismerete nélkül.

¹⁶ Kool, Anne-Marie: Az Úr csodásan működik. Harmat-PMTI, Bp., 1997. II. 139–140.

¹⁷ Szabó Zoltán: Vallásos estélyek programja. In: Belmissziói útmutató az 1928-1929. munkaévre. (Szerk.: Forgács Gyula.) Bp., 1928. 78–84.

¹⁸ Barsi Ernő–Szabó Ernő: A pataki kollégium zenei krónikája. Zeneműkiadó, Bp., 148.

Meglepő kapcsolódási pontokat talált, mert a gyakorlati teológiát egészen tágan értelmezte. Ezért számára az agrárpolitikai kérdések összekapcsolódtak a szórvány misszióval, a falukutatás a gyülekezetismerettel, a szociológia a vallássosság hatásával. A Pap Béla által idézett Ravasz-megállapítás ebben a kontextusban veszti el ironiáját, amikor azt mondta: „Szabó Zoltánnal bejött a lelkeszképző főiskolára a folklór. Az embernek a magyarban, s a magyarnak az emberben való szemlélete... A magyar népműveltség becse magasra emelkedett: a nép maga gényusz és egyben múzeum, életének titka egyszersmind életének módszere is. Szabó Zoltán ezt a megfigyelést hozta át a gyakorlati teológiába.”¹⁹

Ez a fajta teológiai munka 1927-től magától értetődően vonta be a maga hagyományos módszertani eszköztárába a korábban nem használt módokat: a felmérést, a kérdőíveket, a saját megfigyelésre épülő feljegyzést, az előre meghatározott szempontú gyűjtőmunkát.

4. *Gyakorlati írásmagyarázata a konkrétumokig hatoló írásmagyarázat volt.*

Már több mint 20 éve volt annak, hogy Szabó Zoltán professzor úr meghalt, amikor ötödéves koromban, a Jakab levele magyarázatához elkezdtem gyűjteni az irodalmat. A szépszámú idegen nyelvű anyag mellett alig találtam magyar teológustól származó inspiráló magyarázatot. De a kevesek között ott volt Szabó Zoltán két írása, aki az Igazság és Élet 1938. évfolyamában, meghatározva a szerzőtársaknak a magyarázat szerkezetét, stílusát, alaphangját, engem is megbátorított, s ilyen formán neki is része lett abban, hogy a Luther által „szalmalevél”-ként leértékelt könyvhöz megszülethetett egy újabb Jakab kommentár.²⁰

Egészen közel került hozzám azért is, mert azonosulni tudtam azzal a meghatározó tételével, amit így fogalmazott meg: „A Jakab-levél igazi tárgya ... nem a gyakorlati keresztyénség kérdése, hanem a megtérés próféciaja.... Megtérésre nemcsak a hitetleneknek, istenteleneknek, hanem a hívőknek, a már Istennel közösségben állóknak is szüksége van. (Jól mondta valaki, hogy a 'megtér' igének nincs múlt ideje.) A hívők számára nem szükség újra fejtegetni: kicsoda az Atya, a Fiú, a Szentlélek. Erről már tudnak. Ezért hiányzik ennek theológiája a Jakab-levélből, amit Luther annyira rossz néven vett. Ellenben éppen a hívőkkel kell beszélni arról az életről, melyben annyi sok a belső és külső közti ellentét, oly mély a hit és élet között való szakadék s oly szomorú az akarás és cselekvés közti viszony. ... Ezért vannak idők, mikor ezt a Luther által nem keresztyénnek nevezett bibliai könyvet nagyon is keresztyénnek, sőt a keresztyén igehirdetésben a legidőszzerűbbnek és legszükségesebbnek kell tartanunk.”²¹ Korrekt exegetikai megjegyzésekkel, gondolatgazdag gyakorlati írásmagyarázattal és a legradikálisabb

¹⁹ Pap Béla: Végre... Magyar Út 1938. 3. 10.

²⁰ Fekete Károly: Jakab levelének magyarázata. Kálvin Kiadó, Bp., 1994.

²¹ Szabó Zoltán: Jakab apostol közönséges levelének magyarázata. Igazság és Élet 1938. 1. 6-7.

alkalmazási javaslatokkal adta meg a magyarázatsorozat lendületét. Ez utóbbi megállapítás alátámasztásául csak a záró mondatot idézem fel: „Szórványban élő egyháztagok, hitetlen tömegek közt élő hívő egyedek számára ezt a Jakab-levélből vett írásmagyarázatot még formájában is meghagyhatnánk levélnek, ti. gyülekezeti vagy lelkipásztori levélnek. Gyülekezeti levél pl. Eger- vagy Ózd vidéki, szétszórtságban élő minden református keresztyénnek.”²²

Tanította és maga is gyakorolta a folyamatos készülés fontosságát, a meditációs anyag naplóba gyűjtését, amit aztán az imádságos légkörű készülés közben tétellé formált, és fegyelmezetten ágaztatott el két vagy három pontban.²³ Összességében azt mondhatjuk, hogy az igehirdetés revízióját elindította és magára nézve megvalósította.²⁴

5. Szabó Zoltán öröksége: az az igazi gyakorlati teológia, ami a részterületeken megtanultakból összeadódva – gyülekezeti lelkipásztorkodássá szervesül.

Ezt a komplexitást hordozza a gyakorlati teológiáról adott definíciója is: „A gyakorlati teológia alapja az a tény, hogy az egyházhoz nemcsak egy bizonyos ismeret, tan tartozik, hanem egy formáló tevékenység, egy aktív cselekvés is. [...] A gyakorlati teológiának... egyrészt az egyház cselekvésbeli életmegnyilvánulásainak sajátosságait, belső föltételeit kell megismertetnie, másfelől normákat kell adnia arra vonatkozólag, hogy az egyház a jelenlegi helyzetében, mindenkor jelenének embereire való tekintettel hogyan, milyen módokon és utakon cselekedjék. A gyakorlati teológia azért nem csak egy legmagasabb ideából levezetett fogalmak rendszere, hanem célját, utait, normáit egyrészt annak az egyháznak a szisztematika teológiájából, különösen annak az egyházfogalom értelmezésére vonatkozó részéből veszi, melynek cselekvésbeli életmegnyilvánulásait vizsgálja, másfelől pedig a pszichológiából, pedagógiából, szociológiából, vallásos nép- és egyházismeretből veszi.”²⁵

Ebből az alapállásból érthető meg, hogy Szabó Zoltán igen komoly helyet szánt a teológiai oktatásban a gyülekezeteknek: „Számfeletti, de nélkülözhetetlen tanszéknek tartjuk, hogy egészséges, életeleven református gyülekezet élő lüktetésével álljon szoros kapcsolatban a theol. Főiskola, illetve annak tanárai és neveltjei.”²⁶

Az igazi pedagógiai bravúr az volt Szabó Zoltán munkájában, hogy mestere volt az integráló, szintézisre hozó teológiai szempontok érvényesítésének. Hogy ez milyen stílusban, milyen példákkal és szemléletmódban zajlott, azt megtud-

²² Szabó Zoltán i. m. Igazság és Élet 1938. 2. 61.

²³ Szabó Zoltán: Hogyan készül a prédikáció? Igazság és Élet 1936. 1. 19-20. Vö.: az Igazság és Életben 1938-ig megjelent vázlatait, valamint a Sárospatakon őrzött íveit annak a prédikációs kötetnek, amelyet 1932-ben megsemmisíteni elrendelt a Tiszáninneni Egyházkerület elnöksége a „Korán sötétedik” c. könyv előszava miatt...

²⁴ Szabó Zoltán: Igehirdetésünk revíziója. Az igehirdetés. Szerk.: Máttyás Ernő. Sárospatak, 1934. 7-22.

²⁵ Szabó Zoltán: Az ifjúkor lélektana... i. m. 45.

²⁶ Szabó Zoltán: Mire nem készítette fel... i. m. Kta 575. 13.

hatja mindenki, aki elolvassa eleven, ma is tanulságos tanulmányait a segédlelkészről²⁷ és a lelkipásztorról²⁸ az Igazság és Élet című, lelkészek számára szerkesztett folyóiratból.

Éppen ezért lenne kíváncsi, ha a munkássága utolsó szakaszában, Noszvajon született dolgozatai kiadásra kerülhetnének. A kései utódok lelkipásztorra érésében bizonyára sokat segítené pl. „Az Efézuson át hozzánk küldött levél” magyarázata, a „Legeltessétek...” című vázlatsorozat, valamint „A kazuális igehirdetés kérdései”, „A keresztelei igehirdetés dogmatikuma”, „A gyülekezeti lelkigondozás mai kérdései”, „A konfirmáció és hitoktatás kérdései” és „A szekularizáció mint gyülekezeti kérdés” címen írt tanulmányai.

Mire készítené bennünket Szabó Zoltán professzor szellemi öröksége? Mit tenne ő, ha ma élne?

1. *Lelkigondozói módon szolgálna az Igével, mert szociálterápius érzékenysége ma is erre készítené.* A vidéki kontextus fontos összetevője népünk lelkiállapotának változása. A fájdalmas mértékű egészségromlással és az aggasztó népességsökkenéssel együtt tartósan jelen vannak a lelki torzulások, az alkalmazkodási zavarok, a pszichés megbetegedések, a növekvő öngyilkossági mutatók és az általános rossz emberi közérzet. Egy ilyen helyzetben kiélezetten szükségesnek tartaná a Szabó Zoltán-féle látásmód az egyház lelkigondozói attitűdjének erősítését. Krízisközelbe vinni a segítséget a modern lelkigondozás eszközeivel, amelynek alapja a kapcsolatban lét, szándéka pedig a vigasztalás erőterébe segíteni a krízisbe került embert, ami nem egyszer az életre segítség lehetőségét teremti meg.

Ha Szabó Zoltánon múlna, akkor ő bizonyára fejlesztené az ún. „szolgáló egyház” teológiájának intézményes diakóniai koncepciója után a helyi, gyülekezeti diakóniát. A szociális gondoskodásnak ez a humánus és a vidéki ember számára is elfogadható formája méltó betöltése az előző nemzedék tiszteletére felhívó V. parancsolatnak

2. *Ha Szabó Zoltán ma élne, akkor ma még erőteljesebben táplálná tovább az identitástudatot és a lokálpatriotizmust, valamint még szélesebb körben igyekezne továbbadni a keresztyén kultúrát.* Magyar protestáns örökségünk, hogy a mindenkor teológiai tudományos eredményeket szem előtt tartva, de a vidéki társadalmi viszonyokkal és folyamatokkal tisztában lévő hallgatókat készítsünk fel a pályára, hiszen Török István professzor szavaival élve: „Nem valahol Robinson magányos szigetén élünk, hanem a család, gazdasági élet, művelődés és állam rendjébe betagoltan, s éppen ezekben a rendekben kell dicsérnünk Istent.”²⁹

²⁷ Szabó Zoltán: A segédlelkész. Igazság és Élet 1937. 8. 315–323.

²⁸ Szabó Zoltán: A lelkipásztor. Igazság és Élet 1938. 3. 114–118.; 1938. 4. 158–163.

²⁹ Török István: Etika. Amsterdam, 1988. 161.

Szabó Zoltán valószínűleg új regös-mozgalmat találna ki az elnémult zsoltárok és népdalok feltámasztására, és újra kezdeményezné egyházunkban a felnőttoktatás intenzívvé tételét, amelyre manapság oly kevés időt és energiát fektet a szinte egyoldalúan a gyermekmunkára és a hitoktatásra koncentráló lelkipásztori kar.

3. *Ha ma élne Szabó Zoltán professzor, akkor tanítványait pontos contextus-ismeretre sarkallná.* Arra figyelmeztetné a ma őrállóit, hogy a vidékfejlesztés megoldásokat sürgető humán feladatai között akkor találja meg a lelkipásztor mindenki számára hasznosan a helyét és a reá háruló feladatokat, ha elmélyült társadalomismerteti, szociológiai és egyházszociológiai tanulmányokat folytat, amely helyzetfelismerő, folyamatelemző és megoldási stratégiákat kidolgozó készségét erősíti. Bőven van mivel szembenézni manapság, hiszen félelmetes következményű társadalmi jellemzők vesznek körül bennünket, amelyek miatt a teológiai oktatásban is új fejezetek jelentek meg az ezredforduló tájékán: a globalizáció és annak keresztény kritikája; az ökológiai problémák és a Teremtés oszthatatlan egységének kérdése; a pluralizmus és a multikulturális tájékozódás igénye; a mesterséges intelligencia (kibernetika) és az interdiszciplinaritás; az élménytársadalmi létforma és a lemondani tudás feszültsége; az ún. új vallásosság és új misztika betolakodása... és még lehetne sorolni tovább.

Ezek miatt is megnőtt a gyakorlati teológia oktatásának jelentősége, amelynek a felgyorsult fejlődésű világban kell eligazodást adnia és speciális válaszokhoz segítenie. A felborult generációs egyensúly miatt ébreszteni kell öregek és fiatalok közös felelősségét és rámutatni egymásra utaltságuk kölcsönösségére. Az orvostudomány hatalmas lehetőségei új etikai határkérdéseket hoznak, de az emberlét végességének megfordíthatatlansága mégis megmarad. A gazdaság etikájában elmélyülve rá kell döbbsen, hogy minden relatív, mert minden többletnek ára van, s minden fontosabbá tud válni az embernél. Éppen ezért az elméleti materializmus után nem hódolhatunk be a gyakorlati materializmusnak!

Tegyük mi is azt, amit – ha ma élne – Szabó Zoltán professzor tenne, s mindezt azzal a hűséggel, határozottsággal és helytállással, ahogyan azt Szabó Zoltántól láttuk! Emlékezze legyen közöttünk áldott!³⁰

³⁰ E tanulmány a Sárospatakon 2002. november 4-én tartott emlékkonferencián elhangzott előadás szerkesztett változata. Első megjelenés: Sárospataki Füzetek, 2002. 2. sz. 29–39.

Kádár Ferenc

SZABÓ ZOLTÁN HOMILETIKAI ÖRÖKSÉGE

Aki Szabó Zoltánnak, pataki teológiánk áldott emlékü gyakorlati teológiai tanárának homiletikai¹ örökségét igyekeznek számba venni, az egyszerre nehéz és könnyű dolgot vállal.

Nehezet, mert Szabó Zoltán – ahogy egy életrajzírója megállapítja – aránylag keveset írt, keveset publikált.² Megjelent írásainak jó része is a gyakorlati teológia más ágaival (katechetika,³ cura pastoralis,⁴ missziótan stb.), vagy pedig egészen „Szabó Zoltános” gyakorlati tevékenységekkel (cserkészet, falukutatás, népfőiskola stb.) foglalkozik. Ez utóbbiakról nagyszerű összefoglalások láttak napvilágot.⁵

Könnyíti viszont a számbavétel munkáját az a tény, hogy Szabó Zoltán homiletikai öröksége egészen egyértelmű, jól kielégítő homiletikai és igehirdetői szemléletben, valamint gyakorlatban áll előttünk. Ez az örökség fellelhető tanulmányaiban, cikkeiben, igehirdetéseiben, vázlataiban, gyakorlati exegéziséiben, 1926-tól 1951-ig tartó teológiai oktatói munkájában, tanári jelentéseiben, jegyzőkönyvi bejegyzésekben, valamint igehirdetői életmódjában, amelyről egykori diákjai, barátai és életrajzírói is olyan szeretettel emlékeznek meg. A tanulmányok közül hadd emeljem ki az „Igehirdetésünk revíziója” címmel 1934-ben elhangzott előadását,⁶ amely homiletikai felfogása foglatának is nevezhető. Az igehirdetések közül pedig hadd utaljak a „Testamentum” című csonka prédikációs kötetre,⁷ melyet 1932-ben kezdtek kinyomtatni, de ismert politikai okok miatt elrendelték megsemmisítését. A megmaradt példány igehirdetéseit olvasva ma is sajnálhatjuk, hogy egy rövidlátó, megtorló intézkedés miatt oda veszett az örökség egy becses része.

Akiknek megadatott, hogy Szabó Zoltán homiletikai örökségéből – akár mint diákok, akár mint igehallgatók – közvetlenül részesülhessenek, azok valamiképpen annak teljességébe tekinthettek bele. Akik viszont ennek az örök-

¹ igehirdetői (*A Szerk.*)

² *Bojtor István*: Dr. Szabó Zoltán népi és társadalmi munkássága. Kézirat, 1983. Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Kézirattára (továbbiakban: TGY) Kt.d. 7038. A szerző megállapítja, hogy Szabó Zoltánra a sok gyakorlati tevékenység és aránylag kevés írás volt jellemző

³ hitoktatás (*A Szerk.*)

⁴ lelkipásztori gondoskodás, gyülekezetgondozás (*A Szerk.*)

⁵ *Bojtor i. m.*; *Koncz Sándor*: Szabó Zoltán teológiájának kibontakozása. Zempléni Múza, 2002. II. évf. 2. sz. 5–28.; *Dr. Horváth Erzsébet*: Fejezetek a Sárospataki Református Népfőiskola történetéből III. Dr. Szabó Zoltán – servus Dei. Kézirat, 1995.; *Szentimrei Mihály*: Szabó Zoltánra emlékezünk. Theológiai Szemle, 1992. 2. 119–122.

⁶ Az előadás 1934 szeptemberében hangzott el, egy lelkésztovábbképző tanfolyamon. Megjelent Az igehirdetés c. kötetben, szerk.: *Dr. Mátyás Ernő*. Sárospatak, 1934. 7–22.

⁷ *Szabó Zoltán*: Testamentum. Prédikációk. Sárospatak, 1932. TGY b. 19301.

ségnek írásban fennmaradt formájával találkoznak – az én nemzedékemnek már csak ez adatott meg –, a teljes áttekintés igényéről le kell mondaniuk. Hiszem azért, hogy amint egy értékes lelet összerakható darabjai megmutatnak valamennyit a kincs szépségéből, úgy a most következő gondolatok is sejtetnek valamit az egykor volt homiléta művének értékéről.

Mi formálta Szabó Zoltán homiletikai szemléletét?

Milyen tényezők alakították gyakorlati teológiai, ezen belül igehirdetői felfogását, mik voltak rá jelentős hatással? Nyilván sok tényező, sok összetevő kerülhet itt szóba, kezdve azon, hogy a szülői házból, az oskolamester édesapától hitet, hűséget és a pedagógusi és igehirdetői hivatásban is oly nélkülözhetetlen pontosságot örökölt. Teológussá érésében rendkívüli hatásokat kapott itt Sárospatakon, amelyeket tovább mélyítettek a külföldi tanulmányutak: Berlin, Utrecht, Tübingen és több más hely,⁸ ahonnan újabb tudással és tapasztalattal tért haza.

Ravasz László korszakos műve, az 1915-ben megjelent *Homiletika*,⁹ amely a magyar igehirdetést és lelkésképzést máig meghatározza, Szabó Zoltán számára mind a homiletikai szemléletben, mind pedig az oktatói munkában a legfontosabb útmutatást és segédeszközt jelentette. Ő maga „páratlan értékű könyv”-nek nevezi ezt a művet.¹⁰ Ravasz László munkálkodásáról pedig ekként vall: „Igehirdetésünk lassan, de biztatóan a megújulás útjára került az utóbbi évtizedekben. Hogy ez a folyamat megindulhatott és tovább haladhat, abban – az emberi tényezőt tekintve – Ravasz Lászlónak igen nagy része van.”¹¹

A fentiekén túl ki kell térnünk két fontos tényezőre, melyek jelentős mértékben alakították azt a szemléletet, amelyet Szabó Zoltán az igehirdetés elvi és gyakorlati területein örökségül hagyott.

Az *első* a dialektika teológia hatása. Az egész magyar teológiai gondolkozásra (a sárospatakira meg különösen is) elementáris hatást tett a barthi fordulat. Szabó Zoltán is e hatás alá került. Erről ő maga vall egy tanulmányában, melynek címe: „A dialektikai theologia jelentősége a gyakorlati theológiában”.¹² Ebben kifejti, hogy az ún. „modern teológia” gyakorlati teológiai képviselői (pl. Niebergall) arra a kérdésre igyekeztek választ keresni, hogy miként lehet felébreszteni, megtartani és továbbfejleszteni a vallásos élményt, illetve annak egyéni és gyülekezeti formáit. Ezt az emberre figyelő teológiát alapjaiban rendítette meg a dialektika teológia.

⁸ E tanulmány- és tapasztalatszerző utakról és egyáltalán az ifjú Szabó Zoltán teológiai fejlődéséről: *Koncz S. i. m.* 5kk.; és *Szentimrei: i. m.* 119k.

⁹ Ravasz László: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete (Homiletika)*. Pápa, 1915.

¹⁰ Szabó Zoltán: *Igehirdetésünk...* i. m. 19.

¹¹ Szabó Zoltán: Ravasz László új három kötete. *Igazság és Élet*, 1938. június, 250.

¹² TGy Kt. 3708.

A dialektika teológia a gyakorlati teológiára nézve azt jelenti, hogy a munka tárgya nem a vallásos ember, hanem a kijelentés. Nem élménypredikációra vagy moralizálásra van szükség, hanem az ígét kell hirdetni, amelyben maga Isten munkálkodik Szentlelke által. A módszer kérdésében is változást hozott az ige-teológia azáltal, hogy a lélektani módszerek és a szociológiai kutatások mindenhatósága helyett az ige abszolút voltára tette a hangsúlyt. Ez a felfogás érvényesül az igehirdetésben, a vallásos nevelésben és a lelkigondozás terén is, ahogy ezt a tanulmány további részében kifejti. A gyakorlati teológia minden ágában – vallja – az igehirdetés-jelleg kell, hogy domináljon.

Szabó Zoltán a dialektika teológia álláspontját képviseli a gyakorlati teológia minden területén, és ezt valósítja meg az igehirdetés szolgálatában is.

A második fontos tényező, amely jelen volt és mindvégig alakította Szabó Zoltán szemléletét, a rendkívül erős gyakorlati elkötelezettség. Ide vezethető vissza az is, hogy aránylag keveset publikált, mert „tudós volt, de nem volt szobatudós”, ahogyan Enyedi Andor jellemezte.¹³ Valóságközpontú, gyakorlatközpontú életet élt. Tanártársai egy jellemzésben a következőket vallották róla: „Szabó Zoltán Istentől különös kegyelmi ajándékokkal megáldott tanár. Tanári szolgálatában, a gyakorlati theologia tanára lévén, bár széleskörű tudással és bizonyágtevő lélekkel végzi a tanítás munkáját, fő feladatának a gyakorlati munkára való előkészítést tartja, legfőképpen az igehirdetésre való ránevelést.”¹⁴

Hogy ez mennyire így volt, tanúsítják tanári jegyzetei, óravázlatai:¹⁵ bármely tantárgyról volt is szó, az anyag előadását tudományos alapon, de rendkívül gyakorlatias megközelítésben végezte el. A homiletika tanításánál az elvi alapok lerakásán túl az igehirdetés nagyon is hétköznapi helyzeteibe vitte bele hallgatóit: bibliakörök, ifjúsági istentiszteletek tartása, tanyai szolgálatok, reggeli áhítatokon és más istentiszteleteken való rendszeres szolgálat, vallásos estélyeken való felolvasások¹⁶ – mind-mind azt a célt szolgálták, hogy a hallgatók a homiletikai elveket ne csak megtanulják, hanem a gyakorlatban ki is próbálják azokat.

Szabó Zoltán homiletikai – sőt egész teológiai – felfogását át meg átjárja az ekléziasztikai felelősség. A valóságos egyház, a valóságos gyülekezet van a látókörében. Vizsgálja és hallgatóival vizsgálhatja azt, hogy milyen az igehirdetés és az igehallgatás valós állapota az egyházban. Homiletikai dolgozatokat írat a végzős hallgatókkal a kor és a megelőző évtizedek igehirdetésének állapotáról,

¹³ Enyedi Andor: Mi volt nekem Szabó Zoltán? Kézirat, TGy Analekta 2703.

¹⁴ Kari gyűlés jegyzőkönyve, 1933. május 17. Idézi: *Szentimrei* i. m. 120.

¹⁵ Megtalálhatók: TGy Kt.a 643/1-3. sz.

¹⁶ Ezekről a szolgálatokról *Koncz Sándor* számol be: i. m. 10. Hasonló gyakorlati munkákról számol be Szabó Zoltán tanári jelentéseiben: pl. Jelentés a thológiai ifjúság 1936/37. iskolai évben végzett gyakorlati munkásságáról; TGy Kta. 635: a III-IV. évfolyamok jobb készségű igehirdetői életes igehirdetési sorozatban vesznek részt (témák: egyház, nemzet, iskola, tanulótárs, tanárok, [...] szórakozás stb. az ige fényében; a tanyai szolgálatokat Györgyartló, Rózsás, Lápló, Dorkó környékén végezték.

még azt is vállalva, hogy a leendő lelkipásztorok a kevés jó példa mellett kiábrándító képet kapnak az igehirdetések „pillértelenségéről” és „lapos zűrzavarosságáról”, ahogy ő fogalmaz.¹⁷ Ugyanez a gyakorlati elkötelezettség vezeti abban, hogy hallgatóival együtt felméréseket készítsen a gyülekezeti tagok igehallgatási szokásairól. E felmérésekről számol be az Igehirdetésünk revíziója című, már említett tanulmányában. Az igehallgatóik válaszainak komolyan vétele, értékelése¹⁸ jól tükrözi a homiléta fent említett ekléziasztikai felelősségét, hogy minden idegszálával figyel az ige útjára, befogadására, vagy visszautasítására.

Mit vall Szabó Zoltán az igehirdetésről?

Az igehirdetés Szabó Zoltán számára életformát jelentett. Teológiai tanári, majd politikusi munkája mellett is mindig megragadta az ige hirdetésének drága alkalmait. Sokat prédikált a Teológia keretei között, a sárospataki és környéki gyülekezetekben, kiszállásokon, konferenciákon, majd élete utolsó másfél évtizedében gyülekezeti lelkészként Ófehértón és Noszvajon.

Igehirdetői munkájának mégis van egy jelentős része, amely nem kifelé szólt, hanem befelé. Szabó Zoltán önmaga igehirdetője volt. Aki beletekint gyakorlati írásmagyarázataiba, az évtizedeken át végzett „magán-exegézis” gazdag világába, az meggyőződhet erről. S van egy még fel nem tárt világ, a fájdalom és gyász világa: az „Irénkém könyve”,¹⁹ noteszek és füzetecskék tucatjai, amelyekben a fiatal tanár miniatűr igehirdetéseken és imagyöngyszemekben önti ki szívét, és keresi az Úr vigasztalását a hitvestárs elvesztése után. A fájdalomban is önmaga igehirdetője Szabó Zoltán.

Mindebből következik az, hogy mint teológus is, szent megszállottsággal és nem hűvös távolságtartással nyilatkozik az igehirdető szolgálatáról. Úgy beszél róla, mint élete, szubjektuma részéről. Ezért is lép föl az olyan félrevezető kifejezésekkel szemben, mint „egyházi beszéd”, „templomi szónoklat”, sőt még magáról a „prédikáció” szóról is azt mondja, hogy inkább elrejt a lényegét, mint kiemelné.²⁰ Az igehirdetés szót azért tartja a legtalálóbbnak, mert – ahogyan ezt a reformatori és újreformatori teológia hangsúlyozza – Isten szava szóval meg az emberi szón, mint eszközön keresztül.

Szabó helyesnek tartja ugyan Heinrich Vogel felfogását, mely szerint három beszéd fajta különböztethető meg: az esztétikai, a praktikus és a misztikus beszéd, de vallja, hogy az igehirdetés éppen a lényeg tekintetében különbözik tőlük. Az igehirdetésben *Istené a szó* – ott és akkor, ahol és amikor Isten akarja. Ezért Szabó

¹⁷ Szabó Zoltán i. m. Igazság és élet, 1938. június. 251.

¹⁸ Szabó Zoltán: Igehirdetésünk revíziója, i. m. 8–12.

¹⁹ Szabó Zoltán: Irénkém könyve – Csendes percek, 1932–51. TGy Kt.a. 633.

²⁰ Szabó Zoltán: Igehirdetésünk... i. m. 7.

Zoltán számára a legfőbb homiletikai szabály, Kálvin kifejezésével: „Viva vox Dei loquentis”,²¹ Isten élő szava, amely megszólal (és amely megszólít).

Az igehirdetés: teofánia,²² s így nem az embertől függ, viszont igénybe veszi az ember személyiségét.²³ Az igehirdető munkája, fáradozása akkor lesz igehirdetéssé, ha Isten Szentlelke azzá teszi – vallja Szabó Zoltán a dialektika teológia felismerésével összhangban.²⁴ Az igehirdetőnek alá kell rendelnie magát egészen Ura akaratának. Az igehirdetés az alázat iskolája. Walter Lüthiről szólva kifejti: „Ahol az igehirdető oly alázatosan és hűséggel közelít és jut közel a textushoz, ott értjük meg igazán, hogy az igehirdetés Isten igéje maga.”²⁵

Nagy hangsúlyt tesz az igehirdetés egyházi, illetve gyülekezeti jellegére. Isten élő szava az Ő népe közösségében hangzik. Az egyház életének legfontosabb jele az, hogy az ige hirdettetik. Egy tanulmányában beszél az egyház többféle szolgálatáról, s elmondja, hogy a lelkigondozás, a belmisszió vagy a missziói evangélizáció is mind igeszolgálat. Együttesen: az egyház lélegzése. Az igehirdetés viszont az egyház szívdobogása.²⁶

Az igehirdetés fogalmának meghatározásában is a gyakorlat vezet. Azt vallja, hogy az igehirdetés „tervszerű harc az Ige kétélű kardjával”, nem pedig „tervszerűtlen csatározás”.²⁷ Diákjainak próbálkozásait következetesen, igei módon, és sokszor humorral értékeli, mindig a lényegre mutatva: „a prédikáció egyszerre nyugalom és mozgalom”, „a prédikáció legyen nedvdús, mert élő víz, de ne egybefolyt”.²⁸

S amit vallott, azt igyekezett megvalósítani is. Isten szavát kérte el, és alázatosan ezt adta tovább. Ezért volt számára az igehirdetés egyszerre írásmagyarázat és szívbeli vallomás.

Az igehirdetés tartalmi kérdései

Az Igehirdetésünk revíziója összefoglalja mindazt, amit Szabó Zoltán az igehirdetés tartalmi vonatkozásairól tanított. Kijelenti, hogy az *igehirdetés kötött beszéd*. Hatféle kötöttsége van ennek a szolgálatnak.²⁹

Az igehirdetés először is *kijelentéshez kötött beszéd*, vagy talán úgy is fogalmazhatnánk Szabó Zoltán gondolatát, hogy Krisztushoz kötött beszéd, mert Jézus Krisztus Epifániáját³⁰ és Paruziáját³¹ kell, hogy hirdesse. Az igehirdetést ne a

²¹ Az egész gondolatmenetet lásd uo. 13–14.

²² az istenség megjelenése látható (emberi) formában (*A Szerk.*)

²³ I. m. 15.

²⁴ Szabó Zoltán: A dialektikai teológia jelentősége a gyakorlati teológiában. Kézirat, TGY Kt. 3708. 2.

²⁵ Szabó Zoltán: Svájci igehirdetők. 1947. TGY Kt. 3792.

²⁶ Szabó Zoltán: Lelkigondozás, belmisszió és evangélizáció. Igazság és Élet, 1935. január 19.

²⁷ Szabó Zoltán: Igihirdetésünk... i. m. 8.

²⁸ Ezeket a gondolatokat Koncz Sándor jegyezte le, i. m. 16–17.

²⁹ Az alábbiakban az „Igehirdetésünk revíziója” idevonatkozó gondolatmenetét (15. kk.) foglaljuk össze, olykor Szabó Zoltán más írásaiból is idézve.

³⁰ epiphania: az istenség személyes és jótékony megjelenése az emberek között (*A Szerk.*)

múltidejűség – ahogy azt Rendtorff megjegyzi –, hanem a szent jelenidejűség (és jövőhöz kötöttség) jellemezze! Az élő Krisztust kell hirdetni. Ez a nagyszerű homiletikai elv valósul meg Szabó Zoltán igehirdetéseiben. Egy példát hadd hozzak erre, egy igehirdetésből, amelyet Sárospatakon 1949-ben mondott el:³² „Nem volt üres a sír. Hiányzott ugyan belőle már az Úr Krisztus feltámadott, megdicsőült szent teste, de a sötét sziklaüreg tele volt most tündökletes világosságával az életnek, a halhatatlan, örök életnek. Tele volt a húsvéti angyal üzenetének minden fájdalmat a diadal öröme fordító evangéliumával: Feltámadott! Csakugyan úgy van, ahogyan Ő mondotta: Ő az élet! Igen, Ő él, igen, Ő a feltámadás és az élet! A húsvéti üres sír prédikációja a mi számunkra is bizonyosságait ontja annak, hogy Krisztus legyőzője a halálnak és minden félelemnek, Ura és forrása az életnek.” Szabó Zoltán mint teológus és mint lelkipásztor az igehirdetés legfőbb feladatának a Krisztus hirdetését tartotta. Amikor egy tanulmányában a az igehirdetés félszázados történetét összefoglalja,³³ az ébredési korszak igehirdetéseit legértékesebb részének a „Krisztusbizonyosságot” tartja, azt az igehirdetést, amelyen átút Krisztus szorongató szerelme.

Az igehirdetés második kötöttsége a *Szentíráshoz kötöttség*. Szabó Zoltán a reformátorok nyomán bizonyosságot tesz arról, hogy Istennek tetszett, hogy az írott Igén keresztül jelentse ki akaratát. Ezért az Úr akaratának engedelmeskedő prédikátornak az írást kell magyaráznia. Az írást, amely divatoknak, fennálló hatalmaknak, s az emberi gondolatnak ellentmond. Felveti a textuális és tematikus igehirdetés problémáját, és kimondja, „a tematikus beszédnek megvan az a kísértése, hogy az emberi kerül benne előtérbe”, ezért „a prédikációnak vissza kell térni a textuális, írásmagyarázatszerű módhoz”.³⁴ Mindebben nagy segítséget jelent számára a dialektika teológia, amely kiemeli az exegézis fontosságát, és az igehirdetői készülési folyamatában a kommentárok és prédikáció-gyűjtemények elé helyezi az ige alapos vizsgálatát.³⁵ Igihirdetéseiben, de különösen vázlataiban jól kitapintható ez az igyekezet: feltárni az ige világát, hogy ezáltal jelen idejűvé lehessen tenni üzenetét. Kazuális³⁶ szolgálataiban is ezt az elvet valósítja meg: az ígét hirdetni, jelen idejűvé tenni, természetesen a kázus³⁷ figyelembe vételével.³⁸

Az igehirdetés tartalmát harmadsorban a *Szentlélekhez kötöttség* határozza meg. A legtisztább bibliai teológiai érzékkel mutat rá arra a tényre, hogy a Szent-

³¹ parúzia: Krisztus második eljövetele az utolsó ítéletkor (*A Szerk.*)

³² Lásd: Szabó Zoltán: A Húsvét igen-je. Prédikációk az MRE közelmúltjából. Adventtől adventig, szerk.: Cseri Kálmán; Bp, Ref. Sajtóosztály, 1989. 176–181.

³³ Szabó Zoltán: Igihirdetésünk története a századforduló óta. 1948 (?) TGY Kta. 635/22.

³⁴ Szabó Zoltán: Igihirdetésünk revíziója i. m. 17.

³⁵ Szabó Zoltán: A dialektikai... i. m. 3.

³⁶ eseti, alkalmi (*A Szerk.*)

³⁷ az alkalom (*A Szerk.*)

³⁸ Mind esküvői, mind temetési igehirdetéseiben jól nyomon követhető ez. Ld. TGY Kta. 636/5.9. és Kta. 636/13. A kazuáliáról külön tanulmányt is írt a noszvaji időkben: A kazuális igehirdetés kérdései (kézirat).

lélek a feltámadott Krisztusról tesz tanúbizonyságot. Amennyiben prédikációink nem ugyanezt teszik, hanem az ünnep vagy más alkalom vonatkozásairól szólnak, akkor nem Szentlélektől való bizonyoságtételek. Minden igehirdetésben jelen kell lennie a Szentlélek e konkrét mondanivalójának, és jelen kell lennie erejének és tüzeinek.

Az igehirdetés *egyházhoz kötött beszéd*, szól negyedsorban. Már említettük Szabó Zoltán rendkívüli gyakorlati elkötelezettségét. Ez itt is érvényesül. Az igehirdetés az egyházban, s azon belül a gyülekezetben szólal meg, és ott éri el célját. De ennek van egy fontos feltétele: az igehirdetés egyházhoz kötöttsége tulajdonképpen a sákramentumokhoz³⁹ való kötöttségét jelenti! A hirdetett igének a látható igével együtt kell jelen lennie. A sákramentumok jelölik ki az igehirdetés valóságos mozgásterét. Ahol az úrvacsorával csak a gyülekezet töredék része él, illetve ahol a keresztség kiszolgáltatása nagyon ritka, ott csonka a gyülekezeti igehirdetés is. Érezzük, mennyire aktuálisak ezek a gondolatok! Amikor egyházi helyzetünk problémáiról beszélünk, nem biztos, hogy az igehirdetéssel kell kezdenünk. Az egyház – benne a gyülekezet – betegségeinek, erőtlen voltának eredője a sákramentumokkal való helytelen élésben keresendő!

Ötödjére külön szól Szabó Zoltán arról, hogy az igehirdetés *hitvalláshoz kötött beszéd*. A dialektika teológia igen sokat tett azért, hogy rendezze a dogmatika és az igehirdetés kapcsolatát. Maga Barth Károly a front és a hadtáp képét használja a kettő kapcsolatára⁴⁰. A front az igehirdetés, a dogmatika pedig szolgáltatja a fronton harcolóknak a hadtápot, az ige felismert és rendszerezett igazságát. Szabó Zoltán felfogásában e kettő jó működése esetén az igehirdetés nem az igehirdető vagy az igehallgatók egyéni véleményét tükrözi, hanem valamiképpen az egyház hitét állítja előtérbe,⁴¹ azt teszi világosabbá, tudatosabbá az istentisztelet résztvevőiben. Az igehirdetőnek törekednie kell a hitvallással – ezért az Igével is – egybehangzó prédikációkra, mert ezek egyházépítő erőkké válnak.

Hatodsorban arról vall Szabó Zoltán, hogy az igehirdetés *az igehirdető személyes hitéhez kötött beszéd is*. Ez a személyes hit Isten előtti bűnbánatot és Isten iránti hálaadást is jelent.

A fenti felsorolást ki kell még egészíteni egy fontos gondolattal. Az igehirdetés tartalmi vonatkozásai között meg kell még említenünk az Isten Országá hirdetését. E kérdésről egy későbbi tanulmányában ír Szabó Zoltán.⁴² Azért olyan fontos Isten Országáról prédikálnunk, mert Jézus Krisztus igehirdetése is erről szól. Urunk nem definiálja, nem fogalomként kezeli, hanem élő, eljövendő, de már bekövetkezett valóságként. Szabó Zoltán megjegyzi, hogy korának egyházában

³⁹ sákramentum: szent jegy, szent pecsét; szentség (keresztség, úrvacsora) (*A Szerk.*)

⁴⁰ Barth, Karl: Die Lehre vom Worte Gottes. 1927. 442.

⁴¹ Szabó Zoltán: A dialektikai... i. m. 1.

⁴² Szabó Zoltán: Istenországa az igehirdetésben. Kézirat, 1949. TGy Kt.a. 635/13.

erőtlenül és elégtelenül hangzik ez a rendkívül fontos üzenet, pedig az egyházból éppen az „Istenországa intenzív prédikálásának friss vitaminja hiányzik”.⁴³ Hogy Szabó Zoltán nem erőtlenül és nem elégtelenül hirdette Isten Országának evangéliumát, hadd tanúsítsa ezt a Mk 10,13-16-ról szóló prédikációjának részlete:⁴⁴

„Ilyeneké az Istennek országa.’ Isten országáról, mely Krisztus prédikációjának középpontjában állt, melynek legalább egyes vonásai megvilágítására a legtöbb hasonlatát, példázatát elmondotta, sokat kellene tudnunk. Sokszorosát annak, amit általában tudni szoktunk róla. Nem is lehet most pár mondatban megértetni. Csak egyetlen vonásáról akarunk itt is bizonytságot tenni. Abban az országban, mely az Istené, egyetlen akarat uralkodik, akadálytalanul és folt nélküli dicsőséggel: Istené! Minden lélek, ki beletartozik ebbe az országba, egyetért ezzel az akarral, és szerető odaadással engedelmeskedik annak. Isten országa tagjának lenni ebben a tekintetben azt jelenti: tudjunk Isten akaratának szeretettel engedelmeskedni. A bűnt szinte vissza is lehet vezetni ennek a kettőnek, a szeretetnek és az engedelmességnek a hiányára. Minden bűn egyszersmind szeretetlenség és engedetlenség is. A gyermeki lélek az, amely a szeretetre és a szeretetből fakadó engedelmességre sokkal hajlamosabb, mint a felnőttek lelkisége. Azért ilyeneké, a gyermekies lelkülettel bíróké a mennyek országa.”

Az igehirdetés formai kérdései

Szabó Zoltán számára nem voltak mellékesek a homiletika oktatásában a módszertani kérdések. Az igehirdetés tartalmi és formai összhangját követelte meg. Koncz Sándor így emlékezik meg erről: „Megkövetelte, hogy írásmagyarázatszerű prédikációink pontos címét, témáját, főtételét, az ebből folyó felosztást, a felszólító, befejező, finális⁴⁵ tételt világosan fogalmazzuk meg. E téren Ravasz László klasszikus homiletikai elveit követte.”⁴⁶

Ismerve a dialektika teológia jeles képviselőjének, E. Thurneysennek gondolatát, amelyben kategorikusan elválasztja egymástól a homiletikát és a retorikát,⁴⁷ azt mondhatjuk, hogy Szabó Zoltán e ponton más álláspontra helyezkedik. A szintézist keresi, és találja meg, ahogyan Ravasz László is tette. A legfontosabb a tartalom, a „mit prédikáljunk?” kérdése, de a forma sem mellékes: a „hogyan prédikáljunk?” kérdésének felvetése nélkül a pietizmus „szabálynélküliség” szabálya kezd majd uralkodni, és zűrzavart hozni.

Szabó Zoltán pontos és szigorú volt a homiletika szabályait illetően. Jól tudta, hogy az igehirdetést fel kell építeni. Szükségesnek látta a jó, funkcióját valóban betöltő bevezetést, amelyben elhangzik a főtétel, sőt a diszpozíció is, tehát az,

⁴³ Uo. 5.

⁴⁴ Szabó Zoltán: A gyermekek megáldása. Igazság és Élet, 1936. szept., 249–253.. Az idézet: 251–252.

⁴⁵ végső, lezáró (A Szerk.)

⁴⁶ Koncz Sándor i. m. 15.

⁴⁷ Thurneysen, Eduard: Az Ige szolgálata. Sopron, 1942. 28 kk.

amiről szólni fog a prédikáció. Szükségesnek látta a méltó, és megint csak funkcióját betöltő összegzést, vagy befejezést, amelyben elhangzik a finális tétel, az evangélium serkentő felszólítása, tehát az, amiért az egész prédikáció elhangzott. És szükségesnek látta, hogy az egész igehirdetés szerkezetileg is áttekinthető, jó vázlattal bíró legyen. Ez utóbbira külön kitér az Igehirdetésünk revíziója című tanulmányában. A visszaérkezett válaszokból leszűri: „Érdekes, hogy a kivehető, jó vázlattal, pontos felosztással bíró beszédek jobban meg tudják jegyezni és hazavinni, ami másrészt érthető és természetes, egyúttal nem kevésbé tanulságos is.”⁴⁸ Amit tanított, azt művelte igehirdetőként. Igehirdetéseiben, de vázlataiban és bibliaköri előkészítésében⁴⁹ is előttünk állnak a formai tisztaság, átláthatóság és következetesség ismérvei. Néhány vázlata idekíváncozik, hogy a gyakorlatban lásuk, miként építette föl Szabó Zoltán a prédikációit:⁵⁰

Textus: Kol 3,16b („...tanítván és intvén egymást zsoltárokkal, dicséretekkel, lelki énekekkel, hálával zengedezvén a ti szívetekben az úrnak”. Károli ford.)

Főtétel: Az éneklést, a híveket egymással és Önmagával összekapcsoló szépen zengő közös imádság adta Isten a gyülekezetnek.

Felosztás: I. Tökéletesítsük ajkunkon annak formáját, II. mélyítsük el szívkben annak lelkét és lényegét.

Zárótétel: Gyülekezetünk legyen mindinkább egy szájjal és egy szívvel éneklő testvérközösség!

(Ezt követi a „dünamisz”,⁵¹ a kifejtésre ajánlott gondolatsor.)

Egy másik vázlat:

Textus: Róm 10,17 („Azért a hit hallásból van, a hallás pedig Isten igéje által”. Károli ford.)

Főtétel: Tökéletlenségünk miatt Isten emberi erővel is meg akarja üzenni nekünk az Ő tökéletes akarátát.

Felosztás: Az a templomi sereg lesz Isten gyülekezetévé, mely I. figyelemmel hallgatja az emberi szót, II. alázattal fogadja meg az isteni akaratot.

Zárótétel: Odaadó figyelemmel és alázattal válik a gyülekezet az Igének mind buzgóbb hallgatójává, mind buzgóbb megtartójává. (Ezt követi a „dünamisz”.)

Már a vázlatok is sejtetik, micsoda erő, valóban „dünamisz” van ezekben a homiletikai keretekben. Sok más vázlatát és igehirdetését is olvasva megfigyelhető, hogy törekszik az ige teljességének verbális megragadására; felfedi az ige belső összefüggéseit és logikai rendjét is, ezért olyan egyértelműen egymásból következők lesznek a felosztás tételei. Azt tapasztaljuk Szabó Zoltánnál, hogy ked-

⁴⁸ I. m. 12.

⁴⁹ Lásd például *Szabó Zoltán*: Bibliaköri előkészítések, vázlatok. 1940. TGV Kta. 643/4.

⁵⁰ A két vázlat megjelent: *Igazság és Élet*, 1936. febr. 72–73., és 74.

⁵¹ Dünamisz: az a képesség, amellyel tárgyunkban fel tudjuk tárnai a meggyőzés lehetőségét, s érdekessé tesszük témánkat a hallgató számára. (*A Szerk.*)

veli a tételes szerkesztést, s ezen belül is sokszor a kettős felosztást alkalmazza, így az ige igazságát a legegyszerűbb módon, két oldalról világítja meg. Természetesen más felosztási formákat is kedvel.

Fontos kitérnünk homiletikai örökségének más értékeire is. Arra, hogy igehirdetéseinek kiváló stílusjegyei vannak. Szemléletesen, közvetlen hangon, személyes, megszólító stílusban prédikál. Ezt megköveteli diákjaitól is. Felemeli hangját a „templomi zsargon”⁵² ellen. A stílus kialakítása érdekében is kéri tanítványait és szolgatársait a prédikációk leírására.⁵³ Szabó Zoltán a katedrán és a szószéken is nyelvművelő volt. Koncz Sándor így emlékezik meg erről: „Tudásával, idegzetével szorgalmazta Szabó Zoltán a helyes, kifejező magyar beszédet. Kedvelte és kedveltette ikes igéink nyelvünket gazdagító ragozási formáit. Felhívogatta figyelmünket mondanivalóink fűszerezésére: a Biblia sokrétűségével, az élet képeskönyvével, szemléletességgel, ábrákkal, meglepő fordulatokkal, a jó ízlés határain belül. A stílustalanság dudvái irgalom nélkül irtotta. Agyunkba vés-te, hogy a magyar nyelvet irodalmunk értékeiből folyamatosan tanulmányozzuk.”⁵⁴ Ma is meg szívlelendők e tanítások...

A tanítvány arra is emlékezik, hogy professzora sokszor emlegette Kantot, aki csak akkor tudott írni, ha ablakából látta a königsbergi toronygombot. Ha faágak „gírbegurba nyúlványai” takarták a kilátást, levágatta azokat.⁵⁵ Mai igehirdetőknek és teológusoknak is szívére lehet helyezni az igehirdetés-készítésnek ezt az elemi szabályát: látni a toronygombot!

Az igehirdető személye és az igehallgatók közössége

Szabó Zoltán kellő figyelmet szentelt az igehirdetés emberi tényezőinek. Tudta, hogy Isten Igéje örök, de nem általános, mennyből jövő, de nem légtüres térben mozgó valóság. Isten emberi eszközön keresztül és az embernek címezve hirdeteti igazságát és kegyelmét.

Az igehirdető szolgálata kiváltképpen való élethívatus. Szabó Zoltán megrendülve beszél arról a csodáról, kiváltságról és teherről, amit Isten szavának továbbadása ró az igehirdetőre. „Nincs az a fáradság, amely érette elég sok, az az áldozat, amely érette elég súlyos volna; tehát nincs még az a kritika sem, amely érdekében elég kemény, az a kötelezettség, amely érette eléggé halálosan komolyan vett lenne.”⁵⁶ Az igehirdető személyében, sőt fizikai állapotában érzi küldetése felemelő és súlyos voltát. Ezért áll – ha szolgálatát komolyan veszi – belső remegéssel a szószéken, és ezért érzi úgy az igehirdetés végén, hogy egy darab

⁵² Szabó Zoltán: Igihirdetésünk... i. m. 20.

⁵³ Uo.

⁵⁴ Koncz Sándor i. m. 17.

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ Szabó Zoltán: Igihirdetésünk... i. m. 7.

szakadt ki a lelkéből.⁵⁷ Az igehirdetői szolgálat teljes, egzisztenciális odaadottságot igényel attól, aki végzi.

Igehirdetőnek lenni nem állapotot, nem statikus életet jelent, hanem Isten akaratára való állandó figyelmet, s ezzel együtt a változásnak, a belső fejlődésnek a készségét.⁵⁸ Lehet tanulnia a jó példákból. Ezért is vetette Szabó Zoltán „vigyázó szemeit” Svájcra, az ottani igehirdetők jó példájára,⁵⁹ hogy bátorságukból, ige iránti alázatukból példát meríthessen a magyar lelkesi közösség is. A folyamatos fejlődés érdekében ajánlja, hogy az igehirdető legyen rendszeres igehallgató is.⁶⁰

Igehirdetőkről szólva viszont sokszor kritikus és önkritikus a hangja. Úgy látja, hogy kora igehirdetői életidegenségről, a világgal való túlzott kompromisszumkészségről tesznek tanúbizonyságot.⁶¹ Nincs bennük kellő kockázatvállalás, sőt provokációállalás,⁶² ami a prófétákat mindig is jellemezte az Istentől elfordult nemzedék között. Ez a kritikus hang még erősebb a világháború utáni változásokat átélve. Szabó Zoltán látja, hogy az igehirdetők mulasztásai miatt is történt Isten ítélete az Ő népén, mert van „sok pap, kevesebb igehirdető, homiléta pedig egy sincs.”⁶³ Kritikájából jut az igehallgatóknak is. Persze Szabó Zoltán lelkületét megismerve, igehirdetéseit olvasva rájön az ember, hogy a féltő szeretet kritikája ez. Nem menti az igehirdetőket, de nehéz a „terep”, ahol munkájukat végzik, kemény a talaj, ahová hinteni kell a magot”. A felmérés alapján, amit tanítványai-val gyülekezetekben készített, Szabó Zoltán a régiek szavával megállapítja a szomorú tény: oblivi praedicamus! A feledésnek prédikálunk!⁶⁴ A prédikáció sokszor hatástalan. A hívek csak a felszínre figyelnek, sekély a hitismeretük, s nemigen hajlandók azt mélyíteni. Szükségét érzi annak, hogy az igehirdető segítse lelki igényességre hallgatóit. Mintegy nevelje ki a saját igehallgatóit, tanítsa meg a gyülekezetet az öntudatos igehallgatás homiletikájára.⁶⁵ Nagy tehát az igehirdető felelőssége az igehallgatókkal kapcsolatosan. Rá kell ébresztetni a gyülekezetet arra, amire a dialektika teológia ébresztette rá az egész teológiát, hogy az igehallgatás nem műélvezet vagy információk tudomásul vétele, hanem Isten hatalmas szavának való engedelmség.

Szabó Zoltán rámutat arra, hogy míg a pietizmus individualizálta, addig az úgynevezett modern teológia kollektivizálta a gyülekezetet. A reformatori gyöke-

⁵⁷ Uo. 15.

⁵⁸ Szabó Zoltán: Egyházi életünk mai belső feladatai. Sárospataki lelkipásztori találkozó. Kézirat, 1945. TGy Kt.a. 635/11.

⁵⁹ Szabó Zoltán: Svájci igehirdetők. 1947. Sárospatak, Nagykönyvtár, Kt 3792. E tanulmányban többek között K. Barth, W. Lütthi, E. Thurneysen, E. Brunner, W. Fischer igehirdetői példáját elemzi.

⁶⁰ Szabó Zoltán: Igehirdetésünk... i. m. 20.

⁶¹ Uo. 12., 17.

⁶² Szabó Zoltán: Egyházi életünk... i. m.

⁶³ Szabó Zoltán: Igehirdetésünk története, i. m. 3.

⁶⁴ Szabó Zoltán: Igehirdetésünk... i. m. 12.

⁶⁵ Uo. 19-20.

rú dialektika teológiának egészen más a megoldása: a gyülekezet és az egyén a maga egzisztenciális nyomorúságában áll meg Isten színe előtt. Így szólítja meg őt Isten egyetemes üzenete, amely személyessé válik a Szentlélek belső bizonyágtétele által. A gyülekezet Isten akaratára figyelve, az által alakítva töltheti be küldetését – az ige megélését – ebben a világban.

Az igehirdető-igehallgatók kettőseiből leginkább a kritika, a kölcsönös elégedetlenség hangja hallható. Szabó Zoltán viszont nemcsak így szemléli az igehirdetés tényezőit, hanem a szükséges hármasságban. A kettőt a Krisztus közösségébe vonva. Így már egészen más lesz a kép. Hadd hozzam erre annak az igehirdetésnek részletét, amelyet 1952. december 31-én, ófehértói beiktatása alkalmával mondott el a jel 22,13 alapján, („Én vagyok az Alfa és az Omega, a kezdet és a vég, az első és utolsó”, Károli ford.)⁶⁶

„A mi Urunk egyszerre a kezdet és a vég. Az elsőt és utolsót milyen nehezen tudjuk összekapcsolni. A mi Urunkban együtt van a kettő. Hozzá tartozik a külső rendhez, hogy mindenki a maga helyén legyen. A lelki életben azonban ez másképpen van. Mindig az Úrral kell járnunk. Ha nem is tudunk szorosan a nyomába lépni, de legalább egy irányba botorkálni Vele. Valami részünk nekünk is van abban, hogy Ő az első. Így szeretnék én köztetek járni. Első és utolsó lenni. Törődésben, szolgálatban elsőnek, a nektek, értetek való imádságban, vigyázásban utolsónak lenni, hogy sohasem sajnálkozhassak elhagyott szolgálati helyemért. Jogotok van kívánni a teljes erőt, számon kérni ennek az órának kinyilatkoztatását, hogy vállaljam a szolgálatot, veletek mindenben való, örömben és szenvedésben való osztozást....'Én vagyok az Alfa és az Ómega, a kezdet és a vég...' Ezzel kezdek a szolgálatot, a Róla való bizonyágtétellel szeretném folytatni.”

Íme, az igehirdető, az igehallgatók megtalálják helyüket, szolgálatukat a kezdet és vég Urának szeretetében és hatalmában!

Zárszó

Személyes élményemet hadd mondjam el zárszóként. 1980 őszétől nyolc éven át az ófehértói gyülekezet lelkipásztora voltam. A gyülekezet tagjai mindig nagy tisztelettel emlegették a „professzor úr”, „Szabó nagytiszteletű úr” nevét. Rövid ideig volt pásztoruk, de ez alatt az idő alatt Urának hűséges megbízottjaként első és utolsó volt köztük. Ezt a nevet és ezt az életpéldát akkor megjegyeztem. Örülök, hogy másodszor is utódja lehettek, s azt az örökséget, amit a homiletikában és egyáltalán tanárként, lelkipásztorként hátrahagyott, én is felhasználhatom, és talán továbbadhatom.⁶⁷

⁶⁶ Dr. Szabó Zoltán igehirdetése. Sárospataki Lapok, 1994. máj. 16-17. Közli: Komolay Sándor.

⁶⁷ A Sárospatakon 2002. november 4-én tartott emlékülésen elhangzott előadás szerkesztett változata. Első megjelenés: Sárospataki Füzetek. 2002. 2. sz. 40-57.

Kováts Dániel

SZABÓ ZOLTÁN A CÉLKERESZTBEN

1.

A magyar református egyházi közgondolkodás 20. századi történetében s különösen a Tiszáninnen és Zemplén szellemi életében mai figyelmünkre mindenképpen méltó szerepet vállalt a Sárospataki Református Kollégium Teológiai Akadémiájának professzora, dr. Szabó Zoltán (1902–1965). Munkásságának, hatásának vizsgálata megkerülhetetlen, ha a két világháború közötti időszak Sárospatakról kiinduló társadalmi-kulturális mozgásait méltóképpen kívánjuk megismerni, értékelni. Kiváló egyéni adottságokkal, felkészültséggel, felelősségtudattal megáldott ember volt, aki „csapatjátékosként” is kitűnően megállta a helyét; egyaránt jellemezte a kezdeményező erő és a megvalósítást szolgáló szívós kitartás. Amint dr. Nagy Barna, az egykori tanítvány majd professzortárs a ravatalánál elmondta róla: „személyiségének legátfogóbb sajátossága a test, a lélek és a szellem együttthömpölygő, roppant energiája. A nagy feladatoknak nekifeszülő erő kifejtés felejtethetetlen példája volt ő előttünk”.¹ 1926 és 1951 között, tehát egy negyedszázadon át dolgozott a gyakorlati teológia tanáraként,² de már előbb teológusként és utóbb noszvaji lelkészként felhívta magára a figyelmet mély hitével, a hivatása és népe iránti elkötelezettségével, az új iránti érzékenységgel. Egykori tanítványai, lelkészársai, hívei mindig elismeréssel tekintettek reá, a tágabb nyilvánosságban azonban évekig alig esett szó róla; az 1980-as évektől kezdtek többen is méltatni életművét a nyilvánosság előtt.³

Szabó Zoltán emberi magatartása és sorsa több szempontból példa értékű és talán tipikus is. Falusi tanító fiaként került a pataki kollégiumba, s legfőbb küldetésének az Ige hirdetése mellett a magyar falvak népének lelki-szellemi felemelését tekintette. Magatartása, szolgálata következetesnek mondható, mégis (vagy épp ezért) szembekerült az egyházi és a világi hatalommal 1945 előtt és után egyaránt. Amikor most életútjának három csomópontjáról szólunk, talán közelebb jutunk modern történelmünk helyzeteinek és ellentmondásainak, az értelmiségi feladatvállalás kockázatának megértéséhez.

¹ Vö.: Nagy Barna: A tanítvány emlékezése dr. Szabó Zoltánra. Református Egyház XVII. évf. (1965) 104–105.

² Vö.: Ifj. Fekete Károly: Szabó Zoltán, a gyakorlati teológus. Sárospataki Füzetek, 2002. 2. sz. 29–39.; Kádár Ferenc: Szabó Zoltán homiletikai öröksége. Uo. 40–57.

³ Koncz Sándor emlékezett rá előadással születésének 80. évfordulóján 1982-ben. Vö.: Koncz Sándor: Szabó Zoltán teológiájának kibontakozása. Zempléni Múzsza, 2002. 2. sz. 5–28. Lásd még: Bojtor István: Dr. Szabó Zoltán (1902–1965). Vallási Néprajz II. Tanulmánygyűjtemény. Bp., 1985. 230–249.; Benke György: Dr. Szabó Zoltán és a sárospataki népfőiskola. A Sárospataki Népfőiskola 1936–1986. Bp., 1986. 48–52.; Szentimrei Mihály: Szabó Zoltánra emlékezünk. Theologiai Szemle, 1992. 2. sz. 119–122.; Bojtor István: Szabó Zoltán emlékezete (1902–1965). Széphalom 12., a Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve 2002. 281–290.

2.

Szabó Zoltán fiatalon, 24 éves korában kezdte el tanári munkáját a sárospataki teológiai akadémián, ahol a lelkészjelöltek gyakorlati felkészítése volt a feladata. Előzőleg teológiai hallgatóként és segéd-lelkészként az egyházi ifjúsági mozgalmakban és a cserkészetben országos nevet szerzett már magának; olvasottsága, leleményessége, helyzetfelismerő képessége lehetővé tette számára, hogy sokirányú gyülekezeti és missziói szolgálatra tudja tanítványait felkészíteni. Igen közel került hozzájuk; a teológusok leginkább hozzá, legfiatalabb, legközvetlenebb tanárukhöz fordulhattak a megértés reményében. Így lehetett ez 1932-ben annak a négy ifjú kollemből az esetében is, akik verseikből, novelláikból összeállított kötetükhöz tőle kértek előszót. *Korán sötétedik* – ez volt a könyv címe, műfaji megjelölése pedig „Elbeszélés, karc, vers”. Nagy István, gróf Haller Gábor, Stéphan László és vitéz Kárász József ezzel a mondattal dedikálta a Szabó Zoltánnak átadott példányt: „A legnagyobb szeretettel adjuk első könyvünket Szabó Zoltán professzorunknak, – hálánk jeléül. Sárospatak 1932. december 8.”

A négy, különböző társadalmi talajból kinőtt ifjú alkotó indulását támogatóként ítélte Szabó Zoltán, noha érzékelte a várható ellenséges visszhangot. Le is írta a mentséget előszavában: „Ne botránkozzanak meg rajtuk, hogy ha sokszor úgy látszik, hogy csak a diszharmóniában tudnak harmonikusak lenni. Látásaikat nem rózsaszínű szemüvegeken át nézték, álmukat nem rózsalevéllal töltött párnán álmodták... Az előszóíró bizonyosságot tesz arról, hogy a szerzők drága magyar glóbusunk korhatóságait is nem azért igyekeznek meglátni, hogy orrbosszantó bűzőlgésig piszkálják, hanem mert tudják, hogy a tegnap korhadéka a holnap szent plántálásának kövérítő, csíráztató termőerejű humusza.” És azzal zárta a bevezető gondolatsort: „...nem kérjük és nem várjuk, hogy elmaradjanak az ostorcsapások, de ugye azok nem hajszozó, vadító, kergető csépelések lesznek, hanem továbbra és előbbre haladásra készítő ösztönzések?”

Bizony, az ostorcsapások nem maradtak el, s azok nemcsak a diákirók, hanem tanáruk hátán is élesen csattantak, nehezen múló sebeket hagytak.⁴ Szabó Zoltánnak csaknem állásába került ez a kiállítás; egyházi előjárói, különösen Farkas Géza kerületi főgondnok, megbüntetését elkerülhetetlennek tartották. Nemcsak a fize-

⁴ A könyv nyomán támadt viharról magam is adtam rövid összefoglalást. Vö.: Kovács Dániel: Mórincz Zsigmond és Sárospatak. Miskolc, 1994. 233–238. Arra is rámutattam, hogy ez a hangvétel akkor nem volt egyedülálló Patakon; bizonyítja ezt a Sárospataki Ifjúsági Közlöny 1932. évi 5. száma körül kialakult vihar, valamint az 1933 tavaszán kirobbant politikai botrány (i. m. 238–243). Lásd még: Dienes Dénes: Viharfelhők a pataki teológia egén az 1930-as években. Sárospataki Füzetek, 2002. 2. sz. 77–81., továbbá Koncz Sándor i. m.

tését csökkentették, hanem – a Debrecenben 1932. december 13-án „summa cum laude” minősítéssel abszolváltnak szigorlat után – színjeles eredményei ellenére a kormányzógyűlés doktorrá avatás lehetőségét is megvonták tőle, noha a teológiai kar érdemesnek tartotta arra. Révész Imre debreceni teológiai dékán levele megvilágítja a tiszántúli egyházi vezetők álláspontját:⁵

„...csak mára tudtam odáig jutni, hogy K. B.-val⁶ a kérdés minden vonatkozását alaposan és többszörösen megbeszéljem, illetőleg vele a »Korán sötétedik« c. kötetet és annak előszavát elolvastassam.

Az elolvasás nem tett rá jó benyomást s a Sz. Z.-ról a F. G.⁷ behatása alatt megalkott véleményét éppúgy nem volt hajlandó a könyv és az előszó megismerése után enyhíteni, ahogyan nem volt arra hajlandó Tóth Lajos sem, amint ez utóbbit Neked már előszóval elmondtam.

Mindamellett K. B.-nak az a véleménye, ami nekem és karunk minden tagjának (talán Cs. B.-t⁸ kivéve, aki azonban ezzel, ha elő hozza is – amint eddig még nem hozta elő – a karban magára marad), hogy Sz. Z.-tól ezen az alapon az egyszerű felavatáshoz való jogot elvenni nem is lehet, és nem is szabad. A doktorátus elvégre tudományos grádus, amelynek megadását, ha az illető a szigorlatot már – még hozzá fényesen – letette, nem szabad egy ilyen balesettől függővé tenni. Annál kevésbé, mert mikor a szigorlat tétetett, a könyv még meg sem jelent.

K. B.-nak is az Hozzátok a baráti jó tanácsa, amit én már április óta hangoztatok: Sz. Z.-nak minél előbb fel kell magát avatattatnia, nehogy további bonyodalmak előálljanak s hogy a kérdésnek legalább ez az oldala szegény barátunkra nézve egyszersmindenkorra le legyen zárva.”

Így aztán Szabó Zoltán a reá nézve előnytelen idővesztésre hivatkozva lemondott a „sub auspiciis gubernatoris” felavatásról.

Szabó Zoltánt előzőleg magánéletében is nagy csapás érte, első felesége alig egy évvel házasságkötésük után súlyosan megbetegedett, s 1931 augusztusában elhunyt. Ennek a fájdalmas veszteségnek a hatása hosszú évekig elkísérte, s talán érzékenyebbé is tette az igaztalan támadások idején. Lelkiállapotát és lelki erejét jól tükrözi az alábbi levél, amelyet Révész Imrének küldött Debrecenbe:⁹

Kedves Jó Imre Bátyám!

Hálával olvastam az én tengeri kígyóvá nőtt ügyemben Mátyás Ernő bátyámhoz írt levelét. Mindig is szomjaztam, mióta Isten magamban hagyott, azóta különösen szomjazom azoknak a jóságára, akikkel valamiképpen összeköti életemet az Isten. Annál in-

⁵ A levél minden bizonnyal dr. Mátyás Ernőnek szól, kelte: 1933. máj. 30. Másolata Szabó Zoltán hagyatékában.

⁶ Szentpéteri Kun Béla, a tiszántúli egyházkerület egyik nagytekintélyű vezetője.

⁷ Farkasházi Farkas Géza földbirtokos, a Tiszáninneni Református Egyházkerület befolyásos főgondnoka.

⁸ Csánki Benjámin debreceni teológiai tanár.

⁹ Az eredeti kézirat a SRKTGy-nek Adattárában. I. 8. d. 47. sz. A keltezetlen levél tartalmából kitűnik, hogy 1933 tavaszán íródott.

kább sokszorosan jól esik, hogy Imre bátyám nem osztzik azok 'rögtönítélkezésében', akik siettek pálcát törni az én minden ízében szeretetre és szolgálatra áldozott életem fölött, nem kutatva azt, hogy mindabban, ami ellenem szól, vagy amit ellenem „szólaltatnak”, mennyi a valóság, s mennyi a látszat. Ha van is hibám, nem tudom, hogy a minden eszközzel vesztemre törők nem sokkal inkább maguk esnek-e abba a vétékbe, amit bennem kárhoztatnak.

Valóban őszinte és igaz azért a hálám és köszönetem Imre bátyám megértéséért, szeretetéért és nem utolsó sorban fáradságáért.

Lassan ott tartok, hogy nemcsak egyre fokozódó belső békességgel várok minden rámkövetkezendőt, de sok munkától és szenvedéstől megőrlődő idegeimet is egyre kevésbé borzolja mindaz, ami korábban valóban borzasztónak tetszett. Nem fásultság, hanem megnyugvás és béke, sőt új és több indíttatás.

Istennek mégis van valami világos és előttem is egyre világosodó célja akár az életemmel, akár a halálommal, ha ennyi próbán visz keresztül. Ha nem alkalmatlan a kéresem, akkor tisztelettel kérek még pársoros szíves információt arról, hogy amennyiben 10-én csakugyan avatásra mehetnék, elég-e, ha innen kora reggel indulva 1/2 10 tájban vagyok Debrecenben? Elég-e, ha akkor fizetem be a múltkor jelzett 116.30 P avatási díjat? Nincs-e valami külön fizetni való? (pl. a tógáért, amit ha lehetséges, szeretnék elkerülni, mert e percben 150 P a földi vagyonom).¹⁰

Sajnálom, hogy az én bajom másoknak, s köztük Imre bátyámnak a gondjává is lett.

Az engem is erősítő és tápláló Lélek áldásait és ajándékait kérve és kívánva Imre bátyámra és háza népére vagyok tisztelő és szerető szolgálja:

Szabó Zoltán

A fiatal teológiai „helyettes tanár” elleni szankciók túlzott szigorról és ijedelemről tanúskodtak. A pataki teológia léte Trianon után a csökkenő képzési létszám miatt veszélyben forgott, ezért különösen féltek az egyházkerületi vezetők minden politikailag kényes megnyilatkozástól, az állami támogatás megvonásától. A „Korán sötétedik” kiadásával szinte párhuzamosan a Sárospataki Ifjúsági Közlöny 1932. októberi számában is hasonló hangvételű írások jelentek meg, azokért is kritikai megjegyzések, retorziók érték a szerkesztőket. 1933 tavaszán ráadásul egy kommunista szervezkedéssel hozták kapcsolatba a kollégiumot, illetve annak két növendékét. Szerepelt az ügy a parlament, valamint a református egyetemes konvent ülésén. A kollégium elleni sajtótámadás is magyarázza, hogy megerősödött a kemény rendszabályokat sürgetők hangja. A higgadt dr. Mátyás Ernő közigazgató 1933. május 14-én a Sárospataki Református Lapok hasábjain bölcsen vonta meg a három rendkívüli esemény mérlegét.

¹⁰ Egy 1933. ápr. 25-én kelt, ugyancsak Révész Imrénék szóló levélből megtudjuk, hogy Szabó Zoltán nehéz anyagi helyzetben volt. Mint írja: „196 P-ös havi fizetésemet két év óta nagy levonásokkal (Feleségem betegsége, doktorátus költségei) kapom 110 P körüli összegekben. Így az avatás költségeit is legalább két hónapról kell összeszórólnom.”

Az ő vezércikkéből idézek:¹¹

„Megjelent a múlt év december hónapban 'Korán sötétedik' címen négy theológus ifjúnak egy szépirodalmi kötete is. Sok szó esett egyik tehetséges ifjúnak verseiről. Is-tenkereső versei között egyik-másik érintette a hitetlenség határát is. Az Ifjúsági Köz-
lönnnyel kapcsolatban említett motívumok alapján egy pár erős verse szólott az öregek ellen. Egy másik ifjúnak novellái erősen naturálista ízüek voltak. A magyar paraszt-
ság fájdalmait szólaltatták meg forrongó hangon a naturálista ízlés túlkapásaival, de a magyar nép szeretetével. Hogy azonban ezeknek az írásoknak egyáltalán **semmi közük sem volt a kommunizmushoz**, az bizonyítja, hogy az itteni kommunista szervezkedéssel kapcsolatban egyikiükkel szemben sem merültek fel kompromittáló adatok. Mindkét ifjú eltávozott főiskolánk kötelékéből. Mind az Ifjúsági Köz-
löny, mind a 'Korán sötétedik' problémáin keresztül a mai ifjúság arculatát láttuk meg. Ennek tusakodásai villantak elénk. Arra intenek ezek az események, hogy nagyobb fe-
lelősséggel viseljük az ifjúság gondját, hogy több szív, több szeretet, több lelki gondo-
zás, mindenekelőtt több evangélium kell az ifjúságnak.”

Szabó Zoltán baloldali szimpatizánsként megbélyegezve került ki ebből az ügyből, egyes egyházi vezetők részéről bizalmatlanság kísérte jó darabig.

3.

Az 1930-as évek – minden gátló tényező ellenére – meghozták a sárospataki teológiai akadémia kezdeményezéseinek sikerét, s ebben dr. Szabó Zoltán szerepvállalása meghatározó jelentőségű. A bibliakörök rendszerének kiépítése (1933), az öregcserkészek körében a regös csoport létrehozása (1934), a munka-
tábori mozgalom megindítása (1935), a népfőiskola megszervezése (1936), a gyakorlati lelkészképzés életszerűbbé tétele jelzi az újíto törekvések irányát, amelyekhez a faluszemináriumot vezető dr. Újszász Kálmánnal szoros szövet-
ségben sikerült a kar és az egész kollégium egyetértését, támogatását megsze-
rezni. Az egyházi vezetésnek és a miniszterelnökség sajtóosztályának kezdeti ellenállását leküzdvé megindították az új szemléletet hozó *Igazság és Élet* című folyóiratot, amelynek szerkesztésében Szabó Zoltánra fontos feladat hárult.

A nagyon tudatosan átgondolt, szilárd alapokon nyugvó kezdeményezések országos figyelmet keltettek Patak és benne dr. Szabó Zoltán iránt. Ezzel magya-
rázható, hogy Teleki Pál, akivel a cserkészmozgalom révén került közeli ismeret-
ségbe, felajánlotta a 37 éves professzornak, hogy vállalja el a zempléni kerületben a képviselőjelöltséget. 1939-ben Szabó Zoltán meg is nyerte a választást, s a par-
lamenti mandátum birtokában 1944 októberéig, a nyilas hatalomátvételig még tá-
gabb munkaterületen fejtette ki tevékenységét. Fáradhatatlanul foglakozott a ke-
rületében hozzá forduló emberek ügyeivel, az országgyűlésben 19 alkalommal szólt fel; pártja megbízásából, így a zsidótörvényekről is szólnia kellett.

¹¹ XXVIII. évf. 20. sz. 122.

A német megszállás után és a nyilas uralom idején Szabó Zoltán illegalitásba vonult, s a családi emlékezés szerint a János Kórház és a Kútvolgyi Kórház épületében jelentkezett reggelente, hogy az általa szervezett vöröskeresztes alszervezet SAS behívó elől bujkáló munkatársaként a kórházak ellátását segítse. Az ostrom után, 1945 februárjának végén egy szovjet tiszt a kórházban letartóztatta, egy törékeny csónakon átevíckéltek Pestre, s Kispesten a foglyot altisztjére bízta. Mint-hogy beszélt valamennyire oroszul, négy nap múltán rávette az altisztet, hogy engedje vissza a kórházba. Közben ott az őt kereső Mátyás Ernőnek azt mondták, hogy a szovjetek által fogva tartott Szabó Zoltánt már fel is akasztották.

Szabó Zoltán 1945. március 5-én, Budapesten házasságot kötött a Brassóból 1934 óta ismert s 1944. február elején Budapestre költözött Szabó Annával. Tildy Zoltán, a Kisgazdapárt vezetője oktatásügyi államtitkári szerepet szánt a professzornak a debreceni ideiglenes kormányban, ő azonban inkább Patakra kívánt visszatérni, tanítani. Hosszas vonatozás után érkeztek Sárospatakra, ahol a Gólyavárban Szabó Zoltán lakását romokban, kifosztva találták, ezért Újszászy Kálmánékhoz zörgettek be. Már az úton felfigyeltek arra, hogy két ember követi, figyeli őket. S 1945 márciusában, nagypénteken le is tartóztatták Szabó Zoltánt, aki képviselősége miatt került másodszor üldözőinek célkeresztjébe. 14 évvel azelőtt jobbról, ezúttal balról érte a támadás. Annak ellenére, hogy részt vett az ellenállási mozgalomban, (s erről 1946 tavaszán a demokratikus kormány miniszterelnökétől igazolást is kapott), a sátoraljaújhelyi rendőrségre hurcolták. Felesége naponta bejárt hozzá Bodroghalászárról, ahol férje rokonánál, Ablonczyné Bakos Erzsébetnél lakott. A vizsgálati fogságban keresték a vádpontokat, de vádat nem emeltek, tárgyalásra nem került sor, hazaengedték. 1946 februárjában a sátoraljaújhelyi kórházban megszületett kislányuk, s Uszta Gyula zempléni főispán, valamint a Kommunista Párt zempléni titkára, Aczél György rózsacsokrot küldetett feleségének. Hamarosan azonban másodszor is letartóztatták. Házkutatásokra került sor a professzor otthonában; felesége a csecsemővel a karján követte a rendőröket, hogy be ne csempészenek valami terhelő bizonyítékot.

418. sorozat	15.432 M. E. szám 184.5.
MAGYARORSZÁG MINISZTERELNÖKE	
Igazolom és elismerem, hogy	
dr. SZABÓ ZOLTÁN	
teológiai kandidátusi professzor - református püspökhelyettes	
aki született 1902. év november hó 24. napján Alsószécsényen, a	
a nemzeti ellenállási mozgalomban és a fasizmus elleni harcban	
önfeláldozó magatartást tanúsított.	
Erről a 7200/1945. M. E. számú rendelet értelmében jelen okiratot	
kiállítom.	
Budapest, 1945. évi április hó 2.	
	

Szabó Zoltán az újhelyi internálótáborba került, a kőfejtőben végzett kényszermunkát. A foglyok, akikkel együtt sok éjszakai riadót, motozást megélt, nagyon szerették, mert az éjszaka csendjében sok szép történetet mesélt nekik. Nagy Ferenc miniszterelnök Péter János államtitkárral küldte el a felmentő okmányt, ez vetett véget az internálásnak. Közben az egykori népfőiskolások is kiálltak szeretett Zoltán bátyjuk mellett. Boros Pál önéletrajzára hivatkozva Csorba László számolt be arról,¹² hogy 18 ünneplőbe öltözött, csizmás parasztfiú vonult be az újhelyi rendőrkapitányhoz professzoruk ügyében, s kikényszerítették az ígéretet, hogy három napon belül szabadon bocsátják.

Az egykori tanítvány, későbbi lelkész, Major Zoltán visszaemlékezését érdemes idézni, hogy azokat az időket jobban megértsük:¹³ „...mi volt az ő álláspontja? Az akkori politikai szituáció, nemzeti szempontok, az uralkodó és mindenkit megéjtve tartó légkör, a győzelemben és a további országgyarapításban reménykedő magyarság lelki atmoszférájában az ő álláspontja sem volt valami kivételesen más, mint az akkor általunk is legjobbnak ismert állásfoglalás, mint az akkor legjobb magyaroknak tartott vezető emberek állásfoglalása. Ő is reménykedett a háború győzelmében, hitt abban, amiben milliók hittünk. Lehet, hogy a német nemzeti szocializmus nem volt mindenestől fogva ínyére, de mégsem félt annyira tőle, mint ahogyan akkor ő és mindenki más félt a szovjet bolsevista kommunizmustól. Nem volt rajongó németbarát, nem volt nyilasérzelmű, mindent elfogadó rajongója Hitlernek és a hitlerizmusnak, hiszen a német hitvalló egyház szenvedéseiről éppen eleget hallott, és tudott arról, hogy mi történik ott. Az akkori magyar politikai élet vezetői között különben is jelentéktelenül kevés volt az ilyen hazafiak és politikusok száma. De a magyarság felemelkedését, létének jobbrafordulását, problémáinak kibontakozását és megoldását inkább remélte egy győzelmes háborútól, mint annak elvesztésétől, és nagyobb bizalma volt Nyugathoz, mint Kelethez. Akkoriban úgy gondolkozott mindenki, aki valamilyen felelősséget érzett és hordozott ezért az országért és népért, és felelős tisztben volt, hogy még ha győz is Hitler, a győzelem után lesz elég erőnk önálló nemzeti politikával magyarságunkat megőrizni, de ha nem ő győz, nemzeti és politikai függetlenségünknek egyszersmindenekorra vége lesz. Ebben a politikai szemléletben nem volt egyedül, és erre nem is cáfolt rá az idő és történelem. Ezért vállalta a képviselőiséget is. Az a politikai és történelmi helyzet kedvezett népi, nemzeti és politikai szempontból legjobb vágyainknak és álmainknak. Ha most már utólag nacionalizmussá devalválják is ezt a történeti beállítottságot, ezt a nemzeti érzésekkel átítatódott hazafi habitust, akkor ez a legjobb hazafiaknak legszebb, legtisztább s legbecsületesebb törekvése, vágya és álma volt, amely napról-napra jobban haladt előre a beteljesedés felé a megvalósulás útján. A régóta aktuális legégetőbb magyar sorsprobléma, a földreform már annyira a politikai gondolkodás homlokterébe került, hogy a háború győztes befejezése után kétségkívül megoldódott volna.”

¹² Sárospataki Református Lapok, 1995. október.

¹³ A 11 oldalas gépirat másolatát Szabó Zoltán családjától kaptam meg betekintésre.

Felesége emlékezete szerint Szabó Zoltán hosszú ideig, mintegy nyolc évig állt rendőri felügyelet alatt országgyűlési képviselőisége miatt, s el kellett szenvednie az ezzel járó korlátozásokat. Ennek ellenére tevékenyen részt vállalt a Kollégium ügyeiből, ő volt az irányítója a lelki nevelés sokirányú alkalmainak, egyik előadója az 1948 tavaszáig működő népfőiskolának, s (1942-től) egyházkerületi főjegyzőként, püspökhelyettesként is teljesítette szolgálatát a tiszáninneri egyházkerület és a sárospataki református teológia felszámolásáig.

4.

Képviselői, egyházi vezetői tevékenysége miatt 1957-ben, amikor már Patakról elúszva noszvaji lelkészként szolgálta hivatását, ismét éles támadást kellett elszenvednie. A falusi parókiára visszahúzódva sem kerülhette el, hogy harmadszor is pálcát törjenek felette, hogy felelősségére emlékeztessék. Kádár Imre *Egyház az idők viharaiban* címmel, „A Magyarországi Református Egyház a két világháború, a forradalmak és ellenforradalmak idején” alcímmel 260 oldalas könyvet adott ki,¹⁴ amelyben a XX. század elejétől áttekintette a református egyház tevékenységét, kegyességi irányzatait, állásfoglalásait, politikai magatartását. A szerző nem volt tevékeny részese a tárgyalt időszak egyházi életének,¹⁵ a kívülről távolságtartásával tekintette át a történeteket. 1946 után többször ellátogatott Patakra, Szabó Zoltánnál is ismételten megfordult, noha nyilvánvalóan eltérő gondolkodás jellemezte őket. Sárospatakon 1949-ben Németh László is találkozott Kádár Imrével, mégpedig Szabó Zoltánnak, az akkori igazgatónak a lakásán, a Kazinczy utcai Asbóth-házban egy baráti összejövetelen.

Az író így emlékezik erre:¹⁶

„Az összejövetel fő vendége... egy különös ember volt, akinek... megjelenése a kollégium táján inkább aggodalmat, mint örömet váltott ki. Erdélyi színész volt, származására zsidó, viszont dolgai után (nagy nőcsábász volt) kissé váratlanul jött a megtérése – az egyházi életben azonban egyre föllebb emelkedett, s amint láttam, hívő és tudós emberek is, de főleg a házigazda itt is igen csínján bántak vele. Az összejöve-

¹⁴ Bibliotheca Kiadó, Bp., 1957. Az 5000 példányban megjelent könyv a pártállammal együttműködő úgynévezett „békepapság” nézőpontjából kritizálja a reformátusság, főként a korábbi egyházi vezetők múltbeli tevékenységét.

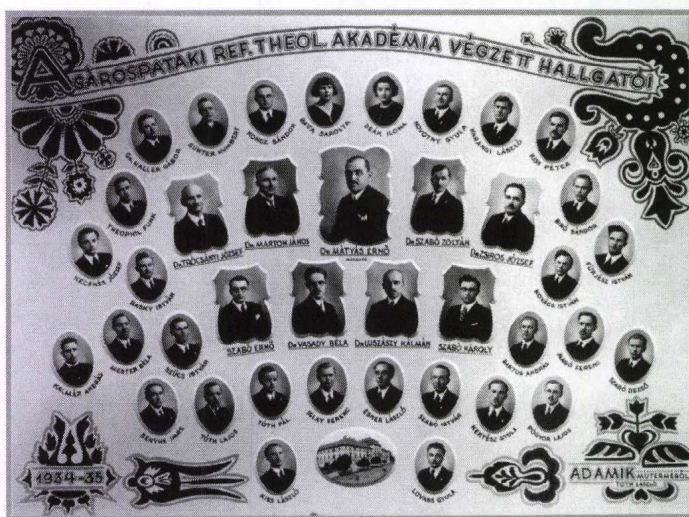
¹⁵ Kádár Imre 1894-ben zsidó családban született Komáromban; 1920-ban Erdélybe költözött, ahol újságíróként, íróként, színházi vezetőként szerzett nevet magának. Megtérése után református lelkészi képzést szerzett, 1944-ben Budapestre települt, a református konvent sajtóosztályát vezette, a teológián oktatott. Szabó Zoltán feleségét, Szabó Annát Brassóból színházi szervező korából ismerte, amikor minden évadban két hónapig ott szerepelt a színház, és Szabó Béni szücsmesternek, a Magyar Párt képviselőjének házában szívesen látták, munkájában segítették. A nyilas uralom idején Szabó Anna és Kádár Imre rövid ideig együtt dolgozott Budapesten a Vöröskereszt egyik irodájában.

¹⁶ Németh László: Vásárhelyi évek. Homályból homályba. Életrajzi írások. Bp., 1977. II. k. 135–136. Jegyzetekkel kísérve bemutattam Németh László Patakkal kapcsolatos megnyilatkozásait az *Újszász Kálmán emlékkönyvben* (Bp.-Sárospatak, 1996. 475–490.) Idéztem e visszaemlékezés részletét „Németh László levele Mátyás Ernőhöz – és ami mögötte van” c. közleményemben is: Széphalom 12., a Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve, 2002. 278.

tel voltaképpen kis lelkigyakorlat volt, amelyen a vendég olvasta föl s kommentálta Pál apostol néhány versét, abban arról volt szó, milyen csodálatos úton vezet el Isten a hit forrásaihoz az embert. A textussal nyilván önmaga útját akarta igazolni, a kommentár azonban nem volt izléstelen, éppoly távol maradt a személyes utalásoktól, mint a szentige... A teológia professzorok bólogatással, helyesléssel fogadták az oktatást, a házigazda a leginkább. Aztán kissé tétova beszélgetés indult meg... Hazafelé az én mackó-professzorommal¹⁷ jöttem az internátusig. Láttam, szégyellte magát egy kicsit e lelkigyakorlatért. Ő nem akar a más belső életébe belelátni, de nemigen hisz ebben a megtérésben. De a vendégnek igen nagy szava van az egyházi életben, tehát jó képet kell vágnia a szerepléséhez.”

E háttér ismeretében jobban megértjük mind Kádár Imre magatartását, mind Szabó Zoltán reakcióját. Itt most nem foglalkozhatunk az egykori képviselő politikai felelősségével, de közöltük évkönyünkben Szabó Zoltánnak azt a feljegyzését, amelyet Kádár Imre könyvének elolvasása után, arra reflektálva készített.¹⁸ Ebben érzékelhető az önkritika, de az a csalódás is, hogy a bíráló kötet szerzője nem törekedett minden motívum értékelésére, csak a terhelő adatok közlését tekintette fontosnak Szabó Zoltán magatartását bemutatva.

Ideje, hogy történeti szemlélettel, a körülmények gondos elemzésével, árnyaltabban ítéljük meg a két világháború közötti időszak történéseit és magatartásmódjait, ezen belül dr. Szabó Zoltán szerepvállalását.

A tanári kar az 1935-ben készült akadémiai tablón

¹⁷ Dr. Nagy Barna teológiai tanár.

¹⁸ Eredeti megjelenés: Széphalom évkönyv, 13. k., 2003. 289–196.

Benke György

DR. SZABÓ ZOLTÁN ÉS A SÁROSPATAKI NÉPFŐISKOLA

A már hagyományossá vált nyári pataki népfőiskolás „öregdiákoknak” a találkozója csúcspontját a záró összejövetelen éri el; anélkül, hogy az előadások, hozzászólások és összegezések tartalmi értéke csökkenne, az együttlét kedves és nagy családi találkozóvá alakul át. Az összejövetel vonzó és mindig emlékezetes hangulatát annak helye teremti meg: Dr. Újszászy Kálmán professzorék kertjének nagy diófája alatt telepszik le a népfőiskolások és családtagjaik, az előadók és vendégek népes serege. Újszászy Kálmán kezdettől fogva végéig egyik szervezője volt a népfőiskolának, és mindmáig atyai gazdája az évenkénti találkozóknak.

A találkozóssok gyülekezete egy másik látogatásról jön át ide a kertbe, a záró összejövetelre; a szomszédból, a temetőből. Egy kopjafás sír mellett állnak meg ott hálás emlékezéssel, melynek sima betonlapján csupán egy név és két évszám olvasható: DR. SZABÓ ZOLTÁN 1902–1965. Ez a szűkszavú felírás kedves emlékeket ébreszt a népfőiskolás öregdiákokban, melyek szíveket melengetnek, az indulás, az ifjúság, a hajdani pataki kollégiumi együttlét jó ízét idézik fel. A sír körül – más ismerős tanárok és diáktársak sírja közelében – arra emlékeznek, aki elindítója volt a pataki népfőiskolának, és mint lelki atyja lelki gyermekét úgy nevelte, ápolta, tartalmában és módszerében egyre teljesebbé formálta azt, a mindig mellette álló, olykor védelmet jelentő teológiai tanári karral együtt. Az ő kezdeményező munkájáról, és a népfőiskola iránt mindvégig megmaradó, nem lankadó lelkesedéséről és szeretetéről szólunk ebben a megemlékezésben.

Elkötelezés a falu iránt

Szabó Zoltán faluról származott és jött tanulni a pataki iskolába. A gömöri Alsószuhán született, majd rövidesen az abaúji Hernádszentandrástra került át a Szabó család. Szülei faluban laktak, de nem falusi, azaz földművelő emberek voltak. A legkisebb faluban is ott levő értelmiségi rétegből, tanító családból származott. Ilyen származása nem csökkentette, sőt ösztönözte a falusi nép, a parasztság iránti vonzódását és felelősségérzetét, mert Édesapjában is ezt látta. Önéletrajzában így ír az édesapjától nyert hatásokról: „Édesapám 42 évig volt falusi tanító... Tőle tanultam a falu dalainak, meséinek, életsorsának ismeretét, szeretetét. Lelkész pályát is főleg azért választottam, hogy ily módon lehessenek mielőbb segítségére a szeretett falumnak.”¹ Egy másik írásában így fogalmaz:

¹ Spataki Tud. Gyűjt, Kt. a. 640/129.

„Falusi tanító apám egy 600 lakosú kis faluból, Hernádszentandrásról 42 évi szolgálata alatt több mint 70 tehetséges mezőgazdasági munkás és kisparaszt fiút irányított az esetek egy részében négy középiskoláig – ingyen, maga tanítva őket – értelmiségi pályákra. Tőle tanultam a tehetségkutatót s a magyar glóbusz legelhagyatottabb parcellájának, a falunak a szeretetét: Ezért léptem lelkészi pályára is.”²

1933-ban a „Korán sötétedik” ügye miatt (előszót irt egy baloldalinak minősített diákok által írt könyv elé), csak a teológiai tanári kar határozott melléállása és diákjai kiállása mentette meg attól, hogy egyházi felsőbbbsége „gyakorló lelkésszé” degradálja. Ha akkor ez el is maradt, 20 évvel később megtörtént. A pataki Theológia megszűnván, falusi gyülekezetbe ment lelkipásztori szolgálatra. Ebben a munkájában is, mind Ófehértón, mind Noszvajon teljes szívvel és erővel végezte munkáját.

Ófehértóra kerülése után nem sokkal Bereczky Albert püspöknek írt levelében vallja: „... a gyülekezet egy kis tájékozódó tartózkodás után megérezte, hogy szeretem s viszonszeret. Öröm ígét hirdetni, hittantanításban, pásztorkodásban szolgálni. Pihenés még a teher is.”³ Nem szólam volt nála az, amit abban a önéletrajzában ír, melyet internálása feloldása érdekében adott be 1945-ben: „Jeles érettségi után hitem és népem iránti rajongásom a lelkészi pályára vitt.”⁴ Internálásának ügye olyan tanúkat szólaltatott meg, akik dokumentálták népe, a falusi nép szeretetét. Egy ilyen tanúvallomásban ezt olvashatjuk: „Szabó Zoltánt úgy ismerem, mint akiben izzó szeretet van a nép, főként a legegyszerűbb, legnehezebb sorban élő nép iránt.”⁵

1926-ban a sárospataki Theológiai Akadémia megüresedett gyakorlati tanszékén tanár lett. Olyan fiatalon, amit csak engedett tanulmányai befejezése. Ő maga így ír erről: „...mikor még nem töltöttem be 24. évemet, visszahívott a gyakorlati theológiai tanszék helyettes tanárának” (a Theológia). Tanulva és tanítva tárgult és mélyült szociális látomásom és felelősségem”.⁶ Ezt megelőzően – és még ezután is – többször volt több-kevesebb ideig külföldi tanulmányúton, ahol egyetemeken vagy gyülekezetekben a gyakorlati teológiát, és ezzel egy időben a gyakorlati gyülekezeti munkát, különösen és pásztori és ifjúsági munka módszereit tanulta és figyelte. Önéletrajzában így ír külföldi tanulmányútjairól: „1924 októberében egy a sárospataki főiskolától nyert stipendiummal a berlini egyetemre mentem, ahol egy szemeszteren át Prof. Mahling vezetése alatt

² Feljegyzés Kádár I.: Egyház az idők viharában c. könyvének Szabó Zoltánnal kapcsolatos passzusaihoz. Kt. a. 640/123.

³ Kt. a. 638/51.

⁴ Kt. a. 640/90.

⁵ Kt. a. 640/98.

⁶ Kt.a. 640/123.

gyakorlati teológiai tanulmányokkal, Prof. Spranger segítségével foglalkoztam. Ramthun lelkész kíséretében házi látogatásokat és missziói munkát is végezve, magamat a német nyelv szóban és írásban való használatában tökéletesítem. 1925 márciusában az utrecht egyetemen a Stipendium Bernardinum elnyerésével három és fél hónapot töltöttem, főszólyt itt is a gyakorlati teológiai tanulmányokra s a holland vallásos élet megismerésére fordítva a nyelvet sikeresen elsajátítottam... 1925 augusztusát Franciaországban töltöttem, a nyelvgyakorlason kívül itt is törekedve az egyházi élet praktikus megismerésére... 1927-ben a nyári szünidőt főleg könyvtári munkával Berlinben, a Collegium Hungaricumban töltöttem, egy háromhetes dániai s pár napos svédországi tanulmányúttal kapcsolatban az ottani protestantizmus életével ismerkedtem... 1928-ban a nyári szünidőben Tübingenben az ottani gyakorlati theológusokkal való érintkezésen kívül az egyetemi könyvtárban dolgoztam. Két hetet egy svájci kis gyülekezetben az ottani gyülekezeti élet tanulmányozásával töltöttem.⁷ Az elméletet és gyakorlatot egyaránt szem előtt tartotta, és mindkettőhöz érzéke volt, mindkettőben mesteri fokozatot ért el. Úgy járt külföldön, hogy a legrövidebb idő alatt is, a legkisebb faluból is hozzon haza valamit, amit otthon hasznosíthat. Egy tábornót gyűjtásakor mondott beszédében tömören így fogalmazza meg programját: „törekvésünk tüzet gyűjtani”, olyan tüzet, mely oszlatja a sötétséget, a homályt a nép köretn.⁸

A Tiszáninnen Református Egyházkerület 1926. július 14-i közgyűlésének jegyzőkönyve így értékeli őt kinevezése alkalmából: „...a jövő 1926/27. iskolai évre 1926. október 1-től helyettes tanárként Szabó Zoltán sátorlajújhelyi hitoktató alkalmaztassék, mint aki 12 év sárospataki tanulói pályája alatt kiváló előmenetelt tanúsított, tanulmányait lehet mondani *sub auspiciis scholae nostrae Sárospatakiensis* végezte, s az I. lelkészsképesítő vizsga jeles eredményű letétele után a főiskola özv. Pogány Istvánná alapítványán, mint tanári pályára készülű ifjú egy éven át a berlini és utrecht egyetem teológiai fakultásán tanult, utána egy éven át a sátorlajújhelyi gyülekezetben viselt dicséretes eredményű hitoktatói tisztt, aki erkölcsi megbízhatóságán kívül figyelmet ébresztő tehetségével, amely áldott építő és tudományos irodalmi tevékenység zálogául tekinthető, szónoki képességgel és az ifjúság nevelői munkájában már is számottevő sikerrel tűnik ki.”).

Ővele kezdődött meg a teológiai tanári kar fiatalítása. Ő hozta azt az újat, változást jelentő megelevenedést, mondhatni így: forradalmat a Theológiai Főiskolára, ami akkor már a belmissziói munkálkodása folytán a gyülekezetekben is jelentkezett. Egy méltatója szavait idézem: „... az itteni kollégiumban a 400

⁷ Kt. a. 640/27.

⁸ Kt. a. 630/XXXIII/191

éves jubileum utáni megújulást jelentős mértékben ösztökélte az, hogy Szabó Zoltán a megindult lelki forradalom egyik vezéregyéniségeként működött a tiszáninneri tájon”.⁹ Kezdeményezéseihez rövidesen csatlakoztak az idekerült tanártársak: Zsíros József, Újszászy Kálmán. Szabó Zoltán kezdeményezésére diák bibliakörök szerveződtek, cserkészlet, regös munka indult. A teológiai tanári kar 1933. máj. 17-i gyűlésének jegyzőkönyvében így jellemzik munkáját: „Szabó Zoltán Istentől különös kegyelmi ajándékokkal megáldott nevelő. Kiváló képességei vannak a diákelet megértésére és megasására. Mindenestől benne él az ifjúság világában. Melegszívú barátja és atyai vezetője annak. A szenvedések tüzeiben is megacélosodott életét mindenestől a reábízott ifjúság szolgálatába állítja... Kiváló intelligenciája, élénk fantáziája, mély intuíció, sokoldalú érdeklődés, mindig friss lelkület jellemzik egyéniségét és szellemének szabadságát, ami által fölibe emelkedik minden teológiai iskolának, bár azok legbecsebb szempontjait elsajátítja és értékeli. Summa cum laude elfogadott ‘Az ifjúság lélektana és az ifjúság lelkigondozása’ c. doktori disszertációja mellett tudos munkásságának dokumentumait találjuk folyóiratokban is.”

A népfőiskola gondolata és megindítása

A kezdeményezések, a javaslatok embere volt. 12 évi pataki diákoskodása alatt jól megismerte az iskolát, és azt is látta, hogy mit kell vagy lehet tenni, hogy megelevenedjék a diákság szellemi, lelki, sőt fizikai vérkeringése. Ötleteinek színes garmadája bizonyítja pedagógiai egyéniségének gazdagságát. „Nagyszabású igényeink és nagyvonalú terveink legyenek. El a ‘kisreformátus’ gondolkodástól”, mondja egyik előterjesztésében.¹⁰ Dr. Nagy Barna, későbbi tanártársa így jellemezte ezt az adottságát: „az ötletek legtermékenyebb kohója a pataki iskolában egy negyedszázadon át”.¹¹

A 30-as évek elején, a gazdasági válság korában a falu, a földműves nép is válságba kerül. Szociális helyzete mélypontra jut. Abban az egyházkerületben, amelyre a sárospataki teológia képezi a lelkipásztorokat, túlnyomó többségben vannak a falusiak, a földművesek, főleg a kisbirtokosok és nincstelenek. Szükséges az, hogy megismerjék a falut az odakerülő lelkipásztorok a maga valóságában. Szükséges az, hogy „arccal a falu felé” képezze a Teológiai Akadémia a lelkipásztorokat. Ez pedig elsősorban a gyakorlati teológiai tanszék feladata. A teológiai kar 1933. jún. 11-i ülésének jegyzőkönyvében ezt olvashatjuk Szabó Zoltán előterjesztésében: „Sárospatak vidéki város lévén minden lehető meg kell tenni, hogy hallgatóinkat a falusi gyülekezeti munkára képezzék ki”. E jegyzőkönyvben a tanári kar így jellemezte munkáját: „Tanári munkájában egy főtárgyat vezet:

⁹ Kt. 640/123.

¹⁰ Koncz Sándor: Szabó Zoltán emlékezete. Sp. Tud. Gyűjt. Levéltár.

¹¹ 1939. ápr. 13-i teol. kari ülés jkve.

a magyar falu megtartására nevelni a magyar nép, és magyar faj szeretetétől áthatott lelkipásztorokat. Így mindenestől a falu gondozásának híve”.

1931-ben tanártársában, Újszászy Kálmánban munkatársat kapott, aki néhány teológus ifjú kérésére szociológiai szemináriumot indított, majd ebből ki-nőve elindult a faluszemináriumi munka. Ez együtt járt a regös utak szervezé-sével, munkatáborok létrehozásával, mely nemcsak nyitottá tette az ifjakat a fa-lu problémái iránt, hanem ki is vitte őket a faluba.

Mint teológiai tanár, majd mint a főiskola lelkésze az iskola falain belül, de azon kívül is előadásokban igyekszik a falu, a parasztság felé fordítani azok fi-gyelmét, akik nagyrészt a faluból jöttek, és oda is fognak visszamenni mint ta-nult emberek. Iskolázásuk ne szakítsa el őket a földműves embertől, ami az ak-kori társadalomszemlélet tudatos vagy öntudatlan velejárója volt, hanem elkö-telezettségüket ébressze a falu iránt. („Általában minden iskola elfele nevel a néptől”, mondja egy előadásában.) Néhány előadascím jelezze ilyen tevékeny-ségét és misszióját: „Mit vár a mai falu a lelkipásztortót?” (teológiai csendesnap, 1932); „A falu ekkleziológiája” (Balatonszárszó, 1939); „Falu papja” (1939); „Népi vonal a cserkészletben” (1940) stb. A gyakorlati szeminárium keretében agrárkérdésekkel foglalkozott diákjaival. Erről így ír 1952-ben kelt életrajzában: „Az 1919 utáni évek reakciójában, majd gazdasági elesettségében nagyon sokat foglalkoztam szaktárgyaimon kívül szociális kérdésekkel. Nemcsak magamban, tanítványaimmal is. Szemináriumi óra cím alatt a szocialisták agrárprogramját is áttanulmányoztuk, amire az időbeli tanítványaim élénken emlékeznek.”¹²

Ebben a felelősségérzetben, útkeresésben és tenni akarásban született meg a népfőiskola gondolata. A *Kérékvágás*ban – a népfőiskola kézirat gyanánt megjelent stencilezett újsága – így foglalja össze Szabó Zoltán az elindulást, illetve a terv születését: „Sárospatakon munkatábor indult 1934-35-ben. Arról beszélünk, hogy a nemzeti megújulásért ne csak szavaink legyenek, hanem tenni is tudjunk érte. Két nyáron komoly és kemény munkával útépítésben vettünk részt. Itt született a pataki népfőiskola gondolata. Találkozni akartunk a falusi magyar fiatalsággal. Így lett a népfőiskolánk kezdése 1935-36-ban.”¹³ Ezekben a munkatáborokban a nap első fele kemény fizikai munkával telt, és Szabó Zoltán nemcsak szervező volt, hanem előmunkás is; a nap második felében meghívott előadókkal termé-keny viták folytak. Ennek lett egyik nemes gyümölcse a pataki népfőiskola.

Az 1935. jún. 13-i teológiai tanári gyűlésen Szabó Zoltán a következő javasla-tot teszi: „a jövő tanév folyamán iskolánkban egy később kidolgozandó terv sze-rint munkálkodó népfőiskola nyitassék a környék református parasztfiúsága ré-szére”. A tanári kar egyhangúlag magáévá teszi a javaslatot, és továbbterjeszti az

¹² An 2704.

¹³ VII. évf. 12. sz.

Egyházkerületre. Az egyházkerületi közgyűlés 1935. nov. 14-i gyűlésén „jó reménységgel adja hozzájárulását és szükséges támogatását” a terv megvalósításához. Az 1936. jan. 14-i kari ülésen „Teológiai igazgató bejelenti, hogy a Szabó Zoltán dr. által javaslatba hozott népfőiskola megvalósításának kérdése aktuálissá vált. Az igazgatótanács és az egyházkerületi közgyűlés megadta hozzájárulását egy ilyen tanfolyam létesítéséhez, így most már a teol. kar feladata az, hogy a népfőiskolai tanfolyam időpontját és lebonyolításának módját megtárgyalja, és a tanfolyamot a lehető legrövidebb időn belül megnyissa. Szabó Zoltán dr. még egyszer ismerteti a tanfolyam rendeltetését, javasolja, hogy annak programja hármas alpra épüljön, azaz vallásos, ismeretterjesztő és gyakorlati legyen; hogy a pontos program kidolgozásával, valamint a népfőiskolai tanfolyam előkészítésével bízattassék meg Szabó Zoltán dr. és Újszászy Kálmán dr., végül pedig a tanfolyam időpontja február 1-9 legyen, mint az az idő, amikor a félévi szünet miatt ifjaink egy része távol van, és ezek helyén úgy a konviktusban, mint az internátusban díjtalanul láthatjuk vendégül az egyházkerület különböző falvaiból a tanfolyamra érkező parasztifjakat”. A teológiai kar a javaslat szerint határoz. És ez a határozat nem formalitás csupán. Nagyon is szükség volt arra, hogy a parasztság kérdésével és a faluval egyes egyházi vezetőemberek szerint gyanúsán sokat foglalkozó ifjú tanárok, Szabó Zoltán és Újszászy Kálmán ne maradjanak egyedül, háttér nélkül. A Kar az igazgatóval, Mátyás Ernővel együtt melléjük állt, olykor vitázott értük és védte őket, mert erre szükség is volt. Különösen Szabó Zoltán szorult rá erre a már említett „Korán sötétedik” ügy miatt. Saját szavait hallgassuk meg: „Ebben az üldözött, szegény és ellenőrzött állapotomban indítottam el saját filléreimből a népfőiskolai munkát”.¹⁴ Megfelelő szülők, babák és ápoló személyzet segítette tehát világra jönni és segítette fejlődésnek indulni a pataki népfőiskolát.

A népfőiskola megerősödése

A népfőiskola bemutatkozása sikerrel járt. A meghívók és meghívottak, az előadók és hallgatók egyaránt fellelkesültek, és kívánták a folytatást. Az alig két hét alatt előkészítendő program nagy megterhelést jelentett különösen Szabó Zoltánnak. De ő és tanártársai is megállapították: sokkal több örömet jelentett az együttlét 31 falusi ifjával, mint amennyi fáradságot adott annak előkészítése. A teológiai igazgató az 1936. márc. 20-i kari ülésén beszámolt arról, hogy az Egyetemes Tanügyi Bizottság budapesti ülésén örvendetes és bátorító volt „Imre Sándor dr.-nak a tanügyi bizottság gyűlésén felszólalása, amelyben a legnagyobb elismerését fejezte ki a népfőiskola, a munkatábor, a falumunka és általában a pataki gyakorlati munkák felett”.

¹⁴ An 2704.

Sikere volt a népfőiskolának a falusi fiúk között is. A 40-es évek elején már annyian jelentkeztek, hogy nem tudták elhelyezni a jelentkezőket, noha állandóan szaporították a férőhelyeket. 1943-ban, a jan. 8-i kari ülésen Szabó Zoltán jelenti: „A tanfolyamra nagyon sokan jelentkeztek; már meghívó nélkül is több mint 20-an küldték jelentkezésüket. Ez is amellet bizonyít, hogy egyházkerületünkben igen nagy szükség van a népfőiskolára... A korábbi hat tanfolyam jó hatást váltott ki, s egyházkerületünk ifjúságában felébredt a vágy a több tudás után, és felébredt a szeretet és ragaszkodás az ősi főiskola iránt.”

1939-ben Szabó Zoltánt országgyűlési képviselőnek választják Zemplénben. Éppen az ifjúsági mozgalmakban kifejtett tevékenysége és a falu iránti felelőssége hívta fel rá Teleki Pál figyelmét, akinek személyes kérésére fogadta el a jelölést és nyerte el a mandátumot. Az egyházkerületi közgyűlés ebből az alkalmából ilyen reménységgel köszönti őt 1939. dec. 12-i gyűlésén: „A Főiskola és a falu népének szerelmese sok áldott munkának elvégzője lehet”. Ettől kezdve már keveset tartózkodik Patakon. Noha mindig részt vesz a népfőiskola munkájában, annak szervezését, adminisztrálását nem tudja a korábbi mértékben vállalni. De benne van az országos népfőiskolai munkában. A különböző népfőiskolák által létrehozott Népfőiskolai Munkaközösségekben tevékenyen részt vesz. Beválasztják Népfőiskolai Tanácsba, sőt annak elnöke lesz.

Szívében minidig volt hely a falusi embernek; programjában mindig első helyen volt a parasztság ügye. Ezért állják körül kegyelettel sírját a pataki temetőben a volt pataki népfőiskolások, és nemcsak érzik, hanem kimondják, látják és láttatják: munkája nem hiábavaló.¹⁵

Dr. Szabó Lajos és dr. Szabó Zoltánné az egykori népfőiskolások találkozásán

¹⁵ Eredeti megjelenés: A Sárospataki Népfőiskola (1936–1986). Szerk. *Jakab Sándor, Varga Csaba*. Bp., 1986. 48–52.

Balázs Tibor

SZABÓ ZOLTÁN, A TEOLÓGUS ÉS A POLITIKUS EGY KARRIER A HORTHY-KORSZAKBAN¹

Szabó Zoltán 1902. november 24-én született a Gömör megyei Alsószturán református tanítói család első gyermekeként.² Édesapja, Szabó István kitűnő pedagógus volt, aki a gyermekek oktatásán és nevelésén felül az egész faluközösség szellemi, lelki és anyagi felemelkedéséért is küzdött.³ A tehetséges falusi diákok továbbtanulását minden erővel támogatta, és a Sárospataki Református Főgimnáziumba küldte őket. Ez a mentalitás nagy hatással volt Zoltánra is, aki saját bevételei szerint apjától tanulta a tehetségkutatót, a falu szeretetét, sőt a lelkesítő pályára is miatta lépett.⁴ Tehetsége és jó szellemi képességei már gyerekkorában megmutatkoztak, hiszen korhatár előtt írták be Sárospatakra 1912-ben. Félévre rá nem kis dolgot ért el, gyengébb előmenetelű osztálytársai tanításával már keresővé, sőt önfenntartóvá vált.⁵ Ezután „hite és nép iránti rajongása” következtében a Theológiai Akadémiára jelentkezett, ahová gond nélkül felvették, és teológiai tanulmányai során is végig tartotta kitűnő tanulmányi átlagát.

Rögtön első teológiai évében bekapcsolódott az első világháborút, illetőleg a trianoni békét követően kibontakozó diákmozgalmakba, sőt két ilyennek a megalapításában is fontos szerepet játszott. Az egyik a Soli Deo Gloria Diákszövetség, amelyet 1921. július 11-én, Siófokon alapított harminc fiatal teológushallgató – köztük Szabó Zoltán – azzal a céllal, hogy új lelkipásztori személyiség kialakításán munkálkodjanak. A másik mozgalom a cserkészlet. Az Értesítőben⁶ az 1921/22-es tanév egyik legfontosabb eseményeként említik a Hegyaljai Erő cserkészcsapat megalakítását, amelyben még az előbbinél is jelentősebb szerepe volt Szabó Zoltánnak. Ez a cserkészcsapat a vártnál is nagyobb figyelmet és támogatást élvezett mind a diákság, mind a gimnázium és a teológia tanári karának körében. Ez a történelmi helyzettel magyarázható: a Trianon okozta sokk időszakában a cserkészlet alapvető céljai – az ifjúság testi, lelki, társadalmi és szellemi képességei fejlesztésének támogatása – erősen összeesengtek a

¹ Első megjelenés: Zempléni Múza, 2011. 4. sz. 5–15.

² A tanulmányhoz felhasznált források a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeiben találhatóak. A továbbiakban: Levéltár, illetve Kézirattár.

³ *Szentimrei Mihály*: Szabó Zoltánra emlékezünk. Bp., 1991. Kézirattár, An. 9523.

⁴ *Kováts Dániel*: Szabó Zoltán és Újszászy Kálmán centenáriuma. Sárospataki Füzetek, 2002. 2. sz. 5.

⁵ Curriculum vitae – Különös tekintettel politikai magatartására és működésére. 1945. N. III. 3./12. In: Szabó Zoltán levéltári iratai, Levéltár N. III. 3. (A továbbiakban: Szabó Zoltán iratai.)

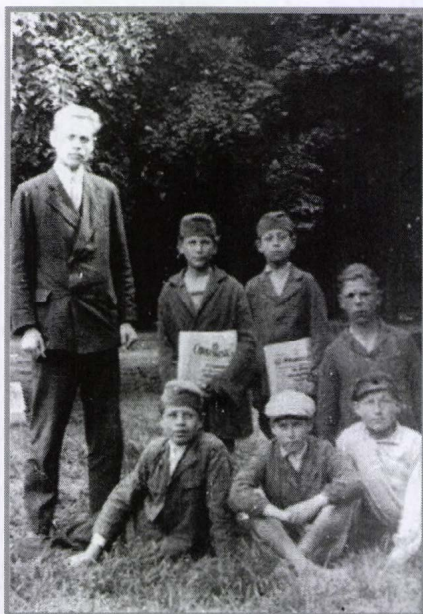
⁶ Sárospataki Református Főiskola Theológiai, Akadémiai, Jogakadémiai és Főgimnáziumi Értesítője az 1918–19., 1919–20. és 1920–21. iskolai évekről. Összeáll.: *Csontos József*. Sárospatak, 1921. 8.

A Pipacs-örs

sajátos történelmi helyzet elvárásaival, illetve a pataki tanárok, valamint a diákok célkitűzéseivel. Szabó Zoltánt nemcsak tanárai, de diáktársai is elismerték, az 1923/24-es tanévben a Főiskolai Ifjúsági Egyesület elnöke lett, továbbá az egyesület lapjának, a *Sárospataki Ifjúsági Közlöny*-nek főszerkesztője. Az 1920-as évek közepén Európa számos országába tett tanulmányi látogatásokat, ösztöndíjasként járt az utrecht-i és a berlini egyetemeken, majd Franciaországba, Angliába, Svédországba, Dániába és Svájcba is eljutott.

1926-tól gyakorlati teológiát tanított Sárospatakon. Helyzete a tanszékén hamar megszilárdult, tanítványai kedvelték és szívesen hallgatták, mert – ahogyan később önéletrajzában írja – tanítványaival kezdettől fogva közvetlen, családias, baráti kapcsolatot tartott fenn.⁷ Diákjai büszkék voltak legfiatalabb tanárukra, aki a diákmozgalmak révén „országos hírré emelkedett”.⁸ Rendkívül aktív volt. Több, főleg teológiai témájú cikke megjelent. Az ő nevéhez fűződött az öreg cserkészek Timótheus csapatának megszervezése és vezetése. Létrehozta a vízi cserkész tagozatot, amelynek keretein belül nyaranta a Tiszán szervezett táborokat. Ezek mellett a földműves és iparos ifjak csapatait is koordinálta, és szintén az ő indíttatására sikerült a pataki és környéki mezítlábás, kallódó gyermekeket a Pipacs-örsben összegyűjteni, tanítani és foglalkoztatni.

Az 1930-as évek jól indultak Szabó Zoltán számára. 1930 júniusában Sátoraljaújhelyben házasságot kötött Rácz Irénnel. Boldogságuk csupán tizenegy hónapig tartott, felesége 1931 nyarán hashártyagyulladásban meghalt. Az ifjú tanár épp a vízi cserkészekkel táborozott, amikor a szörnyű hírt megkapta. A tragédia összetörte, teljesen magába zárkózott. „Magamra maradva még inkább tanítványaim és népem szolgálatára szántam életem” – írja önéletrajzában.⁹ Ez a gyakorlatban úgy nyilvánult meg, hogy szinte aszketikus önfegyelmezővel, minimálisra csökkentett anyagi, de annál inkább felfokozott lelki és szellemi igényekkel vetette bele magát tanári, nevelői és lelkeszi munkájába.¹⁰

⁷ Curriculum vitae, i. m. 1.

⁸ Nagy Barna: A volt tanítványok nevében... Noszvaj, 1965. 1. Kézirattár An. 2704.

⁹ Curriculum vitae, i. m. 1.

¹⁰ Szentimrei Mihály i. m. 6.

Felesége elvesztése okozta sebei épphogy gyógyulni kezdtek, mikor jött az újabb próbatétel. 1932-ben négy fiatal teológushallgató *Korán sötétedik* címmel novella és verses kötetet adott ki. Ezek a fiatalok látták a korszak szociális és társadalmi problémáit, a vezető réteg, illetőleg az egyház mulasztásait, és elítélték azokat. Ehhez írt előszót Szabó Zoltán. Igyekezett hangsúlyozni, hogy a kötetben a szerzők nem a fennálló rendszer azonnali és gyökeres átalakítását kívánják, hanem csupán megvilágítják annak elavult, korhadt részeit. Mint írta, a szerzők az országot „olyan parlagnak is látják, amilyen az valójában”, de rögtön utána azt olvassuk: „a tegnap korhadéka a holnap szent plántálásának kövérítő, csiráztató termőerejű humusza”. Zárásként metaforát használ: *„Kismagyarország tavasztólmessze, felhős, ködös madélutánjának hamarsötétjében – bármilyen szomorú képet világítson is meg – szép dolog mécsset gyújtani, lángot lobbantani, s már most, máris készülni egy egyszer csak mégis eljövő, napfényes tavasz hosszú munkájára. Íme, ha füstöl is a mécs, de világít.”*¹¹ „Mentségeit” azonban az egyházi és politikai vezetők nem értették, vagy nem akarták megérteni, és nem is tudták megbocsátani azt, hogy a szocializmus eszméivel nyilvánvalóan szimpatizáló kötet „Szabó Zoltán előszavával” és a „főiskola betűivel” bírálta a rendszert.¹² Ezt tovább súlyosbította, hogy kiállt tanítványai mellett, védelmébe vette őket, sőt „minden ódiumot magára vállalt.”¹³ A botrány hullámai eljutottak a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumig. A Belügyminisztérium politikai nyomozókat küldött Sárospatakra, vizsgálatot és kihallgatásokat végeztek, s a kötet szerzői közül kettőt és egy további gimnazistát eltávolítottak az intézményből.

Ami Szabó Zoltánt illeti, ellene az egyház részéről fegyelmi eljárást indítottak. A Sárospataki Református Kollégium Theológiai Karának 1933. március 29-i ülése szigorú megintésben részesítette, doktorrá avatását, rendes tanári állásra való előléptetését, fizetésének emelését bizonytalan időre felfüggesztették.¹⁴ Mindezekon felül, talán legsúlyosabb következményül, a BM részéről nyilvántartásba vették mint kommunistagyanús személyt, akiről a zempléni főispánnak rendszeresen jelentést kellett tennie.

Szabó Zoltánt több tényező is a falu felé irányította. Az egyik ilyen minden bizonnyal a családi példa volt, hiszen ő maga is faluról származott, ismerte a falusi parasztság akkori elhagyatott és nyomorúságos helyzetét. Változtatni, segíteni akart. A másik fontos tényező az úgynevezett „pataki szellem”. Sárospatakon hagyományosan jelen volt az érdeklődés a népi, falusi emberek és dolgok iránt, ezt tovább fokozta az a tény, hogy a trianoni döntés értelmében az új határvonal mi-

¹¹ Nagy István – Haller Gábor – Stéphan László – Kárász József: *Korán sötétedik*. Elbeszélés, karc, vers. Sárospatak, 1932. 3–4.

¹² *Bojtor István*: Dr. Szabó Zoltán népi és társadalmi munkássága. 1983. 2. Kézirattár Kt.d.7038.

¹³ Curriculum vitae, i. m. 1.

¹⁴ Szabó Zoltán iratai 4. Elölépésére csak 1939-ben került sor.

att alig maradt város Sárospatak térségében. A Tiszáninnyi Egyházkerület a falvak térsége lett, a diákok zöme ezekből érkezett, ahol a parasztságot „vallási, kulturális, gazdasági és politikai nyomor kínozza”.¹⁵ Nagyon is aktuális feladatnak tűnt tehát a faluval való foglalkozás.

Az 1930/31-es tanévben indítványozta a teológiai kar előtt, hogy az ifjúság gyakorlati képzését fordítsák a falu irányába. E gondolat hatására a gyakorlati teológia szemináriumain a tanítványok dolgozati témájaként egy-egy környező falu kutatását, életének megismerését tűzte ki célul. Sőt, többek között a Magyar Szociáldemokrata Párt 1930-as agrárprogramját tanulmányozta hallgatóival. Újszászy Kálmánnal együtt szervezték a gyűjtéseket, létrehozták a faluszemináriumot, de Szabó Zoltán ettől függetlenül is sokszor ment tanítványaival és más csoportokkal a falvakba. Gyűjtöttek több ezer háborús, harctéri, hadifogságból származó tábori lapot, levelet, fényképet, katonanaplót. Emellett a falvak életét és hétköznapi tárgyait tanulmányozták. Ravasz László püspök később úgy nyilatkozott erről, hogy „Szabó Zoltánnal bejött a lelkészképző főiskolára a folklóre. Az embernek a magyarban s a magyarnak az emberben való szemlélete s mindkettőnek a néplélek ősforrásaiból való megértése.”¹⁶

A faluszolgálat másik fontos formája a regös munka volt. A már említett öregcserkész-csapat keretein belül Szabó Zoltán az 1934/35-ös tanévben alakította meg a regös csoportot. Ennek segítségével a népdalban, népzeneben rejlő, még kiaknázatlan energiákat akarták felhasználni a vallásos és nemzeti élet javára. A regösök 4-5 fős kis csoportokra oszlottak, minden csoport egyben egy kis „éneknégyes vagy énekötös”¹⁷ volt, de tulajdonképpen kis zenekarként is működtek, hisz a tagok sokszor több hangszeren játszottak, és így csoportonként évente 35-40 énekkari darabot vittek a falvakba. Ezen kívül szavaltak, prédikáltak, valamint népdalokat tanultak, de tanítottak is, így nemcsak összegyűjtötték a vidék népdalkincsét, de tovább is vitték, cserélték is azt. Tevékenységük eredményeként 1947-re már 6000 dalból állt a regösök gyűjteménye.

A munkatábor gondolatának a falu szolgálatába állítása is Szabó Zoltán ötletei alapján valósult meg. A magyarországi munkatáborok között a sárospataki úttörő szerepet játszott. „Jellegzetesen sajátos volt ezek célkitűzése és lelkisége is. Mögöttük az a meglátás állott, hogy a nemzetet leginkább az érette hozott önzetlen áldozat táplálja.”¹⁸ Az „önzetlen áldozat” jegyében a teológushallgatók, tanítók és mások összefogtak, utakat építettek, templomok építkezésében segítettek a szórványfalvakban nyáron, a szünidejük alatt, fizetés nélkül. Vezetőjük, Szabó Zoltán nemcsak a katedrán és szemináriumokon, s nem csupán szóban akart segí-

¹⁵ *Bojtor István* i. m. 3.

¹⁶ *Ravasz László*: Visszaemlékezések dr. Szabó Zoltánra. 1. Kézirattár An. 2705.

¹⁷ *Szabó Zoltán*: Sárospataki törekvések a falu szolgálatára. *Protestáns Szemle*, 1939. 3. sz. 143.

¹⁸ Uo. 142.

teni a falusiakon, hanem tetteikkel is, ezért e munkatáborokban ő is ott volt, és példát mutatott tanítványainak.

Kísérletnek indult az úttörő jellegű népfőiskola Sárospatakon, azonban akkora sikere lett, hogy az egész országban elterjedt.¹⁹ Szabó Zoltán az 1934/35-ös tanév végén ajánlotta a Főiskola vezetése figyelmébe azon tervét, hogy a környékbeli református parasztfiatalok részére nyíljon népfőiskola. A jóváhagyás után – Újszászy Kálmán barátjával és tanártársával együtt – legjobb tudásával és teljes energiájának bevetésével dolgozott a népfőiskola koncepciójának, tantervének kialakításán. Az első, 1936-os kísérletre 36 „csizmás diák” jelentkezett, messze túlszármalva az előzetes várakozásokat. Szabó Zoltán „nemcsak érzékelte és igyekezett tanítványaival is megismertetni az akkori magyar társadalom bajait, feszültségeit, hanem elsősorban a magyar falusi, paraszti rétegek számára a kibontakozás, a segítség útját és módját is kereste.”²⁰

Szabó Zoltán a népfőiskolai tanfolyamokra sok neves személyiséget meghívott. „Én magam is így ismerhettem meg Móricz Zsigmondot, Móricz Miklóst, Veres Pétert és még nagyon-nagyon sok író, politikust, vezető embert”,²¹ írja Major Zoltán. A felkért előadók – akik között Illyés Gyulát és Ortutay Gyulát érdemes megemlíteni – készséggel eleget tettek a felkéréseknek. A kezdeményezés tehát nagyon is bevált, működött, támogatottsága magas volt, így kezdetről fogva célul tűzték ki, hogy a tanfolyamok időtartamát kibővítsék, hogy minél többet tudjanak adni a fiataloknak. Az eleinte 9, 12, 15 napos kurzus később öthetesre bővült, és 1945 után már a teljes téli hónapokat kitöltötte. Ám hiába volt sikeres és népszerű a kezdeményezés, a megváltozott hatalmi-politikai viszonyok miatt 1951-ben be kellett zárni a Teológiai Akadémiát, így a népfőiskolai tanfolyamok 1950 telén megszűntek.

Az 1930-as években Szabó Zoltán a falukutató- és cserkészmozgalom révén ismerkedett meg Teleki Pállal. Kettejük között szoros barátság alakult ki, s ennek eredményeként Teleki felkérte Szabó Zoltánt, hogy induljon el az 1939-es országgyűlési választásokon a Magyar Élet Pártjának Zemplén megyei képviselő-jelöltjeként. A professzort meglepte a kérés, hiszen előtte semmilyen formában nem politizált, nem volt tagja pártnak, sőt még szavazni sem járt el.²² Felmerül a kérdés, hogy miért hívta Teleki a politikától eddig független és a kormányzat által korábban kommunista-gyanúsítván titulált embert a jobboldali kormánypártba? A MÉP nem volt egységes, benne kisebb csoportosulások léteztek, attól függően, hogy melyik vezetőhöz, illetve az általa képviselt elvek-

¹⁹ A Sárospataki Népfőiskola történetét és tevékenységét többen feldolgozták, itt csak azon elemekkel foglalkozom, amelyek Szabó Zoltán gondolkodását jellemzik, illetve az ő tevékenységének hatására valósultak meg.

²⁰ *Szentimrei Mihály* i. m. 9.

²¹ *Major Zoltán*: Emlékezés dr. Szabó Zoltánra. 1965. 5. Kéziratár, An. 2706.

²² Szabó Zoltán védőirata a Népbíróshoz. 1946. ápr. 16. 1. Szabó Zoltán iratai 35.

hez, célokhoz kötődött valaki. Teleki Pál – az Imrédy Béla által kialakított csoport ellensúlyozására – saját embereit igyekezett a Képviselőházba juttatni. Ennek eredményeként sikerült létrehoznia az ún. „Laky–Bencs-csoportot”, amelynek méretét nehéz meghatározni, a történészek 10 és 50 fő közé teszik. Mindenesetre Teleki bevitte a parlamentbe egyetemi tanár kollégáit és a cserkészmozgalom kádereit.²³ Öt cserkész képviselő került így be a Képviselőházba, s közülük tartozott Szabó Zoltán is.

Ő először nem akarta elfogadni a felkérést, egyházi és főiskolai feljebbvalói azonban bíztatták, hogy képviselőként eredményesebben szolgálhatja a magyar parasztság kulturális, gazdasági és társadalmi helyzetének javítását, mint megintett és bűnügyi nyilvántartásba vett tanárként. Tanártársai és iskolai felettesei abba is beleegyeztek, hogy legfontosabb óráit szombatra csoportosítsa át, a többi pedig átvállalták tőle. Képviselősége alatt mindig megtartotta szombati óráit, csakúgy, mint a bibliaköri előkészítőket és a cserkészotthoni foglalkozásokat. Korai képviselősége alatti politikai álláspontját volt tanítványa, Major Zoltán így jellemzi: „És mi volt az ő álláspontja? Az akkori politikai szituáció, nemzeti szempontok, az uralkodó és mindenkit megejtve tartó légkör, a győzelemben és a további országgyarapításban reménykedő magyarság lelki atmoszférájában az ő álláspontja sem volt valami kivételesen más, mint az akkor általunk is legjobbnak ismert állásfoglalás, mint az akkor legjobb magyaroknak tartott vezető emberek állásfoglalása. Ő is reménykedett a háború győzelmében, hitt abban, amiben milliók hittünk. Lehet, hogy a német nemzeti szocializmus nem volt mindenestül ínyére, de mégsem félt annyira tőle, mint ahogyan akkor ő is és mindenki más félt a szovjet bolsevista kommunizmustól. Nem volt rajongó németbarát, nem volt nyilas érzelmű, mindent elfogadó rajongója Hitlernek és a hitlerizmusnak, hiszen a német hitvalló egyház szenvedéseiről éppen eleget hallott, és tudott arról, hogy mi történik ott.”²⁴

Képviselői munkája során a népegészségügy, a kultúra és a szociális problémák témaköreiben szólalt fel leginkább, de nem kizárólagosan. A költségvetési viták alkalmával, amikor a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumról volt szó, pártja vezérszónokaként szerepelt. Komolyan gondolta azon szándékát, hogy e fórumon is népének nevelése, helyzetének jobbra fordítása miatt küzd, szinte minden egyes beszédében megemlítette ezeket, akkor is belefűzve mondandójába, mikor nem kifejezetten erről volt szó. Első beszédét 1939. november 22-én tartotta, a VKM költségvetési vitája kapcsán. A népi kultúra megőrzésének fontosságára, szükségességére hívta fel a figyelmet, szorgalmazta a népdalgyűjtést és a nép főiskolai mozgalom mellett érvelt. Már itt kiderült, hogy rendkívül tájékozott

²³ Ablonczy Balázs: Teleki Pál. Osiris Kiadó, Bp., 2005. 142.

²⁴ Major Zoltán i. m. 3.

a témák szakirodalmában, többször idézett is ezekből képviselőtársainak. Az iskolákkal kapcsolatos vitákban, továbbá szociális kérdések kapcsán – például a lakásprobléma javítása érdekében – mindig felszólalt. Támogatta a tankötelezettség nyolcosztályosra való kiterjesztését, javaslatot tett a tanítóképzés átalakítására. Nagy figyelemmel és elismeréssel követte a falusi egészségvédelem céljából 1927-ben alakult Zöldkeresztes Egészségvédelmi Szolgálat működését. A zöldkeresztes védőnők feladatai 1930 és 1944 között ugyanis az anya- és csecsemővédelem, az iskola-egészségügy, a nemi betegségek és tbc elleni küzdelem, a szegény betegek otthoni ápolásának megszervezése, valamint a szociális gondozás voltak.²⁵ Érthető tehát, hogy támogatta a mozgalmat, hiszen célkitűzései nagyban összecsengtek saját törekvéseivel. Ehhez kapcsolódóan az 1941. november 12-i ülésen megjegyezte, egyik képviselőtársával egyetértésben, hogy „a magyar nép szívesebben látna sűrűbben ezeket a zöldkereszteseket, mint a nyilaskereszteseket.”²⁶

Szabó Zoltán parlamenti tevékenysége valamelyest eltért az átlagtól, nem volt pártkatona. Felszólalásai során nem mindig követte pártja központi álláspontját, sokszor saját véleménye, ötletei alapján szűkítette vagy éppen bővítette az aktuális témát. Számos olyan konkrét javaslatot tett, amelyeket a nép gondjainak ismerete motivált. Ezek között voltak jelentéktelennek tűnő, ám a falusi emberek számára fontos problémák. Több alkalommal is elnyerte ellenzéki képviselőtársai egyetértését, helyeslését vagy éppen saját pártjának neheztelését. Az egyik ilyen téma a rádió ügye volt. Szabó Zoltán fontos eszköznek tartotta a rádiót oktatási, nevelési és kulturális szempontból is, több alkalommal is felhívta rá a figyelmet.²⁷ Véleménye szerint nemzeti rádióban nem a szórakoztató műsoroké kellene, hogy legyen a főszerep, hanem a népnevelésé, a népi, falusi kultúrát reprezentáló népdaloké. A megakadt népdalgyűjtési munkálatok újbóli megindítása mellett érvelt, falusi gyermekkórusok, énekkarok támogatását kérte.²⁸ Ebben ellenzéki képviselőtársai is támogatták, s ezt még többször felidézte beszédei során. Hangsúlyozta, hogy „a népdal egyike azoknak a nemzeti kincseknek, amelyekben a legszívesebben és aggály nélkül osztozik velünk minden nemzetiség.”²⁹ Ezt tapasztalatból tudta, hiszen Teleki Pál a nemzetiségekről beszélve a regös cserkészcsapat tevékenységét idézte példaként, amelyet Szabó Zoltán szervezett meg, és akik a Felvidék visszafoglalása után Sárospatakon áthaladva két nap alatt lefordították a magyar dalokat szlovákra. Szlovákul énekelték azokat a Felvidéken, ezzel is sikerrel közelítették egymáshoz a nemzetiségeket.³⁰

²⁵ A Magyar Védőnők Egyesületének hivatalos honlapja: <http://www.mave.hu/?q=webpage/109>.

²⁶ Képviselőházi napló (<http://mpgy.ogyk.hu>; a továbbiakban: KN) 1939. XI. k. 217. ülés, 1941. nov. 12. 114.

²⁷ KN. 1939. IX. k. 180. ülés, 1941. febr. 14. 369. KN. 1939. XVIII. k. 350. ülés, 1943. dec. 3. 599.

²⁸ KN. 1939. XII. k. 229. ülés, 1941. dec. 2257.

²⁹ KN. 1939. XII. k. 229. ülés, 1941. dec. 2258.

³⁰ KN. 1939. VIII. k. 165. ülés, 1940. dec. 3. 1186.

Osztatlan egyetértés kísérte azokat a felszólalásait is, amelyekben a magyar társadalom nagy problémáját, az egykét támadta. Ezt valamennyi szociális és társadalmi témájú felszólalásába belefűzte, de talán az 1942. november 10-i ülésen fogalmazta meg legmarkánsabban. Az egykét olyan veszedelemnek titulálta, amely a nemzet pusztulásához vezet. „Minél inkább fájdalmas büszkeséggel látjuk az újságok rovataiban s a visszakapott tábori kártyák megjegyzéseiből azt, hogy hősi halottak sírjaival népesedik be a távoli orosz mező, annál inkább szükséges az, hogy ringani kezdjenek azok a magyar bölcsők, amelyek eddig állottak és csecsemő sírjon azokban a magyar házakban, amelyek eddig némák voltak, vagy amelyekben a magyar csecsemő sírása elnémult”,³¹ fogalmazott. Az alsó társadalmi rétegek problémáinak hangoztatására jó példa az 1941. december 2-i ülés, amely az 1942. évi állami költségvetésről szóló törvényjavaslat vitája volt.³² Ebben először a tanítók és az alsópapság rossz helyzetére, csekély fizetési viszonyaira és ennek ellenére végzett lelkiismeretes, önfeláldozó munkájukra emlékeztette a képviselőket. Ezután ismét saját tapasztalatait hozta fel példaként, amikor katonák körében teljesített lelkeszi szolgálatot, s közben népdalokat tanított nekik, akik ezt nagyon szívesen vették. Az volt a célja, hogy a hazatérő katonák majd elősegítik a magyar népdalkultúra továbbélését. Ezt követően két kisebb horderejű, ám a falusi emberek szempontjából fontos javaslatot tett. A vidéki állatállomány orosz-ukrán sztyeppéről történő felfrissítését, illetve a vadaskertek elkerítését előíró jogszabály bevezetésével a kisemberek sokaságát érintő vadkárok visszaszorítását kérte, és ebben megint csak támogatókra talált mind a kormánypárt, mind pedig az ellenzék soraiban.

Hogy mit jelentett a képviselőség Szabó Zoltán számára, azt egyik tanítványa így írja le: „Iszonyú munkát, egészségi állapotának sokszoros próbára tételt. Hetenként egyszer jött le Patakra, szombaton, és hétfőn már ment is vissza Pestre. Szombatra volt téve minden órája, [...] de ezeket az órákat is hányszor megrövidítették azok az egyszerű emberek, akik ügyes-bajos dolgaikkal jöttek hozzá, a képviselőhöz. Ő egyet sem küldött el[...] De nemcsak óráit, hanem éjszakáit és minden idejét megrövidítették, elfoglalták képviselőségével járó ügyei, dolgai.”³³ Következtesen hű maradt eredeti céljához, hogy a kisemberek, a falu érdekeit képviselje az Országházban. Rengeteg levelet írt, minden hozzá igyekvő embert meghallgatott, megtette a tőle telhetőt, hogy elintézzé a rábízott ügyeket. „Lám-pám Patakon, Budán is mindig hajnalokig égett, a képviselőház levelezőjének akkori altisztje Bedi János és portása, Fenyvesi bizonyára bizonyítja, hogy a képviselőház legtöbbet levelező tagja voltam!” – írja később védőiratában.³⁴

³¹ KN. 1939. XV. k. 303. ülés. 1942. nov. 10. 190.

³² KN. 1939. XII. k. 229. ülés. 1941. dec. 2. 257–259.

³³ *Major Zoltán* i. m. 4.

³⁴ Szabó Zoltán védőirata, i. m. 3.

A zsidók mező- és erdőgazdasági ingatlanairól szóló törvényjavaslat tárgyalásakor³⁵ egyetértett az előterjesztéssel, amely kivenné a zsidóság kezéből a mezőgazdasági földterületeket. Azzal érvelt, hogy a népi közfelfogás mindig is a magántulajdon bizonyos sérelmének tartotta, ha mezőgazdasági birtok a zsidókhoz került. Elmondta, hogy a szóban forgó birtokok többnyire a múltban, zálogként kerültek a zsidók kezébe, és ebből idővel tulajdon lett. Ha ezt elveszik tőlük, akkor lehetőség adódhat arra, hogy az eredeti birtokos család visszaszerezhesse egykori tulajdonát. Ám ezt csak akkor támogatná, ha bebizonyosodik, hogy nem fogják ismét zálogba adni. De akkor kinek adják a felszabaduló földterületet? Nem meglepő módon úgy vélte, hogy a kisemberek kezébe, amit megint csak helyesléssel fogadtak az ellenzéki képviselők, most nevezetesen a szélsőjobboldaliak. De még tovább ment ennél, amikor kifejezte azon reményét, hogy a közeljövőben a nagybirtok felső határa 500 hold lesz, mivel véleménye szerint a termelés e kereteken belül a legjövedelmezőbb. A törvény nyomán felszabaduló birtokokra még egy alternatívát javasolt: a mezőgazdasági szakiskolákat és a reményei szerint állandósított népfőiskolákat ajánlotta. Elgondolása szerint, ha egy-egy népfőiskola akár csak közepes nagyságú birtokot kapna, ott mintaszerű, üzemi szintű termelést folytathat, és taníthatja azt a diákoknak. A népfőiskola tehát olyan szívügye volt Szabó Zoltánnak, amelyet minden beszédében szóba hozott, ha a téma engedte. E felszólalása azonban két szempontból is maradandónak bizonyult a későbbiekben: egyrészt majdnem pártfegyelmet kapott érte, mert a nagybirtok 500 holdban való maximálása egyáltalán nem felelt meg a MÉP álláspontjának,³⁶ másrészt vádpontként hivatkoztak rá, amikor 1945-ben megvádolták képviselősége miatt.

Az 1943. november 17-i felszólalásából sajátos nemzeti és történeti tudatról alkotott véleményét ismerhetjük meg: „Nemzettudat nincs történeti tudat nélkül, történeti tudat pedig nem lehet anélkül, hogy a falu tudja, hogy ő is ezeréves és azért lehet ez az ország ezeréves és nézhet elébe újabb ezredévnek, mert a falu ezeréves.”³⁷ Ennek érdekében a magyar Skanzen létesítésének gondolatát elevenítette fel, valamint általában a falumúzeumok létesítésének fontosságát hangsúlyozta. Beszédében összefoglalta a MÉP, mint kormánypárt működését, és részben saját képviselői tevékenységét is. Egyik képviselőtársa fel is tette a kérdést, hogy „Búcsúzás ez?”³⁸ és aligha tévedett. Szabó Zoltán ugyanis ezután beszüntette aktív képviselői tevékenységét, nem járt be több ülésre, mert a kormányzati politika olyan irányba fordult, amellyel ő már nem tudott azonosulni.

³⁵ KN. 1939. XIII. k. 260. ülés. 1942. jún. 2. 331–335.

³⁶ Szabó Zoltán védőirata, i. m. 3.

³⁷ KN. 1939. XVII. k. 338. ülés. 1943. nov. 17. 362.

³⁸ KN. 1939. XVIII. k. 350. ülés. 1943. dec. 3. 595.

Szabó Zoltán úgy lett országgyűlési képviselő 1939-ben, hogy előtte semmilyen kapcsolatban nem állt a politikával, így amikor bekerült a parlamentbe, barátja és mentora, Teleki Pál elképzelései voltak rá legnagyobb hatással. Utólagos értékelése szerint Teleki úgy gondolkozott, hogy Magyarország geopolitikai helyzetéből adódóan, illetve öntudatának hiányai miatt, nem fordulhat nyíltan szembe Németországgal.³⁹ A belpolitikában az időnyerés koncepcióját alkalmazta, vagyis a németek bukásáig tartó nehéz periódus bármi áron való átvészelését, ehhez viszont látszatszerűen vállalni kellett valamit az antiszemitizmusból – vélte Szabó.⁴⁰ Mindez, persze, nem azt jelentette, hogy németbarát lett, hiszen a MÉP képviselői közül a Laky–Bencs csoporttal tartotta a kapcsolatot, amely inkább németellenesnek tekinthető. Teleki Pál és Szabó Zoltán is igyekeztek megakadályozni a nyilasok és egyéb szélsőjobboldali csoportosulás előretörését. A miniszterelnök 1940. december 17-én kelt levelében megbízta Szabó Zoltánt az erdélyi nyilas mozgalom elleni szervezkedéssel,⁴¹ hogy a református egyház segítségével is tudatosítsa Erdélyben a nyilas mozgalom vallás-, nemzet- és kormányzóellenességét, amely feladatot el is vállalta, segítőtársául Turi Sándort választva.

Szabó Zoltán Teleki 1941. április 3-i halála után is tartotta magát elveihez, ám amikor látta, hogy a politika egyre inkább a szélsőség és Németország irányába fordul, felhagyott ezzel, és lépéseket tett a helyzet javítása érdekében. 1943 őszén ő is aláírta a kormányzóhoz és kormányhoz intézett memorandumot, amely a háborúból való kiválást és a demokratikus irányba történő átalakulást kívánta elérni. Ettől kezdve bekapcsolódott az ellenállási mozgalmába. 1943-ban egyházkerületi főjegyzővé, tehát püspökhelyettesé választották meg, e tisztségében is több lépést tett Enyedy Andor és Ravasz László püspököknél a zsidókérdés brutális megoldása ellen. A német megszállást követően ki akart lépni a MÉP-ből, de több, faszizmus ellen dolgozó barátjának, illetve az egyházkerület tanácsának kifejezett kérésére mégsem tette, mert így tehetett valamit a bent maradtak befolyásolása érdekében, és továbbra is hozzájutott a belső információkhoz. A Kiss János – Nagy Jenő-féle ellenállási mozgalom külügyi csoportjában vett részt Fekete Zsolt fedőnéven. Az 1944. október elején tartott pártvezetőségi gyűlésen a Nemzeti Szövetségbe, a képviselők jobboldali, németbarát beállítottságú szerveződésébe való belépésről volt szó, a gyűlésen Szabó Zoltán határozottan a belépés ellen foglalt állást, és ennek megfelelően kívül is maradt. Az 1944. október 15-i nyilas hatalomátvétel idején Sárospatakon tartózkodott, innen visszatért Pestre, de már nem a saját, Lánchíd utcai lakásában, hanem Móricz Miklós Szilágyi Erzsébet fasor 17. szám alatti házában élt egy darabig. Nem engedelmeskedett SAS katonai behívó-

³⁹ Szabó Zoltán védőirata, i. m. 4.

⁴⁰ *Szabó Zoltán*: Pro memoria. Dr. Szabó Zoltán sárospataki teológiai tanár képviselősége alatti magatartásáról, különös tekintettel a zsidó kérdésre. Sárospatak, 1947. húsvét. Szabó Zoltán iratai 46.

⁴¹ Teleki Pál miniszterelnök levele Szabó Zoltánnak. 1940. dec. 17. Szabó Zoltán iratai 8.

jának, így december 2-ától katonaszökevénynek számított. Még 1944-ben bekapcsolódott a Nemzetközi Vöröskereszt Jó Pásztor akciójába, amely a zsidó gyerekekről gondoskodott, majd az ő elgondolásai alapján hozták létre a Vöröskereszt másik akcióját, a Segítő Bizottságot.⁴²

Budapest ostroma után, 1945. március 5-én kötött házasságot Szabó Annával, akit 1934-ben ismert meg egy nyári vízi-cserkész táborban. Az ostrom alatt mindketten a Vöröskereszt munkásaiként dolgoztak, Szabó Zoltán az OTBA kórház és az orosz katonai kórház parancsnokságának összekötője volt. Feleségével együtt leveleket, gyógyszereket közvetítettek a gettókba, csillagos és védett házakba is.

1945-ben Tildy Zoltán köztársasági elnök államtitkárságra kérte fel Szabó Zoltánt, ő azonban már nem akart politizálni, inkább hazatért Sárospatakra, és az 1944/45-ös tanévben bekapcsolódott az oktatásba. Hogy pataki tanári állása mennyire fontos és kedves volt neki, jól jellemzi, hogy nem fogadta el a debreceni egyetem hittudományi karán felajánlott tanszéket. Amikor úgy tűnt, rendbe jönnek a dolgai – a háború lezárult, politikai pályafutása véget ért – és végre arra koncentrálhatna, amit igazán szeret, akkor zúdult nyakába életének harmadik nagy próbatétele. Mint az 1940-es évek országgyűlési képviselőjét letartóztatták, és népellenes bűnök címén vádat emeltek ellene. 1945. március 29-én rendőrségi őrizet alá vették, azzal indokolva, hogy politikailag nem megbízható, s az állam érdekeit veszélyezteti.⁴³ Szabó Zoltánt azonban a Tiszáninneri Református Egyházkerület talán összes falujában ismerték – néhol falukutató, regös munkák miatt, máshol a népfőiskolás diákok révén, akik büszkéek voltak rá –, ezért nyilatkozatok és tanúsítványok tucatjai érkeztek megmentésére, amelyek ártatlanságát bizonyították. Ő saját magát védte a vádakkal szemben, megírta fellebbezéseit és védőiratait, számos nyilatkozattal és kérelemmel alámasztva.

A kérelmek egyike a Nemzeti Függetlenségi Népfrontba tömörült öt párt: a Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Párt, a Magyar Kommunista Párt, a Nemzeti Parasztpárt, a Polgári Demokrata Párt és a Szociáldemokrata Párt sárospataki szervezeteinek elnökei által a rendőrséghez írott kérvény volt, amelyben azt kéri, hogy szabadlábbon védekezhessen, vagy ha ez megoldhatatlan, akkor legalább enyhítsék az internálást házi őrizetre. Az indoklásban felsorolták az eddigi népét szolgáló tevékenységét, és kinyilatkoztatták, hogy Szabó Zoltánt mindnyájan a magyar nép izzó lelkű szerelmesének és fáradhatatlan, önfeláldozó és hűséges munkásának ismerik.⁴⁴ Egy másik nyilatkozat, amelyet 310 népfőiskolás írt alá, szintén a szabadlábba helyezését kérte, hasonló érveléssel.⁴⁵ Legjelentő-

⁴² Szabó Zoltán: Pro memoria, i. m. 2.

⁴³ Véghatározat dr. Szabó Zoltán rendőrségi őrizet alá vételéről. Sárospatak, 1945. márc. 29. Szabó Zoltán iratai 10.

⁴⁴ Szabó Zoltán iratai 15.

⁴⁵ Szabó Zoltán iratai 17.

sebb védőirata a Tiszáninneri Református Egyházkerület Elnöksége által készített dokumentum, ezt 88 egyházközség 412 egyházi és világi vezetője írta alá.⁴⁶

A fellebbezés és a nyilatkozatok hatására 1945. május 11-én a megyei rendőr-főkapitányság házi őrizetre módosította az internálást. Szabó Zoltán ezt követően november 16-án kérvényezte szabadlábra helyezését. 1946. április 2-án megkapta az ellenállási mozgalomban való részvételét igazoló iratot Nagy Ferenc miniszterelnöktől, majd április 16-án hosszabb összefoglalást írt a vádiratra való reflektálásként, az ártatlanságát igazoló bizonyítékok felsorolásával.⁴⁷ 1947-ben végül felmentették, amnesztialevelét Péter János későbbi püspök személyesen hozta Sárospatakra – áll a tanítványok visszaemlékezéseiben. Perének végleges lezárása viszont csak 1948-ban történt meg, mivel a források között még 1948. január 24-én keltezett pertörlési kérelem is fellelhető.⁴⁸

Ezzel lezárult a megpróbáltatásokkal teli korszak, és Szabó Zoltán ismét visszatért a Sárospataki Teológiára. Közben családi viszonyai rendeződtek, 1946. február 3-án megszületett Anna lányuk, majd 1948. május 8-án Mária. Szakmai téren újabb tisztségeket kapott: az Országos Táj- és Népkutató Intézet még 1940-ben tagjai közé választotta, bekerült a Keresztyén Népfőiskolai Munkaközösség elnökségébe és a nyíregyházi Bessenyei Társaság Igazgatótanácsába. Továbbra is irányítója volt a Kollégium tanórákon kívüli alkalmainak és a népfőiskolának.

Ám élete mégsem fordult egyenesbe, mert 1951-ben bezárták a pataki Teológiát, így munka nélkül maradt. Hiába keresett más helyet, hosszú pere nem múlt el nyom nélkül, a pártállamban megbélyegzett embernek tartották. Egy évig még Sárospatakon maradt a családjával, majd nehézkes és megalázó adminisztráció után lehetősége nyílt, hogy 1952-ben Ófehértóra menjen lelkésznek.⁴⁹ Itt nem érezte túl jól magát, anyagi gondjai is voltak, így 1956-ban közös megegyezéssel állást cserélt a noszvaji lelkésszel. Új szolgálati helye sokkal inkább otthonává vált, hamar beépült a gyülekezet és a faluközösség életébe. Régi lendületével vetette bele magát helytörténeti és néprajzi munkákba. 1961-től szorosabb kapcsolatba került a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetével, 1964-ben tagjai közé választotta a Magyar Néprajzi Társaság.⁵⁰ A következő évben agytumort diagnosztizáltak nála, amelybe 1965. február 20-án bele is halt. Testét Noszvajban temették el, hamvait 1974. február 15-én átszállították a sárospataki temetőbe.

Szabó Zoltán kitartóan és következetesen küzdött a magyar falu és a falusi nép megismerése és megsegítése érdekében. S közben „nem ragadta el semmiféle

⁴⁶ Szabó Zoltán iratai 18.

⁴⁷ Szabó Zoltán iratai 35.

⁴⁸ Szabó Zoltán iratai 48. és 50.

⁴⁹ *Bojtor István* i. m. 7.

⁵⁰ *Szentimrei Mihály* i. m. 13.

izmus, nem lett megszállottja semmiféle elméletnek. Amit tanult, olvasott, hallott, azt átszűrte a józan észnek, a gyakorlati gondolkozásnak azon rostáján, amit a tudománytól és elmélettől meg nem fertőzött egyszerű embereink sok esetben meglepő sikerrel tudnak alkalmazni.”⁵¹ Olyan ember volt, aki céljaiért a politika viharai közt is kiállt, és amikor képviselő lett, akkor is tartotta magát elveihez. Tette mindezt olyan leleményességgel és sikerrel, hogy bizonyos kérdésekben képes volt feloldani a kormánypárti és ellenzéki képviselők közötti ellentétet, és mindkét oldal támogatását megnyerte. Kivételes, „ritka fényű magyar elme”.⁵²

**A Sárospataki Református Kollégium főépülete,
dr. Szabó Zoltán sárospataki munkálkodásának helyszíne**

⁵¹ *Enyedy Andor*: Mi volt nekem Szabó Zoltán? 1. Kézirattár An. 2703.

⁵² *Nagy Barna* i. m. 5.

Küllös Imola

SZABÓ ZOLTÁN NÉPRAJZI GYŰJTÉSEI A NÉPRAJZI MÚZEUM ETHNOLÓGIAI ADATTÁRÁBAN

A Magyar Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában Szabó Zoltánnak azok a dolgozatai lelhetők fel, amelyeket noszvaji lelkészsége idején (1956. dec. – 1965. jan.) készített, s küldött el az Országos Nyelvjárási és Néprajzi gyűjtőpályázatokra.¹ A beküldött pályamunkákkal díjakat is nyert: 1960-ban országos V. díjat, 1961-ben országos IV. díjat, az 1962/63-as pályamunkáit megyei szinten a III., országos szinten a IV. díjjal jutalmazták. A jutalom összegénél (500 Ft) fontosabb volt az az erkölcsi és szakmai elismerés, amelyben Szabó Zoltán sokszínű érdeklődését, szerteágazó kutatásait a szakemberek méltányolták. Az Ethnológiai Adattárban megtaláltam néhány levelét is, amelyeket Morvay Péternek, a Néprajzi Múzeum munkatársának, az önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalom szervező-vezető egyéniségének írt, illetőleg tőle kapott. Morvay Péter biztatta, ötletekkel és gyűjtési útmutatókkal, szakirodalommal segítette Szabó Zoltán noszvaji munkálkodását. Levélváltásukat a baráti hangvétel és a tárgyyszerűség jellemzi. Témájuk a magánélet, a gyűlekezetben végzett lelkészi munka és a néprajzi, vallási néprajzi, helytörténeti és dialektológiai gyűjtés.

Íme, Szabó Zoltán 1960. IV. 29-én keltezett levelének (az elsőnek) egyik részlete: *„Életem legcsöndesebb, legbékésebb éveit élem ezen a gyönyörű bükki tájon, és sok minden jó lenne, ha különösen a nyírségi homokban töltött deportáló jellegű évek so-
kat nem rontottak volna rajtunk. Mindkettőnk szívét, bár én angina pectorissal is járom a Bükköt keresztül-kasul... Nekem sok dolgot ad ez a munkaigényes gyűlekezet maga is. Jól esik tapasztalni, hogy a falut nemcsak flaszterről szerettem, itt a sárban is azonosulni tudtam vele, s nem remélt módon viszonzszeretnek... Félben van egy csomó anyagom. Temetői gyűjtés, jegyzőkönyveink anyagának nem annyira feldolgozása – mert rengeteget kicéduláztam belőlük a megelőző években is – de formába öntése.”*²

Szabó Zoltán gyakran úgy érzi, hogy „félkész” tanulmányokat, gyűjtéseket ad ki a kezéből, de szorítják a pályázati határidők. Morvay Péter azonban rendszerint megnyugtatja, rámutat a néprajzi szempontból tovább vizsgálandó kérdésekre, s újabb szempontokat ajánl az eddig gyűjtött adatok feldolgozásához, értékeléséhez. A levélváltásból és a beküldött pályamunkákból egyértelműen

¹ Küllös Imola eredeti közleménye a Vallási Néprajz II. Protestáns egyházi források, kutatók, hagyományok. című tanulmánygyűjteményben jelent meg. Szerk. *Dankó Imre és Küllös Imola*. ELTE Folklore Tanszék, Bp., 1985. 250–254. A közleményünk címében szereplő Ethnológiai Adattár mai neve: *Etnológiai Archivum*.

² A levelet teljes egészében lásd EA. 12687/1. szám alatt.

kiderül, hogy Szabó Zoltán néprajzi monográfiát akart készíteni Noszvaj községről. Összegyűjtött tehát minden apró adatot a szellemi néphagyományok területéről (szokásokat, népköltészeti alkotásokat, a népnyelv táji és folklorisztikus sajátosságait), tanulmányozta a vallási néphagyományokat és azok írott forrásait, valamint a helyi gyülekezet történetét s a szűkebb táj történelmét.

Érdemes kiragadnunk egy részletet Morvay Péternek abból a válaszleveléből, amelyben a szerzőt 1962/63-as pályamunkáinak sikereiről értesítette: „Egyáltalán nincs szó arról, hogy pályamunkád azok közé tartoznék, amelyekkel Dunát lehetne rekeszteni... Pályázati terveid ismertetését a jövőben is szívesen vesszük. Jó lenne, ha konkrétan megírnád, hogy monografikus gyűjtésednek mik lesznek soron következő fejezetei, mivel – mint személyi lapodon írod – elsősorban a népszokások, hiedelmek és a nyelvjárási anyag érdekel, ezért úgy gondoljuk, jó lenne most a téli ünnepkör népszokásait, a helyi mondákat és babonás történeteket és a falucsúfolókat feldolgozni... Mindezekhez a témákhoz vannak teljes vagy félig kész gyűjtési útmutatóink. A babonás történetekét... már mellékelhetem is...”³

Szabó Zoltán néprajzi érdeklődésének sokoldalúságát szemléletesen tükrözik az Ethnológiai Adattárban fellelhető munkái, melyek listáját az alábbiakban közreadjuk. Természetesen tisztában vagyunk azzal, hogy néprajzi munkásságának ez csak a töredéke. E munkásság tudományos értékeléséhez fel kell majd dolgozni Sárospatakon levő hagyatékát is.

1. *Adalékok Noszvaj község néprajzához.* (P. 162/1960.) EA. 12687.

I. Nyelvjárási anyag (1-9. p.):

- tájszavak,
- noszvaji családnevek és ragadványnevek,
- szólásmódok, szólásmondások, köszönések,
- játékos szavak,
- komaság.

II. Májusfa („májfa”). (12-14. p.)

III. A jobbágyvilág emlékeiből. (15-17. p.)

IV. A summáséletről. (18-20. p.)

V. Karácsonyi és pünkösti köszöntő. (21. p.)

VI. Népi kéziratok. (22-26. p.)

VII. Az 1959. novemberi gyülekezettörténeti kiállítás célkitűzéseiről, leltáráról, tapasztalatairól. (27-43. p.)

2. *K. Szabó Jánosné Szepesi Zsuzsánna írott énekei.* (P. 162/1960. MS.I.) 102 o. EA. 12688.

3. *Sz. Gyné Szepesi Lília énekes könyve.* (P. 162/1960. MS. II.) 63 o. EA. 12689.

³ A levelet teljes egészében lásd EA. 13463 mellékleteként.

4. *Ifj. Badó Ferencné látásai.* (P. 162/1960. MS. V.) 16 o. EA. 12690.
5. *Az erdélyi szűcsiparosság néprajzának adattárához. I.-II. rész.*⁴ (P. 195-196/1961.) 80 o. 10 rajz, 3 fénykép, 5 melléklet. EA. 12948.
6. *A háti.* (P. 197/1961.) 8 o. 14 fénykép, 1 melléklet. EA. 12949.
7. *Udvarlás, leánykérés, kézfogó, lakodalom az 1900-as években Noszvajon.* (P. 26/1962-63.) 45 o. 2 tábla 6 db fényképpel. EA 13463.
8. *A noszvajiak, mint rizsaratók.* (P. 27/1962-63.) 11 o., 1 melléklet. EA. 13464.
9. *Adalékok Noszvaj község néprajzához – Régi betyárok emlékezete (Vidróczki).* (P. 28/1962-63.) 4 o., 1 táblán 2 fénykép az adatközlőről. EA 13465.
10. *Adalékok Noszvaj község néprajzához – Nyelvjárási anyag.* (P. 29/1962-63) 10 o. EA. 13466.
11. *Lakodalmi „tartozás” Noszvajon.*⁵ 7 o. 1 fénykép. EA. 15035.

A továbbiakban szemelvényeket adunk közre Szabó Zoltánnak azokból a dolgozataiból, illetve gyűjtéseiből, amelyek vallási néprajzi vonatkozásúak.⁶ A szemelvények sorrendje önkényes, de azt a célt szolgálja, hogy bepillantást nyújtson Noszvaj község folklórába, és karakterisztikus vonásokkal járuljon hozzá Szabó Zoltánnak, ennek a fáradhatatlanul dolgozó, rendkívül eleven szellemű kutató-lelkésznek portréjához. Amint azt látni fogják, az ő néprajzi s a szó legnemesebb értelmében vett népművelő munkásságában néhány olyan úttörő kezdeményezés is megtalálható, (a folklór írott forrásainak – kéziratos énekeskönyveknek, naplónak, népi életrajzoknak – gyűjtése, a vallási néphagyományok írott forrásainak – presbiteri jegyzőkönyveknek, kurátori számadásoknak, egyház- és gyülekezettörténeti iratoknak stb. – kicédulázása, gyülekezettörténeti kiállítás rendezése, a népi vallásosság történeti, pszichikai és helyi sajátosságainak feltárása, pl. Kálvin a népi tudatban, látomások), amelyek fontosságára csak az utóbbi években kezdtek ráébredni a folkloristák, s kezdtek módszeresen is feltárni a vallási néprajzzal foglalkozó szakemberek.

⁴ Az adattári cédulák jelzik ugyan, hogy az 1961-es pályázatra még egy dolgozatot is beküldött Szabó Zoltán, de a P. 198/1961-es munkát már nem találtam meg sem a katalógusban, sem a leltárkönyvben.

⁵ Ezt a dolgozatot Morvay Péter nyugdíjba vonulásakor hátrahagyott iratai között találták meg 1964. VI. 25. dátummal, más szerzők dolgozataival egy számon van beletárolva. A lakodalmi „tartozás” kiegyenlítését szimbolizáló ökrös fogatot korábban is elküldte a szerző, s érintőlegesen írt is e szokásról az EA. 13463. számú tanulmányában. A dolgozat megszületését Morvay Péter inspirálta, amint azt az alábbi levélrészlet is tanúsítja. (Lásd EA. 13463 mellékleteként. Keltezése: 1963. XII. 9.) „Láthatad és hallhattad annak idején, hogy kis ökröcskéidet mennyire értékeltém. Adattárunk előterében ki is állítottam egy, az önkéntes gyűjtők tárgyfelderítő, tárgygyűjtő tevékenységét bemutató vitrinben... Szeretném, ha erre vonatkozóan további, a témát teljesen kimerítő gyűjtést végeznél. Tehát több nemzedéket és társadalmi réteget képviselő adatközlők kikérdezésével meg kellene állapítanod, mióta él ez a szokás községekben, változott-e az idők folyamán, vannak-e különbségek alkalmazásában a szegényebbeknél és gazdagabbaknál, a reformátusoknál és katolikusoknál...” stb.

⁶ Lásd: *Szabó Zoltán: Adalékok Noszvaj község néprajzához. Vallási Néprajz II. Bp., 1985. 255–273.*

Szabó Anna

ÉDESANYÁNK, DR. SZABÓ ZOLTÁNNÉ

Szüleink, dr. Szabó Zoltán (Alsószuha, 1902. november 24. – Budapest, 1965. február 20.) sárospataki teológia tanár és Szabó Anna (Brassó, 1913. november 24. – Budapest, 2011. március 25.) néhány nappal Budapest ostromának megszűnte után kötöttek házasságot, 1945. március 5-én, a VIII. kerületi anyakönyvi hivatalban. A Kálvin téri templomban Muraközi Gyula lelkipásztor eskette őket, Pógyor István KIE titkár és Rád Árpád (édesapánk sógora) voltak a tanúk.

Édesanyánk, aki most lenne százéves,¹ Brassóból érkezett Budapestre. 1944. február 2-án jött el otthonról, s szülei Brassó első nagy bombázása után nagyobb biztonságban vélték őt Magyarországon, arra kérték, hogy ne utazzon haza. Móricz Miklósnál lakott, az ostrom alatt kibombázták őket, a Duna-hidakat felrobbantották. Édesapánk a Szent János Kórház és a Kútvölgyi-kórház (OTBA-kórház) épületében jelentkezett reggelente, hogy az általa szervezett vöröskeresztes alapszervezet (Comité International de la Croix Rouge, Délégation en Hongrie Comission de Secour) SAS-behívó elől bujkáló munkatársaként a kórházak ellátását biztosítsa. Édesanyánk, gépipró titkárnőként segítette édesapánk munkáját. Még ma is őrizzük azt a régi *Rheinmetall* táskairógépet, amit jövődöbéli édesapánk naponta hozott el a budai Gyergyói utcában lévő ideiglenes kis irodába, esténként pedig visszavitte búvóhelyére, Móricz Miklósnak az óbudai Ürömhegyi-dűlőben lévő prészházába. 1944 karácsony estéjén együtt voltak a Toroczkó téri református templomban, s ott volt Szabó Magda és Szabó Lőrinc is mint a gyülekezet tagjai. Amikor kijöttek a templomból, nemigen akartak elindulni. Tétován álldogáltak ott, azután elénekelték a Szózatot. Nem tudták, hogy azokban az órákban zárul be Budapest körül az ostromgyűrű.

Február vége felé egy szovjet parancsnok feltartóztatta édesapánkat, és magával vitte Pestre. Egy igen szivárgó csónakon átevickéltek a Margit-sziget egyik partjára, átgyalogoltak a másik partra, itt egy még kevésbé használható alkalmatossággal csuromvizesen érkeztek sötétedéskor a pesti oldalra. A parancsnok száraz ruháért kispesti szállására ment, Édesapát is magával vitte. Másnap reggel édesapánkat az altisztjére bízva elment, és napokig nem került elő. Édesapánk a korábban elkezdett orosz nyelvtanulásra alapozott nyelvismeretét egyre tökéletesítette, amikor három nap múltán a parancsnok még mindig nem tért vissza, a negyedik napon rávette az altisztet, hogy engedje őt vissza a kórházba. Közben a kórházban Mátyás Ernő pataki professzornak azt mondták,

¹ Ez az írás 2013-ban jelent meg a *Szépséghalom* évkönyv 23. kötetében.

hogy a szovjetek által fogva tartott Szabó Zoltánt már fel is akasztották. Édesanyánk és ekkor itt tartózkodó testvére a zajló Dunán csónakkal átkelt a pesti oldalra, hogy édesapánkat megkeressék; ők a kivégzés híreről mit sem tudtak. A KIE Vas utcai központjában találkoztak újra szüleink 1945. február 28-án. Addig ott is mindenki úgy tudta (pl. Lukács Sarolta, a Vöröskereszt képviselője is), hogy édesapánkat kivégezték. Amikor Édesanya is megérkezett a Vas utcába, Édesapa akkor éppen Tildy Zoltánnál volt.

Az esküvőt követően a Debrecenben alakuló kormányhoz úti okmányokat kapott édesapánk, mivel Tildy Zoltán oktatásügyi államtitkárnak szeretne volna kineveztetni. Édesapánk azonban inkább Patakra akart visszatérni, tanítani. Hosszas és nem akadálymentes vonatút után éjszaka érkeztek meg Sárospatakra. Édesapánk lakása a Gólyavárban romos volt, ki is fosztották, Újszászy Kálmán professzorékhoz zörgettek be.

Nagypénteken azonban letartóztatták, két katona kísérté édesapánkat a sátorlaújhelyi börtönbe. Édesanyánknak megengedték, hogy a termes vasúti kocsi hátulsó padján édesapánk mellé üljön, az örök távolabb húzódtak, azt is megengedték, hogy valamivel eltakarhassák édesapánk megbilincselte kezét. Új helyben kihallgatták, politikai tevékenységét firtatták, mert 1939-ben országgyűlési képviselővé választották. A vizsgálati fogságban gyűjtötték ellene a vádpontokat, de nem került sor vádemelésre, tárgyalásra. Hogy ebből az első fogságából hogyan szabadult ki, arra válaszol az a visszaemlékezés, amely Boros Pál tollából jelent meg a Kazinczy Ferenc Társaság tavalyi évkönyvében.² Míg Édesapa börtönben volt, Édesanya különböző ismerősök otthonában húzta meg magát, reggel nem tudva még hogy este hol fog lefeküdni. Egy kis táskában mindig vele volt egy könnyű ruha, váltás fehérenemű, fogkefe... Édesapánk második fogságából Nagy Ferenc miniszterelnök 1946. április 2-án kiállított igazolása révén szabadult ki.³

Ezután néhány küzdelmes, ugyanakkor csodálatos év következett a pataki teológia és a mi családunk életében is. A Szabó család 1946-ban és 1948-ban egy-egy kislánnyal gyarapodott. Mindketten császármetszéssel születtünk, Maja húgomat ráadásul veszélyeztetett terhességgel hordta ki édesanyánk. Kezdetben a Kazinczy utcában, a Tárczy-házban laktunk. Az utolsó két évben pedig, amikor édesapánk a Sárospataki Teológiai Internátus igazgatója lett, ott laktunk a Rákóczi-szoborral szemben, a Főiskola épületében. Péntek esténként a teológusok bibliaköre gyülekezett a Kazinczy utcai ház egyetlen fűtött szobájában, így tanultam meg már igen kicsiny korban az énekeskönyvi énekeket.

² Széphalom 22., a Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve, 2012. 574–576.

³ Igazolom és elismerem, hogy dr. SZABÓ ZOLTÁN teológiai akadémiai professzor, református püspökhelyettes, aki született 1902. év november hó 24. napján Alsószuhán, a nemzeti ellenállási mozgalomban és a fasiszmus elleni harcban önfeláldozó magatartást tanúsított. Erről a 7200/1945. M. E. számú rendelet értelmében jelen okiratot kiállítom. Budapest, 1946. évi április hó 2. Nagy Ferenc miniszterelnök.

Szüleim Ófehértón 1953-ban

A professzorfeleségek segítettek a teológus diákokat. Mostak rájuk ünnepek előtt, hogy tiszta inggel mehessenek el a legációba. Míg az édesanyák foltoztak, mi kislányok is részt vettünk a zoknistopolásban. Istentiszteleteken együtt ült a család a templomban. Figyeltünk az igehirdetésre, együtt énekelünk a gyülekezettel. Máig nem szűnő csodálkozással gondolok a teológus férfikar semmihez sem hasonlítható, zengő éneklésére.

A sárospataki teológiai akadémia azonban megszüntették, féléven át otthontalanok voltunk. Édesapámat 1952 decemberében az ófehértói gyülekezetbe hívták meg lelkésznek, ott próbálták otthont teremteni. A parókiára szovjet katonatisztek voltak beszállásolva 1953-ig, oda nem költözhettünk. Addig mi, gyermekek a keresztszüleinknél voltunk, szüleink a gyülekezet gondnokának otthonában laktak. Ófehértón az egyetlen javadalmazásunk a gyülekezet által juttatott évi nagyjából 50 kiló krumpli volt. Az itt töltött időben édesapánk vezette a templom tornyának felújítását. Új tetőzet, új toronygomb (ebben elhelyezett iratokkal). Kádár Ferenc egy későbbi időben ófehértói lelkészként jól szervezett gyülekezetet talált ott. Ezért fel is kereste édesanyánkat a 90-es években Budán a Szalag utcában. A falu plébánosával is igen jó barátságban állt édesapánk. Sokat sakkoztak, beszélgettek nálunk. Később megtudtuk, hogy 1956-ban édesapánkat feljelentették a Szabad Európa Rádió adásainak hallgatása miatt. A párttitkár azonban ezt a feljelentést nem továbbította (ezt ő maga mondta el édesapánknak, akit közben illő tisztelettel *tisztelendő elvtársnak* szólított).

Sokat betegeskedtünk Ófehértón, főleg mi, gyerekek, talán a jó pataki levegő hiánya miatt. Édesanyánk pedig már a Patakról való elköltözés közben (amikor egy rádólt szekrénytől próbált szabadulni) szívkoszorú elégtelenségre tett szert. Nagyon jó, ügyes és kedves falusi papné vált belőle, aki pedig városi lányként nőtt fel Brassóban. Édesapának mindenben társa és segítsége volt, beteglátogatás, egyházlátogatások alkalmával egyaránt. Jól megtalálta a hangot a környező parókiákkal való kapcsolattartásban, az együttlétek, találkozások alkalmain. Gyönyörűen énekelt mindig, a templomban is. Sok szép népdalt énekelt munka közben,

Lányaival Noszvajon 1963-ban

bár a faluban szinte egész nap nagy hangerővel működött a megafon, és harsogta a sok szovjet dalt és mozgalmi éneket. Édesanyánk ügyesen végzett minden rá háruló háztartási munkát, csak a baromfinevelést és -leölést nem. Ezt édesapánk magára vállalta, azonban később úgy megszerette a neveltjeit, hogy nem tudott enni belőlük. Végre 1956-ban lehetőség nyílt az elmozdulásra, noha édesapánk „refes” volt – vagyis rendőri megfigyelés alatt állt – szinte talán haláláig.

Noszvajra 1956. november 27-ére tudott édesapánk szállítási lehetőséget szerezni, azonban csak decemberben indulhattunk el. Először Édesapa kelt útra a megpakolt zetoros vontatóval. Mi vasúton utaztunk utána, bár az ófehértói állomáson a jegypénztáros figyelmeztetett minket, hogy „Egerben még lőnek”. Édesapánk Noszvajon töltött éveiről jó ízelítőt ad a *Széphalom* évkönyvben megjelent két írása.⁴ A 2009-ben megjelent munka egyes lábjegyzeteiben több utalást is találunk édesanyánk buzgó lelkészfeleségi tevékenységére. Olvashatunk arról, hogyan szerveztek egy helyi tanárnővel, Lucskai Gézánéval főzőtanfolyamot a gyülekezet lányainak. Az is szóba kerül, hogy amikor 1958-ban a hatóság megengedte az egész családnak, hogy Brassóba utazhassunk nagyszüleink látogatására, a noszvaji gyülekezet tagjai rendre egyéni vagy csoportos leveleket írtak távollévő lelkipásztoruknak. Az egyik levélből való az idézet: „nagy Tiszteletű asszony jól ki pihenje magát mert ha haza jön, csigát kell csinálni”.

Édesanyánk figyelmes hallgatóként szinte második lelki gondozó volt. Példát mutatott arra, hogy igenis be kell és lehet íratni a gyermekeket hittanoktatásra. Amikor a nagy létszámban összegyűlt gyülekezeti tagok együtt várták egy-egy új év beköszöntét imádsággal, énekléssel, beszélgetéssel, akkor élére állt a teafőző asszonyok csapatának a konyhában. Karácsonyra készülve a kicsiny kórusnak szólamokat tanított, előtte maga tanulta meg őket, hiszen régen csak szoprán szólamot énekelt.

⁴ Szabó Zoltán: Feljegyzés Noszvaj jelenéről és jövőjéről 1958-ban. *Széphalom* 16., a Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve, 2006. 513–522.; Szabó Zoltán: Noszvaji gyülekezetanalízis, 1958. *Széphalom* 19., a Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve, 2009. 545–554.

Nagyapánk, Szabó Béni szűcsmester nőülésével egy időben apósát, Pakucs Jánost követte a brassói református gyülekezet főgondnoki hivatalában. Mindhárom gyermekét – János, Anna (Médi), István – arra kötelezte, hogy minden magyar iskolai lehetőséget használjanak ki Brassóban, mindhárman tegyék le a szűcssegédi vizsgát, és mindhárman csatlakozzanak öhozzá a Magyar Dalárdában való éneklésben. Nagyapánk ipartestületi elnök volt, a két világháború között a bukaresti parlamentben négy cikluson át volt országgyűlési képviselő, az ötödik ciklusban pedig szenátor lett, a felsőház tagja. A II. világháború után kitelepítették, házáat, műhelyét kisajátították. (Ezt az időt édesanyánk már Magyarországon élte meg.) Egy román katonatisztet költöztettek be nagyapánk lakásába, aki felkutatta nagyapámat, amikor már visszatelepülhettek, és felajánlotta nagyszüleinknek volt lakásuk egyik szobáját közös konyha- és fürdőszobahasználattal. Nagyapánkat haláláig nagyra becsülték a magyarok, a szászok és románok is, és nemcsak Brassóban.

Édesapánk is jól értett a zenéhez, jól játszott harmóniumon, orgonán, szépen énekelt. Regös cserkészek vezetője volt. Édesanyámnak is nagyon sokat köszönhetek zenei neveltetésem terén. Már Ófehértón zongoratanárnőt keresett nekem, akinek a zongoráján gyakorolhattam is. Általános iskolás koromban világossá vált, hogy édesapám „foglalkozása” miatt nehéz lesz középiskolába kerülnöm. Az osztályfőnök jó vagy rosszabb indulatán múltott, hogy *értelmiségi* vagy *egyéb* származásúként jelölt-e meg. Így a zenei gimnázium lett a cél. Ehhez szolfézsra kellett járnom Egerbe, és zongorázni kellett tanulnom. Felkutatta édesanyám a környező falvakat használt hangszerért. Szekéren hozták a körpáncélos, bécsi mechanikás hangszert. Azon tanultam meg zongorázni és egy esztendő alatt olyan jól szolmizálni, hogy felvettek a Miskolci Zenei Gimnáziumba. Mire érettségire került a sor, eltörölték a származási kategóriákat. Jelentkezhettem egyetemre. Isten segítségével sikerült a felvételem. Huszonnégy éven át voltam az ELTE Bartók-kórusának szólamvezetője, több éven át korrepetitora. „C” kategóriás kórusvezetői képesítést szereztem. Szokolay Bálint bácsi (Szokolay Sándor édesapja) gyermekkórusának is kisegítő korrepetitora voltam egy évig.

Lám, édesanyánkról csak úgy írhatok, ha édesapánkról, a nagyszüleinkről és rólunk, gyerekeikről írok.

Édesapánk 1965. február 20-án bekövetkezett halálakor már elsőéves egyetemista voltam, Mária húgom (Maja) Miskolcon volt harmadikos gimnazista. Így egyikünk sem volt már otthon, amikor 1956 januárjában a prédikáció befejeztével édesapánk lába hirtelen használhatatlanná vált, csak kínkeservesen tudott valahogy lejutni a szószékről. Édesanyánk másnap reggel Noszvajról autóbusszal próbálta valahogy bekísérni a megtermett, erős – akkor azonban szinte tehetetlen – embert az egri kórházba. Hosszú ideig kellett várakozniuk, Édes-

apa bénult fél lábával folyton lecsúszni készült a folyosói székről. Sokáig úgy látszott nem kerül megnyugtató kezekbe a beteg. Édesanya minden követ próbált megmozgatni, megszervezte a Budapestre szállíttatást baráti személygépkocsival. Az Országos Traumatológiai Intézetben megállapították az agydaginatot, majd röviddel ezután a halált közvetlenül kiváltó tüdőverőér-rögösödést. Édesanyánk később sokszor úgy mondta, hogy édesapánk Isten különös kegyelméből szolgálatban, szolgálattal fejezte be életét, lelkeszi munkáját. Ezt tükrözi Bölcskei Gusztáv püspök úrhoz 2008. január 23-án írott levele is.

„Főtiszteletű Püspök Úr!

Az idei Imahét megnyitó istentiszteletén nem tudtam részt venni. Isten kegyelmes szándékából már betöltöttem 94. esztendőmet, rosszul látok, nehezen mozgok, már igen gyenge vagyok. Nagyobbik lányom képviselt, aki olyan lelkesedéssel számolt be az alkalmról, hogy megkértem, gépelje le ezt a levelet.

Dr. Szabó Zoltán sárospataki teológiai professzor és a Tiszáninnen Egyházkerület egykori püspökhelyettesének felesége vagyok. Jó uram 1952 után Ófehértón, 1956 karácsonyától Noszvajon szolgált. Legutolsó palástos szolgálata 1965 januárjában az imahét megnyitó istentiszteletén volt. Amikor elvégezte, lába felmondta a szolgálatot, már a szószékről sem tudott lejönni segítség nélkül, halála agytumor következtében február 20-án történt.

Már 1958-tól évente közös imaheteink voltak a noszvaji baptista testvérekkel.

1965. január közepén meglátogatott minket a szomszédos Bogács község plébánosa. Elmondta jó uramnak, hogy a korábbi imahateken rendszeresen átjártak hívei a noszvaji templomba, de ebben (abban) az évben ő is el szeretne jönni a hívei után, hogy részt vegyen az imaheti alkalmakon. Mindez tehát a megelőzte a 40 évvel ezelőtti első hivatalos közös alkalmakat.

Anikó lányom magával hozta a megnyitó istentisztelet szöveg-füzetét. Úgy érzem, hogy amikor hálaadó imádság hangzott el 'mindazokért, akik az egységkeresés úttörői voltak, legyenek bár ismertek, vagy ismeretlenek' a korai noszvaji találkozás lelkeséről és a bogácsiai plébánosáról is megemlékeztek. 'Isten valóban hatalmas!'

Fontosnak éreztem, hogy levelemmel én is aktív részesévé legyek az imaheti, és a mindennapi szüntelenül való imádkozásnak. Kérem a mi Urunk áldását az Ő ügyének szolgálatához.

Tisztelettel és szeretettel:

Dr. Szabó Zoltánné, Médi néni

(Szeretettel emlékszem vissza a két ifjú teológusra, a Bölcskei fiúkra,⁵ akik édesapjukat jöttek látogatni a Kálvin téri Református Vendégszobákban.)"

Édesapám március 26-i temetését követően a noszvaji gyülekezet gondnoka jelentkezett Édesanyánál, hogy a temetés és a tor költségeit ki kell fizetni.

⁵ A Bölcskei-fiúk még édesapánkkal is találkoztak Noszvajon, amikor kirándulni vitte a debreceni diákokat.

Arra Egerben ígéretet kapott, hogy két, a parókia többi részétől jól elkülöníthető kisebb szobát addig használhat gyermekeivel, amíg arra szüksége van. Próbálkoztunk mi, gyermekek az udvar túlsó felén álló cementezett padlójú fáskamrából konyhát kialakítani, de ellepték a kártevők. Édesanyánk hamar budapesti unokatestvérének a jóindulatára szorult, náluk kapott egy ágyat, amin alhatott. Mindezeket látva Maja húgom érettségi után azonnal munkába állt, és esti főiskolán tanult tovább azért, hogy ne kelljen félbehagynom az egyetemet.

Mostanában tudtuk meg, hogy Édesanya akkor komolyan latolgatta, hogy gondjaira maradt gyermekeivel visszaköltözik Brassóba. Neki ott mindenképpen jobb sora lett volna, bár nagyapáék továbbra is csak azzal az egy szobával rendelkeztek. Mégis voltak ott rokonok, nem lett volna így magára hagyatva, mint Magyarországon. Notezből láttuk a névsort és a tétova jeleket, kiket keresett fel, kik utasították el. Egyedül volt, értünk harcolt. Végül Adorján József esperes úr éjszakai portás és fűtő minőségben alkalmazta a Kálvin téri Református Vendégszobákban, 1969-ben. (A fenti fénykép a Vendégszobák bejáratánál készült Édesanyáról.)

Édesapánk halála után mindhárman külön-külön hosszú időt töltöttünk otthontalanul. Maja két esztendőt még a gimnáziumi diákotthonban, utána albérlésben – vagyis inkább ágybérlésben – Budán, Édesanya a Vendégszobák irodájának heverőjén. Bár már korábban megkapta a Vendégszobák otthonvezetői megbízatását, az előző vezető haláláig használhatta az „illetménylakást”. A Budapest Északi Református Egyházmegye nevében az Esperesi Hivatal által hozott 211/1980-as Határozat értelmében javadalmi lakásként kapta használatba a II. udvar II. e. 14. sz. lakást 1980. július 25-én! DE! Még ugyanez év december 10-ével az Egyházmegye ugyanezt a lakást másnak engedte át! Édesanya a továbbiakban az egyik kétágyas vendégszobában alhatott.

Jómagam, még négy évig lakhattam az egyetem kollégiumában a nyári szünetek kivételével, azután nyelvtanításért cserébe az Eötvös Kollégium egyik szobájában kaptam egy ágyat, szintén a nyári szünidők kivételével. Azután a Bimbó úton egy kereskedelmi középiskolai kollégiumban lettem éjszakás nevelőtanár heti 6 éjszakán át, cserében a 7. éjszakán is ott alhattam. Téli szünetben azonban szünetelt a fűtés, így az egyik télen, mandulaműtét ürügyén a karácsonyi szünidőt kórházban töltöttem. Végül egy betörő, akit korábban telefonhívásom alapján tetten ért a rendőrség, ideiglenesen szabadlábra került, és állandó fenyegetést jelentett éjszakánként. Édesanya magához fogadhatott a vendégszobai szoba másik ágyára.

Budapest Északi Ref. Egyházmegye

ESPERESI HIVATALA

Budapest, Gorkij fasor 7.

Telefon: 427-311

1979

116/1479

Főtiszteletű Dr. SZABÓ ZOLTÁNNÉ
a Református Vendégszobák otthonvezetője

B u d a p e s t
IX. Kálvin tér 8. sz.
2. udv. II. 16.

A Budapest Északi Református Egyházmegye Elnöksége, valamint a Magyarországi Református Egyház felelős Vezetői nevében is örömmel és hálással állapítom meg, hogy Főtiszteletű Asszony 1979-ben a Református Vendégszobákban 10. szolgálati évét kezdte meg.

Jó lelkiismerettel tanúsítom - a Vendégszobákban dolgozó munkatársakkal együtt - hogy e 10 esztendő alatt, előbb mint egyszerű dolgozó, majd hamarosan mint annak otthonvezetője, minden munkáját hűségesen, lelkiismeretesen, meleg szeretettel, lankadatlan erővel és nagy hozzáértéssel végezte.

Ugy kell írnom: éjt is nappallá téve munkálkodott, hogy minden vendégünk, ha rövid időre is jött, otthon érezze magát, és megéreze, hogy ez a napi apró szolgálatokon kívül, a Magyarországi Református Egyház szolgálata is.

Ugy végezte és végzi ma is minden munkáját, mintja a presbiteri eskü kötelezné: a magam javát az anyaszentegyház javának alárendelem.

Sohasem nézte a munka milyenségét, nem latolgatta: ezt vagy azt végezze - ne végezze, csak azt látta munka van és el kell végezni. Közvetlen munkatársai felé is egyedül ez volt a fegyelmzési erő.

Ugy lehet jellemezni szolgálatát, hogy összeforrott a Vendégszobákkal és a vendégszobák Vendégeivel is.

Ez a maga elkötelezése a titka nyilvánvalóan annak is, hogy a Vendégszobák jó híre nemcsak Európa-szerte, de világsszerte is elismert.

Hűségének szinte pecsétje 1978. okt. 15 - 1979. febr. 15-ig terjedő idő, amikor beteg munkatársát és Ausztráliába hosszabb időre /évekre/ kiutazott munkatársát egyedül, minden anyagi ellenszolgáltatás megkivánása nélkül helyettesítette.

Főtiszteletű Asszonynak minde szolgálatát, önzetlen ügy-szeretettel hálással megköszönöm. Életére, Szeretteire, további munkájára Isten gazdag áldását kívánom és kérem.

Az 1979. esztendőben - mint jubileumi 10. esztendőben - hűséges munkája JUTALMAUL 10.000.-, azaz tízezer forint J U T A L M A T a Vendégszobák pénztárából kiutalok.

Budapest, 1979. április 10-én

Öszinte tisztelettel

József József/
esperes.

Az elismerő levél

Dr. Szabó Zoltánné és dr. Újszász Kálmánné az egykori népfőiskolások találkozóján a pataki várban

1986-ban, vagyis 21 év múltán sikerült – elsősorban Maja keresete révén – lakáshoz jutnunk a Szalag utcában, Budán. Édesanya is mindent megtett. A noszvaji parókián az utódok által összecsomagolt „javainkat” egy volt osztálytársam szállította fel. Azokat még évekig egy ga-

rázsban tartottuk. Sok iratunk megsérült, elázott a Vendégszobák pincéjében egy csőtörés miatt. Édesanyának, a brassói nagyszülők által apránként hozzánk irányított kelengyéjét főleg az egy fedél alá költözés költségeihez használtuk fel.

Mindig korán kelt, mert rendetlen frizurával, vagy öltözetben még velünk sem akart találkozni. Legbetegebb állapotában is mindig ragaszkodott ahhoz, hogy önállóan lássa el magát. Komolyan vette azt a feladatát, hogy minket édesapánk helyett is tisztességesen neveljen, mindenben támogasson. Erőn felül kitarott, mert érezte, hogy szükségünk van rá. Édesanyánkat Isten lámpásul adta nekünk!

Szerette a verseket. Kedvencei közé tartozott Áprily Lajos „Tavasza a házsongárdi temetőben” című, Apáczai Csere Jánosné Aletta van der Maet emlékének ajánlott költeménye. Úgy érezte, róla is szól, hiszen Brassóból követte Édesapát a messzi Sárospatakra. Szívesen idézte Szabó Lőrinc „Ima a gyermekekért” című versét, amely így kezdődik: *„Fák, csillagok, állatok és kövek, / szeressétek a gyermekeimet. / Ha messze voltak tőlem, azalatt / eddig is reátok bízta sorsukat.”* Záró sorai pedig így szólnak: *„Igaz rokon, hozzátok fordulok, / tűz, víz, ég s föld leszek, ha meghalok; / tűz, víz, ég és föld s minden istenek: / szeressétek, akiket szeretek!”* Reményik Sándor „Akarom” című versét még a kórházban is hallgatta, mert olyan életet akart magának, amelyet e versben a költő megírt, és valóban ilyen is volt a mi Édesanyánk: kendő, mely könnyet töröl; kéz, mely váltig simogat; s sok lélek alatt lett ő a tutaj.

Amikor édesanyánk eltávoztáról a Margit Kórház éjszakai ügyeletes orvosa 2011. március 25-én, pénteken este 9 óra után értesített minket, akadozó szavú imádságban hálát adtunk Istennek Édesanyánk küzdelmes, áldott életéért, hálát adtunk Istennek Édesapánk küzdelmes, áldott életéért is. Kettejük Istent magasztaló énekes élete valahogy így fonódott össze az eltelt napok, hetek idején az én gondolataimban.

Szabó Anna – Szabó Mária

DR. SZABÓ ZOLTÁN SZEMÉLYI BIBLIOGRÁFIÁJA

Rövidítések a bibliai igehelyek rövidítésein felül: **Bp.**: Budapest. **em.**: egyházmegye. **évf.**: évfolyam. **IÉ.**: Igazság és Élet (folyóirat). **k.**: kötet. **KIE.**: Keresztyén Ifjúsági Egyesület. **MÚ.**: Magyar Út (folyóirat). **p.**: pagina, oldal. **PADOSZ**: Pataki Diákok Országos Szövetsége. **rec.**: recenzio, könyvismertetés. **SIK**: Sárospataki Ifjúsági Közlöny (folyóirat). **Sp.**: Sárospatak. **SRL.**: Sárospataki Református Lapok (hírlap). **sz.**: szám. **Szerk.**: szerkesztette, szerkeszti.

I. Nyomtatásban megjelent írások⁶

1. *Az álom.* = SIK. 1923. XXXIX. évf. 9. sz. 5–6., 10. sz. 22–23., 11. sz. 46–48.
2. *Valete!* = SIK. 1924. szept. XXXIX. évf. 1–2.
3. *Vallásos estélyek programja.* = Belmissziói útmutató az 1928–1929. munkaévre. Szerk. Forgács Gyula. Bp., 1928. 78–84.
4. *Móricz Zsigmond írói egyénisége.* = SIK. 1930. XLV. évf. 8–9. sz. 159–163.
5. *Az ifjúkor lélektana és az ifjúság lelkipálcázása.* Theológiai Tanulmányok. 25. sz. Szerk.: Csikesz Sándor. Debrecen, 1932. 103 + [1] p.
6. *Így szól az Úr. Prédikáció a Soli Deo Glória Szövetség 1933. évi budapesti virágvasárnapi konferenciáján* Ézsaiás 65: 24. alapján. Különlenyomat az igehirdetőnek sajtó alatt lévő beszédkötetéből. Sp., 1933. 8 p.
7. *Testvértüzek.* A magyar cserkészszínpad antológiája. Szerk. Tábori Pál. [Az anyag összeválogatásában Bethlen István és Szabó Zoltán vettek részt, a bábjáték fejezetet Tóth Sarolta, a rajzokat Szathmáry István és Szűcs Pál készítette.] Pantheon, Bp., 1933. 160 p.
8. *Igehirdetésünk revíziója* = Az Igihirdetés: öt előadás. Sajtó alá rendezte Mátyás Ernő. A Sárospataki Teol. Akadémia Tanári Karának kiadása. Sp., 1934. 7–22.
9. *Igehirdetésünk revíziója.* Különlenyomat „Az igehirdetés” c. könyvből. Sp., 1934. 16 p.
10. *Irgalmaz a megtérőnek...* Húsvéti igehirdetés, úrvacsora utánra. Alapige: Ján. 21: 15–17. = Legátus-prédikációk. Szerk.: Szabó Zoltán. Kiadta a Sárospataki Református Főiskola Elekcionális Bizottsága. Sp., 1934. 21–23.
11. *Ünnep a földön, ünnep a mennyben.* Igihirdetés karácsonyi úrvacsoraosztás után. Alapige: Luk. 15: 10. = Legátus-prédikációk. Szerk.: Szabó Zoltán. Sp., 1935. 7–9.
12. *Az erősítő Szentlélek.* Pünkösdi prédikáció. Alapige: Róm. 8: 26. = Legátus-prédikációk. Szerk.: Szabó Zoltán. Sp., 1935. 26–29.
13. *Lelkipálcázás, belmisszió és evangélizáció.* = IÉ. 1935. I. évf. 1. sz. 14–19.
14. *Vasárnapi iskola és vallástanítás.* = IÉ. 1935. I. évf. 1. sz. 19–21.
15. *Családmisszió.* = IÉ. 1935. I. évf. 2. sz. 44–47.
16. *Templomfűtés.* = IÉ. 1935. I. évf. 2. sz. 48–50.
17. *Milyen papot szeretnék?* Feleletek egy körkérdésre. = IÉ. 1935. I. évf. 2. sz. 52–54.
18. *Hegyaljai Kiss Géza: Lélek és élet.* (Rec.) = IÉ. 1935. I. évf. 2. sz. 64.
19. *Csoportmisszió.* = IÉ. 1935. I. évf. 3. sz. 74–77.

⁶ Szabó Zoltán feltárt publikációinak tételeit a megjelenés időrendjében közöljük.

20. *Példaadó élet.* „Mindenben tenmagadat adván példaképül a jó cselekedetekben.” (Tit. 2: 7/a.) = IÉ. 1935. I. évf. 4. sz. 97–98.
21. *Önzetlenség.* ... a szeretet „nem keresi a maga hasznát...” I. Kor. 13: 5b. = IÉ. 1935. I. évf. 4. sz. 97–98.
22. *Felméry Albert: A lélek mondanivalója.* (Rec.) = IÉ. 1935. I. évf. 5. sz. 159.
23. *Mikos Lajos: Csak Jézust egyedül.* *Evangeliumi beszédek.* (Rec.) = IÉ. 1935. I. évf. 5. sz. 159.
24. *Jézus és a bűnös asszony.* Gyakorlati biblíamagyarázat Ján. 8: 1-11. alapján. = IÉ. 1935. I. évf. 7. sz. 195–198.
25. *Sallay István: A nyilvánvaló igazság.* (Rec.) = IÉ. 1935. I. évf. 7. sz. 255–256.
26. *Garbai Imre: Örök mezők aratásán.* *Evangeliumi beszédek.* (Rec.) = IÉ. 1935. I. évf. 10. sz. 319–320.
27. *Békefi Benő: „Én Uram és én Istenem.”* Öt bizonyágtétel. (Rec.) = IÉ. 1935. I. évf. 10. sz. 320.
28. *Modern Krisztus-képek: Rosadi, Papini, Merezsovszkij.* = Péntek esték. Hat előadás. Sp., 1935. 42–49.
29. *Sárospatak és a magyar falu.* = MÚ. 1936. 7. sz. 6.
30. *A magyar középosztály kulturális felelőssége.* Előadás. = SRL. 1936. 15. sz. 80.
31. *Hogyan készül a prédikáció?* = IÉ. 1936. II. évf. 1. sz. 19–20.
32. *Az egyházmegye missziói élete.* = IÉ. 1936. II. évf. 2. sz. 55–59.
33. *Vegyük fontolóra...* = IÉ. 1936. II. évf. 2. sz. 63–64.
34. *Egyházi beszédvázlatok. Krisztus hívei a templomban.* I. Az éneklő gyülekezet: Kol. 3: 16 b.; II. Az imádkozó gyülekezet: Róm. 8: 26; III. Az igehallgató gyülekezet: Róm. 10: 17. = IÉ. 1936. II. évf. 2. sz. 72–74.
35. *Bereczky Albert: Boldogok...* *Nyolc beszéd Jézus boldogmondásairól.* (Rec.) = IÉ. 1936. II. évf. 3. sz. 120.
36. *Hastings: A második mérföld.* Fordította Gály Ferenc felsőöri lelkész. Szabó Imre budapesti esperes tanulmányával. (Rec.) = IÉ. 1936. II. évf. 3. sz. 120.
37. *Garbai Imre: A part felé.* (Rec.) = IÉ. 1936. II. évf. 3. sz. 120.
38. *Kálvin a népi tudatban.* = IÉ. Kálvin-szám 1536–1936. 1936. II. évf. 4-5. sz. 190–197.
39. *Kálvin a népi tudatban.* Vasady Béla társszerzővel. Az Igazság és Élet Füzetei 7. Debrecen, 1936. 35+ [1] p.
40. *Te vagy az az ember...* Alapige: II. Sám. 12: 1-13. = IÉ. 1936. II. évf. 6. sz. 209–211.
41. *A gyermekek megáldása.* Gyakorlati biblíamagyarázat. Mk. 10: 13-16. = IÉ. 1936. II. évf. 7. sz. 249–253.
42. *Ecsedy Aladár: A legnagyobb apostol.* Pál apostol élete a gyakorlati evangéliumi munka számára. (Rec.) = IÉ. 1936. II. évf. 7. sz. 283–284.
43. *Dr. Victor János: Építsünk hajlékot!* Prédikációk. (Rec.) = IÉ. 1936. II. évf. 7. sz. 284.
44. *Ifjú néked mondom...* Debreceni egyetemi istentiszteleti prédikációk II. k. = IÉ. 1936. II. évf. 7. sz. 284.
45. *Kirakatban.* Mt. 5: 14-16). = IÉ. 1936. II. évf. 8. sz. 285–287.
46. *A legjobb újság.* „... szolgálunk a lélek újságjában és nem a betű óságában.” (Róm. 7: 6). = IÉ. 1936. II. évf. 10. sz. 365–367.
47. *A Lélek tanácsai.* Prédikáció pünkösdi úrvacsoraosztás utánra. Alapige: Zsid. 3 : 13-14. = Legátus-prédikációk. Szerk.: Szabó Zoltán. Sp., 1936. 30–32.
48. *A Lélek gyümölcse.* Pünkösdi prédikáció. Alapige: Gal. 5. „A léleknek gyümölcse: szeretet... békétülés... hűség”. = Legátus-prédikációk. Szerk.: Szabó Zoltán. Sp., 1937. 25–27.

49. *Cenzúra*. = IÉ. 1937. III. évf. 1. sz. 28–30.
50. *Falu és város*. „... mikor beesteledék kiméne (Jézus) a városból”. (Mk. 11: 19) „... mikor közeledett, látván a várost, síra azon.” (Luk. 19: 41). = IÉ. 1937. III. évf. 4. sz. 129–131.
51. *Vigasztalás és felelősség a sikertelenségben*. (...a király „elküldé szolgáit, hogy meghívják azokat, kik a mennyegzőre hivatalosak valának; de nem akarnak vala eljöni.” Mt. 22: 3.) = IÉ. 1937. III. évf. 6. sz. 225–227.
52. *A segédlelkész*. I. A segédlelkész és szellemi (emberi) környezete; II. A segédlelkész tárgyi környezete; III. Kiegészítések; IV. Megjegyzések. = IÉ. 1937. III. évf. 8. sz. 315–323.
53. *Jakab apostol közönséges levelének magyarázata*. I. Bevezetés; II. Jakab személyisége, a levél célja és jellege. = IÉ. 1938. IV. évf. 1. sz. 4–8.
54. *Jakab apostol közönséges levelének magyarázata*. III. A kísértés kérdése (1: 1–18.) = IÉ. 1938. IV. évf. 2. sz. 55–61.
55. *A lelkipásztor*. I. A lelkipásztor és szellemi környezete. = IÉ. 1938. IV. évf. 3. sz. 114–118.
56. *A lelkipásztor*. II. A lelkipásztor tárgyi környezete. III. Kiegészítések. = IÉ. 1938. IV. évf. 4. sz. 158–163.
57. *Ravasz László új három kötete*. Ravasz László: Legyen világosság. Beszédék, írások. I–III. (Rec.) = IÉ. 1938. IV. évf. 6. sz. 250–254.
58. *Időnek teljességében*. Karácsonyi prédikáció. Alapige: Gal. 4: 4–5. = Legátus-prédikációk. Sp., 1938. 2. sz. 7–8.
59. *Sárospataki törekvések a falu szolgálatára*. = Protestáns Szemle, 1939. 3. sz. 140–146.
60. *Sárospataki törekvések a falu szolgálatára*. Újszász Kálmán társszerzővel. Különlenyomat a Protestáns Szemle 1939. 3. számából. [Tartalma: Szabó Zoltán: Sárospataki törekvések a falu szolgálatára. 1–7.; Újszász Kálmán: A sárospataki főiskola faluszemináriuma 8–11..] Sp., 1939. 12 p.
61. *Jakab apostol közönséges levelének magyarázata*. [Dr. Szabó Zoltán, Dr. Mátyás Ernő, Dr. Erdős Károly, Dr. Victor János, Maksay Albert, Nagy András, Darányi Lajos, Benke Kálmán, Kovács József és Dr. Czeglédy Sándor gyakorlati írásmagyarázatai.] Az Igazság és Élet füzetek 15. Debrecen, 1940. 72 + 2. p.
62. *Református keresztyén kis káté a Heidelbergi Káté alapján hitvallást-tévő ágendázók, vagy a református egyházba megtérni óhajtok előkészítésére*. Ágoston Sándor és Kovács Sándor társszerzőkkel. Kiadó: Rév-komáromi Református Keresztyén Egyház. Harmadik kiadás. Komárom, 1940. 52 p.
63. *A százéves levélbélyeg*. 54 képen 342 bélyeg fényképével. Felelős kiadó: Szabó Zoltán. Bp., 1941. 132 p.
64. *A százéves levélbélyeg*. Bp., 1941. 127 p.
65. *A keresztyén magyar népfőiskola elvi kérdései*. = Népfőiskola. KIE, Bp., 1942. 44–48.
66. *Szeretatlánc*. = Kerékvágás, 1942. jan. 1.
67. *A hatodik szó*. Nagypénteki prédikáció. Alapige: Ján. 19: 30. = Legátus-prédikációk. Szerk. Szabó Zoltán. Sp., 1942. 3–6.
68. *Ünnep a földön, ünnep a mennyen...* Karácsonyi prédikáció. Alapige: Lukács 15: 10. = Legátus-prédikációk. Szerk.: Szabó Zoltán. Sp., 1946. 2. sz. 3–6.
69. *Hirdetvén az Úr halálát...* Prédikáció húsvéti úrvacsoraosztás után. Alapige: I. Kor. 11: 26. = Legátus-prédikációk. Szerk.: Szabó Zoltán. Sp., 1947. 1. 2–4.

70. *A húsvét igenje*. Prédikáció húsvét II. napján. Előige: Luk. 24: 1-12. Alapige: Ján. 11: 25-26. = Legátus-prédikációk. Szerk.: Szabó Zoltán. Sp., 1949. 1. sz. 5-8.
71. *Adalékok Noszvaj község néprajzához*. = Protestáns egyházi források, kutatók, hagyományok. Tanulmánygyűjtemény, melyet dr. Illyés Endre emlékének ajánlunk. Szerk. Dankó Imre, Küllös Imola. ELTE Folklór Tanszék, Bp., 1985. II. k. 255-271.
72. *A húsvét igen-je*. Igehirdetés. = Adventtől adventig. Prédikációk a Magyar Református Egyház közelmúltjából. Szerk. Cseri Kálmán. Bp., 1989. 176-181.
73. *Az Úrnak kedves esztendeje*. [1938] = Enyedi emlékkönyv. (Kiadja a Tiszáninnen Református Lelkészegyesület 1992. 59-60.
74. *Szupplikációs köszöntő beszéd. 1951. november havában*. = Szupplikáció a Sárospataki Református Kollégiumban, 1945-1951. Szerk. Bilkay Ruth, Laczkó Gabriella. Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei. Acta Patakina X. Sp., 2002. 144-145.
75. *Sárospataki törekvések a falu szolgálatára*. = Honismeret, 2002. 30. évf. 6. sz. 33-35.
76. *Feljegyzés a néprajzi ismeretterjesztés kiszélesítéséről*. = Honismeret, 2003. 31. évf. 6. sz. 26-27.
77. *Felemás igában*. Feljegyzés Kádár Imre: *Egyház az idők viharaiiban* című könyvének passzusaihoz. = Széphalom 13., a Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve. 2003. 297-303.
78. *Móricz Zsigmond írói egyénisége*. = Széphalom 14., a Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve. 2004. 139-142.
79. *A népegyetem terve*. = Széphalom 15., a Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve. 2005. 423-428.
80. *Feljegyzés Noszvaj jelenéről és jövőjéről 1958-ban*. = Széphalom 16., a Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve. 2006. 513-522.
81. *Sárospatak szerepe a magyar nemzeti életben*. = Széphalom 17., a Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve. 2007. 501-510.
82. *Szabó Béni brassói szücsmeister önéletrajzából*. Lejegyezte Szabó Zoltán. = Széphalom 18., a Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve. 2008. 457-474.
83. *Noszvaji gyülekezetanalízis, 1958*. = Széphalom 19., a Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve. 2009. 545-554.
84. *Kálvin alakja és személyisége népiünk történeti tudatában*. = Széphalom 20., a Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve. 2010. 421-426.
85. *Noszvaji feljegyzések*. 1. Gyülekezet-történeti kiállítás 1959-ben Noszvajon. 2. Aki Gárdonyi Gézánál volt kiscseléd. = Széphalom 21., a Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve. 2011. 391-394.
86. *Curriculum vitae*. Széphalom 25., a Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve. 2015. 571-574.

II. A Sárospatakon őrzött hagyatékban ránk maradt, kiadatlan írások⁷

1. A 6-10 éves gyermekek vallásoktatásának főbb módszeres kérdései s gyakorlati megnyilvánulásba helyezése, egy-egy téma tudatos feldolgozása. Autográf. 16 p. **Kt.d. 50.720.**
2. *A beteglátogatás irodalma. Jegyzetek.* Sp., 1925. Autográf. 38 p. **Kt.d. 50.242.**
3. *A debreceni teológus ifjúság szórványmunkája.* Gépirat. 2 p. **Kt.d. 50.230.**
4. *A dialektikai theologia jelentősége a gyakorlati theológiában.* Lelkészi konferenciai előadás. [1930]. Gépirat. 6 p. **Kt. 3708.**
5. *A folytatásból következik...* Sp., 1943. Gépirat. 3 p. **Kt.d. 50.189.**
6. *A gyermek vallásos nevelése.* Gépirat. 6 p. [Hiányos.] **Kt.d. 50.220.**
7. *A gyülekezet énektanulása.* Autográf. 8 p. **Kt.d. 50.223.**
8. *A gyülekezeti lelkigondozás felelőssége.* Autográf. 8 p. **Kt.d. 50.288.**
9. *A hamis és az igaz egyházak között.* A két keresztyén világgyűlés tanulságai. 1962. Gépirat. 6 p. **Kt.d. 50.696.**
10. *A jelen kor társadalmi válsága.* Tanulmány. Autográf. 15 p. **Kt.d. 50.192.**
11. *A Ker. Ifj. Egyesület titkári tanulmányútja.* Beszámoló. Autográf. 1 p. **Kt.d. 50.294.**
12. *A lélek óvóhelyei.* Autográf. 2 p. **Kt.d. 50.215.**
13. *A lelkipásztor ránevelése evangélizációs munkára.* Előadás. Autográf. 10 p. Előadásvázlat a missziói előadók budapesti konferenciáján. 1938. okt. 11. **Kt.d. 50.301.**
14. *A magyar föld húsvéti fényben.* Gépirat. 2 p. **Kt.d. 50.297.**
15. *A magyar középosztály kulturális felelőssége.* Előadás. Sp., 1936. Autográf. 14 p. **Kt.d. 50.183.**
16. *A mai világnézet.* Előadás. Sp., 1940. Autográf. 4 + 6 p. **Kt.d. 50.175.**
17. *A meghasadt kárpit.* Nagypénteki prédikáció Mt. 27: 50-51.; Zsid. 9: 19-20. alapján. Gépirat. 2 p. **Kt.d. 49.504.**
18. *A misszió, mint evangélizáció.* A misszió, mint katechézis. Xeroxmásolat. 4+3 p. **Kt.d. 50.286 - 50.287.**
19. *A misszió, mint katechetika.* [Hiányos.] Sp. Gépirat. 2 p. **Kt.d. 50.178.**
20. *A misszió, mint katechetika.* 1957. Gépirat. 3 p. **Kt.d. 50.306.**
21. *A nagypéntek evangéliuma.* Nagypénteki prédikáció I. Kor. 18. alapján. Autográf. 16 p.
22. *A népfőiskola szobabeosztása.* Névsor. Gépirás, autográf. 1 p. **Kt.d. 50.277.**
23. *A népi tudatban Kálvin.* Szabó Zoltán kérdőívére gyűjtött feleletek a tiszáninneni gyülekezetekből. 1935. Autográf. 262 db. Különböző méret. **An. 7191-7452.**
24. *A noszvaji ref. templom felújítása során felfedezett műemlékvédelmi értékekről.* Noszvaj. Autográf. 4 p. **Kt.d. 50.250.**
25. *A parochiális könyvtár új sorozatának programja.* Gépirat. 2 p. **Kt.d. 50.261.**
26. *A pszichoanalízis és a Teológia.* Autográf. 7 p. **Kt.d. 50.219.**

⁷ A jegyzéket a Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtára katalógusaiból, a Tudományos Gyűjteményeiben fellelhető, feltárt anyag, valamint a dr. Szabó Zoltánról készült előadások, dolgozatok lábjegyzeteiben fellelhető hivatkozások alapján állítottuk össze. Nem szerepelnek a levelezés tételei (38 katalóguscédula), valamint a mesék (15 tétel), amelyeknek szerzősége bizonytalan. A tételeket – a keletkezés időpontjának gyakori bizonytalansága miatt – a címek betűrendjében közöljük. Dőlt betűkkel adjuk meg a címet, ha az a szerzőtől származik. A vastagbetűs jelzet adja meg a közlemények gyűjteményi lelőhelyét.

27. *A reformáció hatása a reformációra.* Előadás. Sp., 1928. Autográf. 11 p. **Kt.d. 50.167.**
28. *A sárospataki M. Kir. Téli Gazdasági Iskola ismertetése.* Gépirat. 1 p. **Kt.d. 50.274.**
29. *A Sárospataki Ref. Főiskola Theol. Akadémiájának külföldi tanulmányúton járt hallgatói 1920-tól.* Sp., 1939. [?] Gépirás. **Kt.d. 50.258.**
30. *A szekták elleni harc.* Autográf. 9 p. [Hiányos.] **Kt.d. 50.196.**
31. *A Szentírás és az egyház mai bizonyágtétele.* Gépirat. 2 p. **Kt.d. 50.234.**
32. *A Szentírás és az egyház mai bizonyágtétele.* Gépirat. 1 p. **Kt.d. 52.288.**
33. *A theologushány megszüntetésére vonatkozó teendőink.* Sp., 1942. Gépirat. 2 p. **Kt.d. 50.257.**
34. *A Tízparancsolat magyarázata.* Gépirat. 21 p. **Kt.d. 50.605.**
35. *A vegyes házasságok és a reverzális kérdésének mai állása.* Zárthelyi dolgozat a II. lelkeszképesítő vizsgálatra. Sp. Autográf. 24 p. **Kt.d. 50.170.**
36. *Adalékok „Az aktuális szociális kérdések teológiai megvilágítása, a szocializmus építésében résztvevő termelő munka” c. feladathoz.* Noszvaj, 1963. Gépirat. 5 p. **Kt.d. 50.199.**
37. *Adalékok a község néprajzához.* Noszvaj, Egervölgyi em. 1960. 7 p. Gépirat. **At.2003.**
38. *Adalékok a noszvaji népnyelvhez, családnevek, gúny- és ragadványnevek, komaság.* Noszvaj, Egervölgyi em. 1959. 3 p. Gépirat. **At.1982.**
39. *Adalékok a református gyülekezet vallásosságához.* Balajt, Abaúji em. Kézirat, Bakos Zoltán társszerzővel. 1928. 4 p. **At.2550.**
40. *Adalékok a református gyülekezet vallásosságához.* Borsod község, Abaúji em. Kézirat, Bakos Zoltán társszerzővel. 1928. 4 p. **At.2550.**
41. *Adalékok a református gyülekezet vallásosságához.* Felsőzsolca, Borsod-Gömöri em. Kézirat, Németh József társszerzővel. 1932. 3 p. **At.2565.**
42. *Adalékok a református gyülekezet vallásosságához.* Füžérradvány, Zempléni em. Kézirat, Kájel Béla társszerzővel. 1932. 2 p. **At.2632.**
43. *Adalékok a református gyülekezet vallásosságához.* Harsány, Borsod-Gömöri em. Kézirat, Fodor Lajos társszerzővel. 1932. 2 p. **At.2609.**
44. *Adalékok a református gyülekezet vallásosságához.* Pálháza, Zempléni em. Kézirat, Kájel Béla társszerzővel. 1932. 2 p. **At.2632.**
45. *Adalékok a református gyülekezet vallásosságához.* Vatta, Egervölgyi em. Kézirat, Fodor Lajos társszerzővel. 1932. 2 p. **At.2609.**
46. *Adalékok a református gyülekezet vallásosságához.* Edelény, Abaúji em. Kézirat, Bakos Zoltán társszerzővel. 1928. 4 p. **At.2550.**
47. *Adalékok Eger református egyházközségének történetéhez.* Noszvaj, 1961. 29 p. **Fsz. Kt. 3158.**
48. *Adalékok Nagy Lajos, a noszvaji baptista gyülekezet vénje életéhez és munkálkodásához.* Noszvaj, Egervölgyi em. 1960/1961. 8 p. Gépirat. **At.2037.**
49. *Adalékok Noszvaj község néprajzához.* Nyelvjárási anyag. Feljegyzés özv. Szabó Józsefné Balázs Rebekáról, aki Gárdonyi Gézánál volt kiscseléd. Noszvaj, Egervölgyi em. 1961. 4 p. Gépirat. **At.2038.**
50. *Adalékok Noszvaj község néprajzához.* Nyelvjárási anyag. Noszvaj, Egervölgyi em. 1962. 8 p. Gépirat. **At.2694.**
51. *Alapvizsga dolgozat „Az Ézsaiás-féle prófétai mű”.* Sp., 1922. Autográf, 5 p. **Analekta 4984.**
52. *Áldozócsüörtöki, konfirmációi, külmisziói prédikáció-vázlatok.* [Noszvaj], 1961. Gépirat. 3 p. **Kt.d. 49.462.**

53. *A népegyletem terve Sárospatakon.* Sp., 1945. 31 p. **Fsz. Kt. 1223.**
54. *Augustinus és Rousseau confessioinak összehasonlító ösmertetése.* Pályamunka. [Sp.], 1921/22. 87 p.
55. Az „Élet és Igazság” munkanaplója. Sp., 1935–1960. Autográf. 37 p. **Kt.d. 50.624.**
56. *Az advent homiletikuma, különös tekintettel a magyar református igehirdetésre.* II. lelkészképesítő vizsgálatra írt dolgozat. Sp. Autográf. 84 p. **Kt.d. 50.169.**
57. *Az általános sémi polytheizmus maradványai az ószövetségi monotheisztikus vallásban.* Pályamű. Sp. Autográf. (4) + 73 p. **Kt.d. 50.171.**
58. *Az egeri reformáció kisugárzása.* Eger [Noszvaj], Egervölgyi em. 1961. 8 p. Gépirat. **At.2049.**
59. *Az első pünkösdi prédikációja.* Pünkösdi prédikáció Apcsel. 2: 37-38. alapján. Gépirat. 2 p. Két pld. **Kt.d. 49.499.**
60. *Az erdélyi szücsipar néprajza.* [Brassó – Noszvaj, 1961.] Autográf. 68 p. **Kt.d. 50.289.**
61. *Az Evangélikus Hittudományi Kar hallgatóinak falu- és szóránymunkája.* Gépirat. 3 p. **Kt.d. 50.229.**
62. *Az evangélizációs igehirdetés a modern tömegember számára.* Gépirat. 9 p. [Hiányos.] **Ktd. 50.241.**
63. *Az Ige útja az új Istentiszteleti Rendtartásban.* Előadás. 1939. Autográf. 16 p. Elhangzott a kassai ORLE tanfolyamon 1939. V. 30-án. **Kt.d. 50.186.**
64. *Az iskolán kívüli ifjúság lelkigondozása.* Előadás a budapesti országos missziói értekezleten, 1937. IX. 27-29. Sp., 1937. Autográf. 11 p. **Kt.d. 50.300.**
65. *Az ófehértói gyülekezet lelkipásztori állásába való beiktatáskor elmondott igehirdetés.* + Békefi Benő beiktató beszéde. Ófehértó, 1953. december 31. 2 p. **An. 10.055.**
66. *Babona 26 db, közmondás 2 darab.* Tiszakarád, Zempléni em. Kézirat, 1935. 4 p. **At.397.**
67. *Beszélő énekeskönyv.* Az 1951-es szupplikációs szolgálatra. Sp., 1951. 3 p. **Fsz. Kt. 3077.**
68. *Bibliai vezérfonal a mátészalkai konferenciára.* Xerox másolat. 1 p. [Hiányos.] **Kt.d. 49.495.**
69. *Bibliaköri és vasárnapi iskolai előkészítő vázlatok, jegyzetek, gyakorlati exegézisek az 1945-1950 közötti évekből 40 darabban, részint összekapcsolt, részint magános lapokra írva. Különböző nagyságban. Egykorú kézirat* **Kt. /a./ 52.**
70. *Bibliaköri munkanapló.* Bibliaköri előkészítő vázlatok. 1934/35. I-II. félév. Egykorú kézirat. 18 p. **Kt. /a./ 50.**
71. *Bírálati jelentés a Tiszáninneni Ref. Egyházkerület Theol. Magántanári és Képesítő Bizottságához dr. Kiss Sándor „A magyar református egyház ifjúsági munkái” címmel benyújtott tanulmányáról.* [1941.] Autográf. 12 p. **Kt.d. 5181.**
72. *Brassói tartózkodása alatt készített jegyzetei és igei gondolatai.* Brassó, 1963. Autográf. 166 p. **Kt.d. 50.763.**
73. *Búcsú az angyaltól.* Készült arra a hírre, hogy a pataki kollégiumon megfordítják a régi címet. Sp. Gépirat. 5 p. **Kt.d. 50.284.**
74. *Búcsúestre.* Üdülést záró beszéd. Noszvaj, 1957. Gépirat. 5 p. **Kt.d. 50.308.**
75. *Curriculum vitae.* Különös tekintettel politikai magatartására és működésére. [Sp., 1945.] Gépiratmásolat. 4 p. **An. 11.193.**
76. *Csendes percek.* [Imádságok és rövid elmélkedések]. 1923–1930. Autográf is, 1144 p. Különböző nagyságú papíron. **Kt.a. 632.**

77. *Csendes percek*. Elmélkedések, imádságok. 1927. február havában. Kézirat. 23 p. összefűzve. **Kt./a.55.**
78. *Cserkészzászló alatt*. Sp., 1935. Autográf. 6 p. (Elhangzott 1935. VI. 2-án Sátoraljaújhegyen a 777-es csapat zászlóavatásán.) **Kt.d. 50.216.**
79. *Dynamis – a böjt teológiájához*. Böjti prédikációsorozat adalékául. Gépirat. 1 p. **Kt.d. 50.206.**
80. *Efézuson át hozzánk küldött levél*. Az efézusi levél magyarázata. Noszvaj, 1964. Gépirat. 17 p. **Kt.d. 50.606.**
81. *Egy védőoltás – Miért jöttem a teológiára?* Sp., 1927. Autográf. 8 p. [Az I. éves teológusok számára.] **Kt.d. 50.217.**
82. *Egyházi életünk mai belső feladatai*. Sárospataki lelkipásztori találkozó. 1945. **Kt.a. 635/11.**
83. *Egyházunk harca nemzetünk jövőjéért* Előadás a komáromi ORLE konferencián. [Hiányos.] Gépirás. 1 p. **Kt.d. 50.292.**
84. Előadások, jelentések, vázlatok. Sp., 1937–1960. Autográf és gépiratmásolat 2, 6, 8, 7, 1, 5, 6, 5, 4, 5, 11, 8, 3, 1, 2, 19, 2, 6, 20, 8, 12, 5, 9, 9 p. [összesen 154 p.] Különböző méretben. **Kt.a. 635.**
85. *Én élek*. Húsvéti prédikáció. Ján. 14: 19. alapján. Gépirat. 2 p. **Kt.d. 49.503.**
86. Értesítés. A teológusok számára kiadott felhívás. Sp., 1939. 1 p. **Kt.d. 50.751.**
87. *Esketési prédikációk*. Autográf, illetve gépirás. Különböző méret. **Kt.d. 49.458 – 49.461.**
88. Esküvői és temetési igehirdetések. Noszvaj, [1957–1965.]. **Kt.a. 636/5.9.13.**
89. *Exmissziókor*. Az első lelkészképesítő vizsgát tett segédlelkészek kibocsátásán mondott beszéd. [Sp., 1948.] Autográf. 5 p. **Kt.a. 207.**
90. *Feljegyzés a néprajzi ismeretterjesztés kiszélesítéséről*. Noszvaj, 1964. VI. 27. Gépirat másolata. 3 p. **Analekta 2694.**
91. *Feljegyzés a Szomolya község felett talált cserepekről*. Noszvaj, 1961. 1 p. **Fsz. Kt. 3159.**
92. *Feljegyzés a szomolyai kaptárkövek problémájáról*. Szomolya, Egervölgyi em. 1958. 1 p. Gépirat. **At.1924.**
93. *Feljegyzés Kádár Imre: Egyház az idők viharaiiban c. könyvének Szabó Zoltánnal kapcsolatos passzusaihoz*. Noszvaj, 1957. 7 p. Kézirat. **Kt.a. 640/123.**
94. *Feljegyzés Noszvaj jelenéről és jövőjéről*. Gondolatok egy 3+5 éves helyi terv számára. Noszvaj, Egervölgyi em. 1958. 6 p. Gépirat. **At.1977.**
95. *Feljegyzés Noszvaj község egyik falutörténeti problémájának távolabbi vonatkozásairól*. Noszvaj, Egervölgyi em. 1964. 1 p. Gépirat. **At.2116.**
96. *Feljegyzés Szabó Józsefné Balázs Rebekáról*. Noszvaj, 1961. 1 p. **Fsz. Kt. 3160.**
97. *Feljegyzések és adalékok néhány település kapcsán*. Autográf. 2 p. **Kt.d. 50.758.**
98. *Feljegyzések*. Sp., 1940. 14 p. Autográf. **Fsz. Kt. 3308.**
99. Gábor István egyházi énekszövegei, konfirmandus vers, leányok úrvacsorai éneke (szöveg és dallam). Ófehértó, Nyírségi em. 1953. 4 p. Kézirat. + 1 p. Gépirat. **At.2083.**
100. Gazdasági jellegű ötletek a Kollégiumra nézve. (Sp.) Gépirat. 1 p. **Kt.d. 50.198.**
101. Gondolatok a tíz szűz példázatáról. Autográf. 4 p. **Kt.d. 50.771.**
102. *Gyakorlati exegetikai jegyzetek a Zsoltárokhoz*. I–XXV. Autográf. 8 p. [Hiányos.] **Kt.d. 50.602.**
103. *Gyakorlati exegetikai jegyzetek Pál apostolnak a filippbeliekhez írt leveléhez*. Autográf. 32 p. **Kt.d. 50.600.**

104. *Gyakorlati jellegű képzés Kolozsvárott*. Gépirat. 1 p. Két példány. **Kt.d. 50.232.**
105. *Gyakorlati vonatkozású megjegyzések a keresztség kérdéséhez*. Sp. Gépirat. 2 p. **Kt.d. 50.177.; Kt.d. 50.213.**
106. *Gyémántköszöriülés*. Előadásvázlat. Gépirat. 1 p. **Kt.d. 50.176.**
107. *Gyermeklélektan Schleiermacher: Reden über die religion c. munkája alapján*. Autográf. 16 p. [Hiányos.] **Kt.d. 50.221.**
108. *Gyülekezetanalízis*. Noszvaj, Egervölgyi em. 1958. 6 p. Gépirat. **At.1941.**
109. *Gyülekezeti lelkipásztor és az evangélizáció, illetve gyülekezeti evangélizáció és a lelkipásztor*. Gépirat. 6 p. **Kt.d. 50.694.**
110. *Ha az Úr épít*. Esketési vázlat a Zsolt. 127: 1/a. alapján. Autográf. 2 p. **Kt.d. 49.451.**
111. *Hálaadás*. Újkenyéri-úrvacsorai prédikáció a Mt. 14: 19/b.; I. Kor. 11: 23/a. alapján. Darányi Lajos társszerzővel. Sp., 1950. Gépirat. 2 p. **Kt.d. 49.508.**
112. *Harsányi István jellemképe*. Gépirat. 8 p. **Kt.d. 50.225.**
113. *Héber szavak a bűn fogalmára*. Gépirat. 4 p. **Kt.d. 50.281.**
114. *Hívó nevelés a családban*. Gépirat. 3 p. **Kt. d. 50.226.**
115. *Hozzászólás a VII. pártkongresszus irányelveihez*. Noszvaj, 1959. 4 p. **Fsz. Kt. 3232.**
116. *Húsvét homiletikuma, igehirdetése*. Gépirat. 4 p. **Kt.d. 50.227.**
117. *Húsvét nagyhetére*. Bűnbánati vázlatok. Gépirat. 8 p. **Kt.d. 49.463.**
118. *Húsvéti prédikáció* Luk. 24: 28-30. alapján. Gépirat. 2 p. **Kt.d. 49.500.**
119. *Ifjak a Tanácsköztársaságban*. Noszvaj, 1959. Szabó Zoltán visszaemlékezését lejegyezte: Bojtor István. 3 p. Gépirat.
120. *Igehirdetési vázlatok*. (Töredékek). Gépirás. Különböző méret. 18 f. **Kt.d. 50.595.**
121. *Igehirdetési vázlatok*. Gépirás, xeroxmásolat. Különböző méret. **Kt.d. 49.486-49.494.**
122. *Igehirdetési vázlatok*. Sárospatak – Ófehértó – Noszvaj, 1937–1964. Autográf. 52 füzet. Különböző méret. **Kt.a. 637.**
123. *Igehirdetési vázlatok*. Sárospatak – Ófehértó, 1921-1955. Autográf. 1857 db. Különböző méretű lapokon, 31 tasakban. **Kt.a. 634.**
124. *Igehirdetési, bibliaköri jegyzetek*. 1948. Egykorú, hiányos kézirat. 23 p. **Kt./a./ 51.**
125. *Igehirdetésünk időszerűsége*. Előadás. Autográf. 12 p. [Elhangzott Sárospatakon, a lelkészkonferencián 1942. IX. 3-án.] **Kt.d. 50.303.**
126. *Igehirdetésünk revíziója*. Előadás. Elhangzott a sárospataki konferencián, 1934. IX. 5-én. Autográf. 12 p. **Kt.d. 50.194.**
127. *Igehirdetésünk története a századforduló óta*. Sp., 1948 [?]. Kézirat. **Kt.a. 635/22.**
128. *Igetanulmányok a Kol. II-III. alapján*. Autográf. Különböző méret. 25 p. **Kt.d. 50.599.**
129. *Írásmagyarázat vázlat I. Kor. 1: 25-30. alapján*. Gépirat. 2 p. **Kt.d. 50.598.**
130. *Irénkém könyve*. „Csendes percek”. 1932–1951. **Kt.a. 633.**
131. *Isten országa az igehirdetésben*. Sp., 1949. Kézirat. **Kt.a. 635/13.**
132. *Isten uralmának megnyilvánulása az istentiszteletben és az egyházalkotmányban*. Autográf. 4 p. **Kt.d. 50.208.**
133. *Jegyzet, missziói kérdések, a PADOSZ befogadó nyilatkozata*. Autográf és gépirás. Különböző méret. **Kt.d. 50.822 - 50.824.**
134. *Jegyzetek a holland kormány magyarországi ágensének jelentéseiből*. Utrecht, 1925. V. 20. Autográf. 2 p. **L.gy. 2141.**
135. *Jegyzetek egyes személyekről*. Autográf. 12 p. **Kt.d. 50.296.**

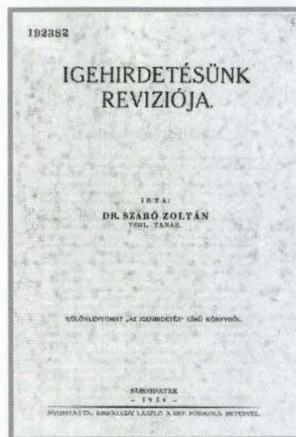
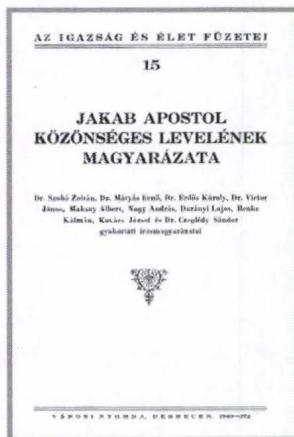
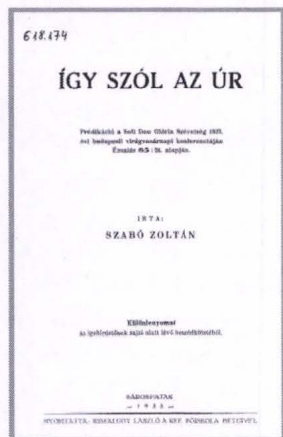
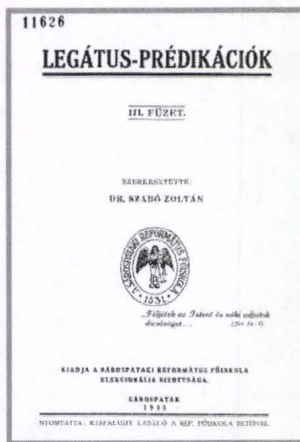
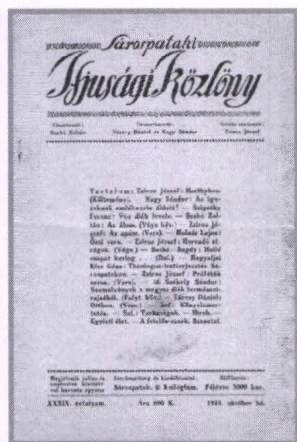
136. Jegyzetek és gondolatok különböző ígérőkről. Autográf. 23 p. **Kt.d. 50.760.**
137. Jegyzetek és kivonatok a teológia tárgyköréből. Autográf. 22 p. **Kt.d. 50.761.**
138. Jegyzetek és vázlatok. Hernádszentandrás – Sárospatak, 1921-1938. Autográf. I-XXXIII. kötet. Különböző méret. **Kt.a. 630.**
139. Jegyzetek, gondolatok a teológia tárgyköréből. Autográf. Különböző méret. 359 p. **Kt.d. 50.765.**
140. Jegyzetek, gondolatok főleg a teológia tárgyköréből. Töredékek. Autográf. Különböző méret. 111 p. **Kt.d. 50.596.;** 126 p. **Kt.d. 50.597.**
141. Jegyzetek, gondolatok. Autográf. Különböző nagyság. 61 p. [Töredékek.] **Kt.d. 50.621.**
142. Jegyzetek, kivonatok a teológia tárgyköréből, igei gondolatok. Autográf. 79 p. **Kt.d. 50.762.**
143. Jegyzetek, kivonatok, gondolatok, főleg a teológia tárgyköréből. Autográf. Különböző nagyság. 250 p. **Kt.d. 50.622.**
144. Jegyzetek, töredékek. Autográf. 6 p. **Kt.d. 50.725.**
145. *Jelentés a hittanhallgatók 1938/39-ik évi gyakorlati munkásságáról.* Sp., 1939. Autográf. 4 p. **Kt.d. 50.299.**
146. *Jelentés a Sárospataki Népfőiskolai tanfolyam lefolyásáról.* Gépírás. 2 p. Két példány, a második példány hiányos. **Kt.d. 50.280.**
147. *Jelentés a theologiai ifjúság 1936/37. iskolai évben végzett gyakorlati munkásságáról.* 1937. Kézirat. **Kt.a. 635.**
148. Kántorképző tanfolyam 1951. II. 8-28. Napirend, záróbeszéd, krónika. Sp., Zempléni em. 1951. 7 p. Gépírat. **At.2707.**
149. Kántorképző tanfolyam 1951. II. 8-28. A Tiszáninneneni Egyházkerület gyülekezeteiből résztvevők beszámolói gyülekezetükről és önmagukról. Sp., Zempléni em. 1951. 99 p. Kézirat. **At.2708.**
150. Kántorképző tanfolyam 1951. II. 8-28. Beszámolók a dunántúli, dunamelléki és a tiszántúli gyülekezetekből résztvevőktől. Sp., Zempléni em. 1951. 49 p. Kézirat. **At.2709.**
151. Karácsonyi gyűjtőív. Vélemények a legátusról. (1933.) Autográf. Különböző méret. 7 p. **Kt.d. 50.193.**
152. *Káté.* Gépíratmásolat. 13 p. **Analekta 2695.**
153. Kátémagyarázat. A 66. kérdés magyarázata. Gépírat. 5 p. **Kt.d. 49.485.**
154. Kátémagyarázat. A 82. kérdés magyarázata. Gépírat. 10 p. **Kt.d. 49.484.**
155. *Kérdés és felelet.* Egyházi beszéd. Autográf. 9 p. **Kt.d. 50.311.**
156. Kérdőív a gyülekezeti és vallásos élettel kapcsolatban. Autográf. 3 p. **Kt.d. 50.295.**
157. Keresztelési beszéd. Vázlat. Gépírat. Különböző méret. **Kt.d. 49.456 - 49.457.**
158. Keresztelési beszédek. Vázlatok. Autográf. Különböző méret. **Kt.d. 50.632 - 50.641.**
159. *Keresztség.* Autográf. 3 p. **Kt.d. 50.224.**
160. Két prédikáció. I. Jákób álma. II. Nem vagy messze. 1942. Autográf. 7 + 6 p. **Kt. 3791.**
161. *Királyi életforma.* Virágvasárnapi prédikáció Mt. 21: 1-11. alapján. Gépírat. 2 p. **Kt.d. 49.505.**
162. *Kollokviumi napló.* Sp., 1933. Autográf. 20 p. **Kt.d. 50.623.**
163. *Konfirmációi prédikáció.* **Kt.d. 49.262.**
164. *Kormánylapát.* [A Szabó Zoltán által szervezett és vezetett vízi táborok újságszerű krónikája és parancskönyve.] 1937–1940. Autográf. 3 füzet. Különböző méret. **Kt.a. 645.**

165. *Korunk emberének vallása*. Előadás. Sp., 1936. Autográf. 5 p. **Kt.d. 50.181.**
166. Körlevél és kérdőív a gyakorló teológiai szakcsoportba jelentkezett lelkipásztor testvérekhez. Gépirat. 1 p. **Kt.d. 50.749.**
167. Kurze Zusammenfassung derüber, was in Jahre 1561/62 und 1861 in Eger geschlehen war. **Kt.d. 50.285.**
168. *Lakodalmi „tartozás” Noszvajon*. Noszvaj, Egervölgyi em. 1964. 7 p. Gépirat. **At.2115.**
169. *Légy hű! Esketési vázlat* Jel. 2: 10/b. alapján. Autográf. 1 p. **Kt.d. 49.450.**
170. *Lelkiekhez lelkieket*. Pünkösdi prédikáció Ján. 14: 23-26. alapján. Autográf. 5 p. **Kt.d. 49.506.**
171. *Lelkipásztor a szószéken*. Autográf. 9 p. **Kt.d. 50.184.**
172. Lelkipásztoraink véleménye a Theológiai Internátus életéről. Felmérés. Sp. Autográf. 3 p. **Kt.d. 50.209.**
173. *Lelkipáztorkodástan*. Autográf. 23 p. **Kt.d. 50.717.**
174. Levelezés a szomolyai kaptárkövek ügyében. Noszvaj, Egervölgyi em. 1958–1960. 7 db. **Fsz. Kt. 3164.**
175. *Liturgia*. Jegyzetek. Autográf. 6 p. **Kt.d. 50.314.**
176. *Ma teljesült be az ígélet*. Bibliai vezérfonal a marosvásárhelyi konferenciára Luk. 4: 12-34. alapján. Gépirat. 1 p. **Kt.d. 49.453.**
177. *Magyar karácsony 1942-ben*. Sp., 1942. Gépirat. 2 p. **Kt.d. 50.188.**
178. *Már egyszer olyan vagyok, amilyen vagyok...* Eszmefuttatás. Gépirat. 1 p. **Kt.d. 50.233.**
179. *Meg akarsz gyógyulni?* Gépirat. 1 p. **Kt.d. 50.214.**
180. *Megjegyzések az Istentiszteleti Rendtartás módosítására vonatkozó javaslatához, illetve a szabályrendelet 9., 10., és 21. paragrafusaihoz*. (Sp.) Gépirás. 2 p. **Kt.d. 50.195.**
181. *Megkötöttség – feloldozás*. Úrvacsorai agenda-vázlat Luk. 12: 10-16. alapján. Autográf. **Kt.d. 49.452.**
182. *Mezőkeresztes*. A templom és az egyház történetéhez adalékok. Autográf. 3 p. **Kt.d. 50.203.**
183. *Mire nem készítette fel nevelésünk a fiatal lelkésznevezdeket?* Tanulmány, amit a szerző a Tiszántúli Református Egyházkerület Tanulmányi Bizottsága által kijelölt téma vázlatos kidolgozásaaképpen adott be az egyházmegye tanulmányainak keretében. Ófehértó, 1953. Gépirat. 37 p. **Kt.a. 575.**
184. *Móricz Zsigmond írói egyénisége*. Előadás. Autográf. 6 f. [Bevezető előadás az 1930. május 11-i Móricz-ünnepélyen.] **Kt.d. 50.315.**
185. *Móricz Zsigmond írói egyénisége*. Előadás. Sp., 1930. Autográf. 10 p. **Kt.d. 50.211.**
186. *Nacionalizmus*. Előadás. 1942. Autográf. 14 p. Elhangzott a Buda Hegyvidéki Református Egyházban. **Kt.d. 50.191.**
187. *Napló*. 1923. augusztus 28 – 1924. január 26. Egykorú kézirat. 95 p. kötve. **Kt./a./54.**
188. *Napló*. Sárospatak 1924–1926. Autográf. 340 p. **Kt.d. 50.620.**
189. *Nemzeti élet és parasztság*. Előadás. Autográf. 13 p. **Kt.d. 50.182.**
190. *Népfőiskolai ankét*. Megnyitó beszéd. Autográf. Elhangzott Bp.-en, 1941. IV. 21-én. **Kt.d. 50.302.**
191. *Nyilatkozatok a külmisszióról*. [Szabó Zoltán felmérése.] 8 db. **Fsz. Kt. 3578.**
192. *Önéletrajz*. 1952. Kt. a. 540/109.

193. *Önéletrajz*. Noszvaj, 1957. július 17. 1 p. Gépirat. **An. 2697.** [Útlevelekérés apósáékhoz Brassóba.]
194. *Önéletrajz*. Sp. **Kt.a. 640/27.**
195. *Önéletrajz*. Sp., 1945. **Kt.a. 640/90.**
196. Összetartozás – közösség – folytatás. [Hiányos.] Sp. Gépirat. Autográf. 3 p. **Kt.d. 50.179.**
197. *Parti-túra*, a theológus kirándulás közlönye. Sp., 1933. Autográf. 8 p. **An. 9058.**
198. *Pátens*. Szabó Zoltán I. éves theológiai hallgató ünnepi kibocsátó levele. Sárospatak, 1921. Nyomtatás 1 p. **Kt.d. 50.168.**
199. *Prédikációk* (1923–1960). Autográf, gépirás. Különböző méret. **Kt.d. 49.512 – 49.566.**
200. *Prédikációk és áhítatok*. Sp., 1940. Autográf. 121 p. **Kt.d. 49.483.**
201. *Prédikációk*. (Vázlatok). Autográf és gépirat. Különböző méret. **Kt.d. 49.464 – 49.482.**
202. *Prédikációk*. [Hiányos.] Gépirat és autográf. Különböző méret. **Kt.d. 49.569 – 49.571.**
203. *Prédikációk*. Gépirás és autográf. Különböző méret. **Kt.d. 49.572 – 49.575.**
204. *Prédikáció-vázlatok*, gondolatok Igékről. Autográf. Különböző méret. 246 p. **Kt.d. 50.766.; 256 p. Kt.d. 50.767.; 199 p. Kt.d. 50.768.**
205. *Prédikáció-vázlatok*. Autográf. 12 p. **Kt.d. 50.769.**
206. *Presbiterség*. Gyakorlati gondolatok a presbiterségről. Autográf. 4 p. **Kt. d. 50.166.**
207. *Pro memoria*. Dr. Szabó Zoltán sárospataki theológiai tanár képviselőisége alatti magatartásáról, különös tekintettel a zsidó kérdésre. Sp., 1947. húsvét. **Szabó Zoltán iratai 46.**
208. *Református gyülekezet*. Reformációi előadás. Autográf. 4 p. **Kt.d. 50.218.**
209. *Sárospataki útra*. Gondolatok az egyházi iskolák államosításáról és a népoktatásról. Gépirat. 1 p. **Kt.d. 50.249.**
210. *Sárospatak szerepe a magyar nemzeti életben*. 1942. 22 p. **Fsz. Kt. 59.**
211. *Segédlelkész, mint cserkésziszt*. Autográf. 2 p. **Kt.d. 50.204.**
212. *Svájci igehirdetők*. 1947. Autográf. 15 p., a 12. p. hiányzik. **Kt. 3792.**
213. Szabó Béni brassói szűcsmester önéletrajzából. [Lejegyezte Szabó Zoltán.] Brassó, 1958. 22 p. **Fsz. Kt. 1125.**
214. Szabó Zoltán életének jelentősebb eseményeivel kapcsolatos iratai. 1902–1965. Autográf, gépirás, gépiratmásolat. 131 db. Különböző méret. **Kt.a. 640.**
215. Szabó Zoltán és Zsíros József Gyűjtő-könyvecskéje. Nyomtatás és autográf. 4 p. **Kt.d. 50.582.**
216. Szabó Zoltán határidő és munkanaplója. [Hiányos.] 1924–1935. Autográf. 24 p. **Kt.d. 50.625.**
217. Szabó Zoltán iratai. (Levelek, idézések, fellebbezések, nyilatkozatok, igazolások, önéletrajz stb.) 1-50. csomó. **N. III. 3.**
218. Szabó Zoltán jegyzetei lipcsei tanulmányi útjáról. Lipcse, 1936. Autográf. I-IX. k. **Kt.a. 631.**
219. Szabó Zoltán népbíróági ügyének népügyészégi vádiratával kapcsolatban. [Védőbeszéd képviselőiségi munkáságáról.] Gépirat. 2 p. **Kt.d. 50.579.**
220. Szabó Zoltán országgyűlési képviselőiségével kapcsolatos iratok. K.h. 1940–1941. 13 db. **Fsz. Kt. 3167.**
221. Szabó Zoltán önéletrajza. Sp., [194?] Gépiratmásolat. 3 p. **An. 9028.**

222. Szabó Zoltán személyi okmányai, bizonyítványai és két családi fotó. 1912–1951. 22 db. Különböző méret. **Kt.a. 641.**
223. Szabó Zoltán tanári noteszei. Sp., 1933–1936. Kettő darab. **Kt.a. 646.**
224. Szabó Zoltán teológiai tanár előadásainak vázlata. Sp., 1937–1940. Autográf. Különböző méret. 1. Cura pastoralis, 1937/38.; 2-3. Gyakorlati exegesis, 1937/38., 1940.; 4. Bibliaköri előkészítések, 1940. **Kt.a. 643.**
225. *Szabó Zoltán védőirata a Népbírószághoz.* Sátoraljaújhely, 1946. ápr. 16. 8 p. Gépirat. **Szabó Zoltán iratai 35.**
226. *Szebbjövőfalva „bakterei”.* Előadás. Sp., 1944. Gépirat. 3 p. **Kt.d. 50.187.**
227. Szemináriumi dolgozatok teológus korából, az 1920-21-es évekből. 7 darabban, részint összehajtott, részint összekapcsolt lapokra írva. Egykorú kézirat. **Kt.a. 53.**
228. *Szomolnok János.* (Rövid életrajz.) Autográf. 1 p. **Kt.d. 50.197.**
229. *Szupplikációs köszöntőbeszéd.* Sp., 1951. Gépirat. 2 p. **Kt.d. 50.304.**
230. *Tájékoztató a Munka-ívekhez teológusok számára.* Sp., 1938. Gépirás, autográf. 9 p. **Kt.d. 50.729.**
231. *Tájékoztató a Sárospatakon, 1935. október 1-én megnyíló külmisziói tanfolyamról.* Sp., 1935. Autográf. 2 p. **Kt.d. 50.279.**
232. Tanévnyitó beszéd. Sp. Autográf. 20 p. **Kt.d. 50.310.**
233. Tanulmány a népfőiskoláról. Autográf. 9 p. [Hiányos.] **Kt.d. 50.282.**
234. Tanulmányok, dolgozatok, jegyzetek a teológia tárgyköréből. Autográf és gépirás. Különböző méret. 21 p. **Kt.d. 50.825.**
235. *Távolság és közelség.* Előadás + jegyzetek. 1943. Autográf. 7+3 p. Elhangzott Ungváron, a püspöki vizitáció alkalmából. **Kt.d. 50.190.**
236. Temetési beszéd Márk 14: 1-6/a. alapján. Felsőnyárád, 1961. Gépirat. 2 p. **Kt.d. 49.454.**
237. *Temetési és egyéb alkalmi énekek.* Füzérkajata, Zempléni em. 1951. 6 p. Kézirat. **At.1618.**
238. Temetési imádságok. Autográf. Különböző méret. **Kt.d. 49.438-49.446.**
239. Temetési prédikáció a Zsolt. 130: 7-8. alapján, vázlat. Autográf. 2 p. **Kt.d. 49.448.**
240. Temetési prédikáció Luk. 10: 20. alapján, vázlat. Autográf. **Kt.d. 49.449.**
241. Temetési prédikációk (1953–1957) + Imádságok + Búcsúztatók. [Ófehértó-Noszvaj.] Autográf. Különböző nagyság. **Kt.d. 49.402. – 49.437.**
242. *Temetési prédikációk (1957–1962) + Imádságok + Búcsúztató.* Autográf. **Kt.d. 49.305 – 49.351.**
243. *Temetési prédikációk (1957–1964) + Imádságok, + Búcsúztatók.* Autográf. **Kt.d. 49.354 – 49.400.**
244. Temetési prédikációk (1963–1964) + Imádságok + Búcsúztató. Autográf. Különböző méret. **Kt.d. 49.401.**
245. Temetési prédikációk, imádságok és búcsúztatók. [Töredékek.] Autográf. Különböző méret. 64 p. **Kt.d. 49.447.**
246. *Testámentum.* Prédikációk. 1932. 80 p. Nyomdai ívek. **b. 19.301.**
247. *Theol. Ifjúság munkanaplója.* Jegyzetek, névsorok. Sp., 1946–1948. Autográf. 23+25 p. **Kt.d. 50.619.**
248. Tizenhárom igehirdetés. Különböző helyen, 1930 és 1961 között. Autográfia és gépirás. 51 p. Különböző nagyság. **Kt.a. 636.**
249. *Tokaj.* Jegyzetek, gondolatok. Autográf. 2 p. **Kt.d. 50.293.**

250. *Uram... Taníts...* Újévi prédikáció-vázlat. Gépirat. 1 p. **Kt.d. 49.507.**
251. *Utolsó lecke.* Gróf Teleki Pál halálakor. [1941.] Autográf. 1 p. **Kt.d. 50.210.**
252. Ünnepi vers, prédikáció s köszöntés: ezekkel mentek első szolgálatukra a felszabadított felvidékre a pataki teológusok (26-an). Társ szerzők: Szigethy Ferenc, Darányi Lajos sárospataki ref. lelképásztor, Turi Sándor ref. ig. tanító Paszab (Szabolcs megye). [1939]. Gépirat, 7 p. [Borítópapírban. Közös thékában.] **Kt. 3737.**
253. *Vallás és erkölcs kapcsolata.* Előadás. Sp., 1930. Autográf. 3 p. **Kt.d. 50.212.**
254. Vallásoktatási tapasztalatok, tekintettel a használatban lévő tankönyvekre és érvényben lévő „Tanterv és utasítás”-ra. Gépirat. 5 p. **Kt.d. 50.305.**
255. *Végli Józsefné koporsója felett.* Temetési prédikáció. Mt. 25: 31-46. alapján. 1959. Gépirat. 2 p. **Kt.d. 49.455.**
256. *Virágvasárnapi prédikáció.* Mt. 27: 3-10. alapján. Etyek, 1953. Gépirat. 2 p. **Kt.d. 49.497.**
257. *Virágvasárnapi prédikáció.* Vázlat. Gépirat. 4 p. **Kt.d. 49.501.**
258. *Vőfélyvers-töredék.* Levél az édesanyához. Taktaszada, Zempléni em. 1947. 1 p. Gépirat. **At.371.**

Kováts Dániel

A SZERKESZTŐ UTÓSZAVA

Vérbeli XX. századi magyar személyiség vonásait és életútját ismerheti meg az olvasó kötetünkől; tükröződnek bennük a kor szellemi áramlatai és sorsfordulói. A magyar falu mélyéből ível föl a pálya a századelőn, hogy magasra emelkedve oda visszahulljon, s lezáruljon, mielőtt valamilyen történeti igazságszolgáltatásra sor kerülhetne. Dr. Szabó Zoltán nyomot hagyott maga után, még ha ezek az újabb nemzedékek számára kevéssé láthatók is, mert elmosódtak a történelmi forgatagban. Kihal lassan az a nemzedék, amely közvetlen hatását megélte, az ifjabbak nem láthatták, láthatják a sugárzó, eleven szellemi példát, amely hatásának titka lehetett. E sorok írójának sem adatott meg, hogy személyesen ismerje a sárospataki teológia legendás hírű professzorát, a magáét megelőző generáció teljesítményét kutatva tapasztalhatta meg jelentőségét.

A két világháború közötti időszak sárospataki művelődéstörténetében tájékozódó ember hamar beleütközik dr. Szabó Zoltán nevébe, s meg kell állapítania, hogy kulcsemberről van szó, aki társaival új irányt és munkaformákat jelölt ki a felelős értelmiség számára. Hatása nemcsak a korabeli írott forrásokból tárható fel, hanem azokból a személyes megnyilatkozásokból is, amelyeket az őt követő tanítványok tanúságtételként megfogalmaztak. Nemcsak lelkészek, tanítók vannak közöttük, hanem olyan parasztemberek is, akiket a sárospataki népfőiskola nevelt, indított új utakra. Az 1980-as években, az egykori népfőiskolások találkozóin megszólaló vallomásokból két évtizeddel a népszerű professzor halála után is kitapintható volt a hatása. Engem is elgondolkoztatott ez a tartós kisugárzás. De kitűnt az a kapcsolat is, amely dr. Szabó Zoltánt az irodalom nagyjaihoz kötötte. Móricz Zsigmondhoz, Illyés Gyulához s a népi írók csoportjának más tagjaihoz. Elég Németh Lászlót idézni, aki Budapesten baráti társaságban találkozott és beszélgetett először vele, s 1942 februárjában ezt jegyezte fel naplójában: „Szabó Zoltán sárospataki teológiai tanár egyike a fajtámhoz kedvet adó magyaroknak.” Kell-e ennél biztatóbb késztetés ahhoz, hogy Szabó Zoltánra fölfigyeljünk, emlékezetét ébren tartsuk?

Kötetünk műfajára az *emlékkönyv* megnevezés utal. Nem elsősorban emlékjel állítását jelenti ez, hanem inkább az emlékeztetésnek azt az irányát, amely eszméket, gondolatokat, cselekvésre indító motívumokat tár az olvasó elé, tehát a tanítás és tanulás lehetőségét teremti meg. Mondhatjuk, persze, hogy nem szeplőtelen ez az ember, aki a történelem által kijelölt csapáson vezet, de a téves

cselekedetből is következik tanulság. Vállaljuk tehát a Szentírásból vett metaforát Szabó Zoltánra vonatkoztatva. „Az igazság ösvényén” haladt akkor is, amikor az ember esendősége, gyarlósága következményeként botladozott, hiszen mindig kritikával illette saját tetteit; a lelki tükörbe tekintés, a bűnbánat, a vezeklés napi gyakorlat volt számára. Úgy érezzük, reá vonatkoztathatók Madách Imre szavai: „a jó sajátja, míg bűne a koré, mely szülte őt”. S ha volt bűne, meg-szenvedett érte, reánk az tartozik, hogy az életmű értékeit felmutassuk.

Kötetünk közleményeiből kirajzolódnak dr. Szabó Zoltán életeseményei, felmérhetők munkásságának méretei és jellemzői. Gazdag anyagból válogathatunk, mert tevékeny és nagy munkabírású ember hagyatéka felé fordultunk. Válogatásra kényszerülve az volt fő szándékunk, hogy figyelmünk a szerző érdeklődésének valamennyi területére kiterjedjen. Tanár és lelkész volt, öt éven át parlamenti képviselőiséget vállalt, felelősnek érezte magát népeért, az ifjúságért, egyházáért, hitéért, a sárospataki hagyomány folytatásáért; érdekelt a falusi népelet, s ez a széles skála sugallta a kötet első részének témaköreit, a tőle származó szövegek elrendezését. A második nagy egység nem általa, hanem róla szól: személyes visszaemlékezések, illetve elemző értekezések formájában. Igyekeztünk feltárni nyomtatásban megjelent és kéziratban maradt hagyatékát, amely a viszonylag rövid életúthoz képest határozottan gazdagnak mondható. Több oka is van annak, hogy a kiadatlan szövegek aránya ily magas. Egyrészt azt kell tudnunk, hogy mind 1944 előtt, mind utána korlátokat állítottak elé, akadályokat gördítettek a nyilvános megjelenés útjába. Még saját egyházának tisztségviselői is gátat szabtak neki, politikai értelemben pedig előbb jobbról, azután balról néztek reá gyanakodva. De vannak szubjektív okai is annak, hogy az általa írottak nagy része nem kapott nyomdafestéket. Hiszen a lelkész és a tanár elsődleges megnyilatkozása nem az írás, hanem az élőszó. S vannak olyan feljegyzések, amelyek a lélek belső egyensúlyát szolgálták: naplók, tűnődések, a Biblia sugallatai, imák és vallomások; ezek nem a nyilvánosságnak szólnak, hanem a léleképítés téglái, dokumentumai.

Hosszú évek állnak e kötet megszületése mögött. Részben a tájékozódás, az anyaggyűjtés esztendei, részben a kiadás feltételeinek megteremtésére fordított idő. S hogy a készülődésből emlékkönyv lett, sokak támogatásának köszönhető. A szerkesztő kedves kötelessége, hogy köszönetet mondjon munkatársainak. Elsősorban Szabó Annának és Szabó Máriának, akik édesapjuk munkásságának feltárásához nélkülözhetetlen segítséget adtak, valamint Kiss Endre Józsefnek, a sárospataki Nagykönyvtár igazgatójának, aki nélkül a teológiai tanár kiterjedt tevékenységében nem tudtunk volna tájékozódni. Köszönet a Kazinczy Ferenc Társaságnak, Fehér József elnöknek és Simon Erika pénztárosnak a megjelentetés körüli bábáskodásért. Ne feledjük: a Társaság következetesen foglalkozik a zempléni szellemi hagyománykincs feltárásával hasznosulásával; elegendő ta-

lán Újszászy Kálmán emlékkönyvének meg Szabó Lajos önéletrajzának kiadására utalnunk. Kiváló szövetségesünk ebben a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeinek vezetője, dr. Dienes Dénes professzor, s elismerésre méltó a Teológiai Akadémia erkölcsi és anyagi hozzájárulása. Köszönjük a Nemzeti Kulturális Alap könyvkiadási kollégiumának a támogatását, amely végül is kötetünk nyomtatott könyvformába öntését lehetővé tette.

Kötetünk közlésmódja a helyesírás mai szabályait követi, meghagytunk azonban néhány nyelvi jellegzetességet, amely a szerzőt, a kort, a hagyományörző református egyházi írásgyakorlatot idézi (pl. teológia, lelkigondozás, idvesség). A magunk kiegészítését szögletes zárójelbe, illetve lábjegyzetekbe iktattuk; a szögletes zárójelbe tett három pont egy szövegrészlet kihagyását jelzi. A Szabó Zoltánról különböző szerzők tolla alól kikerült írásokban elkerülhetetlen ismétlődések fordulnak elő, ezeket nem kívántuk a szövegek megbontásával, sérelmével kiiktatni.

Egy életművel való ismerkedés lehetőségét teremtik meg az emlékkönyv lapjai, az ítélkezés helyett a megmutatás a cél. A szerkesztő azzal a reménységgel adja át e kötetet az olvasónak, hogy általa egy példaadó értelmiségi üzenetét tolmácsolja, aki lelkünkben és gondolkodásunk folyamatában az elmélyüléshez segíthet hozzá, miközben nemzetünk iránti felelősségünkre is emlékeztet.

Valete !

Ha meg akarjuk tudni, mennyire szereti a pataki diák ezt a kis diákvárost, a komoly tekintetű öreg kollégiumot, a közvetlen meleg diákéletem, el kell olvasnunk a „Közlöny“-nek egy híján immár négy évtizedig menő évfolyamainak esztendővégi búcsúzó cikkeit. Mikor négy évvel ezelőtt Harsányi professzorunk az izagógikában előadta, hogy a zsidó őskor primitív felfogása szerint minden kőnek, fának, élettelen tárgynak lelke van, szellem lakik bennük: nagyokat mosolyogtunk ezen a fura vélekedésen. És ma, amikor Pataktól kell búcsúzni, könnyebben megértjük ezt a kezdetlegességében is mély értelmű gondolatot. Valóban, mintha nemcsak élő embereknek, hanem a fának, kőeknek „lelke“ is odanőtt volna láthatatlan szálakkal a mi lelkünkhöz és most szakadoznak a szálak, szakadoznak...

Hiába, tobzódik ilyenkor bennünk is a szubjektívizmus, pedig ezt az olvasók nem igen értik meg. És ez megérdemelt büntetése a szegény, búcsúzó diáknak, kinek most legnagyobb személyes élménye a búcsúzás, az elválás és azt kívánná, hogy mindenkinek az legyen. Pedig mit törődik azzal az olvasóközönséggel, (kézcsókoló tisztelettel kivételezve a lányokat) hogy elmennek a diákok, kik oly meleg érzéssel írták a „Közlönyt“, hiszen úgysí lesznek, mint eddig voltak, kik felveszik a most letevődő pennát... Vagy ha nem lennének is? Kevés embernek szívügye annyira a

„Közlöny“, hogy ebből oly nagy kérdést csinálna... Épen azért nem is vindikálunk magunknak meleg részvétet, elismerő, simogató rángongolást: megünnköztetésünkkel azok után, kik talán nagyokat sírva, nagyokat panaszkodva, nagyokat fogadva vesztek el. A mi szívünkben is felkivánczozik a könnyes, mély „istenhozzád“, „istenveled“, de inkább egy könnyed, lányos „pá“-val búcsúzunk.

Micsoda újságírás a miénk! Lapfenntartó tőke, vagy részvénytársaság, szubvenció — micsoda ismeretlen fogalmak! A szerkesztők és munkatársak szoros anyagi kapcsolatban vannak ugyan a lappal — óh nem azért, hogy honoráriumokat kapjanak, hanem hogy a megjelenő számok hiányzó költségeit a saját zsebükből fedezzék! Micsoda bolond újságírás... Ilyen is csak pataki diáktól telhetik ki!

De azért irtunk! S ha mi most már le is hullunk ezen a színpompás, gyönyörű őszön az iskola fájáról, olyanok vagyunk, mint a fenyő tűlevelei, helyünkön már ott vannak az újak, talán még üdőbbek, még frissebbek. A jövő évvel jubileumi évfolyamba lépő „Közlöny“-nek élni kell a negyvenedik évében, utána haladni a félszázados évforduló állomása felé, s majd onnan is tovább گردیدن az idő végtelenbe vesző sínpárján!

E válságos esztendő végén köszönet mindenkinek. Azoknak, kik biztattak, szerettek, támogattak, azoknak is, kik gátoltak, gáncsoltak, mert ezzel is csak életképességünket és rugékonyságunkat erősítették. Mi most elmegyünk magunknak való, könnyfátyolos moll-ba halkuló búcsúdudolgatással, de messziről már hallatszik is az „újak“ kétnegyedes taktusú, vidám, bízó, pezsgő indulója.

„La redaction est mort, vive la redaction!“

Szeressétek őket is, drága olvasók (a lányokat sem véve ki!), mint minket!

Valete! Amint a borzas mendurok is tudják (tanúlatok te, mert intőt kaptok!), nemcsak azt teszi, hogy „*Isten veletek!*“, hanem első jelentésében: *Legyetek egészségesek, legyetek erősek! Valete!*

Szabó Zoltán.

Szabó Zoltánnak ezt az írását a *Sárospataki Ifjúsági Közlöny* 1924. szeptemberi számának éléről emeltük ki, s hasonmásban közöljük itt. Szenioriként és a lap főszerkesztőjeként köszönt el akkor diáktársaitól, külhoni tanulmányútra indult, átadta a stafétabotot. Emlékkönyvünk záró szövegeként fogadjuk a pályáján induló ifjú ember búcsúszavát, aki tudta, hogy a távozót követni fogják új erők.

Nekünk is hinnünk kell a méltó folytatásban.

Tartalom

DIENES DÉNES: Ajánlás	5
I. DR. SZABÓ ZOLTÁN ÍRÁSAI	
Curriculum vitae	9
<i>A tanári katedrán</i>	
Kálvin alakja és személyisége népünk történeti tudatában	13
A lélektani szempont érvényesítése az ifjúság lelkigondozásában	19
Igehirdetésünk revíziója	30
Jakab apostol közönséges levele	35
Ravasz László új három kötete	43
Sárospatak szerepe a magyar nemzeti életben	48
Móricz Zsigmond írói egyénisége	59
Modern Krisztus-képek (Rosadi, Papini, Merezskovszkij)	63
Sárospataki törekvések a falu szolgálatára	70
A cserkészzászló alatt	77
A keresztyén magyar népőiskola elvi kérdései	79
A népőiskolákról	83
A népegyetem terve	85
<i>A templomi szószéken</i>	
Hogyan készül a prédikáció?	91
Nem adatott más név!	93
Megszentelt reménység	98
Készültél?	103
Karácsonyi evangélium	107
Az idő: kegyelem	111
Az idő Ura	115
Így szól az Úr!	118
A Golgota-hegyi beszéd	123
A Húsvét <i>igenje</i>	128
Jézus nyomában	132
A lelket meg ne oltsátok!	137
A Mester iskolája	142

Eszmény és beteljesedés	147
Kegyelem a szerencsétlenségben	152
A hatodik szó	157
Hirdetvén az Úr halálát...	160
Családmisszó	162
A gyermekek megáldása	166
Szupplikációs köszöntő beszéd	169
Beszélő énekeskönyv	171
<i>A Tisztelt Házban</i>	
Nemzet és kultúra	175
Az egészségpolitikáról	181
A nyolcosztályos népiskola	192
A kultusztárca 1941. évi költségvetéséhez	196
A gazdasági programról	202
A belügyi tárca költségvetéséről	209
A nép- és családvédelemről	216
Az állam és a nép	224
A honvédelmi törvényről	236
A mezőgazdaság fejlesztése	242
Az 1943. évi költségvetésről	249
A kulturális költségvetésről	256
A belügyi tárca költségvetése	263
A kultusztárca költségvetéséről	269
A külügyi tárca költségvetése	276
Az 1944. évi költségvetés és megajánlás vitája	283
A vádlottak padján	295
<i>Falu helyen</i>	
Falu és város	305
Beköszönő ige hirdetés Ófehértón	307
Szabó Béni brassói szücsmester önéletrajzából	309
Emlékek 1919-ből	331
Érdekes egyházi népszokás: a cenzúra	335
A szomolyai kaptárkövekről	337
Noszvaji gyülekezetanalízis, 1958	339
Az egri reformáció kisugárzása	348
Feljegyzés Noszvaj jelenéről és jövőjéről	356
Adalékok Noszvaj község néprajzához	364
Lakodalmi „tartozás” Noszvajon	374
Feljegyzés a néprajzi ismeretterjesztés kiszélesítéséről	382

II. ÍRÁSOK DR. SZABÓ ZOLTÁNROL

A p é l d a a d ó

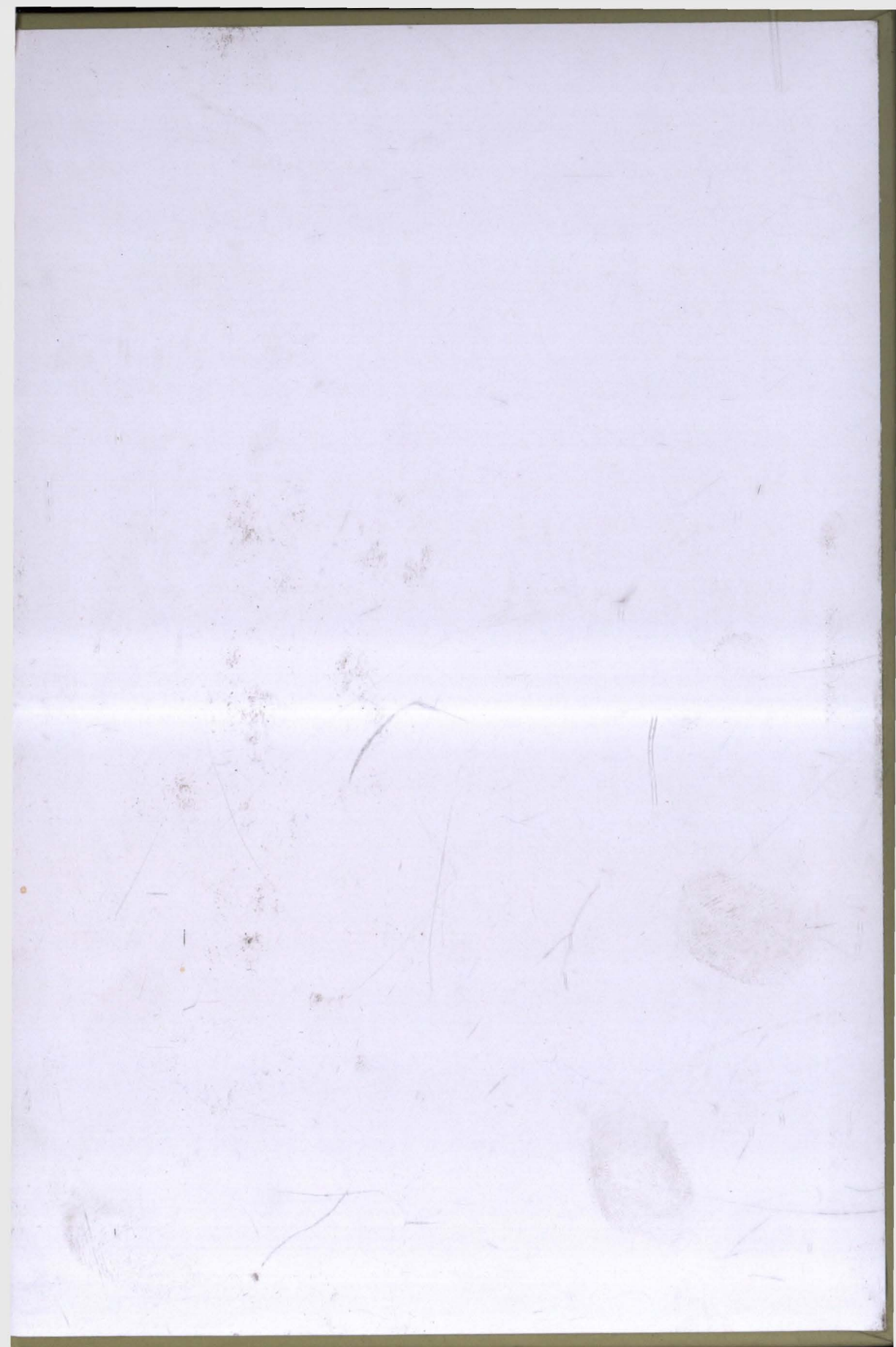
TELEKI PÁL: A nemzetiségi kérdésről	387
KÉPES GÉZA: A megébredt város (vers)	390
RAVASZ LÁSZLÓ: Dr. Szabó Zoltán	392
ENYEDY ANDOR: Mi volt nekem Szabó Zoltán?	393
NAGY LAJOS: Hóvirág a noszvaji sírra	396
ÚJSZÁSZY KÁLMÁN: Dr. Szabó Zoltán koporsójánál	400
NAGY BARNA: Búcsú a volt tanítványok nevében	403
MAJOR ZOLTÁN: Emlékeim dr. Szabó Zoltánról	410
GIDÓFALVY ANDOR: Találkozás	420
BOROS PÁL: A népfőiskola: összetartó erő	422
JAKAB SÁNDOR: Megemlékezés a pataki sírnál	425
VARGA ANDRÁS: Dr. Szabó Zoltán emlékezete	426

A z ö r ö k h a g y ó

SZENTIMREI MIHÁLY: Szabó Zoltánra emlékezünk	429
BOJTOR ISTVÁN: Szabó Zoltán emlékezete	439
DIENES DÉNES: Viharfelhők a pataki teológia egén az 1930-as években	450
KONCZ SÁNDOR: Szabó Zoltán teológiájának kibontakozása	454
FEKETE KÁROLY: Szabó Zoltán, a gyakorlati teológus	479
KÁDÁR FERENC: Szabó Zoltán homiletikai öröksége	487
KOVÁTS DÁNIEL: Szabó Zoltán a célkeresztben	499
BENKE GYÖRGY: Dr. Szabó Zoltán és a Sárospataki Népfőiskola	508
BALÁZS TIBOR: Szabó Zoltán, a teológus és a politikus	515
KÜLLŐS IMOLA: Szabó Zoltán gyűjtései az Ethnológiai Adattárban	528
SZABÓ ANNA: Édesanyánk, dr. Szabó Zoltánné	531

SZABÓ ANNA – SZABÓ MÁRIA: Dr. Szabó Zoltán személyi bibliográfiája	540
KOVÁTS DÁNIEL: A szerkesztő utószava	554
SZABÓ ZOLTÁN: Valette!	556

A Kazinczy Ferenc Társaság 2016. évi évkönyvét egyetlen személy munkásságának szenteljük: *dr. Szabó Zoltán* teológiai tanár emlékkönyvét nyújtjuk át olvasóinknak. Párja ez az 1996-ban, az évkönyvsorozat 8. köteteként kiadott *Újszászy Kálmán emlékkönyvnek*, s annak a törekvésünknek a terméke, hogy méltó formában mutassuk be a XX. századi sárospataki szellemi teljesítmények legjobbjait. A két világháború között a Sárospataki Református Kollégium a régió kulturális életének meghatározó tényezőjévé emelkedett nemcsak azáltal, hogy humán és műszaki értelmiséget nevelt, lelkészt és tanítót adott Északkelet-Magyarországnak, hanem új kezdeményezéseivel is, amelyek korszerű válaszokat adtak a Trianon utáni magyar valóság kulturális és szociális kihívásaira.

Dr. Szabó Zoltán (1902–1965) egyike volt a kezdeményezőknek, aki szűkebb feladatán, a gyakorlati teológia oktatásán, lelkipásztori szolgálatán túl hivatásának tekintette a magyar falu népének megsegítését, önszerveződésének ösztönzését, életviszonyainak javítását, műveltségének mélyítését. Ezért emelt szót a tanári katedrán, a templomi szószéken, a képviselőházban, s így vált a sárospataki falumunka meghatározó irányítójává. Köteünk az ő korának és teljesítményének tükre.

